[illegible]

[illegible]
GEA

Historisk Tidsskrift

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved Selskabets Bestyrelse.

Redigeret

af

C. Molbech,

den historiske Forenings Secretair.

Tredie Bind.

Kiøbenhavn.

Trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri.

1842.

Fortale.

Ved at udsende det historiske Tidsskrifts *tredie* Bind blandt Selskabets Medlemmer, vil Bestyrelsen indskrænke sig i Almindelighed til at yttre dens Forhaabninger om, at den begyndte og i tre Aar fortsatte Udgivelse af disse Bidrag og Samlinger, særdeles til den fædrelandske Historie, saavel i Foreningens betydelige Kreds, som udenfor samme, ere modtagne med Tilfredshed, og med et Bifald, der ikke har havt eller kan have sin Kilde andensteds, end i Skrifternes eget Indhold, og der ligesaa lidt er blevet fremkaldt ved nogen Hylding af en temmelig udbredt Mening, at *historisk* Læsning for et større Publicum maa indrettes til en saakaldet populair og underholdende Tidsfordriv: som dette Bifald er blevet understøttet ved noget af de Midler, man i vore Tider anseer som meer eller mindre nødvendige, for at en Bog skal være heldig nok til at faae Indgang hos en større Læserkreds. At Tidsskriftets overhovedet alvorlige, for den høiere og strengere historiske Videnskabs og dens Kilders Berigelse anlagte Samlinger og Bidrag, hidtil have vedligeholdt hiint Bifald og den gode Modtagelse, der strax blev dem til Deel, er den bedste Opmuntring til at vedblive paa den begyndte Vei. Bestyrelsen kan dog ikke dølge, at den for en saadan Bestræbelse seer Vanskeligheder i Møde, som Redactionens

Besværlighed og langt mere sparsomme Understøttelse, end det havde været ønskeligt og venteligt, muligen endog kunde lade indtræde i et stigende Forhold. Det er saa langt fra, at den kan frygte for Mangel paa Stof til at fortsætte dette Tidsskrift, om det endog fremdeles (hvad dog hverken er nødvendigt, eller ligger i den oprindelige Plan) skulde indskrænkes allene til den fædrelandske og nordiske Historie, at den tværtimod maa betragte dette Stof som uudtømmeligt for flere Slægter, end den nærværende. Men jo rigere Stoffet, og jo mere ubearbeidet det er, (den danske Historie maa for en stor Deel siges at være det, hvad de to til tre sidste Aarhundreder angaaer: og hvor meget er tilbage fra tidligere Perioder!) desto mere opfordrer det til Foreningen af Fleres Kræfter, for at benytte og bringe det for Dagens Lys. Denne Opfordring synes at maatte blive saameget stærkere ved Udsigten til et lønnende Udbytte; thi baade lader det sig finde næsten overalt, i hvilken Tid og Periode man endog vil søge det (man kan i det mindste sige, at en talentfuld historisk Fremstilling vil kunne vække Interessen for enhver Periodes Charakterer og Begivenheder;) og den indenlandske Histories grundige Behandling og Berigelse tør altid være sikker paa at finde et deeltagende og paaskiønnende Publicum, selv udover den Slægt, der først modtager saadanne Arbeider.

Det tredie Bind af Selskabets Tidsskrift, som nu fremtræder sluttet, er omtrent udgivet i samme Tidsløb, som hvert af de foregaaende. Om et nyt Hefte, det første af 4de Bind, vil kunne komme for Lyset endnu i næste Halvaar, vil beroe paa, hvorvidt dertil passende Bidrag betimeligen kunne tilveiebringes. Skulde dette ikke blive Tilfældet, troer Bestyrelsen at kunne, for næste Halvaar, love Udgivelsen af den første af de i dens forrige Beretning (Fort. til dette Tidsskrifts andet Bd. S. V.) omtalte **historiske Haandbøger**, da en betydelig Deel af dette Binds paatænkte Indhold allerede er udarbeidet.

Begyndelsen til det andet, sammesteds omtalte literaire Foretagende, hvortil medunderteguede C. Molbech og N. M. Petersen have forenet sig, en udvalgt Samling af forhen utrykte danske Diplomer og Brevskaber fra det XIVde, XVde og XVIde Aarhundrede, tør ligeledes ventes inden kort Tid at ville see Lyset. Da imidlertid denne, for Historieforskerens Brug, til Oplysning af Fædrelandets indvortes Historie, nærmest bestemte Samling ikke kunde antages at have lige Vigtighed og Interesse for den større Deel af Selskabets Medlemmer: har Bestyrelsen troet, hellere ved et Pengebidrag til en Deel af Omkostningerne ved 1ste Heftes Trykning at burde understøtte et Foretagende, hvis videnskabelige Vigtighed og Interesse i sin Tid vil være indlysende, imod at bemeldte Hefte overlodes dem af Selskabets Medlemmer, der ønskede det, for en modereret Priis, end med betydelig Bekostning at udgive et langt større Oplag for Foreningens Regning, til Uddeling blandt samtlige dens Medlemmer. En Bekiendtgiørelse og Indbydelse har i den Anledning været omdeelt med andet Binds 2det Hefte af det historiske Tidsskrift; og en nærmere Efterretning angaaende den forestaaende Udgivelse af dette Værks Begyndelse, vil følge nærværende Binds andet Hefte.

Bestyrelsen maa beklage, at den heller ikke i Aar videre har kunnet fremme Udarbeidelsen af et Dansk og Norsk historisk-biographisk Lexikon. Den før omtalte Uvished (s. Fort. til Tidsskr. 1ste Bd. S. XIII., andet Bd. S. V.) er endnu ikke afgiort; og man har hidtil ei kunnet, efter en endelig fastsat Plan, begynde paa et Foretagende, hvis Vanskeligheder, selv med Hensyn paa Danmark, ere betydelige. Det biographiske Element af vor Historie har hidtil været meget forsømt; Forarbeiderne til et saadant Værk ere overhovedet faa, Kilderne svage, og deres Benyttelse, endog der, hvor Resultatet tidt kun er lidet tilfredsstillende, som oftest møisommelig. De Arbeidere, paa hvis Hielp

der kunde regnes, ere derfor ikke Mange, og Eenhed i Samvirkningen vanskelig at opnaae. Men da de Grunde, der fremkalde hine Vanskeligheder, tillige maa opfordre Bestyrelsen til at anvende Alt, hvad den formaaer, til at overvinde dem, agter den heller ikke, saalænge nogen Udsigt er tilbage, at opgive sine Bestræbelser for ogsaa paa denne Maade at fremme vor historiske Literaturs Udvikling, og at tilveiebringe et næsten uundværligt Hielpemiddel ved historisk Læsning og for vor Histories Dyrkere.

Et andet literairt Foretagende, der paa Selskabets sidste Aarsmøde (d. 29de Jan.) kom til Omtale, vil Fremtiden maaskee snarere og under lettere Vilkaar kunne bringe til Udførelse ved Selskabets Medvirkning. Vi mene den længe paatænkte og ofte ønskede Udgivelse af Kong **Christian den Fierdes egenhændige Breve**, hvoraf undertegnede Molbech besidder en ved flere Aars Arbeider tilveiebragt meget betydelig Samling af nøiagtige Afskrifter efter Originalerne i herværende Archiver, Bibliotheker, og nogle faa Privates Samlinger. Disse Breve høre, ved deres Indhold og hele Beskaffenhed, ei allene til det Vigtigste, men ogsaa til det Interessanteste blandt vor nyere Histories hidtil utrykte Kilder. Man tør formode, at deres Udgivelse (der i saa Fald maatte skee i efterhaanden udkommende Hefter) vil møde Bifald og Interesse i en vid Kreds af Selskabets Medlemmer og Historiens Yndere.

Den i forrige Binds Beretning (S. V. VI.) omtalte Udsættelse af en **historisk Priisopgave**, med en meget vid Udstrækning af Opgavens Grændser, har ingen Følger havt. Terminen for Indleveringen af concurrerende Arbeider er udløben, uden at Nogen har efterkommet Opfordringen. Bestyrelsen har imidlertid troet, endnu engang at burde gientage et saadant Forsøg ved at udsætte en enkelt bestemt historisk Priismaterie: en historisk-kritisk Udvikling af Erik Glippings Charakteer og Danmarks Tilstand under hans Regiering, med Undersøgelse af Aarsa-

gerne til denne Konges Mord; i hvilken Anledning en Opfordring og Bekiendtgiørelse medfølger det nu udgaaende Hefte af Tidsskriftet.

Foreningens, i tidligere Beretninger (1. Bd. S. XVI. 2. Bd. S. IV.) omtalte **videnskabelige Møder**, hvor historiske Meddelelser og Foredrag have udfyldt den Tid, som dertil i en Time eller to kunde anvendes, ere fortsatte i Aarets Løb, især i Vintermaanederne — altid sieldnere, end Bestyrelsen ønskede det, af den samme Grund, der i forrige Aars Beretning meddeeltes. Man vil til Efteraaret i det mindste forsøge paa, da disse Sammenkomster synes at have vundet en stigende og temmelig udbredt Interesse, at ordne Møderne i en bestemt, og oftere tilbagevendende Gang.

Den historiske Forenings videnskabelige Forbindelse med lignende Samfund, i og udenfor den danske Stat, er i det forløbne Aar fortsat. Foreningen for den Slesvig-Holsteen-Lauenborgske Historie har ved dets Bestyrelse tilsendt vort Selskab Fortsættelsen af dets indholdsrige Skrifter („Archiv"), tilligemed 2det Binds 1ste Afdeling af „Schleswig-Holstein-Lauenburgische Urkundensammlung" (1300—1350), og en ved Professor A. L. J. Michelsen udgiven „Sammlung altdithmarscher Rechtsquellen", begge udkomne 1842. Vi kunne ved den Leilighed ikke andet end ønske det med vor Forening i saa nærliggende Forhold staaende Selskab, at den lærde Udgivers Bortgang fra sit Fædreland, hvor han i en Række af Aar har virket med utrættelig Flid og Iver for dets Historie, ikke maa være til noget Tab for dennes fremtidige Oplysning. — Den ikke mindre virksomme Forening „für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde" har tilsendt os 6te Bind af dets „Jahrbücher" (Schwerin 1841), samt andet og tredie Bind af „Mecklenburgische Urkunden, herausgeg. von G. C. F. Lisch." (sammest. 1841.) Endelig er Foreningen traadt i Forbindelse med det ifior stiftede historiske Selskab i Hamborg, „Hamburgischer historischer Verein", som har tilsendt os 1ste og 2det Hefte af dets Tidsskrift.

I bemeldte Aarsmøde kunde Bestyrelsen tillige giøre Forsamlingen den behagelige Meddelelse, at Hr. Etatsraad Dr. Bedel-Simonsen til Elvedgaard i Fyen havde i en Skrivelse af 22. Jan. 1842 tilbudt Foreningen en Gave af 100 Rdlr., at indbetale til Cassen uden Tilføielse af noget videre Villaar. Bestyrelsen maatte finde sig opfordret til, med saameget større Erkiendtlighed at modtage den i flere Henseender af historisk Videnskabelighed saa fortiente Givers liberale Tilbud, som det giordes med den tilføiede Yttring: at det var Erkiendelsen af det giennem Foreningen og dens Bestyrelse hidtil vundne Resultat for den fædrelandske Histories Oplysning, der havde bevæget ham til det omtalte Tilbud.

Efter Vedtægternes 6te §. var ved dette Aarsmødes Lodtrækning Justitsraad P. V. Jacobsen udtraadt af Bestyrelsen; og havde førend Mødet skriftligen anmeldt, at en betydelig forøget Byrde af Embedsforretninger ikke for denne Gang tillod ham at modtage et muligt Gienvalg. Da i Anledning heraf Valget paa et nyt Medlem af Bestyrelsen foretoges i Forsamlingen, hvor 33 tilstedeværende Medlemmer deeltoge i samme, valgtes ved den anden Stemmegivning Cand. juris F. Schiern med en Pluralitet af 7 Stemmer.

Kiøbenhavn, i Bestyrelsen for den danske historiske Forening, den 15de Mai 1842.

E. M. Velschow. C. Molbech. J. E. Larsen.
N. M. Petersen. F. Schiern.

Indhold

af 3die Bind.

Side

Rettelse:

S. 154 i Overskriften: i Stedet for 1510 (Dommens Aarstal) læs **1513**.

Sophia af Meklenborg,

Dronning til Danmark og Norge;

med Tilbageblik paa de tidligere Slægtskabsforhold mellem det danske og meklenborgske Regenthuus.

ved

E. C. Werlauff.

Først udgivet som Indbydelsesskrift til Universitetsfesten den 26de Juni 1841 i Anledning af DD. KK. HH. Kronprinds Fred. Carl Christians og Kronprindsesse Caroline Charlotte Marianes høie Formæling; her paa ny giennemseet af Forfatteren.

Den Deel af det nordlige Tydskland, som begrændses af Oderen, Elben og Eideren, var allerede fra det sjette Aarhundrede beboet af slaviske Folk, Wilzer, Obotriter, Polaber og Vagrier, som dog først et Par Aarhundreder sildigere bleve historisk bekiendte, ved deres Afhængighedsforhold til Carl den store. Dette ophørte vel efterhaanden, under Carls Efterfølgere, men i Hovedsagen ombyttedes kun de frankiske Regenters fiernere og svagere Herredømme, med de sachsiske Hertugers nærmere og mere trykkende Overmagt.

I de nuværende meklenborgske Lande havde, af de nævnte Folk, Obotriter og Wilzer dengang Sæde. Disse Folk stode stundom i et fiendtligt, stundom i et venskabeligt Forhold til deres Naboer og Stammebeslægtede, Polaberne i det nuværende Lauenborgske, Vagrierne i det østlige Holsteen. Nord for disse Folk strakte sig den jydske Halvøe; lige over for Obotriternes Land laae, i faa Miles Afstand, de danske Øer. Grundforskiellige vare disse Landets Beboere ved Oprindelse, Sprog, Religion og Sæder; men længe stode dog

begge Folk paa et og samme Udviklingstrin; thi, manglede Slaverne end ikke en tidlig og eiendommelig Cultur, saa var igien Christendommens Lys tidligere trængt frem til de Danske; Naturen og Beliggenheden dannede desuden baade Danske og Slaver til Søfarende. Allerede i den første Periode af vort historiske Tidsrum finde vi en forskielligartet Samfærsel mellem disse Landes Beboere. Tidlig maa de, ved Sørøveri og Handel, have lært at kiende hinanden; længe før den christne Lære fik Indgang hos selve Folkene, var den antaget af enkelte slaviske Regenter, som derved foranledigedes til at søge Tilflugt hos deres Troesfæller i Danmark. Dog var det fortrinligen Landenes giensidige Beliggenhed, der giorde et uafbrudt, enten fredeligt eller fiendtligt Samqvem næsten uundgaaeligt, efter den gamle Erfaring, at Havet ofte forbinder Folkene meer end det adskiller dem; og dette Samqvem udøvede igien, til alle Tider, en virksom og betydende Indflydelse paa begge Folks giensidige Stilling. Giennem hele Middelalderen, med dens idelige Folkebevægelser, dens aldrig stadige Grændser mellem Staterne, dens temmelig retløse Tilstand, var derfor Danskes og Slavers Forhold oftere fiendtligt end venskabeligt; begge Slags vexlede hyppigen og gik ei sielden næsten jævnsides. I en tidligere Periode indtraf Sammenstød i Vagriernes og Polabernes Egne, men tillige fælleds Interesse fandt Sted, med Hensyn til de frankiske og sachsiske Regenters Omvendelses- og Erobringsplaner; Sørøveri og Kyst-Plyndring dreves paa samme Tid som fredelig Handel. Længere ned i Tiden, da de danske Konger lagde an paa at udbrede deres Magt hiinsides Østersøen, kunde de obotritiske Lande, beliggende mellem Nordalbingien og Pommern, to Hovedmaal for de Danskes Erobringsforetagender, mindst undgaae at drages ind under Omfanget af disse; ligesom det maaskee endog var hine Lande

selv, der nærmest gave de danske Konger en udvortes Anledning til deres Pretensioner. Efterat denne kunstige, selv af det tydske Riges Overhoved erkiendte, Bygning, under Valdemar den Anden var styrtet sammen, bleve dog Levningerne af den tilbage i den Lehnshoiheb, eller den paa anden Maade overordnede Stilling, de danske Konger indtoge med Hensyn til de meklenborgske Lande; hvilken end ikke ophørte, da disse Lande fra 1348 af kom til at udgiøre et arveligt Hertugdomme under det tydske Rige, men, skiøndt mere i Navnet end i Virkeligheden, vedvarede lige til Valdemar Atterdags Tid.

Disse Forhold, der i og for sig selv ikke kunde lede til nogen uafbrudt fredelig Forstaaelse, hindrede desuagtet ikke, at Tilnærmelser af en venskabelig Art stundom og i visse Retninger fandt Sted, saavel mellem Herskerne som Folkene. Svogerskabelige Forbindelser knyttedes mellem begge Landes Regenthuse; meklenborgske Fyrster erholdt derved faste Besiddelser i Danmark; Klostere stiftedes i Meklenborg af Danske, eller doneredes herfra. At Rostok og Vismar erholdt Privilegier og Handelsfordele af danske Konger, kan derimod mindre komme i Betragtning, naar Talen er om Forholdene mellem Danmark og Meklenborg, da hine Hansestæder ansaae sig selv for aldeles selvstændige og uafhængige af de Landsherrer, indenfor hvis Grændser de vare beliggende.

Efterat Danmark havde opgivet de forældede politiske Fordringer paa de meklenborgske Lande, dannedes, ved den fremskridende Tidsaand, nye Berørelser, med varigere og mere frugtbringende Resultater, nemlig videnskabelige. Universitetet i Rostok, 60 Aar ældre end det Kiøbenhavnske, besøgtes tidligen af danske Studerende; selv, efter at Danmark og Norge havde faaet et eget Universitet, valgte danske og norske Udenlands-Studerende fortrinligen Hoiskolen i Rostok, ligesom

igien fra det 17de Aarhundrede af rostokske Studerende jevnligen antræffes ved det kiøbenhavnske Universitet, maaskee fordi der i den større Hovedstad kunde være mere Anledning til privat Erhverv end i den mindre Universitetsby. At rostokske Lærde ei sielden kaldtes til Lærerposter ved vort Universitet eller til verdslige Embeder i Danmark; at flere danske Bøger i det sextende Aarhundreders første Halvdeel eller noget senere, bleve trykte i rostokske Officiner; at navnligen en rostoksk Bogtrykker blev indkaldt for at trykke det betydeligste Værk, der til den Tid var udkommet hos os, den af Christian III. foranstaltede danske Bibeloversættelse, bør heller ikke lades ubemærket; ogsaa deri havde, uden Tvivl, Landenes nære Beliggenhed en ikke ringe Andeel.

Saaledes er det ikke blot i politiske Forhold og i Regenternes private Liv, men ogsaa i mercantile og videnskabelige Retninger, at Danmarks og de meklenborgske Landes Historie, giennem henved 1000 Aar er dybt og nøie forbunden. Ethvert af disse Forhold frembyder Stof til lærerige Undersøgelser, hvortil Materialier ikke mangle og hvoraf interessante Resultater kunne ventes.

Blandt hine Forhold er der et Ægteskab, som især fortiener Historikerens og Fædrelandsvennens Opmærksomhed — Frederik den Andens — og ved dette, som overhoved ved de sidste 16 Aar af denne Konges Liv og Regiering, vil Ingen kunne dvæle, uden dyb Beundring af hans ædle, høihiertede, elskværdige Ægtefælle. Havde Sophia af Meklenborg end ikke været Christian den Fierdes Moder, vilde hun dog, ved hendes lange og hæderlige Enkestand, hendes ærværdige Alder, ved hendes hele Personlighed, altid have viist sig som en af de meest fremragende Characterer i vort Fædrelands Historie. Den første og korteste, skiøndt i flere Henseender vigtigste, Periode af hendes Tilværelse omfattes her, i det vi

stræbe at fremstille hende som Ægtefælle, som Deeltagerinde i den kongelige Værdighed, som sine Børns ømme Moder og forstandige Opdragerinde.

I.

Allerede det danske Kongehuses Stammefader, Svend Estrithsen (1047—76), var den første danske Konge, der besvogredes med en Fyrste fra de nuværende meklenborgske Lande[1]). Gotskalk, Søn af en slavisk Fyrste, havde tient i Knud den stores Hær, antog den christne Lære, ægtede Svends Datter, Sigrid, og stiftede et Rige der omfattede Vagriernes Polabernes og Obotriternes Land, eller det østlige Holsteen, Lauenborg og Meklenborg[2]). Han blev dræbt 1066 i et Oprør af hans egne hedenske Undersaatter, som derpaa, uden at erkiende hans Sønners Arveret[3]), underkastede sig Fyrsten

[1]) At Gotskalks Fader, Udo, skal have ægtet Marina, en Datter af Knud den store og Alfifa, berettes af ingen ældre Skribent end af Nic. Maresc. Thurius († 1525), hvorfor det med Føie heller ikke antages af Meklenborgs nyeste og meest kritiske Historieskrivere, Rudloff og Lützov; og modsiges allerede af Suhm, Danm. Hist. III. S. 785.

[2]) Hans Ægteskab med Svends Datter, Siritha, omtales af Saxo Grammaticus (ed. P. E. Müller) p. 557. 618. Ad. Brem. Hist. eccles. III. c. 21, IV. c. 12 beretter ogsaa at han ægtede en dansk Kongedatter, men uden at betegne denne nærmere; *Helmold* Cron. Slav. I. c. 16 har derimod urigtigen antaget hende for en Datter af Knud den store. Hos Kildeskribenterne, Ad. Brem. III. c. 22—23. og Helmold I. c. 19—24, nævnes Gotskalk kun *princeps Slavorum*. Naar derfor Lützov (Versuch einer pragm. Gesch. v. Mecklenburg I. S. 57), vil, at Danske og Tydske skulle have erkiendt ham for Konge af Slavanien, da grunder dette sig, uden Tvivl, eene paa Adam af Bremens Yttring III. c. 21 om Slaverne: cum *quasi regem* timentes. (jfr. Rudloff meklenb. Gesch. I. S. 57). Hos Saxo (p. 523. 544. 547. 618) hedder han blot *Gutschalcus Slavicus*. At Gotskalk blev gift med Sigrid omtrent A. 1058, antages af Suhm IV. S. 259. V. S. 57.

[3]) Qvibus *jure* debebatur dominium — principatus ejus *hæreditaria sucessio. Helmold* I, c. 25.

Kruko af Rygen, der, ved Nordalbingiens Erobring, gav det vendiske Rige en forøget Udstrækning. Gotskalks Søn, Henrik, som siden Faderens Død havde tilbragt sin meste Tid hos sine mødrene Frænder i Danmark, stødte Kruko fra Thronen og ægtede hans Enke, Slavina[1]). For at sikkre det egentlige slaviske Rige dets nationale Omfang mellem Elben, Oderen og Østersøen, forvandlede han det umiddelbare Herredømme over Nordalbingien til et venskabeligt Forbund[2]), men synes tillige at have behersket sine Lande med en høiere Titel[3]). Han bekrigede sin Morbroder den danske Kong Niels, som forholdt ham hans mødrene Arv i Danmark, for hvilken det, dog ved hans Sødskendebarns Knud Lavards Medvirkning, tilsidst lykkedes ham at erholde Godtgiørelse.

Da Henrik mistvivlede om sine yngre Sønners Dygtighed til Regieringen, synes han at have overdraget sin nysnævnte Frænde Knud et Slags Tilsyn eller Værgemaal over dem[4]), eller endog, i Tilfælde af at hans Stamme skulde uddøe, at

---

1) Rudloff og Lützov henføre denne Tilbragelse til 1105; Suhm derimod vil bevise, at det maa være skeet 1096. V. S. 20.

2) Helm. I. c. 34. 37. 38. 41.

3) Helm. I. c. 36: vocatus est *rex* in omni *Slavorum & Nordalbingorum* provincia; c. 46 kaldes han *rex Slavorum*; men tillige c. 41 *regulus* Slavorum og c. 46 *princeps*, hvilke Titler ogsaa tillægges Niclot; I. 71. 83. Dog, saadanne Benævnelser maae antages at have været de slaviske Regenter i denne Periode ikkun tillagte af deres tydske Naboer og af latinskrivende Forfattere, hvilke brugte dem ifleng. Selv havde de naturligviis deres egne nationale Udtryk for disse Værdigheder (Woivod?), hvis egentlige Betydning og forskiellige Grader Krønikeskriverne neppe engang kiendte; jvfr. Suhm VII. S. 219; Lützovs Gesch. Meklenburgs I. S. 317.

4) Dette berettes kun af Saxo Gramm. p. 625—26; ei af Helmold; hvorfor ogsaa baade Suhm (V. S. 254) og Kobbe Gesch. Lauenburgs I. S. 108 modsige det; medens derimod baade Rudloff I. S. 93. 97. og Lützow I. S. 83, synes at antage Saxos Fremstilling.

have bestemt ham til sit Lands Beherster[1]). Efter hans Død 1126[2]) tiltraadte hans Sønner, Sventepolk og Knud, Regieringen[3]); men de befrigede hinanden indbyrdes, og allerede 1139 var Ingen meer tilbage af Henriks Afkom[4]). Knud Lavard erholdt nu Kongeværdigheden over de vendiske Lande, deels maaskee ifølge en tidligere Overeenskomst med Henrik, deels ved Keisers Lothars Forlehning 1129[5]); om og hvorvidt Slægtskabsforholdet ved denne Leilighed tillige kan være kommet i nogen Betragtning, maa ansees for uafgiort[6]). Imidlertid

---

1) Dette er Rudloffs Forklaring I. S. 97, som dog ei begunstiges af Helmolds Fortælling om Knuds Tiltrædelse af Regieringen over de obotritiske Lande (I. c. 49); skiøndt Helmold rigtignok taler om en Ahnelse, Henrik skal have havt, at hans Stamme snart skulde uddøe.

2) Wedekind Noten zu Geschichtschreiber des Mittelalters I. S. 413. III. S. 22.

3) Dominio *successere*; Helmold I. c. 46 cf. c. 25 om Gotskalks Sønner qvibus *jure* debebatur dominium. Dette synes ogsaa at udelukke enhver Overdragelse af selve Regieringen til Knud Lavard.

4) Defecit stirps Henrici, mortuis scilicet filiis & filiorum *filiis*; Helm. I. c. 48; af det sidste skulde man næsten slutte, at der maae have været flere Descendenter af Henrik, end dem Helmold selv nævner.

5) Som han egentlig maatte betale; *emit* multa pecunia regnum Obotritorum; Helm. I. c. 49. Nu, da Obotriternes Land traadte i en nærmere Forbindelse med det tydske Rige, kaldtes det tillige Kongerige; Knud Lavard blev kronet af Keiser Lothar, ut esset *rex Obotritorum*. Mærkeligt, at en tydsk Konge, Erik, allerede 838 anholdt hos Keiseren om, at Overherredømmet over Friser og Obotriter maatte overdrages ham; (sibi dari Frisianos atqve *Obotritos; Scr. rer. Dan.* I. p. 521); jfr. Suhm II. S. 87 og Kobbe Lauenb. Gesch. I. S. 55, hvilken sidste, uden Tvivl, har misforstaaet dette Factum, maaskee paa Grund af hvad der forekommer strax efter, ved A. 839. *Script. l. c.* p. 522.

6) Gram, Noter til Meursius, col. 229—30. 236, har opstillet den upaatvivleligen rigtige Formodning, at Knytlingasaga (*Fornm. Sögur* XI. p. 301. 310 fg.) har henført til den tydske Keiser, Henrik IV. hvad egentlig vedkommer den slaviske Konge Henrik Gotskalks Søn, og at Bothild, Erik Eiegods Dronning, ei var en Søster af bemeldte

er det heist sandsynligt, at Valdemarernes Paastand paa disse vendiske Lande, ja endog de følgende danske Kongers Bestræbelser efter her at erholde Overherredømme, for en stor Deel kan have grundet sig paa en dem, som Descendenter af Knud Lavard formeentligen tilkommende Ret[1]).

I de to Aar, Knud var i Besiddelse af denne sin nye Værdighed, maatte han tillige kiæmpe med en Opstand af sine hedenske Undersaatter, der ledede af to indfødte Høvdinge, Pribislav og Niclot. Efter hans Død 1131 deelte disse de vendiske Lande imellem sig, saaledes at Pribislav erholdt Vagrien og Polabien, Niclot Obotriternes Land[2]). Den første, uden Tvivl en Brodersøns Søn af Henrik[3]), forfulgte de Christne og førte i længere Tid Krig med sine Naboer, især Nordalbingerne, som endte med at det vagriske Rige ophørte og Polabien forvandledes til en tydsk Stat, under Navn af Grevskabet Ratzeburg[4]). Pribislav forsvinder af Historien omtrent ved A. 1156; om han har efterladt sig Afkom, vides ikke.

Henrik, men en Datter af hans Fader, Gotskalks, Datter (af en tidligere Forbindelse med en Symbulla, som dog ei kjendes af nogen ældre Forfatter, end af Mar. Thurius fra Begyndelsen af det 16de Aarh.) og en Thrugot eller Thorgaut (Saxo p. 596); jfr. Suhm IV. S. 724. V. S. 57. 131. Knud Lavard nedstammede paa denne Maade i tredie Led fra Gotskalk, og kunde maaskee, efter de slaviske Landes Sædvane, tillægges et Slags Arveret.

1) Rudloff I. S. 189, Kobbe I. S. 209. Man erindre, at Valdemarerne optoge de langt ældre Pretensioner paa Overherredømmet over Norge fra Harald Blaatand af.

2) Helmold. I. c. 52.

3) *Fratruelis* Henrici kaldes han hos Helmold I. c. 49. Rudloff I. S. 101, ja endog Wedekind (Noten zu Geschichtschr. des Mittelalters II. Nr. 58) antage ham for en Søn af Gotskalks ældste Søn, Buthue, († 1071), men Suhm IV. S. 422. V. S. 350, og Lützow I. S. 91, efter Tiden at slutte, med større Rimelighed, for en Sønnesøn af denne; jfr. Kobbe I. S. 121.

4) Kobbe I. S. 128.

Niclot, der ligesom Pribislav holdt fast ved sine Fædres Tro, fortsatte ei uheldigen Krigen mod de Danske og mod Henrik Løve, men faldt tilsidst i Kampen mod denne A. 1160. Da det er fra ham, eller rettere fra hans Søn Pribislav, at det samlede meklenborgske Fyrstehuus regner dets Ahner, har hans Herkomst i ældre og nyere Tid[1]) været Gjenstand for Undersøgelser, som dog kun gaae ud, deels paa Formodninger, deels paa forskiellige Forklaringer af det Udtryk, hvormed Helmold, der den eeneste Kildeskribent, efterat have betegnet Pribislav som *fratuelem Henrici*, karakteriserer Niclot, som *majorem terræ Obotritorum* (I. c. 49). Ved Udtrykket *Major* forstaae Middelalders-Skribenterne sædvanligen en høiere Grundeier (Dynast); men der mangle heller ikke Exempler paa, at det undertiden er brugt til at betegne Personer af fyrstelig Herkomst[2]). Føies hertil som historisk beviisligt, at, om end ikke et strengt Arvelighedsprincip, saa dog et, meer eller mindre bestemt Hensyn til en herskende Fyrsteslægt, kiendeligen gaaer igiennem det obotritiske Lands hele ældste Historie[3]); ansees det end videre for afgiort, at Pribislav har hørt til denne Fyrsteslægt: saa bliver det altid sandsynligt, at Niclot, som tillige med ham valgtes til Regent, heller ikke har været aldeles

---

[1]) Rudloff I. S. 99; Kobbe I. S. 111.

[2]) Klüvers Beschreibung Mecklenburgs III. S. 113. I denne Henseende er det ogsaa mærkeligt, at Niclots Søn Pribislav, i et, rigtig nok noget yngre Kildeskrift baade kaldes *princeps Slavorum*, og tillige regnes blandt *proceres* Slaviæ; (Lisch, Jahrb. des Vereins f. mecklenburg. Gesch. u. Alterthumsk., 2ter Jahrg. S. 20.) Det Sted hos Saxo (p. 761), hvor Niclots Søn Prislav omtaler sin Slægt, som den, ingen Slaver endnu havde vovet at lægge Haand paa (eo sanguine oriundus sum, quem nulli Sclavorum attentandi unquam ausus incessit), hvilket Nogle have brugt som Argument for Niclots Nedstammelse fra Gotskalks Huus, turde snarere bevise det modsatte, naar man erindrer sig Dennes og hans Søns Buthues Skiebne.

[3]) Rudloff I. S. 155. 185; Lützow I. S. 154. 318.

fremmed for den, hvad enten som Sønnesøn af Gotskalks ældste Søn Buthue[1]) eller i nogetsomhelst andet Forhold, hvilket Helmold, enten ikke har giort sig den Umage, nærmere at betegne, eller maaskee ikke engang selv har kiendt[2]). Hvor mange lignende Slægtskabsforhold fra hiin Tid, ja selv fra en senere, skiule sig ikke endnu i Mørke[3])?

Om Niclots ægteskabelige eller lignende Forhold vides intet[4]); men han efterlod sig tre Sønner, Pribislav, Wertislav og Prislav. Den Sidste vilde være historisk ubekiendt, dersom ikke den danske Histories Kilder havde opbevaret Efterretninger om ham og hans Descendenter. Af disse vides da, at Prislav, allerede medens Faderen levede, havde antaget Christendommen, og derfor havde maattet tage sin Tilflugt til Danmark, hvor han ægtede Catharina, en Datter

1) Hvilket antages baade om Pribislav og om Niclot, bl. a. af Gebhardi, Origines Ducum mecklenburg. (Brunsv. 1762) p. 33; Suhm IV. S. 422. V. S. 350; jfr. Stamt. til S. 158. VII. S. 64. Sønner af Buthue kunne de, ifølge Tiden, ikke være.

2) Rudloff synes, skiøndt med nogen Betænkelighed, meest tilbøielig til at henføre Niclot til den gamle obotritiske Fyrsteslægt, I. S. 98—99; ligesom ogsaa Kobbe I. S. 111. Meklenborgs nyeste Historieskriver Lützow antager derimod, at N. vel har hørt til en mægtig og betydende Slægt, men ei til den fyrstelige (I. S. 91. 315).

3) Hvo var t. Ex. den „filia Slavorum, *Estred* nomine, de *Obodritis*", som den svenske Kong Olaf Skøtkonung ægtede (Adam. Brem. II. c. 28); uden Tvivl den samme Edla, Datter af en vendisk Jarl, der i nordiske Kilder omtales som Kongens Frille (Heimskringla II. p. 118). Gebhardi (Orig. Mecklenb. p. 19) og Rudloff I. S. 49 antage hende, maaskee ikke uden Føie, for en Datter af den obotritiske Fyrste Miecislav (985—1018); det nordiske Navn maa da være blevet hende tillagt i Sverrig. Lagerbring (Swea R. Hist. I. S. 241) har lagt Mærke til denne Estrid; men hun forbigaaes derimod af flere svenske Historieskrivere og Genealoger. Suhm angiver hende (III. S. 521) for en Datter af den polske Konge Boleslav.

4) At han skulde have været gift med en svensk Kongedatter, beroer ene paa løse Beretninger af nyere svenske Skribenter; jfr. Suhm VII. S. 63. 140.

af Knud Lavard; her erholdt han tillige Forlehninger af Valdemar I. og maa have levet, i det ringeste til A. 1164[1]). To Sønner kiendes efter ham; Knud, der døde A. 1183[2]) her i Danmark, formodentligen uden Afkom[3]), og Valdemar, der døde Aaret efter som Kannik ved St. Genovefaklosteret i Paris[4]). At han tillige skulde have efterladt sig Døttre, beroer kun paa uhjemlede Gisninger[5]).

---

1) Det her Anførte om Prislav forekommer hos Saxo p. 758. 759—60. 860, samt i Knytlingasaga (Fornm. Søgur XI. p. 375—76); hvor han, ved en i islandske Kilder ei usædvanlig Forvanbling af fremmede Navne, kaldes Fridleifr, ligesom hans Fader Niclot Miuklátr. Hvor begge Kilder afvige fra hinanden, fortiener vel Saxo i det Hele meest Tiltro. Saaledes beretter denne p. 759—60, at Pr. var bleven forjaget af sin Fader; Knytl. derimod, at han var tagen tilfange af de Danske paa et Tog i Venden. Hos Saxo forekommer ikke hans Ægtefælles Navn; hun var formodentligen den Catharina, Datter af Knud Lavard, der, ifølge Knytlinga S. p. 335, blev gift i Austurveg (Venden?); rigtigere med en Fyrste fra disse Egne. Hans Forlehning omtaler Saxo p. 760 som *magna nobilium insularum pars*, uden udtrykkeligen at tilføie, om det skulde have været danske Øer; men det er sandsynligt, at dertil maa have hørt, i det ringeste, Lolland, (Suhm VII. S. 353), hvoraf vi senere finde Sønnen Knud i Besiddelse (Saxo p. 869). Prislav forekommer ikke efter A. 1164; jfr. Suhm VII. S. 166.

2) Han testamenterede til St. Knuds Kloster i Odense alle sine Eiendele paa Als; Thorkelin, Diplomatarium A. Magn. I. p. 271; jfr. Suhm VIII. p. 37, 69. Mon da ikke denne skiønne Ø ogsaa kan have hørt blandt Saxos ovenanførte *nobiles insulæ?* Denne Knud anlagde en Bye paa den sydlige (snarere østlige) Deel af Fyen Saxo p. 871), formodentligen Nyeborg (Grams Noter til Meursius, col. 323; Suhm VII. S. 353, 404. 450); han formenes tillige af Nogle at have givet det nærliggende Knudshoved Navn (Gram anf. St., Suhm VII. S. 353); hvilket dog omtvivles i G. L. Badens antiquariske, historiske og juridiske Notitser, 1818. S. 155).

3) Jfr. Suhm VIII. S. 334.

4) Suhm VIII. S. 69—70.

5) To Døttre tillægges ham gisningsviis af Suhm VI. S. 226. VII. S. 110. 521. 711., jfr. Stamtavlen, VIII. S. 106. Den *neptis* af Valdemar I., der var gift med Greve Bernhard af Ratzeburg

Niclots ældste Søn Pribislav førte, ligesom hans Formgængere, i flere Aar Krig med den sachsiske Hertug Henrik Løve, der tilsidst forsonede sig med ham og overdrog ham det obotritiske Rige[1]). Formodentlig omtrent paa samme Tid, 1164, antog Pribislav den christne Lære[2]); 1170 stiftede han et Kloster i Alt-Doberan[3]); 1171—82 fulgte han Henrik Løve paa en Valfart til det hellige Land; 1178 skal han være død[4]). Om Pribislavs Giftermaal haves ingen fuldkommen paalidelige Efterretninger. De ældre, kun lidet kritiske, meklenborgske Historieskrivere antage, at han har været tre Gange gift: med Pernille, Datter af den slesvigske Hertug Knud Lavard; med Woizlava, Datter af en norsk Konge Borwin

(Saxo p. 774. jfr. Suhm VII. S. 110), har snarest været Dronningens Søskendebarn; Kobbe I. S. 156.

[1]) Pribizlavum *principem Slavorum* admisit in gratiam & reddidit ei omnem *hæreditatem patris* sui, *terram* scilicet *Obōtritorum*, præter Zuerin; *Helmold* II. c. 7. I en, Doberan-Klosterets Diplomatorium forudskikket Genealogie over Pribislavs Efterfølgere, hvis Begyndelse er skreven i Midten af det 14de Aarh., siges dog, at Henrik Løve „Pribislavum multis bellis perdomuit & subjugavit"; ved 1164, da Prib. blev døbt, kaldes han her „Magnopolitanorum & Kissinorum ac totius Slavie *regulus* atqve nobilis *princeps*" Lisch, Jahrbücher d. Vereins f. mecklenburg. Gesch. 2ter Jahrg. S. 10. 13. 16). I det lüneborgske Necrologium kaldes han *princeps Slavorum* (sammest. S. 20); den vidtløftige Titel af Herulorum, Vagriorum, Obotritorum &c. *Rex*, som tillægges ham af Skribenter fra 16de og 17de Aarh., er uden videre Hiemmel; jfr. Rudloff II. S. 443.

[2]) Dette Aar angives udtrykkeligen i nysanførte Genealogie S. 13. De obotritiske Landes Overdragelse henfører Rudloff til 1164 (I. S. 135).

[3]) Lisch S. 15—16; herved kan bemærkes, at Stiftelsen af dette Klosogsaa omtales i Chronicon Erici (*Scr. rer. dan.* I. p. 168) og i andre danske M. Ald. Annaler (*Scr.* III. p. 306. 308). jfr. Daugaard, danske Klostere i Middelalderen S. 467.

[4]) Rudloff og Lützow antage 1181 for Pribislavs Dødsaar; men ved den nyeste Undersøgelse af Lisch S. 18—21 er det godtgiort, at det maa have været 1178.

og med Mathilde, Datter af den polske Fyrste Boleslav[1]. Den Første maa upaatvivleligen hidrøre fra en Forvexling med Broderen Prislavs Ægteskab; den tredie maaskee af en lignende med Sønnen Henrik Borwin, hvem ogsaa en polsk Ægtefælle, skiøndt urigtigen, tillægges. Kun for den Anden haves en noget bedre Hiemmel, i det nemlig den ældste meklenborgske Krønikeforfatter Ernst v. Kirchberg, som skrev sin Krønike A. 1378, beretter, at Pribislav 1164 blev gift med en norsk Kongedatter Woyslava, hvis Fader ikke nævnes af ham, men i nyere Kilder kaldes Borwin, som omvendte ham til Christendommen, døde 1172, efter at have født Henrik Borwin til Verden og blev begraven i Alt-Doberan[2]. Med Hensyn til de chronologiske Angivelser maa Feil her være indløbne; i det nemlig Henrik Borwin 1178, da hans Fader døde, baade var gift og myndig. Men at Sagnet om en Woizlava, som Stifterinde af Alt-Doberan-Klosteret (*claustri fundatrix*; rettere, som den der foranledigede eller fremmede dets Stiftelse, hvilken historiske Kilder tillægge Pribislav selv), og som Landets Beherskerinde (*terræ domina*), maa være ældre end Kirchbergs Krønike, fremgaaer af nogle, i den nyeste Tid opdagede, Indskrifter fra det omtalte Kloster[3]. At der ei har existeret nogen norsk Konge med Navnet

---

1) I Chemnitz mecklenburgischer Stammbaum anf. i Behr, res mecklenburgicæ p. 761. Nogle. t. Ex. Mar. Thurius (vitæ Obotritorum, i Westphalens Monum. II. col. 1533, og Latomus Geneal chronica megapolit. (Westphalen IV. col. 194) tale kun om Mathilde og Woizlava. Den Sidstes Fader kaldes baade af Thurius og Latomus Borwin.

2) *Westphalen* Monumenta IV. p. 741. 757.

3) Disse mærkelige Indskrifter paa løse Stene fra Slutningen af 13de og Begyndelsen af 14de Aarh., som have tilhørt Kapellet i Althof, findes afbildede og forklarede i en lærd og grundig Afhandl. af den udmærkede meklenborgske Historieforsker Archivar Lisch, „Das Kloster Alt-Doberan zu Althof und Woizlawa des Obotriten-Königs Pribislav Gemahlin"; i Jahrb. d. Vereins f. meklenburg Gesch. 2ter

Borwin, og at Woizlava ei var et nordiskt Navn, behøver intet videre Beviis. Antages imidlertid, at noget Factiskt dog maa ligge til Grund for dette Foregivende, kan man tænke sig, at Pribislav har været gift med en Datter af Henrik Skadeslaars (Svend Estrithsens Sønnesøns) Søn Buris, hvis mødrene Slægt nedstammede fra Norge, hvis slaviske Navn er blevet forandret til et lignende, ligesom Datterens nordiske Navn til det slaviske Woislava (Krigshæder), og hvis Søn dernæst kom til at forene Morfaderens og Oldefaderens Navne i Henrik Borwin [1]). Det mangler, i det mindste, ikke paa lignende Forvanskninger af Slægtskabsforhold, ved Skribenters urigtige Opfatning af Personers og Landes Identitet [2]).

Jahrg. IV. Denne Woizlawa forekommer ved flere Leiligheder bl. a. paa et af Hertug Ulrik i Güstrow-Domkirke opført genealogiskt Monument, som ellers fremviser flere historiske Urigtigheder, og hvorover en Beskrivelse med tilføiede Oplysninger er meddeelt af Biskop Neumann i Bergen, (Samlinger til det norske Folks og Sprogs Historie VI. S. 463) der dog forvexler Pribislav med Prislav. Det maae endnu bemærkes, at i den ovenanførte mærkelige gamle Genealogie af Pribislavs Efterfølgere (Lisch's Jahrbücher II.) forekommer Adskilligt om Klosterets Stiftelse af Pribislav, om hans Død m. m., men intet om Woizlava.

1) Lisch anf. St. S. 12. Det har ikke været den lærde Forfatter bekiendt, at allerede Suhm har fremsat samme Hypothes; VII. S. 227. 416. 569 jfr. Stamtavlen.

2) Saaledes kaldes Richiza Datter af den svenske Birger Jarl, Enke efter den norske Konge Hakon den unge, siden gift med Henrik af Werle († 1291), hos meklenborgske Skribenter en danst Prindsesse (Suhm X. S. 468) og i Diplomer, af hendes egne Sønner, svensk Dronning (S. 856); Rudloff II. S. 83 giør hende til en Datter af den svenske Kong Magnus. Ingeborg, Datter af den svenske Erik Birgersen Jarl, gift med Johan I. af Sachsen († 1285) nævnes i *Bothonis* Chron. Brunsvicensium picturato (*Leibnitii* Scr. rer. Brunsv. III. p. 372) som Datter af K. Erik i Norge. I Kanzows Pomerania (Kosegartens Udg. I. S. 452) kaldes Erik af Pommerns Dronning Philippa en portugisisk Kongedatter. Men det mærkeligste Exempel af denne Art forekommer dog i et gammelt Skrift: *I. C. Lobkowitz*, Philippus prudens, Caroli V. filius &c. (Antverp. 1639 fol.), hvor der omtales, i et Cistercienser-Kloster i

Skulde denne Gisning nogensinde kunne hæves til historisk Vished, vilde det meklenborgske Fyrstehuses Nedstammelse fra det danske Kongehuses Stammefader derved tillige være beviist. Paa den anden Side kunde det, deels formedelst de chronologiske Vanskeligheder, som hiin Forklaring medfører, saavel med Hensyn til Henrik Borwins som til den danske Buris's Alder [1]), deels paa Grund af Helmolds og den lybekske Arnolds fuldkomne Taushed herom, vel være tænkeligt, at, selv i de ældre Kilder til Meklenborgs Historie, en Forverling af Brødrene Pribislav og den, med en dansk Hertugdatter gifte, i sit Fødeland kun lidet kiendte Prislav, kan have fundet Sted; hvorved man tillige maa antage, at de aldeles slaviske Navne Borwin og Woizlava villkaarligen ere substituerede [2]). Meklenborgs nyeste Historieskrivere, Rudloff og Lützow, synes at følge denne Anskuelse, i det de hverken omtale Woizlava eller nogetsomhelst Pribislavs Ægteskab [3]). Hvem Henrik Borwins Moder var,

---

Nærheden af Valladolid, et Epitaphium over Lianora, Datter af K. Alphons III. af Portugal, gift med Janus, Konge af Danmark og Moder til K. Christiern! Her er aabenbart, ved de groveste Anachronismer, sammenblandede Valdemar d. Trediesi Dronning Eleonora D. af K. Alphons II. af Portugal (†·1223), og Christian d. Andens Dronning, Isabella af Castilien, som endog giøres til hans Moder; jfr. Suhm IX. S. 582. Vanskeligt er det altid at begribe, hvorledes et saadant Sagn har kunnet opstaae, da førstnævnte Eleonora ligger begraven i Ringsted og Christian d. Andens Dronning i et Kloster uden for Gent.

1) Dog maa bemærkes, at man for Ingen af Disse kiender det omtrentlige Fødselsaar; at Buris skulde være født før 1128, antager Suhm (VII. Stamt.), men uden tilstrækkelig Grund.

2) Ligesom hos Saxo selv p. 763 Brødrene Pribislav og Prislav forverles, og p. 815 Pribislav, Niclots Søn, forverles med en Vagrisk Fyrste af samme Navn; samme Misforstaaelse forekommer hos Suhm VII. S. 237; jfr. Kobbe I. S. 146. I gamle Haandskrifter kan, i det ringeste, Pribislav ved en Abbreviatur letteligen komme til at læses som Prislav.

3) Resultatet af Lisch's Undersøgelse anf. St. bliver, i det Hele, til Fordeel for Woizlavas historiske Existents. Slutteligen maa jeg dog

vides altsaa ikke med Vished; men har han end ikke paa sin Moders Side været beslægtet med det danske Kongehuus, saa var han i det ringeste besvogret med dette, da den danske Konge Knud VI. og han selv, begge vare Svigersønner af den sachsiske Hertug Henrik Løve.

Ved Henrik Løves Overdragelse til Pribislav af det obotritiske Land, undtoges Schwerin, hvoraf oprettedes et eget Grevskab, der i det følgende Aarhundrede indlemmedes de meklenborgske Lande. Af hint Grevskab var den eneste — man kan kalde meklenborgske Fyrstedatter — der i Middelalderen indgiftedes i det danske Kongehuus, nemlig Ida, en Datter af Grev Gunzel H. af Schwerin, hvem Valdemar den Andens naturlige Søn Grev Niels af Halland ægtede, og for hvis Medgift det halve Grevskab blev hypothecerет. Da nu Grev Niels døde omtrent 1219, tog Valdemar II. Hypotheket i Besiddelse, paa sin umyndige Sønnesøns Vegne, og i Tilfælde af dennes dødelige Afgang, for sig selv [1]). Kongens Fremfærd ved denne Leilighed, hans stedse tydeligere fremtrædende Plan, at tilvende sig, med de øvrige til Østersøen grændsende slaviske og tydske Kystlande, tillige det schwerinske Land, bragte den, imidlertid ogsaa afdøde Grevindes Farbroder Henrik, efter sin Hiemkomst fra en Valfart, og efter forgiæves at have anmodet Kongen om Gienafstaaelse af sit fædrene Land, til det dristige Skridt i A. 1223 at tage Kongen og hans ældste Søn tilfange. Denne Catastrophe styrtede Danmark fra Principatet i Norden; skiøndt den følgende Tid viser, at dets Overherredømme med Hensyn til flere af de nordtydske Lande navnligen de meklenborgske, ved denne

bemærke, at min høitagtede Ven, Hr. Etatsraad Falck i Kiel, ogsaa nærer Tvivl om Pribislavs Ægteskab med en dansk Prindsesse, og antager en Forvexling af begge Brødre.

1) Suhm IX. S. 343. 394. 560. 718; Lützow I. S. 272.

Kjerlighed ikke aldeles er ophørt. For øvrigt gik Niels's og Idas Slægt her i Danmark paa en tragisk Maade tilgrunde. Sønnesønnen, Grev Jacob af Halland, optraadte som en af Hovedbeeltagerne i Sammensværgelsen mod Erik Glipping; hans to eneste Sønner bleve 1314 henrettede.

De meklenborgske Skribenter ere enige om, at Henrik Borwin den Førstes Sønnesøn, Henrik III., Herre til Rostok, († omtrent 1278), skal i andet Ægteskab [1]) have været gift med en dansk Prindsesse, Sophia (hos Nogle Margretha), enten en Datter af Erik Plovpenning, eller af Abel [2]). Flere Grunde gjøre det imidlertid sandsynligt, at hendes Fader snarest har været de nævnte Kongers ældre Broder, Faderens Medregent, den kronede Kong Valdemar, efter hvem da Henrik Borwins anden Søn kan antages at være bleven opkaldt [3]).

---

[1]) Det første skulde have været med Sophia, en Datter af den svenske K. Erik Læspe († 1250); men da denne Konge ingen Børn havde, (Lagerbrings Swea R. Hist. II. S. 376) kunde man maaskee her tænke sig en Forvexling med hans Fader Henrik Borwin II. som ogsaa skal have været gift, i første Ægteskab, med en Sophia, Datter af den svenske Konge Karl Sverkersøn; Lagerbring S. R. H. II. S. 190.

[2]) De forskiellige Meninger herom ere fuldstændigen og med Kritik drøftede i et akademisk Leilighedsskrift (Disp. for Borchs Collegium) af nuværende Mag. og Pastor P. W. Becker: De Sophia, Henrici Burwini III. Domini Rostochiensis uxore. Hafn. 1830. Lützow I. S. 17. 20. antager (ligesom Rudloff II. S. 69), at Borwin har været gift med en Datter af K. Abel, paa Grund af et Diplom af 1251, hvori Abel kalder H. B. sin *gener*; men at dette Udtryk ei afgiver noget Beviis herfor, kan bl. a. sluttes af et Sted hos Arn. Lubecensis II. c. 41, hvor der siges, at den forviiste Henrik Løve drog til *generum* suum R. Angliæ; da dog Henrich II. af England var Henrik Løves Svigerfader. Mere om den usikkre Betydning baade af Udtrykkene *gener* og *socer* s. Suhm X. S. 192. XI. S. 704; Carstens i Hist. Abhandlungen von Heinze V. S. 125. jfr. Ducange Glossarium, sub h. v.

[3]) For denne Mening synes Suhm tilsidst at have bestemt sig; den antages ogsaa af Becker ans. St. Af denne Forbindelse kan man

Blandt de forskiellige Linier, mellem hvilke de meklenborgske Lande i Middelalderen vare deelte, fortiener den Werliske, som stiftedes 1237 af Henrik Borwin den Tredies ældre Broder, Nicolaus I., og blomstrede netop i 200 Aar (indtil 1436), især vor Opmærksomhed, fordi en Ætling af denne Linie, engang i den følgende Tid, kom til at grunde en ny og over hele Norden udbredt Herskerstamme. Stifterens Sønnesøn, Nicolaus II., (fra 1284) ægtede omtrent 1293 Kong Erik Glippings Datter Richiza eller Rixa, som allerede i sit fierde Aar var bleven forlovet med ham og derefter var opdragen i Dobberan-Kloster [1]. Han fik med hende betydeligt Gods i Danmark, som det synes, Falster og Møen [2]; ligesom overhoved dette Ægteskab ikke lidet bidrog til at hæve hans Anseelse. Hun skal være død før 27de October 1308 [3]) og efterlod sig to Børn, en Søn, Johan, som fulgte Faderen i Regieringen over den Werle-Parchimske Andeel († 1352), og en Datter, Sophia. Denne blev A. 1310 forlovet med

igien forklare sig, at den omtalte danske Valdemars Broderkone, Christopher I. Enke Margareta Sambiria, fik af Valdemar af Rostok 1269 Tilladelse til at kiøbe Gods i hans Land med fuld Eiendomsret (Suhm X. S. 641), og at hun i Rostok stiftede et Kloster, hvor hun døde (sammest. S. 652. 671. 846). At hun kaldte denne Valdemar sin *patruus* og *consangvineus* (Suhm X. 8. 102. 652. 847) kunde muligen have Hensyn til hint Svogerskab, dersom saadanne Benævnelser ikke, som oftest, have været blotte Høflighedsudtryk, der hørte hiemme i Curialstilen. Det var mere at ansee som Tilfælde, at de undertiden betegnede et virkeligt Forhold, f. Ex. naar Erik Menved kaldte Henrik Løve af Meklenborg sin Svoger, da denne nemlig var gift med Kongens Søskendebarn Beatrix, Datter af Markgreve Albert af Brandenborg og Mathilde, Christopher den 1stes Datter.

[1]) Suhm X. S. 941.

[2]) Rudloff II. S. 252. 350.

[3]) Ifølge Stamtavlen hos Rudloff II. S. 629. I hendes Sigill førte hun de danske tre Løver og kaldte sig Domina Slaviæ *& filia Regis Daciæ;* Suhm XI. S. 446.

den svenske Hertug Erik Magnussen, og efterat denne Forlovelse allerede næste Aar, 1311, igien var bleven hævet [1]), og hendes Fader havde forpligtet sig til ikke at bortgifte hende, uden Morbroderens, Kong Erik Menveds, Samtykke [2]), ægtede hun Grev Gerhard den Store af Holsten [3]). Ved hendes ældste Søn af dette Ægteskab, Henrik („der eiserne"), blev da Sophia af Werle eller rettere hendes Moder, Richiza af Danmark, Stammoder for det Oldenborgske Kongehuus. Under andre Forhold kunde Descendenterne fra Richizas Søn, Johan af Werle-Parchim (Goldberg) muligen have kommet til at bestige den danske Throne.

Men, allerede før denne Periode indtraf, havde, som det synes, endnu nærmere Udsigter aabnet sig for det meklenborgske Huus, til at ombytte Fyrstehatten med den danske Kongekrone. Valdemar Atterdags ældste Datter Margaretha (f. 1345) blev, neppe fem Aar gammel, forlovet med Hertug Henrik (*Suspensor*), Broder til den svenske Kong Albert, begge Sønner af Albert, Meklenborgs første Hertug, og Euphemia, Søster til den svensk-norske Konge, Magnus Smek. Da hun døde samme Aar, traadte hendes yngre Søster, Ingeborg (f. 1347), i hendes Sted og Brylluppet holdtes i A. 1362 [4]). En Søn og tre Døttre bleve Frugten af dette Ægteskab; og

[1]) Carstens i Histor. Abhandlungen von Heinze V. S. 128. 136. Suhm XI. S. 645. 651.

[2]) Suhm XI. S. 697.

[3]) Carstens anf. St.

[4]) Suhm XIII. S. 227. Naar Forf. S. 298 er uvis om Anledningen til, at Valdemar 1354 lod sin Datter hente tilbage fra Wismar, da har han glemt den, ved Trolovelsen mellem Kongens ældste Datter og Henrik af Meklenborg trufne Bestemmelse, at Prindsessen „til et fuldkommen Venskab" skulde „opfødes" hos hendes tilkommende Svigermoder, og hendes Trolovede igien hos den danske Konge (S. 227); en Bestemmelse som, uden al Tvivl, ogsaa har fundet Sted med Hensyn til Ingeborg, uagtet det ikke udtrykkeligen tilføiedes (S. 233).

da Valdemar Atterdags ældste Søn, Hertug Christopher, døde 1363, var Albert af Meklenborg at ansee som præsumtiv Thronfølger. Efter Moderens Død 1370, sluttedes i det følgende Aar en Overeenskomst mellem den danske Konge og Hertug Albert, ved hvilken den unge Alberts Ret til Thronen blev erkiendt, forsaavidt Kongen ingen mandlige Livsarvinger efterlod sig [1]). Da dette Tilfælde indtraf ved Valdemars Død 1375, viste sig et, skiøndt svagt, Partie i Danmark for Albert, hvis Fordringer ogsaa Keiser Carl IV. understøttede [2]). Men Valdemars yngre Datters Margaretas Søn, Oluf, blev ved sin Moders Indflydelse, 1376 valgt til dansk Konge, og ved et Forlig af samme Aar mellem de meklenborgske Hertuger paa den ene, og de danske Magthavere paa den anden Side, erkiendtes de danske Stænders Valgfrihed, bekræftedes Olufs Valg, men forsikkredes tillige, at dette Valg ei skulde komme Albert, Kong Valdemars Dattersøn, til nogen Skade i hans Rettigheder, alt efter udnævnte Voldgiftsmænds nærmere Kiendelse [3]). Denne synes dog aldrig at være enten æsket eller paafulgt, og en praktisk Anerkiendelse af danske Kongedøttres og deres Descendenters Adkomst til Thronfølgen blev altsaa det eneste vigtige Resultat af den hele Forhandling. Da Alberts Farfader var død 1379, aflagde han selv Kongetitelen og førte blot Titel af Arving til Danmark, ligesom han ogsaa vedblev at bruge det danske Vaaben i sit Segl [4]). Han døde

1) Suhm XIII. S. 690; af Lützow II. S. 205 erfares, at der egentlig udfærdigedes to Documenter om denne vigtige Transaction; det ene, af Kongen, er uden Sted; det andet, af C. Moltike, er dateret Arneborg (Ørnsborg? ɔ: Koldingslot); begge ere bevarede i det Storhertugelige Archiv i Schwerin.

2) Rudloff II. S. 489. Suhm XIV. S. 7. 14.

3) Suhm XIV. S. 26. 500. Lützow II. S. 211. For øvrigt synes dette Document mere at gaae ud paa at sikkre Albert hans Ret til Arvegods i Riget, end egentlig hans Ret til Thronfølgen.

4) Rudloff II. S. 511. Hans Segl viste de danske tre Løver i

1388, uden Livsarvinger, Aaret efter hans Sødskendebarn og Medbeiler til Thronen, Oluf. Faa Aar derefter kom imidlertid den danske Throne til den qvindelige Linie af dette Huus, i det Erik af Pommern, en Søn af Alberts Søster, Maria, gift med Hertug Wartislav af Pommern, besteg Thronen, og efter ham hans Søstersøn, Christoffer af Bayern.

Den Valgret, hvorpaa det danske Riges Stænder 1376 havde erholdt Bekræftelse, giorde de gieldende, da den sidstnævnte Konge, 1448, var død uden Livsarvinger, i det de valgte Grev Christian af Oldenborg, Søn af Diderik den lykkelige og Hedevig [1]), i femte Led nedstammende fra

Skioldet og det meklenborgske kronede Oxehoved paa Hielmen, med Omskrift: S. Alberti *Regni Daciæ Her.* Ducis Magnopol. jfr. Suhm XIV. S. 199. Alberts yngre Søster Ingeborg, der 1408 døde som Abbedisse i Ribbenitz-Kloster, skrev sig „Ingeborg van Mekelenburg, van Godes Gnaden ern Dochter der Dochter Kon. Waldemars to Dennemarch, Ebbedisse to Ribbenitze" (Dipl.); omtrent ligesom hendes Moster Margareta, og som Erik Glippings føromtalte Datter, Richiza.

1) Hun var først gift med Fyrst Balthazar af Venden til Werle-Gustrow († 1421), Descendent af Johan III.; havde hun af dette Ægteskab havt en Søn, vilde Morbroderen, Hertug Adolph, formodentligen have anbefalet dennes Valg, og en meklenborgsk Linie vilde saaledes dengang være kommen paa den danske Throne. Endnu vare to Personer af det meklenborgske Huus, paa den Tid Valget foregik, temmelig nær berettigede til den danske Thronfølge; nemlig Catharina, Datter af Fyrst Wilhelm af Venden, Broder til nysnævnte Balthazar, der i femte Led nedstammede fra Nicolaus af Werle og Richiza, giennem disses Søn Johan III. (Werle-Parchim), der maaskee var ældre end Sophia, fra hvem Christian I. nedstammede. Denne Catharina blev 1454 gift med den sidste Hertug af Meklenborg-Stargard, Ulrik († 1471), hvis Moder, Ingeborg, var en Søster af Bugislav af Pommern, som Erik vilde have tilvendt Thronfølgen i Danmark, og Sødskendebarn til K. Christian d. 1stes Moder, Hedevig. Catharina overlevede Hertug Ulrik, men efterlod sig kun to Døttre. Dette Forhold er nærmere oplyst af Rudloff II. S. 769—70, med tilhørende Stamtavler; men kun løseligen berørt af Carstens i hans Afhandling om Christian d. Førstes Nedstammelse, i danske Vid. S. Skr. og paa tydsk

ovennævnte Nicolaus af Werles Ægteskab med Erik Glippings Datter, Richiza. Det var saaledes gjennem det meklenborgske Fyrstehuus, at Dannerkongerne af det Oldenborgske Dynastie knyttedes til den gamle Kongestamme, der i fem Aarhundreder havde behersket Riget. Saa umodsigelig nu hiin Nedstammelse lader sig godtgiøre [1]), kan det dog altid være Tvivl underkastet, deels, om ikke politiske meer end Slægtskabshensyn have ledet Valgene paa en Tid, da ingen bestemt Successionslov existerede; deels overhoved, hvorvidt Vælgerne virkelig kunne have havt nogen klar og rigtig Forestilling om saadanne, meer end halvandet Aarhundrede gamle Forhold. Som alle øvrige Studier stod ogsaa det genealogiske, i den Tid, paa en høist ufuldkommen Standpunkt; Kilderne dertil vare mangelfulde, historisk Kritik var aldeles fremmed. Den Maade hvorpaa Hertug Adolph selv udledede sin Søstersøns, Christian den Førstes Herkomst fra den gamle kongelige Slægt her i Danmark [2]), vidner ligesaalidet, som det norske Rigsraads Forklaring over Christians Slægtskab med den gamle norske Kongestamme, om nogen rigtig Opfatning af hine, vistnok temmelig indviklede, Forhold.

II.

Sophia, den første meklenborgske Prindsesse, som indlemmedes i det oldenborgske Kongehuus, kom ikke hertil, som

---

giennemseet og forbedret af Forf. i Histor. Abhandlungen der Gesch. d. Wiss. zu Kopenhagen, herausg. von V. A. Heinze V. Theil.

[1]) Nysnævnte store Kritiker i vor Middelalders Historie har den Fortieneste, først at have givet en grundig historisk Deduction af disse genealogiske Forhold. Dog fortiener at bemærkes, at allerede den lærde Fred. Rostgaard, paa et af ham udgivet Kobberstykke, i Anledning af Charlotte Amalia Krabbe, (gift med Ulrik Christian Gyldenløve), hendes Død 1709, har udledet Christian I. Herkomst fra Erik Glipping; men paa en aldeles feilagtig Maade.

[2]) Hvitfeld II. S. 843. jfr. Carstens hos Heinze V. S. 9. 22. 24. 30.

aldeles Fremmed, da hun ei blot ved sin Moder, men tillige giennem Andre af sin Slægt, allerede stod Kongehuset nær. Af disse Forhold, som i det Hele kunne tænkes ikke at have været uden Indflydelse, saavel paa Kongens Valg som paa hendes egen Stilling og og Fremtræden i den følgende Tid, meddeles her de væsentligste Momenter.

Hertug Albert den smukke, i femte Led nedstammende fra Meklenborgs første Hertug, var bekiendt som den skiønneste og stærkeste blandt sin Tids tydske Fyrster, tillige tapper og virksom, men dog i en mere eventyrlig end forstandig Retning[1]). Fra 1521 forlovet og fra 1524 gift med Anna af Brandenburg, Datter af Churfyrst Joachim I. og Christian den Andens Søster Elisabeth, havde han allerede længe viist sig sin ulykkelige Frændes Sag ivrigen hengiven[2]), og blev vel nærmest paa Grund af dette Slægtskab i Aaret 1535 af Lybek valgt til Anfører for denne Hanse-Stads Krigsmagt her i Norden; hvorhos tillige en Faction i Staden tilbød ham og hans ældre, mere sindige Broder Henrik de tre nordiske Kroner, hvilke Albert, i det mindste, antog, uden Vanskelighed maatte blive dem til Deel[3]). Dette Haab slog,

1) „Han af sin Natur, som af megen hans Handel er at see, var tilneyet til Nyt;" Hvidtfeld II. S. 1444.

2) Han var en af Voldgiftsmændene ved det Borbesholmske Forlig 1522 mellem Kongen og hans Farbroder, Hertug Frederik. Efter Christians Flugt viste han sig meget virksom for hans Sag, gik i Caution for ham, og hialp ham ved Toget til Norge 1531; ogsaa erholdt han, som alle Christians Understøttere, til Giengield mange Løfter af ham; Rudloff neuere Gesch. Meklenburgs I. S. 68. 89.

3) Raadet i Lybek gav begge Brødrene Forsikring om den danske og svenske Krone, som de, efter Alberts Mening, meget let vilde kunne erholde; s. et mærkeligt Brev fra ham af 27de Oct. 1534 i Lisch, Jahrbücher des Vereins für Meklenburg. Gesch., 3ter Jahrg. S. 187. Han drog derfor med Gemalinde, Hoffolk, Heste, Hunde m. m. til Kiøbenhavn, „als ein gewisser, ohnzweifelhaftiger Köning„, beretter en samtidig Kilde, Barth. Sastrowen's Leben, her-

II.

), da hun ei blot ved sin Moder, men tillige
af sin Slægt, allerede stod Kongehuset nær.
, som i det Hele kunne tænkes ikke at have været
saavel paa Kongens Valg som paa hendes egen
fremtræden i den følgende Tid, meddeles her
Momenter.

ert den smukke, i femte Led nedstammen-
gs første Hertug, var bekiendt som den skiøn-
blandt sin Tids tydske Fyrster, tillige tapper
dog i en mere eventyrlig end forstandig Ret-
21 forlovet og fra 1524 gift med Anna af
atter af Churfyrst Joachim I. og Chri-
ens Søster Elisabeth, havde han allerede
sin ulykkelige Frændes Sag (...) hengi-
vel nærmest paa Grund af dette Slægtskab
Lybek valgt til Anfører for denne Hanse-
her i Norden; hvorhos tillige en Faction i Sta-
g hans ældre, mere findige Broder Henrik de
ner, hvilke Albert, i det mindste, [illegible] Kro-
atte blive dem til Deel[3]). Dette Haab (...)

Natur, som af megen hans Handel [illegible]
" Hvidtfeld II. S. 1444.

f Voldgiftsmændene ved det Bordesholmske [illegible] 1522
en og hans Farbroder, Hertug Frederik. [illegible]
viste han sig meget virksom for hans Sag [illegible]
, og hialp ham ved Toget til Norge 1531 [illegible]
e Christians Understøttere, til Giengield [illegible]
dloff neuere Gesch. Meklenburg I. [illegible]

[illegible] gav begge Brødre [illegible]
e, som de, efter Albert [illegible]
t mærkeligt Brev [illegible]
er des Vereins [illegible]
n drog derfor [illegible]
benhavn, als [illegible]
samtidig [illegible]

(1588) ægtede Sophia, en Datter af Frederik den Førstes Søn, Stamfaderen for det Holsten-Gottorpske Huus, Hertug Adolph: saa stiftedes paa den Maade i et Tidsrum af 45 Aar, fem Ægteskaber mellem Fire af Frederik den Førstes qvindelige Descendenter og Fyrster af det Meklenborgske Huus, hvorfra igien i samme Tidsrum en Fyrstedatter gik over i det danske Kongehuus, som der blev Stammemoder for en udbredt og glimrende Slægt.

Blandt de nævnte Personer maa Frederik den Førstes Datter, Elisabeth, fortrinligen interessere, deels ved hendes egen Personlighed, deels som Moder til en udmærket og betydende dansk Dronning, paa hvis Opdragelse og Dannelse hun selv havde en saa afgiørende Indflydelse, og til hvem hendes Aand og hele Eiendommelighed synes at være gaaet i Arv.

Elisabeth var født den 14de October 1524; hendes Moder var Sophia af Pommern. Kun 9 Aar gammel, da Faderen døde, skal hun, skiøndt hendes Moder levede indtil Aaret 1568, dog fornemmeligen have erholdt sin Opdragelse af Halvbroderen, Christian III.[1]). I sit nittende Aar ægtede

deels Udsigt til at hielpe paa sine forfaldne Finantser ved den betydelige Medgift, bestemte Hertugen til at ægte den danske Prindsesse, der var 9 Aar ældre end han selv. For hendes Medgift, 18,000 Guldgylden, og 9000 Daler i Udstyr, blev hendes Livgeding, Gadebusch- og Tempzin-Amter, forskrevet til Underpant; Rudloff II. S. 31. Om dette Ægteskab, der kun varede i 2 Aar (Dorothea † 1575), bemærker Dav. Chytræus i sin Liigtale over Hertuginden (Orationes, Hanov. 1614 p. 140), at Hertugens »res domesticæ non mediocriter eo matrimonio auctæ & constabilitæ sunt.« Indskriften paa det over Dorothea af Søsteren Elisabeth, i Güstrow Domkirke opreiste Monument meddeles i Pontoppidan, Gesta & vestigia Danorum, III. p 273. Hertugen ægtede nogle Aar senere en Datter af Gustav I. i Sverrige og døde 1592.

[1]) *Joh. Caselii* liber de laudibus *Elisabethæ* cimbricæ (Rostoch. 1586. 4.) fol. C. 3. Christian den Trediesʼ Moder var Anna af Brandenborg († 1514), Frederiks første Gemalinde.

hun Hertug Magnus, en lærd Fyrste og den første Bisp af Schwerin, der indlod sig i Ægteskab[1]); men svag af Constitution døde han efter 7 Aars Forløb (1550), uden at efterlade sig Livsarvinger. Hans Enke gik tilbage til Danmark[2]), hvor hun 6 Aar senere (1556) atter blev formælet med sin afdøde Gemals Sødskendebarn og Efterfølger i det schwerinske Bispedømme, Hertug Ulrik[3]). Den eneste Frugt af dette Ægteskab blev vor Sophia.

Elisabeths Udvortes beskrives som skiøn og yndigt[4]); ogsaa Hertug Ulrik, skal ligesom hans Fader Hertug Albert, ved Skiønhed og værdig Anstand have udmærket sig blandt den Tids tydske Fyrster. Efter Samtidiges eenstemmige Vid-

---

1) Om Magnus's lærde Dannelse og øvrige Charakter s. Lackmanns Einleitung I. S. 340. De bleve forlovede i Nyborg; Vib. Pode-busks Antegnelser i Suhms Saml. til danske Hist. II. 3. S. 21. Brylluppet holdtes i Kiel 1543, men var i nogen Tid blevet udsat, fordi Adskillige af den meklenborgske Adel havde Creditorer i Holsten og besaarsag forlangte sig frie Tilbagereise sikkret; Christiani Gesch. der Herzogth. unter dem Oldenb. Hause, II. S. 183, Krags Chr. d. Tredies Hist. I. S. 267. Elisabeths Medgift var 15,000 Guldgylden, foruden Udstyr; til hendes Livgeding bestemtes Slottet, Amtet og Byen Grabow; Rudloff, neuere Gesch. Mecklenb. I. S. 108.

2) Rudloff, S. 119. I Meklenborg vilde man giøre hende Indtægterne af hendes Livgeding stridige, i hvilken Anledning Tvistighed opstod imellem hendes Broder Christian III. og hendes Svigerfader, Hertug Henrik, som først endtes ved hendes anden Formæling; Krag, I. S. 351. 378; Christiani II. S. 272.

3) Til Hertug Johan Alberts Bryllup i Wismar (1555) med Anna Sophia af Preussen var Brudens Morbroder, Christian III. ogsaa indbudt; men da de i hans Sted afærdigede Gesandter under Bryllupsfesten troede sig fornærmede ved Tilsidesættelse for de polske Gesandter, droge de ufortøvet tilbage. I Anledning heraf reiste Johan Albert i Sommeren samme Aar til Danmark, erholdt Kongens Tilgivelse, og bragte Forlovelsen imellem sin Broder og Elisabeth i Stand; Christiani II. S. 272; Krag I. S. 378. Brylluppet holdtes i Kiøbenhavn den 16de Febr. 1556. jfr. Ryges P. Oxes Levnet, S. 94. 96.

4) *Caselius* de laudibus Elisabethæ fol. C. 3. F. 2. Ogsaa Er. Lætus (res Danicæ p. 337–38) omtaler hendes personlige Ynde.

nesbyrd; hvis Sanddruhed der ikke er Grund til at omtvivle, forenede hun Hiertets og Forstandens bedste Egenskaber. From og gudfrygtig læste hun daglig i Bibelen og i Luthers Skrifter; hun gik flittig i Kirke; med Tanken om Døden var hun stedse fortrolig; alt i levende Live havde hun sin Liigkiste og sine Liigklæder færdige. Hun var maadeholden i Spise og Drikke, og optog heller ikke letteligen nye Klædemoder. Trængende Syge, især Barselkoner, hialp hun med Penge og Lægemidler; hun understøttede fattige, haabefulde Studerende, fornemmeligen af hendes Livgeding. Hendes Hof var en Skole for Arbeidsomhed, Tarvelighed og streng Sædelighed. Adelige unge Piger, i Særdeleshed saadanne som forekom hende ikke at leve under de beste Forhold og Omgivelser, tog hun til sig, sørgede for deres Opdragelse og Uddannelse, holdt dem til huusligt Arbeide, især Spinden og Væven, og søgte tilsidst at see deres Fremtid sikkret ved passende Ægteskab. Mod sine Undergivne forbandt hun Venlighed med Alvor. Ved sin oeconomiske Virksomhed lettede hun i flere Henseender betydeligen sin Ægtefælle Regieringens Byrde, og giorde sig høiligen fortient af sit Land. Ei blot med det til hendes Livgeding hørende Gods, men ogsaa med Hertugens øvrige Slotte og Gaarde havde hun giort sig nøie bekiendt; hun forbedrede Agerbruget og Qvægavlen, plantede Skov, anlagde Stutterier, der siges at have havt gavnlig Indflydelse paa den meklenborgske Hesteavl, og sørgede for Veienes Vedligeholdelse. Om Sommeren stod hun tidlig op og besøgte, fulgt af nogle faa Hofjomfruer, de nærmeste Gaarde, for at eftersee, om Folkene vare i rette Tid ved deres Arbeide og Alt i Orden; Bøndernes Koner og Døttre maatte tillige spinde for hende. Alle de hertugelige Gaarde bleve ved hendes Omhu forsynede med Sengeklæder og Huusgeraad, i Stedet for at det tilforn paalaae Undersaatterne at skaffe alt saadant tilveie, naar Hoffet

reiste omkring. Hun interesserede sig meget ivrigt for allehaande Bygningsarbeide; Domkirken i Güstrow blev derfor ved hendes Bestræbelser istandsat og forskjønnet, endog med pragtfulde genealogiske Mindesmærker over det meklenborgske Fyrstehuus; ligeledes Klosterkirken i Dobberan, hvor Meklenborgs gamle Fyrster havde deres Hvilested, men som efter Reformationen var forfalden; flere Klostre for adelige Enker og Jomfruer, Hospitaler, Fattighuse og Skoler lod hun deels opføre af Ny, deels vedligeholde og forbedre[1]). Saaledes bevarer det meklenborgske Land endnu mange Mindesmærker om denne ædle Fyrstindes heldbringende Virken.

Elisabeth nød den Glæde at see sin eneste Datter forenet ved et lykkeligt Ægteskab med Sønnen af en Broder, hvis Erindring var hende kiær og dyrebar. Hendes Forhold til Svigersønnen og dennes Huus ville vi i det Følgende lære at kiende. I A. 1586 døde hun paa et Besøg i Danmark. Hendes Liig blev faa Dage efter ført over til Meklenborg og begravet i Güstrow Domkirke, hvor et pragtfuldt Mausoleum endnu fremviser de af hvidt Alabast i Legemsstørrelse udhugne knælende Figurer af hende, Hertug Ulrik og dennes anden Gemalinde, Anna af Pommern[2]).

---

[1]) Træk til Hertugindens Charakteristik findes i: *Caselius* de laudibus Elisabethæ cimbricæ, fol. F. 4. G. 2–4, H. 4; *Dav. Chytræi* or. funebr. Elisabethæ (Rostoch. 1586. 4.) fol. C. 1. 3, D. 2–4, E. 1. 3; Franc. Omichii christliches Leben und selige Friedenfarth der durchl. Elisabeth (Rostoch. 1586. 4.) fol. E. 1–3; Conr. Schlüsselburg, Zwei Leichpredigten über Herz. Elisabeth (Wittemb. 1586. 4.) fol. H. 1–2; *Luc. Backmeister*, Encænia Güstroviensia &c. zum Ehrengedechtnis der Herz. Elisabeth, Rostoch. 1619. 4; i Dedicationen til Dronning Sophia; Klüvers Beschr. Mecklenburgs III. S. 788 og fl. Kilder.

[2]) Dette Mausoleum opførtes paa Hertugindens egen Bekostning; ogsaa bleve Hertugens og hendes Figurer forfærdigede i hendes levende Live; *Westphalen*, Monumenta I. Col. 385. Beskrivelse saavel af dette

III.

Ulriks og Elisabeths Datter, Sophia af Meklenborg, er født i Wismar den 4de Septbr. 1557 [1]). Om hendes tidligere Ungdomsaar vides Intet; men til hendes Opdragelse og første Dannelse kunne vi slutte os fra hendes Moders Characteer og fra hendes egen senere Vandel. Vor Opmærksomhed tildrager hun sig først fra den Tid af, da hun, ikke fuldt 15 Aar gammel, besteg Tvillingrigets Throne. Den lange Række af næsten 60 Aar, i hvilke Forsynet forundte hende at virke for sit nye Fædreland, deler sig i to Tidsrum, idet vi først lære at kiende hende som Ægtefælle og regierende Dronning, dernæst som Enke, som Styrerinde af betydelige Godser, som Kongens og Landets vise Raadgiverinde; hendes moderlige Virksomhed omfattede begge Tidsrum og endte først med Livet.

Efter at have fyldt sit 37te Aar og regieret i henved 13 Aar, besluttede Frederik II. at indlade sig i Ægteskab. Aarsagen til at han udsatte dette, for Folket og Dynastiet lige vigtige Skridt, længere end Nogen af hans Formænd paa Thronen, angives fornemmeligen at have været Krigen med

---

Monument, som af det over Hertugindens yngre Søster, Hertug Christoffers første Gemalinde, Dorothea, findes i Th. Nugent's Reisen durch Deutschland und vorzüglich durch Mecklenburg, aus dem Engl. I. (1781) S. 211. Gravskriften over Elisabeth haves i Pontoppidan, Gesta & vest. Dan. III. p. 273. Hendes Billed i Legemsstørrelse findes ogsaa paa Fløiene af en Altertavle i Rühne Klosterkirke ved Bützow. Bartsch, 3ter mecklenburgischer Jahrbericht, S. 159.

1) Rudloff, neuere Gesch. Mecklenburgs II. S. 91. Hun blev opkaldt efter sin Mormoder, Frederik den Førstes Dronning, Sophia, som selv holdt hende over Daaben. En omstændelig og mærkelig Beskrivelse over denne Høitidelighed haves i en officiel Rapport af Peder Oxe, der paa den danske Konges Vegne stod Fadder og overbragte Faddergaven; Ryge P. Oxes Levnet, S. 102–108.

Sverrige, der først endtes ved Freden i Stettin 1570 [1]). Om der nu, saalænge Kongens Moder, Enkedronning Dorothea levede, ogsaa kan have været nogen anden Hindring eller Betænkelighed iveien, f. Ex. med Hensyn til det dobbelte Livgeding, der da vilde blive at udrede, maa ansees for uafgiort; vist er det, at han allerede en Maaned efter sin Moders Død (den 7de October 1571) havde fattet sin Beslutning [2]). Men at der, foruden de nævnte, mere ostensible Grunde, tillige maa have været nogle ei almeenkiendte Aarsager til at Frederik II. saa længe henlevede i ugift Stand, fremgaaer tydeligst af følgende mærkelige Sted i A. S. Vedels Liigprædiken over Kongen (fol. C. I.):

„Udi midler Tid havde Hans Naade ogsaa havt udi et gudeligt Betænkend, at det var nu fast paa høi Tid, at H. N. tog sig til Ægte en gudfrygtig Person af god Stamme og Herkomst, at Gud almægtigste maatte velsigne H. N. at han kunde lade efter sig Livsarvinge, og endogsaa den, som kunde staae Land og Riger fore efter hannem i sin Tid. Hvad for Anslag herpaa er giort, vide de bedst som her udi have været brugt, og ere nu meste Parten hos Herren. Dette maa vel være alle Mand vitterligt, til Guds hellige Navns Ære, og Andre til et nyttigt Gudeligheds Eftersyn, at dersom hans H. K. Mai. havde ikke havt Gud Allmægtigste nærmere udi Raad med sig, end Menneskhen, og Gud havde ved nogle Faa af H. N. fornemme troe Raad, ladet hannem alvorligen paamindes, da menes vist, at det skulde gaaet noget anderledes, end som det siden, Gud skee Lov, er gangen. Et Exempel, at hvo som alvorligen forlader sig paa den almægtigste Gud i Himmelen, bliver aldrig beskiemmet, men underligen, som Gud pleier at handle med sine Helgene, udføres paa de rette Veie for alle sine Fienders Øine“.

---

1) Resens Fred. d. Andens Krönike, S. 264; Schlegels Gesch. d. Oldenb. Kön. I. S. 266.

2) *Er. Læti* res danicæ, p. 321.

Rex revocat, primis iterum sese ignibus infert,
conjugio animum advertit.

som bekiendt, feil; men, uagtet Christian III. saavel under Kiøbenhavns Beleiring, hvis Rædsler Hertugen med Gemalinde maatte dele [1]), som ved den paafølgende Capitulation havde Hertugen viist megen Opmærksomhed og Skaansel; uagtet Denne, sine øvrige Leveaar igiennem, ei var i Stand til at erholde af Christian den Andens Svoger, Carl V. Andet end Løfter og tomme Forhaabninger, som Erstatning for de af ham selv paa denne Krig anvendte betydelige Omkostninger, — en Fordring, der gik i Arv i til hans Efterkommere og endnu under de westphalske Fredsforhandlinger kom til Omtale [2]), —

ausgeg. von Mohnike I. S. 127 fg. jfr. Hvitfeld II. S. 1444. Ellers foreslog Lybek 1535 ogsaa den meklenburgske Hertug Henriks 21 aarige Søn, Philip til den svenske Krone; Rudloff anf. St. S. 95.

1) *Er. Læti* rerum danicarum libri XI (Francof. 1573), p. 199 og p. 327 roser Hertugens Forhold i Kiøbenhavn, hvor han iagttog en streng Disciplin blandt Krigsfolket og viste en skaanende Behandling mod Borgerne. Hvad den kgl. Hofprædikant, Chr. Jensen i sin Liigprædiken over Dronning Sophia (Kbhvn. 1632), fol. D. 2–3, skriver om ham, er vel ikke Alt ganske rigtigt, men Følgerne deraf kan dog fortiene her at anføres: »Princeps felix & victoriosus quoties & quamdiu suammet seqveretur fortunam, a malis autem pravorum hominum suggestionibus immunem esse licuit. — Hic in fatali ista & horribili horum regnorum scissione, cum — funesto integri anni interregno proceres ob religionem in diversa irent, moraque hac hostile ferrum intra viscera attraxissent, eas partes secutus est (Christian den Andens) quæ *commiserationis aliqvid habebant, nihil juris*. In quo, non tam optimo principi *sanguinis affinitatisque* debitum imposuit, quam perfida Lubecensium temeritas qui — hæc arctoi orbis regna partim spe jam devorarant ipsi, partim prædam aliis objecerant.« Hertugen havde sit Qvarteer i den gamle Bisperesidents lige over for vor Frue Kirke, omtrent der, hvor Universitetsbygningen siden blev anlagt; her nedkom Hertuginden med en Søn, Ludvig, som døde og blev begraven her i Byen; Klüver, Beschr. Mecklenburgs III. S. 705. 708; jfr. Udsigt over Kiøbenhavns Universitetsbygnings Historie (1836) S. 2.

2) Schult'z Benachrichtigung von der sogenannten hispanischen Schuldforderung der Herzoge zu Mecklenburg, i Gerdes, Mecklenburg. Sammlung VII. S. 581–605; Rudloff neuere mecklenb. Gesch. I S. 95. 98. 99. 111. Alberts egen Fordring var 300,000 Gylden.

vedblev han dog, selv efterat han var bleven besvogret med Christian III., tildeels paa Grund af sin Hengivenhed for den catholske Lære; at understøtte Keiserens Planer mod de nordiske Riger, navnligen mod Danmark [1]). Da hans næstældste Broder bortkaldtes i en ung Alder, og den Ældstes, Henrik den Fredeliges, Afkom uddøde allerede i andet Led, var det allene ved ham selv, at det meklenburgske Fyrstehuus forplantedes i dets forskiellige Linier.

Den første i Rækken af de ægteskabelige Forbindelser, som giennem tre Aarhundreder have knyttet dette Fyrstehuus saa nær til den danske Kongestamme, sluttedes 1543, da Alberts Brodersøn, Hertug Magnus, Biskop af Schwerin, ægtede Frederik den Førstes næstældste Datter, Elisabeth. Efter Alberts Død (1547) ægtede hans ældste Søn, Johan Albert I. (1555) Anna Sophia, Datter af Preussens første Hertug, Markgreve Albert af Brandenburg, og Frederik den Førstes ældste Datter, Dorothea. Magnus's Fætter, Hertug Alberts yngre Søn, Ulrik blev hans Efterfølger i Ægteskabet med Elisabeth, ligesom igien Ulriks yngre Broder, Hertug Christoffer, Biskop af Ratzeburg, i Aaret 1573 ægtede Elisabeths dengang fem og fyrretyveaarige Søster Dorothea [2]). Da nu tillige Johan Alberts Søn Hertug Johan,

---

Da Carl den Femte ei kunde formaae de meklenborgske Landstænder til at udrede denne, gav han ham, i Stedet for Betaling, Løfter, Anviisning paa den svenske Krone (1545), og Tilbud af Rigs-Arve-forskiærer-Embedet. Efter Alberts Død steg hans Sønners Fordring til 500,000 Gylden.

1) Rudloff I. c. S. 107-110.

2) Om denne Hertug Christoffer, der i nogle Aar tillige var Coadjutor i Erkestiftet Riga og i det Hele førte et høist bevæget Liv, s. Lackmann, Einleitung zur Schl. Holst. Historie, I. S. 341; Rudloff I. S. 154. 173-180. 209. II. S. 30. 56. 66; Krags Chr. d. Tredies Hist. I. S. 372. Christian III. havde først understøttet hans Coadjutorvalg, og siden underhandlet om hans Befrielse fra Fangenskabet i Lifland. Deels Følelse af Taknemmelighed herfor,

(1588) ægtede Sophia, en Datter af Frederik den Førstes Søn, Stamfaderen for det Holsten-Gottorpske Huus, Hertug Adolph: saa stiftedes paa den Maade i et Tidsrum af 45 Aar, fem Ægteskaber mellem Fire af Frederik den Førstes qvindelige Descendenter og Fyrster af det Meklenborgske Huus, hvorfra igjen i samme Tidsrum en Fyrstedatter gik over i det danske Kongehuus, som der blev Stammemoder for en udbredt og glimrende Slægt.

Blandt de nævnte Personer maa Frederik den Førstes Datter, Elisabeth, fortrinligen interessere, deels ved hendes egen Personlighed, deels som Moder til en udmærket og betydende dansk Dronning, paa hvis Opdragelse og Dannelse hun selv havde en saa afgiørende Indflydelse, og til hvem hendes Aand og hele Eiendommelighed synes at være gaaet i Arv.

Elisabeth var født den 14de October 1524; hendes Moder var Sophia af Pommern. Kun 9 Aar gammel, da Faderen døde, skal hun, skiøndt hendes Moder levede indtil Aaret 1568, dog fornemmeligen have erholdt sin Opdragelse af Halvbroderen, Christian III.[1]. I sit nittende Aar ægtede

---

deels Udsigt til at hielpe paa sine forfaldne Finantser ved den betydelige Medgift, bestemte Hertugen til at ægte den danske Prindsesse, der var 9 Aar ældre end han selv. For hendes Medgift, 18,000 Guldgylden, og 9000 Daler i Udstyr, blev hendes Livgeding, Gadebusch- og Tempzin-Amter, forskrevet til Underpant; Rudloff II. S. 31. Om dette Ægteskab, der kun varede i 2 Aar (Dorothea † 1575), bemærker Dav. Chytræus i sin Liigtale over Hertuginden (Orationes, Hanov. 1614 p. 140), at Hertugens „res domesticæ non mediocriter eo matrimonio auctæ & constabilitæ sunt." Indskriften paa det over Dorothea af Søsteren Elisabeth, i Güstrow Domkirke opreiste Monument meddeles i Pontoppidan, Gesta & vestigia Danorum, III. p 273. Hertugen ægtede nogle Aar senere en Datter af Gustav I. i Sverrige og døde 1592.

[1]) *Joh. Caselii* liber de laudibus *Elisabethæ* cimbricæ (Rostoch. 1586. 4.) fol. C. 3. Christian den Tredies Moder var Anna af Brandenborg († 1514), Frederiks første Gemalinde.

hun Hertug Magnus, en lærd Fyrste og den første Biskop af Schwerin, der indlod sig i Ægteskab[1]); men svag af Constitution døde han efter 7 Aars Forløb (1550), uden at efterlade sig Livsarvinger. Hans Enke gik tilbage til Danmark[2]), hvor hun 6 Aar senere (1556) atter blev formælet med sin afdøde Gemals Sødskendebarn og Efterfølger i det schwerinske Bispedømme, Hertug Ulrik[3]). Den eneste Frugt af dette Ægteskab blev vor Sophia.

Elisabeths Udvortes beskrives som skiøn og yndigt[4]); ogsaa Hertug Ulrik, skal ligesom hans Fader Hertug Albert, ved Skiønhed og værdig Anstand have udmærket sig blandt den Tids tydske Fyrster. Efter Samtidiges eenstemmige Vid-

---

[1]) Om Magnus's lærde Dannelse og øvrige Charakter s. Lackmanns Einleitung I. S. 340. De bleve forlovede i Nyborg; Wib. Poderbusks Antegnelser i Suhms Saml. til danske Hist. II. 3. S. 21. Brylluppet holdtes i Kiel 1543, men var i nogen Tid blevet udsat, fordi Adskillige af den meklenborgske Adel havde Creditorer i Holsten og besaarsag forlangte sig frie Tilbagereise sikkret; Christiani Gesch. der Herzogth. unter dem Oldenb. Hause, II. S. 183, Krags Chr. d. Tredies Hist. I. S. 267. Elisabeths Medgift var 15,000 Guldgylden, foruden Udstyr; til hendes Livgeding bestemtes Slottet, Amtet og Byen Grabow; Rudloff, neuere Gesch. Meklenb. I. S. 108.

[2]) Rudloff, S. 119. I Meklenborg vilde man giøre hende Indtægterne af hendes Livgeding stridige, i hvilken Anledning Tvistighed opstod imellem hendes Broder Christian III. og hendes Svigerfader, Hertug Henrik, som først endtes ved hendes anden Formæling; Krag, I. S. 351. 378; Christiani II. S. 272.

[3]) Til Hertug Johan Alberts Bryllup i Wismar (1555) med Anna Sophia af Preussen var Brudens Morbroder, Christian III. ogsaa indbudt; men da de i hans Sted afærdigede Gesandter under Bryllupsfesten troede sig fornærmede ved Tilsidesættelse for de polske Gesandter, drøge de ufortøvet tilbage. I Anledning heraf reiste Johan Albert i Sommeren samme Aar til Danmark, erholdt Kongens Tilgivelse, og bragte Forlovelsen imellem sin Broder og Elisabeth i Stand; Christiani II. S. 272; Krag I. S. 378. Brylluppet holdtes i Kiøbenhavn den 16de Febr. 1556. jfr. Ryges P. Oxes Levnet, S. 94. 96.

[4]) *Caselius* de laudibus Elisabethæ fol. C. 3. F. 2. Ogsaa Er. Lætus (res Danicæ p. 337–38) omtaler hendes personlige Ynde.

nesbyrd, hvis Sandbruhed der ikke er Grund til at omtvivle, forenede hun Hiertets og Forstandens bedste Egenskaber. From og gudfrygtig læste hun daglig i Bibelen og i Luthers Skrifter; hun gik flittig i Kirke; med Tanken om Døden var hun stedse fortrolig; alt i levende Live havde hun sin Liigkiste og sine Liigklæder færdige. Hun var maadeholden i Spise og Drikke, og optog heller ikke letteligen nye Klædemoder. Trængende Syge, især Barselkoner, hialp hun med Penge og Lægemidler; hun understøttede fattige, haabefulde Studerende, fornemmeligen af hendes Livgeding. Hendes Hof var en Skole for Arbeidsomhed, Tarvelighed og streng Sædelighed. Adelige unge Piger, i Særdeleshed saadanne som forekom hende ikke at leve under de beste Forhold og Omgivelser, tog hun til sig, sørgede for deres Opdragelse og Uddannelse, holdt dem til huusligt Arbeide, især Spinden og Væven, og søgte tilsidst at see deres Fremtid sikkret ved passende Ægteskab. Mod sine Undergivne forbandt hun Venlighed med Alvor. Ved sin oeconomiske Virksomhed lettede hun i flere Henseender betydeligen sin Ægtefælle Regieringens Byrde, og giorde sig høiligen fortient af sit Land. Ei blot med det til hendes Livgeding hørende Gods, men ogsaa med Hertugens øvrige Slotte og Gaarde havde hun giort sig nøie bekiendt; hun forbedrede Agerbruget og Qvægavlen, plantede Skov, anlagde Stutterier, der siges at have havt gavnlig Indflydelse paa den meklenborgske Hesteavl, og sørgede for Veienes Vedligeholdelse. Om Sommeren stod hun tidlig op og besøgte, fulgt af nogle faa Hofjomfruer, de nærmeste Gaarde, for at eftersee, om Folkene vare i rette Tid ved deres Arbeide og Alt i Orden; Bøndernes Koner og Døttre maatte tillige spinde for hende. Alle de hertugelige Gaarde bleve ved hendes Omhu forsynede med Sengeklæder og Huusgeraad, i Stedet for at det tilforn paalaae Undersaatterne at skaffe alt saadant tilveie, naar Hoffet

reiste omkring. Hun interesserede sig meget ivrigt for alle-haande Bygningsarbeide; Domkirken i Güstrow blev derfor ved hendes Bestræbelser istandsat og forskjønnet, endog med pragtfulde genealogiske Mindesmærker over det meklenborgske Fyrstehuus; ligeledes Klosterkirken i Dobberan, hvor Meklenborgs gamle Fyrster havde deres Hvilested, men som efter Reformationen var forfalden; flere Klostre for adelige Enker og Jomfruer, Hospitaler, Fattighuse og Skoler lod hun deels opføre af Ny, deels vedligeholde og forbedre[1]). Saaledes bevarer det meklenborgske Land endnu mange Mindesmærker om denne ædle Fyrstindes heldbringende Virken.

Elisabeth nød den Glæde at see sin eneste Datter forenet ved et lykkeligt Ægteskab med Sønnen af en Broder, hvis Erindring var hende kiær og dyrebar. Hendes Forhold til Svigersønnen og dennes Huus ville vi i det Følgende lære at kiende. I A. 1586 døde hun paa et Besøg i Danmark. Hendes Liig blev faa Dage efter ført over til Meklenborg og begravet i Güstrow Domkirke, hvor et pragtfuldt Mausoleum endnu fremviser de af hvidt Alabast i Legemsstørrelse udhugne knælende Figurer af hende, Hertug Ulrik og dennes anden Gemalinde, Anna af Pommern[2]).

---

[1]) Træk til Hertugindens Charakteristik findes i: *Caselius* de laudibus Elisabethæ cimbricæ, fol. F. 4. G. 2–4, H. 4; *Dav. Chytræi* or. funebr. Elisabethæ (Rostoch. 1586. 4.) fol. C. 1. 3, D. 2–4, E. 1. 3; Franc. Omichii christliches Leben und selige Friedenfarth der durchl. Elisabeth (Rostoch. 1586. 4.) fol. E. 1–3; Conr. Schlüsselburg, Zwei Leichpredigten über Herz. Elisabeth (Wittemb. 1586. 4.) fol. H. 1–2; *Luc. Backmeister*, Encænia Güstroviensia &c. zum Ehrengedechtnis der Herz. Elisabeth, Rostoch. 1619. 4; i Dedicationen til Dronning Sophia; Klüvers Beschr. Mecklenburgs III. S. 788 og fl. Kilder.

[2]) Dette Mausoleum opførtes paa Hertugindens egen Bekostning; ogsaa bleve Hertugens og hendes Figurer forfærdigede i hendes levende Live; *Westphalen*, Monumenta I. Col. 385. Beskrivelse saavel af dette

III.

Ulriks og Elisabeths Datter, Sophia af Meklenborg, er født i Wismar den 4de Septbr. 1557 [1]. Om hendes tidligere Ungdomsaar vides Intet; men til hendes Opdragelse og første Dannelse kunne vi slutte os fra hendes Moders Characteer og fra hendes egen senere Vandel. Vor Opmærksomhed tildrager hun sig først fra den Tid af, da hun, ikke fuldt 15 Aar gammel, besteg Tvillingrigets Throne. Den lange Række af næsten 60 Aar, i hvilke Forsynet forundte hende at virke for sit nye Fædreland, deler sig i to Tidsrum, idet vi først lære at kiende hende som Ægtefælle og regierende Dronning, dernæst som Enke, som Styrerinde af betydelige Godser, som Kongens og Landets vise Raadgiverinde; hendes moderlige Virksomhed omfattede begge Tidsrum og endte først med Livet.

Efter at have fyldt sit 37te Aar og regieret i henved 13 Aar, besluttede Frederik II. at indlade sig i Ægteskab. Aarsagen til at han udsatte dette, for Folket og Dynastiet lige vigtige Skridt, længere end Nogen af hans Formænd paa Thronen, angives fornemmeligen at have været Krigen med

Monument, som af det over Hertuginden yngre Søster, Hertug Christoffers første Gemalinde, Dorothea, findes i Th. Nugent's Reisen durch Deutschland und vorzüglich durch Mecklenburg, aus dem Engl. I. (1781) S. 211. Gravskriften over Elisabeth haves i Pontoppidan, Gesta & vest. Dan. III. p. 273. Hendes Billed i Legemsstørrelse findes ogsaa paa Fløiene af en Altertavle i Rühne Klosterkirke ved Bützow. Bartsch, 3ter mecklenburgischer Jahrbericht, S. 159.

[1]) Rudloff, neuere Gesch. Mecklenburgs II. S. 91. Hun blev opkaldt efter sin Mormoder, Frederik den Førstes Dronning, Sophia, som selv holdt hende over Daaben. En omstændelig og mærkelig Beskrivelse over denne Høitidelighed haves i en officiel Rapport af Peder Oxe, der paa den danske Konges Vegne stod Fadder og overbragte Faddergaven; Rüge P. Oxes Levnet, S. 102–108.

Sverrige, der først endtes ved Freden i Stettin 1570 [1]). Om der nu, saalænge Kongens Moder, Enkedronning Dorothea levede, ogsaa kan have været nogen anden Hindring eller Betænkelighed iveien, f. Ex. med Hensyn til det dobbelte Livgeding, der da vilde blive at udrede, maa ansees for uafgiort; vist er det, at han allerede en Maaned efter sin Moders Død (den 7de October 1571) havde fattet sin Beslutning [2]). Men at der, foruden de nævnte, mere ostensible Grunde, tillige maa have være nogle ei almeenkiendte Aarsager til at Frederik II. saa længe henlevede i ugift Stand, fremgaaer tydeligst af følgende mærkelige Sted i A. S. Vedels Ligprædiken over Kongen (fol. C. I.):

„Udi midler Tid havde Hans Naade ogsaa havt udi et gudeligt Betænkend, at det var nu fast paa høi Tid, at H. N. tog sig til Ægte en gudfrygtig Person af god Stamme og Herkomst, at Gud almægtigste maatte velsigne H. N. at han kunde lade efter sig Livsarvinge, og endogsaa den, som kunde staae Land og Riger fore efter hannem i sin Tid. Hvad for Anslag herpaa er giort, vide de bedst som her udi have været brugt, og ere nu meste Parten hos Herren. Dette maa vel være alle Mand vitterligt, til Guds hellige Navns Ære, og Andre til et nyttigt Gudeligheds Eftersyn, at dersom hans H. K. Mai. havde ikke havt Gud Almægtigste nærmere udi Raad med sig, end Menneskén, og Gud havde ved nogle Faa af H. N. fornemme troe Raad, ladet hannem alvorligen paamindes, da menes vist, at det skulde gaaet noget anderledes, end som det siden, Gud skee Lov, er gangen. Et Exempel, at hvo som alvorligen forlader sig paa den almægtigste Gud i Himmelen, bliver aldrig beskiemmet, men underligen, som Gud pleier at handle med sine Helgene, udføres paa de rette Veie for alle sine Fienders Øine".

1) Resens Fred. d. Andens Krönike, S. 264; Schlegels Gesch. d. Oldenb. Kön. I. S. 266.

2) *Er. Laeti* res danicæ, p. 321.
Rex revocat, primis iterum sese ignibus infert,
conjugio animum advertit.

Det er aabenbart, at Vedel har været bedre underrettet om denne Sags Sammenhæng, end han har fundet passende at ytre paa Prent. Uden Tvivl vil Tanken allerførst hefte sig til den Tilbøielighed, som efter Nyeres Beretning, Kongen skal have næret for en Datter af hans Hofmester, medens han som Prinds residerede i Malmøe, siden Rigshofmester Eiler Hardenberg, hvem han endog skal have villet ægte, dersom ikke Faderen selv havde afværget det[1]). For dette formeentlige Factum, eller rettere Sagn, har ingen egentlig Auctoritet kunnet opdages, ligesom ogsaa flere Omstændigheder tale for Usandsynligheden deraf, i det ringeste saaledes, som det af nyere Forfattere er fremstillt. Hr. Eiler Hardenberg, der 1541—51 havde havt Gulland i Forlehning, og 1552 var her i Danmark, blev 1554 (atter) Lehnsmand paa Malmøehuus og tillige Prindsens Hofmester, eller den som forestod hans Hofholdning i Malmøe. Ved Kongens Kroning, 1559, blev han Rigshofmester og fik Riddærværdighed; 1562 gik han i Spidsen for et Gesandtskab til Rusland; men formodentlig har han, ved denne Leilighed, paadraget sig Kongens Misfornøielse, hvorpaa han, fra dette Aar af, erholdt gientagne Beviser, i stedse alvorligere og mere unaadige Breve, indtil han, under 3die Jul. 1565 „for Alderdom og Svaghed", som det heed, skiøndt i Grunden i halv Unaade, fik sin Afskeed som

---

[1]) Det tidligste Sted, hvor Forf. har truffet denne Omstændighed berørt, er i Suhms Udtog af Danm. Norges og Holstens Historie, 1776, (saml. Skrifter VIII. S. 372); hvorfra den gientages i Lagerbrings Sammendrag af Danmarks Historie, (1777), S. 101, som endog vil, at denne Tilbøielighed skal have forhalet Kongens Formæling, hvilket, efter de her angivne chronologiske Data er aldeles umueligt. Formodentlig er det kun det anførte Sted hos Suhm, der, uden videre Hiemmel, amplificeeres af G. L. Baden, først i hans oldenborgske Kongers Karakteristiker S. 113, og siden i Danm. Historie, III. S. 264. 385. jfr. Vedel Simonsens Nationalhistoriens Kilder S. 93.

Rigshofmester og Rigsraad, hvorefter han samme Aar skal være død. Vedel feiler altsaa, naar han skriver, at han „var H. N. Hofmester, indtil sin Dødedag"[1]). Almindeligen tillægges ham to Døttre, Mette og Kirstine; hiin døde paa Gulland, denne her i Danmark, henved A. 1570, begge i en ung Alder[2]). Skulde nu Kongen have havt et Giftermaal med Sidstnævnte i Sinde, da maatte det rimeligst have været før 1562, da hans Unaade for Faderen begyndte, hvilken man endog kunde tænke sig foranlediget ved dennes Negtelse af sit Samtykke; men dengang var Krigen med Sverrige endnu ikke begyndt, end mindre kunde dens Langvarighed forudsees, saa der fra den Side ei havde været nogen Nødven-

1) Liigprædiken fol. B. 2.

2) J. H. Schlegel meddeelte i Aaret 1771 en Hardenberg i Tydskland Efterretninger om Familiens danske Linie, samlede udaf Slægtebøger, Liigprædikener m. m. der ere indførte i første Deel af J. Wolfs Gesch. d. Geschlechts von Hardenberg (Berlin 1823). Om Frederik den Andens Forhold til Kirstine H. forekommer her intet; derimod Adskilligt til E. Hardenbergs Personalier. Heraf, saavelsom af andre Kilder, og efter Oplysninger, som skyldes Hr. Justitsraad P. B. Jacobsens og Hr. Studiosus N. C. K. Rasmussens velvillige Meddelelse, kan Følgende her fortiene at anføres. Eiler (Erikssen) Hardenberg skal være født 1505. Hans første Forlehning synes at have været det bispelige Slot, Dragsholm, som han under Grevens Feide tiekt forsvarede (Hvitfelds Krönike II. S. 1443); 1542-48 nævnes han som Lehnsmand paa Næsbyehoved (Wedel Simonsens Borgruiner I. S. 47-48); 1543-44 som Høvedsmand paa Malmøehuus (Nye danske Magazin, 3die Række I. S. 54. 62). 1544-51 havde han Gulland i Forlehning; 1552 var han tilstede i Viborg (Danske Mag. VI. S. 151); 1560 nævnes han atter som Høvedsmand paa Malmøehuus (Siøborgs Samlinger til Skaanes Historie 3. H. S. 342) og 1563 overdroges ham Tilsyn i Skaane (N. danske Mag. VI. S. 149. Anm. 2). Af hans Ægteskab med Karen Rosenkrands (som tilbragte ham Mattrup i Jylland), havde han blandt flere Børn, de to nævnte Døttre; den første, Mette, døde omtrent 1549 og ligger, tilligemed Moderen, begravet i Visby Kirke; den anden, Kirstine, ligger i Klouborg-Kirke i Jylland, hvor hendes Broder, Erik H., efter 1570 har ladet opreise et Epitaphium over sin Fader og flere af dennes Børn, blandt disse over denne Kirstine.

dighed for Kongen at udsætte sit Giftermaal endnu i 10 Aar. Sagen maa da, i det ringeste efter de hidtil bekiendte Kilder, ansees for aldeles uoplysélig; skiøndt det heller ikke vel lader sig tænke, at hiint Sagn skulde være blottet for al historisk Grund. Har Vedel derimod ikke sigtet til dette Tilfælde, kan han maaskee have tænkt paa et Ægteskab imellem Frederik II. og Maria Stuart, som ligeledes, efter Foregivende, skal have været paa Bane, kort efter Kongens Regieringstiltrædelse[1].

Endelig foretrak Kongen at henvende sit Blik til Meklenborg, det nærmest beliggende fremmede Fyrstendømme, hvis Regenthuus var nær besvogret med det Danske; hvis i Forening med sin ældre Broder, Johan Albert, dengang regierende Hertug, Ulrik, under Krigen med Sverrige især havde viist sig venskabeligt sindet mod Danmark[2]), og allerede i flere Aar ufortrødent havde deeltaget i den vanskelige Mægling imellem Kongen og de Slesvig-Holstenske Hertuger, angaaende de slesvigske Lehnsforhold. I November indfandt sig, efter Kongens Indbydelse, Hertugen med sin Gemalinde og Datter. Da de droge den nærmeste og den Tid sædvanlige Vei, over Falster, hvor Kongen modtog dem paa Nykiøbing-Slot, fik Prindsessen derved Leilighed til at lære at kiende de Egne, som engang skulde erholde saa megen Betydning og Værd for hende. Efter her i nogle Dage at have forlystet sig med Jagten, begave de sig over Lolland og Vordingborg til Siælland, hvor

[1]) Ifølge et Brev fra Wilhelm I. af Oranien til Churfyrste August af Sachsen, April 1561; i Arnoldi's historische Denkwürdigkeiten S. 249.

[2]) *Er. Læti* res danicæ, p. 324–325.

— — — ut vicinia sponsam
præstet, haud longis terrarum ambagibus erret,
ut vitæ sociam & connubia læta sequatur:
Magnopolim spectat (cfr. p. 336).

p. 342 forekommer Noget om Hertugens Forhold mod Kongen under den svenske Krig. At hans Broder, Johan Albert, under denne Krig iagttog Neutralitet, s. Rudloffs neue. Gesch. Meklenb. I. S. 209.

de fornemmeligen opholdt sig paa Frederiksborg; til Kiøbenhavn kom de denne Gang ikke[1]). Da Kongen lærte at kiende Sophia i hendes Ungdoms fulde Blomster[2]), — først et Par Maaneder tidligere havde hun fyldt sit fiortende Aar — var hans Valg, hvorom han hidtil intet havde yttret for sine Omgivelser [3]), hos ham selv afgiort. Prindsessen modtog Tilbudet, og Forældrene gave deres Samtykke; kun nærede man, ifølge Tidens Anskuelse, nogen Betænkelighed formedelst de Paagieldendes Slægtsskabsforhold, da, som ovenanført, Kongens Fader og Prindsessens Moder vare Halvsødskende og de selv altsaa Sødskendebørn. Kongen afsendte derfor sin Hofpræst og Fortrolige Niels Kolding til Kiøbenhavn, for at indhente Bispoppens og det theologiske Facultets Betænkning, og først da Denne var kommen tilbage med eenstemmig Erklæring om Tilladeligheden af den attraaede Forbindelse, blev Forlovelsen kundgiort, og Brylluppet bestemt til at feires næste Sommer, her i Danmark[4]). Efter nogle Ugers Ophold reiste Hertu-

1) Dette bemærkes udtrykkeligen af Lætus, som tillige vidtløftigen beskriver dette hele Besøg, Forlovelsen m. m. (p. 343—357).

2) Hendes Skiønhed og Ynde roses af Samtidige: Er. Lætus l. c. p. 354. 439, og A. S. Vedel (Liigpræd. over Fred. II., fol. C. 1). At hun var blond, erfares saavel af sidstanførte Sted hos Lætus, som tillige af Meravii Fred. d. Andens Kronings- og Bryllups-Historie, fol. M. 6: »hendes Haar det deilige og hvide«.

3) Som udtrykkeligen berettes i Er. Læti res danicæ p. 337.

4) Schlegel, Oldenb. Kön. I. S. 266. Denne hele Episode fortælles omstændeligen af Lætus l. u. p. 358—384, der af Facultetets motiverede Betænkning meddeler et saa udførligt Udtog, med Navnene af dem, der havde udfærdiget den, (Biskop Poul Madsen, Prof. Niels Hemmingsen og Hofpræst N. Kolding selv, der ved denne Leilighed endog taler i første Person), at han aabenbart maa have havt selve Aktstykket for sig. Uden Tvivl var netop bemeldte N. Kolding selv Forfatterens Hiemmelsmand, da han ellers ikke kunde have kiendt saa megen Detail, f. Ex. at den Afsendte ved Tilbagekomsten til Frederiksborg fandt Kongen sysselsat med at stifte Forlig mellem nogle Bønder. Kolding var en bygtig Mand, meget yndet af Kongen, hos hvem han synes at have havt megen Indflydelse; han var i nogle Aar tillige

gen med sin Familie, formedelst den fremrykkede Aarstid, landveis tilbage; Kongen selv fulgte dem gjennem Fyen til Kolding, hvorfra de droge gjennem Hertugdømmerne til deres Hjem [1]).

Til Formælingsfesten samledes i Sommeren 1572 en talrig og glimrende Forsamling i Kiøbenhavn [2]). Allerførst ankom Bruden med sin Moder og deres qvindelige Følge den 4de Julius.[3]) Kort efter indfandt sig Brudens Fader, i Selskab med Kongens Svoger, Churfyrst August af Sachsen, og Churfyrstinde Anna, Kongens Søster; disse toge Veien fra Warnemünde over Falster. Dernæst kom to af de slesvigske Hertuger, nemlig Kongens Farbroder, Johan den Ældre, og hans Broder Johan den Yngre, med Dennes Gemalinde; ligeledes Gesandter fra fremmede Fyrster og, efter Sædvane, fra Hansestæderne, hvilke sidste bragte kostbare Brudegaver. Efter Tilsigelse mødte Mange af Rigernes Adel med deres Hustruer og Døttre. Fiorten Dage varede det saa-

kongelig Bibliothekar, og var vel nærmest den, der gav Ideen til Communitetets Stiftelse.

1) Lætus p. 385-391. I Anledning af Kongens Trolovelse giorde And. Bing til Smidstrup, endnu i samme Aar, fem Reiser til Meissen, Meklenburg og andre Steder i Tydskland, „med Brev og mundtlig Besskeden udi adskillige Sager". H. Lauridsens Liigprædiken over A. Bing 1593. 8.

2) Hvorledes Kongen overdrog Rigshofmesteren P. Oxe, at ordne hele Festen; hvorledes Lehnsmændene i de forskiellige Provindser kappedes om at sende Qvæg, Vildt og andre Fødevarer til Kiøbenhavn; hvorledes her indkiøbtes Viin, Øl m. m. beskrives omstændeligen, med mange charakteristiske Træk, af Lætus, p. 405-416. Adelige Fruer tilsagdes ogsaa, som Brug var, at bringe Tapeter og betrække de kongelige Værelser; Neravius anf. St. fol. K. 7.

3) Neravius fol. K. 8; Resens Fred. II. Krønike S. 264. Naar Lætus p. 417. 418 fortæller det i en saadan Sammenhæng, som om Bruden fulgte med sin Fader og Churfyrsten, maa dette være en licentia poetica.

ledes, inden alle Bryllupsgjesterne vare samlede og de nærmeste Tilberedelser fuldførte.

Bryllupsfesten høitideligholdtes Søndagen den 20de Julius paa Kiøbenhavns Slot; Vielsen forrettedes af den tydske Hofpræst Christopher Knopf. Dronningens Kroning foretoges Dagen efter i Frue-Kirke, hvor alle danske Kroninger have fundet Sted, fra Reformationen af indtil Souverainiteten. Det ved slige Leiligheder sædvanlige Ceremoniel, de bugnende Tafler paa Slottet og paa Flaaden, den saa kaldte „Fegtskolen", (thi egentlig Turnering eller „Renden og Stikken" fandt, ifølge en Samtidigs, Knud Steensens, Optegnelser ikke Sted), de ved Frederiksborg, Kronborg og paa andre Steder anstillede Jagter, m. m. frembyde ei uinteressante Bidrag til Sædernes og Hoffets Historie paa hiin Tid; men kunne her saa meget bedre forbigaaes, som det ikke mangler paa samtidige omstændelige Beskrivelser [1]).

[1]) I Vedels Liigprædiken over Fred. d. Anden hedder det, at „Brylluppet blev holdt med saadanne statelige og lystige Pomp og Panket, som i saadanne Færd brugeligt er hos store Herrer og Fyrster". Videre Efterretninger om denne Bryllups- og Kroningsfest gives hos Resen S. 265-269; men den omstændeligste Beskrivelse forekommer dog i „Frederik II. og Sophiæ . . . Kronings og Bryllups Historie, hvorledes alting sig derudi begivet haver, flitelige paa danske Rim beskrevet, og nu overseet og forbedret af Rasmus Hansen Reravius" Kbhvn. 1576, 8. fol. K. 7. til Enden. Hermed fortiener ogsaa Er. Læti poetiske Skildring i hans anførte Skrift p. 423-442 at sammenholdes. Efter Vielsen stillede Brudeparret sig, Kongen paa høire, Dronningen med sin Fader og Hertug Hans paa venstre Side af en prægtig opredt Seng, hvor Kongen havde

„med Hertug Ulrik sin Svoger saa kiere,
en Tale saa lang og statelig
hver havde da sin Orator hos sig,
som paa deres Vegne talede sammen."

De Tapeter („det Engelst"), hvormed Frue-Kirkes Chor var betrukket, blev skienket Disciplene i Kiøbenhavns Skole: „det var dem Hielp og end fuld stor". Ved Kroningsmaaltidet lod Dronningen

Allerede før Dronningens Ankomst vare de fornødne Bestemmelser trufne med Hensyn til hendes Stilling og Rettigheder her i Riget, i Tilfælde af, at hun skulde overleve Kongen. Til hendes Livgeding bestemtes Lolland og Falster, med Undtagelse af Kiøbstæderne Nakskov, Sarkiøbing, Nysted og Stubbekiøbing, samt Flekken og Klosteret Maribo; ligesom ogsaa Kronen forbeholdt sig Landshøiheden, Told og Accise, Adelens Rostienester m. m. Endvidere skulde Dernes Adel beholde deres Friheder og Privilegier; Embederne besættes med indfødte Adelsmænd efter gammel Sædvane; af Godsets Substants maatte Intet afhændes, og i Skovene maatte ikke hugges uden til Nødtørft. Hendes indbragte Klenodier, Løsøre og rede Penge efter nærmere derover forfattet Fortegnelse; den eventuelle Arvepart efter hendes Forældre; samt endelig, hvad hun af sine aarlige Indtægter kunde oplægge eller erhverve, skulde uden Undtagelse tilhøre hende selv alene. Indlod hun sig som Enke i et nyt Ægteskab, faldt Livgedinget tilbage til Kronen, hvorimod hendes indbragte Medgift ligeledes refunderedes hende. Døde hun uden Livsarvinger, skulde Kongen eller hans Efterkommere beholde Medgiften, men alt Øvrigt hende tilhørende tilfalde hendes Arvinger. I Medgift erholdt hun 30,000 Daler, foruden et passende Udstyr [1]).

---

uddele til Rigsraadet, Hoffinderne og de øvrige Herremænd
„skiønne Krandse, var giort af puurt Guld,
af Perler og Ædelstene vare de fuld“.
Lignende Gaver uddelte Kongen til det meklenborgske Følge; fem af Hertugens Raader erholdt saaledes Guldkiæder med Kongens Portrait; Nyge's P. Oxes Levnet S. 264. Endelig bleve ogsaa adskillige Forbrydere løsladte af Fængslerne: Joh. Slangendorps oratio funebris in obitum Frederici II. recitata in academia Hafniensi (Hafn. 1588. 8.) fol. D. I.

1) Kongen og Rigsraadets Forskrivelse paa hendes Livgeding, og Hertug Ulriks paa hendes Medgift, ere trykte i Nye danske Magazin, IV. S. 270–276. En Maaneds Tid før Brylluppet gav P. Oxe Dronningens Moder en Optegnelse paa alt det Gods, der hørte til

Dronningens Appanage var i Begyndelsen ikke betydelig, men blev efterhaanden forøget. Allerførst tillagdes hende af Tolden i Helsingør 1000 „gode, gangbare og uforfalskede Daler," at hæve hver Bartholemæi Dag (24 August), hvorom Tolderen i Helsingør fik Brev: Hørsholm, 23de August 1572. Tre Aar senere bestemtes ved Kongebrev, (Frederiksborg 8de Marts 1575), til samme Tolder, Henrik Mogensen, at hun aarligen skulde hæve 2000 „gode gangbare og uforfalskede Daler". Under 13de Junii 1581 fik samme Embedsmand end videre Befaling, foruden bemeldte 2000 Daler, at udbetale til hende hver St. Hansdag Midsommer, af samme Kasse, endnu 400 gamle Daler „til Haandpenge". Endelig fik Tolderen i Helsingør under 6te December 1584 Brev, at, ligesom Kongen tilforn havde forskrevet sin Gemalinde „til Haandpenge og adskillig Udgift, til hendes egen Behov", 2400 Daler aarlig, saaledes bevilgedes hende nu et aarligt Beløb af 3000 gamle Daler til hver St. Bartholomæi Dag (Siell. og iydske Tegnelser).

Paa samme Tid, som Alt, hvad der angik den tilkommende Dronnings Underholdning, blev fastsat, indrettedes ogsaa en Hofstat for hende. Kort før hendes Ankomst hertil udgik, under 15de Juni 1572, kongelig Befaling til ni Adelsfruer om at sende deres Døttre eller andre dem beslægtede Jomfruer i „Fruerstuen" hos Rigernes Dronning [1]). Hendes første Hofmesterinde, der blev udnævnt ved hendes Ankomst hertil, var Fru Inger Oxe, den fortiente Rigshofmester P. Oxes Søster, Enke efter Jørgen Brahe († 1565),

Livgedinget, hvis faste Indtægter han ansloq til 18,500 Rdlr. og de Uvisse til 4 à 5000 aarlig; Ryge, S. 262; om hendes Medgift s. Rudloff, l. c. II, S. 15.

[1] Siell. Tegnelser. 1587 (Kolding, 10de Juli) fik nogle adelige Døttre Befaling at indtræde i „Dronningens Jomfrukammer."

som engang havde reddet Kongens Liv [1]); begge uforglemmelige som ömme Pleieforældre for Sidstnævntes Brodersøn, den store Tyge Brahe [2]). Hun beklædte denne Æresport i 12 Aar, og da hun endelig, paa Grund af sin Alder, blev entlediget, tilskrev Kongen under 17de Februar 1585, fra Skanderborg, Fru Beate Bilde, Rigsr. Otto Brahes († 1571) Enke og Tyge Brahes Moder, om at være Dronningens Hofmesterinde; i det ringeste, da hun undskyldte sig med sin Svaghed, for en føie Tid (Siæll. Tegn.). Imidlertid synes Dronningen dog at have vedligeholdt sin Hengivenhed for sin første Hofmesterinde, hvem hun under 26de Juni 1585, anmodede om at følge de kongelige Børn paa nogen Tid til Antvorskov [3]). Inger Oxe døde i en høi Alder 1591 [4]). Hendes Efterfølgerinde, Fru Beate Bille (f. 1526 † 1605), havde denne Stilling i 8 Aar, altsaa indtil 1592 [5]). Rigsraad Peder Bilde (til Svanholm), gift med Birgitte Rosenkrands, Søster til Rigshofmesteren P. Oxes Frue, Mette Rosenkrands, blev beskikket til Dronningens Hofmester, i hvilken Egenskab

[1]) Bebels Liigprædiken, fol. C. 3.

[2]) Det anførte om Tiden, naar hun blev Hofmesterinde hos Dronningen m. m., fremgaaer af T. Brahes egen Yttring i et af hans Skrifter (Danske Magazin II. S. 278–279). Det er altsaa urigtigt, naar i Ryges P. Oxes Levnet S. 31–32. 391 nævnes 1577 som det Aar, i hvilket hun skulde være bleven ansat.

[3]) Ryge S. 31. Da dette Brev er skrevet paa Dansk, og alle de egenhændige Breve af Dronningen, som Forf. har truffet, ere skrevne paa Tydsk, har det maaskee blot været underskrevet af hende. At Dronningen desuagtet maa have forstaaet Dansk, tør man vel slutte af hendes Interesse for vore gamle Kiæmpeviser.

[4]) I et Brev af 17de Dec. 1591 (Ryges P. Oxes L. S. 312) nævnes hun allerede som død, og ifølge nogle utrykte historiske Optegnelser om danske Adelspersoner, skal hun være bleven begraven i vor Frue Kirke i Kiøbenhavn d. 19de Decbr. 1591. Det maa altsaa være en Feiltagelse, naar hun af Nogle siges at være død d. 17de Jan. 1592; Danske Magazin II, S. 278; Ryge S. 32.

[5]) Danske Magazin II. S. 279. III. S. 43.

han ved hendes Kroning bar Kronen[1]), og nævnes tillige i samme Post ved Christian den Fierdes Daab 1577[2]).

Som Bidrag til Tidens Charakteristik kan anføres, at til Dronningens Hofpersonale ogsaa hørte en Hof-Dverginde. Under 22 Juli 1584 tilskrev Kongen fra Lundegaard (i Skaane), Absalon Gøye til Lygtved (i Fyen) angaaende „en liden Dvergpige, som skal være en Præsts Datter der i vort Land Fyen", hos Frue Anne (Skinkel), Peder Lauridsens (Straale, til Torpe eller Torpegaard Efterleverske), at sende hende til Hoffet, da Dronningen „var til saadan En belystiget" og Kongen naadigst forsaae sig, „at fornævnte Frue og Pigens Fader ei skulde vægre eller benegte Os i samme vores naadigste Ville og Begiering, synderlig efterdi vi naadigst ere tilsinds hende, som det kunde være hendes Lelighed, sommelig at lade underholde" (Fyenske og smaalandske Tegnelser[3]).

I sit, omtrent sextenaarige Ægteskab blev Sophia Moder til syv Børn. Disse vare efter Alderen: 1. Elisabeth,

---

1) Reravius fol. L. 8.

2) Resen S. 307.

3) Som en Contrast til denne Dronningens Dverginde havde Kongen en Kiæmpe, nemlig en Skaaning ved Navn Erland, „som baade udi Høihed og Lemmernes Storhed og Styrke meget overgik den meenlige og almindelige Menneskens Skik og Skabning" ——. „Hannem antog og beholdt Kongen siden langsommelig Tid for et stort Under og Spektakel iblandt sine Jagttienere." Resen S. 347. Hvorledes Hof-Professionister dengang lønnedes, kan sluttes af et Kongebrev (Skanderborg, 3die Jan. 1580) som Mester Hans Rhuemandt, Dronningens Skrædder, (der havde havt samme Function hos Kongens Moder), fik paa Kronens Part af Korntienden af Vorbierg Sogn (Hierm-Herred, Riberstift) ad gratiam (Jydske Reg.) Han døde 1611 og ligger begravet i Herløv-Kirke her i Siælland (*Marmora Danica* App. p. 306); han var Fader til den kiøbenhavnske Prof. Wolfgang Rhumann og Farfader til Prof. ved Roeskilde Gymnasium Arnold R. (s. Nyerups Forfatterlexicon).

født 25de August 1573 paa Koldinghuus; 2. Anna, f. 12te December 1574 paa Skanderborg; 3. Christian (IV.), f. 12te April 1577 paa Frederiksborg; 4. Ulrik, f. 30te December 1578 paa Koldinghuus; 5. Augusta, f. 8de April 1580 paa samme Slot; 6. Hedevig, f. 5te August 1581 paa Frederiksborg; 7. Hans, f. 26de Juli 1583 paa Haderslevhuus [1]).

Den Omstændighed, at disse syv Børn ere fødte paa fire forskiellige Steder, alle udenfor Kiøbenhavn, erindrer os om en Tid, da vore Konger, skiøndt de alt længe havde havt en fast Residents, desuagtet, deels paa Grund af den hele daværende Regieringsindretning og Administration, deels for at skaffe sig Kundskab om hver Provindses Forhold og Tarv, deels endelig med Hensyn til Aarstiden, jævnligen opholdt sig nu paa eet, nu paa et andet af de forskiellige Slotte. Hvad Dronningerne, navnligen vor Sophia, angaaer, synes de endog ved Anledninger som nysnævnte at have foretrukket Provindsslotte for Kongeborgen i Hovedstaden, muligen for den sundere Lufts og den større Roligheds Skyld [2]); men maaskee ogsaa, for paa denne Maade at vise hver af de enkelte Provindser lige megen Opmærksomhed. Som et Tidens Sæder charakteriserende Træk kan endvidere anføres, at, foruden de beskikkede Jordemødre, nogle adelige Fruer altid bleve tilsagte at indfinde sig paa vedkommende Slot, henimod

---

1) De samme Fødselsdage for Fred. d. 2dens Børn angives i Abj. Königsfeldts, med saa megen Fuldstændighed og Nøiagtighed udarbeidede Genealogiske Tabeller over den oldenborgske Stamme (1840) Tab. 2, med Undtagelse af Prindsesse Anna, hvis Fødselsdag der ansættes til 12te October, uagtet Forf. rigtig nok i Anmærkningerne tillige nævner, efter Nogles Angivelse, 12te Decbr.; at denne Dag er den rigtige, bekræfter saavel Chronologien efter Vedels Liigprædiken over Fred. II., som især Fadderbrevene i Anledning af Prindsessens Daab (14de Jan. 1575), der ere daterede 19de Dec. 1574.

2) Resens Fred. II. Hist. S. 303.

den Tid, da Dronningens Nedkomst ventedes, for at Hendes Kierlighed kunde have nogen gode, forstandige Fruer hos sig, af hvilke H. K. udi saadanne Anliggende maatte have Raad og Daad"[1]). Formodentlig har ogsaa Sophies Moder de fleste Gange været tilstede ved Datterens Forløsning; Saadant vides, i det ringeste, at have været Tilfældet ved Christians og ved Hedevigs Fødsel[2]).

Da det kongelige Pars to første Børn vare Døttre, og Magthaverne, belærte af tidligere dyrekiøbte Erfaringer, fandt det nødvendigt, saavidt muligt, at forebygge alle Successions-stridigheder, dersom Kongen skulde døe uden mandlige Livsarvinger, udstedte Rigsraadet omtrent 1575 en Erklæring, at, i dette Tilfælde, Kongens ældste Datter skulde blive valgt og den der ægtede hende skulde erholde Kronen[3]); en mærkelig

[1]) Ifølge Kongens første Brev i saadan Anledning (Rye, 26de Julii 1573) til 6 Fruer, om at indfinde sig paa Coldinghuus, 8 Dage før S. Bartholomæi Dag (24de August). Antallet synes ellers at have været ubestemt. Til Christian d. Fierdes Fødsel tilsagdes (Kronborg, 30te Jan. 1577) 8 adelige Fruer, at møde paa Frederiksborg, Søndagen før Midfaste; Resen, S. 303, beretter derimod, at nogen af de „ældste og synderligste Fruer her i Riget", blandt hvilke Hofmesterinden, Frue Inger Oxe og 3 Andre nævnes, „bleve bestillede, at „skulle altid blive tilstede og vare paa H. Maj." Ifølge et Haandskrift af Cr. Lætus, hvorom mere nedenfor, vare ogsaa to duelige Jordemødre tilstede. Til Hert. Ulriks Fødsel paa Coldinghuus tilsagdes (26de Nov. 1578) to Fruer at indfinde sig den 14de December; til den næste Nedkomst med Augusta, fik derimod (18de Marts 1580) tre Fruer Befaling at møde vor Frue Bebudelsesdag (25de Marts paa Coldinghuus. For sin sidste Barselseng tilskrev Dronningen Selv (Haderslevhuus 16de Mai 1583) to Fruer om at være tilstede paa bemeldte Slot den 29de Julius; men da Hertug Hans blev født den 26de s. M. ere Fruerne maaskee komne post festum.

[2]) Det maa nemlig have været i Anledning af Dronningens forestaaende Nedkomst med Hedvig, at 11 Herremænd fik Befaling (Kronborg 8de Juni 1581) at modtage Hertuginde Elisabeth i Warnemünde og geleide hende herind (Siell. Tegn.)

[3]) Schlegels Samml. zur dänischen Geschichte II, 4 H. S. 163;

Bestemmelse, der, om den end som enkelt Undtagelse ei udtaler noget afgiort Arvelighedsprincip, dog altid viser, at Vedkommende, i intet Tilfælde, ønskede at gaae uden for det kongelige Huus. Dette Tilsagn blev imidlertid overflødigt, da Christian blev født i Aaret 1577.

Christian IV. var, uden Tvivl, den sidste danske Konge, hvis Fødsel man antog at være bebudet paa en overnaturlig Maade. „Om Efterhøsten“ (1576) — fortælles der — „er „ankommen en gammel enfoldig Bonde fra Samsøe, over til „den almindelige Herredag, som da holdtes udi Kallundborg, „gav sig an til Hove og berettede, at der nogle Gange paa „Samsøe, udi Marken ved Stranden som han boede, var kommen til hannem en smuk deilig Qvindesperson, men neden „hos Fødderne skikket og skabt som en Fisk, og havde alvorligen befalet hannem, at drage over til Kongen og lade hannem vide, at, som Gud havde nu velsignet hans Dronning, „saa var hun frugtsommelig med en Søn, hvilken der skulde „blive hans Livsarving i Danmark, ophøies til den kongelige „Krone, og blive en ypperlig Herre blandt alle Konger og „Fyrster, udi denne Norder-Verden; og efterdi at Synd og „Ondskab, Drukkenskab, Løsagtighed, Hovmod og Selvraadighed tog fast Overhaand udi hans Riger, da skulde han „den høie Herre og Gud, som hannem saa velsignede, til Ære „og Taksigelse, saadant med al Flid og Alvorlighed afskaffe, „at Gud ikke skulde med Tiden sine store Velgierninger og „Langmodighed med des større Vrede og Straf hiemsøge“[1]. Senere aflagde Bonden sin Beretning paa Antvorskov, hvor han maatte fremstille sig for Kongen selv, paa hvem denne

Sammes Geschichte Christ. d. Vierten I. S. 58. Dette interessante Factum er forbigaaet i den yngre Schlegels danske Statsret.

[1] Resen S. 302; Holbergs Danm. Hist. II. S. 519; Schlegels Christian IV. I. S. 59.

Spaadom gjorde et alvorligt Indtryk, og som derefter „forærede Bonden en fyrstelig Tærepenning, og befalede hannem at drage hjem". Men, da den samme Bonde, efter Prindsens Daab, atter indfandt sig ved Hoffet, gjentog, efter Havfruens foregivne Befaling, sine Formaninger, og tillige for Hofprædikanten og en Deel Adelsmænd meget omstændeligen beskrev bemeldte Havfrues Udseende, og hvad hun havde berettet om hendes Navn og Boelig, og at det var hendes Mormoder, der havde forkyndt Kong Valdemar Atterdag Margarethas Fødsel m. m., fattede Kongen Mistanke til denne nye Bodsprædikant, hos hvem, for øvrigt, intet Bedrageri syntes at finde Sted, lod ham bortvise, og forbød ham oftere at indfinde sig. „Der han var bortreist" — tilføier Resen — „blev vidtløftig „blandt den gemene Mand, de Lærde og Hoillærde, „discureret „om denne Havfrue; mange formeente det var Bondens eget „Digt, Andre lod sig høre, Gud var en underlig Gud udi sine „Gjerninger, og havde ikke allene opfyldt Jorderige, men ogsaa „Luften og Havet med sine mangfoldige Kreaturer, som ogsaa „kiendte, tiente og ærede Skabermanden."

Efter mere end halvtredie Aarhundredes Forløb er det naturligviis umueligt, at udfinde det egentlig Factiske, der maa have ligge til Grund for dette, af samtidige Skribenter bevarede Sagn[1]). Det kan imidlertid ikke henregnes blandt de

[1]) Hvad Resen haver herom, grunder sig vel tildeels paa en af forommeldte Cr. Lætus samme Aar (1577) forfattet Historie: „De nato baptizatoqve primo Friderici II. Danorum Regis filio Christiano"; eller som en anden Titel lyder: „de primis vitæ initiis primi Friderici II. filii Christiani, deqve iis, quæ circa illa tempora læte contigerunt". Dette Haandskrift, hvis meget ulæselige Original haves paa det store kongelige Bibliothek, indeholder mange curieuse Træk af den Tids Begivenheder, deels efter Forfatterens egne Iagttagelser, deels efter Fortælling af Personer fra Hoffet; dog ere, mærkeligt nok, alle Bladene om denne Tildragelse, i selve Haandskriftet overstrøgne, som det synes, af Forfatteren selv. Adskillige Aar senere, da den udvalgte Konge, Christian V. interesserede sig for at kiende

Vidunderligheder, som Eftertiden saa ofte knyttede til mærkelige Personers Fødsel, da Spaadommen fremsattes før denne fandt Sted; snarere kan det maaskee ansees som et Udtryk af den almindelige Længsel, hvormed Folket saae en Kongesøns Fødsel imøde [1]).

Hvad man med Inderlighed ønsker, er man ogsaa tilbøielig til at haabe. Ifølge en samtidig og vel underrettet Forfatter [2]), blev, ved Dronningens uafbrudte Velbefindende og gode Udseende, hendes stedse muntre Stemning, hendes Lyst til Bevægelse og Reiser, samt betydelige Grad af Førlighed, den almindelige Forventning vakt, at der denne Gang vilde fødes en Prinds. Kongen selv deelte dette Haab; i det han bemærkede, at ogsaa hans Forældres Førstefødte havde været en Datter, ligesom hans egne to ældste Børn. I from Forventning af sit Ønskes Opfyldelse, søgte han allerede i Forveien at udbrede Glæde omkring sig, ved at eftergive Bønderne i Kiøbenhavns Lehn deres betydelige Skatterestantser [3]). Tilberedelserne til den forestaaende Nedkomst svarede til de almindelige Forhaabninger. Da de to første Børn vare fødte i Jylland, valgtes denne Gang Hovedprovindsen Siælland, og her navnligen Frederiksborg, et roeligt og mod Vaaren iblandt

---

Sammenhængen med denne Spaadom, blev dette Skrift anseet for den egentlige Kilde (O. Wormii Epp. I. p. 276. 81. jfr. Schlegels Christ. IV. I. S. 59; Thieles Folkesagn I. S. 5).

1) Fra Christians Barndom af yttrede hans Haar en betydelig Grad af Electricitet, som vakte hans Omgivelsers Opmærksomhed, og hos hans Moder selv Ahnelse om noget Stort og Udmærket, engang i Tiden, ved hendes Søn; *O. Wormii* Epp. II. p. 747. Det samme skal siden igien have været Tilfældet med Sønnesønnen, den udvalgte Konge Christian V.; *Bartholini* Hist. anatom. Cent. III. p. 78. jfr. *O. Wormii* Epp. I. c.

2) Foranførte Skrift af Er. Lætus.

3) Angives i Lyscanders Slægtebog S. 692 og hos Resen S. 303 til 17,448 Tønder Korn.

Skovene og Søerne en meget lystig og sund Sted[1]). Dronningens Moder blev anmodet om at være nærværende, og indfandt sig paa Frederiksborg den 19de Marts; her gik Nedkomsten lykkelig for sig den 12te April 1577, om Eftermiddagen Kl. 4[2]). Saaledes saae da Rigerne, for første Gang efter næsten et Aarhundredes Forløb, en regierende Konges ældste Søn og præsumtive Thronfølger fødes[3]).

Hvor vigtig og følgerig denne Begivenhed blev anseet af de kongelige Forældre selv, fremgaaer af den meer end sædvanlige Pomp og Festlighed, der ledsagede Prindsens Daab, hellig Trefoldigheds Søndag (den 2den Juni) i vor Frue Kirke i Kiøbenhavn, Dagen efterat Dronningen havde holdt sin Kirkegang paa Frederiksborg[4]). Ogsaa det valgte Sted betegnede noget Ualmindeligt, da Intet af Frederiks og Sophias øvrige Børn var døbt i Hovedstaden. Blandt Fadderne indfandt sig Kongens Svigerforældre og hans Farbroder, Hertug Hans; Dronningens Moder holdt Prindsen over Daaben.

---

1) Resen S. 303.

2) Af Læti omtalte Skrift kan man vel spore, at Fødselen maae have overrasket Dronningen, men dog i hendes Gemakker paa selve Slottet; Sagnet, at Christian IV. skulde være født ude paa Marken, under en Tornebusk, finder altsaa her ingen Hiemmel. Dette gamle Sagn (s. Grundtegningen over Frederiksborg i Resens Atlas, hvor denne Tornebusk er aflagt med Tilskrift: „Tornebusk af K. Friderik II. sat"; jfr. Pontoppidans danske Atlas III. S. 303; VI. S. 86; Thieles Folkesagn II. S. 110; Rasbechs Frederiksborgslots Beskrivelse S. 23) har maaskee sin Grund i Beretningen hos Lætus om Dronningens jævnlige Lysttoure under hendes Svangerskab.

3) Nemlig ikke siden Christian d. Andens Fødsel, d. 2den Juli 1481. Thi, da Christian III. blev født (12te August 1503), kunde hans Fader, Hertug Frederik, hvis Broder Kong Hans og Brodersøn, Christian, dengang endnu levede, ei giøre sig noget Haab om Thronen; og d. 1ste Juli 1534, da Frederik II. blev født, var hans Fader endnu Hertug af Slesvig og Holsteen; til Konge af Danmark blev han først valgt tre Dage senere, af den jydske Adel.

4) Dette berettes udtrykkeligen af E. Lætus anf. St.

Efter Kirkehoitiden fulgte Taffel, Dands, Fyrværkeri, „Fegt-skole" og Jagt, „med megen anden lovlig Tidsfordriv" den hele Uge igiennem. En omstændelig Beskrivelse af den hele Høitidelighed, med alle disse, Tiden og dens Tone charakteriserende Forlystelser, hører hen paa andre Steder [1]); kun En af dem bør her ikke ikke forbigaaes, at nemlig, paa Festens anden Dag, efter Maaltidet „bleve Nogle af de Høilærde (Professorerne „ved Universitetet) med deres Studenter opfordret, at lade see „en Comedie, som dem var befalet at agere, og blev den „Historie om Susannæ Uskyldighed antagen og yndeligen ageret. „Om Tirsdag Eftermiddag ere de tilforordnede Høilærde igien „opkaldede og have legt den mærkelige Seier, som Konning „David haver indlagt sig over den mægtige Kiæmpe og Phylister „Goliath, derefter er ogsaa bestillet en mærkelig Pigmeers Krig „med Tranerne" [2]). Forestillingen begyndte hver Dag Kl. 1 om Eftermiddagen; Skuepladsen var i Slotsgaarden under aaben Himmel [3]). Forøvrigt maa bemærkes, at Universitetets Fæ-

---

[1]) Resen S. 305—8; Schlegel Chr. IV. I. S. 57. Følgende kan endnu tilføies: Under 16de April udfærdigedes Breve til Adelen om at indfinde sig ved Daabsfesten den 2den Juni. Prindsen blev kiørt til Kirken i den samme Karm, der var forfærdiget til Dronningens Kroning 1572, og som af Neravius, fol. S. 7, siges at have været giort af „idel purt Sølv"; men ifølge en samtidig haandskreven Anmærkning i et latinsk Digt om denne Høitidelighed (Jolas ecloga, qua canitur Genethliacon recens nato Princ. *Christiano*; autore *Zach. a Widing*, Hols. Hafn. 1577. 4.) skal der paa Samme kun have været anbragte to Englefigurer af støbt Sølv, tilsammen veiende 27 Pund og 26 Lod. Ifølge en anden Antegnelse samme Sted, var den, ved nærværende Leilighed brugte „Funt af klar lutter Sølv" (Resen S. 305), allerførst forfærdiget til Prindsesse Elisabeths Daab, 1573. Dronningens Hofmester, P. Bilde, modtog paa hendes Vegne Faddergaverne; om Henr. Rantzau's Faddergave, et stort forgyldt Saltkar, s. Dansk Mag. I. S. 197. Paa Hiemreisen bleve de fremmede Fyrster holdte frit giennem hele Landet; Nyed. Mag. I. S. 18.

[2]) Resen S. 307.

[3]) Det Hele beskrives udførligen i det anførte Haandskrift af Er. Lætus

Fædre og Sønner aflagde denne, med Hoffets og alle Tilstedeværendes Bifald lønnede, Prøve paa deres sceniske Talenter, ikke i Modersmaalet, men paa Latin [1]).

Om de øvrige kongelige Børns Daabsfester haves ikke saa omstændelige Beretninger som om Christians. Imidlertid er der Grund til at antage, at de, maaskee med Undtagelse af den Førstefødtes, Prindsesse Elisabeths [2]) og den femtes, Prindsesse Augustas, Daab, den 29de Juni 1580, ved hvilken sidste adskillige tydske Fyrster vare indbudne som Faddere [3]),

som selv, med A. S. Vedel og nogle Flere, var Tilskuer fra Slotskirkens Vinduer, og ved den Leilighed meddeler enkelte Anecdoter, f. Ex. at den gamle Peder Skram stod i Gaarden, for at kunne see desbedre; at der skeete Optøier af nogle i Diævlecostume udklædte, m. m. De Professorer, der egentlig stode for Arrangementet af denne dramatiske Forestilling, som L. kalder „lærde Øvelser" (*literarum exercitia*), vare Jacob Madsen, Prof. l. græcæ og Peder Haagensen (Petrus Haggæus), Prof. pædagogicus (1575, Prof. Virgilianus, siden L. Latinæ).

1) Schlegels Christian IV. I. S. 226 flg. Nyerups og Rahbeks Bidrag til den danske Digtekunsts Historie II. S. 3—16.

2) Naar Resen S. 274 skriver, at Kongen strax efter Elisabeths Fødsel, den 25de August 1573, „holdt med stor Glæde og Fryd et kongelig Værtskab udi hendes Daab og Christendom": maae bemærkes, at denne Daab først fandt Sted 2 Maaneder efter den nævnte Dag, eller den 25de October. Ved Skrivelse af 15de September bleve 7 Rigsraader, 40 Adelsmænd og 5 Adelsfruer tilsagte at indfinde sig i denne Anledning paa Coldinghuus. Undertiden holdt Kongen, ved lignende Anledning, tillige en eller anden af sine gode Mænds Bryllup, f. Ex. ved Prindsesse Augustas, Godsleff Buddes med Dorothea Skinkel. (Hist. Optegnelser om Adelen; Mspt.)

3) Ved denne Leilighed fulgte Kongen selv sine fyrstelige og andre Faddere og Gjester af begge Kiøn paa Veien. Samtlige modtoge i Flensborg, efter Indbydelse af Magistraten, en Collation paa Raadhuset den 6te Julii; som Tilstedeværende nævnes her: Markgreve Georg Frederik af Brandenborg med Gemalinde Sophia; Hertug Johan den yngre af Holsten; en ung Markgreve af Baden; en ung Hertug af Würtemberg og Mümpelgard; Greve Johan af Oldenborg med Gemalinde. Magistraten maatte tillige „nach s. k. Maj. gnädigstem Begehren", forære Markgreven „einen schönen Gaul mit aller

have været ledsagede af langt ringere Pomp. Christian undtagen, blev Ethvert af de kongelige Børn døbt paa dets Fødeslot. Tidsrummet, i hvilket de laae uden Kirke, var forskjelligt; fra 2 Maaneder til 14 Dage; det første var kun Tilfældet med Prindsesse Ellisabeth (født den 25de August 1573, døbt den 25de October); det sidste med Prinds Ulrik (født den 30te December 1578, døbt den 11te Januar 1579).

Det hørte til det huuslige Livs Characteristik, ei blot i Middelalderen, men endnu ind den nyere Tid, at Forældre i ophøiede Stillinger, ofte lode deres Børn opfostre og opdrage i andre, enten underordnede eller beslægtede Huse [1]); det være sig nu at en saadan Opofrelse fra Forældrenes Side var fremkaldt ved nogetsomhelst pædagogisk Hensyn, eller af politiske

Rustung« og Markgrevinden »ein vergülbetes Trinkgeschirr«; *Clæden* memorabilia Flensburgensia p. 170. Den brandenborgske Markgreve var formodentlig den samme Markgreve af Ansbach, som ventedes ved denne Leilighed (Nye danske Magazin I. S. 74). At der maa have været endnu flere fyrstelige Faddere tilstede, som toge en anden Vei hiem, f. Ex. den pommerske Hertug Barnim, der indfandt sig i sin Broders, Hertug Johan Frederiks, Sted, og Erkebispen af Bremen, kan erfares af Joh. Seccervitii Daneidum, s. Carminum de rebus danicis, libri IV. (Stetini 1581. 8.), hvoraf 2den Bog indeholder Beskrivelse over Forf.s Reise til Colding i nysnævnte Hertug Barnims Følge, som paa Hiemreisen drog fra Colding til Middelfart, og siden fra Gedsør paa Falster over til Rostok.

1) Ogsaa i den nordiske Oldtid var det almindeligt, at fornemme Forældre, endog Konger, lode deres Børn opdrage hos Andre. Blandt de mange herpaa forekommende Exempler kan anføres: Heimskringla (Folio-Udg.) I. p. 77. 97. 118. 177. 179; II. p. 108; Kormakssaga p. 150; Orkneyingasaga p. 396; Hungrvaka p. 76. At Den, der saaledes modtog Andres Børn, ansaaes for den ringere, siges i Hmskr. I. p. 120 og i Søgur Magnusar goda &c. (Fornm. Søgur VI. p. 5). Flere Exempler og hidhørende Bemærkninger findes i Anm. til Gunlaug Ormst. Saga p. 48; Liliegrens skandinav. Fornålderns Hieltesagor II. S. 236 flg.; Petersens Danm. Hist. i Hedenold. III. S. 437. At det ogsaa i andre Lande, i Riddertiden, var almindeligt, s. Büsching Ritterzeit und Ritterwesen I. S. 46.

Grunde. Ogsaa vort Lands Historie frembyder, i forskiellige Perioder, Exempler herpaa [1]). Blandt saadanne kan her anføres, at Frederiks fire ældste Børn, fra deres tidligste Barndom, næsten uafbrudt vare betroede til Dronningens Forældres Varetægt, og at disse navnligen toge den neppe to Maaneder gamle Christian med sig til Meklenborg [2]). Uagtet nu Forældrene maatte føle sig overbeviiste om, at Børnene hos de ømme og eenlige Bedsteforældre ei vilde savne faderlig og moderlig Omhu [3]), kunde de dog tilsidst ei længer udholde Savnet

[1]) Valdemar Atterdags Datter og hennes Forlovede, Henrik af Meklenborg, bleve opdragne, hver hos sin Forlovedes Forældre; Suhms Danm. Hist. XIII. S. 227. 233. 298. Christian I. var fra Barndommen af opfødt hos sin Morbroder, Hertug Adolph. Christian III. blev en Tidlang opdragen hos sin Morbroder, den brandenborgske Churfyrste. Christian d. 4des Søstersøn, Hertug Christian af Brunsvig, kom her til Hoffet 1615 for at opdrages med de danske Prindser; Schlegels Christian IV. II. S. 29. Nogle af Christian d. 4des Børn med Christine Munk bleve opdragne i Nederlandene hos nysnævnte brunsvigske Hertugs Søster, gift med en Greve af Nassau; sammest. S. 346; Nogle ved det svenske Hof, hos Dronning Maria Eleonora; Upplysningar i svenska Historien II. S. 44 flg., Adlersparres historiska Samlingar III. S. 89; jfr. Schlegels oldenb. Könige II. S. 144.

[2]) „Kongen og Dronningen gave Hertug Ulrik og Elisabeth Geleide til „Vordingborg, og efter Hertugindens høie Begiering bevilgede Kongen „og Dronningen hende den unge Herre over med sig at opfostre;" „Resens Fred. II. S. 308. „Princeps (Elisabeth) æque studendum „sibi nepotum neptiumqve educationi tum putavit, quam olim filiæ; „accersitosqve ad se in Megapolin *annos aliquot* ipsa educavit cura „maxima, ratione rectissima." *Caselius* de laudibus Elisabethæ cimbricæ fol. L, 2. At det var med Kongens egen Villie, at hans Børn bleve opdragne hos Bedstemoderen, tilføier Caselius udtrykkeligen i et Leilighedsskrift, ved Anledning af den ældste Datters Bryllup: Tricoreion nuptiis Henrici Julii & *Elisabethæ cimbricæ* (Helmst. 1590. 4.) fol. C. 4.

[3]) For de kongelige Børn var, under deres Ophold i Meklenborg, i det ringeste til en Tid, en egen Læge ansat; nemlig Peter Memme (Memmius), Prof. Medic. i Rostok, som, ifølge *Molleri* Cimbria literata II. p. 550, fra A. 1572 skal have været Livlæge hos Frederik

af de Kiære, som de næsten fra Fødselen af ikke havde havt hos sig; ligesom ogsaa Rigsraadet, fortrinligen med Hensyn til den ældste Prinds, fandt sig forpligtet til, desangaaende at giøre Kongen Forestilling. Under 12te April 1579, netop den Dag, da Christian fyldte sit andet Aar, tilskrev derfor Kongen sin Svigerfader, med Anmodning om igien at see, i det ringeste sine tre ældste Børn hos sig; den Fierde, Prinds Ulrik, dengang et Fierdingaar gammel, maa altsaa formodes strax efter Fødselen at være kommen til det meklenborgske Hof. Helst ønskede Kongen at lade Børnene afhente fra Warnemünde, ved et af sine Skibe, da vigtige Anliggender hindrede ham fra, efter et tidligere Løfte, i denne Anledning, selv med Dronningen at besøge Hoffet i Güstrow; men vilde hans Svigerforældre ei samtykke i nogen Opsættelse af det lovede Besøg, skulde dette, snarest muligt og efter nærmere Anmeldelse, finde Sted [1].

En saadan, med Opofrelse af egne Glæder forbunden Overdragelse af Faderens og Kongens hellige Pligter, om endog til Moderens Forældre, vidner, i lige Grad, om en hiertelig og tillidsfuld Forstaaelse mellem begge Huse, om det kongelige Ægtepars lykkelige indbyrdes Forhold, og om Dronningens fortrinlige Indflydelse paa Børnenes Anliggender, allerede fra deres tidligste Alder. Men at hun, ogsaa fra den Tid af at disse samledes i det fædrene Hiem, havde en meget

II. og Hertug Ulrik; men, at den første Qvalitet nærmest var at forstaae med Hensyn til de kongelige Børn, kan sluttes af et Brev, som han (10de Jan. 1577) fra Rostok tilskrev Kongen, hvoraf sees, at han dengang havde, foruden en Gratification af 100 Rdlr., Bestalling med aarlig Løn, for at giøre Opvartning hos de kongelige Prindsesser, saalænge disse opholdt sig i Meklenborg; Schumacher, Gelehrter Männer Briefe an die Könige von Dännemark. III. S. 289.

[1]) Dette interessante Brev er trykt i Nye danske Magazin IV. S. 277.

betydende Stemme i Alt hvad der vedkom deres Opdragelse og Uddannelse, kunne vi slutte os til, saavel fra det, der er os bekiendt om hendes egen Character, som fra selve Børnenes Fremtræden i den modnere Alder, paa den dem af Forsynet anviiste ophøiede Skueplads. Ogsaa finde vi dette bestyrket af samtidige og troværdige Kilder. „Saa tidlig“ — skriver Vedel i sin Liigprædiken, som tillige afgiver en høist interessant Charakteristik af Frederik den Anden [1]) — „de (kongelige Børn) „ere noget efterhaanden kommen til Aar og Alder, er tilbeskikket „fine, lærde og forstandige Mænd, som baade disse unge Fyr„ster og Frøkener skulde undervise i Lærdom og holde til sand „Gudsfrygt. Ja hvad er det, at Tugtemesteren og Præceptor „skal opbygge paa deres Side, og Forældrene ville det ned„bryde igien med Kielenskab og Efterladenhed paa deres Side „......, derfor bør os dette ikke at fortie, at Hendes Fyrstelige „Naade haver giort saa stor Flid og Tilsyn, med Mund og „Haand, med god Underviisning og tidelig Straf ved sine „elskelige Børn, som nogen, enten Adelsperson eller Borgerske „kunde vende paa sine Børn, paa det allerhøieste og bedste. „Dermed haver Hendes Naade giort sit Embede fyllest og sine „elskelige Børn den pligtige tilbørlige Optugtelse“. — Den forstandige Dronning erkiendte — dette Vidnesbyrd giver en af Mindetalerne over hende [2]) — at Konger ei fødes til et Rige,

[1]) Fol. C. 2. Titelen af dette literarisk sieldne Bidrag til Frederik d. 2dens Historie er i det Væsentlige Følgende: „En sørgelig Liigpræ„diken, Friderich II. — — til en christsalig Amindelse, giort udi „Riber Domkirke den 5te Dag Juni, der H. N. Liig blev nedsat udi „sit Sovekammer i Roeskilde Domkirke; af A. S. Vedel; sidst — „følger en liden Chronologia, hvad sig synderlig haver tildraget „udi vor Allernaad. Herres Alders og Kongl. Regimentes Tid, fra „A. 1533 (1534?) indtil paa dette A. 1588; med en kort Genea„logia udaf vor naadigste Herres Herrestamme paa Fæderne og Mø„derne.“ Kbhvn. 1588. 4.

[2]) Christ. Jani (kongl. Hofprædikant) sermo funebris in exseqviis *Sophiæ*. Hafn 1632. 4. fol. E. 3.

som Viiseren i en Bisværm, udmærket fra de Øvrige ved visse ydre Kiendetegn; men at Opdragelsen her gjør det Væsentligste, og at dens Virkninger vise sig for den hele følgende Tid, enten til Held eller til Uheld for det Folk, de ere kaldede til at beherske. Hendes velgiørende Indflydelse i denne Retning maatte især være af Vigtighed med Hensyn til de to ældste Sønner, navnligen til Rigernes tilkommende Styrer, Christian, der allerede tre Aar gammel af Rigsraadet var erklæret for Thronfølger, og i denne Egenskab i sit syvende Aar havde modtaget Hylding. Det erkiendtes villigen af den ædle og fordringsløse Frederik II. selv, at han manglede den Grad af Aandsdannelse, som allerede paa hans Tid ansaaes nødvendig for en Regent; skiøndt han tillige erstattede denne Mangel ved flere ypperlige, baade Hiertets og Modets Egenskaber. „Hvis som Hans Naade nu ikke besynderlig haver lært „udi Latinen eller ogsaa andre fremmede Sprog og boglige „Kunster" — hedder det hos A. S. Vedel [1]) — „det er op„rettet igien udi fyrstelige Tugtighed og christelige gode Sæder. „Og er udi Sandhed jo ulige bedre, af disse tvende Vilkaar, „at unge Fyrster holdes alvorligen af Barndom til sand Guds„frygt og gode Sæder, i daglige Omgiengelse, end de kunne lære „mange Slags Tungemaal, og derimellem forsømmes udi Guds„frygt og Dydeligheds Idræt..... Men herhos er det ikke at „forgiette, at Lærdom og boglige Kunster pryde en Fyrste og „Konning, meget mere end enten Guld, Perler eller dyrebare „Stene. Thi dette giver ikkun en udvortes Anseelse: men det „andet fryder og pryder Hiertet, saa det giver Forstand og

[1]) Ligprædiken fol. A. 4. I Dedicationen til Christian IV. opmuntres denne til at beflitte sig paa boglige Kunster: „at det som hans Herre „Fader haver beklaget, at være forsømt hos sig i saadanne Vilkaar, „det kunde oprettes af ham." Lignende forekommer ogsaa i *Joh. Slangendorpii* (Hans Slangerups) in obitum Friderici II. oratio funebris fol. B. 4.

Forfarenhed, at omendskiøndt en Prinds og Fyrste er ung udi Aar og Alder, saa giøres han dog gammel og vittig af Lærdom og gode Kunster, besynderlig af Historiers Læsning, som give Underviisning, hvorledes en Herre bør at staae sine Land og Folk fore". Alt hvad vi vide om Christians Opdragelseshistorie, viser tilfulde, at hans Fader — og i denne som i andre Henseender kunne vi antage begge Forældre eenige — ei blot med Iver stræbte at forskaffe Sønnen den Dannelse, som Tid og Omstændigheder havde ladet Faderen selv mangle, men tillige alvorligen paasaae, at vedkommende Lærere og Foresatte holdt ham under den fornødne Tugt og for alting ei lode ham have sin egen Villie [1]). Disse Forældrenes

[1]) Om Frederik d. 2dens egen Opdragelse og de Grundsætninger, han fulgte, med Hensyn til sin ældste Søns, fortiener følgende Sted at anføres af den tydske Hofpræst Cph. Knopf's Ligprædiken (1588) fol. B. 2. „Ob wohl er von Gott mit einem treflichen Ingenio und gutem Verstand begabet gewesen, das er viel mehr hätte lernen und begreifen können, wie er auch einen zimlichen Anfang gehabt: so ist doch gemeiniglich bey grosser Herren Kinder Institution wenig Ernst und Fleiss: Jedermann will ihnen, insonderheit wann sie etwas zu Jahren kommen, fügen und zuwillen sein; und wann sie also ihren eigenen Willen und Begierden folgen, wird die beste Zeit zu lernen verseumet, und mit anderen unnötigen Dingen zugebracht; so kann hernach die Versäumnis der Zeit nicht wiederbracht werden. Daran hat es unserm seligen Herrn auch gemangelt, darüber er oft geklaget, und, wie viel vornehme Leute wissen, gesagt, er wolle seinen Sohn anders lehren und erziehen lassen; und solches hat er auch hernach bewiesen. Denn da er seinen Sohn, Hertzog Christian, seinem Praeceptori zur Lehr und Institution überantwortet, und den Eid von ihm genommen, hat er seiner eigenen Institution gedacht, und mit sehr ernsten und beweglichen Worten ihn berichtet, woran der Mangel in seiner Institution gewesen, und woburch er in seiner Lehr verhindert und verseumet worden: darauf ihm ernstlich befohlen, er solte nicht allein Fleis in der Lehre, sondern auch darneben gebürlichen Ernst, bey seinem Sohn gebrauchen, demselbigen seinen eigenen Willen nicht lassen, sondern in guter Disciplin, in wahrer Gottesfurcht . . . auferziehen. Und wo ihm Jemand, in diesem seinem Ampt zu hindern unterstehen wolte, hat er ihm königlichen Schutz verheissen und zugesagt, und ist auch bey dieser seiner Meinung, wiewohl es dem

Bestræbelser understøttedes, uden Tvivl, kraftigen ved det heldige Valg af Prindsens Hofmester og Lærer. Kunde det end i flere Henseender have været ønskeligt, at førstnævnte ligesaa hædrende som vigtige Post var bleven betroet En eller Anden dertil qualificeret, blandt Rigets Adel; vilde dog neppe Nogen af denne, i høiere Grad have forenet alle de, for en saadan Stilling, ønskelige Egenskaber, end den af Kongen valgte Henrik Rammel, en pommersk Adelsmand, tillige Kongens tydske Cantsler, hvis udmærkede Talenter, Verdenskundskab og dybe Erfarenhed i Statssager Samtiden eenstemmigen erkiendte; ligesom der heller ikke findes Spor til, at hans fremmede Herkomst har havt nogensomhelst hemmende Indflydelse paa Christians Dannelse til en tilkommende dansk og norsk Konge [1]). Mueligen kan ogsaa, med Hensyn til de daværende aristokratiske Forhold, en Udlænding have været mere passende for denne Post, end en Indfødt. Vel maatte han, efter Kongens Død, afstaae sin Hofmester-Post til en dansk Adelsmand [2]); men det faste Venskab, der desuagtet bestod mellem ham og den

---

Teufel leid gewesen, und es gerne geändert hatte, bis an sein seeliges Ende, geblieben." Ogsaa Caselius beretter, i sit nysanførte Tricoreion &c. fol. D. 1, at Kongen blev vred, naar Hofmesteren alt formeget saae igiennem Fingre med hans Søn.

[1]) Resen nævner ham allerførst ved 1586, som Prindsens Hovmester (S. 345); men, ifølge Lackmanns Einleitung zu Schl. Holst. II. S. 4, skal han være beskikket dertil den 8die April d. A. Kongens Instrux af 24de Marts 1583 for Embedsmanden paa Coldinghuus, Henr. Below, hvorledes han skulde forholde sig mod Prindsen, naar denne forblev der med sin „Tugtemester" (Lærer) (Danske Magazin V. S. 255), synes at antyde, at H. Rammel dengang endnu ikke har beklædet den omtalte Post hos Prindsen. Den 25de Marts 1583, skriver Kongen i sin Calender, blev Henr. Rammel „det latynische och tusche Kanselly owerantwort." I Ligprædikenen over Sønnen, Henr. Rammel, (Rothes brave Mænds Eftermæle II. S. 182) siges, at H. R. „for sin synderlige Lærdoms og Skikkeligheds Skyld, blev her ind forskreven, at være Pr. Christians Hofmester."

[2]) Schlegels Gesch. Christ. IV. I. S. 62. 77.

ædle Fædrelandssøn, Kongens Cantsler N. Kaas, vidner, uden Tvivl, ligesaa meget om hans uskrømtede Interesse for den Stat, der havde optaget ham i sit Skiød, som den Agtelse, hvormed Magthaverne, under Christian den Fierdes Mindreaarighed, modtoge og fulgte hans Raad, og hans Udnævnelse til Rigsraad ved Kroningen 1596, taler for hans politiske Dygtighed [1]).

Ogsaa Christians egentlige Lærer, eller, som han kaldtes „Tugtemester", Mester Hans Mikkelsen, der blev ansat 1582, og uden Tvivl forblev i denne Tieneste lige til Kongens Myndigheds-Alder, synes fuldkommen at have været sit vigtige Kald voxen [2]). Til Christians grundige Religionskundskab, til den Færdighed, hvormed han forstod og talte det latinske

[1]) Schlegel l. c. S. 62. Den fordeelagtige Yttring om K. af den berømte Lærde, Joh. Caselius, i et Brev til Frederik II. (Non Dec. 1586), anført i Lackmanns Einleitung II. S. 9, fortiener at sammenholdes med følgende Characteristik af ham i en Rapport af den engelske Gesandt, Daniel Rogers, som 1588 aflagde Dronning Elisabeths Condolation i Anledning af Frederik d. 2dens Død, i *H. Ellis*, original letters illustrative of english History, 2d Series, Vol. 3 p. 149: „He is the mouth of the whole realme, a man indeed „wiht great giftes, and who hath seen much, and is verie eloquent, „and knoweth more of the government and estate of the whole „world then all the rest of the counsellors, between whom and the „chancellor is great friendship."

[2]) Kongens Skrivelse af 15de Nov. 1582, hvorved Posten blev ham tilbudt, s. Nye danske Magazin IV. S. 161. Om hans egentlige Ansættelse hedder det i Kongens Skrivcalender: „31te Marts 1583 giorde jeg Herr Hans, som war Sonneprest tyl Fredersbor, tyl mynn sonn Cristyans Presettor (Præceptor)." Mere om ham s. Schlegels Gesch. Chr. IV. I. 62-63; *Marmora danica* I. p. 155. Han havde reist udenlands med en ung Adelsmand, blev siden den første Rector ved Herlufsholms Skole, dernæst Slotspræst paa Frederikborg, og, efterat hans Function hos Christian IV. var ophørt, Forstander for Sorøe-Skole, hvor han døde 1601; Melchiors Efterretn. om Herlufsholm S. 157. Ved A. 1600 kaldtes han af en Reisende: „vir corpore grandis et annis, consilioqve potens". Suhms nye Saml. III. S. 103.

(fra sit syvende Aar), det italienske og franske Sprog, maa Grunden allerede være lagt ved denne Mands Underviisning; i de mathematiske og mechaniske Studier, hvilke han siden tilegnede sig til en saa høi Grad af Mesterskab, har han formodentligen fra først af erholdt andre Læreres Veiledning [1]). Da den elleveaarige Kongesøn, ved Faderens Død, kaldtes til Thronen, var hans Dannelse og hele Udvikling saadan, at man torde nære det gladeste Haab for Fremtiden. „Det lader sig ansee" — hedder det hos Vedel (fol. B. I.) — „uden „alle gamle Mærke feile, at Hans Naade, vores udvalgte „Prindß, skal vel komme til mærkelig Lærdom og Forstand udi „gode Kunster, ja H. N. allerede er kommen saavidt, at han ikke „længer kan holdes for et Barn, men efterhaanden Dag fra Dag „opvorer og tager til, saavel udi Viisdom og Naade hos Gud „og Mennesker, som ellers udi Aar og Alder. Til hvilken „H. N. Forsæt, uden Tvivl, H. N. Frue Moder og Dan„marks Riges tilforordnede Regentere og Raad, skulle for„hielpe ved alle de gode raadelige Middel, som der tilhører og „vedbør". Den følgende Tids Erfaring viste, at Dronningen, ogsaa som Enke, var i Stand til fuldeligen at opfylde disse Folkets Forventninger. Maae derfor de fordum forenede Riger, i Christian den Fierde stedse erkiende een af deres meest intelligente og kraftfulde Regenter, da bør heller ikke glemmes, hvormeget der i denne Henseende skyldes hans ophøiede Moder, eller den betydelige Andeel oversees, som hun har havt, navnligen i hans Opdragelse [2]).

---

[1]) *And. Laurentii* or. de vita & morte Friderici II. habita in funere ipsius, Roschildiæ in summo templo, Hafn. 1588. 4. fol. E. 3; Nyerups Christian IV. S. 6.

[2]) G. L. Badens, oldenborgske Kongers Karakteristiker (1809) S. 123–124. I Dan. Rogers's anførte Rapport af 1588, beskrives hun som „a right vertuous and godlie princesse, which with a mother-

Ikke mindre Omhu anvendtes paa den yngre Søns, Hertug Ulriks Opdragelse, og med ikke ringere Held. Uagtet Hver af Brødrene havde sin egen Læremester, opdroges de dog Begge tilsammen, navnligen vare de paa een og samme Tid i Sorøe[1]). Ulrik rostes, allerede i Barndommen, for sit gode Hoved; Begge for deres ypperlige Hukommelse[2]). Som yngre Prinds, med fjernere Udsigter til Thronen, men med tidligt Haab om et fremmed Bispedømme, hvilket han ogsaa erholdt, synes han længere hen i Tiden, ved Studier, Reiser og Ophold paa fremmede Universiteter, at have erhvervet sig en ualmindelig Grad af lærd Dannelse[3]).

Hvad angaaer den yngste Søn, Hertug Johan, som, da Faderen døde, endnu ikke havde fyldt sit femte Aar, da maa formodes, at hans Opdragelse ene er bleven styret af Moderen i hendes Enkestand.

Om Døttrenes Opdragelse haves færre bestemte Efterretninger, end om Sønnernes. At de fra Barndommen af bleve holdte til flittig Læsning i den hellige Skrift, kunne vi antage, endog uden udtrykkeligt Vidnesbyrd[4]); men interessant er det at bemærke, hvorledes Sophias Character og særegne

lie care and great wisedome, ruleth the children«; *H. Ellis*, original letters. III. p. 149.

1) Nye danske Mag. IV. S. 162-167. Christian, i det ringeste, kom derhen i August 1584; Histor. Tidsskrift II. S. 36. Instruxen, S. 163, er, uden Tvivl, dateret d. 15de, ikke d. 5te Jan. jfr. Dske Selsk. Beg. og Tilvæxt S. 144.

2) *And. Laurentii* Oratio fol. E. 3. Ulriks Læremester i 6 Aar var en Mag. Poul Petersen, forhen Rector i Roeskilde; N. danske Mag. IV. S. 163; Schlegels Christ. IV. II. S. 227. Da ogsaa Christ. d. 4des Lærer tidligere havde været Rector, synes man fortrinligen at have udsøgt practiske Skolemænd til denne Post. I Lyschanders Slægtebog S. 695 roses Ulrik ogsaa som den, der »taler sine adskillige Tungemaal«.

3) Schlegel Chr. IV. I. S. 261; Lackmanns Einleitung II. S. 18.

4) Jfr. *Andr. Laurentii* oratio fol. E. 3.

Tilbøieligheder aabenbarede sig i hendes Børn, baade Sønner og Døttre, ligesom vi i hende selv igien letteligen gienkiende hendes Moder. Sophias Tilbøielighed til Reiser og hendes levende Byggelyst havde Christian IV. tilfælleds med sin yngste Søster, Hedevig, Churfyrstinden af Sachsen[1]); den tredie Søster, Augusta, Hertuginden af Slesvig-Holsten, udmærkede sig ved Simpelhed i Klæder og ved sine jævnlige Reiser; men tillige synes Moderens strenge Oeconomie hos Datteren at være gaaet alt for vidt[2]). At mange Bygninger i det meklenborgske Land endnu vedligeholde Mindet om Hertuginde Elisabeth, vides fra det Foregaaende; ei mindre bekiendt er det, at hendes oeconomiske Virksomhed gik i Arv til hendes danske Datter. Af alle Sophias Døttre synes den næstældste, Anna, Dronningen af Storbrittanien, kun at have været Moderen liig i Forstand og kraftig Villie. Vel roses hun af nogle engelske Historieskrivere som from og dydig[3]); men hun dadles dog af endnu Flere for sin overdrevne Hang til Pragt og Forlystelser[4]) og for sin altfor virksomme Deeltagelse i de politiske Bevægelser og Intriguer, der dengang herskede ved det engelske Hof. At Forstaaelsen imellem hende og Jacob I. ikke var den bedste, kan let forklares deraf, at hun i flere Henseender oversaae en Ægtefælle, der hverken blandt Frænder eller Undersaatter nød eller kunde giøre Fordring paa synderlig Agtelse. Mærkeligere vilde det være, om Datteren af

1) C. Barthels Leichsermon von Fr. Hedwig (Torgau, 1642, 4.) fol. D. 3.

2) Joh. Wendler Leichpredigt, Schleswig 1639, 4. fol. G. 3; C. Barthels Leichsermon, fol. I. 2. Jfr. Nye danske Mag. 3die Række I. 32. 34.

3) *Echard* History of England I, p. 148; *Hume* History of England, (VI. c. 49) kalder hende „a woman eminent neither for her vices, nor her virtues."

4) Schlegel, Christ. IV. II. S. 123; *Hume* anf. St.; *Lingard*, Hist. of England. 4to. VI, p. 78.

saa strengt protestantiske Forældre virkeligen, som catholske Skribenter forsikkre, skulde have antaget den catholske Lære [1]); dog, muligen er dette Sagn blot en Overdrivelse eller Fiction, foranlediget ved hendes Hengivenhed for den spanske Interesse og den Velvillie hun, maaskee af politiske Grunde, yttrede mod Catholikerne [2]).

Om det hiertelige Forhold, der fandt Sted mellem de to besvogrede Regenthuse, have Stemmer fra hiin Tid bevaret et ligesaa troværdigt som hædrende Minde, ved hvilket Historikeren, der i Aarbøgerne saa ofte finder dem, der ved Naturens Baand burde være hinanden de Nærmeste, beslælede af gjensidigt Had og Bitterhed, ei kan andet end dvæle med Deeltagelse og Velbehag. Allerede de kongelige Børns Opdragelse og fleeraarige Ophold hos Bedsteforældrene maae vække Forestilling om en saadan, i de høiere Stænder sielden Fortrolighed, der desuden fremgaaer af flere utvivlsomme Kiendsgierninger [3]). Begge Huse syntes at udgiøre ikkun een Familie; Tonen imellem Dannerkongen og det meklenborgske

1) Det forsikkres i det mindste i et Brev fra en Jesuit af 1608; Suhms Nye Saml. til d. danske Hist. IV. 2. S. 59; jfr. F. Raumers Briefe aus Paris zur Erläuterung der Gesch. d. 16–17ten Jahrh., II. S. 252. Jesuiten tilføier paa anførte Sted, at Anna skulde have fattet Tilbøielighed for den catholske Lære, allerede i sin tidlige Barndom, da hun i Tydskland blev opdragen hos en catholsk Fyrstinde, efter hans Meening, en neptis of Carl V., hvorved neppe kan menes nogen Anden end Carl den 5tes Søsterdatter, Christiern d. 2dens Datter, Christina af Lothringen; men, da der aldeles intet Spor findes til at Anna i sin Barndom har været i noget andet tydsk Fyrstehuus, end sine Bedsteforældres, bliver der endnu mere Anledning til at antage hiin Beretning, enten for aldeles opdigtet, eller grundet paa en Misforstaaelse.

2) *Lingard*, History anf. St. Raumers Briefe II, S. 245. 251–252. 257. 259.

3) Hertil behøver man ikke engang at henregne saadanne, som at den ældste Datter opkaldtes efter Dronningens Moder, den næstældste Søn efter hendes Fader.

Fyrstepar var som imellem Forældre og Børn. Kongen var kun syv Aar yngre end Svigerfaderen og kun ti Aar yngre end Svigermoderen; men for denne var han tillige Søn af en kiær og uforglemmelig Broder; i deres personlige Omgang hørtes derfor eene Benævnelsen Fader, Moder og Søn[1]. Ingen Maaned gik forbi, i hvilken jo flere Breve verlededes imellem dem, og sielden svandt noget Aar, uden at jo Besøg fandt Sted fra een af Siderne[2]. Til et saadant uafbrudt Samqvem aabnede begge Landes Beliggenhed en lige saa let som sikker Leilighed. Fra Warnemünde i det Meklenborgske

[1]) I flere Breve og Reskripter kalder Kongen Hertugen og Hertuginden af Meklenborg Fader og Moder, bl. A. i N. danske Mag. I. S. 18. 77. 100. I Kongens Skrivcalender hedder det ved 31te Juli 1583: „kom min Fader och min Moder och Hertzich Sigismundus aff Mechelbor hiet tijl Haderschelff" (Häderslev).

[2]) Man læse herom det sandru og mærkelige Vidnesbyrd i I Caselii de laudibus Elisabethæ Cimbricæ liber, fol. L. 2–3: „hæc illorum *inaudita animorum conjunctio* per *Daniam*, per *Megapolin*, penqve *vicinas provincias* celebratur". Af saadanne gienſidige Besøg kiendes Følgende: 1573 vare Hertugen og Hertuginden i Kolding ved Prindsesse Elisabeths Daab; 1575 vare Kongen og Dronningen indbudne til Güstrow, men kunde, formedelst Rigshofmesteren P. Oxes dødelige Sygdom, ikke modtage Indbydelsen (Ryges P. Oxes Levnet, S. 327); hvorimod Begge 1576, i Slutningen af Mai, reiste til Güstrow og vare der i Slutningen af Juli (Hdskr. Optegn.); 1577 vare Svigerforældrene Faddere til deres ældste Dattersøn, ved hvis Fødsel Hertuginden ogsaa havde været tilstede; 1579 var Hertugen hos Kongen i Flensborg; 1580 var Dronningens Farbroder, Hertug Carl af Meklenborg, i Kiøbenhavn, hvor han blev modtagen med megen Opmærksomhed (Nye danske Mag. I, S. 75); 1583 indfandt Svigerforældrene sig paa Haderslevhuus for at staae Faddere til Hertug Hans; 1586 vare Hertugen og Hertuginden for sidste Gang samlede hos deres Børn i Danmark; i Mai Maaned, besøgte Dronningen sin Fader i Meklenborg (P. Hegelunds Calendere: Mspt). Upaatvivleligen ere flere slige Besøg ikke optegnede. I de kongl. Breve til Chr. Valkendorf i Nye danske Mag. I. forekomme enkelte hidhørende Træk, f. Ex. S. 77: Brev af 1581 om at skaffe Hertuginden fra Norge „en Otting ret god ung ferſk Hvalfisk"; S. 100: Brev af 1583 om en Kandeskober, som fra Kiøbenhavn skulde forføie sig til Hertug Ulrik.

til Gedsør paa Falster var der kun syv Miles Overfart, som med gunstig Vind kunde skee paa nogle faa Timer [1]). Ad denne Vei pleiede da de høie Frænder at gieste hinanden, naar Aarstiden nogenlunde tillod det, eller Hoffet ikke opholdt sig i Jylland; thi paa en Tid, da Landeveiene vare slette, og fyrstelige Personer pleiede at reise med et talrigt Følge, foretrak man almindeligen den kortere og beqvemmere Søvei for den længere og besværligere Landreise. Som oftest fulgte Kongen, undertiden ogsaa Dronningen dem paa Veien. De fleste af disse Besøg havde en aldeles privat og huuslig Characteer. Hertuginden pleiede at være tilstæde ved sin Datters Nedkomster; Begge tillige at være Faddere ved Barnedaaben. Datteren længtes efter sine Forældre, hos hvem hendes Børn stundom i længere Tid opholdt sig; Svigerforældrene glædede sig ved, Tid efter anden, at see deres eneste Datter i hendes Hiem, omringet af en stedse voxende Børnekreds, paa hvis Opdragelse og Udvikling de selv havde en ligesaa vigtig som velgiørende Indflydelse [2]). Men, undertiden kom ved saadanne Besøg ogsaa vigtige Statsanliggender paa Bane. Ikke forme-

---

[1]) Danske Atlas, III. S. 335. 339. jfr. *Er. Læti* res danicæ, p. 325. Paa Gedsør var ogsaa en Kongsgaard; *Pontani* Descr. Daniæ p. 722.

[2]) Følgende Sted om Hensigten af disse jævnlige Besøg, især fra Fyrsteparrets Side, hos *Caselius* de laudibus Elisabethæ, fol. L. 4., fortiener her at anføres: „Inveteratam autem sanctamqve solicitudinem, neqve dimittendam censuit, de nobilissimorum ex filia liberorum educatione, quam tamen rex ipse pater & regina mater rectissime instituissent & perpetuo urgerent. Hoc ipsa & noverat, & gaudebat, & libenter juvabat, & valde probabat, & cum animi lætitia contemplabatur. Putarim, neque dubium sane, ut hoc opus & germinantem indolem nepotum neptiumqve cerneret, *cupidius & sæpius transmisisse in Daniam.* Nec invitus eodem ibat ex intervallo princeps *Ulricus*, tum hac de causa, tum ut de maximis rebus socer & gener consilium caperent: sed quoties iret, & desiderio coniugis, a qua observantissime coleretur, & filiæ generiqve petitioni morem gerendum censuit.“

deels sit Lands Omfang og Folkemængde, men ved en for den Tid udmærket Dannelse og politisk Erfaring, ligesom ved sin bekiendte Retsindighed, var Hertug Ulrik, som Samtiden kaldte den tydske Nestor, en af de meest betydende blandt Tydsklands protestantiske Fyrster, hvis Raad og Mægling derfor søgtes og benyttedes, under flere den Tids Bevægelser i Stat og Kirke. Dannerkongen og Hertugen ansaae deres Interesse som nøie forbunden; de stræbte derfor at være enige i deres Anskuelser af Tidens Begivenheder og Forhold; de understøttede hinanden giensidigen. Ved Danmarks meer udstrakte politiske Berørelser og vanskeligere Forhold var det naturligt, at Hertugen havde flere Leiligheder til at giøre sig fortient af sin Svigersøn, end Tilfældet kunde blive paa Dennes Side, med Hensyn til det meklenborgske Land. Den vigtigste Anledning frembød unegteligen den Sag, som, i saa lang Tid, verserede imellem Kongen og de slesvig-holstenske Hertuger om Forleyningen med Hertugdømmet Slesvig, hvilken Hertug Ulrik tilligemed Kongens Svoger, Churfyrsten af Sachsen, og Landgreven af Hessen allerede fra Aar 1567 havde søgt at bilægge, og som endelig 1579 endtes ved Forliget i Odense[1]); ved de samme Fyrsters Mægling blev ogsaa 1581 i Flensborg sluttet et Forliig imellem Kongen og hans Farbroder, Hertug Adolph, angaaende Arven efter dennes Broder, Hertug Johan den Ældre[2]); begge disse Underhandlinger synes dog meer at være drevne ved Gesandter end ved Fyrsternes personlige Nærværelse. Mindre heldige vare Hertugen af Meklenborg og Churfyrsten af Sachsen i deres Mægling imellem Kongen med de øvrige holstenske Hertuger paa den ene, og Staden Hamborg paa den anden Side, i Striden om Handelen paa Elben

---

1) Christiani Gesch. Schl. Holst. u. d. Oldenb. H. II. S. 424. 431. 452.

2) Christiani l. c. S. 469.

som ved Forligene i Flensborg (1579) og i Kiel (1580) ikke blev endt, men kun udsat[1]); derimod blev, ved Medvirkning af Hertugen i A. 1583, da han i Haderslev stod Fadder til Kongens yngste Barn, Staden Lybek udsonet med Kongen, og den for de lybekske Borgere forhøiede Øresundske Told igien nedsat[2]).

Den eneste vigtige Anledning, der frembød sig for Kongen til at giøre Giengield, ved at vise sig virksom for sin Svigerfaders Interesse, var i Stridighederne mellem Denne og Staden Rostok, som tiltog sig større Friheder, end Hertugen, inden for hvis Lands Grændser den rige Hansestad laae, kunde tilstede, og som endog vilde have forlænget Striden i det Uendelige, ved at bringe Sagen ind for Kammerretten. Kongen, som endnu ei havde glemt, at Rostok, hvis politiske Betydning, ligesom de øvrige østersøiske Hansestæders, længe var aldeles forsvunden, under Krigen med Sverrig havde viist sig mere svensk- end danskſindet, tilbød Hertugen, ved dennes personlige Nærværelse i Danmark 1583, sin Mellemkomst; denne bestod da deri, at Kongen anholdt rostokske Skibe i Sundet og i de danske Havne, forbød Staden Handel i sine Stater, og lod Warnemünde-Havn blokere ved en Eskadre. Først, efterat Staden havde udsonet sig med Hertugen, bleve, paa dennes Forbøn, de rostokske Skibe løsgivne og Handelen igien aabnet[3]). En enkelt Gang foranledigede ogsaa Anliggender af en mere omfattende politiske Interesse et Slags Congres i Güstrow. Dette var i Sommeren 1576, da Kongen med Dronningen, en Deel af Rigsraadet, Churfyrsten

[1]) Christiani l. c. S. 454. 462-464.
[2]) Christiani l. c. S. 481.
[3]) Resen S. 273-274. 339; forledt af førstanførte Sted hos Resen har Schlegel, Gesch. d. oldenb. K. I. S. 268, henført denne Begivenhed til 1573; jfr. Rudloffs neuere Gesch. Mecklenb. II. S. 44. 47.

af Sachsen og flere tydske Fyrster samledes i Hertug Ulriks Residents, „hvor vidtløftigen blev handlet om Religionens Sager, om den svenske, liflendiske og mange andre hemmelige „Anliggendes Bestilninger" [1]). Gjenstanden for Underhandlingerne paa denne Congres maa formodentlig have været de paa den Tid i det tydske Rige herskende Bevægelser angaaende Religionsfreden, Urolighederne i Sverrig, ved Anledning af den nye Liturgie, Stridighederne i den tydske Kirke om Nadveren, som ogsaa indvirkede paa den danske Kirke, og endelig Stillingen i Lifland, hvor Fiendtligheder, endnu længe efter den stettinske Fred, fortsattes mellem de Danske og Svenske, og hvor Reval blev haardeligen ængstet af Russerne.

Paa et saadant Besøg hos sine Børn var det, at Dronningens Moder endte sine Dage. I Sommeren 1586 reiste Fyrsteparret med Hertugens Brodersøn, Sigismund August, over til det danske Hof, hvor de ventedes [2]). Et Par Maaneder svandt hen, paa sædvanlig Maade, med Giestebud og Jagtpartier, Musik og Boldspil, Spadseretoure og fortrolige Samtaler. Skjøndt Kongen saa længe som muligt holdt dem tilbage, og Hertuginden, som denne Gang meer end nogensinde glædede sig ved sin Datters og sine Børnebørns Omgang, paa en betydningsfuld Maade yttrede, at det var uvist naar de atter kunde samles, blev Afreisen dog omsider bestemt til de sidste Dage af September. Bedstemoderens Afsked fra Børnebørnene var alvorligere end den pleiede; uden Tvivl ahnede det hende, at hun saae dem for sidste Gang. Kongen og Dronningen fulgte selv Forældrene til Gedsør [3]). Her bleve

1) Resen S. 296.

2) Af et Kongebrev, dat. Kronborg 17de August 1586, synes det, at Hertugen og Hertuginden allerede dengang have været her tilstede.

3) Den 25de Sept. var Kongen paa „Giedisgaardt", og ventede da snart at komme til Antvorskov; Nye danske Mag. I. S. 145.

de opholdte af Modvind; Hertuginden faldt i en Sygdom, og efter fiorten Dages Forløb, omgivet af sin Ægtefælle, Datter og Svigersøn, opgav hun sin ædle, kiærlighedsfulde Aand, paa sin Fødselsdag den 14de October 1586 [1]).

Enighed, Hengivenhed og giensidig Høiagtelse beredte Frederik II. og Sophia uafbrudt ægteskabelige Lykke. Ikke ringeste Spor kan opdages til nogen Strid mellem Begges Ønsker og Tilbøieligheder, som dog, ved den betydelige Forskiel af 23 Aar mellem deres Alder, vel kunde have været

[1]) Resen S. 347. De nærmere Omstændigheder ved dette sidste Besøg, hendes Død m. m. fortælles af Caselius, de laudibus Elisabethæ fol. M. 1–2. Ved denne Leilighed besøgte ogsaa Fyrsteparret, med Dronningen og Hertug Sigismund, Tyge Brahe paa Hveen. Hertugen interesserede sig især for Brahes astronomiske og mechaniske, Dronningen, som i samme Aar havde været der en Gang tilforn, for hans chymiske Arbeider (Danske Mag. II. S. 241–43.). Dagen efter Hertuginden Død, 15de October, udgik fra »Giedtsgaard« Kongens Brev til Adelen om at klæde dem og deres Folk i »sorte Sørgeklæder »og lange Kiorteler, for Hertuginde Elisabeth, der altid udi sin Vel»magt havde været alle dette Riges Adel og Undersaatter med Raade »og Huldhed bevaagen.« Som Yttringer af Adelens Erkiendtlighed for saadan „Naade og Huldhed", kan exempelviis anføres, at Niels Friis til Hesselager, dengang Befalingsmand paa Nyekiøbing-Slot, lod en Datter, f. 26. Jan. 1587, opkalde efter Hertuginden (Magazin f. danske Adelhistorie I. S. 63. 99). En Datter af R. R. Breide Rantzau til Rantzausholm (i Fyen), som Kongen selv holdt over Daaben den 7de Januar 1588, blev kaldet Elisabeth Sophia (Sammest. S. 95). Den 1ste November blev befalet at ringe hver Dag $3\frac{1}{2}$ Time for Hertuginden. (P. Hegelunds Calendere: Mspt.). Ved Hertugindens Begravelse i Güstrow d. 23de Nov. mødte paa Kongens Vegne Cantsleren N. Kaas, Rigsmarsken Peder Gyldenstierne, Jørgen Rosenkrands og Henrik Bülow, samt den tydske Hofpræst Cph., Knopf (Hdskr. Opt.). De Guldmedailler indrettede til at bæres, med Dronningens Brystbillede paa den ene Side, hendes Symbolum og det meklenborgske Vaaben paa den anden, og Aarstallet 1586 (Beskr. over danske Mynter og Medailler, Fred. II. Nr. 171–172), ere maaskee prægede i Anledning af dette Dødsfald. Om den rostokske Professor, Dav. Chytræus's Ligprædiken over Hertuginden, hvoraf han 1587 sendte Dronning Sophia et Exemplar, s. Schumacher, Gel. Männ. Br. an Kön. v. Dänem. III. S. 182.

tænkelig. Det er vel heller ei uden al Sandsynlighed, (skiøndt det modsiges af A. S. Vedel) at Dronningen, ved sin Forstand og sin, i en vis Henseende maaskee aandelige Overlegenhed, kan have havt et Slags Indflydelse endog paa Regierings-Anliggender; i det mindste kunde det, vi kiende til hendes Fremtræden efter Kongens Død, til hendes offentlige Virksomhed giennem hendes lange Enkestand, synes at tale derfor. Men vist er det tillige, at hun i hvert Tilfælde maa have forstaaet at anvende en saadan Indflydelse med Klogskab og Forsigtighed; saaledes at hun hverken i nogen Henseende compromitterede sin kongelige Ægtefælle, eller vakte Mistro hos det mægtige og stolte Aristokratie. Denne Fremstilling af Kongeparrets gienſidige Forhold, især af Dronningens ligesaa kiærlige som kloge Adfærd, grunder sig tillige paa flere samtidige Kilders udtrykkelige Vidnesbyrd; og skiøndt disse henhøre til en Klasse af Skribenter, der i Almindelighed ikke nyder stor Tiltroe, nemlig Liig- og Mindetalere, yttre de sig dog, angaaende denne Konges huuslige og personlige Anliggender, i det Hele, med saamegen Eenstemmighed, Frimodighed og indvortes Præg af Sanddruhed, at de synes kun at have gientaget den almindelige Dom. Forf. tager derfor ikke i Betænkning at lade et Par af disse Stemmer, efter meer end to Aarhundreders Forløb, fornye Erindringen om hiint Kongepars lykkelige Forhold. Allerførst ville vi høre den ærværdige, af vort Sprog og vor Literatur saa høifortiente A. S. Vedel[1]).

„Saadant deres Giftermaal og Ægteskab, begyndt udi „sand Gudsfrygt og alvorlige Guds Paakaldelse, haver Her„ren efter sit hellige sanddrue Løfte velsignet, i mange Maader. „At Kong. Maj. haver havt sin Livstid en tryg, lydig og „forstandig Hielperinde udi Hendes Naade, som aldrig haver „været H. N. noget tilmode (imod), eller befattet sig med den

[1]) Liigprædiken fol. C. 2.

„Deel, som hørte til Kongelig Bestilling i det allermindste, men „flitteligen varede paa sin kære Herre, at giøre hannem alting „til Takke, med synderlig Snildhed og Belevenhed, saa H. N., „er baade i Ord og Tale og al Omgiengelse, ikke alleneste en „meget ydmyg Fyrstinde mod alle, men ogsaa ganske forstandig „til at føie sig efter Tiden og Leiligheden [1]).

Tre og tyve Aar efterat A. S. Vedel havde holdt sin Ligtale over Frederik II. i Ribe Domkirke, holdt den kongelige Hofprædikant, Christen Jensen, en Mindetale over Frederiks alderstegne Enke, da hun bragtes til sit Hvilested i Roeskilde Domkirke; Kongeparrets ægteskabelige Samliv modtog her følgende Vidnesbyrd [2]).

„I hendes hele Ægteskab, medens hun deelte Scepter og „Krone med Kongen, iagttog hun i sit Forhold til denne, til „Rigsraadet, til Adelen og til alle øvrige Stænder saa megen „Venlighed, Velvillie og Klogskab, at hun ved at hielpe, raade „og fremme, giorde vel mod Alle og fornærmede Ingen; „derfor ærede ogsaa Alle hende som en Guddom fra Him„melen" [3]).

Men, om de kongelige Ægtefællers lykkelige Samliv, og

---

[1]) I den i Roeskilde Domkirke ved Begravelsen holdte latinske Mindetale (*Andr. Laurentii* or. de vita & morte Friderici II. habita in funere ipsius, Roschildiæ, Nonis Junii 1588. 4.) hedder det kortelіgen: „fuisse illud conjugium pium, svave, castum & fæcundum, scimus omnes". Vidtløftigere udmales derimod dette Forhold i Caselii anførte latinske Mindeskrift over Hertuginde Elisabeth fol. K. 4.

[2]) *Christ. Jani* sermo funebris in exsequiis *Sophiæ*. Hafn. 1632. 4. fol. E. 3.

[3]) Nogle Skuemynter, indrettede til at bæres, med Kongens Brystbillede paa den ene og Dronningens paa den anden Side, og Aarstallet 1587, ere uden Tvivl prægede til Erindring om deres dengang femtenaarige Ægteskab, og ligesom lignende, uden Aarstal, bestemte til Foræringer (Beskr. over danske Mynter og Medailler Fred. II. Nr. 173. 175. 182).

om den trofaste Hengivenhed, Kongen stedse nærede for „sin Sophia," som han kaldte hende, vidne dog med stærkere Træk, end nogetsomhelst andet udvortes eller symbolisk Tegn[1]) og med

[1]) Det er bekiendt, at man paa Mindesmærker, Medailler og Decorationer ved forskiellige Anledninger fra Fred. d. 2dens Tid, ofte finder anbragt et sammenslynget FS. enten med eller uden Krone over. Da et saadant hidtil ikke har kunnet opdages tidligere end Kongens Formæling 1572, (før hvilken Tid paa Mynter og deslige almindelig forekommer et kronet F. eller Fridericus 2) antager Forf. indtil videre, at hint Siffer ei har betegnet *Fridericus secundus*, men Begyndelsesbogstaverne af Kongens og Dronningens Navne. Allerede af den første Anledning, hvori det uden Tvivl forekommer, nemlig paa Siderne af den „Karm", i hvilken Dronningen kiørte til Kirken for at krones („Paa Siderne et gyldene F monne staa, med S igiennem og Krone derpaa"; Reravius Fred. den 2dens Kronings- og Bryllupshistorie, fol. L. 7, hvor det tillige i Randen er afbildet), synes en saadan Forklaring at fremgaae, da tillige Begges Vaaben vare anbragte paa Enderne af Vognen. Paa samme Maade kan da ogsaa disse Bogstaver paa Elephant-Tegnet, og paa Medailler med samme Forestilling, fra Aarene 1580, 1582 og uden Aarstal, forklares (*Hertzholm* de ordine elephantino p. 79; Danske Mynter og Medailler, Fred. II. Tab. V. Nr. 3-4). Har Elephant-Tegnet fra 1580 (Hertzholm Tab. VIII. Fig. I.) været det Samme, som det, Kongen gav til de tydske Fyrster, hvilke han, da de 1580 stode Faddere til Prindsesse Augusta paa Coldinghuus, optog i sit „Bundt" (Hamelmanns Oldenburg. Chronik S. 428), kan man tænke sig det passende, at Begges Navnetræk her have været anbragte i Forening. Den Kiæde, sammensat af sammenslyngede FS, hvormed Dronningen paa Malerier skal være forestillet, har formodenligen havt samme Betydning (Suhms Samlinger, I. 1. S. 58). Den sidste Anledning, hvorved Kongen egenhændigen har anbragt dette dobbelte Siffer, og som netop synes at bestyrke nærværende Forklaring, var, uden Tvivl, da han den 7de Febr. 1588 i Haderslev forærede Geert Rantzau et Exemplar af sine „Etliche Psalmen und Sprüche" (1586), i hvilket han paa Forsætsbladet har skrevet dette FS. mellem 15 og 88, oven over sit Symbolum; uagtet han her tillige underskriver sig F. 2. K. zu D. vndt N. (Minerva 1789. III. S. 62). Det lignende FS, der er eller har været anbragt af forgyldt Kobber paa den øverste Ende af Sophias Liigkiste i Roeskilde Domkirke, kan rimeligst forklares paa denne Maade, ligesom og det sammenslyngede FS (med Kongens og Dronningens Symbola) over en Port i Viborg, opført 1584 (*Marmora danica* II. p. 215). At

en næsten rørende Sandhed, Kongens egenhændige Dagbøger[1]). Af disse Dagbøger, der næsten ikke indeholde andet end Angivelse af Kongens idelige Reiser fra By til By og Slot til Slot, nu i een, nu i en anden Provinds, seer man, at han næsten aldrig reiste nogensteds hen, uden i Selskab med Dronningen og nogle af deres Børn. Skiltes de stundom ad, da var det dog kun for faa Dage; og Kongen undlader aldrig at bemærke, saavel Dronningens Opholdssted, som deres Gjenforening. I disse simple, stundom naive Optegnelser benævnes hun aldrig Dronningen, men min Sophia (mint eller mynt Soffye)[2]). Ogsaa Kongens Ømhed for sine Børn fremlyser her af fleer end eet talende Træk.

---

disse Bogstaver ei blot have betegnet Begges Navne, men tillige, paa en symbolisk Maade, have viist hen til Navnenes Betydning, antager, uden Tvivl med Føie, den samtidige Reravius, naar han rimer saaledes (fol. K. 6):

„Hvor Fred og Viisdom de ere tilsammen
Det er stor Lyst, stor Glæde og Gammen.
Den Konge han haver af Fred sit Navn,
Han er hver Mand til Nytte og Gavn.
Sophia det er paa Danske Viisdom,
Saa kaldes den Dronning gudfrygtig og from.“

Det kan ogsaa bemærkes, at Stabagergaard paa Falster, som Kongen fik af L. Wenstermand, fra 1574 af blev kaldet Sophieholm; Historisk Tidsskrift, udg. af den danske hist. Forening. II. S. 31.

1) Af disse Dagbøger, der, ligesom Christian den 4des, med hvilke de dog i historisk Vigtighed ingenlunde kunne sammenlignes, ere indskrevne i trykte Calendere, kiendes ikkun tre for Aarene 1583, 1584 og 1587), som bevares blandt det store kongelige Bibliotheks Haandskrifter. Hr. Justitsraad P. B. Jacobsen har meddeelt et Uddrag af Dagbogen for 1584 i sin interessante Afhandling om de kongelige Ratvold m. m. i Histor. Tidsskrift, II. S. 34–37.

2) 1583, 31te Mai: „y bach dro ieg tyl Lerscho (Leirskov) och mint Soffye tyl Ruegar (Nyegaard).“ 1ste Juni: „y bach dro ieg tyl Ruegar, der war mint Soffye och.“ I Anledning af det sidste Barns Prinds Hans's, Fødsel, hedder det den 26de Juli 1583: „y bach bleff mint Soffye forløst och fych ent Sønt.“ Dette Tegn

Et ægteskabeligt Liv, som Frederiks og Sophias, kunde man have ønsket, og, med Hensyn til Begges Alder og Sundhed, ogsaa tiltroet en længere Varighed. Kongens daglige Levemaade var, i det Hele, indrettet til at hærde og styrke Legemet. „Han var om Morgenen" — skriver Resen (S. 357) — „om Sommeren, meenligen oppe naar Klokken „var tre, fire, paa Jagten, og med sin store Lyst øvede og „rørte Legemet, tog til Takke med kold Kiøkken, Fleske-Skinke, „Rugbrød og danskt Øl, til Tiden kaldede hannem hiem igien „tilbage; naar nogen Svaghed (som var ganske sielden) kunde „lade sig kiende,..... agtede han ingenlunde Selskab mere „end Helbred og Sundhed, men twingede og forholdt sig efter „sin egen og Naturens Styrke og Beqvemmelighed" [1]). Derfor var ogsaa hans Sundhedstilstand saadan, som den beskrives af A. S. Vedel (fol. C. 4): „Hans Naade var altid „af Naturen i sig selv en før, karsk, tidig Mand, og ikke „nogen Tid, det man veed af at sige, havt nogen synderlig „stor Krankhed, saa H. N. gik dermed til Sengeleie, uden „hvis den fierde Dags Koldesyge plagede hannem for et Aar eller ti (to?) forleden". Endnu i mange Aar vilde derfor Kongen, uden Tvivl, kunne have virket for sit Folks og sin Families Lykke, dersom det havde været ham muligt at løsrive sig fra sin Tids, Helbreden saa nedbrydende Sædvaner, og ved de overdaadige Giestebud, som Etiketten udfordrede til

efter n i Enden af Ordene, som ei kan betyde andet end t, er characteristisk ved Kongens Orthographie.

1) I sit tidtomtalte Haandskrift beskriver Er. Lætus Kongens daglige Levemaade saaledes; „summo mane surgere, quod mehercle in hoc rege laudibus ante omnia evehendum est, dieiqve exordium a precibus atqve invocatione filii dei auspicari: sæpe in vespere omnem vitare cibum; potum nusquam poscere; venationibus interdum aut longissimis itineribus exerceri; inde coenare largiter probeqve indormire"." Kongens Skik, at staae meget tidlig op, omtales ogsaa vidtløftigen i samme Forfatters *Res danicæ* p. 426.

fremmede Fyrsters og Gesandters Modtagelse [1]), og som i andre Anledninger, baade ved og uden for Hoffet, saa hyppigen fandt Sted, at iagttage mere Maadehold. „Man mener vel" — skriver A. S. Vedel (fol. C. 4) — „at dersom „Hans Naade kunde havt Aarsag, for fremmede Fyrsters og „udlændiske Legaters, og andre sine gode Mænds dagelige Om„giengelse, at holde sig fra den almindelig skadelig Drik, som „nu over al Verden, iblandt Fyrster og Adel og den meenige „Mand, alt for meget giengs er, da syntes for menneskelige „Øien og Tanker, at H. N. kunde levet mangen god Dag „længer" [2]). Den Uforbeholdenhed, hvormed dette Træk af Kongens Personlighed udhæves i flere af de over ham offentligen holdte Liigprædikener, i hvilke hans mange ypperlige og elskværdige Egenskaber for øvrigt skildres med ligesaa megen Sandhed som Følelse, vidner om en Frimodighed, som unegteligen geraader Tidsalderen til Ære; men antyder tillige, at man ansaae hiin Svaghed for undskyldelig, om ikke uundgaaelig [3]). Lignende Yttringer, ved lignende Leiligheder, fore-

[1]) „Med hvad Savmildhed H. N. altid haver undfanget fremmede Mo„narkers og Fyrsters Lega'er, er hver Mand vitterligt, om end Nogle, „som ikke forstode sig paa saadarne kongelige Savmildhed, syntes „saadant at skee undertiden for overflødig." Vedel fol. E. 2.

[2]) Det samme gientages, med endnu mere bestemte Udtryk, i den tydske Hofprædikant Ephr. Knopfs Leichpredigt fol. E. 4. Ogsaa fortiener her at mærkes de to første Stropher af Folkesangen: „K. Frederik II. i Ditmarsken", i Udvalgte danske Viser fra Middelalderen II. Nr. 110.

[3]) Ved at beskrive Hertugens og Hertugindens sidste Besøg ved det danske Hof bemærker *Caselius* (de laudibus Elisabethæ fol. M. I): „Nullus, ut fit, sine convivio dies: invitarunt se quoqve liberalius, more nostrarum gentium: si quis quærat, quid hoc ego laudem, referre me, respondeo; quid enim aliud, qvam qvod res est? morem tamen eiusmodi, quem politissima omnium gentium freqventavit: neqve hoc probandum, sed habet tamen vinum, qvod animi lapis lydius: et convivium, et in hoc vinum nisi modum migrent, humanitati consentanea, nec inimica virtuti."

komme om fremmede Fyrster [1]), og, hvad endnu turde findes mærkeligere, selv i Talerne ved Anledning af Christian den Tredies og Frederik den Andens Kroningsfester, fandt vedkommende Ordinatorer det nødvendigt, alvorligen at formane de Tilstedeværende til Maadeholdenhed i Taffelets forestaaende Nydelser [2]). Men, i denne Side af Fædrenes huuslige Liv foregik, som bekiendt, ingen væsentlig Forandring før langt ind i det attende Aarhundrede; man erindre sig blot Skildringerne af Christian den Fierdes og Peter Czars Hoffester. Hvad imidlertid angaaer Frederik den Anden, da have Samtidige om ham udtrykkeligen bemærket, at denne venneſalige og giestmilde Konge ved slige Leiligheder dog mere fulgte Andres, end sine egne Tilbøieligheder, og at han, selv i den meest opromte Stemning, aldrig fornegtede den godmodige og elskelige Characteer, der skaffede ham en saa høi Grad af Popularitet [3]).

---

1) F. Ex. om Churf. Christian I. af Sachsen; Bøttigers Gesch. Sachsens I. S. 66.

2) Saaledes Bugenhagen, i sin Intimationstale ved Christian den Tredies, (Aktstykker vedkommende Christian III. og Dronn. Dorotheas Kroning S. 10) og Nic. Palladius i sin ved Frederik den Andens Kroning (Resenii Kronings-Historie fol. D. 4).

3) And. Lauridsen skriver i sin Liigtale, holden i Roeskilde Domkirke, fol. F. 2: »Voluit Rex secum esse viros & bellica & togata fortitudine præstantes, erga quos, ut singularem benevolentiam declararet, interdum *valetudinis minus accuratam rationem* habuit. Quod tempori & moribus hominum, magna ex parte adscribi debet . . . . . Nam singulæ ætates aliquid miscent hominum naturæ, quæ in hac imbecillitate, nunquam est sine vitiis . . . . . quod ipse non raro fatebatur.« Det Samme bevidner Cr. Lætus i sit anførte, rigtignok 10 Aar før Kongens Død forfattede Haandskrift; »Inebriantur sæpe alii sobrio illo; at siquando mensuram fortasse accidat ex aliqua occasione transgredi aliorum profecto voluntatibus consulitur, non voluptati propriæ obtemperatur.« Jfr. Knopfs Leichpredigt anf. St. Saamange samtidige Vidnesbyrd kunne ikke svækkes ved den benegtende Yttring i Resens Krønike S. 356. jfr. Fortalen. Resen tilstaaer selv (S. 357), at Kongen, »som han altid »var en frisk og karsk Herre, brugede han undertiden ikke allene

Allerede i Sommeren 1586, da Kongen med Churfyrsterne af Sachsen og Brandenborg og flere Tydske Fyrster biwaanede en Congres i Lyneborg, i Anledning af Protestanternes Stilling, især i Frankerig, synes hans Sundhedstilstand at have forværret sig[1]; men et Aars Tid før hans Død fik han en tør Hoste, og begyndte især at skrante. Mueligen havde de hyppige Dødsfald, som i de senere Aar kort efter hinanden havde bortrevet Flere af hans nærmeste Paarørende, ogsaa virket nedslaaende paa hans Sindsstemning[2]). Kongens Søster, Churfyrstinden af Sachsen, var død den 1ste October 1585; hendes Gemal Churfyrst August, den 11te Febr. 1586; hans Farbroder, Hertug Adolph, den 1ste October samme Aar; hans Faster og Svigermoder, Hertuginde

„Nødtørftigheds, men og Glædsens Bægere, og med den Herre Christo „foragtede ikke (som de egensindige og melankolske Hoveder) det cana„neiske Bryllup eller nogen sine fattige Undersaatters Omgængelse, „Samqvem eller Venskab.“

1) Jfr. det nedenfor meddeelte Brev fra Dronningen til hendes Fader. Frederik II. som, ved et Gesandtskab til den franske Konge Henrik III., havde søgt at formilde Hugenotternes Skiebne, foranledigede selv nærmest Congressen i Lyneborg; Häberlins neueste teutsche Reichsgeschichte XIV. S. 366. 316 fg. jfr. Resen S. 345; *And. Laurentii* oratio fol. E. 4; J. Møller om Fred. den Andens Mægling i udenlandske Religionsstridigheder; Vid. S. philos. histor. Afhdl. II. S. 392. Kongen ankom den 16de Juli til Lyneborg; Congressen begyndte den 18de Juli: den 23de Juli var han allerede i Hamborg igien og den 30te i Colding (P. Hegelunds Calender, Mspt.). Formodentlig ilede Kongen hiem, fordi hans Svigerforældre ventedes. Om Cantsleren N. Kaas, hedder det i P. Winstrups Liigprædiken (1594), at han fulgte med Kongen „til den Herremode, „som holdtes til Lønneborg, hvor mange Chur= og Fyrster vare „tilsammen komne, mundtligen at handle med hverandre om nogle „vigtige Sager, som Riger og Lande høielige vare anliggende, og „besynderlige Religionen anrørendes, udi hvilke denne salige Herre „blev synderlig med nogle andre fornemme Raad brugt.“

2) Dette skal han selv have yttret; s. Knopfs Leichpredigt, fol. C. 4.; Lackmann I. S. 699. Maaskee foranledigedes han endog derved til, under 9de Decbr. 1586, at paabyde en almindelig Bededag over begge Rigerne; Nye danske Magazin I. S. 145.

Elisabeth, den 14de October samme Aar; Prindsesse Elisabeth, Hertug Adolphs Datter, den 13de Januar 1587, og hendes Broder, Hertug Frederik, den 15de Juni 1587. Heller ikke er det usandsynligt, at paa en Tid, da usædvanlige Naturphænomener letteligen fremkaldte ængstelige Forestillinger, endog hos Personer af en høiere Stand, de Misfostre, Meteorer m. m., som netop i Kongens sidste Levetid tildroge sig almindelig Opmærksomhed, ogsaa hos ham kunne have havt lignende Virkning [1]).

I Aaret 1588, den 14de Februar, holdt Kongens yngste Broder Hertug Hans, sit (andet) Bryllup paa Sønderborg, med Agnes Hedevig af Anhalt, Enke efter Churfyrst August af Sachsen. Her var Kongen med Dronningen, deres Børn og et stort Følge tilstede; ogsaa vare flere Fyrster og Herrer indbudne; allerede strax efter Nytaar maa han have begivet sig paa Reisen [2]). „Uagtet han" (Resen S. 353) „næsten et „ganske Aar tilforn ikke havde været ved sin rette og fulde Helbred og Styrke; iblandt syntes ogsaa meget tung og be„sværlig i Kroppen", bivaanede han dog Vielsen og indfandt sig ved Aftentaffelet [3]). Den øvrige Deel af Bryllupsfesten holdt han sig dog inde, og begav sig tidlig til Haderslev, hvorhen han indbød de fremmede Fyrster, som havde været tilstede ved hans Broders Bryllup, til en Bryllupsfest, han selv foranstaltede den 21de Februar, for Brudens Halvbroder Fyrsten af Anhalt, med en Grevinde af Mansfeld [4]). I denne Fest, der

1) I Vedels Ligprædiken fol E. omtales adskillige Begivenheder af den Art.

2) Den 7de Jan. var han i Fyen (Mag. for danske Adelhistorie I. S. 95); og 7de Febr. var han ankommen til Haderslev (Minerva 1789. III. S. 62).

3) Kongens sidste Sygdom og dødelige Afgang beskrives udførligen og overeensstemmende i Vedels, Knopfs og And. Lauridsens Ligprædikener, der indeholde flere karakteristiske Træk af Kongens Stemning og Forhold i hans sidste Dage.

4) Mag. for danske Adelshistorie I. S. 104. Næstfølg. 25de Febr. giorde Kongen ogsaa Godsleff Buddes (andet) Bryllup; S. 105.

afgav et nyt Beviis paa Kongens venuesalige Sind og den Tilfredshed, det endog under en sygelig Tilstand voldte ham, at berede Andre Glæde [1]), kunde han selv dog personlig kun lidet deeltage. Da de Fremmede havde taget Afskeed, og Veiret tegnede skiønt, troede han at en Forandring af Opholdsstedet og den vante Bevægelse vilde styrke hans Befindende. Han begav sig derfor med Dronningen og de to ældste Prindsesser, samt to af de fremmede Fyrster, Hertug Philip af Grubenhagen og Christian af Anhalt, der efter hans Anmodning vare blevne tilbage hos ham, over Colding, giennem Odense og Nyborg til Siælland. Med stedse aftagende Kræfter og kiendeligt forandret Udseende, ankom han her den 6te Marts, men kunde ikke naae længere end til Antvorskov, hvor Sygdommen tiltog med Hoste, Feber og Mathed. Vel syntes, efter Lægemidlers Brug, hans Befindende at bedre sig; han længtes ogsaa efter de øvrige Børn, som vare blevne tilbage i Haderslev, og Dronningen maatte, skiøndt mod sin Villie, reise derhen for selv at hente dem. Men faa Dage efter tog Sygdommen atter en saa foruroligende Vending, at Kongen selv ei kunde miskiende sin Tilstand, og ved den hellige Nadvere beredte sig til sin Bortgang fra Livet. Dronningen, efter hvem der nu i Hast blev affærdiget et Bud, ankom efter en tilsom og farlig Seilads over Beltet, om Natten til Antvorskov. Da Kongen vaagnede efter en kort Slummer, stod hun ved hans Seng;

---

[1]) And. Lauridsen tilføier ved denne Leilighed, fol. G. 2: "quod more suo fecit. Ut enim honesti conjugii amantissimus erat; ita qvoqve multi nobili loco nati & alii, ipsius secuti authoritatem, matrimonium, cujus ille proxeneta & conciliator fuit, inire, quos splendide apparatis conviviis honoratos magnis beneficiis cumulavit." At Kongen saaledes, tilligemed sit eget Bryllup, havde giort 4 Adelsmænds, vides af Knud Steensens Optegnelser (Klevenfelds Samlinger i Geh. A.), efter Meddelelse af Hr. Stud. M. R. C. K. Rasmussen, der af sine rige geneologiske og biographiske Samlinger beredvilligen har gaaet Forf. tilhaande med flere Oplysninger.

saa udmattet som hun var, vaagede hun dog Resten af Natten hos ham. I de faa Timer, han endnu levede, veeg hun ikke fra hans Leie, pleiede og trøstede ham, bad for og med ham; men afholdt sig tillige fra alle Klager og udvortes Yttringer af hendes dybe Hiertekummer, som hun vidste, end mere vilde giøre ham Afskedstimen smertelig [1]). Saaledes modtog hun hans sidste Suk, da han, med fuldkommen Bevidsthed og gudhengiven Frimodighed opgav sin Aand den 4de April 1588.

Ved den høitidelige Begravelse i Roeskilde-Domkirke efter to Maaneders Forløb, den 5te Junius, fulgte den udvalgte Konge med sin Morfader, Hertug Ulrik, og begge de yngre Prindser, umiddelbart efter det kongelige Liig. Efter den Tids Skik var Enkedronningen selv og hele den qvindelige Deel af den kongelige Familie, med deres Følge, de Sidste i det lange Sørgetog; Enkedronningen ledtes af den afdøde Konges Broder, Hertug Hans, og hendes Farbroder, Hertug Carl af Meklenborg [2]).

Dronningens sørgelige Sindsstemning og mørke Udsigter i Fremtiden fremgaae allertydeligst af et Brev, som hun, faa Dage efter Kongens Død, tilskrev sin Fader fra Antvorskov; med hvilket charakteristiske, og selv i formel Henseende mærkelige Brev nærværende Afsnit af Sophias Historie passende sluttes [3]):

---

1) Dette fortæller Knopf (l. c. fol. J. 4), som var Kongens Sielesørger i hans sidste Sygdom og var hos ham i Dødstimen. jfr. *And. Laurentii* oratio fol. H. 2.

2) Resen S. 362. Ceremoniellet ved den kongelige Begravelse er tilføiet H. Slangerups latinske Parentationstale (fol. M. 4) og sammes danske Oversættelse (fol. Z. 2).

3) Ord- og bogstavret efter Originalen i det kgl. Geheime-Archiv. Dronningens Haand er utydelig, men ei uden en vis Characteer; enkelte forekommende Danismer vise, at hun ei længer kunde skrive sit Fødelands Sprog fuldkommen rigtigt.

„Hertzliebe Her Fatter, ich habe E G Schreiben bei Jochim Batzewitzen[1]) bekommen vnd darauss fürstanden das E G leider mein elende Schreiben bekommen haben, vnd E G ein hertzlich mittleiden mitt mihr tragen, dafür ich E G als die Dochter freundtlich dancke. Godt weis wie hertzlich betrobett ich mit meinen kleinen Kinderen sitze, vnd nun fast keinen trost mehr habe, ach keine Zuflucht ahne zu Godt vnd zu E G. Ich hofe E G werden mich och in meinem elende dahr ich leider in bin, nicht fürlassen werden, sonderen mich beistehen, den ich nicht weis wie ich es anfangen sol oder was ich don sol, den ich nich (t) fil mit sonchen (solchen?) hendellen vmgangen habe, vnd och sonst fon keinen sachen weis, den mich der Konigk nichts hattbei seinen leben wissenlassen fon seinem handel, och begeren E G tzu wissen, ob der Konigk och für seinem Abscheitt fürordeninge gedahn hatte, wie es mitt mich vnd meine Kinder geholden werden solde nach seinem Dotte, so kan ich E G. nicht fürhalten das er sich nirgens angekertt hatt, ach fon keinem dinge auf der Welt gesagett, sonderen den dach tzuforen eh er fürscheidett, do hede ihm der Dockter[2]) vnd Herr Kristoffer[3]) der Prediger gefragett, ob er nicht fürordenen wolde wie es mith mich vnd mitt meinen Kinderen scholde geholden werden: so hette er geanttworttet, er konde es nu nicht thun aber er wolde mich vnd die Kinder Godt vnd seine Vnderthanen befellen, er wüste wol die wurden mich vnd meine Kinder nicht fürlassen. Was nu die Rett don werden das wirtt die Tzeit geben. Ich habe Jochim Batzewitzen alles berichtet wie es sich mitt seiner Kranckheitt hatt angelassen, vnd was es für ein Ende genommen hatt, der wertt es E. G. wol berichten.

---

1) Denne Jochum Batzewitz, en meget lærd og bannet Mand, blev siden Hertug Ulriks og Christian den 4des Raad, og var tillige Hertug Sigismund Augusts Hofmester; *Behr* res mecklenburgicæ col. 1593.

2) Om Denne, Peter Sørensen (Petrus Severini), Dr. Med., Frederik den 2dens og Christian den 4des Livlæge, s. Herholdts og Mansas Samlinger til den danske Medicinalhistorie I. S. 14 fg.

3) Christopher Knopf, siden 1567 Kongens tydske Hofpræst; Zwergs Siell. Cleresie S. 479 fg.

Godt weis das mich ein klegelicher Fall ist das ich doch nur begere das ich mochte dott sein, den das ich leben sol, es ist mich ein hertzlicher trost, das er sonnchen (solchen?) schönen herlich ende genomen hatt vnd hatt geredett bis in sein letzette vnd wahr bei alle seinem Fürstande bis das er fürscheidette. Ich hede nicht gemendet (gemeint?) das mich Godt so hartt straffen solde, doch wahr mich wol allezeitt bange dafür, ehr ist nicht wol zufriden gewesen disen gantzen Wintter, auch nicht eher soder (seit?) das er von Luneburck kam, das werden sich E G wol zu erinnern wissen wie vbel das er da aus sach: die Farfe hatte er bis nu behaltten, wiewol er nich wolde das er schwach wahr, ich leider nu mitt schmertzen wol weis geworden. Ich dancke E G freundlich für die für schreibige fan dem rade zu Lubecke, den es mich nu leider wol unütze werden wertt vnd nicht fil in den Henden habe. Was den leinwandt belangett das E G gekofett hatt, bide ich das E G das nach Kopenhagen wollen bringen lassen. was ich E G nicht geschrieben habe, das habe ich Batzewitzen mundtlich berichtett vnd will E G godt dem allmechtigen befolen haben, vnd bide E G mochten sich ach in disem creuze messigen das E G mich vnd meinen kleinen Kindern zu troste leben mugen da wil ich Godt getrewlich vm bitten vnd will E G ihm ach befolen haben. Dattum Anderscho den 14ten April Anno 1588.

E G getrewe tochter
die weil ich lebe,"

Uden paa:

Dem hochgebornen Fürsten, vnserm freundtlichem Hertzvielgeliebten Herrn Vatern vnd Geuattern, Herrn Vlrichen, Herzogen zu Mecklenburg, Fürsten zu Wendenn, Graffen zu Schwerin, der Lande Rostock vnd Stargardt Herrn.

Hertugen har paaskrevet Følgende: Schreiben von unser Dochteren der Kunniginnen, bey Jochim Batzewitzen, den 29sten Aprilis zue Gustrau empfangen.

Nogle Bemærkninger
i Anledning af de sædvanlige Beretninger om Torben Oxes Henrettelse og Dyvekes Død,

af

J. L. Rohmann.

Iblandt de Henrettelser, eller, om man hellere saa vil kalde dem, de Justitsmord, der i sin Tid bidroge til at stemple Kong Christian den Anden som en vilkaarlig Tyran, og af hvilke man tog Anledning til at udraabe ham for et Umenneske, der havde overtraadt alle Retfærdighedens Love, er Slotsherrens paa Kiøbenhavns Slot, Torben Oxes, Domfældelse og Henrettelse vistnok en af de mærkeligste. Heller ikke kan det negtes, at denne Begivenhed vilde være et af de stærkeste Vidnesbyrd om det Rigtige i hiin strenge Charakteristik, dersom det virkelig dermed i Eet og Alt hang saaledes sammen, som baade udenlandske og indenlandske Historieskrivere vedblive at fortælle den. Jo oftere jeg imidlertid har giennemlæst den hele Fortælling hos disse Historieskrivere, og veiet den ved Siden af de Efterretninger, paa hvilke den er bygget: desto mistænkeligere er den almindelige Fremstillingsmaade forekommen mig, og det er bleven mig stedse klarere, at ikke mindre her, end ved enhver af Beskyldningerne mod Christian den Anden for vilkaarlig Grusomhed, er en streng Kritik saare fornøden, for at adskille Sandhed fra Digt, fra Fordreielser og vilkaarlige Tilsætninger. Allerede dette er en vigtig Omstændighed, som ikke maa lades upaa-agtet, at alle de Beretninger, der fra først af enten have

skildret eller omtalt Torben Oxes Sag, hidrøre fra saadanne Forfattere, der vise sig som Kongens Avindsmænd.

For 26 Aar siden foretog Overlærer Behrmann sig at levere en kritisk Bearbeidelse af Christian den Andens Historie; men da han ikke fandt nye Kilder til Oplysning om den her nævnte Sag, maatte han lade sig nøie med de gamle. Vel erkiendte han, at disse vare „partiske og utilforladelige" [1]), men forsømte dog at underkaste dem en kritisk Behandling; hans Fremstilling blev derfor i Hovedsagen den sædvanlige, kun udpyntet med nogen Romantik i Fortællingsmaaden; og Doctor Baden, der allerede tilforn havde rost dette Affsnit som et af de bedste i Behrmanns Arbeide [2]), afveg i sin Danmarks Historie heller ikke fra sine Forgængere. Saaledes er Torben Oxes Sag vedbleven at staae som en af de mørkeste Episoder i Christian den Andens Historie; den ene nyere Historieskriver fortæller den ligefrem efter den anden, og sætter stedse stærkere og stærkere Farver paa Skildringen, uden at prøve om Kritiken Intet kan have at indvende mod den sædvanlige Fremstilling. I Hr. Allens nye „Haandbog i Fædrelandets Historie" er saaledes Christian den Andens Forhold atter bleven charakteriseret i de stærkeste Udtryk, i Forening med adskillige Yttringer, der efter min Overbeviisning maae ansees for historiske Urigtigheder. „Sigbrits Anseelse — saaledes lyder Fortællingen — beroede ikke paa hendes Datters Forhold til Kongen; thi hun bevarede den længe efter Dyvekes Død i Aaret 1517. Dette Dødsfald foranledigede en af Christian den Andens meest tyranniske Handlinger. Torben Oxe, Slotsherre i Kiøbenhavn, var bleven forelsket i Dyveke, og skal endog have tænkt paa at ægte

1) Behrmann. Christian II. Historie Fort. p. XI.

2) G. L. Baden, Erindringer, Anm. og Rettelser ved Chr. II. Hist. af Behrmann S. 37—38.

„hende; og, da han døde saa pludseligt, opstod det Rygte, „at hans Familie, for at hindre en saa usømmelig Forbindelse, „havde ladet hende forgive. Tillige blev Kongen, ved en af „Torben Oxes Skrivere, Hans Faaborg, underrettet om „dennes Kiærlighed til Dyveke, og, da han selv spurgte Slots„herren derom, fordulgte denne ikke heller, at han havde næret „en uskyldig Tilbøielighed for Dyveke. Men hvad enten „Kongen troede, at der havde fundet noget utilladeligt Forhold „Sted mellem Dyveke og Torben Oxe, eller ansaae dennes Fa„milie for skyldig i hendes Død, besluttede han at hævne sig. „Han lod Slotsherren anklage for Rigsraadet, som den, der „havde besmittet hans Ægteseng; men dette frikiendte „naturligviis den Anklagede for denne urimelige Beskyldning. „Da Kongen hørte Rigsraadets Dom, udbrød han forbittret: „Dersom jeg havde saa mange Venner i Rigsraadet, som Tor„ben Oxe, vilde der nok være falden en anden Dom; men om „Torben Oxe havde en Hals saa tyk som en Tyr, skal han „dog miste den." Uagtet Rigsraadet var den eneste lovlige „Domstol for en Adelsmand, og de almindelige Retsvedtægter „fordrede, at Enhver skulde dømmes af sine Ligemænd: lod „Kongen en Ret nedsætte, bestaaende af 12 Bønder fra Kiø„benhavns Omegn, som afsagde den intetsigende Dom, at ikke „de, men Torbens egne Gierninger fældede ham. Derpaa „lod Kongen Torben Oxe henrette, uagtet dennes mægtige „Slægt, Dronningen selv og hele Hoffet gik i Forbøn for „ham" [3]).

Denne Fremstilling har foranlediget mig til at tage de gamle Beretninger frem paa ny, og deres Giennemlæsning har atter bestyrket mig i den Overbeviisning, at Torben Oxes Sag umuligen ganske kan have forholdt sig saaledes, som den

---

[3]) Allens Haandbog i Fædrelandets Hist. 279—280.

er fortalt af Behrman, Baden og nu tilsidst af Allen; men at en nøiere Undersøgelse maa lede til et Resultat, der ei kan andet end kaste et formildende Lys paa det Forhold, Christian den Anden udviste ved denne Leilighed. Uagtet nu efterfølgende Bemærkninger ingenlunde ere at ansee som en udtømmende Undersøgelse af Sagens hele Sammenhæng, ville de maaskee dog ikke være uden al Interesse for det historiske Tidsskrifts Læsere, og mueligen henvende en dueligere Kritikers Opmærksomhed paa en Begivenhed, hvis rette Sammenhæng vel kunde fortiene en grundig Belysning.

En saadan Undersøgelse vilde, naar man gaaer ud fra det bestemte Factum, Torben Oxes Død, paa en naturlig Maade falde i tre Hoveddele:

1) Om den Forbrydelse, hvorfor Torben Oxe blev anklaget, domfældet og henrettet.

2) Om de Grunde, der bestemte Kongen til at anklage ham; hvortil kan føies:

3) Om Oxes og Dyvekes gjensidige Forhold til hinanden, og Skriveren Faaborgs Forhold til dem begge. — Til disse tre Hovedspørgsmaal skulle de følgende Bemærkninger fornemmelig tage Hensyn.

I.

Om den Forbrydelse, hvorfor Torben Oxe blev anklaget, domfældet og henrettet.

Alle sildigere Historieskrivere have angivet Aarsagen til Anklagen imod Torben Oxe at have været den: at Kongen havde ham mistænkt for løsagtig Omgang med Dyveke, deraf tog Anledning til den Beskyldning, at han havde besmittet den kongelige Seng — Allen siger endog „Ægteseng," — og lod ham uskyldig henrette. Herom tale imidlertid de to ældste og

paalideligste Beretninger, der ere komne til vor Tid, ja maaskee de eneste, der saa godt som samtidigen ere blevne optegnede om denne Begivenhed, ikke et Ord. Disse Beretninger ere nemlig: 1) det Retfærdiggiørelses-Skrift, som Rigsraadet lod udgaae efter Kong Christian den Andens Afsættelse; og 2) den saakaldte Skibbyiske Krønike.

Begge disse Beretninger sige med tydelige og bestemte Ord, at den Forbrydelse, for hvilken Torben Oxe blev beskyldt og henrettet, var, ikke løsagtig Omgang med Dyveke, men at han skulde have taget hende af Dage ved Gift.

I Rigsraadets Manifest hedder det saaledes:

„Ligerviis han (Christian den Anden) ogsaa den ærlige og „velbyrdige Torben Oxe, en Riddermands Mand, ynkeligen til „Skam og Spot paa den ublyefærdiges Qvindes (Sigbrits) løgn„agtige Beretning haver ladet halshugge, menendes, at han „skulde med Gift omkommet fornævnte Sigbrits Dat„ter, alligevel han haver været uskyldig, og af Rigens Raad „for saadan Tiltale er frigiort“ [4]).

Dette Vidnesbyrd er saa authentisk og troværdigt, som noget historisk Vidnesbyrd kan være; det er ei alene udstedt kun fer Aar efter at Begivenheden var forefalden, altsaa paa en Tid, da den endnu maatte være i frisk Minde, og netop denne Omstændighed maatte, da Sagen var bleven behandlet saa offentlig og Beskyldningen flere Gange offentlig udraabt, have været en vigtig Grund for Rigsraadet til at angive Hovedpunktet saa nøiagtigt som muligt; men det er tillige udstedt af de samme Mænd, der baade selv havde været Dommere i Sagen, og derefter indlagt Forbøn for Torben Oxe, og altsaa bedst maatte kunne vide, baade hvad der havde været Anklagens og Frikiendelsens Gienstand, og Aarsagen til Henrettelsen.

[4]) Hvitfeldt. Fol. II. 1215.

I den Sibbyiske Krønike hedder det fremdeles (i Oversættelse):

„Samme Aar (1517) døde Dyveke, Christian den Andens „Frille, af hvis Død den ugudelige og grusomme Fyrste søgte An„ledning til Manges, især to Adelsmænds, Knud Pedersens og „Torben Oxes Fordærvelse, efterdi han haardnakket paastod, at de „havde sendt den syge Frille nogle forgiftede Kirse„bær, hvoraf hun døde. Men denne Kongens Beskyldning „var blot Bagvaskelse. Ikke desto mindre blev desaarsag Knud „Pedersen straffet med Forviisning, men Torben Oxe med Døden, „rigtignok uretfærdigen, saasom han havde uskyldige Hænder i Hen„seende til Qvinden. — — Han døde St. Andreæ Dag, skiøndt „Legaten Angelus Arcemboldus og hele Rigets Raad, en stor „Mængde adelige Fruentimre, der utrøsteligen græd og sukkede „— iblandt dem Dronning Elisabeth — gik i Forbøn for hans „Liv hos den grusomme Konge; men forgiæves; endog Dronningens „Bønner bleve afviste med Foragt, og ikke blot hun, men alle de „Tilstedeværende bleve beskæmmede.“

En kortere Beretning om samme Sag, som dog tiener til at fuldstændiggiøre de foregaaende, findes længere hen i samme Krønike, hvor Forfatteren, som det synes efter Indledningen til Frederik den Førstes Haandfæstning, opregner de Grusomheder, som tillagdes Christian den Anden; det hedder:

— „Med lige Grusomhed lod han endog en Adelsmand, Torben Oxe halshugge, tvertimod hele Raadets Erklæring og Dom“ [5]).

Det er endnu ikke afgiort, om den bekiendte Carmeliter Paul Eliæsen [6]) eller en Anden er Forfatter til den Krønike, som indeholder disse Efterretninger; men hvo det saa end har

5) Scriptor. Rer. Dan. II. 566. 573. I Frederik den Førstes Haandfæstning hedder det nemlig: „Ithem thesligest mod Hanns Radis Rodz „oc Domm loed haelshugge Velbwrdiig Swend Torberne Oxe.“ „Badens Afhandl. 3, 78.

6) *Ch. Olivarii* vita Pauli Eliæ. S. R. D. II. p. 555.

været, viser Skriftet (der slutter med 1531) dog, at Forfatteren var samtidig med hiin Begivenhed, og har nedskrevet sin Fortælling i det høiteste 17 Aar efter at den skeete. Han maa altsaa kunne have havt temmelig nøie Kundskab om Tildragelsens Sammenhæng, og da han baade skrev anonym og forfattede sin Krønike, ei for sine Samtidige, men for Efterverdenen: saa er der ingen Grund til at antage, at han skulde have lagt Dølgsmaal paa nogen af de enkelte Omstændigheder, som vare ham bekiendte angaaende Torben Oxes Sag. — Nu kunne vi spørge: hvad har da denne Forfatter kiendt til Sagens enkelte Omstændigheder? Det Svar, som fremgaaer af hans Skrift, er følgende: han har for det første kiendt Indholdet af Rigsraadets Manifest, da han udtrykkelig omtaler det [7]); derefter kunde han altsaa nok berette, baade at Kongen havde anklaget Torben Oxe for Dyvekes Forgiftelse, og at Rigsraadet havde frikiendt ham; ligesom han ogsaa af samme Kilde kunde have øst Efterretninger om Henrettelsesmaaden. Men han har kiendt flere Omstændigheder end dem, som Rigsraadets Manifest indeholder. Thi hans Fortælling viser dernæst, at han havde Kundskab om, at Dyvekes Død blev anseet for at være bevirket ved forgiftede Kirsebær, samt at Knud Pedersen (Gyldenstierne) var indviklet i Sagen og blev straffet med Forviisning [8]). Fremdeles kiendte han ogsaa det venskabelige Forhold, der havde fundet Sted imellem Oxe og Dyveke [9]), ligesom ogsaa den Forbøn, der var indlagt for Oxe efter dennes Frikiendelse af Rigsraadet, uden at han dog med et eneste Ord antyder, at hiint Forhold var

[7]) l. c. 576, hvor han fortæller Kongens Flugt: posteaquam jam ab illo descivissent universi proceres, magistratus, et inquilini regni, *per litteras patentes, quibus defectionis causas copiosissime prodiderunt.*

[8]) Jvf. den i Texten ovenfor anførte Oversættelse af Forf.s Fortælling.

[9]) „Torbernum Oxe — Regis concubine, nomine Columba, *vehementer charum.*" l. c. pag. 565.

Gienstand for nogen Anklage. Endog Oxes Personlighed synes han at have kiendt temmelig nøie, hvis man dertil tør slutte sig af den Skildring, han giver af hans Charakteer. — Vel kan det ikke negtes, at denne Forfatter, der efter alle Kiendemærker har været en Munk, betragter Alt, hvad der angaaer Religionen og Kirken, efter en Munks snevre og eensidige Synsmaade, og at hans Domme over Personer og Begivenheder ofte, som en Følge deraf, blive vrange og skiæve; men i Beretningen af historiske Kiendsgierninger viser han dog baade Sandhedskiærlighed, Oprigtighed og Bekiendtskab til sin Tids Forhold. Denne hans historiske Paalidelighed i flere Henseender har ogsaa Behrmann erkiendt [10]), men har alligevel ikke ændset hans Beretning om den her nævnte Begivenhed.

Dersom vi nu ikke besad andre end hine to Efterretninger om Torben Oxes Sag, maatte det her omspurgte Punkt kunne ansees for afgiort, og al videre Undersøgelse være overflødig. Men der gives netop to andre temmelig udførlige Beretninger, der i nogle Dele stemme nøie overeens baade med hinanden indbyrdes og med hine allerede anførte to Efterretninger, i andre derimod betydeligen afvige derfra; og det er denne Omstændighed, der giør Kritiken her nødvendig. Den ældste af disse to Beretninger er forfattet af Christian den Andens første Historieskriver, Hans Svaning. Da Dyveke døde og Torben Oxe blev henrettet, var han som en Dreng paa 14 Aar Discipel i Kiøbenhavns Latinskole. I denne unge Alder var han Vidne til de Begivenheder, som foregik i Christian den Andens bevægede Tid; som Skolediscipel og en fattig Bondesøn levede han i meget simple Forhold. Men ogsaa i disse hørte han de almindelige Rygter, Gisninger og Slutninger om Dagens Begivenheder og deres Sammenhæng, hvorved naturligviis fremkom

10) Behrmann, Christ. II. Hist. Fort. p. XXXXIII.

mangen Sammensætning af Sandt og Falskt — Noget, som til enhver Tid maa blive Tilfældet i en By som Kiøbenhavn, især i en Kreds af saadanne Omgivelser, som de, hvori Svanings Ungdomsliv bevægede sig; uden at det er tænkeligt, at det i hans Alder og Stilling faldt ham ind at undersøge det Grundede eller Ugrundede i Noget af det, han hørte. Begivenheden med Oxe og Dyveke maatte som et eenstaaende Factum snart træde i Baggrunden for de store og mægtige Begivenheder, der Slag i Slag fulgte derefter igiennem en heel Menneskealder, og saaledes henrandt for ham i det mindste over 36 Aar, førend han som kongelig Historiograph under Frederik den Anden tænkte paa at skrive Christian den Andens Historie. Her fandt han kun Lidet optegnet for sig; det kongelige Archiv var lukket, saa han ei engang synes at have kiendt Rigsraadets ovennævnte Manifest. Materialierne til sit Arbeide maatte han da for en stor Deel samle af sin egen og Andres Hukommelse. Dette antyder han selv paa flere Steder i sin Bog. Saaledes har han, ifølge sin egen Yttring, øst Beretningerne om Kongens Barndom af gamle, troværdige Folk [11]), og navnlig især af Hans Moenbo, der i sin Tid havde været Christian den Andens Præst. Denne Mand fulgte Kongen paa hans Flugt til Holland, tiente siden hans Søster Markgrevinden af Brandenborg, og fik efter Christian den Andens Fængsling Tilladelse til at vende tilbage til Danmark. Her levede han i flere Aar efter sin Hiemkomst som Kanik i Viborg, hvor Svaning da erholdt de nævnte Efterretninger af

[11]) — „quod ab hominibus fide atque authoritate præstantibus sæpius referri audierim;" nemlig om Aben paa Nyborg Slot, der bar Prindsen op paa Slotstaget. *Svaning*, Christiernus II. p. 2. Om den blodige Haand, og Graaben før Fødselen, — „cum vulgo hæc jactentur, et quidem ab hominibus præstantibus, qui puero in infantia præsto aderant." p 6.

ham [12]). Fortællingerne om Kongens første Bekiendtskab med Sigbrit og Dyveke i Norge, har han rimeligviis selv samlet af mundtligt bevarede Sagn i dette Rige, da han i Aaret 1548 fulgte med Prindsen, siden Kong Frederik den Anden, paa dennes første Hyldingsreise til Norge; herpaa hentyder han, i det han siger, ved at fortælle om hiint Bekiendtskab, at han selv 1548 har seet Rudera af det Steenhuus, Kongen lod bygge for Dyveke i Opslo [13]). Hvad han beretter om Maaden, hvorpaa Rigsraaderne behandledes af Sigbrit, i det de undertiden om Vinteren stode og frøs udenfor hendes Dør, indtil Kongen kom ud fra hende, grunder sig paa Autopsie [14]); men Beretningerne om Sigbrits Forhold mod de kongelige Børn, om hendes Troldom o. s. v. hvile blot paa Rygter [15]). Hvad endelig Fortællingen om Ores Sag i Særdeleshed angaaer, da grunder ogsaa Noget af dennes Indhold sig hos Svaning paa Rygter og Folkesnak, som vi nærmere skulle see i det Følgende; og det hele Indhold synes at vidne om, at han ikke har havt meget Andet end mundtlige Kilder. Deels var vel, efter hiin Tids Rettergangsmaade, neppe Noget forhandlet skriftligt i Sagen, og om end Rigsraadets Dom har været beskreven, hvilket vel endog kan omtvivles, saa røber dog hans Fortælling, at han ikke har havt den i Hænde; deels kiendte han ikke den skibbyiske Kronike, som dengang endnu ikke var kommen for Lyset. Den hele Beretning hentyder da,

[12]) Ex cuius ore plæraque, quæ de infantia Christierni regis commemoravi, percepi. l. c. S. 18.

[13]) — reliquias tamen ac rudera eius (domus lapideæ) ego Joannes Svaningius vidi anno 1548, quum &c. l. c. S. 63.

[14]) „Vidi ego Joannes Svaningius." S. 81.

[15]) „Sparguntur interea temporis in vulgus Hafniæ verba nonnulla inauspicata quidem illa, atque admodum dura, quæ ex ore Sigbrittæ excepta, brevi temporis momento, per universam urbem Regiam sic dissipantur." &c. S. 178 o. flg.

som sagt, paa, at den for Størstedelen er sammenskreven deels efter Rygter, han havde hørt i sin Ungdom, af hvilke vel Levninger endnu vare tilbage, da han forfattede sin Historie; deels maaskee og af mundtlige Yttringer af den ovennævnte Hans Mosenbo, især hvad der angaaer Kongens Meninger, Mistanke o. desl. Thi der er dog al Formodning for, at denne Mand, der stod i en saa nær Forbindelse med den kongelige Familie, temmelig nøie har kiendt Forholdene ved Hoffet; følgelig vel ogsaa, hvad der gik for sig ved Dyvekes Død og Oxes Domfældelse og Henrettelse; og det er neppe tænkeligt, at Svanings Samtaler med Hans Mosenbo blot have dreiet sig om Kongens Barndom.

Naar vi altsaa tænke os, hvorledes den Beretning om en saa enkeltstaaende Begivenhed, som den her omtalte, maatte blive, der alene kunde sammensættes af de Levninger, som efter et Tidsrum af omtrent 40 Aar maatte være tilbage i en Oldings Hukommelse eller i de Sagn, der mundtlig havde forplantet sig derom; saa kunne vi ikke undre os over, at den, som en Blanding af historiske Momenter, Brudstykker af Rygter, Gisninger o. desl., blev meget ufuldstændig og usammenhængende, om endog Forfatteren var nok saa sandhedskiærlig. Dog maa det her ikke lades ubemærket, at Svaning ikke betragter Christian den Anden med milde Øine, men fælder mange strenge Domme over hans Færd; desuden giorde sikkert ogsaa de Forhold, i hvilke han levede som Historiograph, midt iblandt den mægtige Adel i Frederik den Andens Tid, en vis Circumspection og Forsigtighed nødvendig, hvorved maaskee Meget blev fortiet, Meget blot antydet, der, omstændeligere fortalt, vilde have kastet et klarere Lys over den hele Begivenhed. Med alt dette nærmer sig alligevel Hovedindholdet af Svanings Fortælling om Oxes og Dyvekes Sag meget til hine to ældste Efterretninger, i Rigsraadets Manifest og i den Skibbyiske Krønike,

hvorved disses historiske Troværdighed endmere bestyrkes, og Ingen skulde saa let være falden paa at fortælle Begivenheden saaledes, som det nu almindeligen skeer, hvis den ikke under Hvitfeldts Haand — da denne Forfatter som Aristocrat maatte betragte Christian den Andens hele Person og Forhold i det mørkeste Lys — havde faaet en særegen Vending, og hans Fremstilling i den følgende Tid var bleven benyttet som den vigtigste, ja næsten som den eneste Kilde.

Her opstaaer da et nyt Spørgsmaal: i hvilket Forhold staaer Hvitfeldt til Svaning som Historieskriver? — Til at besvare dette Spørgsmaal udførligen, vilde udkræves en nøiagtig Sammenligning af begges Værker og en kritisk Undersøgelse af deres Uovereensstemmelser — en Undersøgelse, der naturligviis her ei kan være min Sag. Jeg vil derfor indskrænke mig til korteligen at berøre deres gjensidige Forhold, forsaavidt dette kan vedkomme Gjenstanden for nærværende Bemærkninger. Og her bliver da Hovedspørgsmaalet dette: hvorvidt Hvitfeldt har benyttet Svaning, eller fortalt efter selvstændige Kilder? I Fortalen til Christian den Andens Historie, hvor Hvitfeldt omtaler sine Kilder, nævnes Svaning ikke udtrykkelig, derimod omtaler han foruden Documenter og nogle Krøniker, ogsaa „Opskrivelser." Om Svanings Manuscript — det trykte Udtog udkom nemlig først 1658 — er at regne blandt disse, kan altsaa ikke deraf sees. Behrmann anseer det ligefrem for en afgiort Sag. Ved en Sammenligning imellem begge Forfatteres Arbeider træder ogsaa strax den Mærkelighed frem hos Hvitfeldt, at denne i sine Beretninger om Christian den Andens Barndom, hans Forhold til sin Fader, til Sigbrit og Dyveke, og overhoved hans personlige og huuslige Liv, i det Hele stemmer ganske overeens med Svaning; ikkun med den Forskiel, at hvad der hos den sidste er fortalt i en vidtløftig og langtrukken Latin, er hos hiin som

oftest fremsat i sammentrængt Korthed; stundom er en og anden Bemærkning, en og anden Efterretning tilføiet eller udeladt; men stundom forekomme ogsaa hele Sætninger, der synes at være en ligefrem og næsten ordret Oversættelse af Svanings Latin [16]). Hvad i Særdeleshed Begivenheden med Torben Oxe, Dyveke og Faaborg angaaer, da forekomme vel i Beretningerne derom nogle Afvigelser, men dog meest i uvæsentlige Ting, der vistnok kunne ansees for Rettelser af Hvitfeldt som den yngre Forfatter, der maaskee nok har havt flere Optegnelser for sig end Svanings alene. Da de følgende Bemærkninger ville udhæve de vigtigste Overeensstemmelser og Afvigelser, vil jeg kun henpege paa enkelte. Saaledes taler Hvitfeldt alene om Sigbrits Mening, at Oxe skulde ægte Dyveke, og hans Venners Frygt for denne Forbindelse; Svaning derimod lader Kongen underveis til Roeskilde overlægge med sig selv, hvorledes han skulde rydde Faaborg af Veien, og beretter ens

16) Til en sammenlignende Prøve anføres her nogle faa Steder: Svaning S. 1—2: Christiernus secundus, primogenitus Joannis regis, ex Christina, Ernesti ducis superioris Saxoniæ atque Electoris filia, nascitur Nyburgi, quod est oppidum in littore maris Baltici situm, in Fionia insula, arcem regiam adjunctam habens, in qua in hanc lucem æditus, Anno 1481. die 2. Julii, hora 2. pomeridiana, minuto 16. Eodem anno Christiernus primus Oldenburgensis, avus eius quem nomine hic referebat, in fata concessit. — Hvitfeldt II. S. 1093: „Aar 1481. Den 2. Dag Julii, ved tu Slett effter Middag, føddis Hertug Christiern, som siden kaldedis Kong Christien den Anden, til Nyborg udi Fyn, aff Kong Hans oc Dronning Kirstine, som var Hertug Ernstis Datter aff Soren. Aarit dereffter døde hans Faderfader, Kong Christien den første aff Oldenborg, til Kiøbenhaffn. — Svaning S. 6: Nam in genitura alteram manum planam explicatamque, alteram in pugillam contractam extulit: quam cum obstetrix explicasset, *intus squalidam cruoreque plenam manum invenit.* Quo ostento, attonita facta, quum hoc parenti infantis commemorasset, nihil reticuit ille, sed palam *humani sanguinis immanem effusorem filium fore prædixit.* — Hvitfeldt l. c. — „Og udi Fødselens Time at være fremkommen med den ene Haand oplat, den anden knøt. Huilcken optagen aff Jordemoderen, fandts

Angivelsen af Faaborgs Omgang med Dyveke, samt Rygterne efter Faaborgs Død og Rigsraadets Plan at fierne Dyveke fra Kongen. Svaning angiver som Torbens Rettersted vicus Rosarum ɔ: Rosengaarden, Hvitfeldt derimod St. Giertruds Kirkegaard; men at disse to Benævnelser dog kun angive eet og samme Sted, viser Pontoppidan *). Svaning lader Duebrødrene, Hvitfeldt Graabrødren række Torben Sacramentet; Svaning siger, at Oxe blev begraven hos Graabrødre, Hvitfeldt i Helliggeistes Huus; Svaning tillægger alle Stænder Hadet til Kongen, Hvitfeldt ikkun Adelen; Svaning lader Faaborg blive jordet paa Frue-, Hvitfeldt paa Graabrødre-Kirkegaard. Vistnok ere disse og mange flere smaa Afvigelser, som ved en nøiagtig Sammenligning ville findes i begge Beretninger, ikke uvigtige for Kritiken; men Ligheederne og Overeensstemmelserne ere igien saa betydelige og i Øine faldende, at det vil være vanskeligt at negte, at den yngre Forfatter har lagt den ældre til Grund. Begge Fortællinger have den samme Gang i det Hele, de samme Afdelinger i det Enkelte, der forbindes ved de

---

den fuld aff Blod oc Slim. Betegnendis, hand skulle bliffve it blodgierigt Menniske. — — Svaning S. 37: — „ac seorsim eidem (Bispen af Hammer) scribens, orat, *ut advenientem filium in gubernatione regni bonis consiliis, et salubribus admonitionibus, ad optima quæque sedulo exhortetur*, serio mandans filio, ut per omnia huius viri consilia sequatur, cuius fidelitatem integritatemque, in multis dubiisque rebus suis sæpe cognitam perspectamque haberet." — Hvitfeldt S. 1095: „Hans Herre Fader tilskreff særdelis Bisp Carl aff Hammer, der han sende Sønnen til Norge, at hand den unge Herre vilde raadføre, oc udi alle maade imod hans Whørige og Wlydige lade sig være befalit. Prinz Christiern fick Befalning, at holde sig efter samme Bispis Raad, hvis Troskaff hans Herre Fader nocksom vaar beviist." — Svaning S. 73: „Mortuo Patre, non diu cunctatus filius, quod novos motus formidaret, quæ ad sepulturam spectarent, omnia summa celeritate parat." — Hvitfeldt 1099: „Hans Søn ilede flux med hans Begrafvelse, fordi hand besørgede sig ny Oprør oc Krig."

*) Origines Hafn. p. 165.

samme Overgange, og ikke faa Sætninger i den yngre Fortælling synes at være en næsten ordret Oversættelse af den ældre. — Resultatet af denne Sammenligning maa derfor, efter min Formening, blive dette, at Hvitfeldt har lagt Svanings Beretnig til Grund, men under sin Bearbeidelse sogt deels at rette den, deels at giøre den fuldstændigere efter andre skriftlige Optegnelser og mundtlige Sagn; men alt uden tilbørlig Kritik — da han endog lader, som om han ikke kiender Rigsraadets Manifest, hvilket han dog siden selv meddeler — og uden Omhu for Consequents i Fortællingen.

De Forandringer, der, som meldt, ere skeete ved Hvitfeldts Fortælling om Oxe og Dyveke, og den Skiødesløshed, hvormed den i det Hele er redigeret, synes at være Aarsagen til, at de følgende Historieskrivere, som ei kritisk nok benyttede sig af hans Beretning, have givet en i Hovedsagen urigtig Fremstilling af den hele Begivenhed. Jeg siger: ei kritisk nok benyttede sig af hans Beretning — thi ellers maatte de dog have bemærket, at Hvitfeldt slet ikke har været consequent under dens Bearbeidelse, men har indviklet sig selv i flere Modsigelser, hvor dog alligevel den historiske Sandhed stræber at trænge igiennem. Ved at sammenligne Svanings og Hvitfeldts Fortællinger, baade med hinanden indbyrdes, og med de to ovenfor (S. 85 og 86) meddeelte Beretninger, bliver altsaa Hovedspørgsmaalet: om de i Henseende til den Forbrydelse, hvorfor Torben Oxe blev beskyldt og henrettet, alle indeholde det Samme, eller ikke?

At det Første er Tilfældet, haaber jeg, de følgende Bemærkninger skulle godtgiøre. Da disse Bemærkninger ville komme til at støtte sig baade paa Svaning og Hvitfeldt, synes det fornødent, at begges Fortællinger opstilles ved Siden af hinanden, hvorved deres Overeensstemmelse og Afvigelse fra hinanden bedst vil falde i Øine; og da desuden Svanings Bog

er meget sielden, og det ofte vil komme an paa de enkelte Udtryk, har jeg fundet det rigtigst at føie hans latinske Original heel og holden jevnsides ved Hvitfeldts danske, og ved Tal-Afdelinger at henvise til de enkelte Momenter hos begge. Disse to Fortællinger lyde da saaledes:

Svaning. Libr. secund. Cap. II.	Hvitfeldt [17].
[1.] IIX. Anno proxime insequenti, qui a reparatione generis humani 1516. erat, primarius scriba in arce Hafniensi nomine *Joannes*, Foburgi, quod est oppidum in Fionia Insula maritimum, ex obscuris ortus parentibus, ob peculatus suspicionem, ac plerisque aliis de causis, agente contra ipsum illustri Viro Torberno Oxe, ejusdem arcis præside, 10. die Novembris ante Hafniam in crucem agitur.	[1.] Udi det Aar 1516 lod Torben Oxe, Hovedsmand paa Kiøbenhavns Slot, den 10de November hænge Slotsskriveren sammesteds ved Navn Hans Skriver Faaborg, for hans Utroskabs Skyld, som ham blev anmodet.
[2.] Qui postquam operam suam ac diligentiam aliquamdiu in ministerio Christierno Regi probasset, facile se sua industria sic in familiaritatem ejus insinuavit, ut postulatis ipsius Rex semper benigne annueret, vana igitur hac Regii favoris præsumptione, homo levis vehementer inflatus, alios omnes cujuscunque dignitatis seu conditionis essent in aula susque-deque ferens, præ se despicere coepit, maxime vero Torbernum Oxe, præfectu marcis Regiæ, calumniose circumveniendo *ad Regem*	[2.] Denne Hans Skriver, efter, efter han havde tient en Tid lang, blev han Kong Christiern bekiendt, saa han holdt meget af ham, hvorover han tog sig et stort Mod til, og foragtede nu Andre hans Lige. Han havde advaret og hvisket Kong Christien udi Øre, at Torben Oxe Lehnsmanden, skulde omgaaes noget rundeligere som Dyveke, hans Boelskab, end ham burde, [og var

17) Svanings Text er ordret aftrykt; i Hvitfeldts er blot optaget den nu brugelige Skrivemaade.

detulit, quod cum Columbula, ipsius Regis concubina, in thorum Regium conjecta, liberius collusisset, regique hoc nomine ipsum suspectum reddidit.

vel noget derom, at Sigbrit hendes Moder tilstedte hende, at stille sig venlig an imod Torben Oxe, fordi hun var udi Meningen, at Torben skulde villet havt hende til ægte, og Kongen skulde lagt en Haand derhos.]

[3.] Cumque idem *Joannes* clementem Regem se habere intelligeret, præsenti usus occasione, subinde alia, atque alia beneficia ab eo postulavit. Quæ etsi juxta votum consequebatur, nihilominus plura petere, atque assiduis postulatis Regem defatigare non destitit, adeo ut assidue eadem audire tandem Regem pertæduit.

[3.] For saadan Førelse og Sqvalders Skyld, han fremkom med, stundom med Et, og stundom med et Andet, forhvervede (han) sig Kongens Gunst, og derover blev han dristig, at udbede af Kongen undertiden een Forlehning, undertiden en anden; men hans Gierrighed fik ikke Ende eller Afslad, saa Kongen omsider blev keed af ham.

[4.] Moritur interea temporis Canonicus Roschildiæ, cujus Canonicatum cum Joannes scriba sibi a Rege conferri peteret, annuit quidem Rex suo more; sed quia eodem tempore Hafnia egressus, iter in Cimbriam facere instituerat, Roschildiam sequi se scribam jubet, super canonicatu literas ibi accepturum.

[4.] Og det hændte sig, at en Kanik er død til Roskild, hvis Kanikdom fornævnte Hans Skriver strax udbad, og fik Bevilling derpaa. Men fordi Kongen var færdig samme Tid at drage til Jylland, blev ham befalet at efterfølge til Roeskild, om Brevet.

[5.] Interim in itinere Rex secum cogitans de importunitate scribæ, quod quo plura accipiat beneficia, eo majora petere non erubescat, inexplebilem ejus cupiditatem secum aversatus, simul illum exosum clam habens,

[5.] Men paa Veien betænkte Kongen sig, at han aldrig kunde forusie denne Skriver: befoel saa strax han kom til Roeskild, at en af Secretairerne skulde komme

quod et ipse cum Regis Concubina consuetudinem clam habere delatus esset, de scriba tollendo e medio secum in via deliberat. Nam ut natura facilis erat Christiernus ad recipiendum in suam familiaritatem, atque ad evehendum ad summas dignitates, quos semel probaret: ita levi offensa provocatus, ad præcipitandum de gradu, et ad conjiciendum eosdem in maximas acerbitates, idem semper fuit paratissimus. Cum itaque Roschildiam ventum esset, scribam Cancellariæ Rex ad se vocat, jubet scribere literas ad Torbernum Oxe, capitaneum præfecturæ Hafniensis, ut a Joanne scriba, quamprimum domum rediret, rationes dati acceptique exigat. In quibus si quid desideratum fuerit, jure cum eo agat; hanc vulgo ajunt literarum summam fuisse, quas perferendas Rex in manum scribæ dari jubet.

til ham, han fik saa Befaling, at skrive et Brev til Oxe, at han med det første skulde fordre Regnskab af Hans Skriver, og have et skarpt Indseende derhos, og hvis Mangel deri kunde findes, skulde han med Retten lade ham derfor tiltale, hvilket Brev Kongen fik Hans Skriver at overantvorde.

[6.] Quibus præfecto redditis ac lectis, rationarios libellos suos scribam proferre Torbernus jubet. Proferuntur quidem libelli, ac subducuntur rationes, sed sublevatorum nulla sibi certa constabat ratio, quod nonnullæ pagellæ e rationario (uti querebatur scriba) avulsæ desiderarentur; scriba itaque in vincula conjectus, qua morte plectendus sit deliberatur. Lata postremo sententia, cruci adjudicatus, suspenditur.

[6.] Da Torben Oxe det fik, fordrede han Regnskab af Hans Skriver, og var ham ikke god tilforn; men han kunde ikke komme til Regnskab, fordi han beklagede, der skulde være revne nogle Blade af hans Udgifts-Bog, hvorover Hans Skriver blev kastet i Fængsel, siden dømt til at hænges.

[7.] IX. Rex interea aberat longius, uti dictum est, in Cimbriam Septentrionalem Regni profectus. Sparguntur continuo varii de suspenso scriba Hafniæ rumores, alii quos stulta sua arrogantia offenderat, meritas dedisse poenas, nonnulli indigne

[7.] Om hans Død sagde Somme, han havde fanget hans tilbørlige Løn, Nogle, at han var uskyldig, Andre, at man havde ilet for hastig med ham, eftersom hver var ham tilgenegen. —

sublatum, ac præpropere ad mortem cum eo acceleratum esse clamitant, sed hos vulgi rumores, longe lateque dispersos, Rex Hafniam reversus suo adventu dispulit.

Kongen var forreist udi de Dage ad Nørre-Jylland; kommer saa igien til Kiøbenhavn, da talede man Intet om Hans Skrivers Død.

[8.] Quieverunt ergo hi rumores in sequentem annum, qui a partu Virginis 1517. erat, in quo quum Columbula Regis Concubina subito gravi morbo correpta, decessisset,

[8.] Men Aaret derefter 1517 blev Dyveke hasteligen syg og døde, og blev lagt udi Helsingørs Klosterkirke.

[9.] rumores de suspenso scriba, qui per totum Anni curriculum quasi sepulti jacuissent, ilico revixerunt; ac primo quidem de morte Columbulæ, vulgus hominum eam fingit sibi opinionem, quod nullo vulgari morbo, sed violenta morte ac veneficio sit sublata; innotuerat enim passim per Regnum, quod Senatus, ut famæ atque nomini Regio quam rectissima consuleret, inito consilio, statuisset Columbulam a consuetudine Regis removere, simul ut et Reginæ gratificetur, quæ cum ex nobilissima stirpe Regia totius Europæ progenita esset, magnisque virtutibus excellenter ornata, ac formæ venustate decora, tamen non sine Senatus Regni dolore summo, ac maxima omnium hominum admiratione, peregrinæ foeminæ filiam, de cujus origine nihil aliud constaret, præter quam quod ex Belgico seu Hollandia huc advena inops advecta esset, sibi præferri pateretur. Sed hujus consilii de submovenda a consuetudine Regis Columbula, autor esse in Senatu nemo audebat; quod sævitiam Regis omnes metuerent, qui plerumque in eos, qui ipsi bene præclareque cuperent, durum immitemque sese exhiberet.

[9.] Almindelig Ord og Rygte gik, hun monne være forgiven, det var ingen naturlig Syge; og ymtede man om, at saadant skulde være tilveiebragt af Rigens Raad, som fortrød, at Kongen skulde leve udi et ondt Levnet med hende, og særdeles til Villie giort Dronning Elisabeth, fordi Kongen undertiden havde mere Gemeenskab med Dyveke, end med hans egen Dronning. Andre meente, det at være skeet af Torben Oxes Venner, fordi de ikke vilde, han skulde tage det Skarn til ægte, ham selv, og deres ganske Slægt til Spot.

[10.] Inter hæc Torbernus Regi

[10.] Og fordi at Torben

in suspicionem venit, quod Columbulæ cerasa præmatura sed medicata dono misisset, ex quorum esu infectam esse ac diem obiisse *vulgo creditum est*, ab hac suspicione *postquam Regi se utcunque purgasset*, aliud cum eo de Columbula colloquium habere Rex instituit.

Oxe havde sendt Dyveke nogle Kirsebær udi de Dage tilforn, indbildte Kongen sig de skulde være med Gift bemængte, saa hun deraf skulde fanget sin Død.

[11.] Nam quum brevi post tempore, lætum sumpturus esset Hafniæ diem, atque virgines, matronasque ad choras invitasset, aderat inter alios Vires (sic) nobiles, Torbernus quoque, ut ex officio observaret omnia, recte ne an secus in convivio Regis agerentur. Qui dum circumeundo huc atque illuc diligentius circumspicit omnia, Rex hilarior factus, ipsum alloquitur, et inter cætera ab eo quærit, *dic age*, inquit, *nobis Torberne absque ambagibus longioribus, verum ne id sit, de quo suspensus scriba te ad nos detulit, quod copiam Columbulæ tantopere affectasses: fateare rogamus te veritatem, quam multis de causis in hoc casu cognoscere percupimus.* Aderant alii nobiles, qui colloquentem cum Torberno Regem audivere, ac nutu et signis Torbernum monuerunt, ut iterum atque iterum attente perpendet ad interrogationem quid Regi respondeat. Torbernus bona fretus conscientia, nihil periculi metuens, quod se *per sublatam e medio Columbulam*, beneficium Regi, non offensionem præstitisse putaret, jocose respondit Regi, *cupivisse se quidem ejus copiam*, sed *nunquam eam attigisse.*

[11.] En Dag som Kongen var lystig og glad, Torben stod hos og varede paa Tienesten, siger han til Torben, sig Os nu Sanden (hvilken Form han pleiede at bruge om sig selv), er det saa som din Skriver, der blev hængt, sagde for Os, at du skulde have havt med Dyveke at giøre; Vi ville gierne vide det for Aarsags Skyld. De Andre, som stode der omkring, bleve sændes paa Torben Oxe, hvad Svar han vilde give, og tænkte, han skulde betænke sig vel, Andre nikkede ad ham. Han svarede skiemtviis, af en god Conscientz, han aldrig havde havt Gemeenskab med hende. Men videre bespurgt og trængt, benegtede han ikke, at han jo havde bedet hende om hendes Kierlighed.

[12.] Hoc responsum Torberni,

[12.] Men Kongen fat-

quanquam joco prolatum, continuo in imum Regii pectoris recessum, profunde adeo descendit, ut et sermonem Rex mox abrumperet, et faciem continuo immutaret, factus ilico mutus quasi, et elinguis. Quod postquam nobiles, qui colloquio intererant, animadvertissent, illorum unus qui in respondendo hanc libertatem Torberno allaturam esse exitium prævidit, in aurem illi susurravit, *hanc* inquiens *vocem, quam modo inconsideratissime edidisti, non tu sed cacadæmon quispiam vitæ tuæ struens insidias, ex ore tuo evomuit; hæc tacuisse præstitisset, quam nulla cum ratione et consideratione effutiisse.*

[13.] XII (XI?) Rex dimisso Torberno, alio in aulam se conferens, gravissimam in illum concepit indignationem, quam apud animum dum nunc in hanc, nunc in illam partem sæpe inculcando revolvit, nec considerat quod pridem hoc crimine suspicioneque Torbernus se purgarat, sed delatoribus fidem habens, qui motæ suspicioni indies novas delationes superadderent, ira ac furore accensus, per D. *Magnum Göye*, Marscallum Regni Daniæ tunc temporis, Torbernum Hafniæ præhendi jubet, ac in carcerem duci: quo facto, minime diu cunctatus causam hanc ad Senatum Regni defert, ac contra Torbernum Sententiam postulat.

[14.] *Cognita vero causa, Senatus Torbernum absolvit, quod cogitationis poenam nulli in legibus præscriptam esse diceret*, qua re magis magisque offensus Rex, *Si nos*, inquit, *in Senatu tot habuissemus*,

rede dybt og hardt disse ubetænkte Ord til Sinde, og blev stum derover, som hans Hofjunker strax bemærkede. De sagde siden til Torben, han skulde givet stor Tingest til, at han ikke havde talet saa daarligen.

[13.] Kongen fattede Dag efter Dag større Mistanke til Torben Oxe, og tilspurgte sig med hans Øretudere, om Dyveke og Torben Oxe tidt havde havt Omgængelse og Tale tilsammen, hvilke satte Luus udi Skindkiortel (som man siger). Derover, ved Hr. Mogens Gøe, lod han fængsle Torben Oxe og Knud Pedersøn Gyldenstierne, de bleve satte udi Kiøbenhavns Taarn; Torben blev stillet for Retten, beskyldendes ham for, han skulde besmittet hans kongelige Seng.

[14.] Men Raadet vilde ikke dømme ham, og meente, ingen for Tanke, uden for beviislig Gierning burde at straffes, og om end saa havde været, da havde Kongen sin

familiares, quot Torbernus cognatos, aliam utique accepissimus sententiam. Sed quia hac via non succedit, alia causam nostram aggrediamur.

egen Dronning, den anden havde ikkun været hans Boelskab. Hvorover Kongen blev vred og sagde, havde han havt saa mange Slægt og Venner udi Raadet, som Torben, da havde han vel fanget en anden Dom; havde han en Hals saa tyk som en Tyrehals, skulde han dog miste den.

[15.] XII. Convocatis igitur in oppidum ex vicina villa, quam *montem solis* vulgari lingua appellant, aliquot rusticis, projectisque ante arcis portam in terram 4. lanceis, in formam quadranguli, in eam ingredi hos per præfectum suum Rex jubet, atque de Torberno sententiam pronunciare. Illi conterriti, atque ad Regis severitatem expavescentes, ingressi, postquam accusationem Regis in Torbernum per præconem propositam audissent: *Nos*, inquiunt, *Torbernum non judicamus, sed propria ipsius opera eum condemnant.* Hac prolata sententia, Rex nulla interposita mora, quo supplicio afficiendus sit, capitali ne, an quovis alio, secum confestim disquirit.

[15.] Han lod saa en Dag bestille af Solbierg, en Landsby, og af de næste Byer omkring Kiøbenhavn, tolv Bønder, og lod kaste udenfor Slotsporten fire Spidser, som fire Tingstokke; der lod han fornævnte tolv Bønder indgaae, og indførte Torben, og beskyldte ham ved Profossen, med samme Beskyldning som for Raadet. Bønderne vare forfærdede for hans Grusomhed og Tyrannie, og turde ikke andet sige end hvad ham var med: blev saa tilsens omsider og fældte den Dom, at de ikke dømte ham, men hans Gierninger dømme ham. Hvilket var en uendelig Dom, og lod hverken til eller fra. En af disse Bønder levede end udi vor Tid; Kong Christian den Tredie havde givet ham hans Underholdning hans Livstid; agede altid med en Kærre til Kiøbenhavns Slot, der fik han hans Underholdning.

[16.] Quod postquam propinqui, cognati, affines, atque amici Torberni cognovere, convenientes et ipsi inter sese deliberant, quid potissimum opus facto sit, ut placato Rege, præsenti propinquum mortis periculo liberent, variis dictis sententiis, postremo placuit, ut supplicatione ad Regem facta, ex utroque præstantioreque hominum genere in toto regno, deprecatores ac deprecatrices sibi deligant, authoritate præstantes, qui ad genua Regis provoluti, ejus iratum animum placent, atque erga Torbernum ad clementiam flectant. Hac probata sententia, ex parte virorum D. Angelus Arcemboldus Legatus summi Pontificis Julii, atque cum eo universus Regni Senatus, et præterea plærique alii viri extra gradum senatorium, consilio, prudentia, authoritate, atque ætate graves eliguntur. Ex parte vero matronarum, ultro primas partes sumit sibi Isabella Regina, cui nobilissimarum, honestissimarumque Matronarum ac Virginum chorus maximus attribuitur, quæ omnes una cum Senatu Regni supplices factæ, procumbentes Regi ad pedes, omnibus precibus atque ejulatibus unanimiter ab eo contenderunt, ut quod Torbernus *per imprudentiam* in se admisisset, clementer ignoscat, ejulantes atque uberrime profundentes lacrymas. Sed his prorsus nihil Rex afficiebatur, durus, immitis, in hac nobilissimarum matronarum, virginum, atque adeo conthoralis suæ deprecatione, inexorabilis permanet, nec ullis lachrymis, suspiriis, aut fletibus permovetur. Quinimo repudiatis omnibus omnium hominum precibus atque obtestationibus, etiam Isabellæ Reginæ, *quæ in genua diu una præcubuerat* sed repulsam pariter passa, maximo omnium hominum cum rubore, tam absentium, qui hanc tantam Regis obstinatiam fama perceperunt, quam præsentium, qui hanc tantam Regis duritiam coram aspiciebant, diuque frustra supplicabant, postremo eos ignominiose omnes rejecit.

[16.] Torbens Venner bleve saa til Sinds, at forbede Torbens Liv hos Kongen, handlede saa med Angelo Arcemboldo Pavens Legat, og alt Danmarks Raad, hvilke med nogle de fornemste af Adelen, item med Dronning Elisabeth og Fruentimmeret, giorde et Knæfald og Forbøn for ham til Kongen, paa det flittigste, at han maatte benaades. Men det var intet bevendt: *Sigbrit eller Kongen* vilde ikke lade sig sige.

[17.] Quo facto, jubet deinde Rex ad supplicii locum, qui erat Hafniæ in *vico Rosarum* constitutus, Torbernum ex arce produci. Qui productus, cum ad *vicum alti pontis* pervenit, ibi e coenobio divi Spiritus proximo, (uti tunc temporis quoties *qui claris natalibus orti essent*, e medio tollendi, recepta ferebat consuetudo) cum sacra eucharistia Monachi descendenti ex arce occurrunt, ante quam *Torbernus*, *pronus in terram se abjiciens*, *suppliciter oravit Dominum coeli et terræ*, *ut et se et familiarem suum Canutum Pederson de Thymo*, *qui itidem eadem de causa Regem graviter offenderat*, *miseraretur*. Clara adeo voce hæc pronuncians verba, quum prostratus in terram jaceret, ut ab omnibus circumstantibus exaudiretur. Quanquam Canutus, facta gravissima obligatione, ne post eam diem in conspectum Regis prodiret, aliquanto ante evaserat: nec diu passus est eum jacere, orareque, publicus qui eum ducebat minister, sed continuo erectum in pedes, ad locum supplicii perducit; ubi per præconem, mortis causa proclamata, 29. Novem. die Anni præscripti, constanti vultu, nullo mortis consternatur terrore, capite obtruncatur, hanc miseram et

[17.] Torben Oxe blev en Dag eller to derefter hedenført paa St. Giertruds Kirkegaard, og er der halshuggen. Munkene af Graabrødrekloster mødte neden for Høibro med Sacramentet, som vanligt var udi de Dage, naar Nogen skulde rettes, at Sacramentet blev dem budet. Der de kom med Sacramentet, faldt han næsegruus ned og sagde høit, at alle Mand lydt kunde det høre: Almægtige Gud, du som haver skabt Himmel og Jord, forbarm dig over mig og min gode Broder, Knud Pederssøn. Knud var fangen for samme Sag, og Torben vidste ikke andet, end han og skulde rettes, fordi at han med var, der Dyveke var paa Slottet til Giæst, der hun skulde æde af samme Kirsebær. De havde tilforn, der de først bleve lagte udi Fængsel, leget sammen udi Taarnet, og kastet om, hvem der først skulde op og strække Hals, og giort dem en Skirmt deraf, da faldt Lodden paa Torben. Men det blev til Alvor paa det sidste, og den Forespøgelse betyder den rette Hændelse, og det som skulde skee. Knud kom siden løs, og maatte give en stærk Forpligt, han aldrig

caducam vitam longe beatiore commutavit, Hafniæ apud fratres minores sepultus.

skulde komme for Kong Christians Øine.

Mestermanden vilde ikke give Torben lang Tid at bede, men ilede med ham til Retterpladsen, hvor Professen eller Skultus udraabte offentlig, hvad Aarsag der var til hans Død. Den 29de November udi samme Aar Andreæ Apostoli Aften, blev han begraven udi Hellig Geisthuus.

[18.] XIII. Sublato tali modo Torberno, non deerant, tam inter eos, qui summo, quam qui humili loco nati essent in Regno, quorum alii clam, alii vero palam, Regem traducentes, crimina illi multa graviaque objectabant, asserentes illum relictis vestigiis paternis, prorsus in gravem degenerasse Tyrannum, quod nulla tam illustrium quam honestorum hominum supplicatione permotus, *ob leve crimen*, et quod *ad salutem Regis sui conservandam* a Torberno admissum videri poterat, tantum virum sustulisset. Quid autem de tali Rege, posthæc sperandum esses subditis? Exemplum Torberni omnes aperte monere posset. Equidem hac severitate in Torbernum Rex mentes atque voluntates maximorum ordinum in Regno, tam senatorii, quam equestris, maxime a se alienavit, pertimescentium eandem in se severitatem, *si vel leviter offenderent*, quam conspexissent in Torbernum, quam ob rem omnes magis magisque eum ódisse post coeperunt. Hæc ab iis qui ea exceperant, celeriter ad Regem perferuntur, quæ dubium anxiumque eum reddiderunt, ratiocinantem secum, quod ut ex

[18.] For denne Sags Skyld beladte Kong Christian sig med stor Ugunst af Adelen, som sagde, han var en Tyran udi hans Hierte, og ikke efterfulgte hans Herre Faders gode Fodspor: havde end Torben Oxe været skyldig derudi, da var det skeet for Kongens egen Sjæls Saligheds Skyld, og Rigets Bedste. Bisp Ove Bilde, kom noget derefter til ham og sagde, han dermed havde giort sig en ond Gierning, og bragt sig alt Ridderskabet paa Halsen, saa at Kongen derover begyndte at frygte sig.

parva scintillà magnum quandoque incendium, sic ex his et similibus hominum divulgatis vocibus, rebellio aperta, seu nova seditio in Regno posset cooriri: Proinde perutile visum est illi, in tempore rationes quærere, quomodo hæ vulgi periculosæ voces, minimo Regni dispendio, quamprimum supprimantur.

[19.] XIV. Hæc dum Rex meditatur, ecce quæ in muro arcis Regiæ de more solito Hafniæ dispositæ erant stationes seu vigiliæ, medio noctis tempore, clare lucere super suspensum scribam lumina, ex arce conspicantur, quod quum postere die divulgassent, ad Regis aures id quoque summa celeritate pervenit. Accersit ad se Rex Vigilias, et ex iis quærit certo ne vidissent, super cadaver suspensi scribæ noctu, lumina lucere. Affirmant aliquoties id se vidisse, mandat illis igitur, ut si quid tale proxima nocte viderint, id sibi renuncient, ut id quoque coram aspicere possit. Observant quanta possunt diligentia, ac iterum accensa lumina conspicantur, regique juxta mandatum ejus rem omnem renunciant. Surgit ille de nocte, ac progressus in murum, in quo vigiliæ noctu stationes habere consueverunt, atque ex muro ad crucem, non adeo remote ab arce ante civitatem erectam, prospectans, lucidum jubar incenso lumini persimile videt, quod meteoronne esset, an ex uligine, viscositateque terræ alia quædam inflammatio, nec Rex nec ab eo interrogati peritissimi quique scire poterant. Rex tamen omnia hæc in honorem scribæ convertit, atque per ea etiam innocentiam ejus probare conatur, quapropter ut seipsum primo omni suspicione liberet,

[19.] Og det hændte sig, at Vægterne paa Kiøbenhavns Slot udi Omgangen havde formærket nogle Nætter som et Lys brænde over Hans Skriver udi Galgen, hvilket blev allevegne rygtbar, hvorover Kongen befoel dem, at naar de mærkede saadant fremdeles, skulde de lade ham vide det, hvilket de og giorde, saa at Kongen selv saae det Lys eller Blus over ham. Somme mene, at dette var saa bestilt af Kongen selv, formedelst nogle Munke i Graabrødre-Kloster, som paa Spids holdte Lys over ham, at han i saa Maade kunde forfeire sin Sag mod Torben Oxe, som han lod hænge. Derover befoel Kongen, Hans Skrivers Liig skulde tages af Galgen, og lod det hæderligen begrave udi Graabrødre, saa at den gemene Mand sagde, Torben Oxe med Uret havde ladet ham hænge.

scribam de cruce depositum, honorifice solennique processione, ut vocant, in civitatem introduci, atque in coemeterio Divæ Virginis sepeliri jubet. Sed ne sic quidem de miseranda Torberni cæde, sparsi undique rumores siluerunt, sed magis magisque indies adaucti Regem adeo consternatum reddidere, ut eum severitatis suæ, quam in Torbernum exercuerat, sed sero, vehementer poenituerit.

Anvende vi nu Indholdet af disse to jevnsides gaaende Beretninger til at udfinde Svaret paa det os foreliggende Spørgsmaal: For hvilken Forbrydelse Oxe vel blev tiltalt og henrettet? saa træder dette Svar ikke frem med Klarhed og Bestemthed ved den første Gjennemlæsning. Thi Beskyldningen imod Oxe synes derefter at have havt en dobbelt Gjenstand; men hvori denne Dobbelthed har bestaaet, derom synes ingen af begge Forfattere at have været ganske paa det Rene. Begyndelsen af begge Fortællinger om Begivenhederne i 1517 leder os strax til at betragte Sagen fra det Synspunkt, at Oxe er bleven anklaget som Dyvekes Morder; men inden man veed deraf, kommer en anden Beskyldning med ind i Sagen, og frembringer, især hos Hvitfeldt, en saadan Forvirring og Blanding i Fortællingens Gang, som man har Vanskelighed ved at finde ud af, og dog slynger sig Drabssagens Traad alligevel igjennem hele dette Bilderede. Vi ville indtil videre forbigaae det første Afsnit af begge Fortællinger, som handler om Skriveren Faaborg, og tage det andet for os, som begynder med Nr. 8, og beretter Dyvekes og Torben Oxes Sag. I Spidsen staaer her Dyvekes Død som Udgangspunktet. At denne var en Virkning af Gift, har, ifølge alle Beretninger, været en almindelig Mening[18]). Hvem Gjerningsmanden var, maatte naturlig-

---

[18]) Ogsaa Svaning taler om Dyvekes Død af Gift som en historisk afgiort Sag, inden han kommer til at berette denne Død selv, p. 80: postquam sublata est veneficio filia (Sigbrittæ).

vils strax komme til Omtale blandt Folk, endog forinden Kongens Mening derom blev bekiendt. Her fremtræde først to Momenter, der angive kiøbenhavnske Byrygter som deres Kilder.

a) Det første Rygte gik nemlig ud paa, at Rigsraadet, af Fortrydelse over Kongens Omgang med Dyveke og Dronningens Tilsidesættelse, skulde have foranstaltet at Dyveke blev taget af Dage ved Gift. Om de Bevæggrunde, der skulde have bragt Raadet til denne Gierning, stemme begge Forfatteres Fortællinger overeens; men som Anledning til Rygtet anfører Svaning, at det hist og her i Riget var blevet udspredt, at Raadet havde lagt en Plan, og besluttet at fierne Dyveke fra Kongens Omgang. Ordene give ligefrem tilkiende, at denne Rigsraadets Hensigt var bekiendt før Dyvekes Død, og derfor var det ikke unaturligt at Mistanken faldt paa Raadet; men Svaning tilføier ogsaa som Noget der var historisk vist: at Ingen i Raadet turde sætte sig i Spidsen for hiint Anslag, at bortfierne Dyveke fra Kongens Omgang. Skiøndt det neppe er at omtvivle, at en saadan Plan har været i Værk, følger deraf dog ikke, at den har gaaet ud paa at tage Dyveke af Dage. Denne var vistnok Rigsraadet en ligegyldig Person; men Planen har vel egentlig havt til Hensigt, ved Dyvekes Bortfiernelse ogsaa at fierne Moderen Sigbrit, thi hende var det egentlig, der var Raadet en Torn i Øiet.

b) Det andet Rygte gik ud paa, at Oxes Venner, af Frygt for et tilsigtet Giftermaal med Dyveke, skulde have ryddet hende af Veien. Denne Efterretning findes alene hos Hvitfeldt og mangler ganske hos Svaning; den anmelder sig selv som en blot Gisning uden videre historisk Fundament, og finder ikke Medhold i nogen anden Beretning. Knud Pedersen Gyldenstierne er den eneste, paa hvem der kunde falde nogen Mistanke om Deelagtighed i Drabet. Men netop

den Omstændighed, at Oxes Venner siden gik i Forbøn hos Kongen, synes ligefrem at vidne mod enhver Grund til hiint Rygte. Vel lægge baade Behrmann, Baden og Holberg megen Vægt derpaa, og troe her at finde Giftblanderen, men uden al anden Hiemmel end Hvitfeldts Ord. Om den angivne Aarsag til, at Oxes Venner skulde have iværksat Forgiftelsen, kommer jeg til at tale længere hen.

c) Her indtræder nu Kongens Mening, ifølge hvilken han mistænkte Oxe selv for at have været Giftblanderen, og her befinde vi os paa historisk Grund. I denne Efterretning stemme begge Forfattere i Hovedsagen overeens, dog er Svaning omstændeligere end Hvitfeldt. Den første yttrer sig herom saaledes: „Imidlertid kom Torben i „Mistanke hos Kongen for, at han skulde have sendt Dyveke „nogle tidlig modne, men forgiftede Kirsebær til Foræring, ved hvis „Spiisning det almindeligen troedes, at hun var bleven „forgivet og var død. Efterat han hos Kongen, saa godt han „kunde, havde giort sig reen for denne Mistanke, indledte Kongen „en anden Samtale med ham om Dyveke, thi kort Tid efter „o. s. v. — Hvitfeldt siger derimod blot: „Og fordi at Torben Oxe havde sendt Dyveke nogle Kirsebær udi de Dage „tilforn, indbildte Kongen sig, de skulde være med Gift be„mængte, saa hun deraf skulde fanget sin Død. En Dag, „som Kongen var lystig og glad o. s. v." — Saaledes skeer hos begge Forf. Overgangen til Optrinnet ved Hofballet, hvor den anden Sag, Oxes Forhold til Dyveke, først bringes paa Bane ved Siden af Giftblanderiet.

Uagtet Overeensstemmelsen imellem Svaning og Hvitfeldt her er paafaldende, afgiver dog en Sammenligning af Begges Beretninger en mærkelig Forskiellighed. Fortællingen hos Hvitfeldt lægger tydeligt an paa, at betegne Mistanken imod Torben som aldeles ugrundet, og som en blot Indbildning hos

Kongen; Svaning derimod angiver den som en almindelig Tro (vulgo creditum est), at Kirsebærrene vare forgiftede. Foruden denne Afvigelse hos Hvitfeldt, forbigaaer han ogsaa det private Forhør, hvori Kongen strax efter Dyvekes Død, ifølge Svaning, lader til at have taget Torben. Man bemærker ogsaa letteligen her et Spring i Hvitfeldts Fortælling, hvorved Opmærksomheden ledes bort fra den egentlige Begivenhed, Dyvekes Død, til hendes og Torbens gjensidige Forhold; men uagtet en vis Overeensstemmelse med Svaning, forbigaaes dog Adskilligt i Beskrivelsen af Hofballet og Et og Andet findes afvigende i Kongens Spørgsmaal og Torbens Svar. Det Vigtigste som mangler hos Hvitfeldt, er den mærkelige Yttring: at Torben ingen Fare frygtede, fordi han holdt for at have viist Kongen en Velgierning, ikke en Fornærmelse, ved at rydde Dyveke af Veien. Samtalens Virkning paa Kongens Sind faaer efter begge Forfatteres Fremstilling et noget forskielligt Udseende. Svaning, som stedse synes at have Dyvekes Død i Tanken, taler vel om Kongens Harme over Torbens Svar, men tilføier: at denne Harme bragte hans Sind til at helde snart til den ene, snart til den anden Side, saa at han ikke betænkte, at Torben allerede tilforn havde giort sig reen for denne Forbrydelse og Mistanke. Heri synes utvivlsomt at ligge, at Efterforskningen af Forholdet imellem Oxe og Dyveke havde til Hovedhensigt, at faae Sammenhængen med den sidstes Død opdaget; thi for Giftblanderiet var det jo, at Oxe tilforn havde søgt at giøre sig reen. Dette mangler hos Hvitfeldt, der fremstiller Sagen saaledes, som om det alene var Kongen vigtigt at faae oplyst, om nogen Elskovsforbindelse havde fundet Sted imellem dem, og dette ene Punkt giør han til udelukkende Gienstand for de saakaldte Øretuderes Angivelse og Aarsag til den paafølgende

Fængsling. Svaning synes derimod at ville give at forstaae, at Angivelserne angik Indicierne paa Oxes Deelagtighed i Dyvekes Forgiftelse, og at Mistanken om denne var Aarsag til Fængslingen. — Uagtet Sagen saaledes ved Hvitfeldts Fremstilling her nu tager en anden Vending, kommer den dog længere frem atter tilbage til Drabssagen; thi uden at tale om det Særsyn, at Knud Gyldenstierne bliver fængslet, fordi Torben skulde have besmittet den kongelige Seng, saa tilføier Hvitfeldt selv siden [17], hvor han omtaler Knuds Fangenskab: „Knud var fangen for samme Sag. Torben vidste ikke andet end han og skulde rettes, fordi han med var paa Slottet til Giæst, der hun skulde ædet af samme Kirsebær". Ogsaa Svaning taler om, at Knud haardt havde fornærmet Kongen i den samme Sag, hvilken Sag efter Sammenhængen ikke kan være anden end Drabssagen.

Selv den til Slutning af Hvitfeldt tilføiede Betænkning viser tydeligt, at ogsaa han, uagtet Forvirringen i hans Fremstilling, maa have anseet Oxes Deelagtighed i Dyvekes Forgiftelse for Hovedanklagen. „For denne Sags Skyld — siger han — beladte Kong Christen sig med stor Ugunst af Adelen, som sagde, han var en Tyran — havde end Torben Oxe været skyldig derudi, da var det skeet for Kongens egen Siæls Salighedѕ Skyld og Rigens Bedste." — Holberg, der ligesom Behrmann og Baden, finder den Mening høist urimelig, at Kongen eller Sigbrit kunde troe, at Oxe selv havde forgivet Dyveke, fordi han holder fast ved Beskyldningen for Elskovshandelen, har dog ei kunnet undlade at bemærke det Pudseerlige i Hvitfeldts Betænkning; men har alligevel overseet den Modsigelse, der findes imellem Betænkningen og Fortællingen. „Jeg bekiender — ere hans Ord derom — at jeg aldeles ikke fatter saadan Morale,

„saasom det er en selsom Maade for en Tiener, at omvende „sin Herre og befordre hans Salighed" — og maa man føie til: hans Riges Bedste — „ved at beligge hans Maitresse." [19]) — Til denne Bemærkning havde Holberg unegtelig den gyldigste Grund, dersom det her nævnte species facti virkelig havde svævet for Hvitfeldts Tanker; men naar man opmærksom læser hans Betænkning i Sammenhæng med hans hele Recit af Sagen, og særdeles den sidste Deel, saa kan man neppe komme til anden Erkiendelse end den, at hans Tanke her har været fæstet paa Beskyldningen imod Oxe for Dyvekes Forgiftelse; kun ved denne sidste Gierning kan han have meent, at Kongen blev reven ud af det syndige Forhold, hvori han stod til Dyveke, og hans Siæls Salighed og Rigets Bedste derved befordret, skiøndt det Hele ikke er andet end en jesuitisk Besmykkelse. Det Mærkeligste ved den hele Betænkning er den Omstændighed, at Svaning, som dog i det Hele mere end Hvitfeldt holder fast ved Drabssagen, lader de forskiellige Classer af Folket føre omtrent det samme Raisonnement; det hedder nemlig hos ham [18]: at Folk kaldte Kongen en Tyran, fordi han ikke havde ladet sig bevæge ved saa mange og hæderlige Folks Forbøn, men havde ryddet Oxe af Veien for en ringe Forbrydelse, og det en Forbrydelse, som han kunde ansees for at have giort sig skyldig i til sin Konges Frelse. Om Udtrykket „en ringe Forbrydelse" vil jeg længere hen komme til at tale.

Sammenligne vi, efter disse Bemærkninger, Indholdet af Svanings og Hvitfeldts Fortællinger med de øvrige Beretninger om denne Sag, navnlig Rigsraadets Manifest og den skibbyiske Krønike, saa finde vi hos dem alle de samme historiske Momenter, paa det ene nær, at Svaning ikke i sin hele Fortælling nævner Sigbrits Navn, hvorimod de

---

19) Holberg Danmarks Hist. II. 29—30.

andre omtale hende som en Hovedperson i Forfølgelsen med Oxe; disse Momenter ere da følgende:

1) Kongens og Sigbrits Mistanke, at Torben Oxe havde taget Dyveke af Dage ved Gift, og Knud Pedersen Gyldenstierne været indviklet i Sagen;

2) At Forgiftelsen var skeet ved Kirsebær;

3) At Torben og Knud paa Grund deraf bleve fængslede;

4) At Torben ikke blev domfældt af Rigsraadet for den ham imputerede Forbrydelse;

5) At Dronningen, Arcembold, Rigsraadet og en Deel adelige Damer forgieves gik i Forbøn for ham;

6) At han desuagtet og imod Raadets Dom blev halshugget, og

7) At Knud Gyldenstierne blev forviist fra Hoffet.

Uagtet saaledes Dyvekes Mord ved Forgiftelse maa ansees for at have været den Hovedforbrydelse, hvorfor Torben Oxe blev beskyldt og henrettet, saa er herved Anklagens og Forbrydelsens hele Beskaffenhed dog alligevel ikke tilfulde oplyst. Det er nemlig baade af Svanings og Hvitfeldts Fortællinger klart, at der til hiin Beskyldning for Drab maa have knyttet sig en anden subsidiair Anklage, som vel kan have staaet i en vis Forbindelse med Anklagen for Giftblanderiet, men dog maa have havt en Forbrydelse af en anden Art til Gienstand. Hvitfeldt er i dette Stykke langt bestemtere, end Svaning; men desuagtet er hans Beretning udentvivl mindre paalidelig. Han siger udtrykkelig [13]: at Oxe blev fængslet og sigtet for at have besmittet den kongelige Seng, ved at have havt løsagtig Omgang med Dyveke. Dette sidste ligger ei alene i flere af Hvitfeldts Yttringer, men det resulterer tydeligt af det Raisonnement, han [14] fører til Rigsraadets Dom over Oxe, som en Motivering til dens Udfald, nemlig, at „om saa havde været, da havde Kongen

sin egen Dronning, den anden havde ikkun været hans Boelskab;" — thi jeg anseer disse Ord for Hvitfeldts, ikke for Rigsraadets, af hvilket det dog vilde have været alt for upassende, i en saa delicat Sag at stille Dronningen ved Siden af Frillen. Det er høist mærkeligt, at Hvitfeldts er den eneste af alle de nu tilværende Beretninger, der tale om Anklagens Beskaffenhed paa denne Maade, og dog indeholder hans Fortælling selv et Sted, der vanskeligen lader sig bringe i Harmonie med hans Anskuelse af Sagen. Han fortæller nemlig [16], at Oxes Venner, Dronningen med indbegreben, gik i Forbøn for Oxe, og tilføier derpaa: „men det var Intet bevendt, Sigbrit eller Kongen vilde ikke lade sig sige." For det første var det atter en meget delicat Sag at bringe Dronningen ind i, og for hende selv at befatte sig med den; dernæst veed Hvitfeldt ikke om det var Sigbrit eller Kongen, hvem han hidtil ene har omtalt, der ikke vilde lade sig sige. Hvorfor vilde Sigbrit da ikke lade sig sige? Hvorfor drev hun saa heftig paa Oxes Henrettelse? Var det, fordi han havde levet, eller ikke levet, i utilbørlig Forstaaelse med hendes Datter? — Hun havde jo selv, efter Hvitfeldts egen Fortælling, [2] „tilstedet Dyveke at stille sig venlig an imod ham, fordi hun tænkte, han skulde ægtet hende", og nu higer hun saa uforsonlig efter hans Død, skiøndt der manglede Beviis for Oxes Omgængelse med Dyveke. Det Urimelige i Hvitfeldts Beretning om hiin Beskyldning falder her ret tydelig i Øine. Oxes Benegtelse og Frikiendelse maatte netop — mener jeg — have været Sigbrit ikke blot velkommen, men endog magtpaaliggende; saavel for at frie Datteren fra at prostitueres efter Døden, som for at forebygge den forøgede Scandale, en saadan Sag vilde paadrage hende selv, og den Spot, samme vilde foraarsage Kongen. Det falder overhovedet vanskeligt at troe, at enten

Kongen eller Sigbrit nogensinde vilde lade en saadan Sag, før eller efter Dyvekes Død, blive en Gienstand for en Proces for Rigsraadet, eller lade den offentlig udraabe paa Retterstedet. [17].

Uagtet Svaning ikke ligefrem fortæller Noget om Beskyldningen imod Oxe for at have besmittet den kongelige Seng, turde man dog maaskee muligen hos ham søge Nøglen til denne gaadefulde Sag. Han fortæller nemlig [2]: at Skriveren Faaborg havde forebragt Kongen, at Oxe havde kastet Dyveke paa Kongens Seng, og spøgt for frit med hende. Naar vi hermed sammenholde Optrinnet paa Hofballet, hvor Kongen spørger Oxe, [11) om det var sandt, hvad Faaborg havde fortalt, at han havde tragtet efter at faae legemlig Omgængelse med Dyveke, og han ubesindigen tilstaaer det [2]): saa ligger den Formodning temmelig nær, at Kongen — som allerede havde stærk Mistanke om, at Oxe var Dyvekes Drabsmand, og som ved de baade af Svaning og Hvitfeldt omtalte Angivere [13] vel havde faaet flere og forskiellige Beretninger, der maatte bestyrke hans Mistanke, saavel om Giftblanderiet, som om et haandgribeligt Forsøg af Oxe paa at opnaae, hvad han erklærede ei at have opnaaet — den Formodning, siger jeg, ligger da temmelig nær, at Kongen af alt dette har taget Anledning til at betragte Torbens For-

---

20) Forskiellen imellem de af Svaning og Hvitfeldt refererede Spørgsmaal og Svar ved denne Leilighed er værd at lægge Mærke til. Efter Hvitfeldt spurgte Kongen Oxe, om det var sandt, hvad Faaborg havde fortalt: „at han havde havt med Dyveke at giøre?" — Hos Svaning lyder Spørgsmaalet derimod: verum ne sit – quod *copiam Columbulæ* tantopere affectasset? Paa denne Eftertragten lægger Kongen megen Vægt; han ønsker at vide Sandheden multis de causis in hoc casu. Oxe svarer: *cupiisse* se quidem *eius copiam*, sed nunquam eam attigisse. Hvitfeldt lader ham sige: „at han havde bedet om hendes Kiærlighed."

hold imod Dyveke som en attenteret Voldtægt, foretaget i Kongens egen Sovekammer og paa hans egen Seng, — en Gierning, der vel altsaa nok kunde qualificere sig til at kaldes en Besmittelse af den kongelige Seng.

Ved at betragte Sagen paa denne Maade, bortfalder ogsaa den store Vanskelighed, som man altid har havt ved at forklare den meddeelte Stump af Rigsraadets Dom, og at bringe den i Harmonie med den øvrige Fortælling. Beviserne for Giftblanderiet have maaskee ikke været saa juridisk stringente, som Rigsraadet fordrede; for denne Forbrydelse er Oxe da vel bleven ligefrem frikiendt, eller, som det hedder i Rigsraadets Manifest „frigiort." Voldtægtsattentatet lod sig vel endmindre bevise, da de Vidner, der med Vished kunde have forklaret noget om denne Sag, nemlig Dyveke selv og Faaborg, begge vare døde; det kom da her fornemmeligen an paa Torbens egen Bekiendelse, og efter al Sandsynlighed har denne for Rigsraadet indskrænket sig til, hvad han havde tilstaaet hos Kongen paa Hofballet: at han vel havde tragtet efter Omgængelse med Dyveke, men aldrig opnaaet den. Dette har da Rigsraadet betragtet som den Tanke, hvorfor Loven ingen Straf fastsatte, da den beviislige Gierning manglede. Det hedder nemlig hos Svaning [14]: at Rigsraadet efter Sagens Undersøgelse frikiendte Torben, fordi det sagde, at ingen Straf for Tanke var i Lovene fastsat for Nogen. Hvitfeldt udtrykker det omtrent paa samme Maade: „Raadet vilde ikke dømme ham og meente, Ingen for Tanke, uden for beviislig Gierning, burde at straffes." — Disse Ord kunne naturligviis kun ansees for den almindelige Retsgrundsætning, paa hvilken Rigsraadet byggede sin Frifindelsesdom; thi Ingen af begge Forfattere har rimeligviis kiendt Dommen in extenso, og dette er vel tildeels Aarsagen til, at man ikke med

Bestemthed kan see, i hvad Forhold begge Beskyldninger for Drab og attenteret Voldtægt have staaet til hinanden.

At Hvitfeldt, uagtet hans store Overeensstemmelse med Svaning, dog har givet Sagen en anden Vending end denne, antager jeg derfor at grunde sig paa en Misforstaaelse, baade af ham selv, og maaskee ogsaa af hans andre Hiemmelsmænd, der af Udtrykket „Besmittelse af den kongelige Seng," og af Spørgsmaalene og Svarene paa Hofballet ere blevne forledte til at forstaae Sagen paa den af Hvitfeldt fortalte Maade. Men at Rigsraadets Manifest ikke omtaler denne Sag, er vel en Følge deels af dens særegne Beskaffenhed; deels maaskee ogsaa deraf, at Torben for Bondernes Ret muligen kan have giort Tilstaaelser, som han ikke havde giort for Rigsraadet, hvorpaa flere Omstændigheder hentyde.

Resultatet af disse Bemærkninger synes altsaa at blive dette: at den Forbrydelse, for hvilken Torben Oxe er bleven anklaget og henrettet, har været Dyvekes Ombringelse ved Gift; men, i Forbindelse dermed, Besmittelse af den kongelige Seng, for, paa dette Sted, at have attenteret Voldtægt imod Dyveke.

II.

Om de Grunde, der bestemte Kongen til at anklage Torben Oxe.

Næsten alle vore Historieskrivere, lige fra Hvitfeldt af, fortælle nærværende Begivenhed saaledes, som om Jalousie over Oxes Kiærlighed til Dyveke var Grunden til den Proces, Kongen anlagde imod ham. At dette ikke forholder sig saaledes, men at hiin Fremstilling rimeligviis fra først af grunder sig paa en Misforstaaelse af den af Kongen giorte

Beskyldning imod Oxe, haaber jeg at have godtgiort i de foregaaende Bemærkninger. Dersom disses Resultat nu antages for rigtigt, saa opstaae atter adskillige andre Spørgsmaal: om Kongen da i denne Sag blot har handlet af Egenraadighed og Had? — eller om han ikke i det mindste har været moralsk overbeviist om Oxes Brøde, og hvilke Omstændigheder der da, ifølge Beretningerne, tale for Rigtigheden af Kongens Overbeviisning?

At Kongen ikke kan have handlet blot af Egenraadighed og Had, derfor taler, synes mig, fremfor Alt den Offentlighed og alle de Formaliteter, hvormed han lod Sagen behandle fra Begyndelsen til Enden. Vil man forklare hans Forhold i denne Sag efter det almindelige Vidnesbyrd om hans Grundsætning i lignende Tilfælde, hvilket Svaning aflægger, at han aldrig vilde begynde nogen Sag uden et eller andet aabenbart Foregivende af at have Ret, hvorom hans fleste Handlinger vidne; men at han, naar et saadant var udtænkt og fundet, da pleiede at paastaae sin Ret i den Grad, at han forvandlede denne til den største Ondskab:[21]) saa har man maaskee heri tildeels Nøglen til hans Forhold i denne Sag. Thi af den hemmelige og underfundige Fremgangsmaade, med hvilken han, saavel efter Rigsraadets, som Hvitfeldts og Andres Paastand, skal være gaaet tilværks, naar han vilde rydde en eller anden af sine Fornærmere af Veien, have de her end ikke kunnet finde et Skin til at paabyrde ham. Hvitfeldt selv, som dog ellers fremhæver Alt, hvad der paa nogen Maade kan lægges ham til Last, har været nødsaget til at fremstille Sagen saaledes, som om Kongen havde

[21]) Nihil enim unquam Christiernus sine manifesto aliquo juris prætextu tentare voluit, quemadmodum pleraque acta eius testantur. Sed eo excogitato atque invento, usque adeo jus suum urgere solebat, quod sæpenumero id ipsum in summam verteret malitiam Svaning. p. 133.

giort sig Umage for, at Anklagen og Forbrydelsen kunde blive ret offentlig bekiendte, og som om han ved Straffen vilde statuere et strengt og i Øine faldende Retfærdigheds-Exempel. Nogle Udpegelser af Beretningerne skulle nøiere begrunde denne Paastand.

Fængslingen foretoges offentlig og Sagen førtes for Oxes rette Værnething, Rigsraadet. Heri stemme alle Beretninger overeens, og naar Svaning tilføier: at Kongen af Raadet forlangte Dom over Torben (contra Torbernum 3), saa antyder dette Udtryk ligefrem, at han maa have troet, at de forhaanden værende Beviser vare tilstrækkelige til at fælde ham; thi Beviser, om end ufuldstændige, maae dog have været tilstede. Havde Kongen her villet handle egenraadigen, er det neppe troligt, at han havde indstevnet Sagen for Rigsraadet; det vilde jo have været en større Enfoldighed, end man kan tiltroe Christian den Anden, dersom han af Raadet havde ventet sig en uretfærdig Dom affagt imod en anseet Adelsmand, paa Kongens ubeviiste Anklage, og i en Sag, der angik hans Frille og den forhadte Sigbrits Datter. Han beskyldte ogsaa Rigsraadets Medlemmer for aabenbar Partiskhed ved Dommens Affigelse, paa Grund af deres Slægtskab med den Anklagede;[22]) og den

[22]) Det er ikke den eneste Gang, at en Konge har beskyldt Rigsraadets Medlemmer for Partiskhed paa Grund af deres Slægt- eller Svogerskab med en Anklaget; thi mærkeligt er det, at Historien beretter et lignende, næsten ordret Udsagn om Rigsraadet af Christian den Fierde, som det, Svaning og Hvitfeldt anføre af Christian den Anden. Da nemlig Bisskoppen i Skaane, Mads Jensen Middelfart, var bleven blodig mishandlet af Adelsmanden, Holger Rosenkrands til Glimminge, og denne paa Herredagen var bleven dømt i en Pengemulct, som dog ikke var ubetydelig, sagde Christian den Fierde misfornøiet med Dommen: »Dersom jeg havde havt saamange Svogre i Retten som Holger, saa havde min Præst Doctor Mads vel faaet en anden Dom.« Zwergius Siel. Cleresie p. 546. Forskiellen er kun den, at han lod det beroe ved Rigsraadets Kiendelse, men Christian den Anden gik videre.

Tillid, han nærede baade til Rigtigheden af sin egen Overbevisning, og til Gyldigheden af de tilstedeværende Beviser, udtaler sig ogsaa i den Ytring, som han, ifølge Svaning [14] tilføiede: „efterdi det ikke lykkes paa denne Vei, (nemlig at faae en anden Dom) saa lader os skride til vor Sag paa en anden.“ I Henseende til de øvrige Udtryk vil jeg blot bemærke, at det bekiendte Ordspil om Oxes Hals findes kun hos Hvitfeldt, men ikke hos Svaning.

: Meest Egenraadighed røber maaskee Nedsættelsen af Bøndernes Ret; og dog synes dens Sammensætning at hentyde paa, at Kongen derved har havt til Hensigt at opstille en upartisk Jury, eller Nævnings-Ret, der blot behøvede at besidde sund Dømmekraft for, efter de fremførte Beviisligheder, at skiønne, om Torben maatte ansees for at have udøvet de imputerede Misgierninger eller ikke. I Fortællingen om Rettens Sammensætning er Hvitfeldt noget afvigende fra Svaning. Denne siger, at Retten bestod af nogle (aliquot) Bønder fra Solbierg; hiin derimod at den bestod af tolv Bønder, ikke fra een, men fra flere Byer [15]. Er dette Tillæg af Hvitfeldt rigtigt, ligger ogsaa heri et Beviis for, at Kongen vilde have Sagen paakiendt upartisk; thi Bønderne, som bleve hentede fra de forskiellige Byer, kunde ei let forud giøre Aftale om, hvorledes de bedst skulde forholde sig. Retten blev heller ikke holdt hemmelig paa Slottet, men offentlig paa Slotspladsen. Torben blev — selv efter Hvitfeldt — ført ind i Kredsen, hvor der altsaa gaves ham Leilighed til at fremkomme med sit Forsvar imod den Beskyldning, der offentlig giordes ham ved den kongelige Actor. Endelig fuldførtes ogsaa Henrettelsen offentlig for Folkets Øine, med de sædvanlige Formaliteter, og Forbrydelsen blev udraabt offentlig paa Retterstedet.

Naar en Fyrste lader en Sag behandle med en saadan Offentlighed, som denne Sag ifølge alle Beretninger er bleven

behandlet med, synes dog noget mere end Egenraadighed at have ligget til Grund for det paagjeldende Søgsmaal. Desuagtet kan rigtignok Had til den Mistænkte gjerne foranledige en individuel Overbeviisning om den Anklagedes Brøde, som muelig en blot grunder sig paa en eensidig Betragtning af Sagens Omstændigheder, men maa underkiendes af en upartisk Domstol. Det lader sig heller ikke negte, at Adskilligt i de tilværende Efterretninger om Begivenheden med Torben Oxe tale for, at denne kan have lidt Uret. Rigsraadets Manifest kalder Beskyldningen imod ham for Giftblanderi „en løgnagtig Beretning af den ubluferdige Qvinde Sigbrit," og erklærer ham ligefrem for uskyldig. Det samme gjør den Skibbyiske Krønike, og skyder al Uretfærdigheden tilbage paa Kongen, som om denne blot havde grebet Dyvekes Forgiftelse som et ugrundet Paaskud til at bringe flere Adelsmænd, især Torben Oxe og Knud Gyldenstierne, i Ulykke; skiøndt Forf. ikke anfører dette som et almindeligen erkiendt historisk Factum, men blot som en individuel Giisning om Bevæggrunden til Kongens Fremgangsmaade, og uden at angive, hvilke flere, eller hvorfor netop de to navngivne Adelsmænd, fornemmeligen vare Gienstand for Kongens særegne Had og Forfølgelse. At ingen af disse Beretninger omtaler den anden Beskyldning, nemlig Torbens Forhold imod Dyveke, er tilforn viist. Imidlertid gives der dog Yttringer i de øvrige Beretninger, og i Særdeleshed hos den samtidige Svaning, der ei kunne andet end tiltrække sig Kritikens Opmærksomhed og tale til Kongens Fordeel; i det de ligeledes vise, at dennes Overbeviisning om Oxes Brøde maa have grundet sig paa noget meer end blindt og eensidigt Had. Hverken Svanings eller Hvitfeldts Beretninger indeholde Noget, der egentlig taler til Oxes Fordeel; kun er den Forskiel at bemærke, at der hos den Første findes Adskilligt, som meer end hos den Anden vidner imod hans Uskyldighed.

Herpaa blive vi opmærksomme ved nærmere at betragte de enkelte Omstændigheder.

a) Svaning fortæller [9], at Mængden i Forstningen dannede sig den Forestilling, at Rigsraadet havde ladet Dyveke forgive; men længere hen i Fortællingen siger han udtrykkelig: at Kongens Mistanke til Torben reiste sig deraf, at det almindeligen blev troet, at Dyveke var død efter Nydelsen af nogle forgiftede Kirsebær, som Oxe skulde have sendt hende til Foræring. [10]. Her maae altsaa Omstændigheder være indtrufne, som have forandret Mængdens første Mening, og ledet dens Mistanke hen til Torben Oxe. Sandsynligviis var Foræringen af de nævnte Kirsebær Mængden i Begyndelsen ubekiendt, og derfor tilskrev den vel Raadet Gierningen; men siden, da man kom efter, at Dyveke var død strax efter at have spiist dem, og at de vare komne fra Oxe, gik dens Mistanke naturligen over paa ham, og bestyrkedes hos Kongen ved forskiellige Angivelser. Svaning lægger endog til, at Oxe søgte at giøre sig reen for den paa ham faldne Mistanke, men da han siger, at dette skete „utcunque," saa ligger allerede i dette Udtryk, at Reengiørelsen nok ikke har været saa fuldstændig og paalidelig; at den ikke ganske har tilfredsstillet Kongen, viser Begivenhedens Gang. Rigsraadets Manifest angiver, at Mistanken kom fra Sigbrit — Noget, der vel heller ikke er urimeligt, da hun maa have havt den bedste Leilighed til at kiende Omstændighederne ved Datterens Død; det samme har ogsaa Hvitfeldt antydet i den sidste Deel af sin Fortælling [16], skiøndt paa en forblommet Maade. Saa meget sees imidlertid af Svaning, at Flere end Kongen og Sigbrit ansaae Oxe for Drabsmanden, og Sammenhængen viser, som allerede er bemærket, at de nye Angivelser, som dagligen kom til, maae have indeholdt Indicier paa Oxes Brøde.

b) I Beretningen om Samtalen imellem Kongen og Oxe paa Hofballet, siger Svaning de mærkelige Ord: „at Torben svarede Kongen, stolende paa en god Samvittighed, uden at frygte nogen Fare, fordi han meente, at han ved at rydde Dyveke af Veien havde viist Kongen en Velgierning, ikke en Fornærmelse.“ [11] Uagtet der i Hvitfeldts Udtryk paa dette Sted ikke er sagt saa meget som hos Svaning, ligger dog omtrent det Samme i Hvitfeldts Betænkning [18], at hvad Oxe havde giort, „var skeet for Kongens Salligheds Skyld og Rigets Bedste“

c) At Rigsmarsken Mogens Giøe foretog Fængslingen, er en ikke uvigtig Omstændighed. Dette Factum fortæller baade Svaning og Hvitfeldt, og det taler, i mine Tanker, meget til Kongens Fordeel. Giøes Charakteer, hans Troskab imod Christian den Anden, og den Agtelse han nød hos Adelen, baade før og efter Kongens Flugt, er bekiendt nok, ligesom ogsaa den Selvstændighed, han ved forskiellige Leiligheder viiste. Mindre bekiendt er derimod hans Forhold til Sigbrit og hendes Datter. Herom fortæller nu Svaning, at han et Par Aar efter Dyvekes Død forenede sig med Abbeden i Sorø, Prioren i Antvorskov og en Deel Rigsraader m. fl. om at udfærdige et Brev til Paven, med Anmodning til denne om, at true Kongen med Excommunication, dersom han ikke skilte sig ved Sigbrit[23]). Sætte vi denne Efterretning i Forbindelse med Svanings Fortælling [9], at Rigs-Raadet, hvoraf Giøe var Medlem, havde oplagt Raad om at fierne Dyveke fra Kongen, saa er der ingen Grund til at antage, at han har næret noget venskabeligt Sindelag enten imod Moder eller

23) Svaning S. 202—203. Brevet faldt i Sigbrits Hænder, og da Jørgen Skotborg havde paataget sig at besørge det til Paven, var dette den første Grund til Kongens Forbittrelse imod ham; hvilket jeg ikke finder, at vore Historieskrivere have lagt Mærke til.

Datter, der kunde bringe ham til at vise nogen Interesse for dem. Dersom altsaa Kongen, i det han lod Oxe og Gyldenstierne fængsle, ikke havde havt nogen gyldig Grund til Mistanke om, at Oxe havde begaaet en Forbrydelse, er det vanskeligt at finde nogen Rimelighed i, at han netop skulde have overdraget dette høit ansete Medlem af Rigsraadet det Hverv, at fængsle hine to Adelsmænd; ligesom det heller ikke bliver let at troe, at den aabne og frimodige Gioe skulde have ladet sig bruge dertil uden Modsigelse, eller uden at giøre Kongen opmærksom paa det Mislige, ja endog det Lovstridige i en saadan Handling. Behrmann bemærker ogsaa, at det just ikke er noget Beviis paa Oxes Uskyldighed, „at Rigsmarsken, den brave Mogens Gioe, adlød Kongens Befaling at hefte Torben;" men da han holder fast ved den sædvanlige Forestilling om Torbens Kiærligheds-Forstaaelse med Dyveke, og ligesom Holberg og Baden finder den Mening den urimeligste af alle, at hun skulde være bleven tagen af Dage ved Oxe, saa kommer han her i Forlegenhed med at bestemme, hvori han egentlig skal ansee ham for skyldig [24].

Skiøndt altsaa Mogens Gioes Forhold ved denne Leilighed kan ansees som et Vidnesbyrd imod Oxes Uskyldighed, følger deraf dog ingenlunde, at Kongen med tydelige juridiske Beviser har kunnet godtgiøre sin Mistankes Rigtighed saa klart, at Rigsraadet slet ingen Udvei kunde finde til at afsige en Frifindelsesdom; ligesom heraf heller ikke følger, at Raadet har havt en fuldkommen moralsk Overbeviisning om Oxes Uskyldighed. Ei alene herom bestyrkes Formodningen, naar vi nærmere betragte, hvad der skeete, efter at Rigsraadets Dom var falden; men ogsaa den Formodning vinder ny Styrke, at Oxe senere, enten ved nye Beviser, eller ved egen

24) Behrmann S. 111.

Tilstaaelse, maa være bleven erkiendt skyldig, om ikke i begge, saa dog i det mindste i den ene Forbrydelse, nemlig i den attenterede Voldtægt. Her møder os først

d) den Dom, som blev affagt af Bøndernes Ret. Hvorledes Beskyldningen for denne Ret blev fremsat, hvad der blev spurgt, svaret, og i det Hele forhandlet: derom ere vi desværre ligesaa uvidende, som om hvad der er blevet forhandlet for Rigsraadet. Her tie alle Beretninger. Rigsraadets Manifest nævner ikke engang denne Ret; formodentlig fordi den skulde betragtes som en Nullitet, og hvad der skeete efter Raadets Frifindelsesdom, som en despotisk, ulovlig Fremfærd af Kongen; thi som en saadan nævnes den i den skibbyiske Krønike. Vi maae følgelig lade os nøie med Svanings og Hvitfeldts ufuldstændige Fortællinger. Intet havde i et Tilfælde, som det her paagieldende, været naturligere for Torben, end først og fremmest baade at protestere mod Rettens Competence, og at paastaae sin Uskyldighed; men til ingen af Delene findes mindste Spor, snarere hentyde alle Omstændigheder paa, at han her maa have giort Tilstaaelser, som han ikke havde giort for Rigsraadet. Hvitfeldt fortæller nemlig, [15] at Bønderne fældte den Dom: „at de ikke dømte ham, men hans Gierninger dømme ham," og tilføier, at „dette var en uendelig Dom, der hverken sagde til eller fra." Imidlertid er herved dog den Bemærkning at giøre, at Ordene i Dommen lyde noget anderledes og bestemtere hos Svaning, thi der hedder det: „Efterat de havde hørt Kongens Anklage mod Torben, der blev fremsat ved Herolden, sagde de: „Vi **dømme** ikke Torben, men hans egne Gierninger **fordømme** ham." [25]). Her faaer da Bøndernes

[25]) Nos, inquiunt, Torbernum non *judicamus*, sed propria ipsius opera eum *condemnant*. Ingen af vore Historieskrivere, saavidt jeg kiender dem, har med Nøiagtighed opfattet Svanings Ord. Holberg II. 27 følger Hvitfeldt, og yttrer, at Dommerens Ord kunde underkastes en

Dom (der forudsætter, at de have antaget Gierningerne som beviste) en langt større Bestemthed, end hist. Hvitfeldts Erklæring, at det var en uendelig Dom, der hverken sagde til eller fra, maa jeg derfor ansee for aldeles ugrundet. Thi dersom virkelige Gierninger vare beviste, eller tilstaaede, eller i det mindste bragte til en saadan Klarhed, at Bønderne vare blevne overbeviste om Oxes Brøde: saa var Dommen, saaledes som den lyder hos Svaning og selv hos Hvitfeldt, naar man tager Ordet dømme i den sidste Passus i Betydningen at fordømme, i hvilken Betydning samme Ord forekomme hos Hvitfeldt selv [14], ingenlunde uendelig; den bestemte vel ikke Straffen — dette havde Kongen maaskee heller ikke forlangt, da hans Formening om Rigsraadets Partiskhed ved den ubetingede Frikiendelse havde bragt ham til at combinere denne extraordinaire Ret, — men den sagde saa meget: uagtet vi som Bønder ei ville anmasse os at være Adelsmanden Oxes Dommere, skiønne vi dog, at hans Gierninger ere saadanne, at han ei kan frikiendes, men at de fælde ham. Her er altsaa en ligefrem Udtalelse af Juryens „skyldig;“ men uden Bestemmelse af Straffen. Kongen har imidlertid hverken som Behrman paastaaer, anseet Dommen ligefrem for en Dødsdom, men ikkun for en Jury-Kiendelse; ei heller har Svaning, saaledes som Hvitfeldt, erklæret den for uendelig; derimod fremstiller han Sagen paa den Maade, at Kongen, efterat Bønderne havde erklæret Oxe for skyldig, blot var tvivlraadig om, hvilken Straf han skulde tilkiende Oxe [15].

---

dobbelt Udtolkning; Baden følger ligeledes Hvitfeldt (2, 432); Behrmann derimod oversætter unøiagtigt: „Ikke vi fordømme ham, men hans Gierninger fordømme ham selv;“ og tilføier derpaa: „I denne hidtil for tvetydig holdte, men i Grunden intetsigende Dom, fandt Kongen, hvad hans Hierte for længe siden havde besluttet, Oxes Dødsdom.“ Allen S. 280 følger Behrmann; kun med den Ordforandring: „at ikke de, men Torbens egne Gierninger fældede ham.“

Et vigtigt Spørgsmaal bliver det nu rigtig nok, i hvilken Sindsforfatning Bønderne vare, da de afsagde deres Kiendelse. Svaning siger blot [15]: „de vare forskrækkede og frygtsomme ved Kongens Strenghed"; men Hvitfeldt forstærker paa sin sædvanlige Maneer Udtrykket, og paastaaer: at de, af Forfærdelse over Kongens Grumhed og Tyrannie, ei turde sige Andet, end hvad der var ham med. — Hvis nu Forfærdelsen havde været saa stor, hvorledes turde de da afsige „en uendelig Dom, der hverken løb til eller fra"? og hvori var da en saadan Dom Kongen med? Hvorledes kunde de give sig saa god Tid til at raadslaae, ja endog, som Hvitfeldt selv antyder, til at debattere, indtil de omsider bleve enige om Kiendelsens Form, der ingenlunde røber Overilelse, eller af Forfærdelse Mangel paa Overlæg, men snarere en viis Snildhed til at udtrykke deres Overbeviisning, baade paa en velbetænkt og beskeden Maade? — Hvitfeldt bemærker ikke den Modsigelse, i hvilken han her gjør sig skyldig. Og naar han derpaa pludselig rykker frem i Tiden og fortæller, at en af hine Bønder havde levet i hans Tid, fik sin Underholdning af Kong Christian den Tredie, og altid kiørte frit ind paa Slottet; saa dreier han paa eengang af fra Hovedsagen, og opstiller kun en ny Gaade. Hvad der har bevæget Christian den Tredie til at behandle en af hine Bønder paa den beskrevne Maade, kunne vi naturligviis ikke med Bestemthed vide, da Intet er fortalt derom; men som sandsynligt maa det dog nok antages, at særegne, i Forbindelse med Dommen over Oxe staaende Omstændigheder, som maae have været til Bondens Fordeel, have skaffet ham denne Kongens Naadesbeviisning[26].

---

[26]) Det er i øvrigt, ved denne noget besynderlige Sag, en Mærkelighed mere, at den omtalte ene Bonde af de tolv har levet saa længe, som fra 1517 til Hvitfeldts Tid; altsaa, om vi endog ville tage dennes tidlige Ungdomsaar, til henimod 1560 eller 70.

Hvorvidt imidlertid Christian den Anden, efter den da gieldende Retsforfatning, var beføiet til at combinere en saadan Ret som de tolv Bønders, og lade den som et Slags Overret paakiende Sagens Realia, eller til at lade den ved en saadan Ret erkiendte Misgierning af Giftblanderi og attenteret Voldtægt affone ved Halshugning eller anden arbitrair Straf, ere to Undersøgelser, som jeg her ikke tør indlade mig paa; men vil blot henvise til de Tillægsbemærkninger, hvilke tør ventes fra Hr. Statsraad Kolderup Rosenvinges Haand [27].

Efter at Bøndernes Kiendelse var affagt, forekomme endvidere adskillige Ytringer, der med Bestemthed hentyde paa, at Torben Oxe virkelig har været skyldig i Noget. Hertil regner jeg først de Udtryk hos Svaning [16], der bruges om dem, som gik i Forbøn hos Kongen: „at denne naadigen vilde tilgive Torben den Brøde, hvori han af Ubesindighed, (per imprudentiam) havde giort sig skyldig.“ Denne er en af de Ytringer, der mangle hos Hvitfeldt, ligesom ogsaa Fortællingen hos Svaning faaer en anden Vending, naar denne beretter; at Kongen paadrog sig stor Dadel, baade hemmelig og aabenbar, især af de Fornemme i Riget, fordi han, trods saa mange anseete og hæderlige Mænds Forbøn, lod en saa stor Mand rydde af Veien for „en ringe Forbrydelse (ob leve crimen), der oven i Kiøbet kunde ansees at være begaaet af Torben for at frelse sin Konge.“ [18]. Uagtet Rigsraadets Manifest ligefrem erklærer Oxe for uskyldig, ligger dog i disse Udtryk hos Svaning, at Oxes Venner, ja selv Rigsraadets Medlemmer, efter

27) Hvad Svaning siger, (see Anm. 4) at Christian den Anden drev sin Ret til Yderlighed, er maaskee her anvendeligt. Iøvrigt fortiener det at bemærkes, at Christian den Tredie lod 1551 i Ratzeburg en Person, som udgav sig for en Hertug af Holsten, dømmes af en lignende Bonderet, og efter Domfældelsen hænges (Behrmann 2, 63). Havde han maaskee lært denne Fremgangsmaade af Christian den Anden?

Afsigelsen af Bondernes Dom, maae være komne til den Erkiendelse at han dog virkelig var skyldig i Noget af det, hvorfor han anklagedes; hvilket leder til den Slutning, at der ved den sidste Ret kan være fremkommet nye Beviser eller egen Bekiendelse. Denne har maaskee indskrænket sig til hans Forhold mod Dyveke i Kongens Sovekammer og paa Kongens Seng, hvortil Udtrykket „ringe" (leve crimen) rimeligviis har Hensyn. Oxes Venner og Rigsraadet have naturligviis søgt at fremstille dette Forhold paa den lempeligste Maade, og blot urgeret det Ukloge og Ubesindige i at tillade sig en uanstændig Spøg eller Adfærd paa det nævnte Sted, men ikke villet see Sagen fra den alvorlige Side, som Kongen. Thi om endog et virkeligt Voldtægtsattentat imod en Person, som Dyveke, havde fundet Sted, kunde Adelen fra sit Standpunkt umulig heri see „en stor Forbrydelse." Beretningerne synes jo endog at indeholde Besmykkelser af Giftblanderiet, ifald dette var skeet, da Dyveke omtales som en Datter af det ublue, ufrie og nedrige Qvindemenneske Sigbrit[28]), der oven i Kiøbet var en Hex; fremdeles som et Skarn, en gemeen Skiøge, der bragte Kongen i Fordærvelse, og forvoldte Dronningen Tilsidesættelse og Krænkelse, ja det, der udøvedes imod hende, udlagdes i den Mening, at det var skeet til Kongens og Rigets Bedste. Overhoved viser Svanings Fremstilling, at det Had hvori Kongen ved denne Sag kom hos Adelen, ikke saamege reiste sig deraf, at Oxe var bleven straffet uskyldig, men strengere, end man holdt for, han havde fortient.

Dernæst, fortiener at bemærkes: at Oxe, hverken efter Svaning eller Hvitfeldt [17] paa Retterstedet beraabte sig paa sin Uskyldighed, hvilket dog var noget sædvanligt ved en saadan Leilighed. Derimod paakaldte han, ligesom en virkelig skyldig

28) Turpis serva ac vile mancipium. Svaning 179 o. f.

Misdæder, den guddommelige Forbarmelse over sig og Knud Gyldenstierne; og den Forskrivning, som denne sidste maatte udstede førend han slap fra Fængslet, tyder paa, at heller ikke han har været ganske uskyldig; skiøndt hans Deelagtighed i Oxes Brøde mueligen blot har indskrænket sig til at være Medvider, eller maaskee rettere til at have erholdt Kundskab derom, uden at angive den. Forunderligt er det i øvrigt, at ingen af Beretningerne taler det mindste enten om hans eller Oxes Forhør eller Forklaringer o. d.

Uden at tale om Kongens Haardnakkenhed i den haanlige Tilbageviisning af Legaten Arcembolds og Dronningens Forbønner for Oxe, som det ikke falder let at forklare, hvis denne havde været uskyldig, vil jeg blot endnu til Slutning tilføie en Bemærkning om Rigsraadets Forhold. Naar Hvitfeldt [16] indskyder den Sætning: „at Sigbrit eller Kongen ikke vilde lade sig sige" — en Sætning, der i øvrigt mangler hos Svaning, som blot fortæller: at Kongen ikke rørtes ved alle de Forbønner, der giordes for Oxe, men vedblev at være haard, umild og ubøielig endog ved Dronningens Knæfald — saa fristes man til at giøre det Spørgsmaal: hvorfor paastod da Rigsraadet ikke in pleno, efterat Intet var udrettet ved Forbøn og Knæfald, Oxe frigiven, overeensstemmende med Raadets Dom, og Bøndernes Kiendelse erklæret for ugyldig? — Hertil maatte det efter Haandfæstningen ei alene have været berettiget, men endog forpligtet. Alligevel finder man fra Raadets Side aldeles ingen Protest, hverken imod Bøndernes Ret, eller imod Executionen af disses Dom, hvis man vil kalde denne Kiendelse en Dom. I Aaret 1517 var Kongen dog endnu ikke i den Grad frygtet, at det hele Raad ei skulde have turdet vove at giøre ham alvorlige Forestillinger imod en saadan Handling, som den, han stod i Begreb med at fuldbringe offentlig, dersom det havde været klart,

at ingen Brøde hvilede paa Oxe. Enten har da hele Rigsraadet her viist en langt større Feighed end den, som Bønderne beskyldes for; eller det har selv neppe været ganske overbeviist om Oxes Uskyldighed. Har ingen af disse Dele været Tilfældet, da ligger der Noget, som ei er let at forklare, i Raadets Forhold; thi netop det, at Medlemmerne, efter Afsigelsen af Bøndernes Kiendelse, sluttede sig til de Bønfaldende for at udvirke Oxes Benaadelse, og ei engang, da denne blev afslaaet, giorde det mindste alvorlige Skridt for at standse Henrettelsen, synes at vidne om en Erkiendelse af, at Retten ikke var paa Oxes Side. Vil man her sige, at Raadets Indflydelse til at standse egenmægtig Fremfærd af Kongen var større i Haandfæstningen, end i Virkeligheden, saa er det dog i ethvert Tilfælde paafaldende, at et enkelt Medlem af Raadet, Bisp Ove Bilde, [18] turde efter Henrettelsen foreholde Kongen det Ukloge i hans Fremgangsmaade; men at det hele Raad i Forveien ikke dristede sig til at giøre et Forsøg paa at standse den, ved at foreholde ham det Uretfærdige deri.

Overskue vi nu med eet Blik alle disse Yttringer og alle de paapegede Omstændigheder, saa fremtræder Torben Oxe for os ingenlunde saa reen eller saa uskyldig i Dyvekes Død, som Rigsraadets Manifest og den skibbyiske Krønike ville giøre ham. Juridisk eller historisk Vished kan, paa Grund af de mangelfulde Kilder, naturligviis ikke bringes tilveie; men disse Bemærkninger have ogsaa kun til Hensigt at giøre opmærksom paa, at der af en Deel Enkeltheder i Beretningerne udvikler sig en stor Sandsynlighed for, at Kongen vel ikke saa ganske har manglet Grund til at anklage Torben Oxe for, at han var den, der ved Gift havde bevirket Dyvekes Død. Hvad den anden Beskyldning for Besmittelse af den kongelige Seng, ved attenteret

Voldtægt mod Dyveke angaaer, da synes denne Brøde at have været in confesso, i det mindste for Bøndernes Ret, om den maaskee, strengt taget, oprindeligen ikke har været det, hvorfor Kongen vilde have den anseet; men dog af den Beskaffenhed, at Besmittelse, eller, om man hellere vil, fræk Vanhelligelse af Kongens Sovekammer og Seng ei har kunnet negtes. Dog er det muligt, at Kongen ogsaa her — efter Svanings ovennævnte Ytring — har drevet sin Ret til det Yderste.

III.

Om Torben Oxes og Dyvekes Forhold til hinanden, og Skriveren Faaborgs Forhold til begge.

Jo længere vi komme bort fra det bestemte historiske Factum, Dyvekes Død, desto usikkrere blive de Indicier, der skulde tiene til at oplyse hele Sagens Sammenhæng. Det vilde upaatvivlelig kaste særdeles meget Lys paa de foregaaende Undersøgelser og deres Resultater, hvis de os overleverede Efterretninger tillode, med nogenlunde Tydelighed at giennemskue det personlige Forhold imellem Oxe og Dyveke, og vi tillige noget nøiere kiendte Omstændighederne ved Skriveren Faaborgs Domfældelse og Henrettelse. At ogsaa denne Katastrophe griber ind i de to Andres Sørgespil, er umiskiendeligt — men hvordan? Dette Spørgsmaal er det umueligt at besvare med Bestemthed, ja det er endog saare vanskeligt, at komme til nogen klar Forestilling derom.

At der imellem Oxe og Dyveke har bestaaet et vist vanskabeligt Forhold, derpaa henpeger ikke blot Hvitfeldts Fortælling [2]; men ogsaa den skibbyiske Krønike, som her er en umistænkelig Kilde, siger udtrykkelig: „at Torben

Oxe var Dyveke overmaade kiær."[29]) Altsaa i det mindste fra Dyvekes Side har et venskabeligt Sindelag fundet Sted. Men at Torben — som Behrmann fortæller — var saa indtagen i hende, at han „alvorligen tænkte paa at bede Kongen om hendes Haand",[30]) eller — som Baden endog udvider Beretningen — at „han yttrede Ønsket om, at maatte gifte hende"[31]) — er Noget, som ikke har den ringeste Hiemmel i alle tilværende Kilder; det er blot en reent vilkaarlig Slutning af disse Forfattere, udledet af det hos Hvitfeldt omtalte Rygte, at Oxes Venner havde bibragt Dyveke Gift, af Frygt for, at han skulde tage hende til ægte. [9]. — Dersom det virkelig havde forholdt sig saaledes, hvilket rigtig nok falder i det Utrolige, at disse Venner have næret en saadan Frygt: da synes Beretningen hos Hvitfeldt snarere at give Vink om, at Frygten kan være udsprungen, ikke saa meget af Oxes eget Ønske og Forsæt at ægte Dyveke, som af Sigbrits Insinuationer for at bringe det imellem dem indtraadte Forhold til denne Udgang. Thi om deres Omgang yttrer Hvitfeldt: „der var vel noget om, at Sigbrit tilstedte sin Datter at stille sig venlig an imod Torben Oxe, fordi hun var udi Meningen, at Torben skulde ville havt hende tilægte, og Kongen lagt en Haand derhos." [2]. At Sigbrit kan have havt den Plan, at bringe et saadant Ægteskab istand, synes af flere let i Øine faldende Grunde ikke at være urimeligt; at Kongen i saa Fald maa have været indviet i den, og maaskee have billiget den, modsiger hans Forhold heller ikke. [13]. Jeg har ovenfor bemærket den Yttring af Svaning, „at det hist og

29) — *T. O. Regis* concubino, nomine Columba, vehementer charum. Scr. Rr. Dan. II. 565—66.

30) Behrmann S. 109.

31) Badens D. H. II. 431.

her omkring i Riget var vitterligt, at Raadet havde lagt en Plan til at fierne Dyveke fra Kongen." Ved at betragte de forskiellige forblommende Vink, der forekomme i Beretningerne, kunde man fristes til at falde paa den Formodning, at denne Plan har gaaet ud paa, ved en Hofintrigue, at giøre Dyvekes Troskab mistænkt, og derved bringe hende og — hvad der vel var det egentlige Formaal — Sigbrit i Kongens Unaade; thi man seer, at Dyvekes Forhold ei alene til Oxe, men ogsaa til Faaborg, er bleven angivet for Kongen at have været tvetydigt [1.2]. Var hiin Plan, maaskee ved en eller anden Rigsraads Indiscretion, bleven bragt ud iblandt Folk, saa kan man ikke antage, at den var Kongen og den snilde Sigbrit ubekiendt; men snarere, at de have simuleret og derefter hemmelig taget deres Forholdsregler, og naar man betænker Forholdene ved Hoffet, lader det sig uden Vanskelighed forklare, hvorfor Kongen og Sigbrit benyttede en sig tilbydende Leilighed til om muligt at knytte det omtalte Ægteskab. Kongen var nu formælet med en ung og smuk Dronning, hvem han viiste Opmærksomhed og Ære, og som han synes at have sluttet sig til med oprigtig Kiærlighed; for sit Forhold til Dyveke havde han allerede erholdt Formaninger af sin mægtige Svoger Keiser Carl, hvis Venskab var ham vigtigt til Udførelsen af sine Planer mod Sverrige; ei at tale om de Paamindelser, han skal have erholdt af Hofmesterinden Anna Meinstrup og Erkebispen Erik Valkendorp, og den Forargelse, som Folket vedblev at tage af dette Forhold. At baade Kongen og Sigbrit, og maaskee Dyveke med, forenede sig om at benytte Rigsraadets Rænker til at bringe den sidste, hvis Herkomst vel ikke var saa ringe, som den er bleven anseet for, (?) i en anstændig ægteskabelig Stilling, kunde vel ansees for ganske naturligt. Heraf kan man da forklare sig de ovenfor af Hvitfeldt brugte Udtryk: at Sigbrit tilstedte sin Datter at stille sig

venlig an imod Torben Oxe o. s. v., ligesom ogsaa Kongens hele, ellers forunderlige Forhold i denne delicate Sag. Svaning beretter [2], at Faaborg havde fortalt Kongen, at Oxe havde kastet Dyveke paa den kongelige Seng og spøgt for frit med hende, og at han derved bragte Oxe i Mistanke hos Kongen. Hvitfeldt udtrykker denne Angivelse saaledes: „at han (Oxe) skulde omgaaes noget rundeligere med hende, end ham burde," og at Sigbrit tilstedte det. Og herved er det mærkeligt, at Kongen, hvem Oxes Forhold var bekiendt, i lang Tid ikke yttrede mindste Tegn til Skindsyge eller Vrede derover; men endog faa Maaneder før Dyvekes Død forlehnede ham med Lindholms Slot[32]), hvorved Oxe naturligviis maatte blive tryg. Først efter Dyvekes Død var det, at Kongen begyndte at røre ved dette Forhold. At et saadant Ægteskab imidlertid var Oxes Alvor, eller at han nogensinde har tænkt derpaa, eller yttret Ønske derom, nævne Beretningerne ikke med et eneste Ord, lige saa lidet som de give Hr. Allens Yttring Medhold: at Oxe havde næret en uskyldig Kiærlighed for Dyveke; Udtrykkene hos Svaning tyde — som allerede ovenfor er viist — netop hen paa det Modsatte, og stemme meget vel overeens med den Charakteristik, som den skibbyiske Krønike giver af Manden. Den beskriver ham nemlig som et voldsomt og utaaleligt Menneske, og som en Mand af et grusomt og tyrannisk Sindelag, der ikke manglede Andet end Magten for at giøre sig gieldende; og uagtet Forfatteren erklærer ham uskyldig i Dyvekes Død, finder han alligevel hans Henrettelse velfortient, betragtet som en Giengieldelse af den guddommelige Retfærdighed og en Straf for hans mangehaande Laster[33]). Hverken denne Charakteristik eller den

32) Behrmann I. S. 112.

33) Det hedder nemlig om hans Henrettelse: Juste nihilominus, si pensetur divina providentia, nam idem Torbernus erat homo multis

Maade, hvorpaa han behandlede Dyveke i Kongens Sovekammer, tillader os at tænke ham som en sentimental eller oprigtig Elsker, der blot af Kiærlighed til et saadant Fruentimmer skulde sætte andre Hensyn tilside; snarere træder han frem for os som en Mand, der nok kunde bringes til at indlede et Elskovseventyr med Kongens Frille, ja vel endog til at bruge Haandgribeligheder for at naae sit Maal, uden klart at tænke over Følgerne. Hans Letsindighed kan nu, ved Kongens, og især ved Sigbrits List, have indviklet ham saa dybt i hans egen Snare, at han — efterat have forgrebet sig paa Dyveke, eller anmodet hende om Kiærlighed, som Hvitfeldt lader ham selv sige — kom i en saadan Stilling, at han blev nødsaget til enten at ægte hende eller, for at slippe ud af Snaren igien, gribe til det voldsomme Middel, at rydde hende hemmelig af Veien. Hans Slægtninges og Venners Forestillinger imod Giftermaalet og hans egen Æresfølelse, i Forening med hans brutale og samvittighedsløse Tænkemaade, kunde da let bringe ham til at tage sin Tilflugt til den sidste Udvei. Paa denne Maade er det ogsaa tænkeligt, at Knud Gyldenstierne, som hans fortrolige Ven, kunde blive indviklet i Giftblanderiet, om ikke som virksom Deeltager, saa dog som bifaldende Medvider; thi at dennes Fornærmelse mod Kongen udsprang af denne Sag, derpaa hentyde Svanings og Hvitfeldts Ord [17]. Men heri ligger da ogsaa en Bestyrkelse for Resultatet af de foregaaende Bemærkninger. Ved et saadant Udfald af deres Plan maatte baade Kongen og Sigbrit have følt sig paa det skarpeste berørte. Naturligviis maatte deres Forbittrelse vende sig, ei alene mod Oxe, som Forgiftelsens Ophavsmand, men

---

viciis opertus, omnibus violentus et intolerabilis, nec minus tyrannus futurus, quam erat Christiernus Rex, si tam habuisset magnum principatum, quam habebat animum crudelem ac impium. Scr. Rr. Dan. II. 566.

ogsaa imod hans Venner og mod Rigsraadet, der havde arbeidet dem imod; og alt dette kan vel ogsaa have bidraget, baade til Kongens Fremgangsmaade for at faae Oxes Forhold imod Dyveke oplyst, og til den Foragt, hvormed han afviiste den indlagte Forbøn. At Intet herom kan siges med Vished, er en Selvfølge af Beretningernes Beskaffenhed.

Endnu en anden vanskelig Gaade knytter sig til denne Begivenhed; det er Skriveren Faaborgs Katastrophe. Ifølge de forhaanden værende historiske Efterretninger synes han at have spillet en ikke uvigtig Rolle i den hele Sag, baade før og efter sin Død. Den sibbyiske Krønike, saavelsom Svaning og Hvitfeldt [1.2.] skildre ham som et slet og hevngjerrigt Menneske, der ved sin Hovmod og sin Trods paa Kongens Yndest havde fornærmet mange Fornemme, men meest Torben Oxe, ja Dyveke selv; og der fortælles i den sibbyiske Krønike, at det var hendes Had, som var Aarsag til hans Død. Thi da hun fik hans Henrettelse at vide, skal hun hulkende have slaaet sig for Brystet og udraabt: „At han er bleven hængt, har jeg virket meget til; den guddommelige Miskundhed tilgive mig!“ [34]).

Alle Beretninger sige, at han spillede en Angivers Rolle, og det er ikke usandsynligt, at Kongen har brugt ham til at udspeide Torben, hvilket denne maaskee har mærket og, opbragt derover, luret paa Leilighed til hans Undergang. At Kongen ikke vilde give Faaborg det ledige Kanikedom, førend han havde aflagt Regnskab til sin Foresatte, var i sin Orden; men mærkeligt er det, at Svaning vil give at forstaae [3], at een af de Grunde, der bevægede ham til at paalægge Oxe at

[33]) — eiusdem concubine odio periclitatus est. — Quod cum rescivisset (Columbula), in oppido Helsingorensi constituta, dixisse fertur singultiens ac tunso pectore: Huic suspendio valde sum cooperata, ignoscat mihi divina clementia! Scr. Rer. Dan. II. 565.

fordre Regnskab af Faaborg og derved bringe ham i Ulykke, var et hemmeligt Had, fordi Faaborg var angivet for at have lønlig Omgængelse med Dyveke. Maaskee vi her kunne spore Rigsraadets Plan til at giøre hende mistænkt for Utroskab; muelig en har han ogsaa villet spille Torbens Medbeiler, og derved faaet ham og Dyveke til Fiender. Det Hele synes imidlertid at have været en Væv af Intriguer, hvori Faaborg, deels som et Redskab for Andre, deels af egen Drift, har taget Deel, og derved er bleven et Offer for sine egne og Andres Rænker, ved at være baade Angiver og Angiven. Have Kongen og Sigbrit havt den omtalte Ægteskabsplan, da var det naturligt, at de maatte ønske en Person bortfiernet, hvis Indvikling i Forholdene og hvis Rænkefuldhed, i Forening med det Rygte, der var ifærd med at udbredes om hans Forstaaelse med Dyveke, saare let kunde forstyrre det Hele, og de kunde nok indsee, at Oxe med Glæde vilde gribe Leiligheden til at fængsle ham; men deraf følger endnu ikke, at Kongen har villet hans Død ved en uretfærdig Fremgangsmaade. Vel siger Svaning, at Kongen underveis til Roeskilde overlagde med sig selv om at rydde Skriveren af Veien, og Faaborg selv synes ved sin Henrettelse at have villet kaste nogen Skyld paa Kongen; men en Konges lønlige Overveielse med sig selv af denne Art bliver ikke let Gienstand for en Historieskrivers Erfaring; Svaning har her rimeligviis kun giort en Slutning af Sagens endelige Udfald, — og Faaborgs Bebreidelse er tillige saa ubestemt, at den gierne kan være fremført, fordi Kongen i sin Fraværelse ikke havde giort noget Skridt for at redde ham fra Døden [34]). I alt Fald har

---

[34]) — „suadebat adolescentibus, ut semper meminerint huius sententiæ prophetice: Nolite confidere in principibus, neque in filiis hominum, in quibus non est salus. Chron Skib. S. R. D. II. 566.

Kongen rimeligviis ikke tænkt paa, at Faaborgs Sag skulde have faaet en saa hovedkulds Ende, medens han var i Jylland.

Hvad Dyveke har medvirket til denne Katastrophe, og hvorledes det egentlig har hængt sammen med Faaborgs Regnskabsbog, eller hvad det bestemte Indhold af Kongens Brev til Oxe har været, derom vedblive vi at være i Uvished. Kongen havde — ifølge Svaning, [5] med hvem Hvitfeldt paa dette Sted næsten ordret stemmer overeens — skrevet til Oxe, at han skulde fordre Regnskab af Faaborg, og dersom nogen Mangel derved befandtes, handle med ham efter Lov og Ret; men Svaning føier til, at kun efter et almindeligt Rygte var dette Hovedindholdet af Kongens Brev. Da Faaborg nu ei kunde giøre Regnskab, fordi, som han klagede over, nogle Blade vare udrevne af hans Bog, blev han kastet i Fængsel, domfældt og hængt. Dersom man af Dyvekes heftige Udbrud ved Efterretningen om hans Henrettelse tør drage nogen Slutning, kunde Mistanken falde paa hende om, at hun har ladet Bladene rive ud af Faaborgs Bog, og givet Kongen et Vink om, at der vare Misligheder ved hans Regnskab. Imidlertid skeete Fængsling, Dom og Henrettelse med en saadan Hast, at inden Kongen efter nogle Ugers Fraværelse paa sin Reise i Jylland kom tilbage, var hele Sagen endt og næsten glemt. At Oxe ved denne Leilighed neppe ganske har handlet efter Lov og Ret, men snarere vilkaarligt, kan næsten ikke omtvivles. Ingen af Beretningerne sige, at Faaborg var skyldig, men at han blev hængt blot for Mistanke om, at han havde begaaet Tyveri eller Underslæb (ob peculatus suspicionem. Svan. I) [35]); den offentlige Mening frikiendte ham, og paastod, at der var ilet for meget med hans Henrettelse [19]. Svaning fortæller [8. 9.], at mange Rygter om den hængte Skriver vare i Omløb,

[35]) Suspensus ob furti suspicionem. Chron. Skib. l. c.

hvilke ophørte ved Kongens Hjemkomst, og laae ligesom begravne indtil Dyvekes Død; men da denne indtraf næsten et heelt Aar derefter, levede de pludseligen op igien. Denne Omstændighed synes at være et Vink om, at Oxes Uskyldighed ikke var erkiendt af den offentlige Mening, hverken i Henseende til Faaborgs Henrettelse, eller Dyvekes Død. Men det er Skade, at Svaning ikke har fortalt Indholdet af hine Rygter, og har ladet sig nøie med at antyde, at de satte Faaborgs Katastrophe i Forbindelse med Dyvekes Forgiftelse, og derved tillige Rigsraadets Plan til at fierne hende fra Kongen. Alt er her saa dunkelt, at den Sammenhæng, som kan udfindes deri, vil komme til at beroe paa blotte usikkre Gisninger. Saa meget synes imidlertid klart, at Oxe visstnok her har været baade Klager og Dommer i Faaborgs Sag, hvilken langtfra ikke er bleven behandlet med den Offentlighed, som Oxes egen Sag blev det Aaret efter. Rygterne om Slotsherrens lovstridige Adfærd ved denne Leilighed kan maaskee ogsaa have havt nogen Indflydelse paa Kongens Forhold ved Anklagen imod ham, og vel endog givet Ideen til Nedsættelsen af Bøndernes Ret. Havde nemlig Adelsmanden udenfor Loven, tvertimod Kongens udtrykkelige Paamindelse, dømt en borgerlig underordnet Tiener til Døden for en blot Mistanke om Uredelighed — Svaning lægger rigtignok til: „og flere andre Aarsager," men betegner dem ikke nøiere — og uden videre Omstændigheder ladet Dommen fuldbyrde: saa meente Kongen maaskee at ville giøre Giengield, ved at lade den samme Adelsmand ved en Ret udenfor Loven dømme for en visstnok ikke ugrundet Mistanke om Giftblanderi og andet Mere, og derpaa henrette, efterat den formeentlige Ret var bleven Kongen negtet ved den ordinaire Domstol. En Synderlighed er det i ethvert Tilfælde, som allerede er bemærket, at ingen af Beretningerne omtaler nogen Protest, hverken

fra Oxes, eller Rigsraadets, eller Adelens Side, imod den usædvanlige Rettergangsmaade.

Hvad endelig angaaer Nedtagelsen af Faaborgs Liig af Galgen, hvorom Hvitfeldt fortæller [19], da har ei engang denne Forfatter vovet ligefrem at paabyrde Kongen et Bedrageri ved denne Leilighed, hvad dog baade Behrmann og Baden uden Omsvøb og uden Hiemmel gjøre. Han siger blot: „Somme mene, at Kongen selv fik Graabrødre-Munke til at holde Lys over Liget." — At han ved disse „Somme" ikke har tænkt paa Dem, der vare samtidige med Begivenheden, men samtidige med ham selv: fristes man til at antage, ei alene af Ordet „mene" i Præsens, men ogsaa deraf, at Svaning ikke taler et Ord om, at en saadan Mistanke hvilede paa Kongen. Svaning fortæller blot, at medens Kongen pønsede paa, hvorledes han skulde finde Leilighed til at stille Rigsraadets og Adelens hadefulde Yttringer imod ham over Oxes Henrettelse, hændte det sig, at Slotsvagterne midt om Natten saae Lys over Faaborgs Liig; at dette skete oftere; at det først ved Rygtet kom til Kongens Kundskab, og at han, da Vagten næste Nat efter Befaling havde meldt det, selv saae en skinnende Glands, ligesom et tændt Lys, over Liget; „men — tilføier Svaning — om det var et Meteor, eller det kom af Jordens Fugtighed, Sliim eller andet antændeligt Stof, kunde hverken Kongen eller de af ham adspurgte Lærde vide; men han anvendte alt dette til Skriverens Ære, og bestræbte sig for deraf at bevise hans Uskyldighed" o. s. v. — Her er altsaa intet Spor til nogen Mistanke om Bedrageri; men rimeligviis have Christian den Andens Fiender sidenefter ogsaa her villet paabyrde ham en Slethed, som hine nyere Historieskrivere uden Betænkning have optaget og forvandlet fra Mistanke til Vished. I hvor overtroisk Svaning end var, har han dog her søgt efter en naturlig Aarsag, skiøndt han ei har kunnet udfinde den; men efter hans

Fremstilling var Kongen uskyldig. Faaborgs Liig havde hængt i Galgen fra 10de November 1516 til efter 29de November 1517, da Torben Oxe blev henrettet, altsaa fulde 13 Maaneder; en Tid, der vel maatte være tilstrækkelig til at bringe det i Forraadnelse. Det er nu bekiendt nok, at der af Liig, under visse Stadier af Forraadnelsesprocessen, kan udvikle sig en gasagtig Materie, der under visse Betingelser antænder sig selv, og i Frastand viser sig som brændende Lys eller Blus; men jeg er ikke Physiker nok for at kunne afgiøre, om Sligt kan være muligt ved et Liig i December Maaned, efterat det over et heelt Aar har hængt i fri Luft.

Uagtet disse Bemærkninger endnu ere langt fra at udtømme den Gienstand, de behandle, haaber jeg dog at have paaviist, at den her omhandlede Begivenhed slet ikke kan hænge saaledes sammen, som Hvitfeldt har villet fremstille den, og som alle følgende Historieskrivere efter ham ligefrem have fortalt den; og det er mit Ønske, at de i det mindste maatte bringe en tilkommende Historieskriver til at foretage en nøiagtig Undersøgelse af de tilværende Beretninger, førend han nedskriver eller udskriver denne Begivenhed ligefrem efter sine Forgængere.

To Anmærkninger
til Afhandlingen om Torben Oxe og Dyveke.

I.
Om det Ulovlige i Rettergangen mod Peder Oxe,
af
J. L. Kolderup-Rosenvinge.

Endskiøndt jeg, med Hensyn til Beskaffenheden af de historiske Vidnesbyrd, hvoraf vi ere i Besiddelse, anseer det for umuligt nu at afgiøre, om Torben Oxe virkelig har giort sig skyldig i saadanne Forbrydelser, at han med Rette kunde dømmes fra Livet; ja endog for vanskeligt at bestemme, om han har været tiltalt for en ulovlig Omgang med Dyveke eller for at have forgivet hende, troer jeg dog at det er klart, at Formen af den mod ham brugte Rettergangsmaade i ethvert Tilfælde var aldeles ulovlig. Da jeg allerede for mange Aar siden i Anledning af Behrmanns Forsøg paa at forsvare Kong Christian den Anden ved den Erindring, „at det var gammel Skik, at Retssager paakiendtes af tolv Bønder“, har fremsat denne Paastand *), skal jeg her med et Par Bemærkninger tillade mig yderligere at begrunde den.

Det er vel ikke bragt i det Rene, fra hvilken Tid Adelens

*) See min Dissert. de usu juramenti &c. Sect. II. p. 36. Hafn. 1817. (Oversættelse i Nyt juridisk Archiv, XXI. 142 Note).

privilegerede Værneting hos os har sin Oprindelse, men det er høist sandsynligt, at det er gaaet hermed som med flere adelige Rettigheder, at de allerede i længere Tid have været hævdede ved Sædvanen, førend de udtrykkelig erkiendtes i Lovene. Jeg vil dermed ikke føre den her omhandlede Ret saa langt tilbage i Tiden, som Tyge Rothe *), der i Vitherlagsrettens Bestemmelse, at alle Sager mod Vitherlagsmændene skulde afgiøres ved deres Huuskarle-Stevne, synes at finde den Grundsætning, at Adelen skulde dømmes af sine Ligemænd; thi i denne Udstrækning har Adelen aldrig havt privilegeret Værneting, hvilket nyligen Hr. Justitsraad Jacobsen (Histor. Tidsskrift II. 515—26) tilstrækkelig har beviist. Tvertimod synes dens privilegerede Værneting i Begyndelsen at have været mere indskrænket, og først Tid efter anden at være blevet udvidet; rimeligviis er det først i Æressager at man har tilstaaet Adelige at dømmes af deres Ligemænd, hvilket baade Begrebet om uplettet Adelsære og den Omstændighed, at den første Lovbestemmelse om denne Gienstand allene indskrænker sig til disse Sager, synes at stadfæste. Det er Christian den Førstes Privilegier for Jylland fra 1466, hvor det hedder: „Men hvo som vil vinne „nogher Riddermandz Ære, thet skal han giøre for oss oc „worth Raad" **). At dette overalt i Riget er blevet iagttaget, uden at være grundet i nogen almindelig Lovbestemmelse, skiønnes af den Forskrift i Christian den Tredies Lovgivning, at Love (ↄ: Eeder) og Lovhævd skulle indstævnes for Kongen og Rigets Raad, hvilket først uden videre Tillæg fastsættes i Recessen af 1547 Cap. 14, men siden gientoges i Recesserne af 1551 Cap. 16, og 1558 Cap. 27, og motiveres ved de tillagte Ord: „thi ingen, enten Landzdommere eller nogen anden,

---

*) Nordens Statsforf. I. 208. II. 231.

**) Danske Magazin. I. 319.

„maa dømme paa nogen Sager, som gelder nogen af Adel„len paa theris Liiff eller Erre, uden Konningen self „met menige Danmarkis Rigis Raadt." — Her nævnes nu ogsaa Livssager, ligeledes uden foregaaende Hiemmel i nogen ældre almindelig Lovbestemmelse; men det indsees let, at man i Praxis ved Analogien snart maatte bringes til at antage det samme Resultat i Henseende til Værnetinget for Livssager, som for Æressager. Imellem Christian den Førstes og Christian den Tredies Lovbud om denne Gienstand falde Kong Hans's og Christian den Andens Haandfæstninger, hvori Kongerne forpligte dem, naar de eller deres Fogder have nogen Tiltale til gode Mænd, som i Rigens Raad eller uden Raad ere, „at thaele dennom til for alt Raadet, ehuad sag det er, endtenn Jord eller andet, om det er paa wor och Cronens Vegne" *).

Det er nu vel heraf indlysende, at Torben Oxes Sag burde og skulde paakiendes af Rigsraadet, hvilken Fremgangsmaade Christian den Anden ogsaa iagttog; men da Rigsraadet frikiendte Torben, søgte han en anden Udvei, og lod ham dømme af tolv Bønder. At disse vare aldeles incompetente til at underkiende Rigsraadets Dom, kan vel ikke i nogen Maade være tvivlsomt, da Kongen og Rigets Raad var høieste Instants, men Kongen, som Part i Sagen, naturligviis ikke her kunde tage Deel i Dommen. Det forandrer ikke Sagens Stilling, at Kongen, som det synes, har betragtet den som henhørende under Gaardsretten, og derfor har ladet Bønderne affige Dom paa Slotspladsen, og ikke paa noget sædvanligt Tingsted. Thi skulde Dommen virkelig have været betragtet som en Gaardsrets-Dom, fordi Forbrydelsen var begaaet i Kongens Gaard, maatte denne Dom været gaaet forud for Rigsraadets og ikke omvendt, saaledes som det skeete. Og heller ikke kunde i saa Fald

*) Kong Christian den Andens Historie af Behrmann II. 44.

Bønder, men allene Mænd, som tiente i Kongens Gaard, bruges til Nævninger i Sagen, af hvilke Klageren desuden kun skulde udnævne de halve, den Sigtede de andre halve; *) og det hvad enten man antager, at dens Gienstand var Torbens Omgang med Dyveke, eller det paa hende begaaede Giftmord. Jeg kan i øvrigt ikke nægte, at jeg, uagtet Hr. Pastor Rohmanns Undersøgelse indeholder vægtige Grunde for den sidste Mening, ikke finder følgende Data tilstrækkelig giendrevne:

1) At Svaning udtrykkelig siger, at Grunden til Rigsraadets Frisindelsesdom var den, at der i Loven ikke var noget Straf for den blotte Tanke (*poena cogitationis — delictum intentatum*), hvilken Grund slet ikke passer, naar Torben var sigtet for at have sendt Dyveke de forgiftede Kirsebær.

2) At Svaning siger, at de, som gik i Forbøn for Torben, bade Kongen om at han vilde tilgive ham den Brøde, hvori han havde giort sig skyldig imod Kongen af Ubesindighed (ut quod Torbernus per imprudentiam *in se* (regem) admisisset, clementer ignoscat). At han havde forgivet Dyveke, kunde dog aldrig kaldes en Ubesindighed eller Uklogskab, hvori han havde giort sig skyldig imod Kongen.

Naar endelig Hvitfeldt dadler den Form, hvori Nævningerne afgave deres Kiendelse, har han unægtelig Ret; thi saavel Lovene som de gamle Dombøger vise, at Nævningerne udtrykkelig skulde angive den Forbrydelse, hvori de dømte den Sigtede skyldig; men dersom man ikke vil antage, at de, som dømte Torben Oxe, i Bevidstheden om deres Incompetence, med Flid have valgt hiin besynderlige Form, hvilket dog er usandsynligt, naar man betænker, at de Ord: „hans Gierninger dømme ham,"

*) Gaardsrettens 7de Cap.: „Skeer thet so ath then man noger gerningh hawer giort som pa Lif gaar, oc worther ey greben meth færske gerning oc dyll thet, tha næfne huær there som pakærer, och then som dyl, men af garden."

upaatvivlelig indeholde en Fordømmelse: turde maaskee den Forklaringsgrund være tilbage, at de, for ikke med rene Ord at nævne de Uteerligheder, hvorfor Torben beskyldtes, lode det beroe ved at erklære ham skyldig i den Gierning, for hvilken han var sigtet. Er denne Forklaring rimelig, opstaaer en ny Tvivlsgrund mod Hr. Rohmans Resultat. Ogsaa kunde man vel henføre Torbens Gierning under Gaardsrettens Cap. 12 *), dersom man turde antage, at han var sigtet for attenteret Voldtægt i Kongens Gaard.

II.

Om Torben Oxes Forbrydelse og hans Forhold mod Dyveke,

af

C. Molbech.

Naar den historiske Kritik, uden Hielp af en eneste ny opdaget Kilde, eller af noget hidtil ubenyttet Actstykke, ved nøiagtigere Benyttelse og skarpere Sammenligning af de forhaanden værende, for Alle tilgængelige ældre Beretninger om en meer end 300 Aar gammel, dunkel og gaadefuld Tildragelse, bliver i Stand til fra flere Sider at sætte den i et klarere Lys, og i det mindste, om ei at restituere det ved Kildernes Taushed for stedse forsvundne Detail, der fattes for at udfylde Tildra-

*) „*Hwo som woldtagír nogher quinnæ*, och höres roob eller aakall, syunæs bloth eller refne kleder, *en tho at han fulkommer ey sin williæ met hennæ*, *mystæ sitt lif*, *om han worther greben meth færske gerning*. Æn withes thet hanum om han dyl. tha dyllæ meth tolf men af gørthen. oc rathe huær there half neffnd."

gelsen, eller give den fuldstændig historisk Skikkelse, dog at fremhæve mangen forbigaaet Omstændighed, og bortrydde meer end een Feiltagelse, eller ubeviist og ubegrundet Forudsætning, der har forplantet sig fra den ene senere Historieskriver til den anden: da kan man ikke andet end tillægge en saadan kritisk Undersøgelse den Fortieneste, at have heldigen opnaaet sin Formaal. Det kan ikke lægges den til Last, at den strengt holder sig til Kildernes Ord og Indhold; og derfor ogsaa fremdeles maa lade alt det uopklaret, som hverken ved samtidige og andre sikkre Vidnesbyrd, eller ved en klar Deduction af disses Udsagn, kan erholde factisk Vished. Det er ikke af Kritiken, at vi vente os ubegrundede Gisninger, eller udpyntede Hypotheser og Formodninger, i Form af historisk Beretning.

Den sædvanlige Fortælling hos de Nyere, der, lige fra Meursius og Pontanus af, egentlig kun have fulgt Hvitfeldt, om Dyvekes Død, Skriveren Faaborgs summariske Execution, og Torben Ores Dom og Henrettelse, er af Hr. Rohmann bleven underkastet en saa nøiagtig og fuldstændig kritisk Analyse, at der neppe vil findes den mindste Omstændighed, disse Tildragelser vedkommende, i de os levnede Kilder, der har undgaaet Forfatterens Opmærksomhed og Berøring. Uagtet vi saaledes maae erkiende, at der paa flere Punkter er kommet et nyt Lys i Sagen, og hverken Torben Ore, efter den Rohmannske Undersøgelse, kan blive betragtet saa skyldfri, eller Kongens Sigtelse imod ham ansees for at have været saa aldeles uden Grund og Anledning, som man hidtil har været tilbøielig til at troe: er det dog ikke meer end naturligt, efter Kildernes Beskaffenhed, at vi ei kunne vide meer end før om det, der først i Kongens Søgsmaal for Rigsraadet, som Torben Ores rette Værneting i Livssager, siden ved Bøndernes Nævnings-Ret, er giort til den Anklagedes Forbrydelse, for hvilken Kongen, da det antoges at Bønderne havde kiendt ham skyldig,

tilkomme han Livsstraf. Det er netop dette Hovedpunkt, hvad Klagen er gaaet ud paa, som mangler os, for at giennemskue, om just ikke den hele Begivenhed fra sin første Oprindelse, saa dog Alt hvad der af den er kommet for Lyset i Retssagen mod Torben Oxe. Thi — om vi endog havde hiint Hovedpunkt oplyst ved et Document, eller en fuldstændigere Angivelse hos Svaning eller andensteds — kunde dog uden Tvivl let en af de vigtigste Omstændigheder ved Tildragelsen dølge sig, deels ved Savnet af den henrettede Faaborgs Vidnesbyrd; deels ved det Uvisheds-Slør, som maaskee, om endog de Forbrydelser, hvorfor T. Oxe blev sigtet, bestemt vare angivne, dog vilde hvile over Dyvekes egentlige Dødsmaade. Endskiøndt denne vist nok gierne kan have været naturlig, og dog lettelig, baade ved sin Hastighed, ved de Forhold, hvori den pludselig Bortdøde stod, og de mange Fiender, hendes Moder havde, kunde foranledige den Mistanke og de Rygter, som noget efter hendes Død synes at være benyttede til eet af Klagepunkterne imod Torben Oxe: saa viser det sig i det mindste, at Sagn og Rygter om Forgiftelsen maae have været af en saadan Art, at de let kunde henledes som udtrykkelig Beskyldning imod begge de fængslede Adelsmænd. Thi at i det mindste ikke Knud Gyldenstierne kan have været mistænkt eller beskyldt for andet, end Deeltagelse i det forudsatte Giftmord: er tydeligt nok.

Hvad Torben Oxe derimod angaaer, saa er det netop den i Beretningerne tydeligt nok fremtrædende dobbelte Brøde, som, under Savnet af bestemt Underretning om Sigtelsens Indhold, forvirrer Synspunktet, og formindsker Muligheden af at kunne udfylde ved kritisk Conjectur, hvad Beretningerne fattes i Angivelsen af bestemte Facta og Omstændigheder. Endskiøndt Hr. Rohmann's Undersøgelser i det Hele have ledet ham til at ansee Mistanken for Dyvekes Forgiftelse som Hoved-Beskyldning imod T. Oxe, og Grundene til denne Mistanke

for ei at have været saa svage, som man for det meste har villet antage: har han dog selv bestyrket og tydeligt nok fremhævet en anden Omstændighed, nemlig T. Oxes Stræben efter at vinde Dyvekes Gunst, og Maaden, hvorpaa han eengang søgte at opnaae sin ukydske Hensigt, som en saadan, der efter alle Indicier er af Kongen bleven benyttet i Klagemaalet imod Slotsherren. Det er et Beviis paa, hvor uopmærksomt alle de, som hidtil have indflettet den hele Episode i Fortællingen af Christian den Andens Regieringshistorie, have benyttet Kilderne, og fornemmelig Svanings Skrift, at Ingen af dem har kunnet see hvad der ligger i denne Forfatters tydelige Ord om det, som paa Slottet, ja i Kongens eget Sovekammer, var passeret imellem T. Oxe og Dyveke. Denne Tildragelse, der maa være kommen for Kongens Øre, giver os ikke allene en Bekræftelse paa det Ufordeelagtige, der fra andre Sider tillægges T. Oxes Charakteer; men sætter ogsaa — naar vi ligefrem see Tildragelsen saaledes, som Svaning fortæller den — Samtalen imellem Kongen og T. Oxe ved Hof-Gildet i mere Lys.

Man har hidtil altid i dette Punkt overseet Svaning, og holdt sig til Hvitfeldt, der kun siger det Halve, eller giver Svanings Ord en anden Vending; og herved er det især, at man har faaet noget ganske andet ud af Sagen og af T. Oxes Forhold til Dyveke, end den rette Sammenhæng. Man har talt om Slotsherrens „Kiærlighed" til Dyveke; ja endog ligefrem ladet ham „yttre Ønsket om at ægte hende." Om det sidste findes ikke et Ord i Kilderne (Ønsket kan maaskee snarere have været hos Dyveke*), og af hvilken Art hans Kiærlighed til Dyveke var — viser bedst Tildragelsen i Kongens Sovekammer, saaledes som den, efter Svanings tydelige Ord, er

*) At hun har havt Tilbøielighed eller Godhed for T. Oxe, kan man, i det mindste efter den Skibbyske Krønikes tydelige Udtryk, ikke tvivle om.

tilgaaet. Det bliver os, efter dennes Beregning, fuldkommen klart, at det især har været hiin Tildragelse, som Kongen har havt for Øie, da han ved en Leilighed, hvor Torben formodentlig ikke har været ganske ædru, eller sig selv saa mægtig som Kongen, benyttede denne til at bringe en Sag paa Bane, hvorom Kongen uden Tvivl har vidst saameget, at han kun vilde søge at fraliste T. Oxe hans egen Tilstaaelse. Det synes nemlig tydeligt nok af Omstændighederne ved Fremgangsmaaden imod Faaborg, at denne har været vidende om hvad der er foregaaet imellem T. Oxe og Dyveke — og da formodentlig ved en Meddelelse til ham fra hendes Side. Faaborg, hvilken Christian II., som det lader til, har brugt som Spion, (rimeligviis ved flere Leiligheder, end denne) har maaskee igien robet det Foregaaede for Kongen; men som noget, der ikke havde andet Beviis, end Dyvekes eget Udsagn. Man kunde nu igien tænke sig, at T. Oxe senere ved hende selv har erfaret, at Faaborg havde faaet meer at vide om Slotsherren, end denne kunde være tient med hos Kongen; og at dette — maaskee i Forening med en anden Mistanke til Faaborg, som imidlertid kunde være vakt hos den skindsyge Konge — har været Aarsag til den ubesindige og overmodige Skrivers Undergang. Man kunde da paa en for Dyveke mindre graverende Maade, end efter Hr. Rohmanns Gisning (ovenf. S. 139) forklare sig hendes Fortrydelse, da hun erfarede Faaborgs Henrettelse. At antage Dyveke i Stand til en saa nedrig Handling, som den, at lade Bladene udrive af Faaborgs Regnskab (noget som han, efter den Charakteer hvori han i Historien fremtræder, synes at have været Mand for selv at kunne giøre) forekommer mig derimod ikke at være begrundet i den Forestilling, som man (rigtig nok mest af den negative Grund, at der overhovedet i Krønikerne findes saa lidt om hende) har Anledning til at danne sig om Dyvekes Charakteer. Snarere turde man maaskee af den hele Begivenhed,

og af de forskiellige Rygter om Faabergs og T. Oxes Forhold til hende, som ere komne for Kongen (men som ogsaa vel kunde reise sig fra talrige Fienders Paafund og Bagvaskelse) tænke sig, at Christian den Andens lidenskabelige Skindsyge ikke har været uden al Grund; eller at Dyvekes Opførsel i det mindste ikke har været forsigtig.

Naar man nu giennemlæser hele Beretningen om det paafølgende Søgsmaal, Rettergangen og Dommen over T. Oxe, saavel hos Svaning, som hos Hvitfeldt: maa det forekomme os temmelig tydeligt af begge Beretninger om Sagen, (maaskee endog mest af Svanings) at Slotsherrens Opførsel mod Dyveke i det ovenfor berørte Tilfælde — en tilsigtet Voldsgierning begaaet paa Kongens Slot — i det mindste har været een mod T. Oxe fremført Hovedklage. At derimod allene Beskyldningen om Forgiftelse i Rigsraadets Manifest (Hvitfeldt II. 1215) omtales som ubeviislig, eller som en saadan, hvorfor han ved Herredagsdommen var frikiendt: kan have havt meer end een Grund; og bl. a. den meget gode, at han ikke har kunnet frikiendes i det andet Tilfælde; og at det netop er dette, som der sigtes til, naar det i Hvitfeldts Fortælling (II. 117) hedder, at „Raadet meente, Ingen for Tanke (Hensigt), uden for beviislig Gierning (her nemlig det fuldførte Attentat) burde at straffes"; og om end saa havde været, da havde jo Kongen sin ægteviede Hustru for sig selv, og det var kun hans Bolskab, mod hvem T. Oxe havde forseet sig. — Fra hvilken Side man endog vil see dette Raisonnement, saa er det klart nok, at her ei kan være Tale om nogen Beskyldning for Forgiftelse. At en saadan har været forebragt mod T. Oxe, beretter derimod udtrykkelig den samtidige Forfatter af Chron. Skibyense; hvorimod det synes, som Hvitfeldt, der i Fortællingen selv reent forbigaaer dette Punkt, mueligen paa et andet Sted kan have havt det for Øie; der nemlig, hvor han (S. 1118)

meddeler Adelens Yttring: „at havde end T. Oxe været skyldig derudi (hvori, nævnes ikke) da var det skeet for Kongens egen Siæls Salighheds Skyld, og Rigets Bedste."

Hvad der, uagtet Forvirringen, som bringes ind i Sagen ved de ilde sammen passende Yttringer — sigtende, som det lader, snart til det ene, snart til det andet Klagepunkt — bliver lige klart, er dette: at Kongen, der en Tid lang har baaret et skiult, og uden al Tvivl først af Skindsyge fremkaldt Nag til T. Oxe, ved den omtalte Lellighed (nemlig under Hof-Lystigheden) ikke har tænkt paa Dyvekes Død, eller i det mindste ikke ladet noget Ord falde, der i den Henseende røbede Mistanke til T. Oxe; men at derimod en tidligere Sag, Torben Oxes Forhold mod Dyveke, og hvad Kongen derom uden Tvivl havde erfaret af Faaborg, har været det, han vilde tage Hævn over. — Har nu Forgiftelsen, som det synes, været en ubeviislig Beskyldning, og noget, hvorom man kun veed, at det var Rygte blandt Folk: saa tør man derimod vel betragte T. Oxes hos Svaning tydeligt angivne Adfærd mod Dyveke, som en Kiendsgierning. — Dette hindrer imidlertid ikke, at vi ligefuldt, ogsaa efter min Formening, maa ansee Fremgangsmaaden imod T. Oxe, uagtet hans Død efter den strenge Ret maaskee var vel fortient, for ligesaa lovløs og vilkaarlig, som hans egen Procedure med Faaborg. Hos Kongen viste sig øiensynligen en stærk personlig Forbittrelse, voldsom Hævnlyst, og tidligere Nag og Skindsyge, dulgt med den ham egne Forstillelseskonst, som Drivefiedre. Jeg kan derfor heller ikke andet, da Alt dette synes allene at udgaae fra T. Oxes tidligere Forhold til Dyveke — uagtet næsten enhver Omstændighed i denne Tildragelse er dunkel og usikker — end ansee Formodningen om, at Kongen forhen skulde have billiget en Plan til at faae Dyveke gift med T. Oxe, for ligesaa usandsynlig, som at denne nogentid har havt en saadan Tanke.

En Herredagsdom over Torben Oxe 1510,

Meddeelt, med en Indledning,

af

J. L. A. Kolderup-Rosenvinge.

Nedenstaaende Herredagsdom, som findes i det Thottske Haandskrift Nr. 1991, 4to. paa det store Kongelige Bibliothek, er i flere Henseender mærkelig. Dommen, hvori Kong Christian den Anden selv har taget Deel, ikke længe efter hans Thronbestigelse (den er dateret Onsdagen efter Sct. Jacobs Dag, d. e. Onsdagen efter den 25de Julii 1513, og Kong Hans døde den 20de Febr. 1513) stiller for det første Torben Oxe, „Kongens Hoffsinder," i et slet Lys, som den, der ved Vold og Trudsel har tvunget Axel Lauritzen til at give ham Skiøde paa Næsbygaard i Siælland. Ikke desto mindre har en saadan Adfærd, (der synes at svare til den Charakteer, som tillægges Torben af hans Samtidige, den Skibbyske Krønikes Forfatter*) og den ham overgangne Dom, ikke hindret, at jo Kongen siden har sat ham til Slotsherre paa Kiøbenhavns Slot. At Dommen ikke tilkiender ham nogen Straf, har sin Grund deri, at Sagsøgeren Otto Holgersen**), der tidligere havde tilkiøbt sig Næsbygaard og derpaa erholdt Skiøde af Axel Lauritzen, under denne Sag kun søgte at erholde Eiendommen, hvoraf Torben Oxe havde sat sig i Besiddelse; hvorimod den mishandlede Lauritzen ikke under Sagen fremstaaer som Sagsøger, men aflægger kun sin Eed paa, at han havde været tvungen til at udstede Skiødet til Torben. Denne benægter heller ikke

*) See det ovenfor anførte Sted af Chron. Skibyense. S. 135.

**) Otto Holgersen, af Familien Rosenkrantz, var 1517 „Hovedsmand paa Tønning," blev siden Ridder og Rigsraad, og døde af Pesten i Lybek den 4de Octbr. 1525. Hans Søn Otto eiede Gaarden Næsbyholm i Siælland (endnu 1553); og det er formodentlig Faderen, der i dette Actstykke er Tale om; ligesom ved Næsbygaard uden Tvivl maa forstaaes Næsbyholm, da kun een Landsby af Navnet Næsby (i Tybierg Herred) findes i Siælland. (Efter en af Hr. Cand. Begtrup meddeelt Oplysning).

udtrykkeligen, at have fængslet og mishandlet Axel Lauritzen; men henholder sig til en tidligere affagt Herredagsdom og til et paa Grund af denne af Rigens Cantsler udstædt Laasebrev, hvorved han var erkiendt som rette Eier af Næsbygaard. Høist mærkeligt er det nu, at de Medlemmer af Rigsraadet, som havde deeltaget i hiin ældre Dom, fremstaae og edelig bekræfte, at de ikke havde samtykket i Dommen saaledes som Rigens Cantsler havde beseglet den; hvorpaa denne Dom og det paa samme grundede Laasebrev underkiendes, uagtet det ellers i vor ældre Retsforfatning var almindelig Regel og grundet i Sagens Natur, at man beholdt det Gods, som man havde forfulgt til Laas, angerløst og uafvundet; thi »Laas er Lovens Ende«, som det hedder i en Herredagsdom af 1562.

At Rigens Cantsler Jørgen Marsviin, uagtet den her meddeelte Herredagsdom synes at kaste en saa betydelig Skygge paa hans Embedsførelse, kunde vedblive at være Cantsler lige indtil Aaret 1521 (s. Historisk Tidsskr. I. 281 Not. 4), er vel ikke mere sønderligt, end at Torben Oxe, skiøndt hans voldsomme og uretfærdige Handlemaade mod Axel Lauritzen, var, som det hedder i Dommen, hver Mand i Landet velbekiendt, ikke destomindre blev forfremmet til Slotsherre. — I Haandskriftet har Dommen til Overskrift: »En Dom, at Laasebrev er dømt magtesløs, »och huad Breffue, som udgiffues i Fengsell emod ens frie »willie bør ingen magt at haffue, och at Neßbygaardt medt thes, »thilligginde guods er tildømtt Otte Holgiersen at haffue, nyde, bruge och »beholde til euindelig Eye«, hvilket vel fortiener at bemærkes, forbi det lader til, at den, der har indført denne Dom i en Samling af Herredagsdomme og Lovstykker i ovenanførte Haandskrift, synes at have anseet den som Hiemmel for den Sætning: at den aftvungne Contract er ugyldig — en Retsregel, der ikke findes i nogen af vore ældre Love; men som først Christian d. 5te har optaget i sin Lov, i Medhold af Sagens Natur og Rettergangs Praxis.

Det bør endnu bemærkes, at den her meddeelte Dom allerede er aftrykt i »De la Gardieske Arkivet, utgifvet af P. Wieselgren« II. D. Lund. 1832. p. 60—64. Dette Aftryk er dog faldet meget ucorrect ud, og, som det synes, giort efter en mindre paalidelig Afskrift. Denne viser imidlertid ogsaa, at Dommen i sin Tid har været regnet blandt de mærkelige; ligesom en anden bekiendt Herredagsdom (af A. 1500) over Oluf Oxe, Torbens Halvbroder, for Voldsgierning, der er aftrykt sammest. p. 42—45; men tidligere og bedre i P. Oxes Levnet af Ryge. S. 17.

Wy Børge medt Gudtz Naade Erckebischop i Lundt, Suergis Første och Pauens Legatte giøre witterlig Alle, att Aar epther Gudz biurdt M. D. tredecimo Onßdagen nesteepther Sancti Jacobs Apostoli Dag udi helliggesthuus Stuffue y Kiøpnehaffnn, i Nerwerelsse Hogborne Førstes Hr. Christians medt Guds Naade udualdt Koning thil Danmarck, Suerrig och Norge, Hertug udi Sleßuig, Holstenn, Stormarenn och Dytmersken, Greffue i Oldenborg och Delmenhorst, Wor kiere Naadis Herres, sammeledis Neruerelse verdige Fedre, Herrer, strenge Riddere och gode Mendt, Laffue Urnne i Roschildt, Niels Styge y Børglum, Niels Claußen i Aarhuß, Iffuer Munct i Ribe, Jens Andersen i Ottense, Anders Muus i Opslaa, Anders i Bergen, Erich Kaaß i Wiborg och Mogenns i Hammer, medt samme Naade Bischopper, Abbedt Henrich i Soercloster och Mester Eskildt, Prior udi Anderschoff, Niels Erichßen, Niels Høeg, Predbiørn Podbusk, Thønne Paßebierg, Hennrich Krummedige, Mogens Gøye, Thomes Nielßenn, Albretth Jepßenn, Ridere, Jacob Andersen, Aage Andersen och Matz Erichsenn, Danmarks och Norgis Rigis Raadt, vore kierre Medbrødere, vor skikket for oß velbiurdig Menndt oß elschelige Otte Holgiersenn paa then enne och Thorbiørnn Oxe, for^ne^ vor kiere naadigste Herres Hoffsinder, paa then anden Side, om Trette och Delle thennom emellom var om Neßbygaardt och grundt och thet andett Guodz liggendis her i Siellandt, som Axell Lauritzenn før aatte, och talde samme Otte Thorbiørnn Oxe till och sagde samme Neßbygaardt, Grund och Guodz och mere Eyendom er hanns rette Kiøb, som hanns Skiødebreff therpaa inndholder och sagde sig att verre i samme sitt Kiøb rette Brugning, Besidding och Eiendom for Thorbiørnn Oxe hannom thet aff medt Fundt och Behenndlighedt deeltt och trengdte, och lagde therom et obet heelt och beseglett Pergamentz Kiøbe- och Skødebreff i Rette, som samme Axell Lauritzen skott och udgiffuet haffuer, til huilcket for^ne^ Thorbiørnn Oxe suarett, att hand var retteligenn

kommen att samme gaardt och guodz medt Kiøb- och Skødebreff, Domb, Forfylning, Laas och Lougsvinde, och lagde therom en Dom i Rette, som Rigens Kantzeller Jørgen Marsuin i Hogborne Førstis Konnings Hanss (Gudt hanns Siell naade!) Nerwerelsse giffuet vor udi Wiborig, och sammeledis i Rette baar et Laaßebreff epther samme Domb och andenn Forfyllinge giffuet, till huilcket forn. Otte Holgierßen suaret, att huis Skødebreff och andre Foruaring, som Thorbiørnn Oxe sig siger att haffue paa samme Neßby Gaardt och Godtz, thennd haffuer handt threnngt Axel Lauritzenn och (aff) medt Fengßell och Trußell, som hver Dannemandt mestendelen i ald Danmarck och Suerigh vetterligt er, med huadt Vold och Fengsell handt greb hannom i Hallandt, och førde hannom grebenn igiennom Skaane och hiidt ned indt i Siellandt, och satte i Rette, att huis Contract, Kiøb eller Pantt, som nogen giør, ther icke er y sitt fry Vilkor, om thed bør att bliffue vedt Mact eller ey? Til huilcket samme Thorbiørnn Oxe suaredt, att hans Kiøb- och Skødebreff och andenn Beuißning vore i Rette i Viborig och fick ther Dom, som forschreffuit staar. Thertil suarett Otte Holgersenn, att thed Skødebreff bleff Axell Lauritzenn affthuingen udi hanns Fengsell, och nødis thil att giffue hannom Breff veedt Datum effter Thorbiørns egenn Begiering och Willie. Til huilcket samme Axell bleff och strax eftett y Rette, och thaa udi sitt frii Vilckor suor paa Helgen och Bog om thet hellig Sacramente, hand thog thill sig Paaske nest forledenn, att handt aldrig solde eller skøtte Neßbygaardt och thet Guodz eller Thilligelße nogenn Manndt førendt forn. Otte Holgersenn, och anndtuordett hannom thet sielff strax udi sin fry Brugning (och) Besidding, och hues Breff Thorbiørnn Oxe therpaa fick, vordt giordt sidenn handt fick skiødt och andtuordett Otte Holgiersenn samme Gaardt och Guodz, och theßligeste sidenn samme Thorbiørnn Oxe hannem greb och woldtførde emodt hanns Vilge, medt flere Ord och Thalle thennom therom emellem løb paa bodde Sider, Och

thaa wy hørde Thiltale, Giensuar, Breffue och Beuißning och udlett och grandskett Gudtz Sandingenn udi samme Sag, och epthertthi nu klarligenn beuißt er for oß, att the Breffue, som Thorbenn Oxe fick paa samme Neßby Gaardt och Guodz icke ere giffne i samme Axell Lauritzenns frie Wilkaar menn udi Fenngsell emodt hans Vilge, och theßligeste verdige Fedre Bischopper, Riddere och gode Mendt, di ypperste, som var y thend Domb, i Viborig gaffs i thenndt Sag, badt sig Gudt thillhielpe paa theris christenn Throe, att the aldrig samme Domb sambtøckte, som Rigenns Cantzeler hannom beseglett haffde, menn frøctett themnom, att Thorbenns Skødebreff och Datum skulle ey verre schielligt eller retferdigt: Thi sige wy saa aff for Rette, att samme Skøde, Dom, Forsølning och Laaß icke bør eller skall verre forn. Otte Holgierßenn emodt i nogenn Mode man dømme forn. Otte Holgierßen thill at schulle niude, bruge, och effter hans Kiøb- och Skødebreffs Liudelse thill euindelig Eye att behollde forn. Nesbygaardt, Grund och Guodz och Eiendomb udenn huer Mandz Hinder y nogenn Made. Thill ydermere Wisse och bedre Forvaring lade wy vorre Secrete medt forn. vor kiere nadigste Herres Samtøcke och Fuldburdt och verdigste Fedris, Herrers och strenge Ridders och gode Menndt, Danmarcks och Norges Riges Raadt, vore kiere Medbrødres Indseigle henge nedenfor thette vort obene Breff, huilcket giffuet och giort i Aar och Dag och Stedt, som forschreffuit staar.

Nogle Yttringer om Aristokratie og Adelstand, Grund-Adel og Fødselsadel, i begges nærværende Stilling og Forhold til Staten.*)

Af

C. Molbech.

„Wir sagen, es muß Aristokratie seyn; ja, es muß *eine ganze Stufenfolge von Aristokraten* geben; aber wir setzen hinzu; jetzt besteht in Deutschland keine haltbare; aus der, die sich so nennt, ist die Lebenskraft entwichen."

B. G. Niebuhr.

I hvilket Lys man endog vil see Tidens Aand og hele Skikkelse, saa vil det ikke undgaae et nogenlunde klart Indblik i samme, at det nittende Aarhundrede fra Slutningen af det foregaaende har modtaget Grundspiren og Elementet til sin Charakteer; ligesom at dennes Hovedtræk ere Nedbrydelse og

*) Denne Afhandling trænger, ligesaa meget ved sin rhapsodiske Form som ved sit fragmentariske Indhold, til at anbefales *velvillige* Læsere, der ei giøre Fordring paa meer, end man denne Gang og paa dette Sted har villet give. I øvrigt — naar Billighed vel overhovedet understøtter den Sætning: at, i Betragtningen af det, som et skriftligt Arbeide præsterer, er det langt sieldnere „*hvad*" og „*hvormeget*", end „*hvorledes*", der kan blive Spørgsmaal om for Kritikens Dom — saa *kan* Forfatteren derfor ogsaa ligesaa libt unddrage sig denne Dom i sidstnævnte Tilfælde, som han *vil* det. Tvertimod er det snarere hans Formaal, at fremkalde Discussion over en af Tidens vanskeligste politiske Gaader, end selv at løse den. Som en Følge heraf, vil man i disse Blade mere finde Vink og historiske Antydninger, end udførte Undersøgelser. En saadan vilde blot over et eneste Punkt — Grundadelens Forhold til Jordbruget og Landbostanden — udfordre et eget Skrift.

Omvæltning af det længe Bestaaende, og en herpaa grundet, med forbausende Hurtighed og Kraft fremskridende Udvikling af nye Former — bedre og slettere, ædlere og ringere. Denne Udvikling, for saavidt den virkelig er fremskridende, eller vorende og stigende i uomtvistelig indvortes Værd, i Berigelse af Menneskeslægtens uforgængelige indvortes Eiendom, fremtræder uden Tvivl stærkest og klarest, med afgiørende Betydning og Fortrinlighed, i den almeen-aandelige Retning, i Videnskabs Rige, i Kundskabsstoffets og Erfaringens tifold og hundredfold forøgede Masse. En anden, uendelig vigtig Hovedretning af hiin Udvikling er den politiske, Statsformens og Borgersamfundets, med dettes Elementer, Bestanddele og virkende Kræfter. Det er indenfor denne Retnings Grændser vi her ville forsøge at bevæge os — nærmest i de ovenfor angivne Forhold. Men ligesom vi betragte det som hævet over al Tvivl, at paa den førstnævnte Bane, Videns og Videnskabs, aandelig Erfarings og aandelig Klarheds Udviklingsbane, er Menneskehedens Fremskriden positiv og absolut: saaledes ville vi strax bekiende os til den Mening, at i de politiske, statsborgerlige og statsretlige Omvæltninger, hvis engang truende skrankeløse Vilkaarlighed og Almindelighed dog allerede tidligt mødte Erfaringens, den sindigere Betragtnings og den modnere Klogskabs Modkraft, ere Resultaterne hidtil mindre afgiorte, den afgiorte Vinding mere tvivlsom. — Ved at udtale denne Mening komme vi vel paa en Maade i Modsætning til et talrigt, og man kan fra en vis Side sige, et herskende Parti; et Parti, der oftest har Tidens Stemning for sig, fordi enhver Tidsalder helst hører sin Lovtale; og hvis Grundsætninger man pleier at fremstille som Udtrykket af den usynlige Magt, der benævnes ved den offentlige Mening. Imidlertid kan man i dette og flere Tilfælde sige: at der, hvor det kommer an paa Undersøgelse og Beviser, taler det

just ikke for disses Styrke, naar man ideelig maa tage sin Tilflugt til en udvortes Auctoritet, der undertiden endog kun, meer eller mindre, er en selvskabt Fiction. Men selv i de Tilfælde, hvor den offentlige Menings Tilværelse og selvstændige Virken er fuldkommen afgiort, er den dog ikke altid een og uforanderlig, saaledes som Fornuftens Grundsandheder. Allerede i een eller to Generationer har man oplevet saa store og betydelige Forvandlinger af den offentlige Menings Skikkelse, at Troen paa dens almindelige og evige Gyldighed nødvendigen maatte lide noget Skaar. Men det ligger ogsaa allermindst i Tidens Aand, at nogensomhelst Mening, var det endog den offentlige, eller den i Tallet overveiende Mængdes, skulde kunne tillægges en udelukkende, despotisk Magt eller Auctoritet. Despotismens Tid er for længe siden forbi — hvis den overhovedet kan siges, nogensinde virkelig at have været i Europa; og ligesaa lidt som det conservative Parti tør vente at vinde en saadan Magt tilbage, ligesaa lidt vil en i Grundsætninger og Ytringer despotisk Radicalisme kunne vente sig varig Fremgang, hvor ogsaa den vilde underkue Aandens og Fornuftens Frihed.

Men — gives der i Meningens Rige ingen væsentlig Evighed, saa gives den ligesaa lidt i de historiske Phænomener og Skikkelser. Den factiske Omskiftning, det fordum Bestaaendes Undergang, de politiske Elementers og Formers Forvandling til andre, ere ikke Gienstand for Tvivl og Uvished. Hvad der har været — det vide vi, er ikke mere; at ville kalde det tilbage, er forgieves. Dog maae vi heller ikke glemme, at ligesaa lidt som i den historiske Verden Noget opstaaer og bliver til i et Dieblik, eller uden foregaaende Udviklingsgrund, saaledes forgaaer heller ikke Noget uden Præg, uden Virkning og Følger. Alt Bestaaende har sin Gyldighed og sin Ret; det kæmper for sin Tilværelse, og jo stærkere dets Livsprincip er, desto længere modstaaer det Tidens Forvandlingskraft. Denne har, som vi,

der endnu have oplevet det, bedst kunne vidne om, i et halvt Aarhundrede yttret sig med en i Historien mageløs Virkning og Hurtighed paa Omskabelsen af det europæiske Liv i alle dets Hovedretninger — jeg siger Omskabelse; skiøndt dette Udtryk i visse Forhold kan synes for stærkt, og ikke i den Grad og Udstrækning anvendeligt paa det 19de Aarhundredes ombannede Skikkelse, som det kan passe paa Overgangen fra den antike Verden til den moderne i Europa. Ere endog Statsformer, Videnskaber, Sæder, Tænkemaade ikke mere de samme — saa er der dog en vis uforanderlig Kiærne hos hvert udvikleт Folk især; Nationaliteten lader sig gienkiende efter Aarhundreders Forløb. — I det vi holde fast ved denne almindelige historiske Bemærkning, maae vi tillige erindre, at her ikke blot kan være Tale om en udvortes politisk og social Forvandling, hvor det Nyes mægtige Indflydelse endnu ei er fuldkommen universel; men at Betragtningen ogsaa maa strække sig til mange Phænomener i Forvandlingen, som vedrøre Livets Organisme, og den indre Aand, der levende virker og rører sig hos vor Verdensdeels Nationer. Endelig maae vi heller ikke glemme, at da Europa modtog sin nyere Skikkelse, ved den gamle Tids Undergang, ved den christelige Verdens og de nye Statsformers Oprindelse: da udkrævedes der et Tidsrum af ikke faa Sekler for at fuldføre den colossale Revolution. Endskiøndt hele Livet nu maa forekomme os i høi Grad accelereret og Tilværelsen derved udvidet, beholder Tiden dog altid en Rettighed, som ikke ganske lader sig ophæve.

Hvad Verdensaanden dengang opbyggede eller grundlagde, begyndte vor Tidsalders Revolution for omtrent et halvt Aarhundrede siden at nedbryde. I dens Fremgang viste det sig, hvormeget af dette der var modent til Fald; den har hidtil vel maattet lade endeel staae, som den enten ikke kunde overvinde, eller endnu ei kunde naae; men det er uafgiort, om de

ikke have Ret, der mene, at Revolutionen først er i Midten af sit Værk. Ville vi derimod endog antage, at den i Statsforholdene, i den egentlige politiske Sphære, er naaet over sit Vendepunkt, og at vi der ikke længere have saa voldsomme Udbrud at befrygte, som de, der meer end eengang fra Frankriges Middelpunkt have meddeelt sig til Europas yderste Grændser: saa syder det dog endnu bestandigen i Tidsvulcanens Skiød; dens Virkninger vedvare og føles uafbrudt i Menneskehedens hele aandelige Tilværelse. Det er ogsaa langt fra, at Statsret og Statsforfatninger allene ere Maal og Gienstand for disse Virkninger. Revolutionen var en universalhistorisk Epoke; dens Verdensrystelser have rammet den hele moralske og intellectuelle Sphære, tilligemed den politiske. I hine, som i denne, finder man urolig, giærende Bevægelse, et vist Mishag med det Nærværende, endskiøndt det ubetinget prises, i Sammenligning med forbigangne Tider; en utilfreds, ubestemt Higen mod en Fremtid, hvis Billede — som man nuomstunder desuden sielden alvorligt fæster sig ved — man dog ikke tør udmale sig med ideale Farver, og for hvilken man i det Hele er og maa være temmelig ligegyldig, da Nutiden, i sin uhyre udvidede Tilværelse, har nok at giøre for ikke at overvældes af sig selv. — Endog den roligste Betragter, til hvilket System han i øvrigt hører, maa finde disse Træk udprægede i vor Tidsalders Charakteer, og finde dem saameget stærkere, jo nærmere og mere umiddelbart en Nation har følt Virkningen af Revolutionens Jordskiælv og Orkaner. Hvad have ikke disse, imedens de rensede det nittende Aarhundredes Atmosphære for mange tunge og qvælende Dunster, som fra ældre Tider endnu rugede over Europa, tillige borthvirvlet og bortrevet af disse Tiders mere nøisomme, i Følelsen rigere, og derfor mindre trængende indvortes Tilfredshed og Siælefred!

Dette finder vel hyppig Modsigelse hos dem, som ikke i noget Forhold kunne tænke sig den nærværende Tid fattigere,

end en tidligere. Man prøve da i det mindste nøie, naar man ubetinget vil ophøie den Omvæltning i Ideernes Verden, og i Statsforhold, som har givet vor Tidsalder dens Charakteer, hvormeget der vel er levnet flere af de meest udviklede, videnskabeligt oplyste europæiske Nationer af det, som hidtil, efter Aartusinders Vidnesbyrd, gjaldt for Menneskets eneste, i Tiderne uforgængelige, af udvortes Skiebne og Omskiftelser uafhængige Eiendom: den religiøse Tro. Revolutionens Fædreland var det forbeholdt at udføre, hvad den nyere Historie i 18 Aarhundreder ikke havde været Vidne til: al positiv Religions Fornegtelse og Kirkens Ophævelse; ikke blot ved tvivlende eller irreligiøse Individers Lære, men ved Statens Love og organiske Institutioner. Siger man: „at dette kun var en forbigaaende politisk Daarskab, som dens Ophavsmænd, i Fald ikke Guillotinen snart nok havde overbeviist dem om, at republicanske Tyranners Magt pleier at have den korteste Varighed, selv bittert vilde have angret"; saa vide vi jo vel, at det franske Demokratie nok kunde opløse de Christnes kirkelige Samfund, men ikke afskaffe de Christnes Gud. Men hvo seer dog ikke, at hiin Daarskab kun var et udvortes Varsel og Symbol paa det, som Revolutionen fostrede og pleiede i sin mægtigt fremskridende Udvikling af Nationens Aand? — Da man igien vilde restaurere en national Gudsdyrkelse, og da Keiserregieringen vilde fornye den catholske Statskirke i Frankrige, viste der sig Forbud paa, hvad sildigere Aar og Begivenheder endnu tydeligere have lagt for Dagen: at man ikke kunde bringe Religionen tilbage med Kirkeskikkene; og at Revolutionen ikke allene havde fortæret Kirkegodset, men ogsaa det religiøse Liv. Vil man herimod indvende: „at dette ikke blot var Revolutionens Værk; at den kun fuldendte Høsten; den modned kun hvad der i meer end et Aarhundrede vare glødet og fremvoret paa Irreligiositetens Ager i Frankrige;

og at selv i dette Land begynder man at blive sig den aandelige Tomhed bevidst, som det religiøse Elements Opløsning i Indifferentisme, den catholske Gudsdyrkelses Forvandling til halv politisk, halv social og theatralsk Kirkeskik, have medført *): saa ville vi heller ei modsige dette, og gierne forlade Frankriges mere practisk-materielle Synskreds, for at stille os i den idealistisk-aandige, som tilhører Speculationens, den systematiske Tænknings egentlige Fædreland i den nyere Verden.

*) Intet kan være mere utvivlsomt, end at den franske Irreligiøsitet har sine Spirer i det 18de Aarhundredes tidligere Forhold; ja, at man maa gaae endnu længere tilbage i Historien, naar man vil finde dens Rødder. Det er ikke mindre vist, at da Revolutionen udbrød, var Catholicismen i Paris og i Nordfrankrige allerede saa livløs og kraftløs, at den egentlig endnu kun existerede ved og med Kongedømmet. Da dette sank, tabte Kirken og Religionen den eneste Støtte, de havde tilbage i Frankrige; ikke een af de republicanske geistlige Forsvarere, som de endnu havde fundet i Nationalforsamlingen før den 10de August (Gregoire, Maury, Sieyes, ja selv Talleyrand, der endnu læste Messen paa Marsmarken d. 14. Juli 1790, og fl.) hævede efter den Tid sin Stemme for Kirkens og Geistlighedens Rettigheder. Religion og Gudstieneste banlystes af den nye Republik; det Helligste og Ærværdigste indviedes til Skiendsel; en offentlig Afgudsdyrkelse satte man i Stedet for den forjagede christelige Cultus; og Frankriges Regenter, den parisiske Pøbel, med dens Coryphæer, giorde herved blot et Factum af det, som længe havde været Mening. Noget saadant kunde ikke skee, uden at Religionens Aand allerede maatte være borte, da man jordede Formen; men det havde heller ei kunnet blive til et Factum, uden en saa ugudelig og umenneskelig Revolution, som den franske. At Aanden hverken kom tilbage med Napoleon (der fornyede Kirken som et Slags høiere Politie-Institut, og satte sig selv i den franske Catekismus) eller med Ludvig XVIII. og Bourbonerne, der „intet havde glemt, og intet lært", er bekiendt nok. Hvorledes det efter Juliirevolutionen seer ud med Religion og Religiøsitet, hos Folket, i de høiere Stænder, hos Geistligheden, i den literaire Verden, hos Digtere og Romantikere, m. m., ligesom ogsaa med hele Kirkevæsenet i Frankrige: dette kunne vi bl. a. tilstrækkeligt og fuldstændigt lære af to omtrent samtidige Skrifter: „Über das kirchliche Leben in Frankreich", von B. A. Pflanz. (Stuttgart 1836) og H. Reuchlin: „Das Christenthum in Frankreich, innerhalb und ausserhalb der Kirche". (Hamb. 1837. 8.)

Her er det hos Folket og Mængden anderledes end i Frankrige; den, alle dybere Jagttagere stærkt paafaldende irreligiøse Tomhed, som Revolutionen har efterladt sig i dette Land, og som man der hidtil i det 19de Aarhundrede forgieves har søgt at udfylde ved konstige Midler — en saadan Tomhed møder os neppe nogensteds i Tydskland; den har endnu mindre berørt det høiere Norden. Der gives ogsaa i det mindste to Nationer af gammel germanisk Stamme (den engelske, og den svenske), hvor Religion og Kirke hos Folket endnu udgiøre en Eenhed, og hvor de begge, uafhængige af Politikens og Industriens verdslige Tendentser, bestaae med levende Kraft. Jeg vil i Forbigaaende minde om, at begge disse, i øvrigt saa høist forskiellige Nationer, høre til dem, som ved Charakteer og geographisk Beliggenhed mest have holdt sig frie for fremmede Indflydelser, eller disses indgribende og ombannende Virkning paa den nationale Individualitet.

Men ikke desmindre møder os et andet, aandeligt Phænomen af høieste Betydning i vor, af Revolutioner udviklede og udprægede Tidsalder, netop i det Land, hvorfra Kirkens Reformation er udgaaet; hvor Kiærnen for den europæiske Videnskabelighed og høiere Aandscultur har dannet sig; og hvor een af dens mægtige Hovedstammer endnu staaer i frodig Vært. I dette Land, den høiere Tænknings, den ideale Philosopherings Fosterland for den nyere Verden, har en Revolution i Religionens og Idealitetens Sphære ikke allene bebudet sig, men er for en stor Deel virkelig indtraadt, i og med vort Aarhundredes hele aandelige Liv og Tendents, for saavidt de udgaae fra og bevæge sig hos det tydske Folk. Vel er dette Phænomen endnu ikke uden Modstand og Strid i den intellectuelle og videnskabelige Verden; men Stillingen er dog allerede nær ved at være denne, at hvad der tilforn var den herskende Magt: religiøs Tro og positiv Christendom, maae nu

for det meste nøies med at danne Oppositionen. En saa dybt i den europæiske Menneskeslægts hele Aandsliv indgribende Forandring kan ikke være uden Forbindelse med det 19de Aarhundredes Omvæltninger i politiske Forhold og i Statslivet; og dette er Anledningen til at den her berøres.

Dog tale vi her, hvad Tydskland angaaer, egentlig hverken om den synlige og usynlige Kirke, eller om dens store populaire Region, hvor den aandelige og videnskabelige Revolution endnu ikke har kunnet see den Sæd oprvore, som tilhører den, og som den med rivende Fremgang udsaaer i Tænkningens og den videnskabelige Culturs Middelpunkt. Det er her vi ville blive staaende, for kun at nævne det ene, betydningsfulde, vi kunne dog umuligen sige glædelige, Factum: at det nittende Aarhundredes Philosophie og Poesie i Tydskland, gjennem dets to mægtigste og genialeste Repræsentanter, — uden at disse vilde det, kunne vi tilføie — upaatvivlelig snarest have ført bort fra positiv Christendom og christelig Tro *).

*) For ikke at misforstaae denne Yttring, maa man holde sig nøiagtigen til Udtrykkene. Navnligen om Goethe. Her er ikke sagt eller meent, at der i hans Poesie var nogen positiv antichristelig Tendents. Goethe var som Digter, eller for Poesien overhovedet, hvad Winkelmann var som Beskuer og som Tolk af den antike Konst. Christendommen var for den sidste et historisk Phænomen, der laae aldeles udenfor hans Synskreds — eller hvilket han vel endog betragtede som uskiønt, som fiendtligt i dets Relation til den gamle Konstverden. Hvorledes Goethe saae Christendommen fra et høiere og idealt Standpunkt, kan bl. a. nedenfor læses med hans egne Ord. Men han taler der, mere som Tænker, end som Digter. Christelig Religiøsitet kunde ikke finde sin Plads i hans Poesie — dette er et Factum. En, af den nyere Tids høieste Phænomen, af hiint „mægtige Væsen for sig" uafhængig Digtekonst, som Goethes var, kan ikke andet end bidrage, om endog ikke directe, til den ovenfor angivne Virkning. — I øvrigt var det mærkværdigt nok, og charakteristisk for Tidsaandens Historie i Tydskland, at netop den Digter i dette Land, der maaskee i sin Tid frembragte, næst Goethe, den største Virkning paa den tydske Nation i det 18de Aarhundrede, var en, Goethe saa modsat Aand, som Klopstock.

Poesien kan det dog aldrig, i Følge sin Natur, med den C[illegible]sequents og giennemgribende Heelhed, som Specul[illegible]nen. End ogsaa den pantheistiske Digter — hvis han ikke fattes Phantasiens Dybde — bliver stundom uvilkaarligen troende religiøs. Det er heller ikke uden Mærkværdighed, at selv den moderne Tids eneste antike Digter, som derfor tidt er bleven kaldet en Hedning — at Goethe selv, den mægtigste Genius, som Tydskland eier i hele Poesiens Verden — i sin indvortes Overbeviisning ikke hyldede den revolutionaire Philosophie*), der, i det den bygger Systemet paa Dialectikens Basis, ogsaa har ført til at lade det nedbryde Christendommens positive, dogmatiske Charakteer. Denne har aldrig været forenet, og kan ikke blive det med en Lære, der ikke allene angriber, men tilintetgiør Troen og dens historiske Grundvold, for at bygge en ny Theologie og Religion paa den speculative Tænknings og den dialectiske Vittigheds Enemærker.

At nedbryde for at construere, er det nittende Aarhundredes Charakteer. Hegels philosophiske Constructioner have vel ikke directe til Formaal, at nedbryde Religionen; men de have i det mindste ført til den meest afgiørende og radicale Nedbrydelse af Grændseskiellet imellem speculativ Dialectik og Troens Mysterium, med den factiske Christendom, og dennes levende Kilde, som rinder igiennem den hele nyere europæiske Menneskeheds historiske Tilværelse. At en Philosophie, der i Tankens Constructioner vil omfatte, ikke blot de evige Ideer, men det evige Væsen selv, har kunnet føre til en saa

*) Om Schubert sagde han: „So wie Hegel, zieht auch er die christliche Religion in die Philosophie hinein, die doch nichts darin zu thun hat. Die christliche Religion ist ein mächtiges Wesen für sich, an die sich die gesunkene und leidende Menschheit von Zeit zu Zeit empor gearbeitet hat — sie ist über aller Philosophie erhaben, und bedarf von ihr keine Stütze.“ Eckermann Gespr. mit Goethe. II. 55.

ærlig og aaben Fremstilling af den christelige Troeslære, i Form af den moderne Tids Mythologie, og af denne Læres canoniske Kilder, i Form af episke og philosopherende Myther, saaledes som den Straussiske Kritik har opløst dem: kunne vi neppe finde andet, end fuldkommen consequent; og vi see tillige, at denne Kritik i sit Udvortes har antaget Præget af den tydske Grundighed, hvis polemiske Prøvelse alt i faa Aar har medført en heel, talrig Literatur. Imidlertid vide vi tillige, at den afgiør endnu intet. Saalænge den speculative Theologie bliver i Systemerne, og den Straussiske Kritik og Dogmatik i store, drøie Bøger, ere begges Virkninger endnu kun begyndte. Træder denne Theologie engang ligesaa exoterisk frem, som den noget tidligere Rationalisme (og dens Gang maa jo blive, som dennes, fra Høiskolens Cathedre til Seminariet, Prædikestolen og Landsbyskolen): da maa det først vise sig, om dens levende Kræfter kunne maale sig med den Religions Kraft, som hidtil ingen anden Lære har overvundet. Neppe troe vi dog, at en saa kold dialectisk og kritisk Forstandsøvelse vil kunne trænge saa vidt ind i Massen, som den ulige varmere Naturreligion, eller den milde, til Kiærligheds-læren indskrænkede moralske Christendom. Imidlertid er det kun alt for vist, at der gives en udvortes fortærende Kraft i det dialectiske Princip, hvor det bliver det herskende i den religiøse Sphære. Dette har man, paa en anden Vei, seet i det 18de Aarhundredes Oplysningsskole og dens rationale Atheisme. I det mindste have vi Grund nok til at beklage de Generationer af et Folk, hos hvilke den revolutionaire Religionsphilosophie, paa Dialektikens og Kritikens Overgangsvei, opnaaer den Grad af Udvikling, at Troens religiøse Element reent skulde borttørres. I dette Tilfælde vide vi jo, at der for Folkemassen kun bliver Tvivl og Tomhed tilbage; berøvet dens eneste overjordiske Livskilde, og henviist til Forstandsbegrebets

haarde Frugt, hvis Kiærne den aldrig kan naae, har den da snart ingen anden Tilflugt, end den kolde Egoisme og de velbekiendte og vidtberømte „materielle Interesser.“

De Læsere, der, ikke uden al Anledning, maatte ville bemærke, at de foregaaende Yttringer ikke vedkomme Gienstanden, som deres Overskrift angiver, kan jeg dog ikke andet, end i Almindelighed modsige. Der er en dyb Forbindelse, en giennemgribende Analogie imellem Aarhundredets religiøse og politiske Revolution. Den første har borttaget den atten hundrede Aar gamle Grundvold for den christelige Religionslære — eller vil saaledes undergrave og udhule den, at i Stedet for Kirkens gamle, synkende Bygning, kun Speculationens dristige Tømmerstilling bliver tilbage. Den politiske Revolution har ikke mindre grundigt udhulet Statsbygningens Basis; og, ved dens bestandigt videre drevne Planering og Nivellering, gaaer den bl. a. ogsaa ud paa at udslette det Begreb om Standsforskiel, der er ligesaa gammelt som Staternes Organisme; og at ophæve Muelighe̊den af saadanne Organismers Varighed, ved at negte eller tilintetgiøre enhver bestaaende Tilværelses eller Besiddelses historiske Rettighed. — Revolutionen er ogsaa deri sig selv liig i alle de Retninger, hvor den kommer til Modenhed og Giennembrud, at den omsider bliver til Øiemed, i Stedet for at den i det Høieste skulde være Middel. Ideen om Forandring, Omstyrtning, Omskabning, bemægtiger sig den hele Tænkemaade, og bliver, fra Overbeviisning og Grundsætning, til en herskende Lidenskab. Med dennes stigende Grader fordunkles den klare Forestilling om det Gode og Bedre, som man vil opnaae ved Forandring og Reform. Man vil tilsidst kun det Nye; og det Gamle, den bestaaende Organisme, den existerende Realitet, bliver, uden Hensyn til Værd og Fordeel, en Gienstand for Utilfredshed, Angreb og Had, kun fordi

de have det Uheld at tilhøre en tidligere Alder. Kamp og Krig imod Fordom, Uret og Vold blive selv til Fordom og oprørende Voldsomhed; og det Helligste staaes ikke, naar dets Natur og Indretning, for at forstaaes og agtes, kræver den Erkiendelse af Fortidens historiske Ret, af den lovgyldige Besiddelses Retmæssighed, uden hvilken Staten til ingen Tid kan betrygge nogen Borger den Rolighed, Sikkerhed og Velfærd, som er alle Statsindretningers høieste Formaal. Enhver Revolution er derfor en virkelig Sygdom, hvis Krisis, om den skal være velgiørende, maa være forbigaaende; men som ved at blive chronisk, ikke allene fortærer Venner og Fiender uden Forskiel, men nedbryder sit eget Værk og udrydder, med det Gamle, som man vilde reformere eller fornye, Reformens egne organiske Kræfter; indtil disse, opløste i Afmagt, give Plads for Misbrug, Tvang og Undertrykkelse, der mangengang ere noget langt værre, end det, hvorimod Revolutionen rettede sin nedbrydende Kraft.

Det ligger vidt udenfor mit Øiemed, at betragte dens Charakteer og Phænomener i Almindelighed. I at indskrænke mig til en enkelt, men vigtig Gienstand i den hele uhyre, uoverskuelige Cyklus af Virkninger, som Revolutionen har udøvet paa de europæiske Verdensforhold, vil jeg imidlertid kunne godtgiøre, at jeg vel er i Stand til at opfatte disse Virkningers Lysside; saavel som til at indsee, at det er en stor Deel af Menneskeslægtens uundgaaelige Lod, at maatte lide uforskyldt, og giennemgaae en fortærende Skærsild, hvis Udgang ligger skiult i en ufødt Fremtid, naar det skeer, at Tidens Genius fremkalder en Verdensomvæltning som den, vi endnu ere langt fra at have giennemlevet eller overlevet.

Det er ikke allene Statsformerne, men ogsaa Statens Elementer, Revolutionen har rystet, eller forvandlet; saaledes Forholdet imellem Stænder og Folkeclasser. Disse

kiender man knap igien i endeel Lande, naar man vil sammenligne Skikkelsen, hvori de nu fremtræde, med den, hvori de viste sig for 60 Aar siden. Behøve vi saaledes vel at sige dem, der have Øie for Historien og Tidsformerne, at naar vi nu tale om Adel og Aristokratie, da nævne vi et enten ophævet, eller mere undertrykt, end overmægtigt Standsforhold, i Stedet for det, hvilket endnu i det 18de Aarhundrede i adskillige europæiske Stater havde meget af den politiske Magt og Betydning tilbage, som det nu for største Deel har tabt, og egentlig kun bevaret i England.

Naar vi her nævne et undertrykt Standsforhold, kunne vi ikke undlade at tage Hensyn til, hvorledes disse oprindelige eller ældgamle Elementer i Staten ved den nye Tids, men særdeles ved det 18de og 19de Aarhundreders sociale og statsretlige Omvæltninger, for en stor Deel have omskiftet deres tidligere Former. Tage vi først det Land til Exempel, hvorfra Revolutionen udgik, da havde man der, ligesom i de øvrige catholske Stater, det tredobbelte Standsforhold af Adel, Geistlighed og Borgerstand (le tiers état.) Revolutionen udslettede det af Statsretten; og den nærværende franske Constitution har vel Konge og Folk (Roi des François), men ingen Stænder. Det aristokratiske Element repræsenteres ved et ikke arveligt Pairskammer, hvis Valg er afhængigt af Kongen; det demokratiske ved de af Nationen valgte Repræsentanter, eller de Deputeredes Kammer; kun det sidste er derfor egentlig selvstændigt; det første, en tilsyneladende Støtte for Kongemagten, savner dog den Guarantie baade for dets Existents, dets Rettigheder og dets uafhængige Stilling, som kun et Adelskammer med Virilstemmer kan eie.

Næsten i alle protestantiske Lande har Geistligheden efter Reformationen ophørt at gielde som politisk Stand; kun

Sverrige har i sin særegne og mærkværdige Constitution beholdt den, og tilføiet en fierde Stand: Bondernes; i Stedet for at i Englands Forfatning de fire Stænder (for saavidt som de fremtræde i National-Repræsentationen) ere sammensmeltede til to (Lords og Commoners). Vi kunne tænke os en anden Standsdeling, der egentlig i ethvert protestantisk Land med monarchisk Forfatning virkelig finder Sted hos Folket, om den endog ikke har dannet sig til constitutionel Form: nemlig Herrestand, Borgerstand, og Bondestand; og til en saadan Deling passer ogsaa det nu saa ofte forekommende Begreb om en Middelstand, naar man vil tillægge dette politisk Betydning. Kun hvor den første og sidste af de nævnte Stænder gives, kan en egentlig Middelstand finde Sted; thi dennes uafhængige Tilværelse (og en saadan er nødvendig for at give den selvstændig politisk Betydning) maa nærmest og egentlig være baseret paa borgerlig Næringsdrift (Handel og Industrie); ligesom Herrestandens paa arvelig Grundeiendom af større Udstrækning; den egentlige, selvstændige Bondestands paa det umiddelbare Agerbrug. At de to sidstnævnte Stænder, langtfra at staae i et af Naturen fiendtligt Forhold, i en vel organiseret Stat snarere udgiøre større og mindre Led af een og samme Kiæde, hvilke giensidigen maae tiene til at styrke og supplere hinanden: vil heraf være klart. Vi maae kun ikke tænke os Forholdet saaledes, som det ved Middelalderens feudale og aristokratiske Misbrug var forvansket. Heller ei behøve vi at gaae videre, end til vort eget Fædreland, for at overbevises om, at der endnu, og det selv under et absolut Monarkie, kan gives en umiddelbar agerdyrkende Stand, en Bondestand, uden Selveiendom, med fuld borgerlig Frihed, ved Siden af Grundeiernes Stand, eller Herrestanden.

Man vil herved kunne bemærke: at ingen af disse

Stænder i Danmark har nogen særegen politisk Stilling, eller statsretlig Gyldighed; og at det absolute Monarchie ligesaa lidt lader sig forene med nogen saadan Gyldighed for aristokratiske, som for demokratiske Elementer i Staten; eller, som man snarere kunde sige, at et saadant Monarkie, i sit rene Begreb, og saaledes som dette i den danske Stat fra Souverainitetens Oprindelse er realiseret, egentlig er et Demokratie, med en eneste Repræsentant for den lovgivende og udøvende Regieringsmagt — hvilken det kun er en Chimaire, at tænke sig hos Folket, da den ikkun, som virkelig organisk Kraft kan være til i en Stat, og da altid, selv i en Republik, er udenfor Folket.*) Den saakaldte souveraine Folkemagt er ikke mere end en abstract Idee, da den under ingen Form kan udøves, eller bringes til Realitet, anderledes end ved et middelbart Organ, en Regieringsmagt. — Men heller ei kunne vi indrømme, at det rene eller absolute Monarchie i Virkeligheden længe har eksisteret; eller at det i Længden kunde bestaae. Regieringsmagten behøver, for at vedligeholde sin Kraft og Virksomhed, en organisk Forbindelse med Folket; og denne finder, paa en naturlig Maade kun Sted, gjennem Stænderne, som ere de sande politiske Overgangsled imellem Regenten og Nationen. Stænderne behøve atter en Ligevægt, og det er det aristokratiske Element i Staten, der, rigtigt og naturligt organiseret, tilveiebringer denne Ligevægt. Det kan

---

*) Denne nødvendige Adskillelse imellem Regieringsmagten og Folket finder nemlig Sted under enhver Statsforfatning i dens normale Tilstand. Kun i abnorme Momenter, i de politiske Sygdomskriser, man forstaaer ved Revolutioner, kan hiin Magt for en Tid ligesom suspenderes, og man kan da stundom indbilde Folket, at det, i den opløste eller suspenderede Stat, selv er sin egen Regent. Men hvor dyrt kiøber det i Almindelighed den Erfaring, at det kun gielder om et Herreskifte, om Magtens Overgang til en anden Potents; og at denne Overgang, hvor kort den endog er, gjennem Demagogernes Herredømme ikke skeer uden det voldsomste Tryk af Alle.

lige saa lidt undværes i Monarkiet, som det demokratiske; og vi gienfinde det derfor ogsaa, kun mere skiult og under andre Former, ikke blot i de constitutionelle Monarkier, men selv i Republikerne. — Lad os kun ikke glemme (hvad ogsaa nedenfor vil komme til Omtale) at der gives et Penge-Aristokratie, og borgerlige Aristokrater, ligesaa vel som adelige; ja man kan tænke sig en Stat med en saadan repræsentativ Forfatning, og med saadanne Egenheder i Landets Natur, og i de borgerlige Standsforhold hos Nationen, at det aristokratiske Element, som man er vant til at søge i en høiere, priviligeret Stand, kunde forflytte sig til Bondestanden. (Exemplet, om det ikke allerede er der, vil en maaskee ikke meget fiern Tid let kunne udvikle.) Et andet Slags Aristokratie, der i vore Dage saa tidt, under Navn af Bureaukratie, er kommet til Omtale, og paa forskiellige Maader har viist sin Virksomhed, er Embedsaristokratiet. Vi behøve vist nok ikke at søge det der, hvor det har sit nødvendige Hiem, og hvor det under Form af Statsraad, Regieringscollegier, Statholderskaber, m. m. maa træde i Stedet for det repræsentative Statsorgan, nemlig i de uindskrænkede Monarkier; da det jo endogsaa viser sig i sin hele Fylde i den Stat, hvilken man, efter Julirevolutionen, betragter som det frieste constitutionelle Monarkie i Europa. Men vi ville dog ikke forbigaae en Bemærkning, som netop i saadanne monarkiske Stater, hvor man vilde ophæve alle Stænders politiske Betydning, og udslette hvert Spor af deres historiske Existents, finder sin Bekræftelse: at nemlig Embedsaristokratiet netop der, efterhaanden som det fortærede alle andre selvstændige aristokratiske og communale Elementer hos Folket, og saaledes ogsaa paa sin Maade lagde Grunden til Standsforholdenes Svækkelse og Ophævelse, har kunnet blive omtrent ligesaa udelukkende mægtigt, som det arvelige Adelsaristokratie; og under visse Betingelser, ikke mindre end

dette, i Stand til at misbruge sin Magt ved en blot egoistisk og materiel Kaste-Aand.

Det er imidlertid sædvanligen dog mindre en saadan Form af aristokratisk Magt og Indflydelse, der allene har sin Kilde og Næring i Udøvelsen af Regieringens Myndighed, man i vore Dage frygter, eller anseer som farlig for den borgerlige Frihed: end det er det egentlige, eller arvelige Adels-aristokratie. Man er, siden den franske Revolution, bleven vant til at forbinde de mest ugunstige og forhadte Forestillinger med Begrebet af en arvelig Herrestand; ja det blotte Navn af Aristokratie, der engang var en simpel historisk og factisk Benævnelse paa en Stand, eller en Regieringsform, er siden hiin Epoke saa at sige bleven stemplet med Vanære. Der er en god Deel Fordom og Indbildning heri, ligesom i Meningen om Demokratiets absolute Fortræffelighed. Man frygter og hader, undertiden hvad der slet ikke meer er til; undertiden hvad der ikke i sit rette og virkelige Væsen, men kun i en vanslægtet Tilstand, medfører Skade og Fordærvelse. Da den franske Revolution med sin Kæmpekraft knuste og tilintetgiorde Adelen, var det ikke dermed giort; den reddede hverken Folket fra Pøbelaristokratiets blodige og fortærende Tyrannie, eller fra det militaire Despotie, hvori det maatte søge sin Redning; og naar vi nu ville spørge, hvor der findes mest af borgerlig Frihed og politisk Sundhed, i Frankrige, hvor al Standsforskiel er ophævet, og hvor Adelen kun har Titler og Slægtregistere tilbage — eller i England, hvor et ældgammelt arveligt Aristokratie bestaaer under sin dobbelte Form, nemlig deels som den politiske Adel, der følger Pairsværdigheden, deels som en uafhængig Grundadel eller Landadel, i de gamle Familier, som fra Slægt til Slægt, under-

Lovenes og Forfatningens Beskyttelse, bevare deres Navn og borgerlige Anseelse: da troe vi, at Svaret ikke bliver vanskeligt.

Ikke saa let vilde det være, at giøre Rede for, hvori den Styrke og Livskraft, som Aristokratiet i England besidder, har sin sande og dybeste Rod. Med et Slags Forundring maae vi betragte den historiske Contrast imellem Frankriges, endnu i det 18de Aarhundrede saa rige og mægtige Adel — som Revolutionen med et eneste Slag kunde styrte, og berøve, ikke blot dens politiske Magt, men saa godt som dens hele borgerlige Existents og Eiendom — og Englands Peerage og Gentry, der urokket giennemgik en lignende Omvæltning, og indtog, efterat Cromwel og Republikken havde udspilt sin Rolle, med usvækket og uforandret Betydning sin forrige politiske Stilling. Ja, hvis man endog vil sige, at denne Begivenhed nu er snart 200 Aar gammel; at Revolutionen i Frankrige var af en heelt anden Natur og mere radical, end den Cromwelske; og at denne, mere lemfældig og skaansom, for det meste maatte lade Aristokratiet beholde dets Grundkraft, Adelens umaadelig rige Landeiendom: saa beviser uden Tvivl netop det sidste, at Aristokratiet dengang i England var stærkere end baade Kongemagten og Demokratiet, ligesom det ogsaa efter den Tid i 200 Aar har udholdt alle de politiske Storme og Rystelser, England og Europa have giennemgaaet. Vi ville her ikke saameget undersøge, hvorfor og hvorfra det engelske Aristokratie har sin udholdende Livskraft; som vi ville bringe den factiske Tilstand i Læserens Erindring. Men naar vi da ogsaa erindre, at den mest aristokratiske Stat i Europa tillige er den mest demokratiske: saa bringer allerede dette os meget nær til den sande Grund, hvorfor en virkelig selvstændig Adel endnu i det 19de Aarhundrede bestaaer i England, og det for en Deel endnu med 800 Aar gamle normanniske

Lehnsformer. Det er ikke andet end den borgerlige Frihed selv, der har bevaret dette gamle nationale Statselement, ved Siden af det lige kraftigt udviklede republicanske Liv hos Folkemassen. Modsætningen imellem de to virkende Hovedkræfter, som yttre sig i den brittiske Statsforfatning, Adelens eller Herrestandens personlige Forrettighed, der i det Væsentlige er indskrænket til Aristokratiets eneste Palladium, Pairsværdigheden, og Borgerstandens, eller den hele øvrige Mængdes personlige Frihed og Lighed for Loven, tilligemed dens ældgamle Deeltagelse i Nationalrepræsentationen: dette er den egentlige og sande Grund til den Ligevægt imellem Stænderne, hvorpaa den politiske Frihed i England er bygget. Derfor gives der heller ikke nogen anden Modsætning imellem de to Statselementer og deres Yttringer end den naturlige; men ikke hiin konstlede, Statsorganismen opløsende, hvorefter en politisk Partiaand undertiden opstiller Adel og Folk, som to adskilte, organisk forskiellige Bestanddele i Staten, af hvis høiere Eenhed, saaledes som den i nyere Tider har dannet sig, de tværtimod maae udgiøre lige væsentlige og lige nationale Standsformer. Rettere, Folket selv er det høiere, universelle Begreb, der optager og omfatter Standsbegrebet som et underordnet.

Ingen Englænder, til hvilket Parti han end hører, og hvor høit et Trin i Dannelse han endog har naaet, vil betragte Landets arvelige Adel som en unational eller forældet Institution; den politiske Partistrid har endnu sielden eller aldrig naaet til at ville angribe Aristokratiet i dets Grundvold; og skiøndt ogsaa Pairernes Classe afgiver Medlemmer til Whigpartiet, og det endog af gamle Adelsslægter, vilde vi meget feile, om vi tænkte os disse som mindre faste, end nogen Lord af Torypartiet, i de aristokratiske Grundsætninger, der ei kunne opgives, uden at angribe Standens Livsprincip.

I de seneste Aars store Reformstrid ere vist nok Tidens og de liberale Ideers Fordringer meer end eengang komne i stærk Collision med Aristokratiets conservative Interesser; men vi have ogsaa ganske nylig seet, at selv det meest liberale Whigministerium, naar det nærmer sig de revolutionaire Reformers farlige Bane, ikke tør vide sig sikkert for at svigtes af den offentlige Mening. Folket selv vil vedblive at nyde Godt af den Forfatning og den borgerlige Frihed, det besidder, og det kiender for vel dens gamle Støtter til at ville have dem rokkede; det vil vel en Udvikling til det Bedre, men det vil i det mindste ikke kiøbe den ved en Omstyrtning af det Bestaaendes Grundvold. Revolutionens fortærende Aand har ikke naaet til Kiærnen af den engelske Nation; og denne Kiærne findes hverken blot hos en Middelstand, eller hos privilegerede Classer; hverken hos den lærde og embedsdannede, hos den agerbrugende, eller den industrielle Folkeclasse allene. Den bestaaer under eet af den hele, store Mængde af Folket, som deeltager i de nationale Fordele af den engelske Statsforfatning, som har Eiendom eller Rettigheder at forsvare, og har den Grad af Intelligents, der behøves for at indsee og erkiende hine Fordele. Det er denne Art af sund og practisk Indsigt, hvoraf vel den brittiske Nation besidder den største Sum, som hidtil noget europæisk Folk har kunnet tilegne sig. Skulde man mene, og maaskee kunne bevise det, at denne Nation staaer tilbage for Andre (f. Ex. den tydske) i alsidig Lærdom og speculativ Videnskab; og at man maaskee, ved Hielp heraf, udenfor England langt skarpere kan demonstrere, hvorledes den engelske Stat burde være indrettet: saa veed derimod ingen Statsborger i Europa, bedre end en Englænder, hvorledes Forfatningen i hans Fædreland i alle Grene virkelig er beskaffen, eller seer det klarere, hvilke uberegnelige Fordele den har, saaledes som den er.

Det er i øvrigt ikke min Hensigt, at gjentage gamle Lovtaler over den engelske Statsforfatning, eller prise den som ubetinget Mønster for andre Stater; tvertimod er det min Mening, at den netop har sin største Fuldkommenhed deraf, at den i 800 Aar, uden noget Slags udvortes Indvirkning, og uden nogen umyndig og uselvstændig Efterabelse af andre Statsformer, langsomt og indenfra har udviklet sig af historiske Elementer hos Folket selv. „Constitutions are not made; but they grow:" siger en engelsk Forfatter (J. Mackintosh.) Men jeg vil derimod endnu eengang komme tilbage til et Resultat, hvis historiske Beviisførelse gjør det logisk uomstødeligt. Ingen vil negte, hvad der jo netop er Gjenstand for det radicale Partiets aabenbare og hemmelige Krig: at et mægtigt Aristokratie udgjør en Hovedbestanddeel i den engelske Stat og Constitution. Ligesaa lidt vil Nogen, hvis Stemme det kan gjelde om at høre, falde paa at negte, at under denne Constitution har Staten ikke allene blomstret i en Række af Aarhundreder, men tiltaget med beundringsværdige Fremskridt i Magt og Velstand. Endelig vil man heller ikke, med nøiere Kundskab til den engelske Stats- og Regieringsform, modsige: at der paa denne Side af Oceanet ikke gives noget Land, hvor en større eller mere udstrakt borgerlig Frihed er at finde — saa lidt som noget andet Land, hvor denne Frihed bedre og længere, uden radicale Omvæltninger, har bevaret sig; med andre Ord, hvor Stat og Borgerfrihed have havt en mere stabil Tilværelse. Hvor er altsaa det absolut skadelige, statsfordærvelige og folkeødende Princip, man vil tillægge det politiske og arvelige Aristokratie? — Englands hele Historie modsiger en saadan Paastand. Det er ikke i Aristokratiet, men i Despotismen, at dette Princip maa søges; og vel at mærke: Despotismen er ingen Regieringsform, men en Regieringsaand. Den kan herske og trives ligesaavel i Republikken,

som i Monarkiet; dens Væsen er Egoismens lovløse og tyranniske Vilkaarlighed. Aristokratiets Væsen er oprindeligen kun en naturlig Bevidsthed om den større Virkekraft og Virkekreds, der ere uadskillelige fra større Midler og overveiende Evner; — hvad enten disse nærmest ere det paa den materielle, oeconomiske Side; eller de have den aandelige Gyldighed, hvorved den Enkelte kan blive betydende og mægtig, ligesaavel som ved Formue og Grundeiendom.

Dog er det, i den ydre, reelle Existents, fortrinligen den sikkre, den varende Eiendom, der i enhver Statsorganisme meddeler aristokratisk Selvstændighed; og for at denne kan bevares, maa Eiendommen være af saadan Art, at den uadskilleligen medfølger og saa at sige udfylder Standens Væsen. Aristokratiets væsentlige Yttring er derfor overhovedet at søge i Bevaringen af selvstændige Standsforhold og Standsinteresser, (det være nu i en adelig eller uadelig Stand) som de frie Statselementer, i hvilke den uundgaaelige menneskelige Ulighed former sig under politiske Organismer. Vi kunne derfor finde Aristokratiet ligesaa vel i Borgerstanden, i Communerne og i Landbostanden, som hos Adelen; men hvor vi tænke os et politisk Aristokratie, som arveligt, eller en arvelig Adelstand: der har dog dette Statselement egentlig kun væsentlig Betydning og Selvstændighed som Grundadel, eller i Forening med arvelig Grundeiendom. Det er denne Egenskab ved Adelsaristokratiet, som vi komme til i det Følgende at underkaste en nærmere Betragtning. En saadan kan imidlertid vel behøve, at vi med faa Træk udvikle de oprindelige historiske og statsretlige Forhold, under og i Følge hvilke deels en politisk erkiendt og berettiget Slægt- eller Fødselsadel, deels en Stand af adelige Grundeiere, har havt historisk Udspring og Tilværelse, og endnu bestaaer i de af Revolutionen uberørte europæiske Lande — navnligen i England,

Tydskland og Norden; saaledes overhovedet hos de germaniske Nationer. Jeg vil ikke lade det være ubemærket, at lige som det ogsaa er disse Folkestammer, hos hvilke Adel og Lehnsvæsen i den tidlige Middelalder oprandt: saaledes er det netop hos to af de Nationer, hvor den constitutionelle Frihed i Statsforfatningen har slaaet de tidligste og stærkeste Rødder, at Adel og Aristokratie have vundet og vedligeholdt en fastere Existents og større politisk Betydning, end i nogen anden Stat, hvor mindre betydende Levninger af disse Institutioner endnu ere bevarede.

Det er i vore Dage bekiendt nok og afgiort ved lærde historiske Undersøgelser, saavel at det hele nyere Europas Adel skylder de fra Tydskland som Erobrere udvandrede germaniske Folkefærd sin Oprindelse; som at denne Oprindelse, uafhængig af sildigere Ophøielser i en ædlere Stand, eller Tildeling af Adelsrettighed ved et kongeligt eller monarkisk Prærogativ, i sin ældste Skikkelse fremtræder som et reent nationalt Forhold; nemlig i den fra umindelig Tid arvede Anseelse og Fornemhed, som enkelte Slægter havde været i Stand til at erhverve sig og at vedligeholde, fremfor den øvrige Mængde af fribaarne Familier.*) Denne Anseelse udviklede Begrebet om høiere personlig Værdi; et Begreb, der hos de fleste germaniske Stammer, allerede fra Folkevan-

*) At en Adel af lignende Natur (skiøndt for den største Deel virkelig nedstammende fra Adelsslægter i Middelalderen) endnu gives i England (den saa kaldte gentry, eller Commoners) er bekiendt; og vil ogsaa nedenfor komme til Omtale. Paa en Maade kunde ogsaa de enkelte norske Bondefamilier, der have bevaret Stamtavler, som godtgiøre deres Nedstammelse fra ældre norske Adelsslægter, siges at leve under et Forhold, der er liigt det, hvorunder Nordens ældste Adelige, hine ætstore eller slægtgode Mænd, udmærkede sig fra andre Fribaarne.

bringernes Tid, havde indført den høiere Mandebod, de høiere Drabsbøder og Voldsbøder (Wehrgeld) for den Adelsfødte, i Sammenligning med andre Fribaarne. En saadan høiere personlig Vurdering forudsætter vel allerede nødvendigen Begrebet om arvelig Standsforskiel; men det er først under og efter den carolingiske Tid, at den egentlige nyere Arveadel, udmærket ved reelle arvelige Forrettigheder og Besiddelser, fremtræder historisk som en affondret borgerlig og politisk Stand, der saaledes efterhaanden i alle Stater constituerede Middelalderens europæiske Adelsaristokratie.

I dettes ovenfor angivne Grundtræk see vi upaatvivlelig mere den allerede factiske Existents', end vi finde Oplysning om dennes Udspring og tidligste Udvikling, eller dens Sammenhæng med Grundbesiddelsen. Men det er bekiendt nok, at man i ethvert Land forgieves vil efterspore den historiske Oprindelse til et Phænomen, der naaer længere tilbage i Tiden, end alle Historiens Kilder. Ligesaa tidligt, som germanisk Nationalitet kan paavises, ligesaa tidlige ere Folkets to egentlige Stænder: den adelige, og den frie. Man kunde sige: Adelen er i de germaniske Institutioner vel endog ældre, end de sikkre Spor til vedvarende og arvelig privat Grundeiendom. I det mindste tør vi, efter de ældste historiske Træk af Landboforfatningen baade i Norden og i Tydskland, slutte os til: at allerede paa det Tidspunkt, hvor Grundeiendom i sin ældgamle Skikkelse viser sig, som et samlet, af een Bymenighed occuperet Terrain, (By-Mark, „Feld-Mark", Adelby, Landsby o. s. v.) da vare vel allerede paa mange Steder fornemme eller adelsbaarne Mænd Besiddere af Hovedgaarde eller Hovgaarde, („Oberhöfe," Curiae) imedens de øvrige Jordlodder, af mindre, men nogenlunde ligelig Størrelse (Boel, „*Hemman*", Gaarde, „Huben," Höfe o. s. v. vare for-

deelte imellem de frie Bønder.*) Fra den tidligste, historisk belyste Tidspunkt vedligeholder denne Forskiel sig hele Middelalderen igiennem; og det er saaledes paa Fødselsadelens ældre Idee at det sildigere, mere reelle Begreb om en Grundadel er bygget. Besiddelsen af et større Jordsmon, der tillod den adelsbaarne Eier, at fritage sig for umiddelbar Agergierning, var den naturlige Betingelse for Vedligeholdelsen af hans adelige Stand; da han ogsaa derved saa meget lettere var dygtig til at opfylde den Fries Forpligtelse til Krigstieneste. At i øvrigt ikke allene en stor Mængde frie Bønder, men selv adelige Slægter, ved Trang, eller i Følge af Krige og Erobringer, sank ned i underordnet Afhængighed, i en ringere Stilling som Jordbrugere, og i denne maatte tiene til at udvide de ogsaa efterhaanden formindskede Adelsslægters Magt og Anseelse: er klart nok af Historien; men tidt nok har ogsaa det Modsatte fundet Sted. Den frie Bonde kunde upaatvivlelig under heldige Vilkaar (i Krig, Hoftieneste m. m.) hæve sig til høiere Frihed, ligesom den Frigivne i Norden, efter visse Generationer til Bondens Stand.

Forholdet imellem Adel og Bondestand er vel i sin tidligste Skikkelse, især i Skandinavien, temmelig dunkelt og tvivlsomt; men jo høiere vi dog ville stige op i Middelalderen,

*) I Tydskland i det mindste, og navnligen i Westphalen, er dette upaatvivleligen fra ældgamle Tider et Træk i Landboforfatningen — ældre endog end Saxernes Undertvingelse af Frankerne. (jvf. A. v. Harthausen über die Agrarverfassung in Norddeutschland. 1829. I. 1. S. 103—106, og S. 112—13, efter Documenter fra den Carolingiske Tid. Ligeledes: Kinderling von der deutschen Hörigkeit. S. 9. 10. 167.) I Danmark ere maaskee de større Hovgaarde til største Deel af sildigere Oprindelse, og først blevne til, efterat J. Lov havde tilstaaet Hærmændene eller Herremændene det bekiendte Privilegium, at besidde Jordegods uden Ledingsafgift. Imidlertid er det derfor ikke mindre rimeligt, at enkelte Adelige og Mægtige i langt ældre Tid maa have eiet mere Jordegods, end andre Frie; vel ogsaa undertiden eiet flere Boel i een Bymenighed.

desto mere maa man fierne Tanken om voldsomme Usurpationer og pludselige Forandringer i Standsforholdet, hvorved Adelen skulde have tilvendt sig sine aristokratiske Rettigheder, og Magt til at undertrykke den ringere frie Stand. En saadan Anskuelse maae vi holde for ganske uhistorisk. Det var kun giennem Autonomie, eller Vedtægter, at Rettighed erhvervedes i Middelalderen; og kun langsomt, giennem Aarhundreders Løb, modtog Vedtægten Forandringer, eller veg for den sildigere positive Lovgivning, ja selv denne var i Almindelighed kun Bekræftelse eller Modification og nøiere Bestemmelse af en ældre Vedtægtsret.*) — Saaledes har ogsaa den største Deel af Adelens Privilegier og Immuniteter oprindeligen ei kunnet være usurperede eller tillistede; men maa have været grundede i den successive Udvikling og Udvidelse af en historisk Retstilstand.

Denne historiske Udvikling har imidlertid ikke været ganske den samme i ethvert Land; men har i flere Dele været afhængig af Landenes nationale og politiske Forhold, Folkets Charakteer, Regenternes Egenskaber, fremmede Erobringer, og andre Omstændigheder. Saaledes har f. Ex. en Hoved-Egenhed for Adelsbegrebet over det hele øvrige Europa, Adel-

*) En stor Deel af det, der for en sildigere Tids historiske Betragtning viser sig som Misbrug eller Usurpation, var i hiin tidligere Alder en i gammel og lovlig Vedtægt begrundet Ret; og meget af hvad der i Historien af Middelalderens Forhold virkeligt fremtræder som Vold og Uret, er netop ikke det Gieldende, det Sædvanlige; men tvertimod saadanne enkelte ulovlige Undtagelser, eller Overtrædelse af almindelige Retsnormer, som Krøniken har fundet Anledning til at optegne, eller som have foranlediget skriftlige Forhandlinger, Rettergang og Lovmaal. At ville i en historisk Skildring af Middelalderen holde sig mere til det Abnorme, der erkiendtes som saadant, end til de gieldende Love og Institutioner, er en ikke sielden Uretfærdighed. Hvorledes vilde Billedet af vor Tid blive, dersom man vilde udkaste det allene efter dens Criminalhistorie, og Beretninger om Enkeltes forbryderske eller slette Handlinger?

standens Arvelighed hos alle Efterkommere, mandlige og qvindelige, paa en vis Maade tabt sig hos den egentlige engelske Arveadel (Pairsstanden); og en Eiendommelighed af uberegnelige Følger, for dette Lands Aristokratie er derved opstaaet.*) Imidlertid gjenfinde vi dog overalt i Middelalderen de samme Grundtræk i Adelens oprindelige Beskaffenhed og i dens efterhaanden erhvervede Prærogativer, f. Ex. Udøvelse af Retspleien paa dens Jordegodser og Besiddelser; den tidligste Brug af faste Slægtnavne; den i Forbindelse hermed og med Ridderskabet opkomne Brug af Familievaabener — begge de virksomste Midler til at individualisere Adelslægterne — længere hen Patronatet over Sognekirkerne, og den udvidede Herskabsret over den talrige, forringede Classe af frie Landboer (Bønder og Vornede), der ved at modtage Jord til Dyrkning af adelige Grundeiere efterhaanden kom i et Afhængigheds- og Ufrihedsforhold til disse; med flere andre Rettigheder og Immuniteter, som Adelen allerede i en tidlig Periode besad med den samme Vedtægt for Arveligheden af disse reelle Forrettigheder, der ogsaa fulgte Adelens personlige Stand og Vilkaar.

Det var saaledes overhovedet tre Hovedpunkter, hvortil det fuldstændigt udviklede Adelsbegreb væsentlig kunde reduceres: Slægtens Individualisering; det personlige Fortrin, arveligt og uudsletteligt hos ethvert Medlem af en Adelsslægt; og dette Fortrins arvelige Overførelse paa den adelige Grundeiers

*) Jeg kommer længere hen til nærmere at berøre dette Forhold. Hvad ovenfor er sagt, maa forstaaes med Hensyn til alt det Eiendommelige, som finder Sted ved Adelstanden i England i dens dobbelte Form (nobility og gentry) og til den særegne Arveret (efter Loven streng Førstefødselsret), som er almindelig i dette Land; men begrændses ved den uindskrænkede jus testandi. Pairsstandens Indskrænkning til den nærmeste Arving er egentlig ligefrem en Anvendelse af det almindelige Princip for Arvegangen.

Herskabsrettigheder. Hvorledes nu ogsaa Lehnsvæsenet, en ligeledes for Middelalderen og de germaniske Folkestammer eiendommelig Institution, medvirkede til en videre Uddannelse af Adelstanden, ligesom til den i flere Lande opkomne Adskillelse af en høiere og ringere Adel: kan her dog forbigaaes, da en saadan Forskiel ikke er grundet i det rene og oprindelige Begreb om Adelstand og adelig Fødsel; og da Lehnsvæsenet er en Institution, der vel forudsætter Adelstanden og er bygget paa dens Tilværelse, men hverken ligger i Standens Grundbegreb, eller er uadskillelig fra samme. Lehns-Institutionen kan nærmest sættes i Forbindelse med den hos Franker, og andre germaniske Nationer tilligemed den ordnede Fyrste-Magt efterhaanden organiserede Ministerial-Adel; ligesom Riddervæsen og Ridderstanden paa den ene Side, befæstede Stæder og en Borgerstand paa den anden Side, nærmest hænge sammen med Landkrigens og Forsvarsvæsenets forandrede Skikkelse, Rytteriets og øvede Krigsfolks tiltagende Vigtighed, og Nødvendigheden af at søge Beskiermelse mod pludselige Overfald i faste Borge, eller bag Stædernes Mure og Volde. Kongerne dannede sig i deres Embedsmænd og Hofmænd en egen nyere Adelsclasse, hvis personlige Fortrin og Værdigheder som oftest, men ikke altid, forbandt sig med Fødselsadelens arvede Fornemhed; *) og Ridderværdigheden

*) Det strider upaatvivlelig imod alle herhen hørende Træk i den germanisk-nordiske Forfatning og Historie, at tænke sig (hvad dog er Nogles Mening) Fødselsadel som den yngre, og Ministerialadel som den ældre Institution. Adskillelsen imellem den Ædle og den Frie forekommer jo som et saa primitivt, ældgammelt Phænomen, at vi paa den ene Side tydeligt finde det hos Tacitus, paa den anden Side i Scandinaviens Myther og Sagnhistorie. De tydske Saxer havde en saadan Adel, inden de bleve undertvungne af Frankerne; og Angelsaxernes Eorlcyn, Nordens Jarle- og Herse-Ætter, stige ligeledes op i Tider, ældre end de samlede Kongeriger, ældre end

blev ligeledes en Institution, der bidrog til, i politisk Henseende, at sætte hiin ældre Adel mere i Baggrunden, eller, hvor den ikke ved Grundbesiddelse var mægtig nok til at hævde sin rene, aristokratiske Betydenhed, at fremkalde den Afhængighed af Overherren, som Lehnsforholdet medførte. Saaledes opstod Forskiel imellem gammel og ny, høiere og ringere Adel (*Nobilis* eller *Armiger*, og *Miles*; Væbner og Ridder;) tilligemed Forestillingen om at ikke blot Fødsel, men ogsaa Stand, Embede og Levevìis kunde meddele Adelsværdighed.

En saadan sildigere, man kunde vel sige af Lehnsvæsenet udsprungen, eller med dette nær forbunden Beskaffenhed ved Adelen, at den af Konger og regierende Fyrste kunde bortskienkes, eller tildeles et hidtil uadeligt Individ, og derved tillige dettes Efterkommere, (Patent-Adel), er længere hen i Tiden bleven almindelig;*) men tilhører heller ikke Adelstandens oprindelige Idee, hvori det derimod snarere ligger, at Familiens høiere Herkomst var umindelig; eller med andre Ord, at den selv ved Bedrifter og Besiddelse maatte allerede i en fiern Fortid have erhvervet sig Adel, eller høiere Frihed. Hos de tydske Franker, i hvis nationale og politiske Forfatning vi, lige fra Galliens Erobring, og særdeles fra det Carolingiske Monarkies Stiftelse, tydeligst og fuldstændigst kunne forfølge den europæiske Adelstands Udviklingshistorie, finde vi dog først temmelig langt ned i Tiden de tidligste historiske Spor til den af Fyrsten meddeelte Adelsværdighed.**)

Overkongernes afgiort monarchiske Magt, og den først ved denne udviklede Ministerial- og Lehnsforfatning.

*) Ægte Adelsbreve i Frankrige (hvor de skulle være ældst) forekomme først i anden Halvdeel af 13de Aarh. under Philip III.

**) Intet saadant Spor forekommer i de carolingiske Keiseres Capitularier, eller Love, Rescripter og Anordninger; saalidt som nogen Formular til et Adelsbrev i de Marculphiske Formuler fra samme Periode,

Derimod er det en ældgammel, og saa at sige væsentlig Forestilling, der forbinder sig med Begrebet om Arveadel, at den er knyttet til fri Grundbesiddelse. Dette udrinder deels af den i Fortiden saa almindelige Forestilling, at den frie Mands Selvstændighed maatte være grundet paa Jordeiendom, uden Skatskyld eller Brugsafgift til nogen anden Privatmand; deels paa den Værnepligt, eller Forpligtelse til Krigstieneste, (være sig til Hest, eller til Fods, men fornemmelig det første), som i Middelalderen var uadskillelig fra Adelstanden; og som netop, saaledes som vi ogsaa see det i Scandinavien, var en Hovedgrund til at det adelige Jordgods (prædium nobile), under Forudsætning af hiin Forpligtelse, befriedes næsten fraen hver offentlig Skattebyrde. I deres Oprindelse vare ogsaa Adelstandens Forrettigheder ingenlunde betragtede som nogen Fritagelse fra almindelige Statsbyrder og Borgerpligt;*) men ansaaes kun som Godtgiørelse for de større Byrder, Værnepligt og Krigstieneste paalagde den rigere

hvor man dog finder Forlehningsbreve baade for Hertuger og Grever. Dette var i Følge den rigtige og naturlige Grundsætning: at Fødselen kunde Kongen ikke skienke Nogen (*Nobilis* fit, *gentilis* nascitur.) En anden Sag var det med Gods og Grundeienbom, som var bleven tillagt adelige Immunitet (villa, prædiumcum jure nobilitatis; prædium nobile). Ved at skienke et saadant bort med adelige Rettigheder, eller tillægge et allerede frit Gods (prædium ingenuile), saadan Rettighed: kunde Keiserne stifte en ny Adelsslægt; og derpaa haves Exempler allerede fra Ludvig den Frommes og Keiser Arnulphs Tid. (E. Montag Gesch. der deutschen Freiheit. I. 1. S. 149—51.)

*) I Forbigaaende kunne vi ikke andet, endogsaa her at bemærke: hvorledes det paa en Maade kan siges, at man i den engelske Forfatning er i nyere Tider kommen tilbage til hiint oprindelige Begreb om Adelstand. Denne Stand har aldeles ingen reelle Privilegier eller Prærogativer, fremfor nogen anden Classe af Statsborgere. Dens eneste store politiske Rettighed, giennem Primogenituren at danne Pairskammeret, er en personlig Ret; ligeledes Pairernes og deres Gemalinders Rettighed, i Livs= og Æres=Sager at have et eget Værneting, nemlig Overhuset; deres Rang, m. m.

og mægtigere Grundeier. I sig selv deelte den adelsbaarne og ætgode Mand Stilling med enhver Fribaaren; thi ogsaa denne var ved Fødselen uafhængig og sin egen; frivillig maatte han hengive sig, for at blive en Andens Tienestemand, og saaledes hengav ogsaa den Adelige og Fornemme sig i Kongens Tieneste, traadte ind i Ministerialforholdet, i Hoftienesten, eller blev een af Kongens Mænd — et Forhold, der blev af saa stor og vigtig Indflydelse paa Middelalderens Aristokratie. Thi, skiøndt dette i sin videre Udvikling, under forskiellige Skikkelser og Grader, eftersom Forfatningen i de forskiellige Stater dannede sig, bestandigen stræbte at opnaae en selvstændig og uafhængig Magt i Staten (hvilket jo endog i det tydske Rige til den Grad lykkedes den høiere Adel, at Hertuger og Grever fra at være Keiserens Statholdere og Embedsmænd, efterhaanden giorde sig, under et svagt Lehnsforhold, til næsten uafhængige Fyrster og Landsherrer): saa maatte Kongerne igien paa deres Side søge Midler til at begrændse Aristokratiets stigende Magt og Indflydelse, eller vedligeholde Modvægten i det monarkiske Regieringsprincip. Et af de virksomste blandt disse Midler var Dannelsen af den mere afhængige Ministerialadel, (Embedsadel) Lehns- og Hof-Adel, som Kongerne knyttede nærmere til deres Person og og Throne, deels ved den Glands, Anseelse og Embedsrang, som man forstod at tillægge personlige Værdigheder; deels ved reelle Fordele, som fulgte med de personlige Forlehninger, hvortil hine Tiders overflødigt rige Krongodser gave den letteste Tilgang.

At indskrænke Forlehningen til en bestemt Tid, i det høieste til Lehnsmandens Levetid, var den sande og eneste rigtige monarkiske Grundsætning, for at hindre Aristokratiets stigende Overvægt i Staten; hvorimod de arvelige Lehn, saaledes

som de allerede meget tidligt forekomme hos Frankerne *) og andre tydske Folkefærd, naturligviis havde en modsat Virkning. Vi kunne bemærke det som en Egenhed i Norden, at gammel og almeen Folkeskik, eller statsretlig Vedtægt, her var aldeles imod Arvelehn; og at den hele tydske (frankiske, longobardiske og senere normanniske) Lehnsforfatning egentlig altid blev fremmed for Scandinavien. Ikke desmindre opnaaede Adelstanden netop i disse Riger en saadan Magt og Betydenhed i Middelalderens Aarhundreder, (fra det 13de til det 16de) at endog hele Statsforfatningen omsider gik over til at blive et ved Aristokratie stærkt indskrænket Monarkie; ja det samme Phænomen see vi at Sverrige, hvor med alt dette en betydelig Grad af almindelig Folkefrihed bevaredes endog til langt nyere Tider, deelte med Danmark. Her synes vel Monarkiet tidligere at have villet constituere sig som selvstændig Magt; men sædvanligen savnedes energiske Konger til at haandhæve denne Magt imod en talrig, sammenholdende, i det 15de og 16de Aarhundrede med mærkværdig Hurtighed i Rigdom og Besiddelser voxende Grundadel.

Det er dog ikke, som man undertiden forestiller sig, et over hele Europa almindeligt Phænomen, som Nordens, og særdeles Danmarks Historie fremviser — hiin Adelens stærke Overvægt i Monarkiet; hiin, det aristokratiske Elements næsten udelukkende Betydenhed og Concentrering i Adelstanden allene — som derfor ogsaa med god Føie i det 14de og 15de Aarhundrede kunde hedde en Herrestand i Danmark, hvor man ei engang i dens Tids anseeligste Stæder sporer nogen Yttring af borgerligt Aristokratie — nogen industriel eller commerciel Magt, der kunde giøre sig gieldende ved Siden af

*) Allerede mod Slutningen af 9de Aarh. (s. Carl den Tykkes Capitularier af 887.) I Tydskland i den første Halvdeel af det 11te Aarh. (jvf. Pätz Lehrb. des Lehnrechts. S. 25. 32. 44.)

Herrestandens eller Grundeiernes Adelsmagt. Hvilken anden europæisk Stat vi endog ville tage til Sammenligning, vil den give os et i flere Henseender ganske andet Resultat. Italien f. Ex. hvis ældste Adel, uden Tvivl for en stor Deel af germanisk (ostgothisk og longobardisk) Herkomst, har havt en Mængde tidligt anseelige og mægtige Slægter, kunde dog i Middelalderen ikke hindre Dannelsen af en rig, mægtig, kraftfuld og selvstændig Borgerstand, hvoraf ogsaa nyere patriciske Adelsfamilier hyppigen udgik — en Borgerstand, der endog i flere italienske Lande for en stor Deel ved Kiøb fortrængte Adelen fra dens Grundeiendom, saaledes at det meste Jordegods i Middelalderen der kom i Stædernes Besiddelse, og for en stor Deel endnu er det — i hvilke Lande man da overhovedet ikke kiender nogen egentlig Bondestand, hverken af Selveiere eller vornede Livsfæstere. Egentlig er derfor ogsaa en stor Deel af Italiens Middelalder en Historie af Suprematsstriden imellem Adel og Borgerstand, hvori den første kun deelviis seirede. Resultatet af denne Strid blev heller ikke meget gunstigt, enten for det monarkiske Princip, eller for Nationaliteten; da Landet, udstykket i Fyrstendømmer og aristokratiske Republiker, ikke kunde opnaae Statseenhed, og uophørligen blev et Bytte for fremmede Krigsanfald og fremmed Erobring; ligesom paa den anden Side det demokratiske Princip vel beholdt en vis personlig Kraft og Selvfølelse tilbage hos Folket, men tabte reent den politiske, og maatte, tilligemed Aristokratiet, vige for den monarkiske Absolutisme.

I Tydskland — hvis hele politiske Udvikling i Middelalderen og den nyere Tid overhovedet ligger os nærmest — kunne vi vel sige, at Aristokratiets Forhold til Almue og Bondestand i det Almindelige omtrent har taget samme Retning, som i Norden, eller særskilt i Danmark; men dog med en tildeels anderledes modificeret Charakteer. Hertil hører bl. a.

at, uagtet Aristokratiets afgiorte Præponderants i Standsrettigheder, have dog de andre Stænder ikke til den Grad tabt politisk Existents, som i Danmark. Borgerstanden kom i Tydskland til en Kraft og Betydning, hvori den ikke gav Adelstanden meget efter; og ligesom Landadelen i befæstede Borge søgte og sikkrede sig en udvortes Uafhængighed, saaledes Borgerne i deres med stærke Mure og Taarne befæstede Stæder, hvilke tiltoge i Vigtighed og Betydenhed, altsom den almindelige Usikkerhed og en halv barbarisk Lovløshed tiltog under Næverettens Feidetid. Selv en Deel af Adelen tyede ind i Stæderne, blandede sig der med Borgerstanden, og afsondrede sig fra Landadelen; ligesom desuden mægtige patriciske Familier opstode i Borgerclassen selv, og dannede en egen Kiøbstadsadel. Stæderne, med deres Borgermester og ikke sielden adelige Raadsherrer i Spidsen *), udgiorde næsten overalt halvt aristokratisk, halvt demokratisk organiserede Samfund, hvoraf en Mængde (under Navn af frie Rigsstæder) endog opnaaede virkelig politisk Frihed, som smaa Republikker; medens andre ved at slutte sig sammen i Handelsforbund (som Hansestæderne) i høi Grad forøgede deres Velstand og Kræfter. Derfor ogsaa dannedes og vedligeholdt sig i alle tydske Lande et gammelt repræsentativt Element, Landstænderne, hvori, under Catholicismens Tid, Geistligheden og Borgerne stode Adelen ved Side; men hvori hiin Stand, efter Reformationen, i de protestantiske Lande mistede sin politiske Repræsentation, og Adelen (Ridderskabet) efterhaanden for det meste opnaaede en kiendelig Overvægt. Desuagtet er det ganske tydeligt, at Adelen i Tydskland fra det 16de Aarhundrede taber det meste af sin gamle politiske Betydning som Herrestand, og Fyrsternes Magt tiltager — netop det Modsatte af hvad der i Danmark

*) I Danmark tilegnede vi os vel den tydske Borgermester; men naaede aldrig videre, end til Raadmænd.

fandt Sted. Ligesom nemlig i ældre Tider Mangelen paa staaende Hære gjorde Fyrsterne afhængige af den krigsøvede Ridderstand, saaledes forandredes dette Forhold, da Skydevaabens Brug var bleven almindelig, og Fyrsterne i deres Krige havde lært at benytte de leiede Skarer, der lode sig bruge af enhver som betalte dem. Reformationen virkede ogsaa i denne Retning; den forstærkede overhovedet det monarkiske Princip, og gav tillige, om endog længe umærkeligt, det nyere demokratiske Element i Staterne dets første Næring. Saaledes var det ogsaa den, der i Nederlandene gav Borgerstanden og Demokratiet Kraft til at afkaste et dobbelt forhadt Aag, fordi det var fremmed Despotisme og et halv fremmedt, upopulairt Aristokratie, som vilde paalægge og forstærke Aaget.

I Norden, og særdeles i Danmark, har man, under andre og afvigende Vilkaar, seet en anden Virkning af Reformationen paa Statsforfatningen og Stændernes Forhold til Kongemagten, ligesom til hinanden indbyrdes. Ville vi her nogle Øieblik dvæle ved vort eget Lands indvortes Historie, da er det tilstrækkelig bekiendt, hvorledes den frembyder et paafaldende Exempel paa en for Statskraften, den politiske Sundhed og Nationens Velfærd ugunstig og skadelig Udvikling af Aristokratiet. Men denne dets skadelige Natur modtog det netop ved at faae den udelukkende, enemægtige Existents som politisk Stand, hvorved Ligevægten i Staten maa ophøre, og den aristokratiske Despotisme træde i Opposition til Konge og Folk; ligesom den demokratiske Despotisme der, hvor man i Staten ikke vil have andet end Konge og Borgerstand. Man har ofte nok, i henved to hundrede Aar, hos os fremhævet hiint Factum, som Beviis paa Aristokratiets statsfordærvelige Natur og Væsen overhovedet; og det er unødvendigt at gientage, hvad

der saa ofte er sagt og viist: at den monarkiske Reaction i det 17de Aarhundrede imod en overmægtig, næsten eneherskende Adel, var et nødvendigt og velgiørende Middel til at hæve Staten af en synlig politisk Afmagt. Imidlertid bør vi, naar vi blive ved vort Norden, dog ikke glemme, at ogsaa Sverrige, ei allene i Adelsmagtens stigende Hølde og Omfang, har deelt Skiebne med Danmark hele Middelalderen igiennem; men at det aristokratiske Element hist har lagt en endnu stærkere, sundere og mere udholdende Organisme for Dagen; og at desuagtet de øvrige Stænders borgerlige Frihed og communale Livskraft har vidst at hævde og vedligeholde sig, selv under de for Borgerfriheden efter Anseelse mest ugunstige Tidsvilkaar, i en langt friskere Tilstand, end i Danmark. At undersøge Aarsagerne hertil, vilde føre os meget for vidt; men et afgiort historisk Factum, som dette, bestyrker i det mindste, hvad desuden Englands Historie og Forfatning endnu tydeligere viser, at Aristokratiets Tilværelse og politiske Virkekraft aldeles ikke giør en Stats constitutionelle Udvikling umuelig; men at denne endog snarere trives der, hvor de forskiellige Stænders Interesser og Kræfter i nogenlunde Ligevægt kunne maale sig med hverandre.

Ligesom det ogsaa overhovedet er en ugrundet Mening, som i den nyere Tid Venedigs og Genuas Historie bl. a. modsiger, at aristokratiske Regieringsformer ikke kunde tænkes ved Siden af Statens Flor og Varighed, eller ved Siden af Folkets almindelige Velstand, der hvor de herskede: saaledes er det ikke mindre afgiort og historisk beviisligt, at det aristokratiske Statselement da først bliver skadeligt og virker ødelæggende paa Organismen, naar det enten indvortes degenererer og ophører at være hvad det skulde være, den bedste, den ædelste Bestanddeel af Nationens Masse; eller naar det, under en skuffende og indbildt Sundhedstilstand, under en unaturlig

Udsvulmen af den materielle Fylde, tiltager i et overdrevet, for den sunde Ligevægt imellem Statens Livskræfter skadeligt Maal. Det er kun den bornerede, i Culturhistorien og Statshistorie lige uvidende eller blinde Radicalisme, der vil negte, at Middelalderens Aristokratie, med dets Adels- og Lehnsvæsen, giennem et betydeligt Tidsrum virkelig udgiorde og repræsenterede den kraftigste Deel af Statens Folkemasse; og at det var giennem den Stand, hvis herskende, ideale Livsprincip Æren var, at Europas politiske Organisme i hiin Periode fra den ene Hovedside modtog Virkningen af den udviklende og beskyttende Kraft, der bevarede Monarkiet fra at udarte til Despotisme; ligesom det fra den anden Side var den geistlige Stand, der bevarede Menneskehedens og Nationernes aandelige Frihed, ved at hævde den alle christne Stater og Nationer giennemtrængende Grundsætning: at een Aabenbaring, een Tro og een Samvittighed aabnede den samme Vei til Gud for alle Mennesker. Nu er det vel ikke mindre vist, at Middelalderens Aristokratie, ligesaa vel som dens Hierarchie, i begges ydre Form og Tilværelse, uagtet en beundringsværdig Livskraft og Stabilitet, ikke kunde undgaae Udartelse og gradviis Forfald af begges ældgamle Tilstand og Forfatning; og det er gierne, hvad det første angaaer, hos en vanslægtet, udlevet, udmarvet eller fortørret Adelstand, at man henter Beviserne for Institutionens Fordærvelighed. Men man kunde, om dette skulde gielde for Beviis, ligesaa godt i den pathologiske Anatomie søge Beviser for den menneskelige Organismes slette og ufuldkomne Indretning.

Det er i øvrigt naturligt, ligesom det er almindeligt nok, at man hos os nærmest henter hine Beviser og Exempler fra vor egen Historie; i det man sædvanligen allene vil tilskrive Danmarks stærke og mægtige Aristokratie Statens politiske Forfald, saavel tidligere, som fra det 15de til det 17de Aarhun-

bredes Midte. Dette især i vore Dage hyppige Thema for historiske Declamationer er dog endnu langt fra ikke udtømt, eller fyldestgiørende besvaret. Det Skadelige og Fordærvelige i Overmagten hos hiin Tids danske Adel er i visse Retninger synligt nok; men det udrandt ikke blot af denne Stands historisk nødvendige Tilværelse; det var for en stor Deel Følgen af Kongernes Svaghed, Ubetydelighed og Udygtighed, der lod Aristokratiet vore dem over Hovedet; ligesom af den i lang Tid herskende Mangel paa Kraft, Intelligents og industriel Virksomhed hos Landets Borgerstand, der meget sielden kunde hæve sig over det isolerede Communallivs vegeterende Tilstand til activ politisk Betydning. En eneste Konge med fremragende Kraft og politisk Talent (som Valdemar III.), eller en Regentinde med Margrethes kloge Statsblik, vare ikke nok til at oprette eller bøde paa tidligere store politiske Feil, (f. Ex. de slesvigske Arvelehn, de sildigere Pantelaan og Udstykninger af Landet m. m.) Ingen af det 15de Aarhundredes danske Konger, efter Margrethe, var Begivenhederne og sin politiske Stilling voren; og hvor stort et Phænomen endog en borgerlig Konge og revolutionair Monark, som Christian II., var i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede: saa var det dog ikke af en vaklende, snart af mørke og despotiske Luner, snart af plebeiiske Yndlingers Indflydelser behersket, i Farens Stund modløs, i afgiørende Øieblik raadvild Natur, at man kunde vente sig den revolutionaire Statsforandring i Norden udført, som Christian i det ene Rige syntes at bebude ved uhørt blodig Voldsomhed; imedens han i det andet ikke vovede noget kraftigt afgiørende Skridt, eller lod Tiden gaae hen i Raadvildhed.

En tidligere Hovedgrund til Adelens stærke materielle Overvægt i den danske Stat laae vel overhovedet i den store Raahed, eller Fattigdom paa aandelig og national Cultur, der giennem hele Middelalderen røber sig i Danmark (selv hos Geistlig-

heden i det 14de og 15de Aarhundrede); og som maaskee endog forholdsviis var størst, da den i det øvrige Europa med hver Generation aftog. Under saadanne Omstændigheder var det begribeligt nok, at den Stand, der allerede ved Vaabenfærdighed ved et Slags militair Organisation, og ved at tiene til Hest, havde en personlig Styrke, uafhængig af det blotte Antal, og som tillige ved Grund-Besiddelser og Rigdom kunde byde over betydende Kræfter, langt lettere kunde komme til at underkue en Middelstand og Almue, der manglede enhver Modvægt baade i Intelligents og ædlere Cultur, og i materiel Kraft og Rigdom, end dette f. Ex. i England, i Frankrige, ja selv i en stor Deel af Tydskland og Nederlandene, var Tilfældet. I alle disse Lande, ligesom i en Deel af Italien, see vi allerede tidligt i Middelalderen, hvorledes Industrie og Handel hævede Stæderne og Borgerstanden til en Rigdom og Betydenhed, som man intet kiendte til i Norden; hvor derfor heller ikke den Rivalitet og den levende indvortes Kamp imellem Adelen og Stæderne, der spiller saa stor en Rolle i den italienske, den tydske og nederlandske Middelalder, kom til nogen betydende historisk Udvikling. De første alvorlige Udbrud af en saadan Strid (vi tale nemlig her ikke om de tidligere Bonde-Oprør) viiste sig ikke i Danmark, førend Luthers Kirkereformation allerede her havde yttret sin tidligste Indflydelse. — Man saae da i Grevens Feide det besynderlige Phænomen, at Borgerstanden i Siælland og Skaane understøttede en for dem selv saa fremmed og fiendtlig Sag, som Lybekkernes og Hansestædernes, da disse vilde benytte Borgerkrigen i Danmark og en Partistrid for den fangne Konge, deres egen naturlige Fiende, til Fordeel for deres Handelsinteresse. Religionsideer og Religionsfrihed vare her uden Tvivl ligesaa virksomme Drivefiedre, som den politiske Emancipation fra Adelsherredømmet, der i det mindste ikke havde kunnet udøve et saa føleligt og byrde-

saadt Tryk paa Kiøbstæderne, som paa Bondestanden. Det var netop i de danske Stæder, hvor man endnu havde vedligeholdt en Levning af communal Frihed og Selvstændighed; og hvor Adelsaristokratiet hverken havde faaet Indgang eller Indflydelse; da man hos os ikke finder, at Adelen nogentid, som i Tydskland og Italien, har givet sig ind i Stædernes Borger-Samfund, og saaledes deeltaget i et dobbelt Standsforhold; men at man tvertimod ved Lovbud og Vedtægter fra det 13de til 15de Aarhundrede har formeent Adelen at bosætte sig i Kiøbstæderne.*) Det Foregivende, at Kiøbstædernes Forfald maa tilskrives Aristokratiet, (som vi nyeligen have seet offentlig fremsat) har i det mindste ingen historisk Hiemmel i Perioden før Reformationen. Endnu mod det 16de Aarhundredes Slutning vare vel overhovedet de danske Stæder langt mere betydende, end et Aarhundrede sildigere; som deres Beskatning, den dem i det 16de Aarh. paaliggende Udrustning i Krigstider, deres Folkemængde, det større Antal af Sognekirker m. m. synes at vise; **) men uden Tvivl skriver deres virkelige Forfald

*) I vor ældre Lovgivning for Kiøbstederne finder man flere mærkelige Bestemmelser, der udtrykkeligt forbyde Afhændelse eller Pantsættelse af Kiøbstedgrund til Adelige (Herremænd), s. f. Ex. Kiøbenhavns ældste Stadsret af Biskop Jacob i Roeskilde 1254. c. 13. Den nyere af 1294. c. 22. Denne byder tillige c. 9, at dersom et Fruentimmer i Kiøbenhavn ægter en Adelsmand (Herræman), skal hun inden 3 Maaneder afhænde sin Eiendom, eller afstaae den til sine Arvinger og udflytte af Staden. I Christoffer af Baierns Privilegier for Viborg, 1440, §. 7, forbydes det enhver i Byen boende, Mand eller Qvinde, at tage sig nogen udenbyes »Herremand eller Mægtig« (i det Lat. „militem vel potentem") i Landet til Værge eller Forsvar (defensorem).

**) Jvf. f. Ex. Registeret over de danske Kiøbstæders Rustholdt, eller Udskrivning af Heste og Ryttere med Harnisk og Vaaben, som Stæderne skulde udrede til Christian II. svenske Tog, 1517. (Behrmann. II. S. 122.) Dette kan bl. a. sammenlignes med Adelens Rustholdt, eller Krigsfolk til Hest, som den tilbød at stille 1525. (Ny Danske Mag. V. S. 51—54.) Jvf. ogsaa Kiøbstædernes Skatte-Registere fra 1537. 48. 64. 68. 70 og 1576, hos Jacobsen om det d. Skattevæsen S. 116—20.

sig først fra de for Landets hele indvortes Velstand saa ulykkelige Krige under Christian IV. og Frederik III. *)

I det *danske* Aristokraties Historie viser der sig vel allerede fra ældre Tider (i det mindste fra det 13de Aarh.) en kiendeligt *tiltagende* Magt og Indflydelse hos den fornemme Stand, eller Adelen; tilligemed en, ved flere Leiligheder voldsomt frembrydende Opposition imod Kongemagten, uden at denne havde, eller kunde søge nogen Bistand herimod hos de andre Stænder; men Aristokratiets fuldkommen afgiorte politiske Overvægt begynder dog egentlig med det danske Rigsraads Organisation eller selvtagne Myndighed, som en *vedvarende*, i Regieringsmagten deeltagende *Adelscorporation*, hvori kun Bisopperne synes at have havt Virilstemmer. Denne Forfatning var, som det lader, allerede nogenlunde fast organiseret i det 14de Aarhundrede; men udviklede sig til fuldkommen statsretlig Gyldighed i det 15de **); og Danmark kan saaledes siges i henved 300 Aar at have været et aristokratisk Monarkie. — Man kan vel betragte det som utvivlsomt, at denne den danske Adels politiske Magt havde og fik sin Hovedstøtte i dens materielle Kræfter, eller dens *Grundeiendom*, hvilken den i Danmark besad under lignende agrariske Forhold, som i det tydske Rige; dog saaledes, at hos os, som det synes, de frie (jordegne) Bønder, og de kongelige, eller Kronens, af Herrestanden uafhængige Fæstebønder (Landboer), sildigere i Danmark, end i Tydskland, have været til i betydeligt Antal. Den danske Adel var, fra ældgammel Tid, fortrinligen at betragte som *Grundadel*; og, uden her at indlade os paa ældre Tiders Vilkaar,

*) Betydelige Bidrag til at lægge dette for Dagen, har man bl. a. i de af Hr. Adjunct *Adler* udgivne Skoleprogrammer (1834—38), der afhandle *Ribe* Byes Historie under bemeldte Krige.

**) J. E. *Larsen*, om Rigsdage, Landsting og Rigsraad i Danmark. (Histor. Tidsskr. I. 272—74. jvf. S. 297. o. fg.)

ville vi kun bemærke: at naar man, efter hiin Periode (det 15de Aarh.) vil undersøge Landets Tilstand, Grundadelens senere Forhold til Landalmuen, den umiddelbart agerbrugende Stand, eller Bondestanden, og Aristokratiets overmægtige og skadelige Indflydelse paa den danske Stats Velstand og Forfatning: da maa man have to vigtige og afgiørende Tidsskillerum for Øie; nemlig det 16de Aarhundredes Kirkereformation, og Statsforandringen af 1660.

En overordentlig stor Deel af Grundeiendommen i Danmark havde længe været i geistlige Corporationers og Prælaternes Besiddelse. De umaadelige Kirkegodsers Secularisation bragte i Grunden hverken Staten, Monarken eller Almuen, nogen kiendelig Fordeel, nogen væsentlig Forøgelse af Regieringens Kraft, eller af Folkets borgerlige Frihed; hvorimod en meget betydelig Deel af disse Godser meget snart, enten som kongelige Lehn, eller ved Kiøb eller fordeelagtige Mageskifter, gik over i Adelens Hænder. Denne blev ogsaa, især ved Herregaardenes Udvidelse og Forøgelse, rigere og mere opulent; men den trak sig tillige mere tilbage i et uvirksomt, ubetydeligt Landliv. Den havde opnaaet omtrent Alt, hvad den i Danmark kunde vinde af politisk Magt og Anseelse, og manglede en Modkraft. Det forrige geistlige Element i Aristokratiet, som udgiorde et Slags selvstændig politisk virkende Kraft i Statsforfatningen, og i det mindste ved jævnlig Opposition og Strid med Kongemagten bidrog til at holde noget Liv vedlige i Statsmaskinen, var, efter en allerede i det 15de Aarhundrede kiendelig Slappelse, nu ganske udslettet. Adelen var bleven enemægtig i Rigsraadet; men, ogsaa betragtet som aristokratisk Repræsentation, var dette en meget ufuldkommen politisk Indretning, der svækkede og hindrede Udøvelsen af den monarkiske Styrelse, uden at den dog, i Følge sin Sammensætning, kunde betragtes som et fuldstændigt, ved frit Valg eller ved arvelig Ret qualificeret Adelskammer, en egentlig

Samling af hele Standens Repræsentanter. Ikke alene Mængden af Herremænd, men som oftest de fleste Rigsraader, levede som Landadel paa deres Gaarde. Dette havde vel i det mindste den gode Følge, at det overhovedet fremmede Tarvelighed og hindrede overdreven Luxus ogsaa i den høiere Stands sædvanlige Levemaade; ligesom det bidrog til at bevare en større Nationalitet hos Adelen, ja selv, uagtet Vornedskab og Hovtieneste, Spor og Levninger af et Slags nærmere, patriarchalsk Forhold imellem Adelsmanden og Fæstebonden *). Men det bidrog ogsaa til at isolere Adelen, og til at sløve den for høiere Formaal, for politisk Liv og Virksomhed. De sidste Levninger af den gamle Ridderaand og krigerske Riddcrære uddøde i Danmark omtrent med Frederik den Andens Tid, eller med den svenske Syvaarskrig; den maatte see sin sidste glimrende Repræsentant i en **Konge**, Christian den Fierde, der ogsaa i Ridderlighed ragede frem over sin Omgivning og overlevede en allerede svunden Tid. I mange Dele saae han Statens Brøst; han vilde ærligen det Gode og Rette, men fattedes Aandsstorhed og Aandskraft til at udføre det; Aristokratiets trykkende Vægt følte han, men lod det beroe ved at bruge sin Pen, og maatte, efter to yderst uheldige og udtømmende Krige, være tilfreds med nogenlunde at redde sit Riges Integritet. At bøie Adelens Magt fandt han sig aldrig stærk nok til at prøve paa. — I hundrede Aar (fra Midten af 16de Aarh.) kunde saaledes den danske Adel uden Kamp og Modstand nyde de opnaaede Fortrin og Standsrettigheder; men under denne

*) Hvor ringe og fortrykt endog Bondestandens Tilstand var, naar man sammenligner den med Herrestandens: saa kan man dog ogsaa om hiin giøre sig overdrevne Forestillinger. Var Hovarbeidet en svær og trykkende Byrde, saa vare derimod alle andre Byrder for Fæstebonden ulige lettere, end i sildigere Tider; og, uagtet al Adelsstolthed og Casteforskiel, stod dog i **Livet selv** Adelsmanden og Bonden hinanden nærmere i det 16de, end i det 18de Aarhundrede.

Troghed hensank den i materiel og voldsom Dorskhed; uden Bedrifters Glands, uden Fiinhed i Sæder, tabte den sig i en indskrænket passiv Egoisme og hovmodig Ahnestolthed, saaledes at den, uden at ahne Faren, eller forudsee hvad der truede dens politiske Magt og Betydenhed, feig og uden Modstand saae denne tilintetgiort med et eneste Slag.

Statsforandringen 1660 styrtede det gamle politiske Aristokratie i Danmark; men det var dog den Gang slet ikke Meningen, at man vilde undertrykke den ydmygede Adelstand, i det man betog den selvstændig Magt i Staten. Man vilde kun giøre den afhængig og politisk umyndig, ligesom de øvrige Stænder. Man lod den derfor beholde meer end en Skygge af den forrige Herlighed, ved at give den næsten udelukkende Adgang til Monarkens Hof, og til de høieste og vigtigste Statsembeder *). Men disse Fortrin skulde, efter den nye Statsforfatning, kun tilflyde den som Naadesbevilgninger, der knyttede Adelens Interesse og Glands til Monarkiet. Det i Aarhundreder voxende og udviklede, men indvortes svagt organiserede og slappede Stands- og Grund-Aristokratie i Danmark vilde man forvandle til et Hof-Aristokratie, hvorpaa man for en stor Deel vilde støtte den uindskrænkede monarkiske Magt. Imedens man derfor, ved at berøve Adelen dens væsentlige politiske Standsret, og dens ufuldkomne Repræsentation giennem Rigsraadet, giorde den, som Corporation, ubetydelig og uselvstændig, lod man den beholde de fleste af dens reelle Immuniteter og Privilegier, særdeles som Jordegodseiere. Revolutionen 1660 og det absolute Monarkie i Danmark var vel et

*) Dette fandt vel egentlig ikke Sted de jure efter Souverainiteten, som tildeelte Borgerstanden Privilegier, hvorved den fik Adgang til alle Embeder og Æresposter. Men hvorledes det virkelig gik til hermed indtil henimod Slutningen af det 18de Aarhundrede, og hvormange betydelige Embeder der indtil den Tid forbeholdtes Adelen og Hoffets Yndlinger, veed jo enhver.

Værk af Hoffet, støttet paa tydske Udlændinger og paa Borgerstanden, som ved Kiøbenhavns Beleiring og Forsvar havde vundet en hidtil ukiendt Vægt og Betydning; men desuagtet var Fordelen, som denne Stand vandt ved Forandringen, ikke betydelig, eller udviklede sig kun langsomt.

Uddannelsen af den nye monarkiske Statsforfatning faldt ligeledes for en stor Deel i Hænderne paa en Statsmand af borgerlig Fødsel, som udmærkede Aandsgaver hævede til den høieste Værdighed og Indflydelse; men hans Skiebne blev at styrtes ved en Hofintrigue midt i sin glimrende Bane. Saa slet lønnedes han af den danske Hofadel, skiøndt han dog var saa langt fra at ville undertrykke eller ydmyge Standen, at han snarere paa forskiellige Maader søgte at hæve dens Stilling og Betydning i Staten under det absolute Monarkie.

Dertil hørte Oprettelsen af en ny, høiere Lehnsadel, eller Grever og Baroner, (1671) og af Majorater eller Stamhuse, hvortil Adelen i Danmark tilforn intet havde kiendt. Skiøndt man vel kan betragte begge Indretninger som et Slags Concessioner, for at oprette en Deel af det Tab, Aristokratiet ved Souverainitetens Indførsel havde lidt; har man dog uden Tvivl deri tillige seet et Middel, hvorved man tænkte at danne en ny, til den souveraine Monarks Person og Hof nærmere knyttet riig og fornem Adel. Imidlertid kan man vanskeligen forestille sig, at en saa klog og indsigtsfuld Statsmand, som Griffenfeldt, skulde have overseet, at Oprettelsen af store Majorater og en arvelig Grundadel egentlig var det samme som at danne et nyt Aristokratie. Men dertil sigtede ogsaa uden Tvivl den hele Institution. En ny Lehnsadel skulde, begunstiget ved Privilegier, i nærmere og umiddelbar Forbindelse med Thronen, blive dennes Støtte, og forhøie Monarkiets Glands. Ridderordener og Rang skulde bidrage end mere hertil; og den gamle Adel, der ikke strax kunde glemme

hvad den havde været, skulde sættes i Skygge. Paa den anden Side gav man den dog, ved Majoraternes Oprettelse, Leilighed til paa ny at vinde borgerlig Selvstændighed og Uafhængighed, der let maatte kunne have udviklet sig hos en Grundadel, som havde havt Charakteer og Selvfølelse nok til at ville udgiøre en høiere, arvelig Stand af Jordeiere og Jordbrugere, hellere end blot at repræsentere ved Hoffet og i Hovedstaden. Men hertil reducerer sig egentlig efter 1660 den danske Adels hele politiske Betydning. Det var ligesom Souverainiteten, ved at betage den selvstændig Standsret, havde lammet dens hele moralske Kraft, og tilintetgiort dens Nationalitet. Af det 16de Aarhundredes diærve, kiække, undertiden overmodige danske Adel, der endnu paa gammeldags Herreviis levede paa sine befæstede Gaarde, var der i det 18de Aarhundrede ingen Spor tilbage. Ligesom Hoffet blev fortydsket i Sprog og Tone, og Hovedstadens fornemme Verden, naar det kom høit, satte en Ære i at cultivere sig efter franske Mønstre: saaledes tabte Adelen efterhaanden ethvert nationalt Præg, og søgte ved personlig Hovmod, ved udvortes Glimmer og Luxus, at dække den indre Tomhed, Uvidenhed og Udygtighed *). I Stedet for at vinde i selvstændig Kraft ved de store og de mindre Majoraters Stiftelse, ved at begaves med personlige og reelle Begunstigelser, ved at foretrækkes til de høiere civile og militaire Posters Besættelse, og udelukkende at decoreres med

*) Det er kiendeligt nok, at Adelen i Danmark fra Midten af det 17de Aarh. overhovedet gik tilbage i Cultur, Studier, Kundskaber og Dannelse. Saaledes ophørte ogsaa bl. a. efterhaanden de Adeliges Studeringer ved fremmede Universiteter (som Christian IV. ikke yndede, og derfor stiftede Academiet i Sorøe.) I Aarene 1567—1543 studerede allene i Padua henved 150 danske Adelsmænd, og omtrent 70 Borgerlige, som dette Universitets Matriculer udvise. (Suhms Saml. II. S. 6—18.) Med Sorøe Academie vilde det heller ikke den Tid lykkes; og det varede henimod 150 Aar, inden Adelen begyndte at studere i Kiøbenhavn.

de nye Ridderordener: saae man tvertimod Adelen i Danmark i det 17de og 18de Aarhundrede bestandigen at svækkes, i det en stor Mængde danske Familier uddøde, eller fortrængtes af tydske; og mange af de overblevne, uagtet alle de Fordele, der tilflød dem som Godseiere, forarmedes ved Ødselhed og Overdaadighed, som Hovedstads- og Hoflevnet medførte. Standen gik en ny, uundgaaelig Krisis i Møde, som den ingen organisk og ingen intellectuel Kraft havde til at afværge. Et Tidsløb af to Generationer har været nok til at udvikle Tingenes, fra Grunden forandrede Skikkelse.

Det 18de Aarhundrede havde saaledes længe seet Adelen i Danmark, bestandigen stigende i Hofgunst, Indflydelse og udvortes Glands; imedens paa samme Tid de andre Stænder, midt imellem Hof- og Embedsaristokratie, tabte indtil det mindste Skin af Selvstændighed. — Næsten eventyrligt maa det nu forekomme os, naar vi, ved et Slags monumental Beskuelse, eller af de overblevne fyrstelige Bygninger, som den høiere Adel, for ikke engang 100 Aar siden, kunde opføre i Kiøbenhavn, ville danne os en Forestilling om, hvilken Levemaade disse Familier under Christian VI. og Frederik V. maae have ført. Men ogsaa denne Periode havde sin Lysside. Ved Siden af en tarvelig, men nogenlunde jævn Velstand hos Borgerstanden, medførte den vel en tildeels uforholdsmæssig Luxus og overdreven Pragt hos de Fornemme; men den var heller ikke uden Virkning paa Opvækkelsen af en ædlere Cultur. Den er samtidig med det første Grundlag til egen Litteratur og Konst i Danmark; og skiøndt Adelen og den fornemme Verden for en stor Deel, ligesom Hoffet, i hiin Periode, var mere tydsk end dansk, maa man i det mindste rose en temmelig hyppig Smag og Interesse for Videnskaber, Lærdom, Bibliotheker, Konstværker og Konstsamlinger, der opkom i første Halvdeel af det 18de Aarh. og vedligeholdt sig hos den høiere Adel i nogle Decennier, indtil den

paa en Maade uddøde med disse, enten videnskabeligt dannede, eller med videnskabelig Sands begavede Magnaters sidste, mest glimrende Repræsentant, Grev Otto Thott.

En ny Culturperiode begyndte derimod under en Regiering, der var kaldet til, under den lange Varighed af meer end et halvt Seculum, at vække det danske Folk til fuld Bevidsthed af dets nationale Aand og Interesser. Christian den Syvendes Søn var og blev, som Regent og som Konge, en i Eet og Alt dansk Monark; og han var det saa fuldstændigt, at i hele Kongerækken siden Christian IV. ingen Konge i Danmark heri kan lignes med ham. Hvad Christian IV. og Frederik IV. havde ønsket og villet, det udførte Frederik den Sjette. Adelens Forhold som Godseiere til Staten og til Landbostanden havde antaget en Skikkelse, der var lige uforderlagtig for alle Parter. Uden personlig, politisk Selvstændighed, var den bleven begunstiget ved reelle Forretigheder, som nedtrykte baade Jordbruget og Jordbrugerne. En stor Reform forandrede disse Forhold. Den danske Fæstebonde — og det var nu, med andre Ord, den hele danske Bondestand — hævedes fra Vornedskabets, Stavnsbaandets og Hoveriets, i Aarhundreder dybt følte og trykkende Trællekaar til en friere, selvstændigere Tilværelse; men, hvad der var ligesaa vigtigt, ved Siden af en virkelig Revolution i Landboforfatningen, der saa at sige skabte en ny Bondestand i Danmark, vilde den ædle Fyrste tillige, at Bonden ved den for hans Stilling passende Kundskab og Oplysning skulde sættes i Stand til at høste Frugten af den gienvundne Frihed og Menneskeretighed. Dette vil Historien med Sandhed sige, var Frederik den Siettes Værk; det udgik fra hans egen Villie; og her benyttede han Enevoldsmagtens gunstige Betingelser til en af de mest følgerige Regieringshandlinger, nogen dansk Konge har udøvet.

Men dette Foretagende meente man ei at kunne udføre, uden at Adelstanden maatte miste saa godt som Alt, hvad den endnu havde tilbage af ældre Tiders Immuniteter og reelle Privilegier, og hvad den efterhaanden, endog efter at have tabt sin politiske Standsret, havde vidst at udvide; mindre til sand Fordeel for sig selv, end til Skade for den umiddelbart agerdyrkende Stand. Dette gik ikke af uden al Anvendelse af Magtsprog, eller uden en følelig, om endog lempelig Tvang; denne behøvede heller ikke at være voldsom, da Modstandskraften var borte. Virkningen var betydelig og afgjørende. Med det 18de Aarhundrede uddøde de sidste Levninger af Aristokratiets levende Kraft og Tilværelse som privilegeret Stand. Danmark har fra den Tid af kun i Navnet og i Slægttavlerne en arvelig Adelstand. Den er ikke *ophævet*, saaledes som i flere af Revolutionen og dens Virkninger berørte Stater; ja den har endog hidtil for en liden Deel reddet den eneste solide Betingelse for en fremtidig Betydning og vedvarende Existents: Familiegodser og arvelig Grundeiendom, sikkret ved Majorater. Men det vil være ufornødent videre at udvikle, at ligesaavel fra det politiske, som juridiske Synspunkt, har Adelen i Danmark i alt Væsentligt ophørt at kunne betragtes som *privilegeret* Stand; ligesom man ogsaa fra det statsoeconomiske Standpunkt (der i vore Dage omtrent sættes som det høieste af Alle) kun er alt for tilbøielig til at bestride Gavnligheden, ja Nødvendigheden af et arveligt Grundaristokratie i en monarkisk Stat. Det er ved dette Punkt jeg nogle Øieblik vil opholde mig, og hvori jeg vil samle det, jeg endnu kan ønske at tilføie disse fragmentariske Betragtninger.

Det er allerede ovenfor fremhævet som et af de mest betydende Grundtræk hos det ved Revolutionen ombannede Europa, at Stændernes ældgamle Forhold og Grændser enten ere factisk omstyrtede og ophævede; eller med Begrebets og Meningens Forvandling have tabt en stor Deel af deres Hold og Gyldighed. Den giennem et Aartusinde udviklede Ulighed i hine Forhold er tildeels forsvunden; eller rettere den har skiftet Form og Yttring. Aristokratiet har flyttet sig fra Adelen til Borgerstanden og Mængden; det ombytter sin monarkiske Charakteer med en demokratisk, og man nævner Middelstanden som den fortrinligste, den mest betydende, uden at man med denne Benævnelse kan forbinde et væsentligt og stadigt Begreb; thi hvor er egentlig Middelstanden, naar en høiere, en privilegeret Stand ikke længere erkiendes eller gielder? — Rigdom er derfor ogsaa, meer end tilforn, bleven den umiddelbare Maalestok for personlig Betydning; og netop nu ingensteds meer end i Frankrige, Revolutionens Fædreland, og det Land, hvor den mest radicale Omvæltning af alle Standsforhold er tilveiebragt. Man vil saaledes sætte den rige Stand der, hvor man tilforn satte den adelige, eller giøre Rigdom til den samme Betingelse for Standens Elevation, som Fødselen tilforn var. Men da her baade fattes det i Æren hvilende aandelige Princip, og den arvelige Grundeiendoms ydre Stabilitet, kan dog Pengearistokratiet, selv i vor Tid, ingensteds opnaae den personlige Anseelse og Gyldighed, som Adelen besad, ja som endog i Frankrige selv, et halvt Seculum efter dens Afskaffelse, de gamle Adelsslægter have bevaret; i det mindste for saavidt som de hidtil have reddet saamegen Formue, som behøves til Uafhængighed.

Adelstanden har heller ikke overalt ophørt at gielde som arveligt Slægtfortrin; det er kun i de umiddelbart af

Revolutionen hiemsøgte Lande, hvor man har angrebet dens lovlige Ret, tilligemed Misbrugene og Usurpationen. Men dette Standsfortrin har dog i intet Land, under ingen Forfatning, reent undgaaet Virkningerne af den borgerlige og politiske Statsrystelse, som deels har svækket, deels reent undergravet de mægtige Støtter, hvilke Standen havde i Tankens og Meningens Verden. Fødselsaristokratiet har tabt den forældede Gyldighed, det eiede allene i og ved sig selv. Det var en for Menneskehedens Udvikling nødvendig og velgiørende Virkning af Revolutionen, at den nedbrød enhver unaturlig Skranke for den intellectuelle Aandskrafts Virken i Staten, og sønderrev ethvert Baand, som Standsforskiel paalagde den. Man troer ikke mere paa adelig Byrd, som paa et ubetinget Prærogativ, et medfødt Vidnesbyrd om adeligt Sind, ædlere Tænkemaade, renere Sæder, finere Cultur, større Embedsdygtighed, høiere Patriotisme. Disse Egenskaber maa den Adelsfødte virkelig besidde, for at giøre sin Adel gieldende. Her er Forskiellen imellem det 17de og det 19de Aarhundrede; men det er ikke Revolutionen eller Frankrige, som udelukkende kan tilregne sig Fortienesten af denne Forskiel. Allerede for længe siden har Aristokratiet i England, hvor det endnu har større Magt og Kraft end i nogen anden europæisk Stat, maattet opgive Middelalderens og nyere Tiders efterhaanden forældede Fødselsprincip. Dette gielder der fornemmelig kun for at sikkre den blot i Primogenituren arvelige Pairsrettighed; det er det monarkiske, arvelige Princip, overført paa den Deel af Aristokratiet, som deeltager i Folkerepræsentationen — med andre Ord, paa det regierende Aristokratie. Men ogsaa i Overhuset betyder den arvede Pairsrettighed kun lidt uden politisk Indsigt og Dygtighed; og i alle øvrige Statsforhold kiender Englænderen intet politisk Fødselsprærogativ. Englands gamle Landadel

(gentry) udgiør en talrig og mægtig patricisk Classe *); men den har, som vi vide, sin Magt og Betydenhed allene ved sin Grundeiendom, og sin borgerlige Anseelse kun af den Agtelse, Familierne fra ældgamle Tider vedligeholde ved personlig Hæderlighed og borgerlige Fortienester. Den udgiør det demokratiske Aristokratie, som ikke gielder blot ved Fødsel og Arveret; men faaer sin politiske Gyldighed og Deeltagelse i Repræsentationen ved Folkets Valg til Sæde i the House of Commons. **)

De Fortrin, Aristokratiet endnu eier, kan det derfor overalt, selv i Lande, hvor det hidtil har bevaret sin historiske Ret, kun forsvare og vedligeholde, i det Indvortes ved aandelig Dygtighed, Indsigter og Klogskab; i det udvortes ved Besiddelsen af det eneste stabile Element i Formuen: Familiernes Grundeiendom, eller nafhændelige Jordegods. Vel kan man sige, at selv i det aristokratisk-demokratiske England er den sidste Betingelse ikke uundgaaeligt nødvendigen forenet med den politiske Adel, eller Pairsværdigheden; men det er dog kun meget sieldne Undtagelser, naar en Pairsslægt hverken er eller kommer i varig og fast Besiddelse af Familiegodser; og det viser sig alt for tydeligt, hvorledes endogsaa den hele

*) *I. Burke's* „genealogical and heraldic History of the *Commoners* of Gr. Britain and Ireland" (4 Vol. gr. 8. Lond. 1833—38) indeholder Stamtavler for henved 1450, endnu blomstrende Familier, hvoraf mange kunne føre deres Slægtregistere op til det 13de og 12te Aarh., ja enkelte lige til den normanniske Erobring.

**) Man har oftere bemærket det mindre Passende i Benævnelserne Over- og Underhuus, i Stedet for de engelske, der vel ogsaa udtrykke en Afstand i Rang; men egentlig dog kun i dette Tilfælde bemærke Adel og Borgerstand. I øvrigt veed man jo, at begge Huse, med Hensyn til deres politiske Rettigheder og Virken, staae fuldkomment lige; og at snarere Underhuset, eller Borger-Huset, har det væsentlige Fortrin, at Skattebevillingen allene tilhører det.

engelske Landadels Existents er grundet paa Godsernes Vedligeholdelse i Familierne, til at man ikke skulde indsee, at heller ikke nogen Pairsslægt i Længden kan bestaae eller vedligeholde sin Uafhængighed uden arvelige Familiegodser. En saadan Besiddelse, stor eller liden i Omfang, er ogsaa den eneste sande Betingelse for en selvstændig, i Slægterne forplantet Adel; og den frie Odelsbonde i Norge deler den med Jarlen og Baronen. Det er en falsk Forestilling, at Majoraterne have deres Skadelighed i Principet selv; eller at dette nødvendigen ved Primogenituren maa bringe uhyre eller uforholdsmæssige Midler i en eneste Arvings Hænder, imedens de øvriges Lod bliver ubilligen tarvelig. Det er ikke heri, at Majoraternes sande Princip ligger; men det er i Grundeiendommens Bevaring for Familien i det Hele, hvilket ikke i Tidens Længde med Sikkerhed kan opnaaes, uden ved den samme Arveret, der vedligeholder Monarkierne. Dette Princip udelukker aldeles ikke den moderate Fordeling af Formuen, som ved fornuftige Vilkaar for den øvrige Familiens Underholdning af Majoratet kan opnaaes. Men Majoratsprincipet har i England ikke allene opnaaet sin fuldstændige Betydning, men sin høieste Værdi og Gavnlighed, baade for Aristokratiet og for Statsforfatningen overhovedet, ved at knytte den politiske Adel, Pairsværdigheden, allene til Primogenituren. Netop herved er Staten bleven befriet for den unyttige Byrde af en overdreven talrig, for den selv og for Standen skadelig heraldisk eller Fødsels-Adel, der omsider, i ethvert Land, hvor den fremdeles vedligeholdes anderledes, end i al Fald ved et Heralds-Office og i Stamtavlerne, eller, saaledes som hos Englands gentry, ved Familiernes Fastholden ved deres Grundeiendom, maa udarte og blive til en politisk Nullitet, eller synke ned til Hofadelens ubetydelige, for Monarkierne saa ofte fordærvelige Classe, hvis Charakteer Montesquieu allerede for

henved hundrede Aar siden tegnede med de stærke og levende Farver, som det franske Hof laante ham.*).

Det er derimod den paa Adelseiendom grundede fulde personlige Frihed og Selvstændighed, der netop, ved at binde Adelens Interesse til Jorden, vil ophæve den Kløft, som i Middelalderen adskilte to Stænder, hvilket en forandret Landboforfatning i det 19de Aarhundrede snarere maatte knytte meget nær sammen. Hiin Tids Charakteer medførte, hvad vi nu efter vore Begreber kalde Fordom: at Landbruget var en ringe og vanærende Syssel for Ridderens og Adelsmandens Stand, der allene var henviist til Krig og Vaabenfærd, eller i Fred til at dele Landets Styrelse med Fyrsten. Vore Tider medføre en ganske forskiellig Anskuelse. Agerbruget er nu den frieste Næringssyssel af alle, og Jordbesiddelse almindelig erkiendt som den heldigste, om ikke den eneste Betingelse for en fuldkommen borgerlig Selvstændighed. Herremanden og Selveieren, der begge efterlade deres Gaarde til en Odelsarving, ere kun større eller mindre Led af den samme Kiæde; men begge have derfor ogsaa deres fælles, naturlige Fiende i Tidens nedbrydende eller revolutionaire Princip, der ikke taaler noget Slags Varighed og Fasthed, men vil giøre Jorden selv til Løsøre, eller bevægeligt Gods.

Det er efter dette Princip man vil, at Begrebet om al fast Eiendom skulde forsvinde under en ubegrændset Delelighed af enhver dyrket og dyrkelig Eiendomsjord. Ikke blot Jorddrottens Herregaard maatte kunne udstykkes; men, da ikke engang Bondergaardene, med deres Areal, tilstrækkeligt til at underholde den umiddelbare Jorddyrkers Familie, skulde undtages fra at falde fra hinanden i Smaalodder: maatte saaledes ogsaa den egentlige Bondestand, hvor en saadan endnu

*) Esprit des loix. Livre III. ch. 5.

findes, forsvinde. En Følge heraf vilde blive, at hiin indbildte Lighed i Stand og Vilkaar, som Tidsalderens Vaklen og Forvirring vil gjøre til eet med borgerlig Frihed og Lighed for Loven, vilde ende med at bringe Agerbrugeren, den lykkeligste, den frieste Statsborger, under Aaget af en værre Magt, end Grundadelens, den laveste, den mest materielle og egoistiske Magt: Pengearistokratiets. Den reent skrankeløse Agerkløvning og Jordbdeling, hvilken, naar Sygen bliver ret almindelig, heller ei de større Landeiendomme kunne undgaae, vil omsider kunne føre til det, den i en stor Deel af Italien har ført til, nemlig Middelgodsernes Forsvinden, tilligemed den egentlige Bondestands, saaledes som vi kiende den i Tydskland og i Norden; i det hine for det meste ved Opkiøb af Capitalister i Stæderne ere gaaede over i enkelte umaadelig store Jord-Eieres Hænder, og Bønderne, fra Selveiere og Fæstere paa bestemt Afgift, ere forvandlede til Jordleiere eller Forpagtere, som yde Grundeierne den halve Grøde. I denne Deel af Italien (f. Ex. Toscana, Lombardiet, Venedig) gives derfor næsten ingen Land- eller Grundadel, ingen egentlige Herremænd; men heller ingen Bønder, hverken Fæstere eller Selveiere. Patriciske Familier i Stæderne eie den største Deel af Landet; de smaa Jordbrugere er vel ikke Vornede eller Hovbønder; men deres Stilling er derfor saameget mere usikker.*) Ingen nedarvet, hiemlig Vane knytter dem til den kun for visse Aar leiede Jord, der i Øvre-Italien lønner rigeligt nok, men kun ved en tung og anstrengende Dyrkning,

*) Jvf. om disse Forhold, hvad Toscana angaaer, et for Middelalderens Landbohistorie interessant lille Skrift af C. F. v. Rumohr: „Ursprung der Besitzlosigkeit des Colonen im neuern Toscana; aus den Urkunden.“ Hamb. 1830 (hvormed bør sammenlignes denne Forfatters herhen hørende Bemærkninger i hans „Reise durch die östl. Bundesstaaten in die Lombardey.“ Lüb. 1838. S. 153—72). Ligeledes, mere i Almindelighed om Landboforfatningen i Italien, (men mindre grundigt) Fr. v. Raumer's „Italien.“ I. S. 375—388.

hvoraf Leieren søger i den korteste Tid at drage saa stor Fordeel, som muelig.

I øvrigt er dette vist nok kun at betragte som et localt og specielt factisk Beviis, intet almindeligt. Særegne historiske Omstændigheder have medført en Tilstand i disse Egne af Italien, der andensteds har dannet sig anderledes, f. Ex. i England. Ogsaa i dette Land kiender man næsten ikke til Fæstebondens Stand, saaledes som den fremtræder hos os og i alle tydske Lande; og Middelalderens almindelige Landboforhold, Colonatet eller Vornedskabet, Fæsteren bunden til sin Gaard eller til Grundeierens Gods, er i England i Almindelighed tidligt bleven afløst af andre, friere Forhold, som vel have bragt store, ja umaadelige Landeiendomme i de aristokratiske Familiers og Landadelens Hænder: men tillige have givet de umiddelbare Jordbrugere, den Classe af Agerdyrkere, som er traadt i Stedet for vore Bønder, Lellighed til at erhverve og vedligeholde en Existents, der overhovedet sikkrer den duelige, stræbsomme Landmand Frugten af hans Arbeide. En stor Deel Jordegods i England er tillige at betragte som gammelt Krongods eller Lehngods, der, med en Art af Arvefæste, er gaaet over til private Besiddere eller Herlighedseiere. Overhovedet kan man vel sige, at Landbruget i England har en aristokratisk Charakteer: men det har modtaget den samme organiske Forbindelse med demokratiske Elementer, som vi der forefinde i alle Stats- og Borgerlivets Skikkelser og Yttringer. Englands politiske Velfærd er og har længe været knyttet til begge disse Elementers Ligevægt; og denne Ligevægt har hidtil, skiøndt under mangen alvorlig og vældig Partistrid, vedligeholdt sig, fordi en høiere national Interesse er fælles for begge.

Imidlertid har det længe været kiendeligt, at Handelsprincipet og den industrielle Magt, begge i deres politiske Natur væsentlig demokratiske, med begges, for Statsbygningens Sikkerhed overhovedet farlige, colossale og skrankeløse

Udstrækning, ere paa Veie til at opnaae en for den mere aristokratiske, mere oprindeligt nationale Landbrugs-Interesse truende Overvægt. Det Farlige i denne viser sig ikke blot i den allerede unaturlige, men dog bestandigt mere udsvulmende engelske Colonialstat i alle Verdensdele, hvis Tilværelse og enorme Tilvært overhovedet ligger fiernere fra Grund-Aristokratiets Interesse, end Agerbruget og den hele indenlandske umiddelbare Production. Men Faren er ikke mindre synlig i Storbrittaniens, med lige Skridt forøgede, i 50 Aar omtrent fordoblede Population *). Der var en Tid, da berømte Statsoeconomer betragtede en saadan Stigen som et absolut og ubedrageligt Beviis paa Nationalvelfærd, Statssundhed og Statskraft. Jeg har aldrig kunnet øine nogen sund og lykkelig Tilværelse for en Stat, der ligner et Legeme, hvoraf enkelte Dele bovne af vorende Fedme og Muskelfylde, imedens andre Lemmer indsvinde ved tiltagende Magerhed; og det Land, der producerer en stigende Folkemængde, ved Siden af en i endnu stærkere Forhold stigende Mængde af næringsløse og fattige Indbyggere, kan maaskee paa samme Tid vore i Capital-Rigdom, men vorer visselig ikke i national Velfærd og Kraft; ligesaa lidt som et saadant Lands Tilstand kan siges at realisere Menneskehedens Fordringer til Statslivet med europæisk Cultur og Civilisation. Japan, hvor der gives en stor Mængde Rige og Velhavende, og ingen Nødlidende, overgaaer i det mindste heri alle Europas Stater; men ogsaa i vor Verdensdeel har Holland, til en vis Grad og paa sin Maade, lagt for Dagen, at der hverken behøves stort Omfang eller en umaadeligt vorende Befolkning, for at hæve et Land til en høi Grad af almindelig udbredt Nationalrigdom og indvortes Blomstring og Kraft.

*) England og Wales havde i A. 1780 omtr. 7,814,000 Indbyggere; 1821 allerede henved 12 Millioner; 1831 derimod 13,900,000. *Macculloch* Statist. Acc. of the Br. Emp. I. 405. Id. geogr. Dict. 1841. p. 452.)

Irlands modsatte Exempel synes derimod at maatte bringe hine statsoeconomiske Theoretikere paa andre Tanker. I dette Land finde vi saa at sige meget af Middelalderen i dens mørkeste Skikkelse forplantet til det 19de Aarhundrede. Extremerne af det feudale Aristokratie og den i Armod og Afhængighed trællende Almue, af Rigdom og Luxus i pragtfulde Stæder og Herreslotte, og det dybeste Trin af Usselhed i Huusmandens Leerhytte, hvor Kartofler Aaret igiennem er fælles og saa at sige eneste Føde for Mand og Kone, for Børneflokken og Svinet — findes ingensteds i Europa, neppe engang i Moldau og Wallachiet, i saa skærende en Contrast. Dog er netop i dette Land Befolkningen, især blandt den catholske Deel af Indbyggerne, i en virkelig gaadefuld og næsten utrolig Grad stigende. Naar vi bl. a. tænke paa, hvorledes, i den saakaldte Republiks Tid, den demokratiske Despot Cromwell og hans fanatiske Armee handlede i Irland — hvorledes Catholikerne den Tid forfulgtes med Ild og Sværd i et Slags Udryddelseskrig (man førte f. Ex. i tusindviis catholske Børn og Fruentimre som Fanger ud af Landet, og solgte demtil Jamaica) — hvorledes Republicanerne confiskerede Catholikernes Gods og Eiendom i hele Irland, med Undtagelse af Provindsen Connaught; og at man endnu i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede kun regnede Irlands hele Folkemængde til omtrent 5 Millioner, og 1821, efter den første ordentlige Folketælling til 6,800,000: saa maa man tilvisse forbauses ved Resultater som disse: at Irland i dette Øieblik har 8 til 9 Millioner Mennesker, hvoraf 6½ Million ere Catholiker, og henved 3 Millioner Fattige*);

*) L'Irlande par *de Beaumont:* T. I. p. 233. 380. Jvf. *Mac Culloch* geograph. statist. historical Dictionary. 1841. p. 452. (Efter de her meddeelte Tabeller var Irlands Folkemængde 1831 allerede 7,767,000, og den aarlige Tilvæxt i Giennemsnit 14½ p. Ct.) Disse Forhold vedligeholde sig ikke allene i de seneste Aar, men synes endog at stige i forbausende Grad. Efter en Folketælling af 1841 skulde Irland nu have 7,963,396 catholske Indbyggere, (i Aaret 1731 kun 1,309,768) og 1,916,317 protestantiske (1731 allerede 700,451.) Hele

imedens man tillige vil finde den Beskyldning absurd: at hele Irlands Ulykke fra Begyndelsen af alene maa tilskrives den engelske aristokratiske Forfatning. Det er ikke Aristokratiet, som saadant, som national Institution — det er den protestantiske Fanatisme og Despotisme, den protestantiske Geistligheds Tyrannie og Egoisme, den falske Erobringspolitik, i Forening med et fremmedt, unationalt Aristokratie, og endelig, i sildigere Tider, den til Overmaal drevne Jordudstykning, som ere de forenede Kilder til Irlands, Humaniteten og den sande Statskonst lige oprørende Folke-Nød.

Det synes ikke at være i et Land, hvor de meest skærende aristokratiske Misforhold og Misbrug fremtræde baade hos den protestantiske Adel og Geistlighed, at vi kunne søge Argumenter til Fordeel for Staternes og deres Forfatningers aristokratiske Element. Ikke desmindre er det netop en Sammenligning imellem Irland og England, der umiskiendeligt lægger for Dagen, at det ikke er de aristokratiske Institutioner i deres Væsen og Natur, men deres slette Anvendelse, og den Misbrug af Institutionerne, som uheldige historiske Forhold have udviklet og næret, der har medført den sørgeligste Tilstand, hvorunder noget Folk i Europa sukker — ja næsten kan man sige, i den hele Verden, hvor organiserede Stater bestaae. Vi maae vel lægge Mærke til: det er den selvsamme constitutionelle Regieringsform, den samme Grundforfatning, den samme fra en fiernere Tid nedstammende Fordeling af Grundeiendommen, den samme historiske og statsretlige Form af Adelstand og Grundaristokratie, hvorunder Storbritannien blomstrer som det rigeste og mægtigste Land i Verden, og Irland, som en særskilt Trediedeel af denne Stat, frembyder et Følelsen sønderrivende Billede af National-Elendighed. Denne Sammenligning forbigaae

Folkemængden skulde saaledes nu være stegen til 9,879,000 Mennesker. (Hamb. Corr. 1841. Nr. 246.)

de Allerfleste, som uden videre tilskrive Aristokratiet Irlands Ulykke *); de forbigaae med det samme den eneste Opløsning, der forklarer den ubegribelige Gaade; og denne Opløsning kan hentes i faa historiske Træk.

Irland er et erobret Land, et længe politisk mishandlet Land — men det er tillige et Land, hvor Erobrerne aldrig ere sammensmeltede med det undertvungne Folk; hvor to Nationer af forskiellig Herkomst i henved 7 Aarhundreder have kæmpet om Besiddelsen af Landet, og hvor Irerne, den celtiske Stamme, vel allerede maatte bukke under for den germaniske, da Henrik den Anden (i anden Halvdeel af 12te Aarh.) giorde de første varige Erobringer i Landet; men uden at dog de Overvundne ophørte at være i en tildeels ubetvungen Tilstand, eller i uafhængig Besiddelse af de indre Dele af Landet, hvor Erobrerne i Aarhundreder ikke kunde trænge ind. Blev endog det celtiske eller ubetvungne Irland i Tidernes Løb meer og mere indskrænket, indtil det omsider reent forsvandt: saa vandt derimod Landets oprindelige Indbyggere ikke ubetydelig Tilvært ved anglonormanniske Colonister, der i enkelte Familier blandede sig med hine, antog deres Sprog, Sæder og Religion, og saaledes vedligeholdt og forstærkede den for Irland ulykkelige Adskillelse imellem de erobrende Herrer,

*) Dette er saaledes ogsaa den egentlige Grund-Idee for et i øvrigt paa solide Principer og grundig Kundskab til Irlands Tilstand bygget Værk, („L'Irlande sociale, politique & religieuse", par *G.* de *Beaumont.* 3 Ed. Par. 1839. 2 vol. 8) hvis Forfatter man allene kunde ønske, at han, som Publicist og Statsoeconom, var mindre indtaget for republicanske Ideer og Institutioner, mere upartisk i Betragtningen af le revers de la médaille, og mere forsigtig i at antage heldige Følger af pludselige og reactionaire Omvæltninger. En saa oplyst Statistiker og Statsoeconom maatte ei ville tænke sig, at Irlands 3 eller 4 Millioner Fattige, og maaskee halv saa mange Trængende, kunde hielpes dermed, at Landets rige og velhavende Grundeiere ogsaa giordes til Stobber.

Englænderne i England og i Irland, og det i Trældom underkuede Folk, eller den irske Nation. Til den nationale Skilsmisse imellem de to fiendtlige Elementer kom der, fra det 16de Aarhundredes Begyndelse, en endnu større og dybere: det religiøse Schisma. Den ældgamle Catholicisme i Irland — det ældste christnede Land udenfor Italien og Gallien — sluttede sig nærmest til den celtiske Nationalitet. Henrik VIII. fordrede, at Irlænderne skulde opgive deres Fædres Religion, og underkaste sig den nye episkopale Kirke, ligesom Englands politiske Herredømme; men her stødte han paa en Modstand, der var endnu mægtigere end Nationaliteten. I halvandet hundrede Aar fortsatte Irlænderne den fortvivlede Kamp for deres religiøse Tro — en Kamp, der ved stigende gjensidig Forbittrelse antog den samme umenneskelige Charakteer, som i vore Dage Borgerkrigen i Spanien, og som først endte under Vilhelm III. med Landets fuldstændige Erobring, og med de catholske Irlænderes Udelukkelse saa godt som fra enhver borgerlig Rettighed. Hvorvidt det protestantiske Tyrannie i Irland er gaaet, da det først var kommet derhen, at man vel tilstod Catholikerne fri Religionsøvelse, men berøvede dem alle Betingelser for en statsborgerlig Existents: overgaaer næsten al Forestilling *); men vi kunne ei opholde os ved den detaillerede Skildring heraf. Vi ville standse ved den sørgelige, for Irlands hele National-

*) Den irlandske Catholik var efter Kong Williams Tid, indtil mod Sutningen af det 18de Aarhundrede begyndte, og 1829 fuldendte Emancipationer, udelukket ikke allene fra Valgbarhed til Parliamentet, men endog fra Ansættelse i ethvert civilt Embede, fra Officeersposter i Armeen og Marinen, ja selv fra Advocaturen; men alt dette var endnu ei at ligne med Tyranniets Indgreb i Huusret og Eiendomsret. En catholsk Fader havde ikke Formynder-Rettighed over sine Børn; gik et af Børnene over til den protestantiske Kirke, skulde Faderens Formue udelukkende tilhøre dette Barn; intet Slags Vaaben maatte findes i den catholske Irlænders Værge; eiede han en Hest, kunde enhver Protestant bemægtige sig den, mod en fastsat Priis af 5 Pd. o. s. v.

velfærd afgiørende Følge af Erobringens Natur og af den irlandske Befolknings Deling i Herrer og Trælle, i Rige og Fattige, uden Mellemled og uden Middelstand, i det mindste blandt Landboerne; den nemlig: at Erobringen selv, de i forskiellige Perioder fornyede Confiskationer, og de Eiendomsretten ophævende Lovgivninger, der berøvede Irlænderne al Grundeiendom, bragte Landeiendommen i lutter store Masser i fremmede, protestantiske, for det meste udenlands levende Herrers Hænder; og derved ikke allene tilintetgiorde Muligheden af at en Bondestand, efter vore Begreber, kunde opstaae i Irland; men tillige foraarsagede, at Eiendommene, efter det saa høit priisede frie Forpagtningssystem, udstykkedes i en talløs Mængde af Smaalodder. Til at forværre dette Vilkaar bidrog naturligviis meget, at den irlandske Grundeier ikke blot i Almindelighed er en Udlænding eller Englænder; men som oftest slet ikke, eller kun paa kort Tid, er nærværende i Landet og paa sine Godser. Men endnu fordærveligere virker hiint irlandske Jordbrugssystem, at Grundeieren sædvanligen bortforpagter Godset i store Jorddele eller Parceller til de saakaldte Mellemmænd (midle-men), og disse igien, stundom atter paa anden eller tredie Haand, lyre Jorden ud i Smaadele fra 20, 10 til 5 eller et Par Tønder Land (Acres); Alt med den, hos visse Theoretikere saa meget yndede Frihed i Tidsmaalet for Jordleien, og Frihed i Opsigelsen *).

Ulykkelige, tifold og hundredefold ulykkelige Irland — uden Fæstebønder, uden Vornedsskab, Stavnsbaand og Hoveri —

*) „Tenants at will", opsigelige Jordfæstere eller Forpagtere, („jagdbare Pächter" kalder Raumer dem) er den almindelige Form, hvorunder Jorden bortleies i Irland. „Wie soll ich tenants at will übersetzen? — Leibeigene? Aber in den alten Tagen der Leibeigenschafte bestand diese vielmehr darin, daß man die Leibeigenen festhielt, und keineswegs, daß man sie fortjagte. Ein ehemaliger Leibeigener ist ein Freiherr, verglichen mit dem jetzigen tenant at will." England im J. 1835, von J. Raumer. II. S. 395.

med det frieste Forhold i Agerbruget paa begge Sider, Frihed til at opsige og til at bortflytte, til at opskrue Afgiften saa høit, som Nogen vil betale den, og til at gaae bort som Tiggere i Pialter, naar den ikke kan betales, og intet er i Hytten at udpante! — Jordudstykning, Mangel paa Herregaarde med Livsfæstere og Bøndergaarde, Letheden i at komme i Besiddelse af en usel Jordlod, eller en endnu uslere Hytte med en Plet Kartoffel-Jord — med andre Ord, Letheden i at formere den ved Overmaal ligesaa ulykkelige, som under et saadant Forhold for Stat og Folk fordærvelige Classe af Landalmuen: Huusmændenes — saaledes netop de Forhold, man tidt nok har fremstillet som de ønskeligste for et Lands Agerbrug, ere de, der have forenet sig med Irlands politiske Undertrykkelse om at fuldende Landalmuens exempelløse Armod og Uselhed. Man kan sige dette næsten uden Indskrænkning; thi i et Land, hvor en saa uforholdsmæssig stor Mængde af Befolkningen hører til Agerbrugernes Classe *), og hvor ⅜ af Indbyggerne ere Stoddere, kan Velstand, efter vore Begreber, i denne Classe kun høre til Undtagelser; og hvad vi hos os kalde Fattigdom, bliver til misundelsesværdige Kaar for Mængden af irlandske Landboere. Herom lader sig neppe tale for Læsere, der ikke kiende Tilstanden i Irland af detaillerede Reisebeskrivelser og Parlamentsberetninger. For andre Landes radicale Agitatorer vilde det vel overhovedet være

*) I Irland regnes over to Trediedele af hele Folkemængden at høre til den agerbrugende Folkeclasse, i England kun lidt over en Fierdedeel; endskiøndt den dyrkede Jord i England udgiør omtrent 34 Millioner og 290,000 Tdr. Land (Acres), i Irland kun 14 Mill. og 600,000. (*Beaumont*, l'Irlande. I. 199. 375.) I England og Skotland fandtes derimod 1831 i Alt 1 Mill. 434,873 Familier, som levede af Industrie og Handel; i hele Irland kun 249,359. (*M'Culloch* statist. account of the British Empire. Vol. II. p. 199.) I England allene regnes den aarlige Værdi af Agricultur-Productionen i Giennemsnit til 132½ Pd. Sterl.; i Irland til 44½ Mill. (Id. geogr. Dict. p. 454.)

en gavnlig Cuur, at sendes paa et Aars Tid til Irland; men uden Tvivl vilde endog blot de, der ere vante til at skildre eller at tænke sig den danske Bondestands Tilstand før 1788 som det Yderste af Usselhed og Underkuelse, komme til en ganske anden Maalestok, naar Billedet af den irlandske Bonde fremstillede sig for dem.

Aldrig har vort Fædreland kiendt en Tilstand, der, endog kun i fiern Afstand, kunde lignes med Irlands; men heller aldrig har, hverken i den aristokratiske eller i den absolut monarkiske Periode, en saa uheldig Fordeling af Grundeiendom, et saa ødelæggende Princip for Jordbruget fundet Sted i Danmark, som i Irland. Hos os har Bøndergaardenes Vedligeholdelse som Hoved-Eenhed for det umiddelbare Jordbrug, og Lovbogens overhovedet gieldende og overholdte Forbud mod deres Nedlæggelse og Inddragelse under Adelsgodset, ikke allene reddet Landet fra mangen fordærvelig Følge af Bondestandens Fortrykkelse ved Aristokratiets Misbrug af dets Overmagt; men ogsaa giort det muligt, paa Landets gamle, nationale Landboforfatning at grunde en Reform og en ny Lovgivning, der længe have virket høist velgiørende for Landets Nationalvelstand, Agerbrugets Opkomst og Forbedring, den agerdyrkende Stands borgerlige Forhold, sociale Cultur og Moralitet. Vi have hos Os naaet en Periode, der let kunde forberede større, maaskee for en Deel lidet heldige og ønskelige Revolutioner i hine Forhold; men ligesaa lidt som vi kunde ønske os tilbage i en Tid, da hele Danmarks Grundeiendom var i Adelens Hænder, og Landet kun bestod af dens Herregaarde, og af de underliggende stavnsbundne Bønder — ligesaa lidt kan nogen Patriot ønske vort Land Følgerne af Landboforfatningens radicale Omvæltning og Hovedgaardenes Forsvinden tilligemed Grundadelen, Majoraternes totale Ophævelse,

og Agerjordenes Udstykning i bevægelige, uindskrænket deelige Parceller og Jordlodder.

Jeg har ovenfor berørt, at det netop er det sidst nævnte Princip — skiøndt knyttet til en heel anden Grundform — hvori vi maae søge en Hovedkilde til Irlands Ulykker, nær mest udrundne af Jord-Aager, Overbefolkning og Næringsløshed. At i øvrigt Udviklingsgrunden til dette Lands nationale Ulykker, høiere op i Tiden, ligger i historiske, giennem Aarhundreder virkende Forhold, og i protestantiske Erobreres vedvarende Tyrannie og Haardhed mod det undertvungne, catholske Folk, er ligeledes ovenfor viist. Ikke saameget den aristokratiske Grundbesiddelse i sig selv, som Maaden, hvorpaa baade indfødte og engelske Adelige have Indkomsterne af deres Besiddelser i Irland, og det, at Jorden derved er bleven til en Vare, der kan udstykkes i det Uendelige, og hvis Brug sælges giennem flere Hænder, indtil den tilsidst i Smaapletter kommer til de usle Hytteboere, er hiin Kildes egentlige Væld. Ikke det, at Irland, ligesom England, har aristokratisk Forfatning og aristokratiske Grundeiere, er dets Ulykke: men at det ikke har noget indfødt Aristokratie, ingen fra ældgammel Tid, giennem Aarhundreders Løb med Nationen sammensmeltet Landadel; heller ingen Livsfæstere og ingen Bondestand, ingen Fasthed i Udskiftningen af Agerjorden og Jordbruget imellem større og mindre Godseiere og Fæstere, og derfor en mageløs slet Fordeling af Formue og Grundcapital, en ligesaa mageløs Tilvært af Befolkning og National-Armod — hvis Tilværelse, i Fald den ikke ogsaa paa andre Maader laae for Dagen, vilde røbe sig i de uhyre Strækninger af udyrket Land, og i den forholdsviis meget lave Dagløn. Begge Dele, som Ledsagere af en udvortes synlig Armod, Usselhed og Tiggermængde, der overgaaer al Forestilling, høre til de sørgelige Phænomener som overraske enhver Reisende, der fra Englands yppigt blomstrende Kraft og Rigdom paa nogle Timer

seer sig henflyttet i et Land, der, under selvsamme Love og Forfatning, frembyder den mest skærende Contrast.

En almindelig Yttring af denne Modsætning er det ogsaa, at den engelsk-irlandske Adel, og Alt hvad der i Landet hører til Tory-Classen eller Aristokratiet, er en Gjenstand for arveligt Had hos Folket, paa hvilket denne Adel saa længe har udøvet et despotisk-lammende og udtærende Tryk; hvorimod i England ogsaa den store Masse af Nationen overhovedet føler sig ved sine Interesser uadskilleligt knyttet til de gamle aristokratiske Forhold og Indretninger, hvilke derfor egentlig intet Parti, ingen Folkeclasse for Alvor vil have afskaffede, uden den Classe, som er uden Eiendom, som intet har at tabe, og derfor let af Demagogerne lader sig indbilde, at den ved en Revolution vilde være sikker paa at vinde. I England har ogsaa Adelen deeltaget i den almindelige, indtil Sproget udstrakte, nationale Sammensmeltning af det normanniske og det saxiske Element, hvorved ethvert Spor af Landets Erobring ved en fremmed Stamme efterhaanden er udslettet. Adelen har gjennem Aarhundreder næsten altid været Leder af de mest energiske nationale Bevægelser; den har staaet i Spidsen for alle store og ærefulde Foretagender, og hverken skyet Fare eller Opoffring, naar det gjaldt om at begrunde eller forsvare Landets politiske Frihed og Selvstændighed, dets Magt og Nationalrigdom; den har ikke modsat sig nogen Udvikling af de øvrige Stænders lovlige Rettighed, eller enemægtigen villet gribe ind i Statsstyrelsen og tilegne sig Embedsmagten, hvilken, som man veed, efter den engelske Forfatning, for en stor Deel er uafhængig af Regieringsmagten, uden derved at kunne hindre eller svække denne. Under saadanne Forhold har det engelske Aristokratie vist nok ogsaa for sig selv vundet Magt, udbredt Indflydelse og en overveiende Grundrigdom; men det har dog vedligeholdt sin Nationalitet og Popularitet i en saadan Ud-

strækning og Betydenhed, som intet andet Land til vore Tider fremviser. Det har stadigen deeltaget i den intellectuelle Culturs Fremskridt. Adelen i England har ogsaa i vor Tidsalder indseet, at den, for at kunne forsvare sin Stilling, behøver at være meer end den ved Fødsel og Rigdom anseeligste Stand; at den i Dannelse, Indsigter, Statsklogskab og praktisk Duelighed maa holde sig i Linie med de Fortrinligste, i Fald den, som politisk Stand, vil bevare sin Ligevægt med Statens demokratiske Elementer, som fra saamange af Tidsalderens Vilkaar drage en forhøiet og udvidet Virkekraft. — At i øvrigt det høiere, det egentlig politisk-mægtige Aristokratie i England eier en af de uundværligste Betingelser for en vedvarende Frihed, og et af de bedste Midler imod indvortes Svækkelse og Fordærvelse, i den for den brittiske Stat eiendommelige Institution, der indskrænker den arvelige Pairsstand til Primogenituren: er i sig selv saa klart, og har saa ofte været omhandlet, at jeg her kan forbigaae det. Kun den Bemærkning vil jeg gientage: at intet tillige bidrager meer end denne Institution — det brittiske Aristokraties sande Livsprincip, i Forening med Monarkens Rettighed til at ophøie enhver Borger i Pairsstanden*) — til

*) Dette Monarkens Prærogativ er upaatvivlelig et constitutionelt Princip i den brittiske Forfatning, der i en vis Grad er i Stand til at betrygge Monarkiet imod Virkningerne af en overmægtig aristokratisk Opposition; men det er et Middel, der ogsaa kan misbruges og blive farligt for alle Constitutionens Elementer. Imidlertid er det en mærkværdig Erfaring, at aldrig har vel nogensinde, under den nærværende engelske Forfatnings hele Varighed, Pairs-Creationen været saa misbrugt, som under det, efter 11 Aars Regiering, af Folket selv styrtede demokratisk-liberale, eller Whig-Ministerium. I disse 11 Aar, eller under den Grey-Melbournske Styrelse, udgiør de nye Pairers Antal 89, de forfremmede 20; i Alt 109; og blandt dette hele Antal fandtes der kun 15, som ikke desforuden af de liberale Ministre havde modtaget enten Embeder, Hofposter, Ordensdecorationer, eller andre Lydigheds-Forpligtelser. Men Whig-Partiets Hensigt, paa den Maade at kiøbe sig et Baghold hos Aristokratiet, slog dog ganske feil. Det var

at styrke Adelens Nationalitet, og til at amalgamere den med det øvrige Folk, uden at svække eller forringe Standens politiske Vægt. Et Land, hvor den i Statsstyrelsen deeltagende Pair altid kun for sin Person besidder denne høie Adelsrettighed, og kun efterlader den til sin nærmeste Arving, imedens hans øvrige Slægt allene ved personlig Fortieneste kan giøre sig gieldende i Staten — et saadant Land er sikkret for de skadelige og fordærvelige Følger, som en alt for talrig, forarmet, afhængig, ahnestolt og uduelig Adel har medført; og i et saadant Land, hvor kun den Enkelte i hver Slægt, Hovedet for Familien, arver Adelsrettigheder, imedens hans Brødre og Slægtninge overhovedet ikke have anden Standsret end den borgerlig fødte, finder en medierende Overgang Sted imellem Adelstand og Borgerstand, der savnes overalt, hvor Fødselen antages at adle den hele Slægt. *)

---

et slet og fortvivlet Middel, som tilsidst forstærkede Oppositionen i Overhuset, i Stedet for at svække den.

*) Jeg veed i øvrigt vel, at Pairsstandens Primogenitur og arvelige Succession, som eneste absolut Betingelse for at tage Sæde i Overhuset, ikke er den eneste Rettighed eller Fordeel, som Brugen og Sæderne, men ikke Loven, tildeler Pairsslægterne. Thi skiøndt Pairernes Børn vist nok for Loven ere Commoners, regnes dog, ved Skik og Brug, den første Generation til Nobility; Børn af en Hertug og Marquis tituleres Lord og Lady, og ligeledes Grevernes ældste Sønner (Lords by courtesy) m. m. Vigtigere er det, at man vel ikke meget hyppigt seer nogen Pairs-Søn at slaae ind i et borgerligt Fag, da de sædvanligen enten ved Giftermaal og paa anden Maade blive Godseiere: eller de erholde Ansættelser i Armeen, og i Statsembeder. Dog er det Modsatte ingenlunde ualmindeligt. („Les fils cadets des Lords entrent *journellement* (dette Udtryk er vel for stærkt) dans le commerce, sans que l'idée même de dérogeance se présente à leur esprit." *Staël Holstein* Lettres sur l'Angleterre p. 159.) Overhovedet gielder det ogsaa kun om den første Generation, at de yngre Pairssønner holde sig nærmest til Aristokratiet; og hverken om de følgende, eller om Sidelinierne. Her indtræder saaledes en virkelig Amalgamation med Borgerstanden, (Commoners) som imidlertid dog aldrig ophæver det Slags patriciske Adel, eller Anseelse og Betydning, der følger de gamle og navnkundige Familier som saadanne.

Vi ere ved Slutningen af disse fragmentariske Betragtninger; og hvad her endnu kan tilføies, maa indskrænkes til nogle Resultater af det Foregaaende, som kunne giøre det tydeligere, paa hvilke Grundsætninger vi bygge Meningen om det aristokratiske Elements vedvarende Nødvendighed, ligesom for enhver Statsforfatning overhovedet, saaledes i Særdeleshed for den monarkiske. Aldeles modsat denne Mening er det, at ville prise Despotismen under aristokratiske Former, eller anbefale Gienfødelsen af et Adelstyrannie over Bondestanden. Dette hører til saadanne Sætninger, som i vor Tid kun behøve at udtales, for at lægge deres Fornuftløshed for Dagen, for at ophæve eller giendrive sig selv; og de, der give sig Skin af at tillægge enhver aristokratisk Tendents saa slette Motiver, bruge kun det almindelige Konstgreb i enhver Partistrid: at dølge den halve Sandhed. Ligesaa lidt er her tænkt paa at tilraade det ikke mindre absurde: at søge Aristokratiets Styrke allene i Tallet; at formere en Fødselsadel, der hverken har Pairsret eller Majorater at støtte sig til; eller at skabe en ny, konstig Adel, hvor der ingen Elementer gives, ved hvilke den saa at sige af sig selv kan danne sig. Heller ei er det Meningen, at det kunde hielpe Aristokratiet, om man ved Hofgunst og personlige Fortrin vilde bringe en henvisnende Fødselsadel igien paa Fode; i den Tanke, at den tomme Skal, uden indvortes Marv og Kiærne, skulde komme til at betyde noget i en Tid da Realiteten, i det Materielle som i det Intellectuelle, ganske har vundet Overvægten, og den beregnende Forstand og Klogskab alt for længe siden have fortrængt Phantasien fra enhver Indvirkning paa det borgerlige Liv. Adelen maa, om den vil gielde noget i vore Dage, ligesaa vel bygge paa en reel, i og ved sig selv gieldende Grund, som dette var Tilfældet i Middelalderen. Da bestod denne Grund, deels i Besiddelsen af fri Jordeiendom, deels i personlige Egenskaber, høiere

Æresfølelse, Vaabenfærdighed, Krigsdygtighed, Mod og Tapperhed. Den sidste Deel har tabt det allermeste af sin Betydning, siden Krigen har forandret sin Natur, og militaire Talenter i enhver Stand kunne giøre sig gieldende. Adelen maa nu, om den vil holde sig, vinde den samme Udmærkelse og Overlegenhed i ædlere Aandsdannelse, som den i Middelalderen besad i ridderlige Øvelser, i legemlig Styrke og Færdighed; og man vil dertil endnu kunne fordre, at den altid med hiin Dannelse forbinder den høiere Fiinhed, Urbanitet og Livsklogskab, der i vore Dage omtrent have indtaget samme Plads, som fordum det for længe siden forsvundne ridderlige Galanterie, og netop ere de Egenskaber, hvorved en formuende Adel lettere end nogen anden Stand, hvis borgerlige Existents og Levevei er knyttet til Industrie, mechanisk Arbeide, eller et underordnet Forretningsliv, vil kunne vinde den overlegne, høiere og forfinede Cultur, som kun Verdenslivet og en rig Erfaringskreds meddele. Disse ere Privilegier, som Adelen kan erhverve sig selv, og som Ingen kan berøve Besidderen.

Det er i øvrigt en Følge af de ovenfor fremstillede Begreber om Adelstanden som et historisk Element, en med politisk og statsretlig Vægt gieldende Stand, at den ikke allene maa hvile paa Arvelighedens Princip; men at dette maa have en gammel traditionel Grund i Statssamfundet. En ny Adel, som man vilde frembringe der, hvor den gamle Adel reent havde tabt sin borgerlig Selvstændighed, eller var nær ved at uddøe, vilde i vor Tid ikke blive til meget andet, end en arvelig Titel. Den vilde blive det saameget mere, naar den ikke havde noget andet at støtte sig paa, end et Adelsbrev og Vaabenskiold. Det eneste reelle Princip for en ny Adel er Familiegodset eller Majoratet; og Besiddelsen af et saadant er det rette Adelsbrev.

Ved Siden af den indvortes og historiske Betydning, der

er nødvendig for at gjøre Adelen i et Land til noget meer end en Skygge, staaer saaledes den anden, ydre, statistiske og statsretlige Betingelse for Adelens Tilværelse som politisk Stand. Besiddelsen af arvelig Grundeiendom. Dennes Vedligeholdelse i Familien er vel ikke udelukkende knyttet til en Institution af feudal Natur: Majoraterne; men til en vis Grad er dog denne Indretning uundværlig for at vedligeholde et uafhængigt Grundaristokratie; det er heller ikke dens med Fornuft og med rigtige Statsgrundsætninger overeensstemmende Existents, men dens Overdrivelse, dens unaturlige Udvidelse, der medfører de skadelige Følger for Staten og Familierne selv, som tilskrives den. Fordi det kan være gavnligt, at en Deel af de større Jordeiendomme have en sikkret Stabilitet som uafhændeligt Familiegods: derfor behøver hverken Jorden, Statens vigtigste Grundcapital, at være altfor ulige deelt (som jo i Danmark slet ikke finder Sted), eller Majoratsbesiddelsen at være forbunden med Undertrykkelsen af en fri Bondestand; endnu mindre den hele Grundeiendom at være i Adelens Hænder, som den i en vis Periode var det hos os. At i øvrigt et ved saadan Eiendom endog umaadelig mægtigt Aristokratie kan forenes med den meest blomstrende Tilstand af Agerbrug og Landvæsen — ja, at disses største Flor har kunnet udvikle sig i et Land, hvor de største Adelsgodser, eller samlede private Jordeiendomme findes — ogsaa derpaa have vi Englands Exempel. At Majoratsprincipet hverken staaer i Veien for borgerlig Frihed overhovedet, eller for Vedligeholdelsen af denne Frihed hos Landalmuen, eller i Bondestanden: derpaa giver Norge et ligesaa mærkeligt Exempel. Det eneste Land i Europa, hvor denne Stand har vedligeholdt et Majoratsprincip i den med Selveiendom forenede Odelsret, har tillige bevaret denne gamle Indretning under en Constitution, der har de allerfleste demokratiske Elementer, som nogen monarkisk

Stat kan fremvise. Men da her i dette Land baade fattes Adel, og, med enkelte Undtagelser, ogsaa større Jordegodser: saa gaaer denne Stat en Periode i Møde, hvori det i Constitutionen manglende politiske Element let vil faae et Surrogat i Bondearistokratiet, der kan føre til lige saa store Ufuldkommenheder i Forfatningen, som Adelsaristokratiet.

Skulde man nu endog finde, at Tidens Aand og Vilkaar hverken vilde tilraade eller fremme Adelsmajoraters Indførelse i saadanne Stater, hvor denne Institution aldrig tilforn fandtes: vilde det derfor ikke være mindre farligt og upolitisk at afskaffe dem i nogen monarkisk Stat, hvor de have en historisk, i Jordeiendommens Beskaffenhed og Fordeling grundet Existents; thi det er allene de arvelige Godsbesiddere, som ved alvorligen at forene deres Interesser og danne en sammenholdende Classe af selvstændige Statsborgere, kunne conservere Grundadelens aristokratiske Element i Staterne. Ligesom nu Odelsret, Selveiendom i Bondestanden, eller hos os, og i den største Deel af Tydskland, Fæstegaardenes fra gammel Tid af bestemte Areal, og Fæstets hyppige Arvelighed i Familien — har været det, for den jordbrugende Almue og for Staterne lige velgjørende, conservative Princip i Landboforfatningen, der har reddet den store Masse af Bondergaardene fra en fordærvelig Udstykning: saaledes gielder det samme om de større Jordeiendomme, der, i et vist Forhold, ere ligesaa uundværlige for de agrariske Forhold og for Statens Interesse, i det de for begge afgive Jordbrugets eller Landhuusholdningens faste Kierne, og den for Agricultur-Stater fortrinligen vigtige, betryggende Stabilitet, der forsvinder i samme Forhold, som den opløsende Jord-Udstykning tiltager over den Grændse, hvor Jordmaalet bliver utilstrækkeligt for den umiddelbare Jordbrugers Livsophold; med andre Ord, hvor Agerbruget ophører at være Næringsbrug for en selvstændig Bondestand. Nu

lader igien en saadan Stabilitet for større Landeiendomme sig i Længden ikke tænke, uden saadanne Forhold i Staten, der betrygge Familiegodsers Tilværelse — det være nu ved egentlige Majorater, eller ved andre Love og Vedtægter for Godsets Bevaring i Familien*); og her komme vi tilbage til det Punkt, hvor det politiske Aristokratie knytter sig til den faste Jordbesiddelse, hvor en selvstændig Grundadel med Besiddelsen forbinder den arvelige Standsret.

Saaledes komme vi ogsaa tilbage til det Resultat, at jo mere man, baade fra historiske og philosophisk-politiske Synspunkter undersøger, hvad der til enhver Tid har givet, og endnu allene kan give det arvelige Aristokratie eller Adelstanden eiendommelig politisk Vægt og vedvarende Livskraft: desto mere klart vil det blive, at det deels maa være de i en høiere Stands Slægter forplantede personlige eller aandelige Fortrin; deels den personlige Uafhængighed og Selvstændighed, der er bygget paa en, saa vidt menneskelige Forhold tilstede det, sikker og varig Grundvold. Uden en saadan er al Adel kun Chimære, og betyder ikke meer end Rang, Titler eller Distinctioner, der slet ikke have noget tilfælles med Aristokratiets væsentlige Element: en selvstændig, ved Standsrettighed betinget borgerlig Existents. Men at man i den seneste Tid

*) I England, hvor Lovene i det hele have deres Ufuldkommenheder, ikke i Frihedens Indskrænkning, men snarere i dens alt for ubegrændsede Udvidelse, hersker vel Majoratsprincipet i Arveretten tilsyneladende i den mest absolute Grad og Udstrækning. Lovlig Arving til den Afdødes hele og udeelte faste Eiendom er uden Undtagelse den ældste Søn, eller ældste Datter; og i Mangel af disse overhovedet den nærmeste Arving. Men enhver Besidder af saadan Eiendom har tillige en aldeles uindskrænket Frihed til ved Testamente at dele sin faste Formue imellem sine Børn, ja selv, med Forbigaaelse af sine Børn og Arvinger at disponere over Eiendommen ganske efter eget Tykke. Førstefødselsrettens almindelige Gyldighed er saaledes giort afhængig af ethvert Individs Villie og Magt til at ophæve den.

— og det uden at see hen til Udartning og Misbrug — overhovedet har kastet Had paa en saaledes existerende politisk Stand, udgaaer nu ikke saameget fra de absolute monarkiske Ideer, som fra den, efter Revolutionen mere overhaandtagende demokratiske Absolutisme. Det er den, der gierne vil iføre Autokraticts Aand og Princip republicanske Former, og begrave den virkelige politiske Frihed, Statsfriheden, meddeelt enhver Borgerclasse, under et andet Slags Despotisme, med Navn af Folkevillie — en Villie, der repræsenteres af vexlende Partier, ligesom disse af enkelte, talentfulde Individer, som have Lyst til at herske, og til en Tid, i en vis Grad virkelig herske, enten ved den offentlige Tales eller ved Pressens Indflydelse. Det er ogsaa hiin Absolutisme, som vil have monarkiske og aristokratiske Misbrug ombyttede med oligarkiske; som vil ophæve Standsforskiel og Standsret, for at bringe det til en chimærisk Lighed i alle Statslivets og Borgerlivets Potentser — en Lighed, der ogsaa vilde medføre hiin Bevægelighed i alle udvortes Vilkaar, Eiendomsforholdene ikke engang undtagne, som tilsidst maatte lede til Opløsning af al Varighed og Bestandighed, baade i Statsforhold, Nationalitet, individuel Retlighed og Eiendomssikkerhed. For en saadan nivellerende Lighed maatte da ei allene Fødselens, men ogsaa Aandens og Culturens Aristokratie, den høiere Dannelses, den ædlere Uafhængigheds Fortrin — ikke blot den aristokratiske Grundeiendom, men overhovedet alle større Jordbesiddelser forsvinde. Thi, hvad ere disse egentlig andet, end Landeiendommens faste Kiærne, der i og ved sig selv medfører et aristokratisk Grund-Element — med andre Ord, Betingelsen for en Grundadel, som, naar Eiendommen er der, i Tidens Længde vil danne sig selv?

Betragte vi nærmere, hvilke de Kræfter ere, som i vor Tidsalder endnu kunne modstaae hiin alt opløsende demokratiske

Absolutisme — der i sig selv er det samme som den franske Revolutions Lighedsprincip, som førte til Nedbrydelsen af alt det forhen Bestaaende, men som derimod, da det kom til Opbyggelsen af det Nye, efter saamange mislykkede Forsøg, kun har bragt det til et provisorisk Monarkie, svævende imellem Absolutismen og Republiken: saa finde vi unegtelig en saadan Modstand i de Europas politiske Organisme overhovedet beherskende monarkiske Statsformer; men i de allerfleste af de saaledes organiserede Stater er tillige for længe siden den Overbeviisning kommen til Modenhed: at Monarkiet ikke kan staae allene, saa lidt som Republiken. Ogsaa den har sit aristokratiske Princip i den verlende Magt, som Rigdom og Besiddelse, eller Folkegunst og personlig Overlegenhed, tildele Partier og Partianførere; og det farligste i denne Magt er netop, at den er ustadig, usikker, og afhængig af den individuelle Egoisme. Monarkiet maa derimod enten allene kunne udholde en vedvarende og uvis Kamp med det, efter Revolutionen, længe i Magt værende Demokratie; eller det maa være i en Stilling, hvori det kan støtte sig til det politiske Mellemled imellem begge absolutistiske Elementer, som danner sig gjennem et organisk og nationalt Aristokratie. Det er ovenfor berørt, hvorledes et saadant er til og virker i England; hvorledes det her er i en Stilling, der hverken er fiendtlig i Forholdet til Monarken, eller til Nationen; og hvorledes baade Statens Styrke og den borgerlige Frihed i England hviler paa en dybt begrundet Ligevægt imellem Regieringsmagten og Stændernes Organisme. — Nu er det ligesaa bekiendt, at en Stilling, som denne, har Aristokratiet ikke i nogen anden europæisk Stat, som at heller ikke nogen anden Stat med en saadan Kraft, og med en hos hele Folket saa eenstemmig Villie, hidtil har tilbagviist ethvert Forsøg af Revolutionen paa at indtrænge eller indsmugle sig i den brittiske Forfatning, i Nationens

Tænkemaade, eller i dens eiendommelige sociale Form og Udvikling. Den franske Revolution har derfor dog ei været uden store Følger for det brittiske Rige; den har fremmet en i colossale Forhold voxende Udvikling af dets ydre politiske Magt, og ved Siden heraf banet Vei for en Række af vigtige indvortes Statsreformer. — Men, hvor langt anderledes er Adelens og Aristokratiets nærværende politiske Tilstand i det øvrige Europa! Næsten overalt er det, om ikke tilintetgiort, som i de revolutionerede vestlige Stater, saa dog til den Grad svækket, at der ikke mere kan være Tale om dets Overvægt i Statssamfundet, men kun om at bringe det til Afgiørelse, om og hvor det endnu har saamegen Livskraft tilbage, at det kan hævde sin Tilværelse og Gyldighed som activt Element i Statsforfatningen.

Hvor forskiellig endog Meningen kan være hos politiske Theoretikere om et arveligt Aristokratie, dets Nødvendighed, eller Uundværlighed i en monarkisk Stat m. m., saa vil man dog, lige fra den liberale Montesquieu til vore Dage, finde alle dem, der give Historie og Erfaring Magt ved Siden af den abstracte Theorie, i Hovedsagen enige om de to Sætninger, jeg endnu vil underkaste en kort Betragtning: 1) at det arvelige Aristokratie er naturligt og væsentligt i enhver monarkisk Statsform, men især i den constitutionelle; 2) at det tillige maa være nationalt, d. e. udgaaet fra Folkets oprindelige eller ældre Forfatning, og saaledes fremtræde som en historisk Stand, ligesaa vel som Borger- og Bondestand. At hertil endnu slutter sig den Betingelse: at Aristokratiet, for at være meer end en død Form, maa besidde den active Livskraft, der udgaaer fra en fuldstændig Deeltagelse i Tidsalderens aandelige Udvikling: er allerede antydet.

Hvad det første angaaer, da har jo allerede Montesquieu*), den statskloge Frihedsven, tildeelt Aristokratiet den

*) At jeg her allene anfører denne classiske Forfatter, og ikke en Mængde

Plads, det bør indtage i Stater, hvor borgerlig Frihed skal herske; nemlig Pladsen som en Mellemmagt, hvis Bestemmelse er at moderere Virkningen af en lige eensidig udelukkende Udøvelse af den lovgivende og den executive Magt — naar den enten skal tænkes allene hos Regieringen, eller allene hos et Samfund af Folkerepræsentanter. Dette saaledes modererende Element imellem Styrelsen og Folket, imellem den monarkiske Villie, som udfordres til en Regiering, og den demokratiske Drift til at modstaae denne Villie, eller adsplitte den i utallige Individers Tykke: ligger netop i Aristokratiet — den Deel af Statsborgerne, hvis Stilling ikke blot giver dem den stærkeste Interesse i Samfundets Vedligeholdelse; men tillige sætter dem i Stand til at styrke Demokratiet, uden derfor at virke imod det monarkiske Princip, der maa leve hos en fast og kraftfuld Regiering. — Med andre Ord, Montesquieu tillægger Aristokratiet ingen herskende, ingen eensidigt afgiørende, ingen anderledes privilegeret Stilling i Staten end den, som virkelig giør det til Mægler imellem de to absolutistiske Principer: det monarkiske og det demokratiske, Villiens Eenhed og Villiens Mangfoldighed. For at denne Mægling kan have en virkelig levende Kraft, maa imidlertid det Element i Staten, hvorfra den skal udgaae, have en Selvstændighed, som det hverken laaner af Regenten, eller af de øvrige Stænder. Aristokratiet maa være Adel; Adelen maa være en politisk Stand; Standen maa være arvelig; den maa have en Rettighed i og ved sig selv, som Tilfælde og Vilkaarlighed hverken kunne give, eller fratage den. I øvrigt, naar vi for at

nyere, der ere af samme eller lignende Mening, skeer deels fordi Ingen vil kunne negte ham en ligesaa ædel og frisindet Aand, som et dybt og skarpt politisk Blik; deels fordi Alt hvad der efter Montesquieu er skrevet over Statsforfatning, Statsorganisme, borgerlig Frihed og Repræsentation, i sig selv dog er bygget paa de samme Grundideer, der tydeligt, klart og fuldstændigt findes angivne hos ham.

udtrykke Aristokratiets Grundvæsen, sige: det maa være arveligt: saa mene vi — saaledes som det ogsaa ovenfor tilstrækkeligt er antydet — at Fødselen kun er een, nemlig en udvortes Betingelse for Adelstandens Tilværelse; en saadan, der kun ved det Nødvendige i Standens Arvelighed faaer sin egentlige Betydning. Men denne Arvelighed maa tillige, for at kunne faae politisk Realitet, for at blive til meer, end et arveligt Skyggebillede af en for længe siden uddød Kraft, knytte sig til den stabile Eiendom, der ligesaa fuldt er Aristokratiets nødvendige materielle Basis, som Land og Folk ere det for en Stat og dens Regiering.

I det constitutionelle Monarkie er det bevægelige, demokratiske Princip, ikke allene sikkret i dets active Tilværelse ved et frit Valg af Folkerepræsentanter i de Borgerclasser, som kunne hævde borgerlig Selvstændighed; men Bevægeligheden er i høi Grad forstærket i dens Kræfter og Virkninger ved den valgte Repræsentations sædvanlige og hyppige Omskiftning. Den Stabilitet, som Statens Organisme derhos fordrer, som i det rene Monarkie er concentreret i Kongemagten, kan derfor i det constitutionelle endnu mindre undvære det aristokratiske Elements Basis for Ligevægten imellem de hinanden modvirkende Statskræfter. Skal her ikke een af disse vinde en Overvægt, hvorved Forfatningen omsider maa synke og gaae til Grunde: da maa ogsaa Folkets og Nationalitetens varige Idee og Grundvæsen repræsenteres ved et Grundaristokratie, som hverken er afhængigt af Enevælde eller Folkelune.

I enhver repræsentativ Statsforfatning er, som al Erfaring lærer, umiddelbar Deel i Statsinteressen, og saaledes Eiendom, men særdeles den faste Eiendom, den sikkreste, om ikke den eneste Grundbetingelse for den Selvstændighed, der udfordres til Valgbarhed; og saaledes er da ogsaa i en saadan Forfatning den arvelige Familie-Eiendom en naturlig

Betingelse for det arvelige eller aristokratiske Element i Repræsentationen — den Deel af samme, der omfatter Statens varigste, uforanderlige Interesser. Saaledes afgive da tillige de større Laudeiendomme en sikker, ja nødvendig Betingelse for det stabile og conservative Princip i Statskonsten — det Princip, som fortrinligen repræsenteres ved det arvelige Aristokratie. Jo mindre Eiendommen er, desto mere mobil bliver Jorden, og desto mindre Eierens umiddelbare Deel i Statsinteressen.

Hvor stærkt man nu endog vil angribe hiint Princip, ved eensidigen at fremhæve dets svage Side, eller de skadelige Følger, det kan have — og hvor lidt vi ere sindede at modsige, hvad baade Theorie og Erfaring tilstrækkeligt lærer, at Conservation ei kan bestaae i Stagnation: saa maa heller ikke Radicalismens Feltraab være os nok til derover at glemme, hvad der er en i alle Tidsalderes prøvet Sandhed: Den conservative Politik er ikke modsat den liberale, men kun den destructive; og det er denne, ikke den første, som er velgiørende Reformers sande Fiende, da den giør dem umuelige. Enhver Institution, der skal kunne forbedres, maa bevares; kun Revolutioner gaae ud fra Ødelæggelsen, som Basis for Reformer, og begynde med Tilintetgiørelsen af det Sikkre i Staternes Existents og Nationernes Velfærd, for at henvise dem til den nye Opbyggelse i en uvis Fremtid. Det er et Vovespil, der foretages med den nærværende og de nærmest kommende Generationers nationale og private Velfærd. I det denne gaaer i Løbet, henvise Revolutionens Ledere den skuffede Slægt til Efterkommernes bedre Lykke, til en fiernere Fremtids Gienfødelse af det Destruerede, og trøste den, omtrent som naar man dermed vil trøste Millionairen, der er forarmet ved en uhyre og uheldig Speculation: at den Formue, han har skilt sig ved, vil i sin Tid nok bære Frugt i Andres Hænder. — Ogsaa Stændernes Ophævelse, Tilintetgiørelsen af

deres Basis og gjensidige Indvirkning paa hinanden, er en revolutionair Omvæltning af ældgamle nationale og historiske Statsforhold, hvis Følger ville spores i det Dybeste af Statens Grundvold. At tilintetgiøre Adelsaristokratiet er paa eengang at tilintetgiøre Betingelsen for en over hele Statens Omfang udbredt høiere selskabelig Cultur; at forstyrre Ligevægten i det borgerlige Samfund, ved at destruere et politisk Element, hvis naturlige Bestemmelse er at beskytte Folket mod Despotismen (saavel Monarkernes, som Oligarkernes), Regieringen mod Revolutionerne, og begge mod Anarkiets og det absolute Demokraties Ødelæggelser; og det er at bane Veien for den laveste og mest crasse af de i Statslivet virkende særskilte Potentser, Pengearistokratiet. Tænke vi os dette i Adelens Sted som indtraadt i Landboforholdet og i Grundeiendommen — med andre Ord, tænke vi os de sidste Spor af en Grundadel, med og uden Majorater, forsvundne; Forholdet imellem Herrestand og Bondestand reent ophævet; Fæstebønderne alle forvandlede til Selveiere eller opsigelige Jordleiere — i begge Dele med ulimiteret Udstykningsret — Herregaardene, hele og parcellerede, som en blot Handelsvare, som Gienstand for aagrende Speculation, der snart i Hovedgaardens Udstykning til kummerlige Parcelgaarde, snart i Opkiøb og Sammenkiøb af Bondejord, kan giøre baade Ageren og dens umiddelbare Dyrkere (thi begge ere jo dog under hvilkensomhelst agrarisk Tilstand, uadskillelige) til det løse, bevægelige Middel for reent egoistisk Vindesyge*): da have vi nogle Grundtræk af Billedet paa

*) Jeg kalder saaledes det Motiv for Handel med Landeiendom, der allene gaaer ud fra mercantil Speculation, der betragter Jord-Handel, Korn-Handel, Trælast-Handel, o. s. v. fra eet og samme Synspunkt: den ved Kiøb og Salg overskydende Profit. Dobbelt uværdige ere vist nok saadanne Motiver, naar de findes hos adelige Herremænd, eller endog Majoratsbesiddere. Men at de i denne Stand overhovedet hos os — i det mindste paa Øerne — hidtil have hørt til sieldne Undtagelser, kan bemærkes.

den Tilstand, der vil afløse Tilintetgiørelsen af en Adelstand, baseret paa Grundeie og Familiegods; da have vi den Tilstand, hvori en ædlere, til arvet Besiddelse knyttet Stand af Jordbrugere vil forsvinde, og hvori Landet vil kunne nærme sig den agrariske Forfatning, som i halvandet hundrede Aar har medført og fuldført Irlands Ulykke, og skabt 3 Millioner Betlere i dette af Naturen med Frugtbarhed og Skiønhed rigt begavede Land — en Forfatning, som ogsaa allerede i endeel Egne af Frankrige har begyndt at udvikle de fra den ubegrændsede Jordkløvning og fra Overbefolkningen uadskillelige Følger.

I det vi nu nævnede Irland, bringer dette Lands forhen berørte Forhold os til det andet ovenfor angivne Punkt i Aristokratiets Organisme, naar denne skal kunne vedligeholde Liv og Sundhed; naar Aristokratiet i monarkiske Stater (thi disse er det vi have holdt os til*) skal beholde den velgiørende Existents og Virkning, som bedst sikkrer dets Varighed: at nemlig Adelen maa være national og populair, ved en gammel Forfatning, gamle Besiddelser og Rettigheder, sammenvoren med Folket, udsprungen af dettes Rod, og deeltagende i enhver national Interesse, i enhver naturlig Udvikling af Borgersamfundets Velfærd giennem de øvrige Stænder. Dette opnaaer den kun som Landadel, som Besidder af arveligt Jordegods, og ved den historisk-sociale Forbindelse, der knytter sig imellem Herrestand og Bondestanden, imellem en saadan Adel og de afhængige Agerbrugere, der dyrke Grundeierens

*) At Adel og Aristokratie kan tænkes, og har existeret i Republikker: skulde det vel være unødvendt at bringe i Erindring; men det er vel værd at erindre sig, at i den Tid, da selv de fleste Schweizer-Cantoner havde en Blanding af Aristokratie i det herskende demokratiske Element, i den Tid var Republiken enig, fri, blomstrende. Neppe tør vi mere tillægge den een af disse Egenskaber, fra det Øieblik, da Revolutionen ogsaa naaede dette Land, og da det absolute Demokratie næsten i alle Cantoner havde faaet Overhaand.

overflødige Jord for egen Regning. Hvad enten dette skeer under Forhold af en Census, en fast Jordskyld (Jordskatte), eller en efter Eierens Godtykke foranderlig Afgift (Forpagtning): vil hiin Forbindelse imellem Adel og Bondestand ikke opløses, saalænge Grundbetingelserne, Godsets Arvelighed i Familien, og Fæstejordens Bevaring ved Hovedgaarden, existere. At Forbindelsen i første Tilfælde knytter sig fastere, og langt mere antager den heldige Natur af et vidt udstrakt huusligt og Tyende-Forhold, end hvor Grundeieren dog altid bliver fremmed og ligegyldig for den Leier eller Forpagter, som han kan skifte, naar han vil, eller hvis Afgift han efter Godtbefindende kan forandre eller forhøie: er let at indsee, og ofte afhandlet. I øvrigt er det ikke vor Mening, at bestride Selveierbondens overhovedet heldigere Lod, der hvor hans Gaardbrug altid er sikkert, og tilstrækkeligt nok til at opholde en uafhængig Landbofamilie. Hvor dette ikke er Tilfældet, der veed man jo tillige hvilke Fordele en agrarisk Forfatning, som den, der i Tydskland og Danmark saa længe var den herskende, kan rose sig af; naar vi borttage de uvæsentlige, for Bondestanden haarde og nedtrykkende Vilkaar, Livegenskabet, ubestemt Hovarbeide, m. m. En nærmere Betragtning af denne Gjenstand ligger uden for vort Maal. Vi forudsætte de Betingelser som givne, at en arvelig Adelstand og adelige Godseiere existere; og at denne Stand fra gammel Tid af har været Besidder af større Landeiendomme. Her maa da, under alle Omstændigheder, en retsbegrundet Forbindelse imellem Grundherren og den umiddelbare Agerbruger uden Grundeiendom, finde Sted. Men denne Forbindelse antager en aldeles forskiellig Natur, eftersom Herrestanden enten betragter sig som Jordbrugere, og Godset som sit Hiem, eller ikke*). Det er kun den Adel, der har

*) Det her angivne Forhold er netop det, som i England er det herskende, endog blandt Aristokratiets øverste Classe. Selv den fornemste

sit Sæde paa Jordegodset, sin Hiemstavn iblandt sine Bønder, der vil opnaae og bevare den Popularitet og Nationalitet, som giver den Styrke og politisk Betydning*). En Ministeriel- eller Hof-Adel, uden Godser, eller for hvilken Godset er en Bisag, en blot Indtægtskilde, knytter aldrig hiin organiske Forbindelse med den ringere Landbostand, og vinder aldrig hiin selvstændige Betydning, som en uafhængig Landadel.

Dette er i øvrigt saaledes at forstaae, at denne Adel kan tænkes som uafhængig i dens personlige Stilling, uafhængig af Regieringen eller Regenten, men ikke uafhængig af Staten. Her ligger den sande Grændse for det aristokratiske Elements gavnlige Virken og Yttring. Adelen maa ei ville udgiøre en politisk uafhængig, en ved Privilegier baade af Monarken og af Folket uberoende Stand; med andre Ord, et Parti i Staten, hvis isolerede Stilling bliver en fiendtlig, saavel mod Regieringen, som mod de øvrige Stænder. Aristokratiet kan ikke staae allene i det borgerlige Samfund; saalidt som Fyrsten kan det i nogensomhelst monarkisk Stat — man kalde den nu absolut eller constitutionel; og Adelen maa, for at indtage sin rette Plads i det 19de Aarhundredes europæiske Statssystemer, ikke mere ville udgiøre en isoleret, eller ved et

Hertug, den rigeste Lord, der lever som Fyrste, og fører et fyrsteligt Hof paa sit Herresæde, har ogsaa der sit Hiem; og betragter sig som en stor Jordbruger. Enkelte Undtagelser fra denne Regel finde vel Sted; mangen Gang er det da vel ogsaa med saadanne Individer, som hverken høre til de mest agtede eller mest dannede Repræsentanter af deres Stand.

*) Endog midt i den franske Revolutions Svimmel og Terrorisme, finde vi et mærkværdigt Vidnesbyrd herom hos Landadelen i Bretagne, der altid havde levet fiernt fra Hoffet paa deres Arvegodser. Her saae man det Særsyn, at Bønderne forsvarede deres Herremænds Adelsprivilegier, og med Magt maatte trues til at modtage den Frihed og Liighed, som Republiken paatvang den. (*A. de Courson* Essai sur l'hist. de la langue & des institutions de la Bretagne Armoricaine. 1840. p. 336. 50. 87. 90. o. flg.).

blot Lehnsforhold til den souveraine Fyrste knyttet Magt i Staten. Den maa, som politisk Stand betragtet, udgiøre et Led af Folkets Organisme, ligesaavel som Borger- og Bondestanden. Dette kan den, og vil den kunne, ikke ved udelukkende Privilegier og Prærogativer, som den modtager og skal lade sig meddele; men langt mere ved Egenskaber, som tilhøre den væsentligt, som give den en egen, men naturlig og ikke usurperet Stilling blandt det øvrige Folk. At Fødselen hører til disse Egenskaber — uden at være den eneste, eller ene tilstrækkelige — at det er den, der udmærker Adelen ved Besiddelsen af et Fortrin, hvilket Staten, i dets oprindelige Idee, egentlig hverken kan give eller borttage — som nadskilleligt følger Besidderen i enhver Stilling, og ikkun tabes ved Forbrydelser, der medføre Ærens Tab: dette vil et vist Parti i vore Dage knap lade gielde; men det er derfor ikke mindre en factisk Sandhed. Et Slægtnavn, en Stamtavle, et Vaabenskiold, kunne vist nok i vor Tidsalder ikke udgiøre Adelens Støtter, eller betragtes som de Realiteter, hvorpaa Adelsslægten kan bygge sin Selvstændighed; men ogsaa de høre derfor ligefuldt, saalænge Slægten bestaaer, til de ydre Betingelser for dens Tilværelse, og beholde saaledes altid deres historiske Betydning. En ædlere Betydning, end i Stammens Ælde, ligger i Slægtens arvede Hæder; og hvis noget høiere Maal skal kunne vise sig for Adelsmanden, end for Statsborgeren af nogen anden Classe: da er det, at han ikke blot har sin egen Plads at udfylde, men sin Stammes Ære og Navnkundighed, sine Forfædres Bedrifter og Fortienester at forplante.

En Fødselsadel, allene som saadan, vil imidlertid i vor Tid ikke, og mindst ved udvortes Prærogativer uden Fortienester, kunne giøre sig gieldende; for at kunne dette maa den som Grundadel, under i øvrigt lige indvortes Betingelser, forene hine heldigere Vilkaar, som en ædlere Dannelse

fra Ungdommen tildeler den, med Uafhængighedens mere liberale, mindre egoistiske, egennyttige og mod den materielle Interesse rettede Tænkemaade. Den maa væsentligen have sit aristokratiske Fortrin deri, at den, i Følge sin Stand, virkelig hører til Nationens Ædlere og Bedre (αριςτοι). Da er det først, at den kan hævde og forsvare den høiere Stilling, som den maa antages at eie af og ved sig selv, eller ved hiint Fortrin, fra Fødselen af at tilhøre en dannet Folkeclasse, fritagen for nedtrykkende Trang og dens Afhængighed, og saaledes fortrinligen henviist til at erhverve den Dygtighed og Beqvemhed for det active Statsliv, hvortil de heldigste Midler ere faldne i dens Lod.

Dette Statsliv, denne Aristokratiets offentlige Virksomhed, kan og bør dog ingenlunde søges allene eller fornemmelig i Embedsstillingen. Tværtimod kunde man vel sige: at Adelens sande politiske Vægt, Aristokratiets egentlige Betydning, ligger netop udenfor den Embedsvirksomhed, der skal være forbunden med en af Staten lønnet borgerlig Stilling. Den adelige Borger træder herved ikke allene ud af sit eiendommelige, selvstændige Forhold til de øvrige Borgerclasser; men han indtræder i en dobbelt Afhængighed, af Staten, som dens lønnede Tiener; af Monarken, eller i repræsentative Monarkier af Ministeriet, som en, til at varetage begges Interesser nærmest forpligtet Embedsmand. Af den engelske Forfatning og det engelske Statsliv kunne vi imidlertid ogsaa lære dette: hvorledes Aristokratiet kan forene Selvstændighed med Statstieneste; og hvorledes Adelen, uden fiendtligen at modstræbe det frie, demokratiske Element, der griber dybt ind i den engelske Statsorganisme *), tværtimod selv slutter sig til dette; og ved at

*) »Lad os allene betragte den communale Organisation i England. Kan noget være mere republicansk? — Hvor gives der noget andet Land i Europa, hvor Borgerne ved deres communale Samfund selv styre

deeltage i Folkets almindeligt udbredte og vidt forgrenede Communal-Liv, bevarer Anseelse, Værdighed, Tillid, Indflydelse, og borgerlig Virksomhed, selv der, hvor den holder sig reent udenfor ministerielle Poster og egentlig Embedsstilling. Overhovedet føres vi, ved enhver Undersøgelse af det, som er et Livsspørgsmaal for Aristokratiet i det 19de Aarhundrede: hvorledes bevarer det sin Existents som politisk Stand, ikke allene mod Demokratiets Ret, men imod dets Usurpation? — ved enhver Leilighed tilbage til England og den engelske Statsforfatning. Her, har jeg allerede sagt, finde vi ei allene et stærkt og mægtigt, men et levende, et nationalt, et liberalt Aristokratie; og det sidste er det, som vi særdeles i vor Tid maae lægge Vægt paa — thi derhen er det kommet, ved Radicalismens systematiske Fremskriden paa Revolutionens nivellerende Bane, at hvis dens Tendentser virkelig engang skulde blive de herskende i det offentlige Liv, i Borgersamfundets og Statens Sphære, da vil Liberalismen være at finde paa en modsat Side af den, hvor man før søgte den, eller hos Aristocraterne. Dette er ikke meer end naturligt; thi, som vi have sagt, det aristokratiske Element er for Staten det conservative, det vedligeholdende og stabile; ligesom det demokratiske er det bevægende og bevægelige; og Ligevægten imellem begge, under en fri og levende Udvikling paa begge Sider, er den normale Sundhedstilstand for Staten. Hvad der ophæver denne, er ikke blot det første Elements unaturlige Tilvært og Kraftfylde, der medfører en skadelig Stagnation i det frie

teres fleste geistlige, administrative og financielle Anliggender, hvor de udnævne Politi-Embedsmænd og Betiente, Oppebørselsbetiente, Opsynsmænd ved Fattigvæsenet, Vei-Inspecteurer o. s. v.? — Og det er ikke tomme Formaliteter, som man opfylder uden Interesse; det er Rettigheder, som man sætter Priis paa, og som den rigeste engelske Borger dagligen udøver. Enhver Menighed er en lille demokratisk Stat.» *Aug.* de *Staël-Holstein*, Lettres sur l'Angleterre. Paris 1825.

Omløb af Statens Livsaander; men det er ogsaa hiin destructive Characteer, som det demokratiske Element kan faae, og siden Revolutionen har antaget, og som træder meer og mere aabenbart frem, jo mere det bliver sig bevidst, at Monarkiet, som saadant, er blevet svagere, og at Aristokratiet i de fleste Stater, enten er blevet fortrængt, eller, i Stedet for at bevare sin organiske Stilling, saavel til Monarken som til de øvrige Stænder, har isoleret sig og mistet sin politiske Selvstændighed.

Vi ville ei undersøge, om ikke Skylden herfor ligger mest paa Aristokratiets Side; men et Factum er, at det monarkiske Element kun i faa Stater yttrer en Styrke, der fuldkomment kan betrygge det imod Virkningen af den uafbrudt fortsatte, skiulte og aabenbare Undergravning af dets politiske Grundpiller. Constitutioner og repræsentative Forfatninger betragtes vel nuomstunder ogsaa som styrkende og forыngende Lægemidler for syqnende monarkiske Stater. Skulle de blive meer, end i det høieste Palliativer, da maa der i det mindste ikke være Tale om „en Monark, lige overfor et frit Folk," eller med et repræsentativt Mellemled, der kun udgaaer fra Folkets Totalitet, med Ophævelse af Stændernes eiendommelige, historisk begrundede Vægt og active politiske Rettighed. En saadan Repræsentation bliver kun det concentrerede Demokratie; og hvad skulde dette giøre med en Monark?*) — Det constitutionelle Monarkie, uden Stænder, uden et mæglende, selv-

*) Kongen — hed det i Begyndelsen af den franske Revolution, og hedder det endnu hos nogle constitutionelle, eller snarere, for at udtrykke det Modsigende i deres System eller Yttringer, republikanske Royalister — er kun Landets første Borger, Statens høieste Embedsmand. Da Embedsmanden aldrig kan blive til meer, end i det høieste Statens Tiener, — en Tiener, der ikke kan befale, uden i Herrens Navn — saa ligger der en ligesaa urimelig, som uopløselig Modsigelse i, at man vil tænke sig en Regent paa eengang som Statens Styrer, og som dens Tiener. Demokraterne, som ville giøre deres constitutionelle Konger til intet uden saadanne Tienere, have derfor ogsaa meget ondt ved at finde nogen Grund til at lyde dem.

stændigt Mellemled, uden et virkelig uafhængigt Overhuus eller Adelskammer (hvis Organisation i øvrigt naturligviis maa tænkes betinget ved særskilte historiske Forhold i de forskiellige Stater) er kun en Ballancering imellem Despotisme og Oligarchie. I elleve Aar have vi i Frankrige været Vidner til en politisk Kamp, der har meget af en saadan Charakteer; og hvor endog det mest moderate og liberale Monarkie, omgierdet af den constitutionelle og militaire Magt, ikke er i Stand til at holde sig mod en republicansk Pøbel, ledet af demokratiske Absolutister, uden jævnlig Anvendelse af despotiske Forholdsregler.

Dette leder os endnu tilsidst til Spørgsmaalet: hvad nytter vel i vor Tid en Recurs til Aristokratiet eller aristokratiske Elementer i Stater, hvor Adelen enten er politisk tilintetgiort, eller har tabt sit nationale Liv, og med dette sin politiske Livskraft? — Dette Spørgsmaals Besvarelse ligger imidlertid udenfor disse Blades Grændser; men det er let at indsee, at hvor en ældre Tidsalders Former ikke ere bevarede, men reent afbrudte og ophævede, der kan man allermindst vente sig dem fornyede i et revolutionerende Aarhundrede. For Aristokratiet gielder det da fortrinligen om at bevare, hvad det endnu har tilbage af levende Kræfter — der nemlig, hvor Adelen endnu har politiske Eiendomme og Rettigheder at forsvare; og Middelet dertil har det kun i den Tendents til Foryngelse, hvorved det paa den ene Side tilegner sig Tidsalderens hele Høide i Intelligents, Aandskræfter og social Cultur; paa den anden Side bevarer eller paa ny erhverver sig Popularitet og national Charakteer, ved at giøre Folkets Interesser til sine, og fortrinligen ved atter at tage Sæde og Hiemstavn iblandt Landalmuen, den friske Kiærne af Folket, hvorfra det altid — eller saalænge det endnu er muligt — skal drage foryngет Sundhedskraft og Livsaand, naar de henvisne eller forgiftes i de store Stæders og Hovedstæders fordærvede Atmosphære.

Et Aristokratie, har jeg allerede sagt, kan i det 19de Aarhundrede ikke staae allene. Hvor det skal holde sig, maa det udgiøre et selvstændigt Led i den Række af communale Aristokratier — om vi saa maa sige — der, lige fra Monarkens Statsraad, indtil Landsbymenighedens Sognestævne, maa indeholde Bestanddele af begge de i Statslivet virkende Principer: det aristokratisk-stabile, og det demokratisk-bevægelige; begge, i den rette Mening conservative for Staten, saalænge de holde sig i den lykkelige Ligevægt, der forener begges Styrke til een Kraft. Hvorledes Aristokratiet virkelig har lært at slutte sig til Kronen og til Folket, uden at bortgive sin selvstændige Frihed midt imellem begge — dette see vi i England og i den engelske Historie, indtil den allernyeste Tid. Men — „det engelske Aristokratie er ogsaa det eneste, der stiller en „ædel og værdig Modstander i Kampen mod det moderne De„mokratie; uligt hine udslidte, affældige Magter, som, det være „nu af Kraftløshed eller af Feighed, lade sig uden Modstand „dræbe paa Dødsleiet, kæmper det engelske Aristokratie tappert „og kraftfuldt til Forsvar for sine Rettigheder, og viser tilfulde, „ved den Energie og den Dygtighed, det udvikler, at det vil „udholde denne Kamp til det sidste Aandedræt. Intet an„det Aristokratie er saa populairt, og dog er intet andet „blevet saa vældigen angrebet, fordi intet andet er saa stærkt — „men derfor ogsaa er Striden aabenlys og ridderlig. Medens „andre Aristokratier vegetere, eller gaae ud i Skyggen, lever „og kæmper det engelske Aristokratie i Dagens fulde Lys, ved „Glandsen af dets Friheder.“ (L'Irlande, par *Gust. de Beaumont*. T. I. preface). Med disse Ord af en af de ivrigste Demokrater, men ogsaa en af de grundigste og sagkyndigste Forfattere, i Rækken af de nyeste franske Publicister, slutter — eller rettere sagt afbryder jeg disse Yttringer. Jeg har ikke søgt at bestyrke dem ved at anføre Andres Ord eller Meninger, fra den Side, hvor de mest kunne stemme overeens med mine egne; jeg vil i det mindste een Gang giøre det ved at laane disse Ord af en Forfatter, hvis hele Skrift er rettet imod det Aristokratie, som han selv ærligen tildeler et saa glimrende Vidnesbyrd.

Hvorvidt kan man antage, at det i Haraldskiær-Mosen (1835) opgravede Liig er den norske Dronning Gunhildes?

En kritisk Undersøgelse

af

J. J. A. Worsaae,
Cand. philos.

§ 1.

Ikke langt fra Herregaarden Haraldskiær, Skibet Sogn, Tørrild Herred, Veile Amt, ved en derværende Kobberfabrik ligger en liden Mose, hvor nogle Arbeidere i October Maaned 1835 vare ifærd med at kaste en Skielgrøft. Omtrent 3 Fod under Jordens Overflade opdagede de Liget af et Menneske, der var nedlagt i Mudderet paa en meget besynderlig Maade. Ovenfor Haandledene, Albuerne, Knæledene og Anklerne var anbragt Trækroge, der holdt tvende stærke afbrudte Grene som Tværboller, den ene over Brystet og den anden over Underlivet, saaledes at Legemet derved blev tvunget nedad, med Hovedet vendt mod Øst og Benene mod Vest. Da Krogene vare løsnede optoges Liget, der havde antaget en stærk mørkebruun Farve, fordi det havde ligget længe i det jernholdige Mosevand. Man saae da tydeligt strax efter Optagelsen, at det havde tilhørt en Qvinde af Middelvært, ja det var saa vel bevaret, at Brysterne vare kiendelig store med tydelige Vorter, ligesom det og-

saa i det Hele var ganske fyldigt. Tænderne vare temmelig gode, skiøndt noget afslidte, og sade i sædvanlig Orden, og en ved Liget funden svær Haarlok viste, at Haaret ogsaa havde været i god og uformindsket Stand.

Af Smykker, Prydelser eller overhovedet af Metaller opdagedes ikke det ringeste Spor; derimod forefandt man Levninger af forskiellige Klædningsstykker, hvoriblandt især et stort Fragment af en Skindtrøie eller Skindoverklædning fortiener nærmere at omtales. Den synes ikke at have været længere end omtrent en Alen, men er meget viid, nemlig forneden 2½ Alen, formodentlig har den tient som en Hættekaabe, dog er det vanskeligt nøiagtigen at angive dens oprindelige Form. Mærkeligst er det, at den er sammensyet af flere smaa Stykker Skind, som udvendigen have havt Haarene paa, og at Syeningen ikke er foretaget med Traad, men med Sener eller Skindstrimler. Paa nogle Steder er den kantet med et smalt Skindbaand, som ligeledes meget nøiagtigt er paasyet med samme Slags Skindstrimler.

Foruden dette meget mærkelige Stykke optoges ogsaa nogle Levninger af uldent Tøi, hvis Væyning er af det doppelt kiprede, eller saakaldte fiirskaftede Slags. Det ene Fragment er tykt, af Farve mørkebruunt, og danner Hiørnet til et Klædebon, der efter Syeningen at dømme synes at have været fiirkantet. I det andet, som er lysebruunt, er indvævet fine Striber af en mørkere Farve, der dele Tøiet i Ruder; man seer at det er et Endestykke, men det er dog klart, at hele Stykkets Brede kun har været 7 Tommer. For Enden ere Traadene, hvoraf det er vævet, sammensnoede, hvilke Snoeninger ende sig i Knuder, der danne et Slags Fryndser, inden for hvilke Kanten derhos tillige er styrket ved en Kastning i lange Sting.

Desuden fandtes i den ovenmeldte Haarlok indflettet en

Nøl, af mange Traade dobbelt snoet Snor, omtrent af en Penneposes Tykkelse.

Samtlige disse ved Liget fundne Sager bleve tilligemed Prøver af Trækrogene indsendte til det kongelige Museum for nordiske Oldsager i Kjøbenhavn.

Liget selv lod man først obducere, hvorved det viste sig, at alle Indvoldene og Musklerne vare forsvundne paa en liden Deel fedtagtig Masse nær, og at Mosevandet, der fuldkomment havde garvet Huden, endogsaa havde gjennemtrængt Beenmassen saaledes, at denne havde antaget samme brune Farve som Huden. Siden efter blev det tørret, hvilket naturligviis foraarsagede, at det aldeles tabte sin Fyldighed og henlagdes derpaa i en aaben Begravelse i Veile Kirke.[1]).

§ 2.

Strax da dette Liig var fundet, udspredtes de selsomste Rygter. Almuen søgte herved at forklare adskillige Personers pludselige Forsvinden i senere Tider, og i Almindelighed meente man der i Egnen, at en forhen skiult Forbrydelse nu vilde komme for Dagen. Men endelig fremtraadte Registratoren ved det kgl. Geheimearchiv, Hr. Professor N. M. Petersen — en Mand, der ved sine dybe Kundskaber og vigtige Arbeider i Nordens ældre Historie har efter Fortieneste erhvervet sig et udmærket Navn — og søgte at sandsynliggiøre den sindrige Gisning, at det her fundne Liig muligen kunde være den norske Dronning Gunhilde Kongemoders, da hun efter nogle Krønikers Beretning skulde paa Kong Harald Blaatands

[1]) Uddraget af Annaler for nordisk Oldkyndighed, 1836—37. p. 159—173, hvor den nærmere nøiagtige Beskrivelse med vedføiede Afbildninger forefindes.

Foranstaltning være lokket ned til Danmark, og der forræderisk nedsænket i en Mose.[2])

I adskillige Omstændigheder troede man at finde ydermeligere Bestyrkelse herpaa, og Sagen gjorde derfor i høi Grad Opsigt og vakte en sielden almindelig Interesse. Uden Overdrivelse kan man paastaae, at flere tusinde Mennesker have fra den Tid af betragtet den formeentlige norske Dronnings Liig, der ansees for Veile-Egnens største Mærkværdighed.

Ikke alene her til Lands blev Fundet bekiendt. Beretningen offentliggiordes i tydsk Oversættelse[3]) for det øvrige Europa, hvor den ogsaa skal have vakt endeel Opmærksomhed.

Lidt efter lidt har Formodningen vundet saa megen Tiltro, at den tildeels begynder som factisk Sandhed at gaae over i Historien. Endog i den senest udkomne Haandbog i Fædrelandets Historie[4]) hedder det: „Gunild blev nedsænket i en Mose i Nærheden af Veile, hvor man i den nyeste Tid mener at have gienfundet hendes Liig, som i næsten 900 Aar er blevet bevaret ved Mosevandet ligesom en balsameret Mumie.“ Endnu mere bestemt har en af vore Statistikere for ganske kort siden sagt[5]): „Navnligen giemmes i Veile Kirke det forstenede (!) Liig af den ved Harald Blaatand myrdede norske Dronning Gunild, som blev fundet i Haraldskiærs Mose 1835, efter omtrent 870 Aars Forløb.“ Ikke mindre afgiort hedder det i Indledningen til et Digt om Gunhildes Død af en bekiendt Forfatter[6]): „Erik Blodøxes

2) „Udsigt over den norske Dronning Gunhildes Levnet,“ Annal. f. nord. Oldkyndighed. 1836—37. jfr. især Pag. 95—104.

3) „Memoires de la Société Royale des Antiquaires du Nord.“ Copenhague 1836-39 p. 133—148.

4) Allen: Haandbog i Fædrelandets Historie, 1840. Pag. 65.

5) Baggesen: den Danske Stat, 1841. Pag. 293.

6) Barfoed: Brage og Idun 4 B. 1 H. 1841. Pag. 274.

Dronning Gunhilde blev efter hans Død af Harald Blaatand, under Ægteskabstilbud lokket ned til Danmark, men dræbt og af hans Udsendinge nedsænket i Haraldskiær-Mose. Her blev hun funden igien 1834 (5) efter henved 1000 Aars Forløb, heel og holden, af nogle Grøftegravere. Hun ligger nu i en aaben Begravelse i Veile Kirke."

Uagtet det dog var langt fra, at Hr. Professor Petersen ansaae sin Hypothese for tilstrækkelig begrundet, kunde man efter det Foranførte befrygte, at den efterhaanden vilde vinde mere og mere Tiltro, saa at det tilsidst muligen vilde ansees for utidig Tvivlesyge, hvis nogen benægtede dens Betydning for Historien. En af vore nyeste Historieskrivere har vel allerede 1837 erklæret Sagnet om Gunhildes Mord for upaalideligt [1]); men da dette ikkun skete i Forbigaaende, maa det være Pligt i Tide at undersøge Sagnets indvortes Beskaffenhed og historiske Grund eller Rimelighed; med andre Ord, at bringe paa det Rene: om der overhovedet er Sandsynlighed for, at Dronning Gunhilde er myrdet i Danmark? og i saa Fald, om det kan antages, at det ved Haraldskiær fundne Liig er hendes, eller ikke? — Spørgsmaalet er af temmelig indgribende Vigtighed, fornemmelig for Harald Blaatands Historie, da det derved maa afgiøres, om vi virkelig kunne tillægge denne Konge, hvis Charakteer maaskee alt i Forveien er skildret sort nok af Skribenterne, en saa afskyelig og nedrig Forbrydelse, som hiint Mord i Sandhed vilde være.

I Haab om at en Kyndigere vilde have taget Ordet i denne Sag, har jeg i nogen Tid opsat Udgivelsen af nærværende Afhandling, hvori jeg har villet giøre Sagnet om Gunhildes Mord, i dets Forbindelse med det ved Haraldskiær opgravede Liig, til Gienstand for en særegen kritisk Betragtning.

[1]) Molbech: Fortællinger og Skildringer af den danske Hist. I. 289—90.

Ligesom jeg dog føler, hvor meget dette Forsøg kan trænge til den lærde Historikers Skaansomhed i Bedømmelsen, saaledes maa jeg forud bevidne, i hvor høi Grad det vilde være mig ukiært, om Nogen vilde antage, at jeg ved at see Sagen fra en anden Side, eller ved at bestyrke min Synsmaade ved de kritiske Jagttagelser og Indvendinger, som jeg har troet mig istand til at opdage, skulde have havt nogen Tanke til at tilsidesætte den Agtelse, enhver Yndér af Fædrelandets Historie maa være en saa fortient Mand, som Herr Professor Petersen, skyldig. Denne Forudsætning vilde være saa meget mere ugrundet, da det her gielder et historisk Spørgsmaal, der i sin hele Natur og Beskaffenhed er hiemfaldet til Kritiken, og hvis Opfattelse og Behandling ikke kan være uden Indflydelse paa Historieskrivningen, paa Historiens Behandling og Fortælling overhovedet i vort Fædreland. Det er af Vigtighed at afgiøre, hvorvidt to saa yderst løst forbundne Omstændigheder, som disse: at det engang i Fortiden er fortalt om en norsk Dronning, at hun skulde være dræbt og nedsænket i en Mose i Danmark — og at i Jylland henved 900 Aar sildigere findes et qvindeligt Liig i en Tørvemose, have nogen virkelig historisk Forbindelse, eller ikke? — Man har, som bekiendt, allerede tilforn fundet Liig i Tørvemoser fra en langt ældre Periode end Dronning Gunhildes, og vistnok ogsaa andre langt yngre [8]). Allerede dette maatte giøre os forsigtige i vore Slutninger, og i at knytte Forbindelsen mellem et udenlandsk Sagn og et tilfældigt localt Fund.

---

[8]) Saaledes er endnu nyeligen, ligeledes i Jylland, i en Mose ved Gistrup i store Brøndum Sogn, fundet et qvindeligt Skelet „indsvøbt i en Dyrehud", omtrent ½ Alen under Jordskorpen. Det optagne Lægesyn statuerer vel, at dette Liig ikke skulde have ligget her længere end omtrent 20 Aar, men Dyrehuden, hvori Liget var indhyllet, viser dog temmelig aabenbart, at dette maa være endeel ældre. jvfr. „Dagen" 1841 Nr. 163.

Emnet for denne Undersøgelse deler sig i tvende Afdelinger. Først ville vi nøie prøve Paalideligheden af den Efterretning hos nogle Sagaskrivere, at Gunhilde blev lokket med til Danmark af Harald Blaatand, og paa hans Foranstaltning nedsænket i en Mose. Dernæst skulle vi undersøge, om det ved Haraldskiær fundne Liig med nogen Rimelighed kan antages at være Dronning Gunhildes.

Til yderligere Oplysning forudskikkes en kort Udsigt over de vigtigste Begivenheder i Dronning Gunhildes Liv, saavelsom over Danmarks og Norges gjensidige politiske Forhold paa den Tid, da hun af Krønikerne siges at være dræbt.

§ 3.

Erik, en Søn af Harald Haarfager — den første Konge, der samlede Norges Rige — var i sit tyvende Aar paa Tog til Finmarken og Biarmeland. Da han vendte tilbage herfra, giorde han Bekiendtskab i Finmarken med Gunhilde, en Datter af Øsur Tote, der nedstammede fra den gamle finske Kongeslægt. Han fandt Behag i hende, og ægtede hende med Faderens Samtykke.

Da Kong Harald var bleven gammel og svag, overdrog han Regieringen til Erik, der skulde være Overkonge, medens hans Brødre tidligere hver havde faaet sin Deel af Riget. Snart opstode indvortes Uroligheder. Erik var grusom og herskesyg, og hans Giftermaal med Gunhilde havde ikke bidraget til at formilde, men snarere til at ophidse hans heftige Sind.

Gunhilde var, ifølge alle Efterretninger fra den Tid, en Qvinde af sielden Skiønhed, som tillige besad ualmindelig Vittighed og Klogskab, forenet med Siælsstyrke og mandig Udholdenhed. Men disse herlige Egenskaber fordunkledes ved hendes mangehaande onde Tilbøieligheder. Wellyst, Underfundighed, Grusomhed og Herskesyge

vare Hovedtrækkene i hendes Charakteer og gjorde hende f[...] hadt selv i en Tidsalder, hvor Mord og Drab ikke v[...] sieldne. Fornemmelig kiendte hendes Herskesyge ingen Gr[...] ser. Gialdt det om at rydde en farlig Modstander af Ve[...] var det hende ligemeget om hun benyttede sig af Gift [...] Snigmord, naar hun kun naaede sin Hensigt.

At derfor Erik og Gunhilde ikke længe kunde vedlige[...] Besiddelsen af Norges Throne, er saare let forklarligt. I de[...] Aar, Harald Haarfager endnu levede. efterat han havde afs[...] Overherredømmet til sin Søn Erik, haandthævede denne [...] sin Magt; men ikke saasnart var den gamle Harald død ([...] trent Aar 930), før Erik, der af sine Voldsomheder (e[...] Andre af sine Vikingstog) havde faaet Tilnavnet Blod[...] maatte friste Lykkens Ustadighed. Efter Faderens Død be[...] holdt han nemlig kun Herredømmet eet Aar; da kom en yng[...] Broder Hagen, der var opdraget hos den engelske Konge Adel[...] steen og derefter kaldtes Adelsteensfostre, til Norge for at be[...] mægtige sig Riget. Alle de Mægtige strømmede til Hagens Hær, og Erik Blodøre maatte med Kone og Børn flakke om paa Ledingstog, efterat være berøvet sin Throne; tilsidst kom han til England, hvor Kong Adelsteen gav ham en Deel af Northumberland til Lehn. Adelsteens Efterfølger i Regieringen, Edmund, skal igien have frataget ham dette, og nu streifede han om i adskillige Lande, indtil han snart derpaa tilsatte Livet. Hans Dronning Gunhilde tog en Tidlang efter med sine Sønner sin Tilflugt til Harald Blaatand i Danmark, der just dengang var i Krig med hendes Fiende Kong Hagen Adelsteen i Norge, og fandt hos ham en velvillig Modtagelse. Fra Danmark droge Gunhildes Sønner idelig paa Hærtog mod Norge, hvorved de to ældste, Gamle og Guttorm tilsatte Livet; men endelig fik en anden af Sønnerne, Harald, der senere kaldtes Graafeld, Understøttelse af Harald Blaatand og kom

ved hans Hielp paa Norges Throne, efterat Hagen Adelsteen var fældet paa Øen Stord i Hordeland.

Egentlig var det dog Harald Graafelds Moder Gunhilde, der fik Styrelsen af Riget, hvilket snart viste sig ved de blodige indvortes Stridigheder, hvoraf Norge i lang Tid plagedes og ødelagdes. Forskiellige mindre Herskere havde Dele af Landet inde; al Gunhildes Stræben gik derfor ud paa at samle hele Norges Rige ved at rydde disse af Veien. Den mægtige Sigurd paa Hlade, Jarl over Trondhiem, blev indebrændt af Harald Graafeld og hans Brødre; men Trønderne modsatte sig deres Planer, idet de valgte Sigurds unge Søn Hagen til deres Høvding, og denne kraftfulde, men tillige listige Mand var fra nu af Gunhildes og hendes hele Slægts farligste Fiende. Gunhildes Sønner vedbleve at fare frem med Mord og Brand, indtil endelig Hagen Jarl, efter at have holdt mange Slag med dem, drog ned til Danmark til Harald Blaatand, for om muligt at tilintetgiøre en Familiees Magt, der havde baade været ham og hele Norge saa fordærvelig. Han kunde ikke lettelig være kommen til Danmark paa en beleiligere Tid; thi netop da var Harald Blaatands Brodersøn Guldharald — en berømt Viking — fremstaaet med Fordringer paa en Deel af Riget som Fædrenearv. Hagen forestillede Harald Blaatand, at her var en beqvem Leilighed til at blive denne Fordring qvit: naar han nemlig vilde lokke Harald Graafeld ned til Danmark og lade ham dræbe, thi da kunde Guldharald blive Konge i Norge under Danmarks Overherredømme. Hans listige Planer lykkedes. Harald Graafeld lod sig overtale til at drage til Danmark; men da han var kommen til Hals ved Liimfiorden, blev han overfaldet af Guldharald og efter en ulige Kamp dræbt.

Men her havde Hagen Jarl atter forestillet den danske Konge, at Guldharald nu neppe vilde lade sig nøie med at

blive Skattekonge i Norge; selv vilde Hagen derimod, naa han kun fik Harald Blaatands Samtykke, angribe og dræb Guldharald, hvorefter han da skulde modtage Herredømme over Norge og svare Skat til Danmark. Harald Blaatan indvilligede i denne Plan, Guldharald blev paa en lum Maade fældet, og Hagen Jarl kom saaledes i Besiddelse a Norges Throne, omtrent Aar 965[9]):

I. Efterat Jomsvikinga Saga har fortalt disse, som det synes, ikke urimelige Begivenheder, siges der[10]), at

„Hakon Jarl drog bort fra Danmark, og begav sig til Norge. „Han drog strax til Gunhild Kongemoder og sagde hende, at han „havde hævnet hendes Søn Harald Graafeld og dræbt Guld-Harald, „og desuden, at han skulde hilse hende fra Harald Gormsøn, at han „inderlig ønskede, at hun skulde drage til ham med et anseeligt Følge, „da han vilde ægte hende; men dette var i Grunden Haralds og „Hakons fælleds oplagte Raad, og det tillige, hvis hun gik i denne „Snare og kom til Danmark, da havde de sat Mænd til strax at „dræbe hende. Det viste sig nu, som mange sagde, at hun syntes „at være noget giftelysten; thi hun drog nu bort fra Landet med tre „Skibe og tredsindstyve Mand paa hvert. Hun reiste nu uafbrudt, „indtil hun kom til Danmark; og da det spurgtes, at Gunhild var „kommen til Landet, lod Harald kiøre Vogne imod hende og hendes „Folk, og hun blev strax sat i en prægtig Vogn, og man sagde „hende, at der hos Kongen var anrettet et kosteligt Gilde for hende. „De kiørte med hende om Dagen, og om Aftenen, da det var bleven „mørkt, kom de ikke til Kongens Hal, men i dets Sted var der et „stort Morads for dem; og de grebe da fat i Gunhild, og trak „hende af Vognen, og handlede noget . . . . . Streng . . . . .

---

9) Snorre Sturleson: Heimskringla. jfr. Petersen i Ann. for nord. Oldkyndighed.

10) Cap. 7. Oldnord. Sagaer. XI, 25—26.

„fiden ud i Moradset, og druknede hende der, og saaledes lod hun „sit Liv; og det Sted kaldes siden Gunhildes Mose. Derefter droge „de bort, kom hiem til Kongen, og fortalte ham, hvad der var skeet. „Kongen sagde: „Da have I giort vel; der har hun nu den Hæder, „som jeg tiltænkte hende.“ “

II. Dette Samme berettes dog paa en noget forskiellig Maade af Munken Theodorik i Trondhiem, der i Midten af det tolvte Aarhundrede paa Latin skrev sin korte Norges Historie. Hos ham hedder det nemlig [11]**):**

„Da Hagen Jarl var kommen tilbage til Norge, brugte han og „Gunhilde allehaande Rænker og Kunster imod hinanden, thi den ene „gav ikke den anden noget efter i Snedighed og Ondskab. Hun lod „altid som hun gav efter, han derimod gik angrebsviis frem. Imid„lertid ødelagdes Landet, og Folket maatte døie meget Ondt. En„delig fandt Hagen paa følgende List: Han sendte Bud til den danske „Konge, der endnu var Hedning, og som saadan hans Ven, og bad „ham at sende hemmelig et Brev til Gunhilde, og begiere hende til „Ægte; Danmark, skulde han forsikkre, vilde blive lykkelig ved en „saadan Dronning, og han skulde forestille hende, at han ikke havde „Lyst til at gifte sig med en ung Qvinde, han var jo selv en Mand „til Aarene; men at de to just passede godt for hinanden. Dron„ningen fik da et saadant Brev fra Kongen, og glædede sig ved sig „selv, og seilede, altfor lettroende som en letsindig Kvinde, til Dan„mark. Kongen lod hende strax gribe, og nedsænke i en Mose. Og „dette var Enden paa Gunhildes ryggesløse og afskyelige Liv.“

III. Hermed stemmer en Fortælling overeens, som findes i et saakaldet „Omrids af norske Kongers Sagaer“ [12]**):**

„Hakon Jarl fandt strax efter at han havde faaet Riget i Først„ningen Modstand af Gunhild Kongemoder, og de lagde alle Slags „Snarer for hinanden, thi derpaa skortede det ingen af dem. Hakon

---

[11]) *Theodoricus monachus* de rebus norvegicis cap 6. i Langebeks: Scriptores rerum Dan. V.

[12]) Oldnordiske Sagaer. X. 389.

„Jarl var en meget smuk Mand af Udseende, ikke høi, gik noget „kroget, men var ellers en anseelig Mand; han besad megen Kløgt „og Forstand, og var derfor mere forslagen end Gunhild i sine Raadslagninger. Han holdt endnu Venskab med Kong Harald, som da „regierede over Danmark, og ansporede ham til at oplægge Svig „imod Gunhild og faae hende ud af Landet, ved at sende sin Skrivelse og Sendebud for at beile til hende; han sendte hende ogsaa „en Skrivelse, og yttrede, at det sømmede sig, at hun som gammel „giftede sig med en gammel Konge, og hun laante hans Forslag „Øre, og hendes Reise blev prægtig foranstaltet, men kun til hendes „Undergang; thi strax da hun kom til Danmark, blev hun tagen og „nedsænket i en Mose, og saaledes endte hun sit Liv, efter hvad „mange sige.“

IV. En fierde, temmelig lignende Fortælling om denne samme Begivenhed haves endelig i den saakaldte Flatøbog, der indeholder Afskrifter af forskiellige Sagaer. Denne Fortælling skal være sammenskreven af Præsten Jon Thordersen i Aarene 1387—1395 efter ældre Beretninger af Gunlaug Munk, og danner et Kapitel af et større Heelt[13]). Fortællingen lyder saaledes:

„Kong Haralds Brevsending til Dronning Gunhilde og hendes Død.“

„Da Dannerkongens og Hagen Jarls Venskab var paa det „høieste efter Harald Graafelds og Guldharalds Drab, og Hagen „Jarl erholdt Norge af Harald Gormsen, da have nogle kyndige „Mænd saa skrevet, at imellem Hagen Jarl og Gunhilde Kongemoder herskede der stundom nøie Venskab, men til andre Tider søgte „de at overliste hinanden ved Svig; og eftersom Hagen vilde tilvende „sig Norge og herske der alene, men Gunhilde paa sin Side søgte „at fremme sine Sønners Herredømme, deres, som da end levede og „bare Kongenavn, Gudrød og Ragnfred; saa vilde Hagen først rydde „Gunhilde af Veien, og dertil fandt han paa følgende svigefulde List: „Han sendte Budskab med Venskabsforsikkringer til Kong Harald, og

13) Trykt i Skalholterudgaven af Olaf Trygvesøns Saga.

„bad ham skrive et Brev til Gunhilde, af det Indhold, at Kongen „vilde ægte hende, og at hun skulde være hans Dronning og raade „og styre med ham som hun vilde. Hagens Sendemænd kom til „Kong Harald og fremførte deres Ærende, og denne Sag blev nu „saaledes indledet, at baade Kongen og Jarlen samtykkede og vare „vel vidende om den hele Svig. Derpaa sendte Kong Harald Gun„hilde et Brev, skrevet saaledes som Hagen Jarl havde forestillet, at „Kongen nemlig ønskede hende til sin Ægtehustru, og sagde, at Dan„mark vilde være lykkeligt, hvis det kunde faae en saa forstandig og „dygtig Dronning som Gunhilde var; men hvis hun vilde indlade „sig paa dette Forslag, da bad Kongen hende snarest muligt at be„give sig til ham; ved hendes Ankomst vilde han da holde sit Bryl„lup med hende, saa prægtigt som der var Leilighed til i hans Rige. „Dette Brev blev bragt Gunhilde, og da hun erfarede Indholdet, „syntes hun meget vel derom, giorde sig rede til Reisen med me„gen Pragt, og drog til Danmark med et smukt Følge. Da Kong „Harald fik Nys om hendes Ankomst, sendte han sine Trælle og „Giæster til hende; de grebe da fat paa Gunhilde med megen Stiim „og den grummeste Vold, og druknede (eller nedsænkte) denne Dron„ning i et skrækkelig dybt Morads. Det gik da som man maatte „vente, ond Begyndelse fik en slet Ende; thi Gunhilde havde (som „før er fortalt) grusomt svæget sine Mestere Finnerne. Og her ender „nu Fortællingerne om Gunhilde Kongemoders Grusomhed og Udaad, „saa hendes Ondskab skal nu ikke længer forstyrre os eller regiere i „denne Saga.“

§ 4.

De fire ovenanførte, fra Norge og Island stammende Kilder, der i det Hele have saamegen Overeensstemmelse, at de kunne synes udsprungne af eet og samme Sagn, ere enige i at fortælle, at Gunhilde lod sig bedrage af Hagen Jarl og Harald Blaatand, og at hun i Haab om at blive Dronning, foretog en Reise til Danmark, der endte med, at hun blev ned-

sænket i en Mose. Undersøge vi Beretningen nøiere og i dens enkelte Omstændigheder, kunne vi dog neppe tillægge den nogen historisk Rimelighed. Gunhilde skildres altid i Sagaerne som listig og rænkefuld i høieste Grad; paa den Tid hun skulde være dræbt, maatte hun ogsaa have været en gammel Kone, ja vel endog nær ved de 70 Aar. Hvorledes skulde vi da forklare det, at hun kunde lade sig indbilde, at Harald Blaatand vilde ægte hende, efterat hendes værste Fiende, Hagen Jarl, havde nydt en god Modtagelse hos ham; efterat hendes Søn Harald Graafeld kort i Forveien, ifølge en venskabelig Indbydelse fra Harald Blaatand, var draget til Danmark og der dræbt ved et Snigmord i Liimfiorden?[14]) Under saadanne Omstændigheder behøvedes der ikke en Gunhildes Kløgt for at indsee, at Harald Blaatands Hensigt ikke kunde være ærlig.

Dette have formodentlig allerede Sagaskriverne indseet; thi vel ere Kilderne enige om Hovedsagen, men de ere indbyrdes uovereeensstemmende, saavel med Hensyn til Tiden, som til Maaden, hvorpaa Forræderiet mod Gunhilde skulde være udført.

Ifølge de Flestes Udsagn (jfr. ovenfor Beretn. II, III, IV) drog Hagen Jarl strax efter Harald Graafelds Mord tilbage til Norge, hvilket Rige nu var ham overdraget af Harald Blaatand. Efterat han her havde regieret nogen Tid, fik han Harald Blaatand overtalt til ved Ægteskabsløfte at lokke Gunhilde ned til Danmark, hvor hun strax fandt Døden i en Mose.

Hvorledes Gunhilde kunde lade sig bedrage ved en saa plump og urimelig List, er aldeles ubegribeligt. Det skulde see ud som

---

14) jfr. *Torfæus* Hist. Rer. Norv. P. II. p. 262—63. Ogsaa Petersen tilføier (l. c. p. 101): „Det er ogsaa fast utroligt, at den listige Dronning kunde lade sig besnære, strax efter at hendes Søn paa en saa forræderisk Maade var taget af Dage."

om Harald Blaatand vilde ægte hende, og dog havde han i Forveien givet Norge til Hagen Jarl med Tilsidesættelse af hendes egne Sønner, som med Rette havde Fordring paa Thronen, og som nu, ved det foreslaaede Giftermaal, skulde optages i Kongens egen Slægt! Vilde Harald have givet sit Ægteskabstilbud Skin af at være alvorlig meent, maatte han dog idetmindste have tilbudet at sikkre en af Gunhildes Sønner Regieringen over Norge, og i det Høieste, hvis han vilde blande sig mere i Norges Anliggender, kun forlangt, at Hagen Jarl skulde indsættes igien som Jarl over Trondhiem, thi videre strakte dennes Rettigheder sig ikke; siden efter, naar Gunhilde havde ladet sig skuffe og var bleven dræbt, kunde han da altid have forjaget hendes Sønner fra Norge, og saaledes have draget dette Rige til Hagen Jarl, som han fra Begyndelsen af havde bestemt. Saasnart derfor Harald Blaatand satte Hagen Jarl paa Norgees Throne, havde han derved ligefrem erklæret sin Deelagtighed i Harald Graafelds Mord; og det maatte naturligviis saaledes være aabenbart for Gunhilde, i hvilket Forhold hun stod til Danmark, samt hvad hun kunde vente sig af dets Konge Harald Blaatand. Heller ikke kunne vi antage, at det vilde have undgaaet Gunhildes skarpe Blik, at Hagen Jarl havde Andeel i Harald Blaatands mistænkelige Frieri. Deels behøvede hun nemlig kun lidet Overlæg for at indsee, at Hagen nu, da han var bleven Jarl over Norge, vilde af al Magt stræbe at rydde hende af Veien; thi saalænge hun var i Live, maatte han jo hvert Øieblik frygte for idelige Angreb paa sit Liv og sin Throne; deels hedder det (Beretningen II, III, IV) at Gunhilde og Hagen jævnligen søgte at overliste hinanden ved Svig. Herved maatte det blive end mere tydeligt for Gunhilde, at Indbydelsen havde sin Oprindelse fra Hagen Jarl, og at den derfor maatte ende paa samme Maade, som da hendes Søn

Harald Graafeld var buden ned til Danmark og myrdet i Liimfiorden.

En ganske anden og ved første Øiekast rimeligere Fremstilling af Sagen giver den fierde og udførligste, men neppe den paalideligste Kilde, Jomsvikinga Saga (jfr. I), ved at lade Hagen Jarl strax efter Ankomsten til Norge fremtræde hos Gunhilde med Harald Blaatands Ægteskabsforslag, og da tillige forestille sig for hende, som den, der havde hævnet hendes Søn Harald Graafelds Død, idet han dræbte Guld-harald. — Kunde Hagen faae Gunhilde til at troe dette, var det dog tænkeligt, at hun vilde lade sig overtale til at reise ned til Harald Blaatand, da hun saa maatte antage, at Hagen ikke havde Ondt i Sinde. Men man erindre her, at Gunhildes Sønner, ja Harald Graafeld selv, havde indebrændt Hagen Jarls Fader Sigurd paa Oglo, og at Hagen efter Faderens Drab, som Snorro udtrykkeligen siger, holdt mange blodige Slag med Gunhildes Sønner. Hvad skulde da bevæge Gunhilde til at troe, at Hagen Jarl, da han endog var flygtet fra Norge for hendes og hendes Søns Skyld, skulde være bleven saa venskabelig sindet mod hendes Slægt, at han skulde hævne sin Faders Morder? Det var jo tværtimod aldeles overeensstemmende med hine raa Tiders Aand, ja det ansaaes endogsaa for Pligt, at hævne sine myrdede Nærpaarørendes Drab, hvorfor ogsaa Mistanken for Harald Graafelds Mord aabenbart maatte falde stærkest paa Hagen Jarl, da han havde en Faders Død at hævne.

Til yderligere Bestyrkelse for den Mening, at Hagen Jarl har kunnet fremstille sig for Gunhilde som hendes Søns Hævner, har man vel anført, at de nærmere Omstændigheder ved Harald Graafelds Død gierne kunde være Gunhilde ubekiendte paa den Tid Hagen kom til Norge; men selv i dette Tilfælde var det dog aldeles ikke rimeligt, at hun strax, uden nøiere at

oververie Sagens Sammenhæng, skulde følge en Opfordring, der blev giort giennem hendes Slægts farligste Fiende og ivrigste Modstander. Allerede før Harald Graafeld fulgte Indbydelsen at komme til Danmark, havde Adskillige fattet Mistanke om, at der var Svig under [15]), og fraraadet ham Reisen. Mangler det derfor ikke al Sandsynlighed om man vilde antage, at Gunhildes ellers skarpe Blik skulde være blevet saaledes sløvet ved hendes egen og Landets Elendighed, at hun ikke lettelig nu kunde see, at der mellem hendes Søns Drab og Hagen Jarls Ophold i Danmark maatte være en nøiere Forbindelse, end Hagen selv vilde tilstaae? — En saa vigtig og mærkelig Begivenhed som Kampen i Liimfiorden, hvori mange Folk af begge Nationer vare Deeltagere, kunde ikke længe være skiult, og Rygtet derom maatte hurtigt komme til Norge og saaledes ogsaa for Gunhildes Øren.

Hvorledes vi end derfor vende og dreie Sagnet om Gunhildes Mord, kunne vi dog ikke forklare os det paa en rimelig Maade; hvilket, i Forbindelse med den Omstændighed, at Sagaerne, der berette Mordet, ere uovereensstemmende saavel med Hensyn til Tiden, som til Maaden, hvorpaa Gunhilde skulde være lokket ned til Danmark, synes at afgive tilstrækkeligt Beviis for, at vi aldeles ikke kunne tillægge det nogen Paalidelighed; men at vi maae antage det for et sildigere Folkesagn.

Vi maae nemlig overhovedet vel bemærke, at hele Harald Blaatands Historie er indhyllet i Sagnets Mørke og Taager, hvoraf ikkun yderst faa historisk klare og sikkre Punkter skinne frem. I et saa dunkelt, og i sig selv paa Begivenheder under en saa lang Regiering fattigt Sagnvæv, som Kong Haralds Liv, kan let et saa underligt og usammenhængende Sagn, som det om Gunhildes Mord være opkommet paa en eller anden Maade, hvis egentlige Anledning er bleven os skiult.

15) Heimskringla: Oluf Tryggvesens Saga. Cap. II.

Da det imidlertid, som vi siden nærmere skulle udvik[le], er meget sandsynligt, at Gunhilde tilsidst er flygtet fra Norge t[il] Orkenøerne, og at hun ikke vendte tilbage herfra: maae vi v[el] snarest kunne antage, at en eller anden hemmelighedsfuld Be[-]givenhed af lignende Art var passeret, som kunde have giv[et] Anledning til, at Harald Blaatands Fiender, efterat Gunhilde[s] Spor vare forsvundne, havde tillagt ham Dronningens Mord, paa Grund af at noget lignende var foregaaet i Danmark. Sagnet om Gunhildes Død maatte i øvrigt saameget snarere vind[e] almindelig Tiltro, som det sikkert vilde være forekommet Mængde[n] underligt, hvis denne Dronning kunde have faaet et roligt En[-]deligt efter saamange Voldsgjerninger, som hun havde bedre[-]vet [16]). Den skrækkelige og vanærende Straf, at blive levend[e] nedsænket i en Mose, kunde hun have fortient; og Ingen kunde, efter Folkets Anskuelser, snarere have Aarsag til at dræbe hende, end Harald Blaatand, der havde ladet hendes Søn myrde, og af den Grund hviligen maatte frygte hendes Hævn.

Et, som det forekommer mig, vigtigt Beviis paa Rigtig[-]heden af hvad her er fremsat, indeholdes i den Omstændighed, at ikkun mindre troværdige Sagaskrivere have optaget Sagnet om Gunhildes Drab; ja det synes, at selv to af disse have næret Tvivl om dets Paalidelighed, hvilket Ordene: „efter hvad mange sige", og „da have nogle kyndige Mænd saa skrevet" [17]), vel kunne lade formode. Saameget er vist, at Nordens yp[-]perste Historieskriver, Snorre Sturlesen, „der med Kritik, Smag og Fordomsfrihed øste af Kilderne til sin Norske Konges Krønike" [18]), aldeles forbigaaer Sagnet. Nogle have vel villet

16) Jvf. ovenfor Beretningen IV: „Det gik da som man maatte vente, at ond Begyndelse fik en slet Ende; thi Gunhilde havde (som før er fortalt) grusomt sveget sine Mestere, Finnerne."

17) Jvf. ovenfor Beretningen III., IV.

18) P. E. Müller: Sagabibliothek III. p. 403—4.

sige, at det derfor naturligviis har været ham ubekiendt; men den berømte Kritiker P. E. Müller viser først, at Snorre maa have benyttet Jomsvikinga Saga [19]), hvori, som vi ovenfor have seet, den udførligste Beretning om Mordet findes, og siger endvidere paa et andet Sted [20]): „Om Gunhildes senere Skiebne havdes et Sagn, der neppe kunde være Snorre ubekiendt; han forbigaaer det, enten fordi det forekom ham mistænkeligt, eller og fordi han ei fandt noget beqvemt Sted til at omtale det."

Den første af disse Grunde synes at have størst Rimelighed for sig; thi det er dog ikke troligt, at Snorre, af Mangel paa en beqvem Plads, skulde udelade en mærkværdig Beretning om Gunhilde, der havde spillet en saa vigtig Rolle i Norges Historie, hvis han havde anseet den for overeensstemmende med Sandhed. Dette samme gielder om Gunlaug Munk, der skrev Oluf Tryggvesens Saga, hvilket er saameget mere værd at bemærke, som det er netop denne Mands ældre Beretninger, man siger at Præsten Jon Thordersen skal have lagt til Grund for sin i Flatøbogen indførte og her under Nr. IV. meddeelte Fortælling om Gunhildes Død. Men det er ingenlunde rimeligt, at Gunlaug Munk er Hiemmelsmanden til denne; thi deels vilde han da vel ogsaa have anført den i sin Oluf Tryggvesons Saga; og deels synes det af Ordene: „da have nogle kyndige Mænd saa skrevet," at Jon Thordersen mueligen har laant den af en anden og sildigere Kilde. De danske med Snorre omtrent samtidige Historieskrivere, Saxo og Svend Aagesen, nævne vel heller ikke med et eneste Ord, at Harald Blaatand lod Gunhilde dræbe; men da deres Beretninger om Harald Blaatand og hans Forhold til Norge i det

[19]) Sagabibl. III. p. 401: Kritisk Undersøgelse af Danmarks og Norges Sagnhistorie. Kbhvn. 1828 p. 180.

[20]) Kritisk Undersøgelse p. 214.

Hele ere meget forskjellige fra Islændernes, og som det synes en heel Deel forvirrede, tør man dog neppe lægge nogen vigtigere Vægt paa deres Taushed i dette Tilfælde. Vilde man imidlertid forsøge paa at udfinde Aarsagen hertil, kunde man opstille den maaskee ikke usandsynlige Hypothese: at Sagnet om Gunhildes Drab dannedes og udvikledes i Norge, men naaede ikke ned til Danmark.

I hvert Tilfælde vinder den Formodning, at Sagnet om Gunhildes Død tilhører en senere Tid, og som saadant ikke fortjener nogen Tiltro, i høi Grad Bestyrkelse derved, at baade Snorre og Gunlaug Munk ikke alene aldeles forbigaae Sagnet, men at de endogsaa lade Gunhilde forsvinde af Historien paa Ørkenøerne.

Der fortælles nemlig hos disse Historieskrivere: at da Harald Graafeld og Guldharald vare myrdede i Limfiorden, drog den danske Konge Harald Blaatand med en stor Flaade op til Norge, hvor han indsatte den af Gunhildes Slægt fordrevne Hagen til Jarl. Dette bevirkede, at Gunhilde med sine Sønner, Gudrød og Ragnfred, flygtede til Ørkenøerne, hvorfra Ragnfred Aaret efter gjorde et mislykket Forsøg paa at erhverve sig Norges Kongethrone [21]).

Uagtet det maa være meget paafaldende, at Gunhilde, der havde havt saa stor Andeel i mange af den Tids vigtigste politiske Begivenheder, derefter ikke mere omtales: kan man alligevel ikke negte, at Beretningen om hendes Reise, eller rettere sagt Flugt til Ørkenøerne, synes at have langt større historisk Sandsynlighed, end Sagnet om hendes Forlokkelse fra Norge til Danmark, og her paafulgte Drab. Ørkenøerne, som dengang beherskedes af en norsk Jarleslægt, spillede allerede tidligere en ikke uvigtig Rolle i Erik Blodøxes og Gunhildes mangehaande

---

21) Snorre Heimskringla: Oluf Tryggvesons Saga c. 15—18. Gunlaug: Oluf Tryggvesons Saga c. 54—56.

Skiebner. Saaledes, da Erik maatte forlade Norge for sin Broder Hagen Adelsteen, seilede han først til Ørkenøerne og tog mange Folk med sig derfra; senere kom han til Northumberland, men da han ogsaa maatte drage bort fra dette Land, foer han ud i Vesterhavet i Viking og tog med sig fra Ørkenøerne Jarlerne Arnkel og Erlend, Sønner af Torf-Einar. Ikke længe efter faldt Erik, og strax derpaa reiste Gunhilde med sine Sønner fra Northumberland til Ørkenøerne, hvor Thorfin Hovedkløver, en Søn af Torf-Einar, var Jarl. Medens Gunhildes Sønner opholdt sig her, havde de overtaget Bestyrelsen af Øerne, og oppebare Skatterne deraf; om Vinteren sade de stille, men om Sommeren hærjede de paa andre Lande. Da de endelig droge bort fra Ørkenøerne til Harald Blaatand i Danmark, og Thorfin Hovedkløver fik sit Jarledømme igien, sikkrede de sig Forbindelsen med Øerne ved at gifte deres Søster Ragnhilde med Thorfins Søn Arnfin [22]).

Om Gunhilde end ikke saaledes havde havt en Datter, hos hvem hun, fordreven fra Norge, kunde søge Hielp mod Hagen Jarl; hos hvem hun, naar det ikke vilde lykkes hendes Sønner at tilbagevinde deres Fædres Rige, kunde ende sine Dage i Fred: er det dog klart, at det var langt rimeligere at Gunhilde efter Hagen Jarls Ankomst forlod Norge, end at hun blev tilbage i dette Land, hvor hun formedelst sin Haardhed vistnok kun havde faa Tilhængere, og hvor hun dog hvert Øieblik maatte frygte for en pludselig Overrumpling af sin listige og uforsonlige Fiende.

I Sagaen om Begivenhederne paa Ørkenøerne have Enkelte troet at kunne finde Beviis for, at Gunhilde ikke flygtede fra Norge, da ikkun hendes Sønner i denne Fortælling siges at være komne til Ørkenøerne; men dette kan dog neppe svække

22) Snorre: Hakon den Godes Saga c. 3—5, 10. Gunlaug: Oluf Tryggvesons Saga c. 15, 16, 19.

Troværdigheden af Snorres og Gunlaugs overeensstemmende og rimelige Beretning, at Gunhilde tillige ledsagede Sønnerne; thi i det Hele er Fremstillingen af denne Tids Historie i Orkenøernes Saga saa mangelfuld, at langt vigtigere Ting ere udeladte, ligesom ogsaa Gunhildes Sønner ikkun nævnes i Forbigaaende. I øvrigt maa man vel bemærke, at Gunhilde, paa den Tid hun siges at være flygtet til Orkenøerne, maatte være en aldrende Kone; hvorfor det vist heller ikke vilde være nogen dristig Hypothese, at hun muligen kunde være død snart efter Ankomsten. Paa denne Maade vilde vi letteligen kunne forklare os, baade at hun ikke findes omtalt i Orkenøernes Saga, og at Snorre og Gunlaug Munk lade hende uden videre forsvinde af Historien strax efter Ankomsten til Øerne.

Hvor liden Tiltro vore sildigere Historieskrivere derfor ogsaa havde til Sagnet om Gunhildes Død, sees deraf, at de alle have forkastet det i den Skikkelse, som det af Sagaerne er os overleveret. Den bekiendte Lærde Thormod Torfesen[23]) erklærede det reent ud for en Fabel, hvis Upaalidelighed ikke alene var indlysende deraf, at andre Kilder lade Gunhilde forsvinde paa Orkenøerne, og at det i sig selv var utroligt; men ogsaa deraf, at Gunhildes høie Alder giorde et Ægteskabsforslag fuldkommen utænkeligt. Denne sidste Indvending vilde Schøning vel ei lade gielde; men Sagnets Fremstilling af Gunhildes Reise til Danmark kunde dog heller ikke tilfredsstille ham, endskiøndt han nok antog Muligheden af, at hun kunde være bleven nedsænket i Mosen. Han søgte derfor[24]) at giøre Reisen rimelig ved at antage, at hun fulgtes med Sønnen Harald Graafeld fra Norge, og at hun, da Harald Graafeld lagde bi ved Hals, drog længere ned i Landet for at holde Bryllup med Harald Blaatand. Denne Gisning optog Suhm i sin Danmarks

23) Hist. Norv. p. 11, 262–63.

24) Norges Historie. III. 103.

Historie [25]) som et fuldkomment Factum. Foruden det, at bemeldte Gisning ikke alene ei er begrundet i Kilderne, men at den endogsaa strider lige tvert imod alle Sagaernes Udsagn, der da det ovenkiøbet tilføies, at Harald Graafeld lagde bi ved Hals, fordi man berettede ham, at den danske Konge Harald Blaatand snart vilde komme dertil [26]): ville vi lægge Mærke til, at Harald Graafeld var lokket ned til Danmark, for at han, som man havde indbildt ham, skulde faae de Lehn tilbage, han tidligere havde havt under sin Bestyrelse. Der var saaledes ingen Grund for ham til at ligge stille ved Hals, naar hans Moder drog længere ned i Landet for at holde Bryllup med Kongen, hans tilkommende Lehnsherre; det synes dog naturligt, at han maatte være tilstede ved en saa høitidelig, for ham og hans hele Slægt glædelig Begivenhed. Ogsaa Faren, hans Moder udsatte sig for ved at drage til Kongen, hvor hendes værste Fiende, den listige Hagen Jarl, opholdt sig, maatte være ham indlysende.

Af vore nyere Historieskrivere erklærede Hr. Professor Petersen selv tidligere Sagnet om Gunhildes Mord for en Beretning [27]), der snarere antyder hvilket Endeligt man ønskede hende, end det hun virkelig har faaet. Ligesom han ogsaa et andet Sted siger [28]), at „Beretningen om Gunhildes Mord seer ganske ud som et senere Sagn."

Da nu imidlertid det ofte omtalte mærkelige Liig blev opgravet i Mosen ved Haraldskiær (1835), vandt Sagnet mere Tiltro, end det forhen havde havt. Om man end ikke ligefrem

[25]) III. Bd. S. 130. „Den berømte Dronning Gunhild foer paa samme Tid som hendes Søn Harald Graafeld ogsaa over til Danmark, thi hun havde ladet sig blinde af den danske Konges Løfte og Brev om at ville ægte hende."

[26]) Heimskringla: Oluf Tryggvesons Saga. Cap. 12.

[27]) Danm. Hist. i Hedenold. 2. D. p. 83.

[28]) Sammesteds p. 157.

erklærede det for fuldkommen paalideligt, tilføiedes der dog i Historien [29]) om Harald Blaataand: „Dronning Gunhildes afskyelige Mord paatrykker hans Karakteer Stemplet af en nedrig Svaghed, der lader sig bruge til Alt, uden selv at ville noget" — en Dom, der synes at være saa meget mere haard og ubeviist, som det forhen var berørt [30]), at „da Modsigelserne i Kong Haralds Historie ere saa store, kan man heller ikke med Sikkerhed fælde nogen Dom over hans Karakteer."

Vi see derfor letteligt, at Spørgsmaalet nu fornemmelig maa være, hvorvidt man kan antage, at det ved Haraldskiær opgravede qvindelige Liig passer saa godt til den norske Dronning Gunhilde, at Sagnet om hendes Død derved maatte vinde nogen Bestyrkelse.

En rolig og fordomsfri Undersøgelse heraf ville vi søge at fremstille paa efterfølgende Blade.

§ 5.

Endskiøndt Hr. Professor Petersens Grunde, efter hans egen Erklæring paa flere Steder, ikke ere tilstrækkelige til paa en fyldestgiørende Maade at bevise, at det fundne Liig er Dronning Gunhildes, ere de dog af en saadan Beskaffenhed, at de kunne synes fuldkomment at berettige Forfatteren til at opstille en, endogsaa rimelig Formodning derom. Da de korteligen indeholde Alt, hvad der kan siges til Fordeel for denne, maa det være mig tilladt først ordret at indføre dem her, hvorpaa jeg vil giøre dem til Gienstand for en nøiere Drøftelse.

„Til at bestemme Dronning Gunhildes Endeligt, er Navnet paa den Mose, i hvilken hun skal være nedsænket eller druknet,

29) Petersen, Danm. Hist. i Hedenold; mellem Rettelserne; jvf. 3 D. p. 271: „Harald Blaataands Behandling af Dronning Gunhilde var ikke alene grusom, men ogsaa forhaanende."

30) Sammesteds. 2 D. p. 157.

af særdeles Vigtighed. Da den laae i Nærheden af Kongens Sæde, saa kan den kun søges paa to Steder i Danmark, enten i Nærheden af Leire i Siælland, eller i Nærheden af Jellinge i Jylland. Det sidste har Rimelighed for sig, da det er bekiendt, at Harald opholdt sig meget i denne Egn, ja endog skal have anlagt Haraldskiær. — Ved Veile er i en Mose fundet et Liig, voldsomt nedsænket, nedpælet, med Fortvivlelsens Præg paa sit Aasyn efter en lang Aarrækkes Forløb; det er qvindeligt; det var iført en kostbar Dragt, som ikke henhører til vore Tider; det har ligget der fra umindelig Tid, kort, alle Omstændigheder vise, at det kunde være den norske Dronnings.

Mosen, siger man, hedder Gutsmose (Jutsmose er blot en anden Udtale af samme Ord.) Det kan neppe omtvivles, at Gunhildes, Gunnels, kan gaae over til Guns-, Guds- (det er vist, at Sarildetorp gik over til Sareltorp, Sartorp, og Gudensø til Gundsø); at det som taler imod Identiteten af Gunnelsmose og Gudsmose kun er Udeladelsen af Bogstavet n; og en lignende Udeladelse af l er ganske almindelig i Navne som ovennævnte Haraldskiær, forhen Hareldskiær. Men alt dette beviser endnu ikke nok; naar man derimod i en gammel Jordebog over denne Egn, eller lignende authentisk Kilde, finder, at Mosen, hvor dette Liig er fundet, eller Egnen der omkring forhen hed Gunnelsmose, da er al Tvivl hævet, der endnu kan haves om Kongemoderens Endeligt, og derved tillige oplyst en ikke umærkelig Begivenhed i vor ældre Historie" [30]).

Det antages saaledes her for afgiort, at den Mose, hvori Gunhilde skulde være nedsænket, laae i Nærheden af Kongens Sæde; imidlertid tale dog Kilderne aldeles ikke tydeligt herom,

30) Annal. f. nord. Oldk. 1836—37. p. 102—3.

da de ogsaa i denne Henseende tildeels ere uovereensstemmende. De 3 Sagaskrivere berette kun, at Kongen, strax da hun var kommet til Landet, lod hende nedsænke i en Mose; hvorimod Jomsvikinga-Saga fortæller, at Kong Haralds Folk kiørte med hende saalænge det var Dag; men om Aftenen, da det var bleven mørkt, kom de *ikke* til Kongens Hal, men der laae et stort Morads for dem, hvori de nedsænkede hende. Dette er dog af mindre Betydenhed; vigtigere er det derimod, at der slet ikke siges, hvor Gunhilde kom i Land, hverken om det var i Siælland, Fyen, Jylland eller noget andet Sted. Man maa derfor tage sin Tilflugt til Giætninger, og her blot ved Giætning *antage*, at Gunhilde er kommet i Land i Jylland, og det i Nærheden af Jellinge. Imidlertid er denne Antagelse ingenlunde tilstrækkelig begrundet; thi det er fuldkommen ubeviisligt, at Kongens Sæde i den Tid „kun kan søges paa to Steder i Danmark: i Leire i Siælland, eller Jellinge i Jylland."

Med Hensyn til *Leire* synes det ikke alene at dette Sted (hvis Berømthed, som Hoved-Offerplads især grunder sig paa en bekiendt Beretning hos en udenlandsk Krønikeskriver [30b]) i Begyndelsen af det 11te Aarhundrede) allerede paa Harald Blaatands Tid var temmelig ubetydeligt; men det er endogsaa rimeligt, at dets Navnkundighed er bleven endeel forstørret af Sagaskriverne. Medens nemlig Danmark i ældre Tid var deelt i flere Smaastater, som beherskedes af forskiellige Kongeslægter, har Leire uden al Tvivl alene været Kongegaard for de tidligere *siællandske*, rettere vel kun *nordsiællandske* Fylkekonger, eller om man vil for Skioldunge-Slægten. Sagnene berette, at det var *her* en af vor Oldtids berømteste Konger,

---

30b) Dithmer fra Merseburg, som døde 1018. Chron. lib. I. Det er den endnu sildigere *Snorre Sturlesen*, vi skylde Sagnet om Leire, som *Skiolds* Kongesæde. *Saxo* nævner første Gang dette Sted i Beretningen om Rolf Krage.

Rolf Krake, blev dræbt tilligemed sine bedste Kæmper. Den gamle Sang om denne mærkelige Begivenhed, Biarkemaalet kaldet, var almindelig yndet over hele Norden og blev i adskillige Aarhundreder ofte sunget af Skialdene, f. Ex. som bekiendt, endnu af Thormod Kolbrunaskiald kort før Slaget ved Stikklestad; og upaatvivlelig er det Begivenheden med Rolf, tilligemed Biarkemaalet, som Leire skylder en ikke liden Deel af sin Navnkundighed. I øvrigt maatte denne ogsaa forøges derved, at Leire, forudsat at man heri tør fæste Lid til den anførte udenlandske Skribent, i den hedenske Tid har været et gammelt anseet Offersted, og saaledes ogsaa Samlingsplads for mangfoldige Mennesker. Men den Betydning, Leire kunde haandthæve som Kongsgaard og Offersted i en enkelt Deel af det danske Rige, tabte sig upaatvivlelig ganske med Rigets Forening under een Hersker og med Hedenskabets successive Hendøen.

Antages det endogsaa, at der endnu i Gorms og Harald Blaatands Tid har været en Kongsgaard her, tiente denne dog ligesaa lidet som nogen anden Kongsgaard i Landet til et fast Sæde for disse Fyrster. Thi „i gamle Dage kiendte „man hverken i Norden eller andre Lande til et stadigt Sæde „for Konger og Fyrster. Deres Liv, naar de ei vare i Feide, „bestod i at drage fra een af deres Gaarde til den anden" [31]).

Ikke destomindre have dog baade ældre og nyere Historieskrivere antaget Leire for de gamle danske Kongers Hovedsæde, og til den Ende søgt at tillægge Stedet en Navnkundighed, som det ingensinde i Oldtiden kan have havt. Navnligen ville Skribenterne endnu den Dag i Dag paavise Mindesmærker her i Nærheden, som skulle tiene til at sandsynliggiøre de gamle Sagns Troværdighed, f. Ex. Hyldehøien, hvor Kongevalgene foretoges, Kong Dans Hesteskald, Kong

[31]) Molbech: Fortællinger og Skildringer af den danske Historie. I 214.

Harald Hildetands Grav, og forskiellige saakaldte Offer- og Tingsteder [33]). Men for enhver fordomsfri Betragter er det aldeles aabenbart, at disse Steensætninger ere saa langt fra at tilhøre de ovennævnte Personer eller den ovenmeldte Tid, at de endogsaa synes at være mange hundrede Aar ældre, og ikke engang tilhøre den sidst her i Landet indvandrede gothiske Stamme [34]). Paa Leire kan man derfor med Grund anvende en beromt Kritikers Ord: „Det gaaer med Tidens „Strøm, som med Livets, de Store i samme fortære de Smaae. „Saaledes ikke blot fortrænger det større Minde det mindre, „men opsluger det. Det mindre bekiendte Stednavn maa give „Plads for det beromtere; mange smaa Navne maae gaae „under for at bidrage til at giøre et stort Navn endnu større „i Folkets Minde [35]).“

Hvad her er sagt i Almindelighed, giælder tildeels ogsaa om Jellinge, som paa Grund af dets nære Beliggenhed ved Haraldskiær Mose, hvori Dronning Gunhildes formeentlige Liig blev fundet, i denne Undersøgelse nærmere angaaer os.

Det eneste imidlertid, som vi med Sikkerhed vide om Jellinge i den hedenske Tid, er at Gorm den Gamle og hans Dronning Thyra ligge begravede der, hvilket baade de gamle Skribenter og endnu forhaandenværende Gravhøie og Runestene noksom bekræfte; ligesom det ogsaa er temmelig vist, at der har været en Kongsgaard her, hvor Kongerne til enkelte Tider have opholdt sig. At Jellinge i Oldtiden var Hovedsædet for Jyllands eller Danmarks

---

33) Jfr. især herom Münters i høi Grad ukritiske Skrift: Leire i Siælland. Kbhavn 1806.

34) Denne Paastand haaber jeg om ikke lang Tid i en antiqvarisk Undersøgelse nærmere at kunne belyse.

35) P. E. Müller: om Saxos og Snorros Kilder. Kbhvn 1823. p. 14.

Konger, hvilket nyere Historieskrivere synes at have antaget for vist, er derimod intetsteds fortalt af de gamle Skribenter. Man har vel et Sagn om Kong Vermund, at han opholdt sig paa Jellinge-Gaard, da han fik den Underretning, at Fienderne vare indfaldne i Riget; men denne Stedbestemmelse findes kun anført hos Saxo, og kan naturligviis under ingen Omstændigheder afgive nogetsomhelst Beviis for, at Jellinge dengang var Hovedsædet for Jyllands Konger, især da det udtrykkeligt hedder[36]): at Vermund tilfældigviis opholdt sig i Jellinge. I øvrigt nævnes Jellinge kun endnu een Gang i den hedenske Tid, nemlig i Sagnhistoriens Fabel om Guldringene, som Frode den Fredegode henlagde paa alfar Vei — et Sagn, hvortil ganske lignende findes i andre Lande[37]). Men heller ikke heri er Jellinge omtalt som det fornemste Kongesæde i Jylland. Det vil derfor være aabenbart, at fordi Gorm og Thyra ere begravede i Jellinge, ere vi ikke berettigede til at erklære dette Sted for Kongeparrets Hovedsæde eller stadige Bopæl, i Særdeleshed da de skriftlige Kilder aldeles ikke give nogen Efterretning herom.

Det fortiener at anføres, at Jomsvikinga Saga, som vi oftere have omtalt, og som indeholder den vidtløftigste Beretning om Gunhildes Mord, tvertimod giver os Anledning til at troe noget ganske Andet. Ville vi end ikke tillægge denne paa mange Steder udsmykkede Saga's Fremstilling af Begivenhederne nogen Vægt, er det dog værdt at bemærke, at efter dens Udsagn maatte Gorm jævnligen have opholdt sig i Nærheden af Liimfiorden eller i Vensyssel; thi der hvor den beretter, at Klak Harald drog fra Holsteteland til sin Svigersøn Gorm,

36) Hist. Dan. lib. IV edit. Müller p. 163: »Qvod Frovini filius Keto per primipilum suum Folconem nomine, Vermundo, tunc forte villam *Jalungam* tenenti, nunciandum curavit.«

37) See herom: Danmarks Historie i Hedenold I, 230.

figes det, at han kom til Liimfiorden, og at han lod sig sætte over Vandet, for at komme til Kongens Opholdssted. Ligeledes fortæller Sagaskriveren, at Gorm, da Klak Harald var draget ud af Landet, „sendte Folk til Holseteland, for at byde sin Søn Knud til Julegilde, og da Tiden kom, drog Knud hiemmefra med sit Følge, og havde 3 Skibe, og han havde indrettet sin Reise saaledes, at han kom i Liimfiorden Dagen før Juul, silde paa Dagen. Og samme Aften kom hans Broder Harald der med ni eller ti Skib, han var kommen fra Østersøen, hvor han havde ligget paa Vikingsfærd om Sommeren." Efter en Kamp, hvori Knud blev dræbt, „drog Harald lige til Kong Gorms Opholdssted og kom der silde om Aftenen."

Her omtales Jellinge saaledes aldeles ikke; men det er vel neppe troligt andet, end at Sagaskriveren maatte have kiendt dette Sted, hvis Jellinge havde været Gorms Hovedsæde eller stadige Bopæl. Sagaen nævner ikke engang Jellinge i Anledning af Kongens Begravelse; den bemærker kun, at Gorm døde strax ved Efterretningen om sin Søns Død, og „at han blev siden baaren bort derfra og begravet, og der blev en Høi opkastet over ham efter Dronning Thyras Foranstaltning [28])."

Den forudfattede Mening, at Jellinge var Gorms og Thyras stadige Opholdssted, har især været Aarsag til, at man i nyere Tider fornemmelig om Thyra har søgt at paavise mange endnu forhaandenværende Minder i Egnene omkring Veile. Thyras Navn skulde kunne gienfindes i Thyrsbek, Thyres Kleve ved Skiærup, Tørrild eller Tyrrild, og Thyregod. Undtager man dette sidste, som maaskee har sin Oprindelse fra Dronning Thyra, tør man efter

---

[28]) Jomsvikinga Saga, Cap. 3 4, 5.

min Mening ikke tillægge de øvrige Navne nogensomhelst Betydning i denne Henseende, da man vistnok maa være overmaade forsigtig med Navneligheder efter Forløbet af 8 til 900 Aar.

Med Hensyn til de enkelte Omstændigheder maa det bemærkes ved „Thyrsbek", at dette Navn fornemmelig i senere Tider har faaet sin nuværende Form, og at det aldrig findes saaledes i de ældre Documenter. I disse kaldes Gaarden snart Thygersbek, Tiidersbek, og som oftest Tirsbek, eller efter Bøndernes endnu almindelige Udtale heraf „Tisbæk", hvilket ingenlunde bestemt viser hen til Thyra. Heller ikke har nogen ældre Skribent fortalt, at denne Dronning boede her, eller at Gaarden er bygget af hende; hele Historien synes at have sin Oprindelse fra Pontoppidans „Danske Atlas"[39]), som endog selv bærer Tvivl om dens Rigtighed. Den urimelige Fabel, at Dronningen, naar hun boede paa Tirsbek, lod hente Vand fra den i Skiærup Sogn paa den anden Side af Veile Fiord beliggende Kilde, der efter hende skulde bære Navnet „Thyres Kleve," fortiener neppe at omtales, saameget meer som ogsaa den er førstegang bekiendtgiort i „Danske Atlas"[40]), og der er al Grund til at formode, at Dronning Thyra her er bleven forverlet med en Frue af samme Navn, der siges at have boet i Skiærup paa en Gaard, som Bønderne endnu kalde „Gamle Fruens Gaard." At sluttelig Tørrild eller Tyrrild, (hvoraf Tyrrild Herred) oprindeligen skulde have hebdet: Thyrilde (Thyrevelde eller Thyres Væld), er naturligviis en Gisning, der kun kan betragtes som saadan. Som Følge heraf have vi slet ingen Aarsag til at antage, at de nævnte Stednavne i Egnen omkring Jellinge kunne bestyrke Formodningen om Gorms og Thyras hyppige Ophold her.

39) D. Atlas IV. 158-9. 40) Sammest. V. 970.

Ligesaalidet som Historien lærer, at Jellinge var Gorms Hovedsæde, ligesaa lidet begrundet er det man har sagt: at Harald Blaatand, som bekiendt, ofte opholdt sig i Jellinge. Kildeskrifterne omtale ikke en eneste Gang hans Nærværelse her, og Runestenene i Jellinge, som han lod opreise for sine Forældre, bliver da alene det, hvortil man i denne Henseende kan holde sig. Men at dette ikke afgiver noget tilstrækkeligt Beviis for hans stadige Ophold her, haaber jeg vil være fuldkomment indlysende. Gunnar fra Hlidarende besøgte Harald Blaatand ikke i Jellinge, men i Slesvig; hvortil vi kunne føie, hvad før er sagt, at Harald Graafeld lagde bi ved Hals, hvor man sagde ham, at Kong Harald Blaatand snart vilde komme; en Beretning, der synes at bestyrke Jomsvikinga Sagas Udsagn, at der paa den Tid var en Kongsgaard i Nærheden af Limfiorden. Sikkert har der omkring i Landet været mange saadanne, thi „overhovedet havde de danske Konger endnu ikke noget fast Kongesæde"[41]); hvoraf ogsaa aabenbart følger, at man ikke med Rette kan sige: at Harald Blaatands Sæde, paa den Tid Gunhilde skulde være lokket herned, kun kan søges paa to Steder: ved Leire i Siælland eller Jellinge i Jylland.

Endnu langt mindre paalideligt er Sagnet, at Harald Blaatand har bygget, eller at han boede paa Haraldskiær. Det findes første Gang optegnet hos Ole Worm [42]) for omtrent 200 Aar siden; men hverken Saxo eller Svend Aagesøn, der levede 600 Aar tilbage i Tiden, vide noget om Haraldskiær, skiøndt de begge fortælle om Gorms og Thyras Gravminder ved Jellinge. Gaardens Navn og dens Belig-

---

41) Petersen: Danmarks Historie i Hedenold II, 158.

42) Monumenta Danica p. 334: „Extat non procul Viela in Cimbria prædium *Haraldskier* dictum, ab eodem hoc Haraldo nomen sortitum." Derfra gik det over i „Danske Atlas V, 998," og i Suhms Danmarks Historie III, 213–14. At det saaledes snart kunde vinde almindelig Tiltro, er let forklarligt.

gnhed saa nær ved Jellinge (Afstanden er omtrent 1 Miil) har vist givet Worm Anledning til at udlede dens Oprindelse fra Harald Blaatand; i det mindste er det sikkert, at han langtfra brugte Skiønsomhed i ganske lignende Tilfælde [42b]. Desuden er det neppe afgiort, at den ældre Form af Navnet „Haraldskiær" skriver sig fra Harald Blaatand; thi i alle gamle hidtil bekiendte Diplomer, f. Ex. i et fra 1416, nævnes det „Haritzkiær" og saavidt vides, ikke en eneste Gang i ældre Tid Haraldskiær.

Imidlertid er det jo naturligviis nok muligt, at Harald Blaatand maaskee af og til har opholdt sig her. Man kunde derved nærmere forklare Bestemmelsen af de to Skandser Rosborg og Borgevold, som ligge ved den store Aa, der fører fra Haraldskiær til Veile; nemlig at de i saa Fald skulde forsvare Indløbet til Haraldskiær paa en Tid, da der istedetfor Engene bag ved Veile endnu fandtes en seilbar Sø, hvilket Sidste synes engang, rigtignok uvist naar, at have været Tilfældet. Men vi maae vel bemærke, at alt dette ene og alene grunder sig paa Formodninger og Sagn, der ere fremførte i senere Tider og for hvis Paalidelighed Historien ikke afgiver det mindste Beviis [43].

Efterat vi saaledes have seet, at Stedet, hvor Gunhilde skulde være dræbt, ikke uden høist usikkert og alene ved Formodninger lader sig bestemme, ville vi gaae over til at betragte den anden Grund for, at det i Mosen ved

---

42b) Kort i Forveien siger han: „Jellinge ab *Elkingo* qvodam Cimbrorum duce (ut qvidam volunt) ædificata." ibd. p. 330–1.

43) Det er derfor ogsaa ganske urigtigt, naar nyere Forfattere opstille Sagnet som fuldkommen paalideligt. Jfr. „Baggesens Danske Stat" p. 318. „Haraldskiær, som har været en af Harald Blaatands Gaarde," og i „Morskabslæsning for den danske Almue" I, p. 21–2: „Kongen (Harald Blaatand) opholdt sig dengang paa Haraldskiær, noget fra Veile."

Haraldskiær fundne Liig muligen kunde tilhøre Dronning Gunhilde, nemlig: „Det var voldsom nedsænket, nedpælet, med Fortvivlelsens Præg paa sit Aasyn efter en lang Aarrækkes Forløb.“

Det er unægteligt, at der heri vilde indeholdes et stærkt Indicium for Rigtigheden af Hypothesen om Gunhilde, hvis man aldrig nogensinde før havde fundet Liig nedsænkede i Moser paa en saadan Maade; eller hvis man ikke forud af Historien vidste, at slige barbariske Begravelser i ældre Tider stundom fandt Sted. Men man har ikke allene i en Mose i Ostfriesland (1817) opgravet et Liig[44]), som med stærke, tværs over Legemet gaaende Egepæle var fæstet ned i Dyndet; det er ogsaa ifølge skriftlige Efterretninger bekiendt, at det i Oldtiden maa have været en temmelig brugelig Straf, at nedsænke Folk levende i Moser.

I den ældre Edda, i den saakaldte: „Godrunarharmr,“ som ogsaa benævnes „det tredie Qvad om Gudrun“[45]), siges der, at en Trælqvinde Herkia søgte at bagvaske Gudrun for hendes Mand Atle. Sagen opdagedes, og "de ledede da Qvinden (Herkia) ud i en stinkende Sump“ til Straf for hendes skiændige Bagvaskelse. Den romerske Historieskriver Tacitus, hvis Efterretninger om Germanerne i mange Henseender, navnligen tildeels i Skildringen af Folkelivet, stemme overeens med de islandske Sagaers Fortællinger om Skandinaviens Beboere i den hedenske Tid, beretter ligeledes i det 12te Capitel af Skriftet „de Germania“: „Forrædere og Overløbere ophænge de i Træerne; Feige, Ukrigerske og legemligt Vanærede nedsænke de i en Sump eller Morads og lægge Tiørne og Grene ovenpaa dem“[46]). Ogsaa i Middelalderen

44) Spangenbergs Neues vaterl. Archiv, B. 2. S. 59. Oldskrift-Selskabets Aarsberetning 1840. p. 15.

45) Sæmunds Edda ed. Rask. p. 146. Godrunarharmr, Str. 54.

46) Jfr. *Livius* Hist. Rom. I, 51: „novo genere lethi dejectus ad caput aqvæ ferentinæ, crate insuper injecta, saxisqve congestis mergeretur.“

finder man denne Straf bestemt undertiden for Mænd, men fornemmelig dog for Qvinder. I Burgundernes Lov hedder det: „Dersom nogen Qvinde forlader sin Mand, med hvem hun lovlig er forenet, da skal hun nedsænkes i Dynd (eller i et Morads)"; og i et gammelt Digt (Herborts troj. Krieg 97c):

„ich will, daz Penthesileam
frezzen die hunde,
oder in einen fulen grunde
werde gesenket, als ein hunt."

I England, men i Særdeleshed i Skotland, var det brugeligt i Middelalderen, at Qvinder for adskillige Forbrydelser sænkedes i en Sump eller Brønd, naar derimod Mændene hængtes. Herfra reiser sig bl. a. de skotske Baroners Rettighed til at have „Pit and gallows" ɔ: en Pøl og Galge (ved deres Herresæder[47]). Vidtløftigere Undersøgelse om denne Gjenstand findes hos Grimm[48]), som tillige godtgjør at lignende Straffe, f. Ex. at begrave Folk levende, bleve i ældre Tider anvendte i Ditmarsken og Sverige. Den Maade, hvorpaa Haraldskiær-Liget var begravet, afgiver følgelig ikke noget Beviis for, at det netop skulde være Dronning Gunhildes.

At man endnu skal have fundet Præg af Fortvivlelse i Haraldskiær-Ligets Aasyn, gjør naturligviis heller ikke noget til Sagen; thi Enhver, der blev levende nedsænket i en Mose, vilde upaatvivlelig være ligesaa fortvivlet som Dronning

---

47) vid. *Jamieson*. Scotish Dictionary. 2 Ed. voc. *Pit*. Ved at anføre Kildeskriftets Ord (in Boeth): „constitutum qvoqve est eodem consilio a rege, uti Barones omnes *puteos faciendi* ad condemnatas plectendas foeminas, ac patibulum ad viros suspendendos noxios potestatem haberent" tilføier Jamieson: „i denne Forstand maae vi tage furca et fossa, som et Privilegium, der tilhørte Baronerne." Uden Tvivl er det ogsaa en Levning af en saadan Straffemaade, som er tilovers i den endnu i Christian V. Lov VI. 13. 24. bibeholdte Straf for tredie Gang gjentagen Hoer, hvorefter Manden skal „miste sit Hoved," men Qvinden „druknes".

48) Deutsche Rechtsalterthümer. Göttingen 1828, p. 687, 694-5.

Gunhilde. Og overhovedet er det vel et Spørgsmaal, om ikke Ansigtets fortvivlede Udseende strax efter Opgravningen havde sin Grund deri, at Grøftegraverne i Førstningen gik hen over Liget, uden at ahne, at et saadant der vilde findes [49]).

Med Hensyn til den Omstændighed ved Haraldskiær-Liget, at „det er et qvindeligt," maa det være af særdeles Vigtighed at afgiøre, hvorvidt dettes Beskaffenhed kan antages at passe for den Alder, som Gunhilde, ifølge Sagaerne, maatte have opnaaet da hun skulde være dræbt. Tidligere vare Historieskriverne enige i at Gunhilde, ved den Tid hun forsvinder af Historien, maatte have været en Kone paa henved 70 Aar, eller vel endogsaa ældre. I den nyeste Tid har man derimod søgt at giøre hende yngre, og til den Ende, efter et Udsagn af det gamle Nordens berømteste Historieskriver Snorre Sturlesen villet vise: at hun sikkert kun havde været omtrent fire til fem og halvtredsindstyve Aar paa den Tid, Harald Blaatand formeentligen lod hende nedsænke i en Mose. Det vil derfor ogsaa være nødvendigt at prøve denne sidste Beregning, der er grundet paa Vidnesbyrd af en saadan Authoritet, som Snorre Sturlesen. Det hedder nemlig [50]): „Erik (Blodøxe) var, „efter hvad vi have seet, omtrent tyve Aar gammel, da han „ægtede Gunhilde: da de kom til Danmark (941), var den „ældste Søn, Gamle, endnu ikke mandvoxen. Antaget, at „han da var femten Aar, Gunhilde, da hun fødte ham, sexten „Aar, saa vilde Gamle være født 926, Faderen 905 og Moderen 910. — Og hvis hun, strax efter Graafelds Død blev „lokket ned til Danmark og der dræbt, saa vilde hun have opnaaet en Alder paa fire til fem og halvtredsindstyve Aar."

---

49) Jfr. Ann. f. nord. Oldk. 1836, p. 165, hvor det siges, at Ligets bløde Hovedbedækning var meget beskadiget af den ovenanførte Aarsag.

50) Petersen om Gunhilde. Ann. f. nord. Oldk. 1836. p. 96.

Rigtignok beretter Snorre, at da Gunhilde kom til Danmark (941), var hendes ældste Søn Gamle ikke mandvoxen; men Sammenhængen viser dog, at han da var ældre end femten Aar. Snorre fortæller, at Gunhilde med sine Sønner kom fra Orkenøerne, hvor de havde giftet Kong Eriks Datter Ragnhilde med Arnfin, en Søn af Thorfin Hovedkløver [50]. I Forveien er det sagt, at af Eriks og Gunhildes Børn var Gamle den ældste, dernæst Guttorm, Harald, Ragnfred, Ragnhilde [51] o. s. v. Sætter man nu ogsaa, at Ragnhilde blev gift med Arnfin i sit sextende Aar, saa var Guttorm i det mindste i sit nittende, og da Gamle „var noget ældre end sine Brødre" [52]) maa han han have været i en Alder af over tyve Aar. Dette synes ogsaa rimeligere med Hensyn til, at Gunhildes Sønner før de kom til Danmark allerede havde underlagt sig Orkenøerne og hævet Skat deraf, medens de tillige hærjede paa andre Lande, saa at Thorfin Hovedkløver først ved deres Afreise igien antog Bestyrelsen over Orkenøerne [53]. Efter dette vil altsaa Gunhildes Alder, selv om vi antage at hun blev gift i sit sextende Aar, ikke kunne sættes lavere end over 60 Aar.

Forkaster man imidlertid denne Indvending og antager Rigtigheden af den ovenanførte Beregning, da følger deraf, at Erik Blodøxe blev gift 926, eller at han kun var omtrent tyve Aar gammel, da han blev Overkonge over sine Brødre, hvilket skete 3 Aar før Harald Haarfagers Død, som indtraf 930. Men dette strider paa det allerbestemteste mod Snorres eget Udsagn: „Da Harald Haarfager var

[51]) Heimskr. Hakon den Godes Saga, Cap. 10.
[52]) Sammest. Harald Haarfagers Saga, Cap. 46.
[53]) Sammest. Hakon den Godes Saga, Cap. 10.
[54]) ibd. Cap. 5 og 10.

30 Aar gammel, deelte han Riget mellem sine Sønner og gav dem Kongenavn. Kong Erik (Blodøxe) var hos sin Fader Kong Harald. Ham elskede og agtede Harald mest blandt sine Sønner, og ham gav han Halogaland, Nordmør og Romsdalen [54])". Ligeledes: „Da Kong Harald var 80 Aar gammel, gav han Erik sit Høisæde, og med det Vold og Magt over hele Landet. Tre Aar efter døde Kong Harald (930) [55])."

Antaget, at Erik var, lavt beregnet, 5 Aar gammel ved den første Deling, thi det hedder jo allerede, at ham elskede og agtede Harald især, saa var han altsaa efter Snorre c. 38 Aar da Faderen døde. Han blev gift med Gunhilde, da han var 20 Aar [56]), følgelig omtrent 912; selv om Gunhilde da var bleven gift i sit fertende Aar, var hun født 897, og derfor idetmindste 68 Aar gammel ved den Tid (965), da Harald Graafeld blev myrdet i Liimfiorden, hvilket jo indtraf før hun skulde være lokket ned til Danmark. — Det er derfor saa langt fra, at Snorre kan tiene til at modbevise den tidligere almindeligere Antagelse om Gunhildes høie Alder, at han endogsaa snarere afgiver et stærkt Vidnesbyrd for, at hun i det mindste maa være kommet de 70 Aar meget nær [57]).

Denne Omstændighed forøger ikke alene i høi Grad Usandsynligheden af, at Gunhilde af Lyst til at blive gift skulde lade sig narre ved et saa plumpt Bedrageri, som den gamle Harald Blaatands Frieri var; men den vækker ogsaa meget

---

[54]) Snorre Harald Haarfagers Saga, Cap. 35.

[55]) Sammest. Cap. 44–5. [56]) Sammest. Cap. 34.

[57]) Selv et af Sagnene om Gunhildes Død, ovenf. Beretning III (Oldnord. Sagaer, X, 339) omtaler hende som „gammel". En Kone paa 54 eller 55 Aar kunde man dog vel ikke tillægge et saadant Prædikat.

stærk Tvivl, om man virkelig kan antage, at det ved Haraldskiær fundne Liigs Beskaffenhed passer paa Dronning Gunhilde. Thi da Liget blev opgravet i Mosen, havde det, efter den af Districtslægen afgivne Indberetning [58]): „alle sine Tænder, „som dog ere meget afslidte, men iøvrigt temmelig gode, og „sidde i den sædvanlige Orden. Skindet er meget rynket, „hvilket vidner om, at Legemet har været temmelig fyldigt; „dette bekræfte ogsaa Brysterne, der strax efterat „Liget var optaget af Mudderet vare kiendelig „store med tydelige Vorter. Disse tre Punkter, i For„bindelse med den ved Liget fundne temmelig tykke Haartot, „synes at begrunde Formodning om, at denne Qvinde kan ved „sin Død antages, at have været omtrent 50 Aar gammel." At Liget kan have tilhørt en Kvinde paa over 60 eller henved 70 Aar vil vist heller ikke Nogen, der saae det strax efter Opgravningen, kunne troe.

Man har endvidere sagt om Haraldskiær-Liget: „det var iført en kostbar Dragt, som ikke henhører til vore Tider." Her kunne vi med al Grund spørge: i hvilken Henseende var Ligets Dragt kostbar? En Skindkiole, bestaaende af flere smaa Stykker, sammensyede med Sener eller Skindstrimler istedetfor Traad, tilligemed noget uldent Tøi: mon dette har været en kostbar Dragt paa en Tid, da man, hvilket Gravhøiene noksom udvise, allerede havde prægtige Smykker, og da der ufeilbarligen ved Vikingstogene bragtes mange fremmede og skiønne Stoffer til Norden?

Det er formodentlig af det uldne Tøi man har villet udlede, at Dragten var kostbar, paa Grund af at der i norske Gravhøie, i Forbindelse med prægtige Oldsager, er fundet

[58]) Ann. f. nord Oldk. 1836. p. 165.

uldent Tøi, som i Henseende til Vævningen ganske lignende hiint.

En saadan Slutning er dog ikke tilstrækkelig grundet. For det Første er det neppe afgiort, at et Stykke Tøi er kostbart, fordi det findes ved Siden af kostbare Sager, og for det Andet er ikke alene det i Norge fundne Tøi, ulige finere [49], men man har ogsaa for nylig i Grønland, sandsynligviis fra de gamle Nordboers Tid, opdaget Levninger af hele Klædninger, der bestod af ganske lignende uldent Tøi, hvilket synes at vise, at dette hverken har været meget sieldent eller meget kostbart.

Heller ikke bør man, som jeg troer, ganske ubetinget antage, at den Tid, hvori Haraldskiær-Liget er nedsænket i Mosen, skulde kunne bestemmes ved det oftnævnte uldne Tøi. Et saa simpelt Stof, som dette, kan meget godt uden væsentlig Forandring have været brugt giennem Aarhundreder, og det fornemmelig i en Tid, da nye Opfindelser upaatvivlelig kun langsomt fik Indpas hos Folket. Var det imidlertid ved andre Kiendsgierninger afgiort, at det omtalte Liig maatte være den norske Dronnings: da kunde jo vel tænkes, at hendes Mordere have afført hende de kostbare Klæder, hvori hun drog sin tilkommende Ægtefælle, Danmarks Konge, imøde, og i Stedet derfor givet hende disse simplere, som vi nu have fundet. Men saameget kunne vi sige med fuldkommen Sikkerhed: at de fundne Klædningsstykker, i og for sig selv betragtede, aldeles ikke afgive noget Beviis for, at Gunhildes Liig skulde være opdaget, ja, eet af to, snarere for det Modsatte.

Jeg troer saaledes at have godtgiort, at langtfra alle

[49]) Ann. f. nord. Oldk. 1836. Tab. V, Fig. 7-9.

Omstændigheder vise, at det kunde være den norske Dronning"; og der staaer kun endnu tilbage at betragte, hvorvidt vi kunne billige den Formodning, at Navnet „Gunhildsmose" skulde kunne gienfindes i Haraldskiær-Mosens formeentlige Benævnelse: „Guts- eller Juts-Mose." Det er anført, at ligesom „Sarildetorp" kunde blive til „Sartorp", saaledes kunde ogsaa „Gunhilds- eller Gunnelsmose" i Tidens Løb forandres til „Gundsmose"; og endelig er Bogstavet „n" her faldet bort, ligesom „l" er gaaet ud af „Haraldskiær", der er blevet til „Haritskiær". Dette sidste Exempel troer jeg dog slet ikke lader sig anvende, thi da vi ikke af noget bekiendt Diplom vide, at Gaardens ældste Navn var Haralds- eller Hareldskiær, maatte saadant først godtgiøres. Overhovedet lader der sig ikke af denne yderst fierne Navnelighed udlede selv det ringeste Beviis for Rigtigheden af Hypothesen om Gunhilde, især da det maaskee kunde være noget tvivlsomt, om Bønderne virkelig forhen almindeligen have benævnet Mosen: „Gutsmosen". Deels kaldes denne nemlig i Oldsag-Comitteens Bemærkninger [60]): „Juthe- efter Andre: Hiudtes eller Giudtes Mose," og deels veed jeg af egen Erfaring, hvor lidet paalidelige mange Bønder ere i saa Henseende, og hvor let de lade sig forlede af øieblikkelige Indtryk til mindre rigtige Beretninger. Vi behøve ikke at gaae længere, end netop til den Omstændighed, at Bønderne strax efterat Liget var fundet, udspredte de forunderligste Rygter om Fruentimre, der vare forsvundne, medens „Spaniolerne" vare her i Landet, ja endogsaa sildigere, m. m., for at blive overtydede om, hvor uendelig forsigtig man maa være i at lægge for megen Vægt, især i videnskabelig Henseende, paa Almuefolks Fortællinger.

---

[60]) Ann. f. nord. Oldk. 1836—7. p. 159.

Men vil desuagtet Nogen antage, at man i Bøndernes Jutt Mose eller Sindte-Mose skulde finde en Forvandling den oprindelige Benævnelse Gunnilds-Mose, saa maae tilstaae, at kan en saa voldsom Forvandling antages muel i 900 Aar, gjelder ikke det mindste af alle de Beviser, ma vil hente fra Stednavnenes Vedligeholdelse.

§ 6.

At alligevel det ved Haraldskiær i Mosen opgrave qvindelige Liig ikke tilhører en nyere Tid, men upaatvivlelig er meget gammelt, fremlyser af Omstændigheder, hv Betydning man neppe vil kunne miskiende. Skindtrøien, d var sammensyet med Skindstrimler; Hudens og Beenmassen Beskaffenhed m. v. og endelig den barbariske Begravelsesmaad synes at tyde paa, at vi her have fundet et Liig, som visteno i flere hundrede Aar har hvilet i Mosen.

Den Indvending, at Liget ikke kunde være bevaret sa længe, og at de Pæle, hvormed det var nedsænket, saae altfr friske ud, falder bort, naar man veed, at jernholdigt Mose-vand besidder en forbausende Kraft til at bevare Ting, som ere nedlagte deri. Endogsaa vel vedligeholdte menneskelig Legemer, indsvøbte i raae Dyrehuder, ere adskillige Gange op-gravede af Moser her i Danmark[61]). Da man tillige fo har fundet Liig nedsænkede i en Mose med Pæle og Grene, og da gamle Skribenter omtale en saadan Begravelsesmaade som en brugelig Straf i Oldtiden og Middelalderen: turde det vel ikke være ganske usandsynligt, at det ved Haraldskiær op-gravede Liig har tilhørt en Qvinde, som mangfoldige Aar tilbage i Tiden har lidt denne frygtelige Straf.

---

61) Ved Odense i „Roersdam", og ved Landsbyen Undeleff i Tondern Amt. jvfr. Ann. f. n. Oldk. 1836. p. 168—172.

Sammenfatte vi korteligen Alt, hvad ovenfor er udviklet, bliver Resultatet af denne Undersøgelse:

1) at Kildeskrifternes Beretninger om Gunhildes Mord ere indbyrdes uovereensstemmende, i og for sig selv usandsynlige og utrolige, ikkun anførte af mindre vigtige Sagaer, og forkastede af saagodtsom alle nyere Forskere;
2) at disse Beretningers Paalidelighed ingenlunde bestyrkes ved det i Haraldskiær Mose opgravede Liig, da det er fuldkommen ubeviisligt, at Harald Blaatand byggede eller boede paa Haraldskiær; da Ligets Beskaffenhed neppe passer paa Dronning Gunhilde; og da endelig tidligere Fund og Udsagn af gamle Skribenter vise, at Menneskenes Nedsænkning i Moser har været en ikke sielden Straf i Oldtiden og Middelalderen.

Ligesaalidet som jeg dog vilde vove at paastaae, at det ikke er tænkeligt, at det oftnævnte Liig kunde være Dronning Gunhildes; ligesaalidet tør jeg smigre mig med det Haab, at mine Modgrunde ville være fyldestgiørende for Alle. Min Hensigt har fornemmelig været, at bringe dette for Danmarks og Norges ældre Historie ikke uvigtige Spørgsmaal under nærmere Overveielse. Det vilde saaledes naturligviis glæde mig meget, hvis jeg maatte bidrage til, at Fortællingen om Gunhildes Mord ganske udelukkedes af Historien, indtil nye og fuldstændigere Beviser for dens Paalidelighed maatte blive tilveiebragte; men det vilde glæde mig ikke mindre, hvis mine Indvendinger kunde blive saaledes giendrevne, at der blot blev Sandsynlighed for, at det fundne Liig var Dronning Gunhildes. Thi da maatte man vist nok, som det saa smukt hedder, sande, „at Historiens Genius kan slumre i Aarhundreder, men vaagner til sin Tid, og taler med høi Røst, og hæver Eftermælets flammende Skrift høit over

„Tiden“[62]). For Øieblikket troer jeg med Grund at kunne paastaae, at Antagelsen om Gunhildes opgravede Liig er en smuk poetisk Hypothese, der som saadan fortiener Anerkiendelse, men som, naar Spørgsmaalet er om, derved at begrunde eller sandsynliggiøre en upaalidelig Beretning i Historien, maa være aldeles uden Betydning.

Anmærkning til Side 283.

Med Hensyn til hvad ovenfor er anført, at i ældre Tider bleve Folk stundom levende begravede i Ditmarsken og Sverrige, maa det ikke lades ubemærket, at Spor til en saadan Straffemaade for Qvindfolk ogsaa forekomme i vore gamle Love fra Middelalderen. Saaledes hedder det i den ældre danske Recension af den 1269 stadfæstede gamle latinske Ribe-Ret, § 40. „Hwilchæn en qwindæ bedryuær thyffuery, och stæl swo myghet, som hendæ meth rettæ tylburdhæ ath hengæs for, tha for en qwyndeligh æræs schyld schal hun leuendæs begrauæs i iordhæn.“ Ligeledes i Kong Erik Glippings almindelige Stadsret af samme Aar § 27: „Hwilcken qwynne, som hangh haffver fortyentth mett tyuffneth, for qwyndeliigh hetther schal hun leffwendis begraffwis.“ Endogsaa Dronning Margrethes almindelige Stadsret og Kong Hans' Privilegier for de frie Kjøbstæder bestemme, at en Qvinde, som havde bedrevet Hoer skulde „setthis leffuendis udi Jorden.“ (Jvfr. Rosenvinges Samling af gl. danske Love V. 235, 491, 506 og 536.)

---

62) Ann. for nord. Oldk. 1836—7 p. 104.

Om et nyt polsk Bidrag til Danmarks Historie.

Meddeelt
af
Cand. Juris F. Schiern.

Det i Danmark, om jeg ikke feiler, ubekiendte Skrift, hvorpaa jeg her agter at henlede Opmærksomheden, kan ikke kaldes nyt, saafremt man alene vil see hen til Forfatterens Levetid, men derimod vel, naar man tager Hensyn til det Tidspunkt, da det har seet Dagens Lys. Johannes Chrysostomus Passek blev i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede født i Polen af adelig Stand, i Nærheden af Byen Rawa. Efter at have besøgt Jesuitercollegiet i denne Stad og der modtaget sin litteraire Dannelse, gik han i Krigstienesten og deeltog, under den polske du Guesclin, den berømte Woywode Stephan Czarniezki, i Krigene mod den siebenburgske Fyrste Georg Rakozci, mod Carl Gustav af Sverrige og mod den russiske Czaar Alexius Michailowitsch. I den ulykkalige Borgerkrig, som Georg Lubomirski bragte over sit Fædreland, blev han den kongelige Sag tro, da han var en Yndling af Kong Johannes Kasimir, ligesom han senere nød Kongerne Michael Thomas Koribut Wisnowieckis og Johannes Sobieskis høieste Naade. Ved Slutningen af Johannes Kasimirs Regiering udtraadte han af Krigstienesten og nedsatte sig i Woiewodskabet Rawa, hvor han blev valgt til Landkæmmerer

og deeltog i flere Landdage, ligesom han paa Landdagen i Rawa i Aaret 1661 blev udnævnt til Marschall for Ridderkredsen. Senere ægtede han en rig Enke, Remizowska Lanzka, overtog betydelige Forpagtninger, og seilede aarlig med Korn ned til Danzig lige indtil hans Død, der synes at være indtruffen ved Aaret 1690, efterdi hans Aarbøger slutte med Aaret 1688.

Passeks Aarbøger ere først for faa Aar siden blevne fundne og udgivne af den af den polske Litteratur saa høit fortiente Grev Edvard Raczynski, efter hvis Udgave en tydsk Oversættelse er bleven besørget af Professor Stenzel i Breslau[1]). Disse Aarbøger ville i Fremtiden blive benyttede som en af de vigtigste Kilder til Polens Historie i det syttende Aarhundrede. Forgieves vilde man paa noget andet Sted søge efter en Skildring, der med en saadan næsten dramatisk Anskuelighed fremstiller den polske Kongemagts Ubetydelighed, Adelens ubændige Raahed, Kiøbstædborgernes forkuede Tilstand og de polske Rigsdages tøilesløse Vildhed; her eller intetsteds lærer man at fatte det absolute Kongeriges Fornuftnødvendighed, lærer man at indsee, hvorfor Polen et Aarhundrede senere maatte gaae tilgrunde.[2]) Men det er ikke blot den polske Nationalhistorie, der oplyses af Passek; ogsaa der, hvor

1) „Denkwürdigkeiten des Johann Chrysostomus Passek. Polnisch herausgegeben vom Grafen Eduard Raczynski, Deutsch von Dr. Gustav Adolph Stenzel. Breslau 1838, 452 S. 8. Bogens ubestemte Titel er rimeligviis Grunden, hvorfor den i Danmark ikke har tildraget sig Opmærksomhed.

2) De, der i denne Henseende vilde eftersee Passek, beder jeg om især at lægge Mærke til, hvad han ved Aaret 1662 fortæller om den Strid, han i Johannes Kasimirs Forgemak havde med den senere saa berømte Mazippa, dengang Page hos Kongen af Polen. Af Passek (S. 249 – 256) sees i øvrigt, at Mazeppas poetiske Ungdomshistorie, saaledes som den især er bleven bekiendt siden Voltaires Carl den Tolvtes Historie, stemmer overeens med den historiske Sandhed.

Polen kommer i Berøring med Europas almindelige Historie, meddeles interessante Bidrag til denne. Saaledes finde vi hos Passek vigtige, hidtil ukiendte Bidrag til Oplysning om Wiens Undsættelse af Johannes Sobieski i Aaret 1683, og, hvad der for os især er af Interesse, en livelig Skildring af Polakkernes Tog til Danmark i Aaret 1658. Denne Skildring kan ikke andet end være os saa meget mere velkommen, da vore egne Efterretninger om hiin for vort Fædreland ulykkelige Krig, hvilke man i den seneste Tid har søgt at supplere ved Hielp af Dokumenter fra Kiøbstedarchiverne, i det Hele taget ere fattige og adspredte; da de fleste polske Bearbeidelser af Felttogets Historie (f. Ex. den Skildring, der findes i Thaddeus Mostowskis Biografie af Czarniezki) paa Grund af Sproget ikke ere os tilgængelige; og da Passek, der selv deeltog i Felttoget, har beskrevet dette med en saa stor Livelighed, at man undertiden ikke troer at læse en Historie, men snarere en blichersk Novelle om de Fremmede i „Polaktiden".

Det var i Slutningen af August Maaned i Aaret 1658, at Polakkerne tiltraadte deres Tog til Danmark. Da de rykkede ud, ængstedes Soldaterne ved Tanken om, at de nu stode i Begreb med at drage til et fiernt og ubekiendt Land, hvorfra mange vistnok ikke vilde vende tilbage; ja Frygten voxede til den Grad, at Passek nævner flere Fahner, der af denne Aarsag næsten aldeles oploestes. „Fædre skreve til deres „Sønner og Koner til deres Mænd, og anraabte dem om at „blive tilbage og at opgive deres Higen efter Fortieneste og „Belønning; men, endskiønt jeg var min Faders eneste Søn, „formanede han mig dog til at stole paa Gud, og, beskyttet „ved faderlig og moderlig Velsignelse, uden Frygt at følge Felt„herren; i det han tillige lovede at bede inderligen for mig, og „mindede mig om, at uden Guds Villie vilde intet Haar falde

„fra mit Hoved“. Da Hæren drog over Grændsen, opløftede Enhver sit Løfte til Herren, og Psalmen, O gloriosa Domina, blev efter polsk Skik affungen; da vrinskede Hestene i alle Regimenterne høit, et gunstigt Varsel, der fremkaldte almindelig Glæde. Imidlertid var det ei uden sorgmodige Følelser, at Polakkerne fra Høiene omkring Meseritz sidste Gang kastede Øinene tilbage til Fædrelandet, og, først efterat Oderfloden var passeret, indfandt sig atter deres naturlige Munterhed.

I Holsten og „Sønderjylland“ forenedes de polske Tropper efterhaanden med de keiserlige under den berømte General Montecuculli og de brandenborgske under den store Churfyrste, der førte Overbefalingen; og i Slutningen af Aaret aabnedes Felttoget imod de Svenske, der i det følgende Foraar vare aldeles fordrevne fra Halvøen. Erobringen af Øen Als, Stormen af Koldinghuus og Indtagelsen af Fredericia udgjorde, som bekiendt, de fornemste krigerske Optrin i Felttoget, og omtales alle af Pasek, der desuden giver en udførlig Skildring af den Søtræfning udenfor Ebeltoft, i hvilken det lykkedes den svenske Flaade under Englænderen Owen Coxe at opbrænde den største Deel af de ved hiin Stad forsamlede danske og hollandske Skibe. Ved Begivenhederne paa Als, ved Kolding og ved Ebeltoft var Pasek personlig tilstede, og hans Skildring af disse Optrin fortiener at omtales noget nærmere.

Efter de fleste ældre Efterretninger overførtes de allierede Tropper under Hertugen af Anhalt til Øen Als paa en Mængde Transportskibe, medens to danske Orlogskibe ved en heftig Ild beskyttede Landgangen;[3]) men ifølge Pasek, der

---

3) Jvnfr. Uddrag af Jens Bircherods Dagbøger, udgivet ved C. Molbech. S. 17.

Medens Czarniezki Æren for Øens Erobring, svømmede det polske Rytteri med en sielden Dristighed Eskadronsviis over Alssund. Disse Efterretninger bør vistnok forenes; i det Mindste er der ingen Grund til at nære Mistillid hos Passek, der overalt hvor vi kunne controlere ham, røber en ualmindelig Ærlighed, der her taler som Øienvidne, og hvis Fremstilling desuden bestyrkes ikke blot ved et af Frederik den Tredie i Anledning af Øens Erobring til Czarniezki skrevet Taksigelsesbrev, hvori han berømmer Woievodens vere heroica virtus, men ogsaa ved den nøiagtige, hos os overseete Skildring, der findes hos den samtidige, polske Historieskriver, Vespasian Kochowski[4]). Passeks Skildring af Landgangen er iøvrigt meget levende. Efterat have omtalt, hvorledes Woiewoden lod Trosknægtene og Dragonerne ophugge Isen, som allerede dengang laae langs med den slesvigske Kyst[5]), vedbliver han saaledes: „Vi havde at svømme saa langt, som fra „Warschau til Praga. I Midten af dette Sund befandt sig „et omtrent et halvt Spænd bredt Sted, hvor Hestene kunde „staae paa Grunden og udhvile sig. Wojwoden satte sig først „i Vandet, efter at have korset sig. Ham fulgte de tre alene „tilstedeværende Fahner. Enhver stak Pistolerne bag Kraven „og hang Krudthornet om Halsen. Da vi kom til Midten „giorde vi Holdt og udhvilede os; derfra gik det videre frem. „Ogsaa havde vi i Forveien undersøgt Hestene. Enhver af „dem, der svømmede slet, blev stillet mellem to stærke, for at „de ikke skulde synke. Luften var mild, stille og uden Frost; „thi der var indtraadt et varmere Veir, hvorpaa der imidlertid snart efter igien fulgte en heftig Kulde. Endnu havde

[4]) *Kochowski*, Annal. Polon. Cracoviæ 1683. p. 322.

[5]) Als blev erobret den 14. December 1658. Passek henfører urigtigen Indtagelsen til en af de første Dage i Aaret 1659.

„ingen Fahne naaet Bredden, da de Svenske styrtede frem,
„begyndte at fyre; men saasnart en Afdeling steg ud af Vand
„trængte den strax ind paa Fienden, og da de Svenske saae,
„Pistolerne, der syntes trukne frem af Vandet, ikke de
„mindre vare tørre, ja endog gave Ild, grebe de Flugte
„Andre, som ilede dem til Hielp, bleve afskaarne af v
„Ryttere, saa at vi jagede Fienden foran os som Støv.
„Fangne sagde: Vi troede, at I ikke vare Mennesker, m
„Djævle."

Faa Dage efter Indtagelsen af Als stod den utrætteli
Czarniezki for Koldinghuus, der blev overrumplet og st
met om Morgenen den 25. December 1658. Passeks udfø
lige Skildring af denne Begivenhed (S. 20—31) maa væ
os saa meget mere velkommen, da vi overhoved ikkun kien
saare lidet til dette mindeværdige Slots Historie og i Sær
lesbed næsten ere ganske ubekiendte med dets Indtagelse*)
under Carl Gustavs Feide. Polakkerne trængte frem over
med Snee bedækkede Volde, idet de foran sig holdt Hal
knipper, der optoge de fleste af den svenske Besætnings Kugle
og søgte, saasnart de havde naaet til Murene, saa godt so
muligt at bane sig Vei ind i Slottet; saaledes opbrød Passek
og den senere som Starost i Lityn navnkundige Poul Wolski
med deres Tropper Jerngitteret til et af Kielderviinduerne o
kom efter en blodig Kamp frem i Slotsgaarden, hvortil paa

*) Denne bliver saaledes ei engang nævnet i Taubers Breve om Kol-
ding. Derimod omtales den af den polske Historieskriver Vespa-
sian Kochowski (Annal. Polon. p. 323), i det han fortæller Ind-
tagelsen af „Ornsburgo". Thi Ornsburgo skal øiensynligen være
Ørneborg (Aquilæburgum), Koldinghuus's gamle Navn, hvorom
Byens Vaaben (en Ørn og en Lind) endnu minder, og som allerede
tilsigtes i de bekiendte Linier i Kiæmpevisen:
„Ørnen sidder paa høien Hald,
Linden stander i dyben Dal."

samme Tid de polske Dragoner under Oberstlieutenant Tetwie, ad en anden Vei, vare trængte frem. Næsten hele den svenske Besætning maatte springe over Klingen, og kun ledsaget af nogle Faa flygtede Commandanten op paa Altanen af det nærmest ved Søen staaende Taarn, hvilket sidste udførlig skildres af Passek. „Det var", siger han, „bedækket med Tinplader og forsynet med Render af forgyldt Messing, for at Regnvandet kunde afløbe; paa alle Hiørnerne stode Billedstøtter af stærkt forgyldt Messing eller af hvidt Marmor, alle saa fortrinligt udarbeidede, at de syntes at leve, og kun ved Berøring røbede, at de vare af Steen; der pleiede fordum Danmarks Konger at fornøie sig om Aftenen, og at opføre Dandse og andre Lystigheder." Men medens den svenske Commandant fra dette Taarn underhandlede om Overgivelse, i det han blot bad om at beholde Livet, havde de ryggesløse polske Soldater adspredt sig i Slottet for at plyndre, og da tilsidst Alt var røvet, begyndte de at øse det svenske Krudtforraad, som de havde fundet i en Hvælving under Taarnet, i Huer og Torklæder og hvad Enhver ellers havde med sig. Da var en polsk Dragon saa uforsigtig at nærme sig med en tændt Lunte; Krudtet antændtes og Taarnet sprængtes, og de, der befandt sig paa det, bleve, ifølge Passeks Ord, kastede saa høit mod Skyerne, at man tabte dem af Syne, og først igien fik Øine paa dem, da de kom tilbage og som Frøer styrtede i Søen (ɔ: Søen ved Slotbankens Fod)."

Indtagelsen af Koldinghuus havde fundet Sted første Juledag, og endnu samme Dag, da Striden var til Ende, holdt Polakkerne Gudstieneste i de tykke Skove omkring Kolding. Efterat der var bleven antændt Ild for at opvarme den under den store Kulde tilfrosne Viin, tilberededes Kalken paa Stammen af en omhuggen Eeg, og Jesuiten Pietarski

forrettede Gudstienesten; hvorpaa Polakkerne „sang Te De[um]
saa det rungede giennem Skovene."

Da Koldinghuus var indtaget, havde de Allierede i Si[nde]
strax at angribe Fredericia, men Vintren, der allerede h[avde]
indfundet sig med megen Strenghed, bevægede dem til at [op]
give denne Beslutning og at gaae i Vinterquarteer. Ch[ur]
fyrsten og General Montecuculli leirede sig med Branden[bor]
gerne og de Keiserlige ved Ribe, der af Passek omtales [som]
en meget smuk og fra den catholske Tid navnkundig [By],
hvorimod Polakkerne sloge Leir paa Lyngodden mellem [Kol]
ding og Snoghøi (jvnfr. Wilse, Beskr. af Fredericia S. 1[..]).
Fra begge disse Leire udsendtes i alle Retninger hine St[reif]
partier, over hvis Grusomhed vore samtidige Efterretnin[ger]
klage med saa megen Bitterhed. Czarniezki kom selv me[d et]
eget af Hieronymus Pagowski commanderede Regiment [og]
med det kongelige Kyradseerregiment under Michael Wo[l]
nikowicz til Aarhuus, hvis Beliggenhed Passek samme[n]
ligner med det af Lagunerne giennemskaarne Venedigs og h[vis]
Baade han derfor kalder Gondoler. Fra Aarhuus bleve f[lere]
Officierer med mindre Afdelinger sendte endnu nordligere, fo[r]
at brandskatte og inddrive Contributioner, og blandt di[sse]
Officierer var Passek, der fik Qvarteer i Egnen omkring Ebel[t]
toft [7]). Herfra foretog han, for at besøge sine Kammerater

7) Da han kom til dette Qvarteer, „var han nærved at bringe Bøn[-]
derne fra Forstanden," idet han besvarede alle deres Spørgsmaal
med det eneste Ord „Geld", hvis Fortolkning de først efter megen
Møie endelig udfandt. Førend det lykkedes dem, fortæller Passek
saaledes: „Efterdi de meente, at det latinske Sprog er det for Po-
„lakkerne mest forstaaelige, hentede de en i deres Naboskab boende
„Adelsmand, der tidligere havde tient i Kong Frederiks (den Tredies)
„Hær og besøgt forskiellige fremmede Lande. Denne Adelsmand sagde
„til mig: Ego saluto dominationem vestram. Jeg svarede „Geld."
„Parla lingua francesca? Geld. Parla italiano? Geld. Da sagde
„hiin til Bønderne: „Dette Menneske forstaaer intet Sprog;" og med
„disse Ord gik han bort."

[..]arhuus, ved Paaske 1659 en med noget overdrevne Farver [..]dret Søreise, paa hvilken han først stod i Fare for at falde [..] Svenskes Hænder, og senere ikkun med Nød og neppe [..]gik et voldsomt Uveir, der overfaldt det lille af ham frag[..] Fartøi. Hele den øvrige Tid indtil Fredericias Beleiring [b]lev han i Ebeltoft og Byens Omegn, idet han snart giorde [..]flugter langs med Kysten, og snart besøgte de Adelige i Om[eg]nen. Her havde han saaledes Leilighed til at samle Efter[ret]ninger om Landets Beskaffenhed og om Indvaanernes Sæ[de]r; ligesom det ogsaa var her, at han med en dansk adelig [Fr]øken stiftede en Kiærlighedsforbindelse, der senere ved hans [La]ndsmænds Bortmarsch var nærved at bringe ham til at [for]give Hiemmet og fæste Bopæl i Danmark. Under sit Ophold [i E]beltoft blev han ogsaa Dienvidne til den Træfning, hvori [de]n svenske Flaade under Englænderen Core tog eller opbrændte [de]n største Deel af de ved denne Stad forsamlede Transport[sk]ibe, ved Hielp af hvilke Chufyrsten af Brandenburg havde [h]aabet at kunne iværksætte den paatænkte Landgang paa Fyen. [T]il Bedækning for Transportskibene laae i Ebeltoft Viig to danske og tre hollandske Krigsskibe [8]); de sidstes Officierer pleiede hver Søndag at besøge Gudstienesten i Byens Kirke og derpaa at invitere de polske og tydske Officierer, som laae i Staden, til at følge tilbage med dem til Skibene. Saaledes traf det sig, at Pasek og hans Ven Lankoronski vare ombord hos den Overstkommanderende, da den svenske Eskadre nærmede sig, og Pasek erholdt saaledes Leilighed til paa sin sædvanlige livlige Maade at meddele flere Enkeltheder, hvorefter man forgieves vilde søge baade i Theatrum Europæum (VIII,

[8]) Pasek giør alle Krigsskibene til hollandske, men den i Texten fulgte Angivelse er upaatvivleligen den rigtige. Den findes i Johan Ekeblads Efterretninger fra den svenske Leir foran Kiøbenhavn: De la Gardiska Archivet, VIII, 236. Jvf. Archiv for Søvæsenet, VIII, 448.

1267) og hos Püfendorf (De rebus gestis Caroli Gu-
stavi, p. 552), der her ere meget tørre og ufuldstændige.
„havde neppe sat os tilbords, førend den Matros, der
„paa Udkik i Merset, raabte, at to Skibe nærmede sig.
„vagthavende Officier berettede dette til Admiralen, hvorpaa
„denne meddeelte os Efterretningen i det latinske Sprog
„tilføiede, at disse to Skibe skulde ikke afholde os fra at
„Matrosen raabte andengang, at to andre Skibe ogsaa
„frem, og endelig tredie Gang, at han saae endnu flere.
„greb Enhver til Kikkerten, men Ingen kunde see hvilket
„Skibene førte, indtil endelig Chefen selv tog Kikkerten og
„dagede, at det forreste Flag var svensk. Da der alle
„vinedes femten Skibe, lod han sine egne udbrede sig mere
„at spærre Havnen, men forbød dem at vige ud af Linien
„Frygt for at de skulle afskæres; thi endskiøndt han ell
„gierne vilde have maalt sig med Fienden, havde han nu Mang
„ikke blot paa Kanoner, men ogsaa paa Artillerister og Sofolk
„da han var bestemt til at føre os over til Fyen og vidste,
„vi havde Fodfolk i tilstrækkelig Mængde. De fiendtlige Skibe
„havde ved Forræderi, hvorpaa det intetsteds mangler, erfa
„ret, at de hollandske Skibe vare saa svagt besatte, og nær
„mede sig nu, ligesom for at modtage deres Eiendom. Da
„de to forreste af de fiendtlige Skibe ikkun vare lidet fierne
„fra os, spurgte Admiralen os, om vi ikke vilde vende tilbage
„til Staden, hvortil jeg svarede: „Jeg bliver," hvorimod Lan
„koronski sagde: „Jeg maa bort, thi jeg har femten Tusind
„rede Penge liggende i Byen, og jeg frygter for, at de kunne
„blive stiaalne i Tummelen." — Passek meddeler nu en Skil
dring af Træfningen, hvoraf det fremgaaer, at ogsaa de svenske
Skibe lede betydeligt: han beskriver „det tragiske Skuespil," da
den svenske Brander Maria antændte Transportskibene og nødte
Mandskabet til at kaste sig i Havet; og han fortæller, hvorledes

Borgerne i Ebeltoft stode som Tilskuere langs med Havnens Bolværker, indtil Kuglerne fløi dem omkring Ørene, og de begyndte at sænke alle deres Kostbarheder i Vandet, „hvilket her er det sikkreste Deponeringssted ikke blot for Levnetsmidler, men ogsaa for Klædningsstykker, Sølv og Guld, i det man nemlig forstaaer i tæt sluttende Indretninger efter Behag og uden Skade at nedsænke og atter at optage alt muligt.“ Da Passek efter Slaget vilde condolere Chefen for de nederlandske Skibe, fandt han ham ved godt Lune, „efterdi Hollænderne brydde sig lige saa meget om Tabet af et Skib, som vi om Tabet af en Patron,“ og blev indbudt til at overvære de Forsøg, hvormed det senere lykkedes de hollandske Dykkere at faae de sunkne Kanoner bragte op fra Grunden. Men Passek var ikke i Stand til at benytte dette Tilbud, da han tillige med alle de øvrige Tropper blev kaldt tilbage til Leiren paa Lyngodden.

Efterat have skildret Træfningen i Ebeltoft Vig, fortæller Passek Fredericias Beleiring; men da han her ikke synes at tale som Øienvidne og ikke heller meddeler noget væsentligt Nyt, forbigaaes denne hans Skildring. Kort efter Fæstningens Indtagelse bleve Polakkerne af Kong Johannes Kasimir kaldte tilbage imod Russerne, og Czarniecki skyndte sig med at efterkomme denne Befaling, idet han kun efterlod 1800 polske Ryttere hos de Allierede. Passek bestod paa denne Tid en haard Kamp med sig selv, da han nu maatte forlade sin Elskede[9]); plaget af Tvivl søgte han længe forgieves Trøst,

[9]) Jeg har forgieves søgt at udfinde, hvem denne adelige Frøken har været. Grev Edvard Raczynski har i Passeks Manuskript ikkun formaaet at læse Fornavnet „Eleonora“, og af Passeks Skildring fremgaaer blot dette, at hendes Fader har eiet en Gaard i Nærheden af Ebeltoft. For at give en Forestilling om, hvorledes en dansk Frøken i Midten af det syttende Aarhundrede skrev til sin fremmede Elsker, hensætter jeg her nogle Brudstykker af et Brev, skrevet ved

ved snart „efter polsk Skik at drikke sig en Ruus“, og snart „at kysse Fødderne paa den Herre Jesus og Jomfru Maria, hvis Billeder han altid bar hos sig“; indtil han endelig gav efter for sine Venners Overtalelser og især for sin Skriftefader, Jesuiten Pietarski, der forestillede ham, at han ved at forblive i Danmark, ikke alene vilde være som den

Rygtet om Polakkernes forestaaende Afmarsch, hvilket Pasæk meddeler, idet han beklager at have mistet mange andre: „Høivelbaarne, naadige Herre! Personer, der ere kiære for vort Hierte, ønske vi at ære med Ord og at see med Øinene. I hvor høi en Grad min Fader har fattet Kiærlighed for din berømte Nation og dine ridderlige Stridsbrødre, viser han, ved saa ofte at nævne dit Navn. Det er hans faste Beslutning, at betragte dig ikke blot som en antaget, men som en kiødelig Søn. Men naar Faderen elsker dig, da elsker Datteren dig ikke mindre, i hvis Hierte en uforanderlig Kiærlighed for dig stedse vil blomstre. O kunde du i mit Hierte læse Bekræftelsen paa mine Følelser! Jeg tilstaaer nu aabent, hvad jeg saa længe har holdt skiult, at mit Hierte aldrig vil slaae for nogen anden Mand end for dig — — — Jeg gaaer, hvorhen Skiebnen og Hiertet føre mig. Min Familie tør sætte sig ved Siden af de ældste Slægter i Polen. Om min Charakteer endog ikke er feilfri, har Du dog roest den. Min Religion vanærer mig ikke; jeg troer paa den hellige Treenighed. Min Faders Yttring, at han ikke vilde lade sin Formue gaae til et fremmed Land, er ingen Hindring. Min Fader giver Loven, men Du vil kunne udlægge den, Du vil frit kunne byde over hans Formue. Dig tilkommer det at befale, mig at adlyde. — — — — — Mit Hierte er ikke længer mit, men dit; det har forladt mig og ledsager Dig. Hvad skal jeg gribe til? Raad mig. Naar Du vil, kan Du let giøre mig lykkelig; hvis Du forlader mig, tænk da paa Guds Vrede, der straffer den Utaknemmelige. Men jeg tvivler ikke om din Bestandighed. Kom i min Faders Huus. Jeg ønsker intet Andet end din Nærværelse, kom blot en Time; jeg savner Dig med Længsel, jeg venter paa Dig med Utaalmodighed. Den høivelbaarne, naadige Herres til Døden hengivne Eleonora . . . . .“ Pasæk tilføier: „Jeg var ikke bleven indtaget af denne Jomfrues fine Opførsel, heller ikke af hendes Skiønhed, endskiøndt den var ubeskrivelig og forbunden med stor Forstand og en ualmindelig Dannelse, men af den Kiærlighed, som hun havde fattet for mig. Ogsaa de Andre vare mig ikke mindre hengivne, og Forældrene, Huusfolkene og Tyendet betragtede mig allerede som en Søn af Familien.“

for sine Slægtninge i Polen, men ogsaa snart blive en Lutheraner og derved gaae glip af den himmelske Salighed. Tilbagemarschen fandt Sted over Hamburg, Ratzeburg, Güstrow, Teterow, Ganskau (Gentzkau?), Passewalk og Stettin. Ved den polske Grændse blev af hele Hæren en Takkesang til den Almægtige afsiungen, hvorpaa Regimenterne fordeelte sig til forskiellige Sider.

Det er i øvrigt ikke blot Felttogets Hovedoptrin, der skildres af Passek, men han meddeler tillige mange Bidrag til en Charakteristik af Krigen i Almindelighed. Hans Fortælling viser klarligen, at de Beklagelser og Forbandelser over de Allieredes, og især Polakkernes ryggesløse Opførsel, paa hvilke vore egne, samtidige Efterretninger ere saa rige, ingenlunde kunne ansees for overdrevne. Saaledes fortæller han, at hans Landsmænd i Haderslev pleiede at besøge Gudstienesten, og naar da Menigheden under Bønnen sad bøiet, Mændene med Hatte foran Ansigtet og Qvinderne med nedfaldne Slør, bortstial Polakkerne „Psalmebøger, Overtøier og andre Smaating", indtil Præsten endelig bemærkede det og udbrød: „O, besynderlige Andagt! den Ene beder og den Anden stiæler", hvorpaa Indvaanerne i Fremtiden skiulte Alt, førend de begyndte at bede; ligeledes beretter han i Anledning af Erobringen af Als, at Polakkerne midt under Vinterens bidende Kulde afklædte Mænd og Qvinder indtil Kroppen, og meer end eengang indrømmer han, at hans Landsmænds Udsugelser i Nørre-Jylland ikke kiendte Grændser; ja naar han forsikkrer, at han selv af de jydske Bønder ansaaes for en Engel, saa at de næsten sloges om at beholde ham i Quarteer, da viser just dette, i hvor overordentlig en Grad det arme Folk er blevet mishandlet, siden Passek dog paa flere Steder røber, at han selv ingenlunde var uden grusom Strenghed i sine Fordringer. Han meddeler endvidere interessante Oplysninger om Jalousien og Uenighe-

den mellem de Allierede, der efter hans Beretning endog gik saavidt, at det kun var med Nød og Neppe, at det lykkedes at afholde Czarniezki og Montecuculli fra at duellere, og ligeledes kan hans Skildring bidrage til at oplyse enkelte Punkter, som i vore egne Efterretninger ere dunkle eller urigtigen fremstillede; hvorpaa jeg her kun exempelviis skal anføre, at naar det i vore egne Kilder af og til hedder, at Hedninger og Tyrker vare blandt de grusomste af de Allierede, da forklares dette, som det synes, meget tilfredsstillende derved, at Passek paa forskiellige Steder nævner „Semener", som de vildeste af Polakkerne i Danmark, hvilke Krigere han vel ei omtaler nærmere, men som uden Tvivl ere de Janitscharer, der i det syttende Aarhundrede til forskiellige Tider gik over fra tyrkisk til polsk Krigstieneste [10]). Ogsaa lade flere af de i vore Efterretninger næsten ukiendelige polske Navne sig corrigere ved Hielp af Passek. Præsten Dombrosky, der nævnes hos Hübertz (Staden Aarhuus og dens alm. Hist. I. 82) er Jesuiten Dambrowski, om hvem Passek fortæller, at han ved enhver Prædiken pleiede strar at udgyde Taarer, hvorfor han var til Spot for Soldaterne; og naar det ligeledes i samtidige Documenter i Aarhuus (Hübertz l. c.) meldes, hvorledes der blev „giffuit Pater Pycarsky, at hand ville anmode og erlange „hoß General Czarnechy, at Hospitalet maatte blive salvaguar„deret, som och saa skeede, en Guldkrone:" da forstaaes herved Jesuiten Pietarski, en meget formaaende Yndling af Kong Johannes Kasimir og en fortrolig Ven af Passek, der udtrykkelig fortæller selv at have besøgt ham under hans Ophold i Aarhuus. Den efter Czarniezkis Afmarsch overst-

---

10) Mémoires du Chevalier de Beaujeu. Amst. 1700. p. 2. Allerede meget tidlig kaldte Tyrkerne deres Fodfolk „Semener". Jvfr. v. Hammer, Staatsverfassung des Osm. Reichs. I, 56 og II, 191.

ommanderende polske Officier, der faldt i Slaget ved Nyborg, g som snart kaldes „Offuerste Casimirius" (Adler, Ribe By nder Krigen 1657—1660. S. 55), snart „Obristen Przjemsky" Theatr. Europæum. VII, 1170), er Oberst Casimir Jiasczynski, Starost til Ostrolenka, af en af Polens ældste delige Slægter.

Ved Siden af hine Bidrag til Krigens Historie giver Pasek fremdeles paa forskjellige Steder Skildringer af Landets Beskaffenhed, af Folkets Aand og Charakteer, af dets Sæder g Skikke; og om endog disse Skildringer ikke ere frie for Overdrivelser og Misforstaaelser, ere de dog af ikke liden Interesse paa Grund af vor Mangel paa saadanne Vink, baade os danske og hos fremmede Forfattere; og man har allene Grund til at beklage, at Forf. heri ikke har været mere udørlig og omfattende, f. Ex. ved at skildre Tilstand og Levemaade baade i Borgerhusene og i Bøndergaardene. Om Fiskeriet i Havet, der for ham var noget ganske nyt, og hvori han selv deeltog under sit Ophold i Jylland, udbreder han sig vidtløftigen, og da Jagten for enhver polsk Adelsmand var en Gjenstand af saa stor Vigtighed, skildrer han, hvorledes man i Jylland pleiede at jage baade Raadyr og Ulve. „Bier," tilføier han, „opfostres i stor Mængde og i rummelige Haver, i hvilke de ikke sidde i udhulede Træstammer, men i Straakurve. — Af Skov findes der ei meget, derimod brænder man udstukken og tørret Jord (ɔ: Tørv), hvis Kul ligner Træets og ikke kan være skjønnere."

Om Indbyggerne bemærker han: „Folket er velskabt og Qvinderne ere skjønne, skjønt altfor blonde. De klæde sig smagfuldt, men bære ikke blot paa Landet, men ogsaa i Stæderne Skoe af Træ, hvormed de paa Steenbroen gjøre saa stor Larm, at man neppe kan høre en Anden tale. Fruentimrene af høiere Stand bære Skoe ligesom Polakinderne.

„I deres Tilbøieligheder ere de ikke saa maadeholdende, som „vore Qvinder; thi endskiønt de i Begyndelsen ere overordentlig „blye, forelske de sig dog efter en eneste Sammenkomst saa „overdrevent og lidenskabeligt, at de ikke kunne skiule deres Fø„lelser, men ere beredte til at forlade Forældre og et rigt Ud„styr, og med deres Elsker at gaae ud i den vide Verden. „Sovestederne ere indrettede som Skabe i Væggen; dog bliver „der ogsaa brugt mange Senge. Enhver sover nøgen, saaledes „som hans Moder har født ham, og Ingen holder det for en Skam „at afklæde eller paaklæde sig i en Andens Paasyn. Endog til den „Fremmede bliver der i denne Henseende ikke taget noget Hen„syn; men det ene Klædningsstykke bliver ved Lys aftaget efter „det andet, og hængt paa Naglen. Derpaa bliver Døren „tillukt og Lyset udslukt, hvorpaa man gaaer til Sengs. Da „vi dadlede denne Uskik, hvori hos os ikke engang Konen vilde „giøre sig skyldig for sin Mand, svarede de, at dem var en „saadan Skam ubekiendt, og at de ikke behøvede at skamme „sig over deres af Gud skabte Lemmer. At sove uden Skiorte „var ogsaa af den Grund rigtigt, fordi hiin ligesom de øvrige „Klædningsstykker tiente Legemet nok om Dagen, og derfor i „det mindste burde skaanes om Natten. — — Deres Leve„maade er meget besynderlig. De spise sielden varmt, men „koge forskiellige Retter paa eengang for den hele Uge, og nyde „dem kolde og stykkeviis. Dette skeer hyppigen endog ved Tærsk„ningen, hvori Konen der maa deeltage lige saa vel som Man„den. Neppe er et Bundt udtorsket, forend Alle sætte sig ned „paa Straaet, fremtage Smør og Brød, smøre det og spise, „hvorpaa de igien reise sig og arbeide; og et saadant Maaltid „gientage de flere Gange. Naar de slagte en Oxe, en Bede „eller et Sviin, lade de ikke en Draabe af Blodet falde paa „paa Jorden, men aftappe det i et Fad, blande det med Bog„hvede- og Byggrød, og fylde Tarmene af det slagtede Dyr

med denne Blanding, som de derpaa koge i en Kiedel. Derpaa vindes disse Pølser om Dyrets Hals som en Krands, fremsættes ved ethvert Maaltid paa et stort Fad paa Bordet, og fortæres som en stor Lækkerhed. Man tilbereder endog denne Ret i adelige Huse, og jeg blev ogsaa indtil Væmmelse beværtet dermed, indtil jeg erklærede, at ingen Polak kunde spise den, da det var en Føde for Hunde, hvormed han ikke vilde have noget eens. — I Husene gives ingen Ovne, efterdi Kongen hæver en stor Afgift af hver enkelt (eftersom man sagde mig, hundrede gode Daler aarlig af enhver.) Derimod ere Kaminerne bedre, og ved dem staae lige saa mange Stole, som der ere Personer i Huset, og saaledes varme Alle sig. Ogsaa staaer der undertiden til bedre Opvarmelse af Værelset en Pande med Kul midt paa Gulvet. — Kirkerne ere her meget skiønne, og tidligere blev der i dem holdt catholsk Gudstieneste. De ere skiønnere end vore polske Calvinisters, og prydede med Altere og Billeder. Vi bivaanede Gudstienesten, da de Geistlige forberedede sig specielt dertil paa Latin og indbøde os til deres prædicta (saaledes kalde de deres Prædikener). De talte med saa megen Forsigtighed, at man ikke fornam et eneste Ord imod Troen, og Mange skulde have meent at høre en romersk Præst. De giorde sig ogsaa til deraf og sagde: „Vi troe det, som I troe, og uden Grund kalde I os Apostater." Ikke desto mindre var Præsten Pietarski meget opbrägt paa os for dette Kirkebesøg. Just derfor gik imidlertid Enkelte endnu hyppigere derhen; Andre giorde det derimod mindre for Gudstienesten Skyld, end for at see smukke Piger og lære at kiende Folkets Sædvaner [11]."

11) Med Passeks Skildring fortiener Torquato Pecchias italienske Beskrivelse af Danmark at sammenholdes, forsaavidt den viser, hvorledes de samme Træk bestandig tiltrak sig alle Sydlænderes Opmærksomhed. Torquato Pecchia kom til Danmark under Trediveaarskrigen

Blandt de forskiellige „Sieldenheder", som Pasek bragte med sig fra Danmark, nævner han især mange danske Mynter, der længe i stort Antal vedbleve at circulere i Polen, og „et Par Sko af Lindetræ." Til disse lod han i Posen forfærdige en med Ibenholt og Perlemor udsmykket og med karmoisinrød Damask foret Kasse, og af det Hele giorde han en Gave til Theresia Krosnowski, en Datter af Nicolaus Krosnowski, Underskienken i Rawa. Han lod sin Foræring overrække til Frøknen ved Hr. Franz Oltarzowski, der ved den

som Huushovmester hos en af Wallensteins berømteste Generaler, Italieneren Torquato Conti, og forfattede en Skildring af Landet, som han oversendte til Fyrsten af St. Gregorio i Italien. Af hans Haandskrift, der findes paa det Kongl. Bibliothek i Paris, ere nogle Brudstykker meddeelte af Raumer (Briefe aus Paris zur Erläuterung der Geschichte der sechzehnten und siebzehnten Jarhunderts I. 74—78); men det fortiente paa Grund af adskillige curiøse Noticer at udgives fuldstændig. Saaledes skriver Pecchia til Exempel: „Om en meget smuk Skik (uso bellisimo), som man finder ved Hertugen af Gottorps Hof, maa jeg give Deres Høihed Efterretning. Naar nemlig om Aftenen Lysene begynde at brænde bunkelt, da tager en Page en Kniv, spytter paa den, giør paa samme Maade Fingrene vaade, hæver Lysestagen i Veiret, pudser i Hertugens Nærværelse Lyset ved Hielp af Kniven og Fingrene, sætter Lyset igien paa dets Sted, bringer Kniven tilbage — og saaledes bærer man sig ad under Aftensmaaltidet." Folket beskriver han overhovedet som en smuk, lyshaaret Stamme, med gode Naturanlæg, og hengiven til Videnskabers Dyrkelse. Endnu mærkeligere er den særdeles fordeelagtige Skildring, han giver af Landets indvortes Tilstand; hvorhos dog bør bemærkes, at den formodentlig især gielder Hertugdømmerne. Landet, siger han, som er frugtbart, og i hundrede Aar ingen Krig har havt, er stærkt befolket, og alle Indbyggerne synes at leve i Velstand. Landfolket klæder sig paa Helligdage prægtigt, og ingen Bonde er saa ringe, at man ikke finder Sølvskeer og et Sølvbæger i hans Huus. Stæderne, hvoraf de fleste ligge ved Havet, ere vel byggede og godt brolagte, Kirkerne smukke, med Taarne og gode Klokker. Mandfolk og Fruentimre bære en Pels (pellicione) paa den bare Krop (maaskee en Uldskiorte?) og derovenpaa en Skiorte og andre Klæder. Træskoene ere mærkværdige, og fortræffelig giorte. Man har Vogne af Træ, uden mindste Jern, som heelt kunne tages fra hverandre. o. s. v.

Leilighed holdt en Tale fuld af classiske Allusioner og Citationer, saaledes som det dengang var Brug overalt og fornemmelig i Polen. Han sagde blandt Andet: „Min naadigste Frøken! Ved sin Tilbagevenden til Fædrelandet fra et saa fjernt Land, har Hr. Passek, min Ven og Stridsbroder, nøie overveiet, med hvilken Gave han vel bedst kunde opvarte den naadige Frøken. Da det, der vel ifølge sin Værdie staaer i høi Anseelse, men allerede fra gammel Tid af er bekiendt i Polen, ikke kan kaldes en Sieldenhed, har Hr. Passek fra det fierne Land medbragt Noget, der ikke findes i Polen, noget Særegent, som Ingen hidtil har seet, en Sieldenhed af første Slags. Lad kun den dristige Jason prale med det gyldne Skind, hvorefter han seilede til Kolchis, lad kun Hippomenes byde de gyldne Æbler, for at vinde Atalantas Kiærlighed; deres Kostbarheder bestode dog kun af Guld, uden ellers at være noget sieldent. Derimod tør jeg rose mig af i min Vens Navn at overrække en Gave, som man hverken finder i noget kongeligt eller keiserligt Skatkammer, saa sielden, at end ikke Cleopatra, denne verdensberømte og yppige Dronning, har besiddet noget lignende. Dette vil Du, naadige Frøken, vistnok selv erkiende, naar Du har betragtet denne usædvanlige Foræring, som Hr. Passek herved beder Dig om gunstigst at modtage og at bruge.“ Under denne lange Tale var de Omkringstaaendes Nysgierrighed bleven spændt paa det høieste, og da Kassen derpaa blev aabnet, morede de dem saare, og Frænder og Venner kom sammen fra Omegnen for at see de forunderlige fremmede Sager.

Jeg slutter disse Linier med, efter Passek, at tilføie, at de polske Tropper ved deres Tilbagekomst til Fædrelandet bevirkede en stor Revolution i den brugelige Klædedragt. Under deres Ophold i Danmark havde de, i Stedet for deres polske Halvstøvler, anskaffet sig store Rytterstøvler med Skafter, der

naaede langt op paa Benet, og eftersom deres nationale, rid-derlige Klædningsstykker efterhaanden bleve opslidte, iførte de sig tydske Kioler, der naaede til Knæet. Da Soldaterne i denne Dragt kom til Warschau, kunde Dronning Ludovika og hendes Hofdamer ikke blive trætte af at betragte dem; de dreiede dem til alle Sider og frydede sig overmaade, „og denne „Klædningsdragt blev snart efterlignet af Alle, endog af Sko-„magere og Skræddere; thi dersom Nogen i Polen vilde bære „Kiolen paa Vrangsiden, vilde Alle raabe: „Det er Mode,“ og „han vilde staae i den største Anseelse, indtil han var bleven „efterlignet endog af de simpleste Folk.“ „Jeg kunde,“ tilføier „Pasek, „fortælle meget om denne Forandring i Moden, der „strakte sig til Kioler, Hatte, Støvler, Sabler, Hestetøi, ja „endog til Maaden at bære Haaret paa, at bevæge sig, at „gaae, at hilse; men, o Gud, ti Orehuder vilde ikke strække til, „dersom de skulde fatte det Alt sammen.“

---

m Corfitz Ulfeldt som Landsforræder, og om hans politiske Charakteer og Handlinger,

af

C. Molbech.

Forerindring.

Det Arbeide, her meddeles Tidsskriftets Læsere, er foranlediget ved et redrag, som jeg holdt i den historiske Forenings videnskabelige Forsam- ig den 27. October 1841, og som der hørtes med et Bifald, der be- gede Endeel til at anmode mig om at lade det trykke. Hertil kunde g dog aldeles ikke finde det skikket; men maatte, om jeg skulde efter- mme hiint Ønske, underkaste det en fuldstændig Omarbeidelse, hvorved lene Foredragets Hoved-Idee, og Gangen i dets Udvikling kunde følges; st og her ogsaa et enkelt Parti af Beretningen beholdes. Jeg var ikke mmen langt i dette Foretagende, da jeg ikke allene bemærkede, at det vilde ive noget heelt andet og langt udførligere, end den mundtlige Fore- æsning; men ogsaa ved flere Leiligheder paa ny maatte spore det følelige Savn af saamange af de vigtigste, hidtil utilgængelige Kilder til Cor- s Ulfeldts Historie. Jeg var heldig nok til, at disse aabnedes for mig i eres hele Rigdom. Efter høiere Bemyndigelse til Geheime-Archivaren, r. Etatsraad F. Magnussen, erholdt jeg i Slutningen af A. 1841, som Resolution paa min derom indgivne Ansøgning, Tilladelse til at benytte mmtlige officielle Documenter, Beretninger, Befalinger, private Breve og an- re Kilder til Ulfeldts og hans Familles Historie, som bevares i det Kongelige Archiv. Endnu er det meget langt fra, at jeg har kunnet tilbørligen be- nytte — for ei at sige udtømme — denne rige Skat. Men Adgangen til

samme har dog allerede ei alene givet mig et fuldere og rigtigere Lys over endeel Punkter i den Gienstand, jeg vilde behandle, og bidraget til at opklare og tildeels berigtige mine Hoved-Anskuelser af flere blandt de vigtigste Charakterer og Begivenheder: men mangfoldige nye, ukiendte eller overseete Facta og Omstændigheder træde frem for Lyset, jo videre min Undersøgelse af Kilderne naaer. Deres Benyttelse til den Afhandling, som her fremtræder, kan imidlertid ikke være udtømmende, og behøver ei at være det. Afhandlingen kan desuagtet ligefuldt gielde for et indledende Arbeide til en Række af flere historiske Bidrag, hvori jeg vil søge at nedlægge de Oplysninger over endeel Partier af Ulfeldts Levnet, jeg haaber at see mig i Stand til at kunne meddele, enten efterhaanden i dette Tidsskrift, eller i et eget Værk, hvis Titel kunde blive: »Bidrag til Rigshofmesteren Corfitz Ulfeldts offentlige og private Levnetshistorie, efter originale Kilder, og med en Samling af hidtil utrykte Actstykker og Breve.« Dette sidste Tillæg vil i ethvert Tilfælde give Bogen — om det endnu kan lykkes mig at fuldføre den — en Værdi, som den aldrig kan tabe, og som det, den i øvrigt maatte befindes at mangle, ei kan forringe. Et enkelt af saadanne Bidrag — en udførligere Excurs over Ulfeldts Formue — har jeg allerede fundet Leilighed til at udarbeide for dette Hefte af Tidsskriftet, hvor det nedenfor vil blive meddeelt.

Imidlertid tør jeg haabe, at allerede nærværende Fremstilling vil læses med Deeltagelse af vor fædrelandske Histories Elskere; og at den, selv i sin sammentrængte Form, vil bidrage til at sætte Ulfeldts Personlighed og politiske Charakteer i et klarere Lys, og frembyde adskillige mærkværdige Beviser paa, hvor mangelfuld hans og hans Families Historie hidtil har været, og med hvor stor Ligegyldighed eller Ukyndighed meer end een saakaldet Historieskriver, som har omtalt den navnkundige Mand, har forbigaaet eller overseet vigtige, endog trykte Kilder. At i øvrigt Behandlingen af denne Afhandlings forskiellige Partier undertiden er noget ulige; at enkelte af dem, hvor Omstændighederne og Kildernes Brug medførte det, ere blevne forholdsviis udførligere end andre, og at nogle derimod ere saa godt som reent forbigaaede: haaber jeg, at Maaden hvorpaa dette Arbeide, i en indskrænket og kun alt for kort Tid, maatte blive til, vil kunne undskylde. Man vil derfor heller ikke, uden at skuffes, kunne begynde dette Bidrags Læsning med den Forventning, at finde en sammenhængende Fortælling af Ulfeldts Levnetsomstændigheder, eller meget og udført biographisk Detail om ham og hans Slægt. Bearbeidelsen af hvad jeg til dette Stof

deels allerede har samlet, som er nyt og ubekiendt, deels endnu vil kunne bringe for Lyset, maa jeg forbeholde en følgende Tid. At her paa dette Sted kun meddeles ganske faa oplysende Actstykker — egentlig mest som tilfældige Prøver paa den tilkommende Samling: maatte i Rummets nødvendige Indskrænkning finde sin Undskyldning.

Den 21de Februar 1842.

Saa ofte endog den i vor Historie navnkundige Rigshofmester, Corfitz Ulfeldts Levnet og Charakteer har været Gienstand for historiske Undersøgelser, Beretninger og Domme: viser det sig dog endnu i vor Tid, at det neppe i henved to hundrede Aar har villet lykkes Historien at bringe det herhen hørende Stof saaledes paa det Rene, at Meningen om denne Statsmands Skyldighed eller Uskyldighed, om det Fortiente eller Ufortiente i hans Skiebne, om hans personlige Charakteer og Egenskaber, kan siges at have en fuldkommen fast Fod at hvile paa. I det mindste see vi endog i den sildigste Tid, hvorledes man paa ny har bestræbt sig for at giøre denne Grundvold vaklende; hvorledes man, uden at have bragt et eneste nyt Factum eller Beviis for Dagen, har fundet Anledning til at ville, om muligt, faae Ulfeldt frikiendt for sin Brøde i den offentlige Mening; og lige saa vel at faae det vanærende Minde, han satte sig i Historien, udslettet, som man har bevirket den forestaaende Borttagelse af det offentlige Mindesmærke over Ulfeldts Landsforræderi; skiøndt Støttens Opreisning dog ikke, som man undertiden har meent, i sin Tid er skeet efter særskilt kongelig Befaling, men i Følge den over Ulfeldt den 24de Jul. 1663 fældede Høiesteretsdom.

Hvad man nu endog vil sige om det Passende i, at et i sin Art saa ualmindeligt Monument, som denne „Skamstøtte" over en Statsforbryder, i vor ikke-conservative Tid forsvinder

fra det Sted, der engang var Tomten af hans nedbrudte Huus, og hvor den saa længe har bidraget til at bevare Ulfeldts Navn, og Mindet om hans Udaad mod Fædrelandet, saa vil man dog ei kunne negte, at Støtten har Krav og langvarig Hævd paa at erkiendes for et offentligt Monument. Enhver Tilintetgiørelse af et saadant kan meer eller mindre faae Charakteer af en historisk Vandalisme — en Benævnelse, der vel ei er upassende til at adskille slige Mindesmærkers Ødelæggelse fra Konstværkers vandaliske Behandling. Heller ei maae vi tænke os dette Monument som en blot Yttring af Herskerbudets fordømmende Magtsprog. Det var i sin Tid ligesaa vel et Minde om den offentlige Stemning, om den almindelige Afsky og Foragt, som den symbolisk straffede Forræder, ikke saa meget ved sit sidste Opspind og Forsøg paa et Anslag mod den regierende Konge, som ved en lang Række af fiendske og forbryderske Handlinger imod sit ulykkelige og haardt lidende Fædreland, havde paadraget sig. Saaledes kan man heller ikke andet end finde de allerfleste Grunde, der anføres for Støttens Borttagelse [1]), lidet vægtige, dersom man ikke tillige kan være i Stand til at borttage den Plet, Corfitz Ulfeldt selv satte paa sit Adelsskiold, førend det af Skarpretteren blev sønderbrudt.

[1]) En eneste Grund kunde man maaskee lade gielde; det maatte være Beklagelsen over, at man paa en Maade har bundet Ulfeldts Vanære til en Plads, eller et Torv (Graabrødre-Torv), hvis omboende Indbyggere, allerede da Støtten opreistes, ikke havde nogen Deel i den tilfældige Omstændighed, at Ulfeldts Gaard og Bolig laae paa denne Plads. Men herved kan erindres, at denne Plads uden Tvivl for en stor Deel var ubebygget, da Ulfeldts Gaard blev nedrevet; og Støtten kan saaledes siges at have ældre Hævd paa sin Plads, end en Deel af Husene ved Torvet. — Det bør ogsaa historisk erindres, at da ved Ildebranden 1728 Indskriften paa Støtten var bleven ulæselig „i det nogle Stykker ved Ildens Hede vare afsprungne", blev (efter Christian VI.s Befaling af 4de Aug. 1741) Støtten og Indskriften igien satte i forrige Stand. (Jonge. Kbh. Beskriv. I. 368.)

Meer end eengang har man i den nyere Tid prøvet derpaa [2]), og det er virkelig lykkedes, at bringe Meningerne om Ulfeldt til at vakle. Hvorfor? — dette lader sig uden Vanskelighed forklare. Mængden kiender ikke de historiske Kilder; den læser i Almindelighed af historiske Skrifter kun de nyeste, og blandt dem endog sieldnere de grundige og alvorlige; men altid og gierne saadanne, hvori Forfatteren med dristig Mine taler et Sprog, der udgives for den uforfærdede Sandheds, som vil forsvare og retfærdiggiøre et politisk Offer, en Martyr for slig en Sag, som det gaaer an at dreie hen til en Side, hvor Magthaverne faae Uret. (Man veed overhovedet, at den straffende Retfærdighed sielden finder Sympathie hos Mængden.) Det er dog langt fra, at vi vilde lægge Publicum til Last, hvad der mest maa tilregnes Historieskriverne. Ere disse blinde, eller eensidige og partiske nok, til at ville benytte Declamationens Magt til at vække Nyhedslysten og pirre Fordommen, eller til at lede Dømmekraften paa Afveie, hvor den

2) Bl. a. Riegels, i hans „Skilderi af Dr. Sophia Amalia." Histor. Skr. I. S. 251–79. 283. 292. 295. 302–4. 309–16. Ligesom det Hele er en Række af partiske, svulstigt-overspændte, med falske og fordreiede Udsagn opfyldte Declamationer, hvori de enkelte Sandheder tabe sig: saaledes er Forf.s Overtrædelse af al historisk Sandhed, og hans Partiskhed for Ulfeldt og imod Hann. Sehested, saa grov, at den alt for tydeligt røber sig selv, og ingen Giendrivelse behøver. — Ligeledes G. L. Baden, hvis Skildring af Ulfeldt (Minerva. 1806. S. 1–34, og aftrykt i hans „Smaa Afhandlinger og Bemærkninger." 1821. S. 167 flg.) er en rhapsodisk Panegyrik, hvori Forf. imidlertid snart hæver sin Helt til Skyerne; snart føler en vis svag historisk Samvittighed, og lader ham igien synke, for atter, i et hos denne Historiker sieldent Anfald af medlidende Rørelse, at undskylde, nedsætte eller sminke hans Feil og hans Brøde. I øvrigt kan det for en Deel tiene til Badens og Fleres Undskyldning, at vigtige Kilder til Ulfeldts Historie hidtil have været savnede. Et andet Spørgsmaal er, om en saa fordomsfuld og partisk Historieskriver havde anvendt dem rigtigt. Hvorfor lod han i sin Declamation om Ulfeldt, der ikke indeholder et eneste nyt eller bedre oplyst Factum, endog Whitelockes for mange Aar siden trykte Dagbog være ubenyttet?

historiske Kiendsgierning og den historiske Retfærdighed fordunkles: da have vi ingen Ret til at klage over Mængden af Læsere, hvis Sag det ei kan være at opsøge og drøfte de adspredte, tidt endog utilgængelige Kilder; og hvilke man i det høieste kunde bebreide, at de sielden, selv i Tilfælde som det, her omhandles, ville giøre sig den Umage at sammenligne forskiellige Beretninger, og Fleres historiske Domme.

Hvad der dog i vor nærværende Tid, under de ved denne Materie iævnlig fremkaldte Discussioner, særdeles maa være paafaldende, er den Mening om Ulfeldts Charakteer, berømmelige Egenskaber og forsvarlige Handlemaade, som man endnu nyeligen, og især fra een Side, har søgt at giøre gieldende. Det vilde ogsaa være reent uforklarligt, hvorledes de Samme, der ikke kunne finde haarde og vanærende Udtryk nok til at charakterisere det danske Adels-Aristokratie før Souverainiteten, og der overhovedet betragte Adelstanden i enhver Periode som et skadeligt Statselement, kunde falde paa, til en saadan Grad at ynde, beundre og forsvare den fuldstændigste, grundigste og hovmodigste Repræsentant for aristokratisk Adelsmagt og Adelsstolthed, som Danmark i hiin Periode havde at fremvise, at de endogsaa gierne vilde finde ham undskyldelig som Forræder mod sit Fædreland: dersom ikke een Omstændighed hos disse Dommere talte mægtigt for Ulfeldt. Ville og kunne de endog ikke undskylde enhver af hans Handlinger, saa søge de dog at sætte Motiverne dertil i et renere og gunstigere Lys, end Sandhed taaler; de ville giøre Ulfeldt i det mindste til „en Forbryder af Ærlighed og Høimodighed", til et Statsoffer, ja, om mueligt, til en Folkeven. Saaledes er det paa nogen Tid igien bleven Tone, at skienke ham og hans tragiske Skiebne mere Opmærksomhed og Deeltagelse, end Griffenfeldts. Dette maa man dog ikke forstaae alt for bogstaveligt; eller tænke sig, at en virkelig personlig Interesse laae til Grund herfor. Det er vist nok ikke,

fordi Ulfeldt var en Statsforbryder af god, gammel dansk Adel, den fornemste Mand i Landet næst Kongen, og gift med en Kongedatter, at man gierne vilde udfinde, at han led for Uret. Det er heller ikke, fordi Griffenfeldt var en Mand af sieldne og ypperlige Naturgaver, af stor Klogskab, Lærdom, Erfarenhed og Duelighed, men af borgerlig Fødsel, at man paa nogen Tid mindre beklager Christian den Femtes Kantsler, end Christian den Fierdes Rigshofmester. Der gives andre Grunde hertil. Ulfeldt — saa troer man i det mindste — maatte bøde haardt, fordi han arbeidede imod Frederik den Tredies absolute Kongemagt. Dette er imidlertid, naar man nøiere betragter Tid og Omstændigheder, deels meent uhistorisk; deels uden Motiv i Ulfeldts Charakteer. Paa den Tid, man vil antage, at Ulfeldt arbeidede imod Frederik den Tredies Valg, var denne Konge endnu ikke absolut Monark; men baade før og efterat han var bleven det, havde Ulfeldt upaatvivlelig ikke havt noget at indvende imod Kongens Enevælde, dersom Frederik III. havde villet dele Magten med Ulfeldt, som Premierminister. Han var ikke en Aristokrat, der vilde opoffre sig for Aristokratiet; for sin Egoisme og Ærgierrighed vilde han derimod have opoffret baade Fædreland og Monarkiet. Naar man altsaa mener, at det sidste, Ulfeldt tillagde Forræderi i Grunden kun bestod deri, at han vilde restituere det gamle Aristokratie i Danmark; hvortil Nogle, selv i den nyeste Tid, have villet antage, at han ikke var ganske uden Berettigelse: da tager man feil af hans Charakteer, og glemmer (som vi nedenfor skulle see) ganske de historiske Begivenheders Gang. — Men Griffenfeldt — han var vist nok ikke blot et beklageligt, personligt Offer; men en Mand, ved hvis Opoffrelse ingen leed mere, end hans Fædreland. Derimod havde han den, i vore Dage utilgivelige Brøde, at han laante Frederik den Tredie sin Pen til at concipere Kongeloven. Vi tvivle

heller ikke om, at han under den franske Terrorismes Herredømme ikke var sluppen med at blive Livsfange paa Munkholm.

Der gives historiske Personer, hvis Handlemaade, eller den politiske Rolle, som de under særegne Tidsforhold have spillet, gjør dem skikkede til, under forandrede Forhold, og flere Aarhundreder efter deres Død, at blive Gjenstand for en Dadtale og Lovtale —, eller ogsaa det Modsatte af den sidste —, der ikke altid fremgaae af en reen historisk Anskuelse og Kritik. Saadanne historiske Charakterer ere hos os f. Ex. Christian den Anden, Corfitz Ulfeldt og Struensee, der alle tre, nagtet deres øvrige Uligheder, i det mindste have det tilfælles, at de mere bevægedes af et lidenskabeligt Gemyt og stærke Passioner, end af en i sin Heelhed stor og mægtig Aand; og at de som Statsmænd (i det mindste den første og den sidste) vel besade visse Træk af Genialitet; men manglede den geniale Forstand og Klogskab, tilligemed den rette politiske Holdning og Fasthed, og derfor i deres Liv og Handlinger mere syntes at være regjerede af Luner, end af store politiske Ideer. — Man veed, hvor ofte, ikke blot deres Fata, men ogsaa deres Formaal, Hensigter og Planer, have været underkastede polemisk Betragtning og Behandling. Hvad angaaer de to første, med hvis Historie jeg i en tidligere Tid har sysselsat mig endeel, da tilstaaer jeg, at jeg ligesaa lidt, nagtet det Ualmindelige og hvist Mærkværdige i Christian den Andens Personlighed, endnu kan see mig i Stand til at frikiende ham for Tyrannie og Feighed, eller vaklende Modløshed — begge Dele meget skadelige og lidet anbefalende Egenskaber for en Regent: som jeg er i Stand til at frikiende Ulfeldt for den Forbrydelse, der i Historien efterlader en mere uudslettelig Plet paa en Statsborgers Navn og Erindring, end noget Tribunals Dødsdom eller Æresdom: den Forbrydelse, at have været Forræder mod sit Fædreland.

De, der have villet, eller endnu gierne vilde forringe Ulfeldts Brøde, ere tilbøielige til allene, eller især, at blive staaende ved en enkelt Handling, en enkelt Situation i hans Liv — den nemlig, som giorde Udslaget i hans Skiebne, og endte hans Bane ved Dommen, der kiendte ham skyldig i Høiforræderi og Majestætsforbrydelse. Denne Fremgangsmaade, der allene henleder Betragtningen og Vurderingen af hans forræderske Handlemaade, og hans Strafskyldighed som Statsborger og Undersaat paa et enkelt Punkt — og det et saadant, som det er lettest at sætte i et tvivlsomt Lys — er imidlertid baade eensidig og partisk. For at giennemskue Ulfeldts Charakteer, og bedømme hans Adfærd i det offentlige Liv, som Statsborger, Embedsmand, Medlem af Aristokratiet og Diplomat, i det fulde og sande Lys, maa man ei allene giennemgaae hans hele Levnet fra 1648 til 1662; men endog betragte ham saaledes som han var og viste sig før Christian den Fierdes Død. Man maa, for at veie hans Brøde, ikke indskrænke sig til den Forbrydelse, han blev dømt for — et attenteret forræderisk Anslag til at styrte Frederik III. fra Thronen, hvilket dog hverken kom til Modenhed, eller til Udbrud. Dette er saameget mere uttilstrækkeligt, som lignende Anslag fra en anden Side allerede endeel Aar tidligere, medens Ulfeldt levede ved Dronning Christinas Hof og tiente hendes Efterfølger, Carl Gustav, sysselsatte hans ærgierrige og hævngierrige Siæl. Man havde derfor altid Grund og Ret nok til at betragte ham som en for den danske Stat og Regiering yderst farlig Mand; men man feilede mest i at lade det komme til hans Domfældelse ved en Procedure, der kan betragtes, om ikke som ulovlig, saa dog i det mindste som alt for summarisk; thi herved gav man især dem Vaaben i Hænderne, der af en eller anden Grund have villet formilde Ulfeldts Brøde, og gierne fremstille Sagen fra den Side, som om den korte Proces, man giorde med ham,

skulde tiene til at dække Bevisernes Mangler. I Historien vilde imidlertid Ulfeldts Navn være brændemærket, om endog hans sidste Anslag imod Frederik III., som han ei længe tilforn (hvilket vel maa erindres) havde svoret ubetinget Troskab, ikke havde været beviisligt. Det er saaledes kun ved en historisk Totalanskuelse af hele Ulfeldts Færd, at vi blive i Stand til at giennemskue hans Tænkemaade. — Her vil jeg dog kun, ved en kort Oplysning af de Hovedpunkter i hans offentlige Levnet, hvilke jeg betragter som væsentlige og afgiørende for at fælde en upartisk Dom over hans Charakteer og Handlemaade, søge at begrunde den Mening, jeg ovenfor har yttret.

Det vil være ufornødent at dvæle ved det almindeligt Bekiendte i Corfitz Ulfeldts tidligere Levnetsomstændigheder. Enhver veed, hvorledes Christian den Fierdes længe vedvarende personlige Yndest, og i Særdeleshed Ulfeldts Forbindelse med Kongens Yndlingsdatter, Leonore Christine, blev Veien for ham til at stige, saavel i Faderens Gunst, som i Værdighed, Magt, Indflydelse og Rigdom. Man veed tillige, hvor lidt heldige Følger for Landet, og især for Kong Christians egne huuslige og Familieforhold hans Ægteskab med Christine Munk havde; især ved Maaden, hvorpaa Sønner og Døttre af dette Ægteskab af Kongen selv i visse Henseender ansaaes, og af Adelen og Folket skulde betragtes som ægte Kongebørn, imedens Døttrene vare gifte med Privatmænd i Landet, og Moderen i 18 Aar, efter Ægteskabets Ophævelse, levede i Forviisning og i et Slags Huus-Arrest. Den sidste Omstændighed, og de længe vedvarende Bestræbelser for at bringe Kongen til at give hende sin Frihed, hvori Ulfeldt tilsidst ogsaa deeltog, forøgede endnu de Anledninger til Intriguer og Partistridigheder, som næredes ved Forholdet imellem flere af Chri-

stine Munks Børn, og imellem nogle af Døttrenes Ægtefæller. Det er neppe uden Grund, hvad man i Almindelighed antager, at Leonora Christina blandt Christian den Fierdes Døttre med Christine Munk baade var den af Naturen meest begavede, og den af Faderen meest yndede. Heraf forklarer man sig ogsaa uden Vanskelighed den Indflydelse, Ulfeldt saa længe havde, og ved sine personlige Egenskaber kunde bevare hos sin Svigerfader; en Indflydelse, han paa flere Maader var i Stand til at misbruge; bl. a. ved i faa Aar at berige sig paa en næsten utrolig Maade, og hvorved han tilsidst ikke undgik Følgerne af det Had, den Animositet og Misundelse, som hans hovmodige Stolthed, Maaden, hvorpaa han lagde sin Rigdom til Skue, den Fornemhed, hvormed han omgav sig, og det høie Sprog, han førte, fremkaldte hos Mange af hans Ligemænd, blandt hvilke han til enhver Tid havde de færreste Venner. [a])

Da det mere er disse Blades Formaal, at oplyse Corfitz Ulfeldts Charakteer i Almindelighed, og fremhæve dem af hans Handlinger, der retfærdiggiøre det Tilnavn, som i 180 Aar har vanæret hans Minde, end at fortælle hans hele Levnetshistorie: vil det saaledes heller ikke være os uvedkommende, at berøre hans intellectuelle Evner, hans Dygtighed og Talenter som Statsmand og Embedsmand, førend vi gaae over til de første Optrin i hans Levnet, som vi nærmere vil betragte. Men vi behøve heller ikke i dette Punkt at opholde os ved det, hvori Alle ere enige, at Ulfeldt, som desuden havde nydt

---

[a]) Herom siger Slange: »Ulfeldt havde førend den sidste (svenske) Krig skaffet sig endeel Uvenner, hvoraf nogle misundte ham hans store Lykke, den Ære og Naade, han stod udi, og hans tiltagende Rigdom; Andre stødte sig paa hans Myndighed og hans stolte Manerer, som lode sig meest tilsyne imod Andre af Adelstanden; thi imod de Ringere var han særdeles høflig og omgængelig.« Christ. VI. Hist. p. 1399.

en efter Tidens Leilighed meget god Opdragelse og Ungdoms-dannelse, særdeles ved flere Aars Ophold i forskjellige fremmede Lande, tillige af Naturen var begavet med glimrende Egenskaber, fornemmelig med en udmærket Repræsentationsevne, med Sprogtalent, Veltalenhed, og ualmindelige Gaver til at behage i Omgang, især med Damer og Folk af høiere Stand; hvorfor han ei allene har været i Besiddelse af heldige udvortes Betingelser for en diplomatisk Hofmand — en Sphære, hvori han ogsaa gierne bevægede sig; men tillige overhovedet besad det Talent, at giøre Lykke ved et Hof og i den store Verden, i udmærket Grad. Hvad som derimod ikke desmindre kan være langt mere tvivlsomt, er dette: om hans Aand havde noget Præg af Genialitet; om han virkelig besad noget af hint dybere politiske Blik, den overskuende og giennemtrængende Statssindighed, den høiere Verdenskundskab, og den Forening af Aandskraft og Smidighed, hvilket Alt er Egenskaber, uundværlige for den statskloge Diplomat og Minister. Der er vel nok ingen Grund til at frakiende Ulfeldt nogle af disse Egenskaber, særdeles de sidstnævnte, og det i en ikke ubetydelig Grad; derimod tør det antages, at man for det meste, som ledet, ligesom i hans egen Levetid, ved hans *udvortes* glimrende Egenskaber, har overvurderet og overdrevet Skildringen af hans Talenter og Fuldkommenheder som Statsmand. I det mindste viser der sig hverken i hans diplomatiske Missioner, eller i hans Embedsførelse som *Rigshofmester* og *Statholder* (en Post, som under Christian den Fierdes Regiering paa en Maade forenede en Finants-Intendants og Indenrigsministers Forretninger med en Hofmarskals) noget Spor af en genial og giennemgribende Virksomhed; snarere kan vel i det sidstnævnte Forhold, Ulfeldt tillægges en for Riget i flere Henseender skadelig Forsømmelighed og Mangel paa energisk Virken; naar man endog der vilde lade den stærkt

paa ham hvilende Mistanke for uredelig Egennytte og Vindesyge være tilsidesat.

Hvad hans politiske og diplomatiske Dygtighed angaaer, da kan der, som alt er bemærket, ingen Tvivl være om, at hvor det i Statssager og ved Underhandlinger kom an paa Veltalenhed, Dristighed og Repræsentation, har Ulfeldt maaskee ikke staaet efter for Mange af sin Samtids Ministre og Diplomater. Naar der fortælles, hvor ypperligt han forstod at omgaaes den franske Ambassadeur Grev d'Avaux, som i Anledning af Prinds Christians Bryllup 1634 sendtes til Kiøbenhavn, og man i et bekiendt Skrift om dette Gesandtskab [4]) læser de Berømmelser, her findes over Ulfeldts udmærkede Sprogfærdighed og hans Talenter som Verdensmand og Hofmand: da faaer man vel fra denne Side et meget fordeelagtigt Billede af ham, hvis Farver vel heller ei ere overdrevne. Man har derimod oftere anført disse Steder af Ogier's latinske Reisebeskrivelse til Vidnesbyrd om Ulfeldts Evne og Talenter som Statsmand; da her dog egentlig kun er Tale om ham som et Slags Marskal hos en fremmed Ambassadeur, hvis Gesandtskab blot var en Opmærksomhed og et Galanterie af det franske Hof — der i øvrigt, ligesom de andre store Hoffers Affending af Gesandter ved den Leilighed, giver os en Forestilling om, hvor betydende en politisk Stilling, Danmark dengang endnu indtog i Europa. Man vil vist heller ei kunne tvivle om, at hvis Christian IV. vilde have udsendt en Minister i et lignende Ærende, som d'Avaux, kunde han neppe ved sit Hof have valgt nogen bedre, end Corfitz Ulfeldt. Betragter man derimod de politiske Missioner og Underhandlinger, hvortil Ulfeldt flere Gange brugtes af Christian IV., da har i det mindste

---

4) Car. Ogerii Ephemerides, s. Iter danicum, suecicum, polonicum. Paris. 1656. pag 38. 40.

ingen af dem havt noget glimrende Udfald, eller særdeles hæ-
dige Resultater. Vi ville imidlertid lægge mindre Vægt her-
paa, da de særskilte Omstændigheder ved saadanne Leiligheder
maae komme i Betragtning, og det maaskee netop kunde tale
for Ulfeldts Talent og Snildhed, at han brugtes ved Leilig-
heder, hvor Stillingen var mislig og ugunstig; f. Ex. i de
Underhandlinger, der førte til Brömsebro-Freden. Derimod
røber det aldeles ikke Besiddelse af høiere Statskunst eller et
giennemskuende politisk Blik hos Ulfeldt, at han for en Deel
— og det maaskee paa meer end een Maade — kan siges at
have været Skyld i at Danmark 1643 aldeles uforberedt, og
i meget slet Forsvarsstand, kunde overfaldes af de Svenske.
Det sidste er fuldkommen notorisk; og bl. a. hørte Flaadens
Forsømmelse og slette Tilstand til de Poster, som meer end
eengang baade af Christian IV. selv, og da man efter hans
Død opsøgte enhver Grund til Klagemaal mod Ulfeldt, lagdes
ham stærkt til Last. Men ikke mindre skadeligt for Landet
var det, at Christian IV. inden denne Krig brød ud, mere
hørte paa Ulfeldts tomme Forsikkringer, end paa de tidlige
Vink og Advarsler, som Residenten i Stockholm, den kloge og
redelige Peder Vibe ikke undlod at give Kongen.

Allerede tidligt i Aaret 1643 giærede den Plan hos den
svenske Regiering, som kom til Udbrud mod Enden af dette
Aar. Oxenstierna, der ikke uden Grund ansaae den danske
Stat som en Magt, der under den vedvarende tydske Krig
med Østerrige altid var meer eller mindre farlig for Sverrige,
var ogsaa fra ældre Tid fiendtlig sindet mod Danmark; ligesom
som Christian IV. paa sin Side aldrig havde noget godt Die
til den svenske Formynder-Regiering, hvis Krige og politiske
Forehavender i Tydskland foruroligede Kongen saa meget.
Særdeles var de Svenskes Occupation af Pommeren og af
Bremen en Omstændighed, der ikke allene, hvad det sidste

Land angik, krænkede Kong Christian meget, fordi hans Søn, den til Erkebiskop i Bremen valgte Prinds Frederik, derved forurettedes; men ogsaa gav Sverrige for bestandig, tilligemed fast Fod i Tydskland, en farlig Leilighed til fra den Kant at falde Danmark i Ryggen. Overhovedet var, siden Gustav Adolfs Indfald i Tydskland, og endnu mere efter hans Død, det meest spændte politiske Forhold indtraadt imellem Danmark og Sverrige. De Hindringer, som den sidstnævnte Stats politiske Planer i Tydskland idelig mødte hos Christian IV., forbittrede Oxenstierna og de øvrige Magthavere i Raadet, der regierede i den umyndige Christinas Navn. Kong Christian, som antagen Mægler i de langvarige westphalske Fredsunderhandlinger, der fortsattes imedens man uafbrudt kæmpede i Tydskland, forsøgte endelig paa, hvad han kunde vinde over Sverrige ved at nærme sig Østerrige; men uden at kunne opnaae noget, tildeels vel fordi de svenske Fredsunderhandlere i Tydskland vare for kloge; deels ogsaa fordi Danmarks indvortes Tilstand var for svag, til at kunne i det rette Øieblik foretage noget alvorligt. Det manglede ikke Christian IV. paa Lyst til at slaae løs med Sværdet; og meer end engang maatte han see sine Angrebsplaner hindrede og omstødte af Rigsraadets bestandige Tilbøielighed for Fred. Baade 1636, da den svenske Armees Stilling under Banér var mislig, forestillede Kongen: at det kunde være Tid ved et kraftigt Indfald i Tydskland at tage det afgiørende Partie, der, med nogen Understøttelse af Krigslykken, kunde giøre Ende paa den svenske Overvægt; og 1642, da, under modsatte Omstændigheder, Torstensens Seiervindinger i Tydskland, havde forøget Faren for Danmark, opfordrede Christian IV. Rigsraadet til at betænke Sagernes farlige Stilling, og overveie, om det ikke var fornuftigt, hellere at angribe, end vente paa den forstærkede

Fiendes Angreb. [5]) I begge Tilfælde blev Svaret omtrent det samme: „Riget burde man ei styrte i Fare ved at begynde en Krig, der kunde undgaaes; og Undersaatterne havde ikke Evne til at bære dens Byrder." Det sidste var upaatvivlelig for saavidt rigtigt, som her ved Undersaatterne allene meentes Borgere og Bønder. Disse, og de sidste især, taalte vist nok ikke forøgede Paalæg ved Krigsbyrder, hvori Adelen lidet eller intet vilde deeltage. Men uheldigviis maatte den selv Aaret efter fornemme, at Tab og Skade i det mindste neppe vare blevne større, om man med Kraft havde væbnet sig, forekommet Anfaldet, og ført Krigen, som de Svenske, paa fremmed Grund, end i det man overgav Landet værgeløst til Oversvømmelse af Fiendens Hære.

Paa svensk Side var den øresundske Told omtrent det samme, som Sverriges Occupation af Bremen og Pommern var for Christian IV. Denne Konge ansaae sig fuldkommen berettiget til at fastsætte Toldens Størrelse paa en vilkaarlig Maade, eller i Forhold til, som Danmark stod i fiendtligt eller fredeligt Forhold til de Magter, som beseilede Østersøen. Sverrige og Holland vare de Stater, som lede mest herunder, efterat Farten paa dette Hav gjennem de danske Strømme i det 16de og 17de Aarhundrede med hvert Aar tiltog; og

5) Saaledes d. 15. April 1642 forestillede Kong Christian Rigsraadet, hvor farligt og skadeligt det vilde blive for Danmark, naar Sverrige, som hverken Keiseren eller Spanien vil kunne hindre, ved den forestaaende Fred opnaae hele Pommern eller en god Deel deraf. „Sverrige" — ere hans egne Ord — „har givet Danmark nok at „skaffe, førend deres Grændser i Rusland eller Lifland bleve extenderet. Skulde nu Pommern, eller en Deel deraf amplificere saadan „deres Magt paa de Steder; Østersøen, hvor Danmarks Crone aldrig nogen Tid tilforn nogen Ret har været gestændig, og Danmark, først fra Narva til Lybek med svenske Besætninger blive indsluttet og omringet: da kunde i Længden intet andet end vort kiære „Fædrelands største Præjuditz deraf foraarsages."

Christian IV., der baade i denne Toldafgifts Forhøielse saae et Middel til at modvirke saadanne Staters Handel og Fordeel, der stode i et ugunstigt politisk Forhold til Danmark, og for hvem Øresunds Toldindtægter vare vigtige, da de udgiorde en meget betydelig Deel af det, man kunde kalde hans Civilliste, drev undertiden denne Forhøielse til en saadan Grad, at han aabenbart skadede sig selv og Staten ved at saare flere fremmede Magter, og navnlig Hollænderne, paa et meget ømt Sted: i deres Handels-Interesse. Det kan noget undskylde, men ikke forsvare hans Fremgangsmaade, at den deels var grundet i folkeretlige Meninger, som den Tid vare meget forskiellige fra de nærværende; at fremmede Magter, hvor Leilighed gaves, paa andre Maader ikke behandlede Danmark bedre; og at hans Afhængighed af Adelen, i financiel Henseende, var saa stor, og dennes Bevillinger til Rigets Fornødenheder saa karrige, at der i Almindelighed saa godt som intet blev tilovers for Kongens egne; ja at Statscassen tilsidst kom i en aarlig stigende Gield. Øresunds Told hørte derimod til de Indtægter, hvortil han ikke behøvede Raadets Bevilling, og hvoraf han nærmest skulde udrede sine private Udgifter; skiøndt han anvendte en stor Deel deraf paa Statsfornødenheder [6]), og meget paa Bygninger. Men Kongen benyttede undertiden denne Indtægtskilde alt for rigeligt og voldsomt [7]); og i Stedet

[6]) Blandt Archivdocumenter fra Christian IV.des Tid findes endnu et orig. Regnskab i 2 Bind, indeholdende: „Extract paa hvis Kongel. May. haver ladet forstrække til Rigernes Nodtørft og Behov fra Phil. Jacobi Dag An. 1620 til den 20de Februar 1645. I Alt 3,343,341 Rdlr.“

[7]) Under den saakaldte Calmarkrig med Sverrige havde Christian IV. fordoblet Tolden i Sundet. 1639 forhøiede han den saa betydeligt, at den i Giennemsnit udgiorde 30 pCt. af Værdien; og forbød al Giennemførsel af Krigsfornødenheder giennem Øresund; eller belagde dem (uagtet Sverrige, efter Freden i Knærød 1613, havde Toldfrihed) med en Told, der grændsede til Forbud. (1640 f. Ex. 14 Rdlr. for

for at Corfitz Ulfeldt i den Periode, da hans Indflydelse hos hans Kongelige Svigerfader var størst, skulde have brugt den til at formaae ham til en klogere Moderation, benyttede han tvertimod sin Stilling som Formand i den af Kongen oprettede Over-Toldret i Kiøbenhavn 8), til at forøge det Haarde, Trykkende og Vilkaarlige i den Adfærd, som jævnligen brugtes i Øresund mod enkelte Landes Handelsskibe; ja det er vel et

et Centner Salpeter, der kostede 16 Rdlr.) Dette gav Anledning til det hollandske Gesandtskab 1640 til Stockholm, og det imellem Nederlandene og Sverrige hemmeligt sluttede Forsvarsforbund. Den hollandske Stats Besværinger steg endnu da Christian IV. 1643 lagde Told paa Drikkevarer, der førtes giennem Sundet; imod den 1624 med Sverrige sluttede Forening. Fryxell. nedenfor anf. St. VII. i. p. 224. 226. 228. 231. Hans Kilder ere fornemmelig de svenske Rigsraadsprotocoller; og endskiøndt disse kun berette Sagen fra den ene Side, er det aabenbart nok, at Christian IV. ved at betragte sig som Herre over Østersøen, behandlede Sundtolden med alt for stor Vilkaarlighed.

8) Christian IV. havde i Helsingør indsat et Slags Toldbestyrelse, hvori et Par Medlemmer (rimeligviis dog af de underordnede) vare misfornøiede eller afsatte, og fra Sverrige rømte svenske Toldbetiente, som imidlertid godt kiendte de svenske Skipperes Handelsveie, og Maaderne hvorpaa de søgte at undgaae de strenge, vist ikke altid billige Toldlove. „De som appellerede fra denne Bestyrelses Dom, maatte søge Overtoldretten i Kiøbenhavn; og i Spidsen for den stod Kongens Svigersøn, Corfitz Ulfeldt, en overmodig, hidsig og med Sverrige fiendtlig Mand." *A. Fryxell*, Berättelser ur Sv. Historien. VII. D. Dronn. Christinas Formyndare. 1. D. S. 227. — Om en af Ulfeldts Creature, som han havde anbragt ved Told- og Priisretten, fortælles i et samtidigt Haandskrift: „En uforstandig Compan, ved Navn Nikkel Kok, som ellers af Profession havde været en Kok udi Flensborg, som kunde hverken læse eller skrive, var en dumdristig, uforfaren, løgnagtig Opsnidere, ja og en Drukkenbolt — der, formedelst han med sine plumpe, naragtige Historier kunde sidde ved Kortspil og ellers, Hr. Corfitz Ulfeldt og hans Frøken undertiden hele Dage og Nætter at fordrive, blev promoveret til at være General-Visiterer udi Danmark og Norge; hvilket hans Embede han forvaltede, saa at Danmark derover maatte lide; men han havde burdet at hænge i den høieste Galge." (Discurs imellem en reisende dansk Mand og en Hollænder, angaaende Hr. C. Ulfeldt. rc. 1651.)

usandsynligt, at en Deel af Ulfeldts overordentlige Rigdom har havt en god Tilløbskilde i øresundske Toldsportler: Det ideelige og stigende Misnøie fra svensk og hollandsk Side med denne Fremgangsmaade blev ikke uden gientagne Klager og diplomatiske Underhandlinger med Sverrige; men Stemningen var paa begge Sider alt for bitter og fiendsk, til at de kunde føre til nogen fredelig Slutning, da man paa ingen af Siderne vilde give efter. Havde Sverrige i de tydske Fredsunderhandlinger viist denne Eftergivenhed i Henseende til Bremen, da havde Forholdet uden Tvivl taget en anden og bedre Vending. Havde Christian IV. med Klogskab skaanet de svenske Handelsinteresser, da vilde ikke det Partie, der i Sverrige ønskede Krigen med Danmark, have vundet saa stor Overvægt. Uagtet nu Kong Christian ikke uden nogen Grund stolede paa, at saalænge den svenske Hovedstyrke endnu var beskiæftiget med Krigen i Tydskland, vilde Faren for en Krig med Sverrige være mindre: ahnede han dog ikke, at man i det svenske Rigsraad længe havde delibereret om at angribe Danmark, og at Oxenstierne i Stockholm var vel bekiendt med dette Landes svage Sider: Kong Christians ved Alderdom aftagende Aandskraft og Bevægelighed; hans Afhængighed af det aristokratiske Rigsraad, der allene havde Øiet henvendt til Adelens materielle Fordeel; Savnet af en ved høiere Statsklogskab gieldende Minister eller Raadgiver; Troppernes ringe Antal, Mangel paa Øvelse og krigskyndige Anførere; og hos Folket Mangel paa en kraftig, national og krigersk Stemning. — Havde nu Corfitz Ulfeldt været den med de meest udmærkede Indsigter, Evner og Talenter som Politiker og Diplomat begavede Statsmand, hvortil hans nyere Beundrere, Riegels, Baden og Andre, efter gamle Traditioner, meer end efter historiske Beviser, ville giøre ham, og havde han virkelig med saadanne Evner villet tiene Staten, sin Konge og sit Fædreland, i Stedet for at

holde paa et egennyttigt, vanslægtet, kraftløst Aristokraties Interesse og Rettigheder: da havde hans hele Handlemaade under Christian IV. været anderledes; og da kunde han maaskee have blevet det samme for denne Konge, hvad Griffenfeldt blev for Christian V. i hans bedste Periode; i Stedet for at Ulfeldts aristokratiske Stolthed, Ærgjerrighed og Egennytte mere isolerede ham, end forenede ham med sin kongelige Svigerfader; ja tilsidst var nær ved at bringe ham i en formelig Opposition med den gamle Monark, i dennes sidste tunge og sørgelige Alderdomsdage. Ulfeldt derimod — og dette er med faa Ord hvad der forklarer det Hele — var en mere hovmodig og ærgjerrig, end ædel og patriotisk Aristokrat; han var en mere for Intriguer ved Hoffet og i Cabinettet skikket, end genial, fiin og ved Snildhed overlegen Statsmand og Diplomat.

I Foraaret 1643 var det kommet saa vidt i Sverrige, at Oxenstierne vilde have Spørgsmaalet endelig afgiort i Rigsraadet, om man længere skulde staae paa den hidtilværende Fod med Danmark, eller overhugge Knuden ved at overfalde Christian IV. med Krig, naar han mindst ventede det, hvilket var en kun alt for vel beregnet Plan; hvad enten den udgik fra Rigscantsleren selv, eller fra Andre i Raadet.[9]) Dette afgiorde Sagen allerede den 12te Mai i et Møde, hvor man, da det gialdt en saa vigtig Beslutning, fandt det raadeligt at lade den unge Dronning være nærværende. Det var et Hoved-

---

[9]) Efter Fryxells interessante og nøiagtige Fremstilling (anf. St. S. 332-33) vare Axell Oxenstierna og Per Banér de eneste i Raadet, der havde noget at indvende mod Krigen; og den første meente endog det var tvivlsomt, om man havde fuld Grund til Fredsbrudd. Men i Følge det Foregaaende i denne Historieskrivers Beretning har dette neppe ret været Oxenstiernas Alvor; ligesom han og saa snart gik over til de Andres Mening. Geijer, i sin mindre fuldstændige Fortælling (Sv. Folkets Hist. III. 374-78) nævner kun Oxenstierna, og meddeler dennes Instruction til Feldt-Marskal Torstenson af 25de Mai.

punkt i den svenske Stats hele fremtidige politiske Retning og geographiske Forhold, som her kom til Afgiørelse. Ved den forestaaende Krig kunde det muéligen skee, at man kom til at miste eller opgive en Deel af de Erhvervelser, Sverrige havde Die paa i Tydskland; men der var et andet, nærmere Maal: de danske Provindser paa hiin Side af Sundet. Et Parti i Raadet (og det var ikke det mindst kloge) holdt for, at Pommern var vel værd at have, for derfra at kunne true Danmark og Polen med Overfald; men denne Fordeel vilde koste Sverrige meget, og Besiddelsen være usikker. Langt mere Vinding vilde det være ved at faae e t a f d e d a n s k e L a n d s k a b e r, der laae saa beleiligt for Sverrige, i sin Magt. Videre strakte man endnu den Gang ikke Tanken; det var 2 Aar derefter, at Oxenstierna først var dristig nok til at udvide den til Alt hvad der var danskt paa Skandinaviens Fastland. Hiin Mening seirede i det svenske Rigsraad; og herfra udgik egentlig det store Vendepunkt i Skandinaviens Historie, som afgiordes 1645 (ved Brömsebro-Freden) og 1658 (ved den Roeskildske Fred), for endelig, efter mange sildigere Omstændigheder i begge Staters politiske Velmagt, at føre til den sidste Katastrophe: Kielerfreden 1814.

Den i det svenske Rigsraad tagne Beslutning giorde man alt muéligt for at holde yderst hemmelig; og det lykkedes saa fuldkomment og i saa lang en Tid, at det knap er begribeligt (om man endog vil antage, at den unge 17aarige Dronning ikke har været tilstede, da den egentlige Beslutning blev tagen). Med den høieste Grad af Forsigtighed afgik (allerede i Begyndelsen af Junius 1643) Oxenstiernas hemmelige Instruction til General Torstenson om et pludseligt Anfald paa Danmark i Holsteen og Jylland.[10]) Ikke før i September kunde

10) Jacob Törnsköld, der sendtes som en fuldkommen tro Courer med denne Befaling til Torstenson, havde først faaet Befalingen, skrevet i

Cantslerens Sendebud naae den svenske Hærfører, som da stod midt i Mähren; men vidste saa godt at dække sine Planer og maskere sine besynderlige Marscher Nord paa, at selv Armeens høiere Officerer intet ahnede om hans rette Hensigter, forend han sammenkaldte dem i Havelberg i det Brandenborgske, aabenbarede dem de modtagne Befalinger, (hvilke han dog kun gav Skin af at gaae ud paa at tage Vinterqvarteer i det rige, frugtbare Holsteen) og mødte hos Alle den største Villighed til at udføre dem. Krigshæren, i tre Afdelinger, under Torstenson, Wittenberg og Carl Gustav Wrangel, gik den 6te Decbr. over Havel, stødte den 12te sammen i Ratzeburg, og faldt den følgende Dag ind i Holsteen, uden noget Slags Varsel eller Krigsforkyndelse. — Med ikke mindre List og Snildhed havde Regieringen i Sverrige paa den diplomatiske Vei, snart ved at gjentage de sædvanlige Klager over Toldens Misbrug, snart ved Omverling af høflige og truende Forestillinger, og ved en tilsyneladende lunken og vaklende Fremgangsmaade i at tage sig af sine egne Handlendes Besværinger, bidraget meget til at gjøre den danske Regiering sikker, og fjerne Tanken om, at nogen Fare for et Angreb fra Sverriges Side var nær for Haanden.

Uagtet det næsten ubegribelige Hemmelighedsslør, hvormed man var i Stand til i meer end et halvt Aar at dølge en Plan, som allene i det svenske Rigsraad havde henved 20 Medvidere, og som man henimod Høsten ei kunde undgaae at meddele de sammenkaldte Stænders hemmelige Udskud: havde

Chiffre. Men Oxenstierna fik Frygt for, at den kunde blive opsnappet hos ham, og vække Opmærksomhed, selv om Indholdet ei kunde opdages. Han beholdt den, efterat have ladet Törnsköld saa længe lære den udenad, at han Ord for Ord kunde overbringe den til Torstenson. (Fryxell. anf. St. S. 234.) Instructionen findes hos Slange, S. 1192—95.

dog den danske Resident i Stockholm, hvis Opmærksomhed intet undgik, virkelig allerede tidlig paa Sommeren faaet meer end Mistanke om, at krigerske Anslag mod Danmark vare modnede hos den svenske Regiering. [11] Ofte gientog han i sine Beretninger til Kongen de Advarsler, han ansaae for vel grundede; og endelig, da Stænderne om Efteraaret samledes, meldte han: at der nu ikke var nogen Tvivl mere tilbage om at Sverrige med det første brød løs med sit Angreb. — Christian IV. maatte vel herved blive opmærksom; men meente derhos, snart, at Sverrige ikke havde nogen Grund til at gribe til Vaaben mod Danmark, og at de i det mindste, som Skik var blandt ærlige Folk, ikke vilde giøre det uden Varsel; snart, at Faren ikke var saa stor, naar man i Tide vilde være paa sin Post. [12] Han lod derfor ogsaa eengang (d. 23. Octbr.) Rigsraadet paaminde om Flaadens Udrustning; men uden Følge [13]; ligesom han ogsaa gav Befaling til at forsyne Fæstningerne, og lod nogle Tropper gaae over til Skaane. [14] Enkelte Rigsraader vare vel ogsaa blevne opmærksomme ved at

---

11) Fryxell tillægger Wibe, at have havt en Secretair i Rigsraadet (ved Navn Tungel) og en Haandskriver hos den gamle Grev Jakob De la Gardie, til lønnede Spioner. Er det saa, da maa man snarere undres over, at han ikke erfarede mere. Slange opregner i øvrigt (p. 1197) ikke faa Omstændigheder og Foranstaltninger i Sverrige, hvoraf saa klog en Mand, som Wibe, vel maatte mærke Uraad.

12) „Det de der i Landet (Sverrige) taler om Krig og Uro imellem Rigerne, dertil gives dem ingen Aarsag. Men ville de endelig deran, da haaber jeg at de som Christne varer os ad, førend de begynder noget af Importance." Chr. IV. til Wibe. 15de Sept. 1643. — „Residenten i Sverrige er fuld af Krig og Uro, som dog med Guds Hielp ingen Nød haver, om vi intet sover for længe." Til Ulfeldt. 15de Sept.

13) Br. til Cantsleren, Chr. Thom. Sehested, 23de Oct. 1643. Cantsleren skal „forespørge hos Raadet, om ikke Flaaden skulde sættes i Beredskab, saa at den kan bruges, naar Behov giøres."

14) Slange. S. 1198.

høre hvad der rygtedes om Wibes Efterretninger, og det løber til, at disse endog i den Anledning, ved deres Opposition med den selvkloge Rigshovmester, have stødt hans Stolthed for Hovedet.[15]) Men til Ulykke beherskedes Rigsraadet overhovedet, ligesom hele Adelen, af en uovervindelig Afsky for Alt hvad der heed Krig, Rustninger og Krigsstyr; og til ikke mindre Ulykke for Danmark troede Christian IV. mere sin Svigersøn end sin paalidelige Gesandt i Stockholm. Ulfeldts kortsynede og indskrænkede politiske Blik, ligesom hans insolente og overmodige Stolthed, viste sig neppe nogentid mere klart, end ved denne Leilighed. Han behandlede Wibes Relationer som den Frygtsommes Hiernespind og Indbildninger; og fandt Christian IV. alt for let tilbøielig til at gaae over til denne Mening. Om Oxenstiernes Politik, om Sverriges Stilling, og om Stemningen i Landet og hos Raadet i Stockholm, om Danmarks Forsvarstilstand og Forsvarsmidler — skiøndt dog Alt, hvad dertil behøvedes og anvendtes, gik igiennem Ulfeldts egne Hænder — var den hovmodige og opblæste Mand reent uvidende: eller ansaae det for overflødigt at skaffe sig nøiere og tilstrækkeligere Kundskab derom. Var Christian IV. selv ikke meget tilbøielig til at troe paa nogen overhængende Fare: saa kunde Oxenstierne og den svenske Regiering heller ikke havt nogen bedre Allieret i at understøtte deres hemmelige Planer, end Corfitz Ulfeldt, der ikke allene, naar Kongen fik nogen Betænkelighed ved Wibes Breve „idelig snakkede ham alt sligt af Hovedet, ligesom de svenske Trudsler vare Veir og Vind, uden „al Følge, og at det havde intet at betyde hvad Peder Wibe,

---

15) „Just dette lagde fornemmelig Grundvolden til den onde Forstaaelse imellem Rigens Hofmester og nogle faa af Rigens Raad, som han siden beskyldte for sine Uvenner og Misundere; saavelsom til det Had, som han og Peder Wibe havde efterdags til hverandre.“ Slange. S. 1198.

som vilde være en dyb Politicus og var selvklog og bange, indberettede"; men han førte endog, ved forekommende Leiligheder, et overmodigt, pralende og haanende Sprog imod den svenske Gesandt i Kiøbenhavn; ligesom man i Danmark kunde lee ad deres Trudsler, „som de kunde bruge til Borgemester og Raad i en af de smaa Stæder i Pommern"; men „havde de i Sinde at begynde en ny Krig, førend de kom vel ud af den, som de endnu sadde midt i: saa var man i Danmark færdig til at møde dem paa Halvveien; og mistede de engang Toldfriheden i Sundet, kunde de være vis paa, aldrig at faae den igien." [16])

Saaledes talte Ulfeldt, medens Torstenson allerede var paa Marschen med den betydelige Krigsmagt, som Oxenstierne, uden at frygte for de østerrigske Generalers Forfølgelse, turde vove paa at affende fra Hiertet af Tydskland. — Men hvorledes var det fat i Danmark, hvor Ulfeldt pralede med sin og Landets Tryghed? — Den svenske Hærfører havde saa godt som allerede oversvømmet og besat hele Holsteen, paa Glyckstad og Krempe nær, før man i Siælland vidste noget bestemt om Indfaldet. Først den 26de Decbr. lod Rigsmarsken Anders Bille, som dog opholdt sig i Jylland, forespørge hos Torstenson, hvad hans Indfald i Hertugdømmerne skulde betyde? — Denne lod ham endnu i 14 Dage vente paa det Svar: „at det kun var Nøden, som drev ham til at søge Vinterqvarteer i Holsten og Jylland, ligesom den keiserlige General Gallas havde giort i Vinteren 16$\frac{3}{3}\frac{7}{8}$." Ikke før henimod Juul erholdt Christian IV. paa Frederiksborg ved en bortflygtet Embedsmand den overraskende Tidende om de Svenskes ubebudede Indfald — hvilket endog Mange i Sverrige

[16]) Slange. S. 1198. Jvf. Fryxell anf. St. p. 235–36. „Corfitz Ulfeldt skrattade deråt, och giorde Narr af både Wibe och Svenskarne."

selv betragtede som et vanærende Brudd paa al Hellig-
Kong Christians store Forbittrelse var saameget mere naturligt
og billig; men rimeligt havde det været, om en Deel af hans
Vrede strax var falden paa Ulfeldt, hvis politiske Blindhed og
Selvklogskab, og hvis skammelige Forsømmelse af de Pligter,
som ikke allene hans høie og omfattende Embede, men ogsaa hans
personlige Forhold til sin kongelige Svigerfader og Velgiører, og
hans længe mægtige Indflydelse hos Kongen, paalagde ham, var
ligesaa skadelig for Danmark, som hans senere Forræderi.

Den sørgelige svenske Krigs Historie behøve vi ligesaa
lidt her at fortælle, som dens Udslag ved den lidet ærefulde
Fred i Brömsebro. Endskiøndt man tydeligt nok kan see, at
Ulfeldt allerede under Krigens Løb havde tabt i Kongens
Gunst og vakt hans Mistillid til Rigshovmesterens Dygtighed
og Embedsiver [17]) — om ikke til hans Troskab og Redelighed —
ligesom ogsaa den gamle Monark havde begyndt at føle sig
krænket ved den stolte og egenmyndige Maade, hvorpaa Ulfeldt
som Rigshofmester, Statholder og første Medlem af Rigsraadet,
vilde hævde sin selvstændige Embedsautoritet imod Kongen
selv: fandt Christian IV. dog ingen Anden, som han før vilde
og kunde sætte i Spidsen for de Fredsunderhandlere, der i
Februar 1645, sendtes til den Blekingske Grændse, end Ulfeldt.
Uagtet denne nu, efterat Sagen var afgiort til Danmarks
Uheld og Kongens store Krænkelse, pukkede paa sine Fortienester

17) Et Beviis herpaa er bl. a. bevaret i en egenhændig Optegnelse af
Christian IV. (udateret, men uden Tvivl fra A. 1644), der indeholder
der forskiellige Besværingspunkter og Udsættelser imod Rigshofmesterens
Embedsførelse under Krigen, og som Overbestyrer af Rentekammeret.
Ved et heldigt Tilfælde har jeg siden overkommet den hertil hørende
Erklæring af Ulfeldt (med Gramms Paaskrift af A. 1644) og har
ladet begge disse interessante Actstykker aftrykke. (Bilag I. og II.). Dertil
hører ogsaa det Sagen oplysende Brev af Christian IV. til Chr. Th.
Sehested af 14de Oct. 1647. (Nordisk Tidsskrift f. Hist. II. 431.)

... af Freden, og giorde sig til af at den uden ham kunde ... endnu værre: er det øiensynligt, at et saadant Udfald af ...en, som den fik, langt mere skyldtes den franske Minister ... Thuilleries Underhandlingskonst, end Ulfeldts, mere stolte ...resque, end snilde, smidige og fine diplomatiske Fremgangs...de. Krigens Uheld vare upaatvivlelig alt for store, til at ...gunstig Fred kunde ventes; men det er ligesaa afgiort, at ...feldt som Fredsunderhandler var langt fra at kunne maale ... med en Statsmand, som Oxenstierna; at han og hans Col...ger aldeles ikke forstode at benytte det langt gunstigere Vil..., som Christinas Thronbestigelse, og Dronningens kiende... mildere, skiøndt ustadige Sindelag imod Danmark, havde ... ind i den lange Fredsunderhandling [18]); og at Sverrige ... Fredens endelige Slutning (d. 13. August) virkelig opnaaede ...lt, hvad der paa den Tid lod sig vinde. — Christian IV. ... dette dybt og bittert, da Freden var afgiort. Med største ...villie underskrev han Tractaterne, og kastede dem til Ulfeldt ... de Ord: „der har du dem saadan som du har lavet dem!“

En Deel af den Glands, der hidtil havde omgivet Ul...feldt og hans Navn, var fordunklet. Hos Kongen steeg han i det mindste ikke mere efter den Tid. Endskiøndt hans Stil...ling i det Udvortes blev uforandret, fandt han efter den svenske Krig neppe mere den gamle Vei til Kongens Tillid og For...trolighed, som derimod indtil Kongens Endeligt den ham tro...lig hengivne Cantsler, Chr. Thomesen Sehested, vedblev at eie. Christian IV. mærkede og følte, at Rigshofmesteren, skiøndt han havde hans kiæreste Datter til Ægte, overhovedet var mere

[18]) Hun skrev f. Ex. d. 20. Jan. til Oxenstierna, at Sverrige maatte og burde nedstemme sine Fordringer; hun befalede ham d. 24. Jun. at nøies med det, som da var tilbudet fra dansk Side; nemlig Jemtland, Øsel og Gothland. I Begyndelsen af Julius besluttede hun, at de svenske Armeer kun skulde operere defensivt.

Aristokratiets, end Kongens Mand; og at ei engang den pe-
sonlige Stilling, hvori han ved sit Ægteskab var sat til Chri-
stian IV. og som havde bidraget saa meget til at hæve ham,
kunde bringe ham til at være Kongens Interesse ube-
hengiven. Dette viste sig ogsaa bl. a. i nogle af de for
gens hele huuslige Liv saa ubehagelige, og ved deres P
endnu mere saarende Situationer, der reiste sig af den
hvori Christine Munk ved sin strafværdige Opførsel
hos Kongen; og som i en heel Række Aar bragte endnu
forstyrrende og for Staten skadelige Elementer ind i Chri-
den Fierdes Familie, end de, som allerede maatte opstaa
ved Kongens halve Ægteskab, og ved endeel af de ikke
statskloge eller politisk rigtige Skridt, hvortil hans fade-
Kiærlighed og Omhu for Børnene af dette Ægteskab forte

Man veed, at Christine Munks forargelige Opførsel
hendes Fortrolighed med en tydsk Rigsgreve og Rytter-O
omsider ved de Følger, den havde, og ved andre Omstændigheder,
ledsagede den, blev kun alt for vel offentlig bekiendt. Kon-
der følte sig i høi Grad krænket og forbittret, lod ikke
det med hende indgaaede Ægteskab opløse, men forviste Chri-
stine Munk til et Slags Huusfængsel paa hendes to Gaarde
Boller og Rosenvold i Jylland. Man veed ogsaa, at Kon-
i 18 Aar var ubøielig fra den strenge, men grundede Unaade
han havde ladet falde paa hende, som han selv havde erklæret
for sin ægteviede Hustru, og tillagt dette Navn. Hverken
Svigermoderens, Fru Ellen Marsvins Intriger, eller Svigers-
sønnernes Bestræbelser og omsider Rigsraadets ved hine ud-
virkede Forbøn, kunde i alle disse Aar, eller saa længe
Christian IV. endnu havde noget af sin Aandskraft og Fast-
hed tilbage, udrette noget hos Kongen, der nu ikke allene var
fuldkommen overbeviist om „Fru Kirstens" Utroskab; men var
bleven oplyst om meget andet, som satte denne Dames Cha-

ter, Sæder, Opførsel og Sindelag mod Kongen i et me-
tvetydigt og slet Lys. Det er ikke saa bekiendt (fordi man,
historisk Grund, længe og i Almindelighed har pleiet at
agte denne Konge som vellystig, eller særdeles hengiven til
gang med det andet Kiøn) at Christian IV., under sit
Samliv med Christine Munk, aldrig ved egen Ustadighed
hende Anledning til Utroskab. Det kunde synes dristigt
antage dette som en Kiendsgierning; men vi have Kongens
høitidelige Forsikkringer derom [19]), og disse ere et fuld-
digt Vidnesbyrd hos en Fyrste, blandt hvis Charakteertræk
høi Grad af ridderlig Aabenhed, Sanddruhed og Mangel
Forstillelsens Konster ere ligesaa stærkt fremtrædende, som
dermed forbunden usleben Diærvhed i Udtryk og Adfærd,
endnu var ganske national, og ikke havde modtaget det
dste Anstrøg af fremmed, sydlandsk Politesse. Den Svag-
d af hiin Art, man vil tilskrive Kong Christian, grunder sig
ls paa Overdrivelser, Misforstaaelser og Uvidenhed (Nogle
ve jo endog villet betragte Christine Munk som Frille; og
Fleste ere ubekiendte med at Kongen egentlig ingen ved-
arende Forbindelse af den Art havde, før efter Dronning
Anna Catharinas Død, 1912); [20]) deels derpaa, at man

---

[19]) Jvf. Kongens egenhændige Erklæring. Bilag III.

[20]) Dette gielder i det mindste, efter hvad historisk bekiendt er, allene med Undtagelse af den obscure Karen Madsdatter, som Aaret før Dronningens Død ved Christian IV. blev Moder til Christian Ulrik Gyldenløve (født d. 3. Febr. 1611; skudt som Oberst i spansk Tieneste, d. 16. Oct. 1640). Karen Madsdatter tog Kongen til sig efter Dronningens Død; men hun døde, som der fortælles, meget pludseligt, i det hun sad og flettede sit Haar. Karen Andersdatter (hvis Fader, Anders Hansen Wincke var Borgermester i Kiøbenhavn) kom til Kongen, efterat han d: 27. Febr. 1613 paa et Bryllup, hvor han dandsede med hende, var bleven indtaget af hendes Skiønhed. Hun blev (d. 20. Dec. 1613, paa Koldinghuus) Moder til Dorothea Elisabeth, som døde i en spæd Alder, og d. 10. Mart. 1615 til Hans Ulrik Gyldenløve. Uagtet Kongens Forbindelse

enten ved Umyndighed eller Ligegyldighed i Henseende til Tids-følgen og historiske Data, sammenblander de forskjellige Kjærlighedsforhold, hvori Kong Christian indlod sig efter Dronningens Død, eller betragter og anfører dem under eet og som samtidige, i Stedet for at de tilhøre forskjellige Perioder. Naar man ikke vil indlade sig paa Forudsætninger og Mistanker, hvis Grund allene maatte søges i Inductioner fra lignende Exempler i Fyrsternes Liv, kunde man i Følge Alt, hvad der er historisk bekiendt og beviisligt om Christian IV.s Privatliv, og om hans Mangel paa Fiinhed og Delicatesse i Følelsen, snarere med nogen Grund undres over den Bestandighed, han viste i hine Kiærlighedsforhold, end man kan regne Ustadighed og Vellyst til hans herskende Feil. En ganske anden Sag var det, at den skadelige Forbindelse, som en lidenskabelig Tilbøielighed bragte ham til at indgaae med den 17aarige Christine Munk, i Stedet for, i sin kraftige Manddomsalder, at indlade sig i andet Ægteskab med en fyrstelig Brud, havde endeel for ham selv i hans Alderdom ligesaa krænkende og ubehagelige Følger, som den i flere Henseender virkede uheldigt for Landet og dets politiske Forhold.

Ved den Leilighed kan det i Almindelighed bemærkes, at Christian IV. ved at gifte sine Døttre af Ægteskabet med

med Christine Munk (Vielsen foregik, efter Kongens egen Optegnelse d. 31. Dec. 1615), blev Karen Andersdatter ved Hoffet til d. 10. Apr. 1616. Da Kongen 1630 (omtr. d. 1. Febr.) var bleven skilt fra Fru Kirsten (med hvem han ikke havde levet i ægteskabeligt Samliv siden November 1628), kom Wibeke Kruse (som d. 7. Apr. 1630 fødte Ulrik Christian Gyldenløve) til Christian IV., og var hos ham i 18 Aar, lige til hans Dødsdag. Man seer, at hendes Selskab og Pleie var saa uundværlig for den gamle Konge, at der endog paa hans Skib Trefoldighed, hvorpaa han 1644 gik i Søen mod de Svenske, efter Kongens Befaling blev indrettet et Kammer til Wibeke, ved Siden af Kongens Kahyt. (Chr. IV. egenh. Ordre om Skibet „Trefoldigheds" Udrustning. Jan. 1645.) Ikke desmindre var hendes aarlige „Deputat" kun 800 Rdlr.

Christine Munk med Mænd af meget gamle og anseelige danske Adelsslægter, uden Tvivl ikke har været fremmed for den Tanke, herved at styrke sit Parti blandt Aristokratiet i Danmark, som den Tid deelte Regieringsmagten med Kongerne; en Hensigt, han dog kun ufuldkomment opnaaede. Man seer ogsaa, at han i tre af sine Svigersønner, som han tildeelte Statholders Værdighed (Ulfeldt i Kiøbenhavn, Hannibal Sehested i Norge, Grev Pentz i Holsteen), antog at have valgt saadanne duelige, troe og Kongens Interesse hengivne Embedsmænd, hvem han paa en Maade kunde betroe Udførelsen af de vigtigste Regieringssager umiddelbart under Kongen selv. Det bedste Valg blandt disse Mænd, Christian IV. gjorde, var uden Tvivl Statholderen i Norge. Jeg finder i Historien al Grund til at antage, at Hannibal Sehested baade i Dygtighed, i administrative, militaire og diplomatiske Talenter [21]), i Virksomhed og Nidkiærhed for Kongens og Landets Velfærd, ligesom i Redelighed og Troskab, har staaet høiere end sin endnu mere navnkundige Svoger Corfitz Ulfeldt. Ikke alene hans Gesandtskaber i Spanien og i Frankrige, (hvoraf det sidste især satte ham i en af de vanskeligste, betænkeligste og meest forvikledc Situationer, hvori en diplomatisk Underhandler kunde stedes) ligesom hans Virken som Statholder i Norge, hvor han under Krigen med Sverrige viste sig fra en fordeelagtig Side, og forstod at vinde Tillid og Agtelse hos alle

[21]) Hvad de tvende førstnævnte Egenskaber angaae, tør man vel, saa længe en almindelig Fremstilling af Hannibal Sehesteds Levnet og Virksomhed som Statsmand fattes, især henvise til hans norske Statholderskab, baade før, under og efter den svenske Krig 1643—1645; og hvad Sehested var som diplomatisk Underhandler, er, i det mindste i et enkelt, mere betydende Tidsrum af hans offentlige Liv, tilstrækkelig oplyst i Moldenhawers vigtige og høist interessante Afhandling: „Hannibal Sehesteds første Ambassade i Frankrige." Skand. Litt. Selskabs Skr. 1806. II. S. 170-220. 1808. 157-198.

Stænder; men ogsaa de mærkelige, for ikke mange Aar siden første Gang under Titel af „Hannibal Sehesteds politiske Testamente" meddeelte [22]), fra ham udgaaede Raad og Forslag til Kong Frederik III. vidne om hans statskloge Indsigter og liberale Grundsætninger i den høiere Politik. — Vi vende tilbage til Ulfeldt, og nærmest til hans Forhold til Christian IV. i denne Konges sidste Leveaar; og her kunne vi ei forbigaae den Indflydelse herpaa, som hans Giftermaal med en Datter af Christine Munk maatte udøve paa en Mand af Ulfeldts Charakteer, og under Omstændigheder, som de, der i den kongelige Familie af et morganatisk Ægteskab fandt Sted. Thi for saa vidt som denne Mand, baade under Christian IV. Regiering, og under hans Efterfølger, har skadet sit Fædreland, opvakt Forvirring og Uroligheder, og endelig fremkaldt den hævnende Nemesis over sit eget Hoved: da kan dette ogsaa for en Deel regnes til Følgerne af hiint personlige Forhold, hvori hans Ægteskab satte ham til Kongen, og af de overspændte Tanker om sin Ægtefælles, sin egen og sin Stands Pligter og Rettigheder, hvilke hans Hovmod indgav ham; og hvorvidt saavel hans fiendske Opposition imod Frederik III., som denne Konges ugunstige Stemning imod Rigshofmesteren og Greve Ulfeldt for en stor Deel havde sit Udspring.

Det er historisk bekiendt, at allerede omtrent et Par Aar før Ulfeldts Giftermaal (1636. 9. Oct.) med Datteren Leonora Christina (trolovet ham siden 1628) havde Moderen giort sig meer end mistænkt for aabenbart Ægteskabsbrud, efterat hun fra sit 17de til sit 31de Aar havde levet i en uafbrudt lykkelig Forbindelse med Christian IV. og i 13 Aar

---

22) Ny Danske Mag. IV. B. S. 279—294.

(1618—28) født ham 12 Børn, hvoraf de 7 opnaaede en vaxen Alder. Om Christine Munks Charakteer og personlige Egenskaber fattes vi Efterretninger, naar vi vilde kiende dem saaledes som de yttrede sig i hendes Ungdom, og i den tidligere Periode af hendes ægteskabelige Liv, hvori hun, paa Kronen nær, deelte lige med Kongen Fyrstelivets ydre Vilkaar, i det mindste i Alt hvad der kunde regnes til huuslige Forhold; og selv, tilligemed hendes Børn, af Kongen var tillagt en Titel og Rang, der paa en Maade nærmede dem Fyrsteftanden. Skulde vi slutte fra hendes Opførsel og Handlemaade i de sidste Aar, hun levede med Christian IV., og fra endeel Træk, som forekomme i denne Konges Breve, der angaae Fru Kirsten: da synes Hoflivet og hendes høie Stilling hverken at have havt nogen synderles fordeelagtig Indflydelse paa hendes Dannelse, eller hendes Charakteer. Maaskee kunne usine Ord og lave Udtryk, som lægges hende i Munden, naar hun var opbragt, eller alene med sine Børn og Jomfruer, og Udbrud af Vrede, Hidsighed og Lidenskab, man ikke vil vente sig hos en vel opdragen Dame af høi Stand [23]), skrives paa Tidsalderens Regning; maaskee kunne en Deel af de vel plumpe Uanstændigheder, hun i sin Omgang med en Elsker, eller høist fortrolig Ven, skal have lagt for Dagen, høre til de ikke ualmindelige Tillæg, hvormed Beretninger af den Art, baade ved Hofferne og andenstedes pleie at broderes, naar de komme i Sagnets, Sladderens og Bagtalelsens Virkekreds. Men hvad der, foruden Christine Munks tvetydige og letfærdige Opførsel, der gav Christian IV. kun alt for megen Grund til den Strenghed, han under og efter Ægteskabsskilsmissen viste imod hende, og hvorved han selv

[23]) Christian IV. anfører saadanne paa flere Steder i sine mange Klageskrifter over Christine Munk, ligesom ogsaa de grove Skieldsord, hun brugte om Børnene, især en eller anden af Døttrene, som hun ikke kunde lide.

i flere Aar, ja lige til sin Død maatte lide under idelige, ved deres Natur krænkende og forargelige Forhandlinger med Familien, Rigsraadet og sine Svigersønner, paa en ganske utvetydig Maade sætter Christine Munks Charakteer i et meget slet Lys: dette er hendes skjulte Intriger med det svenske Hof, og den Maade, hvorpaa hun en Tid lang saa at sige tiente Gustav Adolf til Spion i Danmark, og røbede sin kongelige Ægtefælles Hensigter og fortrolige Yttringer for en Regiering, som allerede ikke stod i det venskabeligste Forhold til den danske. Hvad der i øvrigt er en Mærkværdighed ved denne mindre bekiendte Omstændighed i Christine Munks Levnet, er at den i hendes Tid, og længe derefter, kunde blive saa skiult, at der i Kongens Breve, hvor saa meget andet uforbeelagtigt om denne Dames Opførsel uden al Skaansel fremdrages, ikke forekommer den mindste Yttring, der røber, at Kongen har ahnet noget om et Forræderi imod ham, som her endog antog en politisk Charakteer.

Efterat det fortrolige Bekiendtskab var opstaaet imellem Christine og den i Kongens Tieneste under den tydske Krig, som Anfører for et hvervet Regiment, indtraadte Greve Otto Ludvig af Solms, (bekiendt under Navn af „Rhingreven") synes det som en stigende Utilbøielighed, maaskee endog Modbydelighed for hendes aldrende kongelige Ægteherre, er opkommet hos Christine Munk. Hun yttrede ved flere Leiligheder tydeligt, hvor langt hun vilde være fra at sørge, hvis Skiebnen føiede det saa, at hun ved Døden, eller paa anden Maade, blev skilt ved ham. Hermed stod hendes hemmelige, ved adskillige Forberedelser fremmede Attraa efter at forlade Danmark, og søge en Tilflugt i Sverrige, i Forbindelse. Man kunde maaskee, naar man seer den ubegribelige Lethed, hvormed Christine Munk ved Eder søgte at frie sig fra de Sigtelser for Utroskab imod sin Ægteherre, som Kongen lod udgaae imod

hende [24]), fristes til en og anden Tvivl om hendes Skyldighed i denne Henseende. Her derimod er Sagen, skiøndt den i 170 Aar laae skiult, kommen soleklart for Dagen, da den oplyses ved samtidige officielle Breve fra to svenske Residenter i Danmark (Jon. Bure og Joh. Fegræus) til Gustaf Adolf og hans Ministre.

Allerede i Efteraaret 1628 var Forholdet imellem Kongen og Christine Munk forandret, i Følge den Mistanke, hun havde vakt om et alt for fortroligt Forhold til Rhingreven [25]). I Midten af det følgende Aar — efterat Rhingreven endnu havde forværret sin Sag ved at giøre æreskiendende Beskyldninger imod den udvalgte Prinds Christian, og derfor var bleven erklæret for en æreløs Løgner — finde vi hende i Færd med, hemmelig at søge Beskyttelse og Tilflugt i Sverrige, hvor Rhingreven havde taget Tieneste hos Gustav Adolf; og, under Skin af Hændelse, at søge Sammenkomster med den svenske Resident [26]). Denne forsømte hun ikke, til Giengield for den

---

24) Et hidtil ubekiendt Actstykke, hvis Original jeg har forefundet, er: Kirstine Munks Forhør og edelige Vidnesbyrd for den af Christian IV. befalede Commission (Iver Vind, og Biskopperne Hans Wandal og Morten Madsen), som d. 2. April 1635 paa Boller forelagde hende Kongens Interrogatorium, dat. Coldinghuus, 1. Apr. 1635.

25) „Mig er berettet, at denne Konge (Christian IV.) nu haver svær Suspicion til Fru Kirsten for Rhingrevens Skyld. En Aften, da hun noget sildigt var nede i Byen hos ham, har Kongen befalet at lukke Slotsporten i Kiøbenhavn for hende, saa at hun ikke maatte komme ind paa Slottet den Nat. Anden Dagen skal Kongen have ladet tilsige Rhingreven, han skulde pakke sig derfra til Preussen, om han ikke vilde prøve det som værre var.“ Residenten Jonas Bure til Statssecretairen Johan Salvius, dat. Helsingør. 2. Oct. 1628. (Rhingrevens Regiment paa 1200 Heste var allerede i August 1628 fra Danmark afgaaet til Pillau.)

26) „Jeg haver for to Dage siden specie familiaris colloquii været kaldet af comite Thurnensi (Grev Henr. Matth. von Thurn, som 1627 fra Venetiansk var gaaet over i dansk Tieneste som Feltmarskal, og 1629 gik i Gustav Adolfs Tieneste) til Sammenkomst i den Kro,

Bistand hun ventede sig i Sverrige, at meddele Alt hvad hun vidste og kunde erfare om danske Statssager og om Christian den Fjerdes Planer. Ikke engang undlod hun, i det hun saa godt som muligt besmykkede sin egen Sag, at tale ondt om Kongen selv for den svenske Gesandt, røbe hans Skrøbeligheder, og fremstille Tingen fra en saadan Side, at hun allene var den Lidende, og at det var hende, hvis Ære var krænket og hvis huuslige Liv var forbittret, ved Kongens Forbindelse med en af hendes egne Jomfruer. Dette var den, af Christine Munk, tilligemed nogle af hendes andre Piger, formodentlig af Skindsyge bortjagede Vibeke Kruse, som Fru Kirstens egen Moder Ellen Marsvin derpaa tog til sig, og bragte i Forbindelse med Kongen ved en Adfærd, der har alt muligt Udseende af et overlagt Kobleri, for at bringe Kongen til saadanne Skridt, der kunde bortlede hans Opmærksomhed fra Datterens Opførsel, eller i al Fald dække dens Anstødelighed ved lignende Feil fra Kongens Side. Vi have imidlertid, som ovenfor er viist, hans egen fuldkommen troværdige Forsikkring om, at det nærmere Bekiendtskab med Vibeke var sildigere, end Christine Munks Feiltrin.

Hendes Forsæt, hemmeligt at begive sig til Sverrige, fandt aldeles ikke Medhold hos Gustav Adolf, som (under 25. Jun.

---

som ligger midtveis imellem her (Helsingør) og Kiøbenhavn. Da jeg kom did, var Fru Kirsten og der, ex pacto convento; og da vi kom i Samtale, mira audivi, og meer end jeg gad vide. Propositum eius erat *fuga in Suecia salvare & vitam & honorem suam*; in magno versatur periculo, ob suspiciones vulgari fama detectas" o. s. v. Hvad han hørte og erfarede, tør han nu ikke betroe Pennen; men havde strax efter meldt Kongen det (i et Brev af 13. Jun. 1629 som ikke meer findes.) Siden havde han nogle Gange talt med hende; flere Gange havde hun skrevet ham til; Greven af Thurn havde dog faaet hende til at afstaae fra sin Flugt; men hendes Penge og Kostbarheder ere alt i Sverrige o. s. v. (Br. fra Joh. Fegræus til Joh. Salvius, 21. Jun. 1629.)

1629) paalagde sin Resident Fegræus at lade hende vide: hvor høist uraadeligt og uoverlagt han ansaae et saadant Skridt at være; og at han ikke kunde forsvare hende, om hun dog kom der, og blev fordret udleveret. Han havde vel forhen tilskrevet hende, „at han i Nødsfald ikke vilde negte hende et Tilflugtssted i sit Rige; men han havde aldrig formodet, at hun skulde søge det af den Grund, at hun var kommen i Strid og Trætte med sin egen Herre over en saadan Aarsag." Med denne Handel vil G. Adolf slet intet have at bestille; og Residenten befaler han at „undvige hendes Omgang, saafremt han fornemmer, at hun virkelig er i Kongens Unaade." Hun maatte finde sig heri; lod sine Sager komme tilbage fra Sverrige; men vedblev derfor ligefuldt troligen, i hendes Samqvem med den svenske Resident, at berette ham Alt hvad hun i Kiøbenhavn kunde erfare, selv om Kongens hemmeligste Statssager; ja endog at giøre ham til sin Fortrolige i saadanne Ting, som allernærmest vedrørte Kongens og hendes egne Familieforhold.

Det er saaledes giennem denne Canal, at man først har erfaret, at Christine Munk var stærkt imod sin ældste Datter, Anne Cathrines Forlovelse og forestaaende Giftermaal med Statholderen Frantz Rantzau, hvilket derimod ganske var efter Kongens og Fru Ellen Marsvins Sind; og derfor vilde have hende sendt over til det svenske Hof, hvilket hun dog ikke kunde opnaae af Kongen [27]). Derimod havde hun faaet Kongens Tilladelse til at sende en anden af hendes Døttre over til den svenske Dronning; men pludseligt gienkaldte Christian IV. i Julii Maaned 1629 under sit Ophold i Holsteen denne Tilladelse, og lod Frøken Sophia, som var i Sverrige, hente tilbage, uden at lade Fru Kirsten noget vide herom. Hendes Fortrydelse herover dulgte hun ikke for Residenten; og endskiøndt der,

27) (Adlersparres) Histor. Samlingar. III. p. 101.

efter Kongens Hiemkomst fra Holsten, igien syntes at komme et i det mindste udvortes taaleligt Forhold i Stand imellem ham og hans Ægtefælle, vedblev Kirstine Munk paa en skammelig Maade at misbruge, saavel hvad hun kunde høre og erfare af Kongen selv, som af hans Samtaler med sin Omgivning; ja endog hvad han, ikke altid med sin Villie, røbede naar han ikke var ædru [28]). Man vil vel, hos Personer af den Stand, og i et Forhold som Kirstine Munks, vanskeligen finde noget Sidestykke til en saa vanærende og underfundig Handlemaade imod en kronet Ægtefælle. Imidlertid maa hun og Residenten bedre have forstaaet at skiule det Slags politiske Forræderi hun begik imod Kongen, end Fru Kirsten havde sørget for at skaane sit Rygte, i Henseende til hendes Omgang med Rhingreven. Man seer ogsaa af adskillige Vink og Yttringer af den svenske Resident, hvis officielle Beretninger kaste saameget Lys paa Christine Munks Charakteer og Opførsel i den seildigste Tid af hendes Ægtestand, at han har været velbekiendt med det, som der allerede i A. 1628 gik Sagn af, om en Kierlighedshandel imellem Christian IV. Ægtefælle og den tydske Greve. Kongen maa vel ogsaa allerede i dette Aar have erfaret noget derom, men ikke nok for at bestemme ham til et afgiørende Skridt. Imidlertid forekommer det temmelig uforklarligt, at Misforstaaelsen imellem Kongen og hans Ægte-

---

[28]) „När Konungen war siin Koos, (reist fra Frederiksborg) begiärade hon komma medh migh till tals; då hon migh berättade allt hwad förelupit war; Serdeles huad discurser Konungen hafuer hafft om E. K. Mtt. (Gustaf Adolf) och dett Pryska Kriget. Och huruledes han hörer de tijdender som gå E. K. Mtt. emod, och repeterar dem sedhan esomåfftast sielff medh löije (med Latter). Hon sade medh een eedh, att då E. K. Mtt. finge fridh med Polacken, och wille giöra en diversion åth Tysklandh, skulle K. i Danmark söka orsak at förhindrat, och anfalla på Swerigie: dette, när han är drucken, kan han sielff inthet förtijga." Fegræus til K. Gustav Adolf. 18. Aug. 1629.

Frille synes en Tidlang, endog efterat hun havde født sin yngste Datter, som Christian IV. ikke vilde erkiende for ægte, at være bleven formildet [29]); hvorimod Kongens Vrede og Mistanke pludselig igien om Efteraaret 1629 brød ud; saaledes at han i November lod hende beskikke ved to Præstemænd i Kiøbenhavn, der skulde bringe hende til at bekiende hvad Omgang hun havde havt med Rhingreven". [30]) Ikke desmindre har hun endnu efter den Tid tilbragt et Par Maaneder ved Hoffet paa Frederiksborg, som man vel kan tænke sig, ikke uden giensidig Ytring af den lidte Krænkelse og en paa begge Sider herskende Skindsyge — da ogsaa Fru Kirsten, før og efter Skilsmissen, benyttede Kongens Tilbøielighed for Vibeke Kruse, baade som Forsvars- og Angrebsvaaben; ligesom denne Christian den Fierdes sidste Frille, det qvindelige Værsen, som uden Skiønhed eller udvortes tiltrækkende Egenskaber, synes af alle at have været ham mest trofast hengiven, ogsaa længere hen blev Gienstand for det bitterste Had hos Fru Kirsten, hendes Børn og Svigersønner.

Sammenholde vi Kongens egen, høist charakteristiske

---

29) „Emellan Fru Kirstin och Konungen är nu mest Allt godt." Fegræus; b. 18. Aug 1629. „Fru Kirsten hafuer een tidt bortåt, särdeles nu, sedhan Konungen är heemkommin ifrån Hollsteen, waritt hoos honom vthi någen *disgusto*; dock icke så att man någen synnerligh Onådhe hafuer kunnett förmärkia." Hist. Saml. III. (4. Febr. 1630.) p. 159. Endnu d. 11. Sept. 1629 skriver Kongen til Fru Ellen Marsviin angaaende Fadderc at indbyde til den sidste Datters Daab („den casserede Frøken", kaldte Kongen hende længere hen.) Af 24. Marts og 15. Jul. 1629 har man endnu Breve fra Christian IV. til Christine Munk, der begynde: „Hierte kiere Kyrsten!" og have Udskriften: à ma treschere femme Kyrstine Munck; men paa det eneste, mig bekiendte Brev fra Kongen til hende under hele Skilsmissetiden, er Udskriften: „Fru Kyrsten Munk til hende"; og Tiltalen: „Kiere Kyrsten." (dat. Frederiksborg 27. Dec. 1630.)

30) Fegræus til K. Gustaf Adolf. 24. Nov. 1629.

Beretning, meddeelt Fru Kirsten selv, om hvad der foregik umiddelbart før Skilsmissen, og gav den endelige Anledning til samme, med den svenske Residents diplomatiske Rapport til Gustaf Adolf: da synes det tydeligt — uagtet Alt hvad der paa begge Sider var gaaet forud — at det egentlig og nærmest har været et øieblikligt Udbrud af lidenskabelig Vrede og Forbittrelse hos Kongen, ligesom en maaskee snart fortrydt Trodsighed hos Christine Munk, der fremvirkede et Brud, hvilket Kongen imidlertid, da det engang var skeet, saa lidet fortrød, at han aldrig efter den Tid, førend da han alt gik paa Gravens yderste Bred, vilde gjøre noget Skridt for at hele det; men snarere med Aarene syntes at blive bittrere og strengere i Sindet mod sin forskudte Ægtefælle [31]). Kongen selv fortæller: at Fru Kirstens forbittrede og oprørte Sind, der længe havde bragt hende til „baade over Borde og andersteds" at glemme sig selv, og ytre hendes Harme paa usømmelige Maader, endelig drev hende til, en Morgen at skikke de kongelige Børns Hofmesterinde (Anne Lykke) ned til Kongen, der sad ved sit Skrivebord, og begjere Tilladelse at drage til sin Moder, da hun „slet ikke længere kunde være hos Kongen." Christian IV. raadede hende at betænke sig, og lod hende sige,

31) Den omstændelige Fortælling, hvorledes Kongens Skilsmisse-Sag formelig blev ført for Rigsraadet, hvor „Corfitz Ulfeldt plaiderede for Fru Kirsten, og Hannibal Sehested for Kongen" — en Fortælling, der af Holberg først er bragt ind i hans Danm. Hist. [Tom. II. 2. Udg. S. 891. 92] og derfra gaaet over i Badens og Høst's Skrifter: er intet uden en Fabel, der har sin Oprindelse fra den bekiendte historiske Roman: „Le Comte d'Ulfeld, Grand Maitre de Dannemarc: Nouvelle historique," par *Rousseau de la Valette*. Denne Bog, som, uagtet Tillægget paa Titelen, oftere er bleven brugt som historisk Kilde, indeholder en Blanding af Digt og Sandhed (derblandt vel endog Facta, som ikke andensteds forekomme), for hvilken uden Tvivl en biographisk Skizze af Ulfeldts eller Leonores egen Haand ligger til Grund. At adskille begge Bestanddele er heller ikke saa vanskeligt for den historiske Kritik.

af hos Moderen blev hun neppe velkommen. Men da Hofmesterinden kom tilbage med fornyet Begiering, og tilføiede: „Skulde Eders Majestæt see, hvorledes det Menneske fardes, Eders Majestæt skulde forundres derover:" svarede Kongen, med de Ord, han ligeledes selv gientager i Brevet: „Vil hun endeligen sin Kaas, da maa hun drage tusind Dievle i Vold, naar hun vil." Hofmesterinden kom tredie Gang tilbage med Taksigelse for den givne Tilladelse, og med den Bon, at Kongen vilde skrive med hende til Moderen, og tillade hende at tage Afskeed fra ham, for hun reiste. Det sidste afslog Kongen; Brevet vilde han skrive, naar han fik Leilighed. Kongen tog strax efter dette Optrin til Kiobenhavn; og Fru Kirsten ilede saa stærkt med sin Afreise, at da formodentlig Ingen paa Frederiksborg, uden Tilladelse, turde give hende et kongeligt Spænd og Reisevogn, maatte hun for sin Vogn tage Heste, som hun kunde faae dem; hvilket Christian IV. med bidende Naivetet bringer i hendes Erindring: „Siden fik da „Hofmesterinden Hovednoglen til Frederiksborg Slot, at hun „skulde tilstille mig den, og hastede saa af Gaarde, og bekom „for din Vogn af Fiskemesteren 4 Heste, hver af sin Farve, „ligesom din Opvartning og Samvittighed havde været [32]).

Sammenholdes dette med Beretningen af Fegræus til sin Konge (4. Febr. 1640), da seer man at Residenten har været temmelig vel underrettet, og at hans Fortælling i adskillige Punkter bestyrkes ved Christian den Fierdes Brev, skrevet omtrent 11 Maaneder sildigere; men at en og anden Omstændighed naturligviis ikke saa let og saa snart kunde blive ham noiagtig bekiendt. At Christine Munk for hendes Afreise fra Frederiksborg nogle Gange skal have „giort Knæfald for Kongen, og bedet om Naade", findes intet Spor til i Christian den Fierdes

---

32) Brevet (til Fru Kirsten selv) er af 27. Dec. 1630.

Brev. Heller ikke var det hende bestemt, som Fegræus siger, „at indsættes i Dalum Kloster" — der for længe siden ikke var noget Kloster mere; men et kongeligt Gods, hvormed Fru Ellen Marsvin paa den Tid var forlenet. Christine Munk kom fra Frederiksborg til sin Moder paa Dalum i Fyen, i hvilket Land hun først „havde Tilladelse at reise fra et Sted til et andet" (Fegræus til G. Adolf, 6. Mart. 1630.) Da Kongen imidlertid snart fik stærkere Ugunst til hende, eller nøiere kom til Kundskab om hendes Omgang med Rhingreven og hendes Opførsel under Kongens Fraværelse, hvorom han selv, i flere egenhændige Breve, Indlæg til Rigsraadet og Instructioner til Forhør over Christine Munk, udlader sig med en, efter vor Tids Begreber og Tænkemaade, undertiden anstødelig Omstændelighed: fik hun i April Maaned Befaling at begive sig til Jylland, hvor Kongen overlod hende Boller og Rosenvold, som hendes Moder Ellen Marsvin afstod; og til disse to Gaarde (eller især til den første) blev hendes Ophold indskrænket [33]).

Det kan ikke vedkomme os her, videre at forfølge Christine Munks Levnet i de 17 Aar, hun tilbragte i Jylland indtil Christian IV. Død, og hvori hendes Stilling i det Væsentlige blev uforandret; thi at hun stundom havde en begrændset Frihed til ved Reiser i Omegnen at forandre Opholdssted, nu og da erholdt Tilladelse at modtage korte Besøg af hendes Døttre og Svigersønner, eller en anden Gang fik skærpet Arrest (som da hun 1632 paa nogen Tid blev henført til Stiernholm Slot, eller 1646, da hun igien fik Huusfængsel paa Boller [34]),

---

33) Herom haves et Br. af Kong Christian IV. til Biskoppen i Aarhuus, 13. Apr. 1630; og et andet af Kirstine Munk selv, d. 14. Apr. 1630; hvoraf sees, at hun Aftenen tilforn var kommen til Boller.

34) Aarsagen angiver Kongen i et Br. til Cantsler Sehested af 29. Aug. 1646. „Eftersom dig bekiendt er, hvor vidt Fru Kirsten er forløvet „at reise fra sin Gaard Bolver; og jeg erfarer hende ikke allene at „have været i Fyen, men ogsaa i Glykstad: da formener jeg mig

gjorde dog i det Hele ingen Forandring i hendes Forhold, eller i Kongens Unaade. Hun opnaaede aldrig, hvad hun i Begyndelsen med trodsig Stolthed havde yttret, at det ikke vilde være længe før hun skulde vende tilbage til sin forrige Stand. Kongen blev indtil sin Død bestandig i sin Tilbøielighed for Vibeke; og de mange Intriger og Bestræbelser, Familien anvendte for at skaffe Kirstine Munk Frihed eller en bedre Tilstand, havde snarere til Følge, at Kongens Had til sin forskudte Ægtefælle blev endnu bittrere. Det kan vel ei negtes, at Christian IV., selv under Forudsætning af, at han intet kiendte til Fru Kirstens Intriger med det svenske Hof, viste en høi Grad af vedvarende Strenghed imod de Børns Moder, mod hvilke hans Forhold altid var kiærligt og faderligt; men om Kirstine Munk havde han upaatvivlelig erfaret nok, for at hans Hierte ikke mere kunde aabne sig for hende; og da hun, som det synes, langt fra at være populair eller yndet uden for sin Familie, snarere havde giort sig almindelig forhadt og ringeagtet [35]), kan det Partie, der skulde virke til hendes Bedste hos Kongen foruden Svigersønnerne, neppe have været stort, eller af betydende Indflydelse.

Med Hensyn til Corfitz Ulfeldt, da kunde hans Familie-Forhold, som Kongens Svigersøn, under de ovenfor angivne

„ikke længere at være obligeret at holde det, som jeg dig og Statholderen i Norge lovede. Vale.“ (I et andet Brev til Cantsleren af 29. Dec. 1646 forekommer mere om „Aarsagen hvorfor Fru Kirsten var kommen i Arrest.“ Hun var reist med ridende Tienere for sin Vogn giennem Slesvig, hvor Herskabet fra Gottorp indfandt sig forklædte for at see hende; derfra var hun reist til Glückstadt, hvor den yngste Datter blev opdraget, og med hende til Altona o. s. v.)

35) „Hon seer wäll, att Konungen, och snart hela landhet, skulle gierne hafua någen Sak medh henne.” Fegræus 24. Nov. 1629. „Alldenstandh mäst alla Menniskior af Inwohnerne här i landett tala illa om henne, och ähro hennes fiendher.” Samme til G. Adolf, 4. Febr. 1630.

Omstændigheder ikke være behageligt. Man seer imidlertid, at han ikke allene i den Tid han var forlovet med Leonore Christine, som netop var den kritiske Periode før og under Skilsmissen, eller i den Tid, han som Statholder og Rigshofmester var i den høieste Gunst hos Kongen, som en god Hofmand aldrig gjorde noget Skridt til Fordeel for Svigermoderen. Det var ikke før i Christian den Fierdes seneste Levetid, da Ulfeldt var kommen paa en meget spændt Fod med sin Svigerfader, at man finder, han har forenet sig med sine andre Svogre for at formaae Rigsraadet til at gaae i Forbøn for hende. Heller ikke findes i Kongens Breve eller andre skriftlige Documenter noget udtrykkeligt Spor til, at Grevinde Ulfeldt har blandet sig i sin Moders Sager. Kirstine Munks Skiebne var, efter Kongens Mening og egne Yttringer, ikke særdeles at beklage, da hun, skiøndt forviist fra Hoffet, kunde leve som en fin Dame paa sine Herregaarde; men hendes Unaade og Forskydelse føltes længere hen i Tiden dybt af hendes Døttre og Svigersønner, og lagdes Kongen saameget mere til Last, som han ansaaes at have vanæret ikke blot Moderens Person, men i hende den hele Adelstand. Ogsaa Corfitz Ulfeldt anvendte i Kongens sidste Levetid, og strax efter hans Død alt mueligt, for at skaffe Fru Kirsten Æres-Opreisning; men kom derved noget vel silde. Vi skulle længere hen endnu engang berøre denne Omstændighed; men maa her forbigaae den nærmere Undersøgelse af det endnu ikke fra enhver Side betragtede og oplyste Spørgsmaal: hvorvidt Kongens Beskyldninger imod sin Ægtefælle for Utroskab i deres hele Omfang have været beviste og beviislige? — Alt synes vist nok at tale imod hende; men Fiender manglede hun heller ikke, og Kongen viiste fra 1628 af en stærk Tilbøielighed til at troe alt Ondt om Fru Kirsten, der forebragtes ham. Kunde hun frikiendes ved egne edelige Forsikkringer, som hun uden al Betænkelighed aflagde: da maatte

Kongens længe nærede Mistanke, mange udvortes og forargelige Omstændigheder, som bestyrkede denne, endeel af Hoftyendets Udsagn og Angivelser, Fru Ellen Marsvins Misfornøielse med Datterens Adfærd, og de offentlige Rygter som den svenske Resident kiendte allerede 1628, have været reent uden Grund [36]).

Corfitz Ulfeldts vanskelige Stilling, som Kirstine Munks Svigersøn, og som Ægtefælle af en meget kiær og afholdt Datter af Christian IV., hindrede ham dog i endeel Aar aldeles ikke fra at holde sig i Kongens Yndest, at stige i Magt og Indflydelse, og at benytte denne til at erhverve sig et meget gieldende Navn, og samle stor Rigdom. Man seer deraf, at Interesse for hans Svigermoder aldrig kunde bringe ham til at glemme sin egen; og at Hadet til Fru Vibeke og denne Frilles Parti uden Hinder kunde slumre hos Ulfeldt, saalænge hans egen Lykke florerede. Men denne begyndte, som vi alt have seet, at faae et Stød ved Christian den Fierdes uheldige Krig med Sverrige 1643—45. Endnu mere sank den store Anseelse, hvori Ulfeldt havde staaet hos Kongen, under hans Fraværelse i Holland og Frankrige i 1646 og 47; og det er særdeles denne Ulfeldts sidste diplomatiske Optræden under Christian IV., og hvad der efter hans Hiemkomst foregik baade med Hensyn til ham selv og til hans Svigermoder, der i flere Henseender oplyser hans sildigere personlige Forhold til den nu af Aarenes Vægt betydeligt svækkede Konge. En noget nøiere,

---

[36]) Christine Munks sildigere Levnet og Forhold til hendes Børn, særdeles til den Ulfeldtske Familie i A. 1651—1658, som vil modtage endeel Oplysninger af denne Families private Correspondence og andre Documenter: kan her ikke videre forfølges. Hendes Reise til Kiøbenhavn under Interregnum 1648 omtales nedenfor. Under Frederik III. vedblev hun, uden nogen Forfølgelse, at leve som det synes indskrænket til Opholdet paa hendes Godser, og døde efter langvarig Svaghed paa Boller, 19. Apr. 1658.

skiøndt meget sammentrængt Skildring af dette Ulfeldts Gesandtskab med dets Følger — et Parti i hans Levnet, der ikke altid er sat i det rette Lys — vil derfor kunne give en passende Overgang til hans Stilling ved den gamle Monarks Død.

Det var deels gamle og idelig fornyede Misforstaaelser med den danske Regiering angaaende Toldsagen, deels det politiske Forhold imellem Holland og de nordiske Riger overhovedet, som havde givet Anledning til, at Generalstaterne i Juni Maaned 1646 vilde sende et Gesandtskab af tre Personer til Danmark; men forandrede denne Beslutning, da de netop erfarede, at den danske Rigshofmester havde tilkiendegivet den hollandske Resident i Kiøbenhavn, at han stod i Begreb med, i sin Konges Ærinde, at afreise til Amsterdam. Det maatte vække megen Opmærksomhed i Holland at Christian IV. fandt Anledning til at sende en saa betydende Mand derhen i et politisk Hverv; og det var naturligt at Generalstaterne vilde oppebie hvad Ulfeldt havde at forebringe, og overhovedet heller underhandlede i deres eget Land, end i Danmark. Imidlertid var det ingenlunde oprindeligen Christian den Fierdes egen Tanke, at skikke Rigshofmesteren i dette Gesandtskab; saa meget mindre, som hans Embede var af den Art, at det egentlig krævede hans bestandige Nærværelse. Tilstanden i Riget efter den svenske Krig var derhos saa vanskelig og betænkelig, at det maatte synes som Kongen ikke let kunde undvære en Mand, der saa længe havde nydt hans Tillid; ligesom det for Ulfeldt kunde synes vanskeligt at forlade Danmark paa en Tid, da Kongens høie Alder og begyndende Skrøbelighed let kunde giøre en Forandring muelig, hvis Følger for Rigshofmesteren kunde blive af den høieste Vigtighed. Dog var det, efter al Rimelighed Ulfeldt selv, der maaskee ligesaa meget af private, som af politiske Grunde, bragte Ambassaden paa Bane, og vidste at stemme Kongen derfor. At

hans Ærgierrighed og Lyst til udvortes Glands har havt Deel i Gesandtskabsplanen, kan neppe være tvivlsomt; men hans Stolthed følte sig desuden ubehagelig berørt ved en vis begyndende Forandring i Kongens Sindelag for ham efter den uheldige Fred, der 1645 sluttede en ikke mindre uheldig Krig, og ved den Erfaring, der ikke længe blev ham skiult, at hans Anseelse i de sidste Aar var noget dalet. Det synes at de Fiender, han ved sin Hovmodighed i Lykken, havde skaffet sig [37]), allerede før hans Bortreise til Nederlandene, havde fundet Leilighed til at bringe meget for Kongens Øren, der kunde svække hannes Tiltro til en Mand, som i flere Aar havde havt større Indflydelse, end Kongen og Landet kunde glæde sig ved. Hvorledes Ulfeldt i sin Lykkes Middagsglands benyttede baade sit Giftermaal og sine glimrende og farlige Talenter til at vinde denne Indflydelse, og bemægtige sig Kongens afgiorte Yndest, er allerede berørt; hvorledes han benyttede den til at opnaae politisk Magt, eller personlig Vægt og Anseelse i Staten, er aabenlyst nok; og heller ikke vanskeligt at forklare sig, hvorledes Christian IV., netop da han begyndte at føle Virkningen af sin høie Alder i en svækket Selvvirksomhed, lettere maatte komme til Bevidsthed om, at Rigshofmesteren ogsaa i tidligere Aar havde grebet stærkt ind i den kongelige Myndigheds Udøvelse. [38]) Desuden var Christian Konge; med sin

---

37) Jvf. Slange Christ. IV. S. 1399. 1400. „Ulfeldt havde allerede før den sidste Krig skaffet sig endeel Uvenner, hvoraf Nogle misundte ham hans store Lykke, og den Ære og Naade, han stod udi, samt hans tiltagende Rigdom; Andre stødte sig paa hans Myndighed og hans stolte Manerer, som lode sig meest tilsyne imod Andre af Adelstanden; thi mod de ringere var han særdeles høflig og omgængelig. Men da Krigen var paakommen, kiendte man deres Tal meget at forøges, der ei vare ham gunstige." o. s. v.

38) At Christian IV., som han selv udtrykte sig, „længe holdt bundet for en fuld Sæk", eller bar over med Corfitz Ulfeldt, er vel ligesaa afgiort, som at denne ved mangen Lelighed har forstaaet, ikke at lade den

hele danske Jorvnhed, var han dog omgivet af et Hof, og Ulfeldts Magt og Indflydelse, der hvilede for en Deel paa Hofgunst, maatte ogsaa være underkastet dennes ustadige Villie. Den vilde have været dette mindre, dersom Ulfeldt havde været en lige redelig og trofast Tiener af Staten og af sin Konge, dersom ikke Stolthed, Ærgierrighed og Vindesyge havde været de Dæmoner, der styrede hans Handlinger, og dersom han ikke i Tider, da Kongen, hans Hustrues Fader, sukkede under Vægten af Pengenød, og Staten følte den tifold ved Aristokratiets blinde og snæverhiertede Egennytte, paa en lastværdig Maade havde sammendynget uhyre Rigdomme, hvis Omfang han længe vidste at dølge, uden at tilbyde sig til det ringeste Offer for Kongens og Fædrelandets Tarv. Dette Træk i hans Charakteer af egoistisk Vindesyge, hvori Ulfeldt traadte i Cardinal Mazarins Spor, medens han som Statsmand ikke taaler at nævnes tilligemed denne, vil længere hen nærmere blive beviist.

Allerede mod Slutningen af A. 1645, eller endnu tidligere, havde Ulfeldt maattet mærke til den koldere Stemning hos Kongen; og han benyttede da, foruden andre Anledninger til Reisen, en Omstændighed, som han senere ved meer end een Leilighed anvendte. Han havde i flere Aar havt en aaben Beenskade, hvorfor han allerede een Gang tidligere havde søgt Hielp hos Saarlægerne i Paris; og denne Skade var han

---

gamle Konge see for dybt ind i Sagerne. Men at der »er gaaet Hul paa Sækken« førend den hollandske Ambassade, viser sig deels af Kongens Breve efter Ulfeldts Hiemkomst, da hans Unaade var afgiort (f. Ex. Brevet af 14. Oct. 1647, hvor Kongen klager over, at man i Renteriet, medens Kongen var til Skibs, havde negtet, uden Ulfeldts Underskrift, at udbetale Fru Wibeke, „der, uden Penge, ikke havde Credit hos Apothekeren“, noget af „hendes Deputat“, som udgiorde 800 Rdlr. aarligen; Nord. Tidsskr. II. 434); deels af det tidligere Actstykke, der vidner om, at Kongen allerede 1644 har været meget misfornøiet med Ulfeldts egenmyndige Embedsførelse, og ført Klage derover. (Jvf. Bilagene Nr. I. og II.)

ret beleilig naar han behøvede at giøre sig syg. I Efteraaret 1645 begyndte han med, i nogen Tid at unddrage sig fra at bivaane Rigsraadets Forsamlinger; og benyttede tillige Leiligheden til at yttre sin krænkede Æresfølelse, og at giøre en Prøve med Kongens Stemning, som han troede sig sikker paa at kunne vove uden Fare. Under Paaskud af sin Svagelighed, søgte han Kongen om Afsked fra sin Post som Rigshofmester. Christian IV. lod ham i et naadigt Svar vide, at han ikke fandt Anledning til at efterkomme denne Begiering anderledes, end i al Fald paa en vis Tid [39]), og Ulfeldt vedblev saaledes vel i sin Embedsstilling; men da den gamle Konge mod Slutningen af Aaret reiste til Hertugdømmerne, og opholdt sig her til Foraaret 1646, blev Rigshofmesteren imidlertid atter flere Maaneder borte af Raadets Møder [40]); et tydeligt Beviis paa den Misforstaaelse imellem ham og Adskillige af de øvrige Rigsraader, som man, især længere hen, ved flere Leiligheder kan spore.

Efterat nu Christian IV. i Slutningen af Marts 1646 var kommen tilbage fra Holsten, maatte Ulfeldts Beenskade være den virkelige eller foregivne Aarsag til, at han udbad sig Kongens Tilladelse til at giøre en Reise til Paris for der at søge Lægehielp; hvormed da kunde forenes den diplomatiske Artighed, at complimentere Enkedronningen som Regentinde i Ludvig XIV.des Mindreaarighed, og at takke hende, eller egentlig Cardinal Mazarin, for Mæglingen ved Brömsebro-Freden. Kongen, der i sin Tid var saa opbragt over denne

[39]) „Det er mig ganske ukiært at fornemme din Skrøbelighed, som dig er kommen tilhaande. Mens, at du derfor skulde dimitteres, det er uerhørt hos christen Folk, at man skulde skille sig ved en Tiener, fordi han er falden i nogen Skrøbelighed. Hvorfor jeg intet seer, at sligt kunde skee uden paa en Tid lang.“ Kbh. 15. Sept. 1645.

[40]) „Efterdi jeg en Tid lang intet haver fornummet, at Hofmesteren haver søgt Raadstuen med de Andre: da skal han tilsiges, at han møder med de Andre, naar Tid er.“ Christ. IV. Br. til Cantsleren Chr. Thom. Sehested. Kiøbenh. 23. Mart. 1646.

udnævnte Commissairer, Statssecretairen Greve Brienne og La Thuillerie, kom til Underhandlinger, strandede Ulfeldts diplomatiske Talent paa den franske Politik. Den viste sig vist nok ved de westphalske Fredsunderhandlinger temmelig tvetydig og ustadig i Henseende til Sverriges Interesse; men dog vilde det franske Cabinet, uden at fordærve det med Danmark, ikke giøre noget Skridt for denne Magt, der kunde støde det nu i Norden mægtigere Sverrige, eller see ud som aabenbar Begunstigelse af den danske Stats Fordeel. Herom udlod Cardinalen selv sig saa tydeligt for Ulfeldt, at denne vel maatte have mærket, at der ved Underhandlinger ikke vilde vindes meget andet, end franske Complimenter. Imidlertid gik de mundtlige Conferentser i Paris deres Gang med al muelig diplomatisk Courtoisie og Formalitet hos de franske Commissairer, og Ulfeldt prøvede hvad hans Talegaver kunde formaae; men det var saa langt fra, at han kunde drive det til nogen Alliance med Frankrige, at han ei engang kunde erholde det mindste bestemte Løfte om noget Skridt for at bevirke Restitutionen af det bremiske Erkebispedømme. Han forlod saaledes Paris uden at opnaae andet end Galanterier for sin Herre og sig selv; og kom endelig i Julii Maaned 1647 over Holland hiem til Danmark, efter et heelt Aars Fraværelse.

Endskiøndt nu Ulfeldt, i en fuldstændig og udførlig Beretning [50]), efter sin Hiemkomst giorde Rede for sine forsøgte Underhandlinger i Paris, vilde Christian IV. ikke lade sig nøie med den Trøst, at man havde behandlet hans Ambassadeur med udmærket Artighed ved Hoffet, eller ved at erfare, at hans Datter ikke allene oftere blev modtagen privat af Enkedronningen, men endog „vidste at giøre sig familiair hos hende",

50) Den haves endnu, skreven af hans egen Haand, og et vidtløftigt Udtog deraf hos Slange. S. 1437—41.

faa at Dronningen „viste Grevinde Ulfeldt al sin Stads“, [51]) og ved Afskeden forærede hende et Guldubr med Diamanter. Kongen, der omtrent ved samme Tid havde havt den Sorg, at miste sin ældste Søn, den udvalgte Thronfølger, hvis tidlige Død var en Følge af stærke Udsvævelser i Drik, yttrede ikke allene ved Ulfeldts Hiemkomst en høi Grad af Kulde og Misfornøielse; men vilde, som det synes, i flere Maaneder ei engang stede ham til personlig Audients. [52]) Heller ei vilde Kongen vide af nogen Deel i at udrede de store Omkostninger, som Ambassaden havde medført; han paalagde strar Rigsraadet at udnævne Commissairer for at afgiøre med Ulfeldt, hvormeget der var medgaaet [53]); og sin tydske Secretair Fr. Gynther, at skaffe ham Oplysninger om Ambassaden, og underhaanden udforske, hvorledes det var tilgaaet med Pengene, som Ulfeldt havde brugt, ved Hielp af en vis von Eiding (Edinger?), „der pro Secretario ihm aufgewartet.“ [54])

---

[51]) Slange. S. 1445.

[52]) Det hedder vel omsider i et Br. fra Kongen til Cantsleren Sehested, af 11. Aug. 1647: „At Hofmesteren maa komme til mig i Morgen, naar Gud vil jeg kommer til Kiøbenhavn, det haver du i Gaar fornummet“; hvorhos Kongen „lover sig libet godt i sin Pung af hans Visite, dersom han ikke kan give mere prægnantes rationes for de mange Penge, han har fortæret, end han skriftlig har giort.“ Men endnu den 14. August synes Kongen ikke at have seet ham; og vedbliver fremdeles i August, September og October at correspondere med Cantsleren om Ulfeldts Affairer. (Ovenfor Anm. 43. 44. 45.)

[53]) „Eftersom vi komme i Erfaring, at Rigens Hofmester er kommen i Rigen igien, da skal de gode Herrer D. R. Raad under sig nævne nogen af deres Midte ud, som kan af R. Hofmester fornemme, hvad paa hans uhørte lange Ambassade er medgangen, paa det vi derom kan have nogen Visshed.“ Chr. IV. til R. Raadet. 17. Jul. 1647.

[54]) Kongens Brev til Fr. Gynther af 28. Aug. 1647. „Nachdem ich mit dem Reichshofmeister wegen seiner Ambassade in Streit gerathen.“ — Kongen vil ogsaa vide: „wer die Gelder, so ausgegeben in Handen gehabt, und wer das Commando über das Gesinde gehabt, ob es allezeit Einer gewesen, oder unterschiedliche.“

stemmer da ogsaa overeens med Kongens Forsikkring: at Instructionen blev giort ham uafvidende.

Midt i Julius ankom Ulfeldt med sin Frue, og med et stort og prægtigt Følge, baade af adelige Ledsagere og af Betiente, til Amsterdam, og nogen Tid derefter til Haag. Paa begge Steder forstod han, som den danske Konges Ambassadeur, fortræffeligt at repræsentere; og ved sine Talegaver, sin Fiinhed og Verdensklogskab giorde sig vel optaget og anseet. Ikke desmindre gik en Maaned hen efter den anden, uden at Ulfeldt egentlig, foruden Artigheder og Complimenter, opnaaede andet end Tilbud af en Erstatning paa 50,000 Rdlr. for en betydelig Fordring, Christian IV. giorde for ubetalte Told-Restancer. Ikke engang den Sag, som fortrinligen laae Kongen paa Hiertet: at formaae Hollænderne til en kraftig Mediation for at bevirke Restitutionen af Erkestiftet Bremen fra Sverrige til den danske Prinds Frederik, kunde Ulfeldt bringe til noget videre, end til smukke, men tomme Løfter fra hollandsk Side; hvilke det bedst viste sig ved Congressen i Osnabrück, at de lidet agtede at holde. — Christian IV. mærkede let, til sin store Misfornøielse, at Ulfeldt med sin lange og meget kostbare Tøven i Holland egentlig intet andet udrettede, end at giøre sig selv vigtig; og allerede længe før Udgangen af A. 1646 yttrede han dette Mishag i stærke og tydelige Udtryk. Ulfeldts Yndlingsidee, at bringe det til, at de hollandske Provindser skulde blive enige om at tilstaae en bestemt aarlig Sum for at opnaae Toldfrihed i Øresund, vilde Christian IV. for Øieblikket aldeles ikke gaae ind paa, ja blev ganske opbragt over Ulfeldts Forslag derom [46]); og med Hensyn

[46]) „Toldens Forandring i Sundet angaaende, som han skrev om, da veed jeg intet mig nogentid at være kommen til haande, som mig mere i en hast haver moveret, end det: thi den Tid jeg havde læst Brevet, da kaste jeg det strax i Ilden.“ o. s. v. Chr. IV. til Cantsleren. 23. Dec. 1646.

til den forventede Told-Erstatning, da meente Kongen (som alt i September havde besværet sig over Ulfeldts lange Ophold i Holland)[47] „at de 50,000 Rdlr. vel ikke vare værd at giøre saa stor Hvitld for, og fortære den meste Deel af dem hos Hollænderne selv." [48])

Efter henved 7 Maaneders Ophold fik Ulfeldt omsider (den 6. Februar 1647) en Tractat med Generalstaterne bragt i Stand, hvorved de stridige Punkter angaaende Toldafgifterne i Norge og den omtalte Erstatningssum bleve afgiorte; men intet om et nærmere Forsvarsforbund med de forenede Nederlande. Herom begyndte Ulfeldt vel tilsidst en Underhandling, men uden at denne førte til noget. I øvrigt seer man, at var Kongen misfornøiet med sin Ambassadeur, saa var man i Holland desmere tilfreds med ham, hvilket Generalstaterne ogsaa ved hans Afreise, saavel ved rige Foræringer, som paa andre Maader [49]), lagde for Dagen. — Den 7de Marts forlod Ulfeldt endelig Holland; men kom først den 5te April til St. Denis, og noget efter til Paris. Her fandt han ved Hoffet en ikke mindre smigrende Modtagelse, end i Holland; men da det hos Cardinal Mazarin, og med de af ham

47) „Jeg forundrer mig storligen, hvorfor han holder sig der i Landet saa længe op; aldenstund han der intet kan udrette, uden at fortære en Hob Penge." Christ. IV. til Cantsleren. 26. Sept. 1646. — Cantsleren skal melde Rigsraadet, hvor stor Utilfredshed Kongen har af Hofmesterens lange Ophold i Holland, „og erfare deres Mening, om han der fremdeles kan blive uden Kongens disreputation." Af hans Instruction kan han ikke „trykke det ud", som han tillader sig. 5. Novbr. 1646.

48) Kongens Brev af 4. Decbr. 1646. Jos. Slange. S. 1410.

49) Grevinde Ulfeldt havde 1646 (strax efter Mikkelsdag) i Haag født en Søn, til hvis Daab Faderen bød Generalstaterne til Fadder, og gav ham Navnet Leo Belgicus. Denne Søn skienkede Regieringen et Compagnie i hollandsk Tieneste; da Ulfeldt afslog den Barnet først tillagte aarlige Pension af 1000 Guldgylden.

Fredsslutnings slette Udfald, havde dog ikke glemt, hvad han skyldte det franske Hofs Mægling, og dets Gesandt, den heldige Underhandler La Thuillerie, og samtykkede i Ulfeldts Forslag til den franske Ambassade. Denne forenede dermed et andet Forslag; nemlig ved samme Leilighed at lægge Veien over Holland, for ikke allene at bringe Told-Stridighederne med denne Stat til Endelighed og Forlig; men ogsaa at underhandle om et nærmere Forbund imellem Danmark og Holland, og herved at giøre et betydende Skridt til en Forandring i Nordens politiske Horizont. Christian IV. var langt mindre stemt for en saadan Tilnærmelse. Han synes i det Hele ikke at have havt megen Sympathie for den nederlandske Fristat, der, siden Gustav Adolfs store Fremgang i Tydskland, havde sluttet sig nær til Sverrige, og 1640 indgaaet et Forbund med denne Stat, som øiensynligen var rettet imod Danmark. Hollændernes stærkt tiltagende Søhandel og Marine, der ikke mange Aar sildigere hævede sig til den første Sømagt i Europa, har sikkert ikke undgaaet Christians Opmærksomhed; og han erindrede sig alt for vel, hvor stor en Deel Hollænderne (som vist nok ikke uden Grund havde ført Klage over den Afbræk, deres Handel og Skibsfart led ved danske Toldanordninger) ved deres uventede Fredsbrudd under den svenske Krig, grundet paa Tractaten med Sverrige af 1640, havde havt i de Danskes Uheld til Søes. Ulfeldt selv, skulde man mene, kunde ikke være synderlig vel anskreven i Holland, efter den uhøflige og overmodige Adfærd, han Aaret tilforn havde viist mod denne Magts Gesandter. 41) Han havde imidlertid vidst at vinde Stemmer

41) Det paasagdes ham i det mindste efter Freden til Brömsebro: at „hvis han i Christianopel havde behandlet de hollandske Gesandter med mere Fiinhed og Taalmodighed, og ei med sine haarde Talemaader saa godt som jaget de to af dem, Jakob Witte og Albert Sonck, bort, havde det vel kunnet lade sig giøre, at de vare blevne føieligere.“ Slange. S. 1400.

i Rigsraadet, hvis Betænkning Kongen forlangte, før sit Forslag, at søge en Alliance med Generalstaterne. Christian IV. viste, som sagt, aldrig nogen stor Tilbøielighed derfor; om han endog ikke udtrykkelig har forkastet det. [42]) Ulfeldt modtog de fornødne Instructioner (d. 1. Jun. 1646), hvori Kongen, der siden formeligt desavouerede dem [43]), ingen umiddelbar Deel maa have havt; ja det synes endog, som Ulfeldt enten har omgaaet Kongens Villie og Hensigt med Ambassaden, eller givet hans Ord og Fuldmagter en Udstrækning, som Kongen ikke tillagde dem. Efter Christian den Fierdes egne Ord, havde han aldrig talt udtrykkelig med Ulfeldt om andet, end en Sundheds- og Gesandtskabsreise til Paris; og da det kom til Afreisen „drog han sin Kaas uden nogen Afsked." [44]) Ja, Kongen beretter endog i en anden Skrivelse udtrykkeligt, hvorledes Ulfeldt reent ud havde handlet imod hans Villie og Befaling, i at søge den hollandske Alliance; og hvorledes det var gaaet til med Instructionen. Den var kun bleven forelagt Kongen i et slet behandlet Udkast, som han i Øieblikket, da han modtog det, ikke læste, og som det lader til, at han siden, i Tillid til at man i Instructionen havde fulgt hans mundtlige Befalinger, over sin norske Reise ikke gav sig Tid at giennemlæse. [45]) Dette

42) „Dog kan man sige, at Kongen selv hverken havde nogen Forhaabning derom, ja ei heller dertil meget inclinerede." Slange. S. 1401.

43) „Den Instruction paa Rigens Hofmesters Ambassade hen til Staterne (jvf. Slange. S. 1401.) blev giort Os uafvidende, saa sandt hielpe Os Gud i Himmelen. Hofmesteren blev af Os forlovet for sin Sundheds Skyld at drage til Frankrige." o. s. v. Christ. IV. til Rigsraadet. 12. Jul. 1647. „Den Tid han talte med mig om hans raadne Been at curere i Frankrige — da blev sammetid om ingen Republik i al Verden talt; men om Dronningen i Frankrige, og om Staten sammesteds." 14. Oct. 1647. Hvorledes det gik til med Instructionens Udfærdigelse til Holland, forklarer Kongen nøiagtigt og omstændeligt i Brevet til Cantsleren af 28. Oct. 1647.

44) Chr. IV. til Cantsleren. 14. Oct. 1647. (Nord. Tidsskr. II. 485.)

45) Kongens Skrivelse til Cantsleren. 28. Oct. 1647. Bilag No. IV.

Cantsleren Chr. Thom. Sehested, der i eet og Alt, selv i de Christian IV. mest nærgaaende Familiesager, havde og beholdt sin Herres Fortrolighed, var ogsaa den, som maatte paatage sig det ikke behagelige Hverv, at være Mægler imellem Kongen og hans Svigersøn; og da Christian IV. i Efteraaret 1647, og den sidste Vinter, han levede, saa godt som ikke mere forlod Frederiksborg, skeete denne Underhandling for det meste skriftlig. Kongen lod saaledes bl. a. Ulfeldt vide ved Cantsleren: at hans egenmægtige Reise til Holland havde været aldeles overflødig; hvad han der havde forrettet, kunde ligesaa godt og bedre have skeet i Danmark; her havde nok været dem, der kunde omgaaes med hollandske Commissairer ligesaa fornuftigt, som det af Hofmesteren var skeet i Holland, m. m. [55]) Om nu endog Sehested i sine Breve til Rigshofmesteren saa vidt muligt har formildet Kongens Ord, maatte dog Meningen være ligesaa let forstaaelig for Ulfeldt, som den maatte saare hans Stolthed, der endog syntes at vore i samme Grad, som han mærkede, at Kongens Gunst og Naade var aftaget. Det var heller ikke blot den „uhørt lange Ambassade", der havde fremkaldt den paafaldende Forandring i Kongens Sindelag mod Rigshofmesteren. Den skrev sig allerede, som ovenfor er berørt, fra et tidligere Tidspunkt; og navnligen fra de sidste Krigsaar (1644. 45.). Alle samvirkende Aarsager og Anledninger til den Unaade, hvori Ulfeldt faldt, ligge vel ikke lige klart for Dagen. Hvad der af Alt er tydeligst, er at Rigshofmesteren, som drev en overmodig Trodsen paa sin Stand og Myndighed imod Kongen videre, end man veed Exempler paa, at nogen anden Embedsmand og Adelsmand har dristet sig til, endog i Kongemagtens ved Aristokratiet mest indskrænkede Periode, forstod allermindst ved klog og betimelig Eftergivenhed

55) Christian IV. til Cantsleren Sehested. 21. Sept. 1647.

at vinde det tabte Terrain tilbage. Det maa vel ikke lidet have krænket ham, at Kongen i saa lang Tid ikke personlig vilde modtage sin tilforn saa høit yndede og betroede Svigersøn (om Datteren forekommer der ved den Leilighed intet i Kilderne) [56]; ja ikke engang mere skriftlig henvendte sig til ham selv. Men hvor lidt Ulfeldt maa have været hjemme i den høiere Verdensklogskab og Menneskekundskab, eller til hvilken Grad Klogskab hos ham fordunkledes af Stolthed og Hovmod, lader sig upaatvivlelig ligesaa klart tilsyne i hans Fremgangsmaade mod Christian IV. i dennes sidste Levedage, som under Begivenhederne i A. 1650 og 51. Den gamle, svage Konge havde vel for en Deel forandret sit Sindelag mod Rigshofmesteren, men ikke sin Characteers godmodige Aabenhed. Ved at give efter for Kongens krænkede Følelse af sin Værdighed, vilde Ulfeldt have vundet meget; i Stedet for at han, selv hos Leonores Fader, tabte ved sin ubøielige og slet begrundede Stolthed.

Hvad der først havde vakt denne Følelse hos Kongen, allerede Aaret før Ulfeldts Ambassade til Holland, var for en stor Deel dennes ukloge og upassende Yttring af hans Myndighed, og af hans og Familiens Forbittrelse imod Vibeke. Et tidligere Vidnesbyrd om, at Kongen var fortørnet over at Ulfeldt vilde controlere hans Udgiftsordrer eller Anviisninger paa Rentekammeret, er ovenfor meddeelt. Ogsaa under hans Fraværelse forekommer Beviser paa, at Christian IV. var kommen til Erfaring om, hvorledes Rigshofmesteren handlede imod Kongens

---

56) Det er overhovedet paafaldende, at Leonore Christine saa godt som aldrig omtales i Kongens egenhændige Breve, og at der hidtil, saa vidt mig er bekiendt, ikke er forekommet meer end et eneste saadant Brev til hende, i den talrige Mængde af samme, som endnu er i Behold. Dette, som er fra en temmelig sildig Tid (7. Jun. 1645) og mere koldt, end fortroligt i Tone og Indhold: har jeg, for Sieldenhedens Skyld, meddeelt. (Bilag V.)

Døttre, som uagtet Kongens Forbud havde besøgt hende), men hvilken Befaling ikke skal være udfærdiget før den 27de Februar, eller Dagen før Kongens Død; hvortil endelig kan lægges Ulfeldts og Leonores Nærværelse ved Kongens Dødsseng. Hvad hiin kongelige Befaling angaaer, da bliver dens Beskaffenhed i det mindste meget mistænkelig, ved den eenstemmigen af alle Vidende meddeelte Beretning, at Christian IV. fra den Dag af, da han lagde sig paa Dødsleiet, bortviste enhver verdslig Tanke og Regieringsſyssel, og allene henvendte sit Sind til Gud og til Religionens Trøst og Opbyggelse.

Imidlertid viste alting tydeligt nok, at fra det Øieblik, da Christian IV. udaandede sit sidste Suk, greb Ulfeldt Leiligheden til, deels i Følge sin Embedsmyndighed som Rigshofmester, deels vel ogsaa ved personlig Indflydelse, at tilvinde sig en Autoritet og Indflydelse, der øieblikkelig viste sine Virkninger. Saaledes ogsaa i den, ei allene med personligt Hensyn til den afdøde Monark høist usømmelige og uværdige, men næsten skandaløse Behandling, som det Ulfeldtske Parti anvendte mod Fru Vibeke. Umiddelbart efter Kongens Død blev hun paa en forhaanende Maade, hvori den laveste Hævngierrighed yttrede sig, bortført fra Rosenborg, og den samme, eller en endnu værre brugte man ved hendes Begravelse, da hun 8 Uger sildigere, som Nogle berette af Sorg og Græmmelse, fulgte Christian IV. i Graven. At man siden paasagde Ulfeldt, at han „paa Rakkervüs havde ladet Vibekes Liig udføre, som dog havde hvilet i Kongens Arm": kan maaskee kaldes et efter Modpartiets Tarv noget forstærket Udtryk; men det Sande er dog, at da man, saasnart Christian IV. var død, viste Vibeke ud fra Rosenborg, havde Cantsleren Sehested sendt hende en Karreet til at kiøre bort i; men denne lod Ulfeldt eller Nogen af hans Venner (det tillagdes Cai Lykke) skaffe tilside, lod hende sætte paa en ringe Postvogn, og med een

hvid og een rød Hest for denne Fære ind til Kiøbenhavn. [64]) Hvad der foregik ved Vibekes Begravelse (hun døde i de første Dage af Mai) veed man vel ikke nøiere; men dog saameget, at hun efter Ulfeldts Foranstaltning, uden al Liigfærd, om Natten Kl. 12 den 6te Mai 1648 [65]) blev ført ud af Byen paa en Skarnvogn eller Karre, og jordet ved den saakaldte Nye Kirke udenfor Nørre-Port.

Søgte saaledes Ulfeldt og hans Partie, ved ethvert Middel, endog inden Kongen var begravet, at ytre en raa Hævngierrighed over den skyldløse Kone, hvis Person i det mindste den afdøde Konges uforanderlige Hengivenhed og Naade maatte

---

64) Herom haves en Beretning i et Brev af 27. Mart. 1652 fra Residenten Mart. Tanck, (som da opholdt sig i Hamborg) til Theod. Lenthe. Nogle Dage tilforn havde Cai Lykke i Hamborg truffet sammen med Ulr. Chr. Gyldenløve. Denne havde faaet Underretning om den Deel, C. Lykke havde havt i Moderens Behandling, gik til ham, og fordrede ham ud, til Hest eller til Fods; endskiøndt de før vare gode Venner og Duusbrødre. Cai Lykke søgte at undgaae Duellen; men gav endelig sit Ord, da han ei kunde undgaae Gyldenløves Alvor. Følgende Dag, da denne sendte sin Obersilieutenant (Fuchs) for at hente Cai Lykke, tilbød han ham en Hest, om han kunde forlige Sagen. Gyldenløve stod paa sin Udfordring, og truede med „er wollte ihn sonsten übel tractiren lassen." Da sneg Cai Lykke sig hemmelig bort fra Byen, og efterlod en tom Undskyldning (hvoraf Copien haves) til Gyldenløve. Begivenheden har dobbelt historisk Interesse, da den viser, at allerede 1648 har Cai Lykke været af det Ulfeldtske Partie, og i øvrigt charakteriserer denne uæle Adelsmand.

65) S. Hofpræsten Dr. Laurids Jacobsens Dagbog (1647–51.) Kbh. 1779. p. 30. Jvf. Høiers Dänem. Gesch. S. 403 og Tab. 5. „Sie starb vor Chagrin, und ward auf Ulfeldts Befehl auf einen Dreckkarren geworffen und vor der Stadt auf dem Armen-Kirchhof begraben." — Om Stedet, hvor Vibekes Liig blev begravet, er man ikke enig. Laur. Jacobsen har: „i den nye Kirke uden Nørreport." Dette synes da at være den 1546, i Anledning af Pesten, udenfor Nørreport opførte Trækirke, som blev nedbrudt 1648; men hvor der maaskee endnu 1648 var en „Kirkegaard for de Fattige." En anden Kirke udenfor Byen, henimod Vesterport, opførtes 1625, og stod til 1659. (Pontoppidan Orig. Hafn. p. 291.)

ske [61]): har Hannibal Sehested, der i Efteraaret 1647 var kommen ned fra Norge, deeltaget med ham og Kongens øvrige Svigersønner i at søge Rigsraadet om at gaae i Forbøn for Christine Munk. Raadet efterkom denne Anmodning (den 11. Novbr. 1647); og dette havde til Følge, at Kongen endelig den 18. Novbr. tillod at Fru Kirsten maatte „befries af hendes Arrest", og at hun maatte være „ledig og løs paa sine Gaarde og deres underliggende Gods", samt reise til hendes Venner i Jylland, „naar hun om noget nødvendigt med dem haver at tale." Vi kunne herefter dog ei med Vished sige, om Corfitz Ulfeldts Unaade, som Christian IV. d. 28de October udtalte i stærke Yttringer, nu var formildet, eller om den endnu længere har vedvaret uden Forandring. Hvad der imidlertid, som det fortælles, pludseligt skal have frembragt en saadan: derom har jeg hidtil ikke i nogen samtidig Kilde fundet Oplysning. Det hedder derimod hos Slange „at Kongen faa Uger før Aarets Udgang lod sig overtale til mildere Tanker om Rigshofmesteren"; og at Anledningen dertil var, at baade Rigsraadet og Andre af Adelen forestillede Kongen Nødvendigheden af at søge Forbund med fremmede Magter, hvoriblandt de forenede Nederlande fortrinligen maatte komme i Betragtning. Herved fik Ulfeldt, som den, der først havde bragt et Forbund med denne Stat paa Bane, Leilighed til at komme for Kongen, og da formodentlig at anvende sine Talegaver baade til at stemme ham for et saadant Foretagende, og til, som det hedder „at sætte sig saa fast i Kongens Naade,

---

[61]) Saaledes i en Skr. fra Kongen til Cantsleren Chr. Thom. Sehested, Oct. 1647: „Vil han intet giøre det hannem af mig befales, da vil „jeg see mig om en Anden." — „Vil han intet længer besværes med „det, hannem af mig befales, da skal det endda med Guds Hielp gaae „saa vel til, som det giorde den Tid han endnu ikke kunde snyde sin „Næse."

[A]lle forundrede sig derover." [62]) Af et egenhændigt Brev [a]f Christian IV. (af 9. Febr. 1648, 19 Dage før hans Død), [se]es ogsaa, at Ulfeldt da havde Adgang til Kongen, som befaler [ha]m at komme til Frederiksborg. [63]) Imidlertid vilde Chri[sti]an ligesaa lidt nu (i Begyndelsen af 1648), som tilforn, [g]aae ind paa Rigshofmesterens Forslag, at tilstaae Hollænderne [To]ldfrihed i Sundet imod en vis aarlig Sum. Hvor vedhol[de]nde Ulfeldt, det være af Overbeviisning, eller af andre [G]runde, var for denne Plan, viste sig endnu efter Kongens [D]ød. Christian IV. havde allerede meer end et Aar viist [K]iendetegn paa en stærk Aftagen af Livskræfterne; og denne [ti]ltog saa betydeligt, at Kongen, efterat have tilbragt Efter[aa]ret og Vinteren paa Frederiksborg, uden at man endnu spo[re]de nogen paafaldende Aandssvækkelse, den 21de Februar lod [si]g, ligesom i Anelsen om sit nær forestaaende Endeligt, føre [ho]d til Rosenborg. Her lagde han sig dog ikke før den 26de [p]aa sit sidste Leie, hvor han den 28de Februar om Eftermid[da]gen hensov, uden kiendelig Sygdom eller Smerter.

At Ulfeldt før Kong Christians Død havde opnaaet en Forso[n]ing med sin Svigerfader, kan vel neppe omtvivles; men det er vanskeligt at sige, naar den er indtraadt, og til hvilken Grad den er gaaet. I offentlige Kilder og Actstykker før Kongens Død, finde vi faa eller ingen Beviser derpaa. Vi have af saadanne, egentlig kun den af Slange berettede Omstændighed angaaende nye diplomatiske Underhandlinger med Holland; en Befaling om Søgsmaal imod Bisp Brochmann og de to theologiske Professorer, Resen og Mortensen, som i sin Tid havde givet en ugunstig Erklæring imod Christine Munk, (egentlig imod hendes

[62]) Slange. S. 1452.

[63]) Det er det sildigste, jeg kiender og har i min Samling, og handler om den bekiendte Cai Lykkes Afskedigelse (som en af Kongens Herremænd; den Tids opvartende Kammerherrer eller Hofjunkere).

Interesse og Befaling [57]); og at han tiltog sig Rettigheder i sin Embedsudøvelse, der krænkede den kongelige Myndighed. Flere og tydeligere Beviser forekomme i Kongens Breve til sin Cantsler, efter Rigshofmesterens Hiemkomst. Han ytrer sit høieste Mishag med at denne har villet og vil udstrække sin Myndighed til en saadan Control over Kongens Udgifter til hans egne og Rigets Fornødenheder, at Kongens Befalinger ikke maatte efterkommes, uden at Rigshofmesteren havde forsynet dem med sin Paategning; men at Ulfeldt derimod endog dristede sig til at give Anviisninger paa Øresunds Told, uden **Kongens Vidende eller Underskrift.** [58]) At Ulfeldt under saadanne Omstændigheder fandt sig foranlediget til, i Stedet for at undskylde sig, fremdeles at giøre Paastand paa en Auctoritet, som maatte være Kongen ufordragelig; og at han formelig besværede sig over, at Kongen ved umiddelbare Befalinger og Bemyndigelser i Pengesager til Statholderen i Norge giorde Indgreb i den danske Rigshofmesters Embede [59]), vil ei saameget undre os, som at Ulfeldt saalænge, uden et endnu mere afgiørende Brudd, kunde fortsætte sin Opposition, og vedligeholde sin trodsende Stilling. Hans Ord i det nedenfor (59) anførte Brev til Cantsleren: „Je veux volontiers seruir à mon Roy; *mais je pretends que cela soit avec le respect deu à ma charge*," ere Hovedsummen af hans Fordringer, og de i samme Skrivelse forekommende Yttringer om Hannibal

57) „Efterdi jeg formærker, at Rigens Hofmester før hans Bortreise haver trykt det i Nogle af Rigens Raad, at de paa sidste Møde intet skulde giennemløbe Rigens Indtægt og Udgift, meget mindre af Eder fornemme dens Beskaffenhed — da han dog vel vidste, at Rigens aarlige Udgift løber over 80,000 Rdlr. høiere end Indtægten" o. s. v. Chr. IV. til Rentemesteren. 15. Jan. 1647.

58) Skr. til Cantsleren. 14. Oct. 1647. (s. Nord. Tidsskr. II. 434.)

59) Jvf. Ulfeldts Skr. til Chr. Thomesen Sehested. 23. Oct. 1647. (Nord. Tidsskr. II. 437. 38.)

Sehested vise tydelige Spor til den Skindsyge og Animositet imod hans Svoger, som ikke uden Grund tillægges Ulfeldt. Dog synes det, at man gaaer for vidt, naar man vil skildre et i længere Tid uvenligt Forhold imellem de to mægtige Svogre, som et dødeligt personligt Fiendskab; ja bringer uden Tvivl rene Fabler, eller løse Gietninger ind i Historien [60]), naar man vil giøre Sehested til en af Hovedmændene for Ulfeldts Unaade under Christian IV. og hans Fald og Undergang efter denne Konges Død. De historiske Kilder give ingen tydelig Anledning hertil. Man har i det mindste ingen Grund til at slutte fra de Skridt, Sehested, som Gesandt i Frankrige 1663 maatte giøre for at forfølge Ulfeldt og søge at bemægtige sig hans Person, til hans Handlemaade imod sin Svoger 14 eller 16 Aar tilbage i Tiden. I hiint Tilfælde havde han kun Valg imellem at nedlægge sin Post, eller at udføre sin Monarks Befalinger; han var selv for vant til at leve som Statsmand paa et høit Trin i Magt og Betydenhed, og havde, paa en alt for afgiørende Maade, for at redde sig fra det truende Uveir, der svævede over hans Isse, efter 1658 taget Parti med Frederik III., til at han skulde vælge det første.

Det er ogsaa værd at bemærke, at paa samme Tid, som Ulfeldt stod i det mest spændte Forhold til Christian IV., og Kongen meer end eengang gav tydeligt at forstaae, at han var ligegyldig ved, om Rigshofmesteren blev i sin Post eller

---

[60]) Hertil hører ogsaa den ovenfor (Anm. 31) berørte Fortælling om begges personlige Deeltagelse i en Skilsmisse-Proces imellem Christine Munk, som aldrig fandt Sted; og hvorfra man dog først har villet udlede Fiendskabet imellem begge Svogre. — At der længe ikke var noget godt Forhold imellem dem, og at fornemmelig Ulfeldt, efter 1650, beskyldte Sehested for alt muligt Ondt, træder vist nok klart frem af hidtil ubekiendte Kilder; men overhovedet var (som andensteds nærmere vil blive oplyst) Forholdet næsten i det hele Ulfeldtske Svogerskab fuldt af Splid, Kiv, Misundelse og slet Opførsel.

have bestemmet: saa var derimod heller ikke saasnart Christian IV. død, før Christine Munk og hendes Svigersønner, Ulfeldt i Spidsen, satte alle Kræfter i Bevægelse, for at erholde al den Oprejsning for hendes og Familiens Ære, som ved offentlige Erklæringer af det nu regierende Rigsraad, og ved Rettens Forfølgelse mod Fru Vibeke kunde opnaaes. Det er let at indsee, hvorfor man med Iil og Iver søgte at drive dette igiennem. Riget var uden Konge, og den høieste Myndighed i Raadets Hænder. Giennem dette maatte opnaaes, og haabede man at opnaae Alt, hvad man vel forstod, vanskeligen eller slet ikke vilde naaes under den tilkommende Konge; og fortrinlig magtpaaliggende var det for den Ulfeldtske Families Stolthed, baade, saavidt det lod sig giøre, at opreise Kirstine Munks Ære; og at giøre hendes Børns Ægtefødsel uomtvistelig. Det første Skridt hertil, der røbede mere personlig Hævngierrighed, end politisk Klogskab, var, at Kirstine Munks Søn Grev Valdemar Christian og Corfitz Ulfeldt (26. Marts 1648) begierede af Rigsraadet, at Siællands Biskop Jesper Brochmann og de theologiske Professorer Hans Resen og Lauritz Brochmann, hvilke de havde stævnet til Herredagen for at lide Dom i Anledning af en for Fru Kirsten, eller mere for hendes Døttre ugunstig Erklæring, de i sin Tid havde afgivet til Kongen, maatte, indtil Dommen faldt, blive suspenderede fra deres Embeder. Dette ublue Forlangende [66]) blev dog, vel med stor Høflighed, men med Bestemthed afviist; ("Rigens Raad forhaabe, at de gode Herrer ei lade sig ilde befalde, at den Begiering om suspensione ab officio ikke efterkommes") og Ansøgerne i Venlighed meddeelt det Raad, at de hellere uden Rettergang, ved Forlig og en billig Erklæring af

---

66) Maaskee er det fornemmelig udgaaet fra Grev Valdemar. Brevet er i det mindste skrevet heelt med hans egen Haand.

de Tiltalte, vilde faae denne Sag afgiort; hvilket ogsaa længere hen paa Aaret skeete.

Dette var imidlertid ikke Hovedsagen. Selvsamme Dag, som Raadets Svar indløb (13. Apr.), indkom Fru Kirstine Munk, (der nu var kommen over fra Jylland) hendes Søn Valdemar Christian, og tre af Svigersønnerne, Ulfeldt, Sehested og Lindenov, med et vidtløftigt Klageskrift over de Forfølgelser og den haarde og voldsomme Behandling, som Fru Kirsten i saa mange Aar, „formedelst Løgn og Bagvaskeri af onde og uærlige Folk, har maattet lide, og hvorved hun „uden og inden Riget var bleven beløiet og vanæret, hendes Børn og Slægt til største Forsmædelse.“ De fordre derfor Lovens Hævn og Straf „for saa grove Beskyldninger i ubeviist Sag“; ligesom ogsaa den forrige Begiering om Theologernes Suspension gientages, og at en vis Dag til Processen imod „Wibeke og hendes Anhang maatte berammes“ — „dette letfærdige, ugudelige Menneske, (som hun paa et andet Sted kaldes) som baade ved sit forbandede Levnet har foraarsaget Herren Spot i levende Live, og i Graven.“ Men da en saadan Rettergang, naar den skulde føres offentlig, ikke kunde gaae af uden at gravere den afdøde Konges Ære: da „saae man helst, at Rigsraadet vilde lade denne Sag med Wibeke foretage udi Cenrum, og lade hende efter kort Proces vederfares hvad Retten medfører.“ I hvor høi og fornem en Tone dette Indlæg til Rigsraadet endog heelt igiennem er skrevet, saa overgaaer dog intet den overmodige Trudsel, som Klagerne anbringe, hvorledes de selv ville tage sig til Rette, dersom Processen mod Vibeke ikke faaer sin hurtige Gang [67]. Raadets Svar herpaa (af 15. Apr.) er mærkværdigt ved dets Fornuft, Sindighed og Billighed; men vidner tillige

[67]) „Paa dett Wii icke fielffuer, dersom udimod al forhaabning vi herudi skulde vorde opholdt, skulde nødes til at tractere hende paa værre Maneer, end vor Fru Moder saa ofte har været medfaret.“ Af dette

om, at man endnu betragtede den Ulfeldtske Familie som et mægtigt Parti i Riget, hvilket man fandt Anledning til at omgaaes skaansomt og opmærksomt. Fordringen, at forhøre Fru Wibeke i Genrum og behandle hendes Proces summarisk, afvises med Alvor, og Klagerne paamindes om, „at nøies med den Dom, som efter Rettergangs Beskaffenhed kan falde.“ — „Uden Forhør (tilføies der) hende at condemnere, vilde foraarsage ligesaa stor Klage over Rigens Raad, som nu høres over den Sal. Herre, der lod Fru Kirsten uden Lov og Dom anholde og arrestere.“ Tillige haaber og begierer Raadet, at Ulfeldt og hans Svogre nu ikke længere ville „absentere sig fra dem“, for at ikke de offentlige Forretninger og det forestaaende Kongevalg for andre Sagers Skyld skulle hindres. Endelig berøres ogsaa en ny „Memorial“, som Statholderen Hann. Schested samme Dag havde indgivet til Raadet, og om hvis mange Punkter det syntes man bedst mundtlig kunde conferere; dog helst med mindre Heftighed og mere Venlighed, end i den sidste Conferents [68]).

Man seer af disse Forhandlinger, at Rigsraadet gik frem med mere Forstand og Sindighed, end den Ulfeldtske Familie; og at denne, hvad Moderens Sag angik, var langt fra at kunne vente sig ubetinget Medhold og Eftergivenhed hos Raadet. Af dettes Medlemmer vare heller ikke Mange Ulfeldts personlige Venner; men hans og Familiens Forhold til den afdøde Konge,

mærkværdige Actstykke haves Originalen, skrevet heel (og uden Tvivl conciperet) ved Hann. Schesteds Haand. Man kan i det mindste ikke paa den Tid, eller i dette fælles Skridt) finde Spor til det stærke Uvenskab imellem de to Svogre.

68) „Og efterdi udi den sidste Conferentz adskilligt med stor Hastighed og „Iverighed til R. Raad blev forebragt, som man af Medbrødre vel „ikke havde formodet: saa forhaabe vi, I gode Herrer i Venlighed „herefter ville med os handle og conferere.“ — Uden Tvivl har den omtalte Memorial angaaet Kirstine Munk, hendes lovlige Ægteskab, hendes og Børnenes fremtidige Stilling og Rettigheder.

Ulfeldts Rigdom og høie Embedspost, hans og Sehesteds Navnkundighed og bekiendte Talenter, bidrog i Forening til at vedligeholde Rigshofmesterens og hans Slægts Anseelse og Indflydelse. Familien opnaaede ogsaa, ved at fremlægge en egenhændig Erklæring og et Brev fra Christian IV. til Kirstine Munk [69]), at R. Raadet den 18de April i et under Rigets Segl udstedt Brev erkiendte hendes lovlige Ægteskab; i hvilket Document man vel ogsaa berørte hendes Børns ægte Fødsel, men reserverede Hertug Frederik allene Ret til Thronfølgen. [70]) Vi see heraf tillige, at skiøndt Raadet, som Rigsstyrelsen i Følge Statsforfatningen tilfaldt under en Thronledighed eller Mindreaarighed, havde udnævnt et Regentskab, bestaaende af Rigets fire høieste Embedsmænd (Rigshofmesteren, Cantsleren, Marsken og Admiralen), betragtedes dets Magt og Myndighed dog som den høieste i Staten. Ulfeldts Svigermoder vandt imidlertid herved ingen væsentlig Forandring i sin Stilling; og der oprandt inden kort Tid Omstændigheder, som for ham selv bleve endnu langt mindre gunstige, end hans sidste Periode under Christian IV.

Det Forhold nemlig, hvori Ulfeldt kom til den præsumtive Thronfølger, Prinds Frederik, havde allerede inden Faderens Død ingen god Grund at hvile paa. Denne Fyrste havde, saavel medens hans ældre Broder levede, som efter

69) Man maa vel formode, at Originalerne til disse Breve (dat. Lundegaard den 23. Aug. 1615 og Krempe den 9. Sept. 1629) have været R. Raadet forelagte. Nu existerer her kun en ved Hannibal Sehesteds Haand tagen Afskrift af de to Documenter, hvis Rigtighed er bevidnet ved C. Ulfeldts, H. Sehesteds og Hans Lindenovs Underskrift.

70) Originalen til dette Rigsraadets Diplom, udfærdiget paa Pergament, under Rigets Segl i Interregnum, var 1726 i Grev Wedel til Vedelsborg hans Eie, og kiøbtes paa Klevenfeldts Auction 1777 (s. Museum Klevenfeldian. p. 257) til Grev Ulfeldt i Wien, af den keiserl. Legationssecr. Metzburg, for 60 Rdlr. Conr. Der existerer et Slags Fac-Simile deraf, med Tegning af Seglet.

dennes Død, staaet i mere Fjernhed fra sin kongelige Fader; ligesom overhovedet Kongens Ægteskab med K. Munk, og Forholdet med de heraf udsprungne Døttre og deres Ægtemænd, ei kunde andet end fierne begge Prindser fra Kongehoffet. Den udvalgte Thronfølger levede efter sit Giftermaal næsten udelukkende paa Nykiøbing Slot paa Falster; Prinds Frederik mest i Bremen og i Hertugdømmerne. Ved Faderens Død maatte Prindsen snart mærke, at hans Valg til Konge ikke blot saa godt som ene laae i Adelens, og især i Rigsraadets Hænder; men at ogsaa Ulfeldts Stemme og Indflydelse maatte være af betydende Vægt, og at den under visse Omstændigheder maaskee kunde komme til at giøre Udslaget. At Ulfeldt vel hellere havde seet en anden bestige Thronen, end Prinds Frederik, kan der neppe tvivles om; og meget tyder hen paa, at Misforstaaelse imellem Prindsen og Rigshofmesteren, og et vist Nag, en fiendtlig eller uvenlig Stemning til Leonore Christine hos Prindsessen, den Lyneborgske Sophie Amalia, have været ældre end Christian IV. Død og Kongevalget. Undersøgelsen af disse Forhold, af Sophie Amalies Charakteer og hendes Indflydelse saavel paa de politiske Begivenheder, som paa det Ulfeldtske Ægtepars Skiebne, maa forbeholdes en sildigere Tid. Kilderne til en saadan Undersøgelse ere deels endnu ikke komne for Dagen; deels ville de vel altid komme til at fattes [71]).

Hvad der i Valghandlingen træder offentligt frem, tyder snarere paa Adelens Enighed, saavel i at ville tage Prinds Frederik til Konge, som i at indskrænke hans Magt, end det berettiger os til den oftere yttrede Formodning: at der blandt

[71]) En Efterretning hos den vist nok i høi Grad utilforladelige Riegels meddeler: at Sophie Amalias Correspondents efter hendes Død blev brændt, paa Christian den Femtes Befaling. (Smaa histor. Skr. I. S. 327. 329.)

Adelen var Uenighed, ja et Parti, som hellere onskede den holstenske Herting til Konge. At Ulfeldt, som Nogle ligeledes have meent, virkelig skulde have arbeidet imod Prindsens Udvælgelse: lader sig heller ikke med nogen beviislig Grund sige, og maa vel snarest betragtes som blot Formodning om det, han efter sin Tilbøielighed nok havde villet giøre, hvis nogen Mulighed dertil havde været; og som et Middel, hans stærke Modparti ved det nye Hof gierne betiente sig af, for at giøre en Mistanke hos Kongen til Sandsynlighed eller endog Vished [72]). Ulfeldt maatte i ethvert Tilfælde snart have overbeviist sig om, at det ikke vilde blive ham muligt at hindre Valget; men at han i Rigsraadet for sin Deel har medvirket til at indskrænke den nye Konges Magt ved Haandfæstningen, er baade troeligt og rimeligt. I øvrigt var Stemningen for en saadan Indskrænkning, og det i betydelig Grad, herskende hos den hele Adelstand; i hvor langt det endog var fra, at den vilde føle Rigshofmesterens Stolthed og Ærgierrighed. Ja det synes endog, i Følge de Forslag og Begieringer, som i den Henseende udgik fra Adelens Deputerede, at en saadan Stemning har været endnu stærkere hos disse, end hos Raadet; og derimod hos de Deputerede en noget mindre aristokratisk Aand.

Frederik den Tredies Haandfæstning blev, som bekiendt, en af de haardeste, nogen dansk Konge hidtil havde maattet indgaae; og den vigtige Tilsætning i samme, at Rigsraadet

72) Saaledes fremstiller i det mindste U. selv Sagen. »Denne Forebringende aff mine Misundere oc Efflerstræbere hafver forvolt mig all Forfölgelse oc Vlycke; thi de bracte Hans. Kongel. Maytt. vdi mening, at ieg var Aarsag til det som samptlig Rigens Raad oc Stenderne haffde sluttet oc aproberet. — — Oc var Hans Maytt. aff deris vsandferdig Angifuende saaledes betagen, att ingen Rationes kunde finde Platz — mens Hans Maytt. viste sig meget vmild imod mig, oc bröd vd med mange Vredis Ord.« Høitrængende Æres-Forsvar, 1652. p. 55.

herefter altid skulde bestaae af 23 Medlemmer og erstatte de afgaaende ved eget Valg af tre Candidater, hvoraf Kongen maatte udnævne een, synes at giøre Raadet endnu mere afhængigt af Kongen. Hvorfor Rigsraadets Magt, under Frederik Tredies første ti Regieringsaar som indskrænket Konge, desuagtet snarere aftog, end forøgedes: er et Spørgsmaal, hvis Besvarelse hører til denne Konges, ikke til Ulfeldts Historie. Derimod troer jeg det ikke overflødigt til at lægge for Dagen, at Ulfeldt vist i det høieste kun i Rigsraadet (som han endog en Tid lang havde holdt sig borte fra [73]) kan have havt nogen Indflydelse paa Valgforholdene, at give en kort Oversigt af disse efter de utrykte Kilder.

Allerede før Christian den Fierdes Død, og som en Følge af denne Konges Udskrivning af et Møde til Kongevalg den 17de April 1649, havde den danske Adel begyndt at samle sig i de forskiellige Provindser, vedtaget at vælge Hertug Frederik til Faderens Efterfølger, og underskrevet en Forpligtelse i den Henseende, som de overdrog deres udvalgte „Fuldmægtige", der skulde møde paa hele Adelens Vegne, at giøre gieldende ved Herredagen. Saaledes var den jydske Adel samlet i Viborg, og underskrev der et saadant Document d. 3. Februar. Af Adelen i Siælland, Lolland og Falster var en stor Deel samlet i Næstved, hvor de underskrev en lignende Forpligtelse d. 1. Marts, og valgte imellem sig selv ti Adelsmænd som deres Fuldmægtige til at møde i Kiøbenhavn den 17de April [74]. Ved Valgmødet indkom fra samtlige Adelens „Fuldmægtige og

73) See den ovenfor (Side 378) anførte Skrivelse fra Raadet af 15. April 1649.

74) Disse Documenter, ligesom Adelens Commissairers forskiellige Indlæg til Raadet (af 17—27. April), angaaende Haandfæstningens Skarpelse og Forøgelse med flere Artikler — ere endnu til i Originalerne. Derimod mangle Documenterne for den fyenske og skaanske Adel.

Deputerede", i Tallet 33,[75]) under 17de, 25de og 27de April, tre forskiellige „Indlæg" eller Andragender til Rigsraadet om saadanne Punkter, som Adelen udtrykkelig begierede at maatte tilføies og indføres i Haandfæstningen. I det første drives især paa, med det snareste at iværksætte Valget, „som ingen Dilation kan taale"; og „saafremt noget kunde være, som herudi i en eller anden Maade kunde hindre eller giøre Ophold, at saadant maatte afskaffes, og publicum for alting haves udi Agt." Efterat Adelens Deputerede den 18de April havde valgt Henrik Rammel til Bekkeskov, Hofmester paa Soer, til deres Ordfører ved Conferentserne med Rigsraadet, holdtes den første af disse samme Dag, hvor Adelens Deputerede til Slutning tilkiendegav og begierede:

„at efterdi det kongelige Valg beroer fornemmelig paa den adelige Stand, som haver frit Kaar og Valg, en Konge at vælge, og efterdi at Rigens Raad, som er af een Stand med Adelen, de sig da vilde dertil beqvemme, at Adelen med dem, og de med Adelen, underskrive og forsegle hvis Election og Valg giøres skal, som tilforn haver været brugeligt."

Samme Dag (d. 18de April) og de to følgende Dage sendtes fra Adelens Fuldmægtige to Deputerede til hver af de andre to Stænder, de Geistlige og Borgerstanden, som ligeledes vare repræsenterede ved deres valgte Deputerede; hvilke Adelen meddeelte deres eenstemmige Beslutning, at udvælge Hertug Frederik til Konge; dog saaledes, at de første vilde giøre de øvrige Stænder deelagtige i Valget, med det Ønske, at alle tre Stænder heri maatte findes fuldkommen eendrægtige. Herom modtog de ogsaa en ganske tilfredsstillende Erklæring fra begge

---

75) Heriblandt vare af Nørre-Jylland 8, af Fyen 6, af Siælland 10, af Skaane og Bleginb 9; Rigsraadets Medlemmer vare i Tallet 18.

de andre Stænder, tilligemed Forsikkringen fra Borgerstanden om et venligt og velvilligt Sindelag mod Adelen [76]). Denne havde allerede under 17de April indgivet et fuldstændigt Udkast over de Punkter, som man af ældre Kongers Haandfæstninger (fra Christoffer II. indtil Christian III.) begierede indførte i den nærværende. I Indlægget af 25. Apr. urgeres bl. a. stærkt paa, at de mange „undersunkne" Lehn, som Rigets gode Mænd før havde nydt og nu en Tid lang have ligget til Regnskab, igien maatte „adskilles" og tillægges Adelen. (I Fortegnelsen over samme opregnes i Alt 83 saadanne danske Lehn, Skaane og Bleking iberegnede.) Under 27de April gientog Adelens Deputerede deres forrige Begieringer om Tillæg til Haandfæstningen, og begierede tillige Raadets Erklæring og Svar paa 8 Hoved-Poster [77]), som de Deputerede ansaae det for magt-

76) „De takkede Adelen storlig for deres velmeente Communication og for deres gode Villie imod deres Stand; lovede og tilforpligtede sig, saa sandt de vilde agtes for ærlige Mænd, at de herefter skulde mene Adelen vel, uden al Argelist, og intet andet tale dem paa, end det som godt og oprigtigt er i alle Maader." (19. April 1648. Borgerstandets Deputerede samledes paa „Compagniet;" Geistlighedens i Frue Kirke.)

77) Mærkelige ere bl. a. Nr. 1. „Ere alle Rigens Stænder venlig begierendes, at for menige Rigens Raad en Gang om Aaret maatte giøres Regnskab for al Rigens Indkomst, Told og andre Oppebørseler, hvad Navn det nævnes kan, af Danmark og Norge." [Det samme var indført i Indlæggene af 17de April (efter Christian I. og Kong Hanses Haandfæstninger) og af 25de Apr.] 3. At ingen ny Forordning maa, uden samtlige Rigens Raad Fuldbyrd og Samtykke, gives. 5. Eftersom Fædrelandets Tilstand og Leilighed er saa ringe, begieres venligen at ingen flere Stænder udi Riget maatte admitteres uden den adelige, geistlige, borgerlige og Bønderstand, anseendes at Landet ikke uden de andres Fortrængsel flere kan føde og underholde. [Formodentlig sigtes her til Oprettelse af en høiere Adelsstand af Grever og Baroner.] 8. Eftersom menige Stænder ere de som Kongen og Riget udi Nødstid skulle have Rych aff (sic), begieres venlig, at de udi deres gamle Agt og Værdighed maatte erholdes; og formodes, at Rigens Raad saaledes udi al Trang og paakommende Tilfælde des største Assistents af dem have at formode."

paaliggende at tilføie Haandfæstningen (hvoraf dog flere ikke bleve optagne.) Herefter udstedtes Valg-Acten af Raadet (18) og samtlige Adelsdeputerede (33) i Forening, den 4de Mai; og den valgte Konge underskrev Haandfæstningen, saaledes som den var bleven vedtaget, den 8de Mai.

Frederik III. og hans Dronning kiendte for vel Ulfeldts Sindelag, og hvorledes det havde yttret sig før, under og efter Christian den Fierdes Død, til at han skulde være uvidende om, at Ulfeldt, hans Svogre og hans Parti, i det mindste havde bidraget deres gode Deel til Haandfæstningens Strenghed. Ved Kroningsgildet, fortælles der, da Vinen havde virket hos Kongen, som ellers overhovedet var meget maadeholdende, og tillige havde den Egenhed, at stærk Drik giorde ham alvorlig, kunde han ikke holde sig fra at give sin krænkede Følelse Luft. Han fandt en Leilighed til, afsides at sige til Ulfeldt: „Corfitz! I har idag bundet mine Hænder; hvo veed, hvem der kan binde Eders igien!" — Ulfeldt, som god Hofmand, var ikke forlegen for Svar paa den strenge Tiltale: „Havde man bundet Kongens Hænder for haardt, saa var der vel Raad til at løse dem igien;" og dermed var det vist nok hans Mening, at naar Kongen vilde det, saa var han Manden dertil. Men Frederik den Tredie taug til dette Svar, og Ulfeldt, som vel allerede havde en Forudfølelse af det Forhold, hvori han vilde komme til at staae til den bundne Konge, fandt det ikke raadeligt at oppebie meer end een Tiltale af den Art, men søgte Leilighed til at komme bort fra Taffelet, da Kongen igien havde sat sig. — Denne Scene anføres her, fordi den omtrent giver os et Billede af, paa hvad Fod Kongen og Rigshofmesteren kom til at staae til hinanden, fra det Øieblik, da Frederik III. maatte tage imod Kongekronen af Rigsraadets og af Ulfeldts Hænder, og det berøvet næsten enhver af de Souverainitets-Juveler, den endnu havde tilbage.

Ulfeldts offentlige Stilling i Staten, i Rigsraadet og i sine Embeder, vedblev imidlertid uforandret under den nye Konge, fra hans Udvælgelse og Thronbestigelse (Mai 1648) indtil Efteraaret 1649; og i det Udvortes syntes Forholdet imellem Frederik III. og Rigshofmesteren efterhaanden at udjævnes. I det omtalte Tidsrum indfalder den sidste betydende politiske Handling af Ulfeldt, hvori han endnu fremtræder som dansk Borger og Statstiener: hans andet Gesandtskab til Holland 1649, hvortil han afreiste i Februar Maaned[78]). Det var Ulfeldts gamle Raad, at Danmark skulde støtte sin politiske Sikkerhed ved Forbund med Holland, snarere end med England, der nu virkelig kom til Udførelse; tildeels vel fordi den synes at være bifaldet af Rigsraadet, medens Christian IV. endnu levede, og fordi Finantsernes slette Tilstand ved denne Konges Død satte Frederik III. i stor Forlegenhed for Penge; deels maaskee ogsaa, fordi det Parti, Ulfeldt havde imod sig, gjerne saae ham fjernet fra Danmark. I øvrigt kunde der neppe være Tvivl om, at naar der skulde underhandles med

[78]) De trykte Kilder have intet bestemt herom, eller om Følget, hvormed Ulfeldt reiste. I et Brev fra P. Wibe til Residenten P. Juel i Stockholm (Kbh. 1. Febr. 1649) hedder det om „Rigens hoffmesters Abuesent": „Den 8. Febr. schulle alle di, som schulle reise med „hannem, vere til stede vdi Colding; mens hvad hans negociacion „skall vere, och huormange der schall vere vdi hans suite, vees jeg „icke rett. Dog ere disse mig bewust: Jørgen Bielche, Kay Lyche, „Vorstrop Giedde, Ole og Mogens Rosenkrandz, Jørgen Reedz och en „af Mogens Kaases Sønner." Af et P. S. til Brevet synes det utvivlsomt, at Grevinde U. har fulgt sin Mand: „Jeg forglemte Berete Renholts Hansøn, som følger med Frøken Eleonora." At Ulfeldt ogsaa i denne Ambassade maa have paaført Landet en urimelig stor Bekostning, tør vel sluttes af denne Post i en Erklæring over Rigets Gield, som den var i A. 1652, og fra hvilke Anledninger den var opstaaet; hvilken Frederik III. d. 6. Oct. 1652 indgav til Raadet: „Corfitz Ulfeldt, som da var Rigens Hofmester, „hans Ambassade til Holland beløber sig over 150,000 Rdlr., hvoraf „en stor Deel endnu aarlig forrentes." Dog tør det være uvist, om her menes den første eller anden Ambassade.

Hollænderne, var ikke let nogen bedre at vælge dertil, end en Mand, der var saa vel bekiendt med Terrainet. Ulfeldt selv har uden Tvivl haabet, ved et heldigt Udfald af denne Underhandling at vinde i Anseelse. Han havde vist nok allerede, da han 1649 forlod Danmark, en Fornemmelse af, at hans Stierne ved Hoffet var dalet endnu dybere, end i hans Svigerfaders sidste Leveaar; men hans Stolthed, hans Tillid til sine Talenter, sin Rigdom, sit Parti, og til den Frygt, som det ved flere Leiligheder viste sig, man endog langt sildigere i Tiden bar for hans personlige Magt og Indflydelse: dette tilsammen gav ham et Mod, der endnu efter hans Hiemkomst snarere yttrede sig trodsende og overmodigt, end i Aftagende.

Ulfeldts Underhandlinger i Holland kunne vel overhovedet ikke kaldes ganske uheldige (under Forudsætning af at en Alliance med denne Stat, hvilken han nu engang betragtede som uundværlig for Danmark, skulde opnaaes), men gik derimod atter en meget langsom Gang. Dette forklarer han selv deels af Folkets Natur, deels af de Hindringer, som den svenske Resident Spiring af alle Kræfter stræbte at lægge i Veien for Ulfeldts Formaal. Den svenske Regiering var bleven opmærksom ved den nye danske Ambassade, og ikke uden Urolighed ved at erfare, at Hollænderne nu heldede meer end forhen til en Alliance med Danmark, og at man fra dette Riges Side ikke var utilbøielig til at tilstaae dem saadanne Fordele, ved Lettelser i Tolden og for deres Skibsfart paa Østersøen, som hverken kunde være Sverrige eller de andre omliggende Stater ligegyldige. Man lagde saa stor Vægt herpaa, at Spiring, efter en Beretning af Ulfeldt, offentlig i et Selskab havde sagt: „en Alliance imellem Danmark og Holland vilde giøre de Svenske større Skade, end om de havde tabt to Slag imod de Danske.“

Under saadanne Omstændigheder, og da den svenske Resident, som dog ikke synes at have været en særdeles fiin

Diplomat („il est impetueux & peu discret" siger Ulfeldt om ham) brugte alle Midler, ogsaa Bestikkelser [79]), for at forstærke sit Parti hos Hollænderne: kan det ikke saameget undre os, at hele Sommeren gik bort med disse Underhandlinger, hvorom Ulfeldt, (der endog, i det mindste i Begyndelsen, stod i umiddelbar Brevvexling med Frederik III. [80]) for Resten jævnligen sendte Beretninger til Cantsleren Chr. Th. Sehested, med hvem han endnu paa den Tid stod paa en god Fod. Et Forsvarsforbund imellem Danmark og de forenede Nederlande paa 15

---

[79]) „Il fait de la part de la Couronne de Suede tout son possible pour empêcher le dit traicté, & il a force parties de ceux-cy de son costé, & cela par grande corruption. Jeg haffuer hafft nogle fede Svin, som haffuer omstøtt och spillt nogle af hans Ollie Krucker, saa ieg haffuer faatt nogle af hans paa min Side; j'espere bonne issue; mens vi brages om Klinckebonbib." (Ulf. til Cantsleren Sehested, 21. Aug. 1649.)

[80]) Man har endnu disse to egenhændige Skrivelser (hvori enkelte Ord ere givne med Chiffre) fra Kongen til Corf. Ulfeldt:

„Anlangendis dett som hand mig tillschriffuer om — — — — — — med diff beher — — — — till att giøre — — — — — — nogen vnsettning, disligest 50 Centner Krud, och att dett icke kunde beløbe offuer Ti tusind Rdlr. och end mindre att betales i to Aar, da er Jeg dermed vell tillfreds." dat. Kiøbenh. A. 1649 d. 12. May.

Friderich.

Rigens Hoffmester her Corfitz Ulfeld till Hande.

„Jeg haffuer bekommitt Eders Schriffuelse Anlangendis die 15. tusind Rdlr. — — — — som schulle optagis paa interesse, Saa er Jeg dermed nochsom tilfreds dersom pengene kunde betales til wisse terminer, foruden att betalis till denne førstkommendis Omschlag, Thi jeg dertill ingen Middel wed. Doch stiller Jeg dette altt til hans Egen disposition; Jeg forhaaber Hand haffuer bekommett den begierte Creditiff. Hermed ADieu."

Friderich.

dat. Kiøbenhaffn d. 7. April. Ao. 1649.

Det synes temmelig klart, at her i den første af disse Skrivelser, og maaskee i begge, handles om den Hielp, man vilde give den fra England fordrevne Carl II. — en Sag, der i Ulfeldts silldigere Levnetsomstændigheder med saa stor Opsigt kom paa Bane.

Aar blev omsider ogsaa virkelig afsluttet den 9de Oct. 1649; men Resultatet deraf gik ikke videre end til en Forpligtelse om gjensidig Krigshielp paa 4000 Mand, naar et af Rigerne blev angrebet, og Fred ikke kunde opnaaes ved Mægling inden en Maaneds Forløb. — Den anden Gjenstand for Underhandlingen, den Øresundske Tolds Redemption eller Afløsning, kom Ulfeldt ogsaa til Ende med, og sluttede herom under samme Datum den anden Tractat med de forenede Nederlande, hvorved Staterne, imod at erlægge 350,000 Gylden, eller 120,000 Rdlr. Species aarlig, og et Forskud af 200,000 Rdlr. strax, skulde have Toldfrihed for deres Skibe, i Sundet og Beltet paa 36 Aar. — I øvrigt havde Ulfeldts Adfærd i Holland, under og efter disse hans sidste diplomatiske Underhandlinger, stundom været til en saadan Grad uforsigtig, og røbet en saa pralende og hovmodig Indbildning om sin personlige Magt og Indflydelse i Danmark, og et mod Frederik III. saa fiendsk og betænkeligt Sindelag, at dette hos Generalstaterne selv havde vakt stor Opmærksomhed og Forundring. [81])

Ulfeldts Forhaabninger om den gode Virkning af disse hans diplomatiske Foretagende slog ogsaa reent feil. Han maatte erfare, at de hollandske Tractater, efterat de vare sluttede, men i Særdeleshed Redemptions-Tractaten, betragtedes som farlige og skadelige for Danmark; ikke allene fordi man fandt, at hvad Hollænderne i senere Aar havde erlagt i Øresunds-Told, beløb sig til over 100,000 Gylden mere, end den Godtgiørelse for Toldfrihed, som Holland efter hiin Tractat skulde betale; men ogsaa fordi Sverrige lydeligt yttrede sin

[81]) Flere betydende Mænd i Holland røbede dette længere hen, efter Ulfeldts Undvigelse fra Kiøbenhavn 1651, for den danske Resident P. Charisius; og dennes Beretning herom til Kongen (Gravenhag, 30. Oct. 1651) kunde allene være nok til at forværre Ulfeldts Sag, og forhøie den Unaade, hvori han var falden, og det farlige i hans Stilling.

Misfornøielse med de Fordele, som vare Hollænderne tilstaaede, og man paa den Tid i Danmark havde en ikke ugrundet Mistanke om, at de Svenske kun ventede paa et Paaskud og en god Leilighed til at gribe til Vaaben imod Danmark. I Holland selv blev Redemptionstractaten heller ikke synderlig vel optagen. Nogle af de Provindser, der havde liden eller ingen Handel paa Østersøen, protesterede imod at skulle bidrage til Afløsningssummen. Overhovedet var Tractaten af saadan Art, at man vanskeligt skulde sige, hvorfor den skulde søges fra dansk Side [82]), da den ikke gav Udsigt til Fordeel, og derimod kunde indvikle Danmark i Misforstaaelse med flere andre Magter. — Da Frederik III. havde erfaret disse Omstændigheder viste han overhovedet, og som det synes allerede fra Ulfeldts Hiemkomst, kun ringe Tilbøielighed for Redemptionstractaten, hvis Ratification maa være forhalet i flere Maaneder. Frederik III. forlangte i Februar 1650 Ulfeldts særskilte Betænkning: om det ei kunde skee, at man fra dansk Side sendte Ratification paa Alliancen med Holland, men forbigik at ratificere Redemptionstractaten; og hvorledes da „om de tre Tønder Guld, som en Part er oppebaaren, og en Part udlovet, bedst i saa Tilfælde kunde tracteres?" — Ulfeldt raader (d. 13. Febr.) til at oppebie nærmere Beretninger fra Residenten i Holland om den derværende Regierings Sindelag og endelige Resolution; men fraraader ganske, fra dansk Side at bringe noget paa Bane om Forandring i Tractaterne. Ligeledes forlangte Kongen d. 25. Marts hele Rigsraadets Betænkning, som faldt ganske anderledes ud end Ulfeldts. Raadet, som havde bragt i Erfaring, hvor lidt Redemptions-

82) I Rigsraadets Betænkning af 25de Marts (s. nedenfor) hedder det ogsaa om Redemptionstractaten, „at den var bevilget og sluttet med Staterne efter deres egen Anmodning."

tractaten var det svenske Hof tilpas, og som tillige bemærkede: At denne Tractat var skeet uden at Raadet havde delibereret over den, eller vidst noget af den, forend den var sluttet: gav sin Betænkning derhen, at man skulde søge at undgaae Ratificationerne saalænge mueligt, og i Fald Staterne endelig vilde paastaae dem, da forestille dem, hvad Skade man kan indsaae, de kunde bringe Danmark m. m. Imidlertid maa den uheldige Tractat, som Ulfeldt saa længe havde forberedet og selv ansaae for et ypperligt diplomatisk Værk, men som man, nu da den var sluttet, paa begge Sider var misfornøiet med, dog vel omsider være bleven ratificeret, eftersom den fire Aar sildigere, ved den saakaldte Recissionstractat (Kiøbenhavn 26. Sept. 1653) formelig blev ophævet, og den Christianopelske Tractat af 13. Aug. 1645 igien sat i Kraft. [82b])

Ulfeldts skuffede Forventning med Hensyn til de nederlandske Tractater var langt fra ikke den eneste, der mødte ham ved hans Hiemkomst. Han synes at have giort sig Haab om, ved at have udvirket de, efter hans Mening betydelige Fordele, som den hollandske Alliance skulde medføre, at vinde Kongens fulde Tillid, og indtræde i den hele indflydelsesrige Stilling, han i sin bedste Periode under Christian IV. havde besiddet. I Stedet for dette fandt han, at under hans Fraværelse var Hoffets Veirglas for ham snarere sunket betydeligt, end steget. Den imidlertid ansatte Statholder i Kiøbenhavn, Joach. Gersdorff, havde, medens Rigshofmesteren var borte, med Kongens Villie, truffet endeel Forandringer, som greb ind i dennes Embedskreds; desuden havde Kongen ogsaa i Rentekammeret ladet Undersøgelser foretage, og Forandringer indtræde med Hensyn til Penges Anviisning og Udbetalinger,

---

82b) Reedtz Repertoire des traités conclus par la cour. de Dannemarc. p. 96. 97. 99.

som i høi Grad krænkede Ulfeldts Stolthed. Tingenes hele Udseende viste, at man netop havde benyttet hans Fraværelse, ikke allene til at indskrænke hans Embedsmyndighed; men, som det synes, ogsaa til at forberede Undersøgelser af hans i flere Henseender egenmægtige og mistænkelige Handlemaade og Embedsvirksomhed under den forrige Konges Regiering. [83]) At Frederik III. i adskillige Skridt ved denne Leilighed er traadt Grændsen for den daværende kongelige Myndighed temmelig nær, eller vel endog har overskredet den, vil neppe kunne negtes; men hvilke Vaaben benyttede Ulfeldt til sit Forsvar i dette ham saa nærgaaende Tilfælde? — Ikke saadanne, som en Mand af Ære, af høimodig Aand og reen Samvittighed, vilde have valgt. Han var berettiget til at skyde sig og sin retfærdige Sag, naar den var det, under Rigsraadets Forsvar og Indstilling til en nærmere Undersøgelse og Afgiørelse; og ved at have ladet sin Embedsførelse documentere ved gyldige skriftlige Beviser, og ved saa mange endnu levende underordnede Embedsmænds Vidnesbyrd, maatte han have kunnet rense sig fra enhver uretfærdig Mistanke og Beskyldning. I dettes Sted brugte han til sit Forsvar kun endeel høit tonende Talemaader i et Indlæg til Kongen (6. Febr. 1650), hvori han yderligere gientog sin tidligere mundtlige Erklæring: „at han „intet vilde befatte sig med Renteriet, Tøihuset, Holmen, Klæde„kammeret og andre saadanne Sager, hvilke han siden fra sig

[83]) I hvilken Grad Ulfeldt under Christian IV. har tiltaget sig en egenraadig Embedsmyndighed, viser sig af mange Træk (og bl. a. af den Trods og Forbittrelse, han yttrede, da Kongen efter 1645 begyndte at ville indskrænke den). Mærkelig er ogsaa den Yttring, som forekommer i den i sin Tid meget udbredte, men hidtil utrykte „Commentar og Betænkning over C. Ulfeldts Skrivelse til den jydske Adel," 1657: „Du veed vel med dig selv, da du var din forrige Konges høieste Minister, at mange Breve bleve udgivne under hans Haand og Segl ved Blanquetter, som han aldrig vidste noget af."

„forrettede har henviist." Paa denne mundtlige Erklæring (i Ulfeldts formodentlig sidste Audients hos Frederik III.) [84]) havde Kongen givet ham nogle Maaneders Betænkningstid; men forlangte nu hans endelige Svar. Dette gav han i det ovenanførte Indlæg, umiddelbart til Frederik III., i selvsamme Tone, som han 1647 havde brugt i Brevene til Cantsler Sehested, da denne skulde mægle imellem Christian IV. og Ulfeldt. De irettesættende Udtryk, hvormed denne angiver Grundene til at han, efter de skeete Anordninger, „som vare ham til største Spot", ikke videre havde befattet sig med sine Forretninger, høre vel i aristokratisk Djærvhed og Trods til det stærkeste, som findes i Samtidens Sprog til Kongerne; og staae i en besynderlig Modsætning til de underdanige Udtryk, hvormed Indlægget slutter. [85]) Imidlertid brugte Ulfeldt den Politik, at han desuagtet ikke udtrykkelig nedlagde sine Embeder som Rigshofmester og Statholder; men paaskød en Svaghed, der paa hans sidste Reise var paakommen ham [86]), som Grund til at han atter en lang Tid (der nævnes et heelt Aar) holdt sig hiemme i sit Huus, og alt siden hans Tilbagekomst fra Holland [87]) slet ikke mødte i Rigsraadet. Han tilbød derimod at afgive sin skriftlige Betænkning over de Sager, hvori Kongen eller Rigsraadet forlangte den; og man har endnu flere saadanne

---

[84]) Den maa have fundet Sted omtrent ved Nytaarstid 1650. s. „Hoittrængende Æres-Forsvar." S. 45.

[85]) En ufuldstændig Deel deraf er bleven aftrykt i den 1651 udgaaede Beretning om Dinas Proces; men Documentet har der det urigtige Aarstal 1651.

[86]) „Aff forbemelte Reise kom jeg hiem med stoer Svaghed oc Sygdom." Hoittrængende Æresforsvar. S. 44.

[87]) „Der skal findis bi, som sinistre interpreterer, bett jeg er hiemkom„men fra den anbefalede ambazade udi Holland, (oc) icke er comparerid „iblant bi gode Herrer, naar bi haffuer paa Rigens Sagers vegne „vered forsamled." Skr. fra C. Ulfeldt til Rigsraadet. 4. Nov. 1650.

Erklæringer med Ulfeldts egen Haand i Behold. [88]) I øvrigt var det ikke mindre Familie-Hovmod, end krænket Stolthed og Ærgierrighed, der bragte Ulfeldt til den for ham selv saa skadelige Adfærd: at sætte trodsende Modstand, i Stedet for klog og beregnet Eftergivenhed, imod den nye Magt og Regiering. At Frederik III. hverken vilde erkiende Leonore Christines, hendes Søstres eller hendes Moders Titel af „Grevinde til Slesvig-Holsten", og at man negtede Grevinde Ulfeldt og hendes Søstre, at kiøre lige ind paa Slottet i Kiøbenhavn, eller i den Slotsgaard, hvor den kongelige Familie steg af: var iblandt det, der mest saarede hende, og uden Tvivl en af de mest virkende Grunde til det ukloge Skridt af Rigshofmesteren og hans Frue, reent og med eet at trække sig tilbage fra Hoffet. [89])

Man behøver ikke at være meget bekiendt med Staternes og Hoffernes Historie, for at kunne forudsige, at en saa stivsindet og umotiveret Resignation paa al activ Deeltagelse i Regieringen, (som baade Grevinden og Sperling stærkt raadede ham fra) ei kunde føre til Andet, end Ulfeldts politiske Undergang. Hvad hans egentlige og endelige Øiemed dermed har været, lader sig ikke sige, da et Uveir i Begyndelsen af 1651 brød løs, og tilintetgiorde Rigshofmesterens og en Deel af hans Familiers hele overblevne personlige og politiske Vægt og Betydenhed i Danmark. At denne endnu var ikke ringe, at

88) Saaledes af 26. Marts 1650 (om de Svenskes Krigsudrustninger og fiendtlige Hensigter mod Danmark, om Rigets Gield, m. m); 20. Jul. 1650 (om det ostindiske Compagnies Nedlæggelse); 3. Nov. 1650 (om Gielden). Disse Ulfeldts Erklæringer ere i øvrigt korte og af ringe Betydenhed.

89) Han var efter sin Hiemkomst bleven „med sin Frue og Jomfruer inviteret af Hs. Kongl. May. til kongeligt Barsel"; men ingen af dem mødte, hvortil han selv angiver de ovenanførte Grunde. (Høittrængende Æresforsvar. S. 48.) „Frøken Leonora var ikke obligeret at komme til Hove tiere, end hende lystedes; derfor stod det hende frit fore, at holde sig derfra."

man endnu havde megen Frygt for hans Navn, hans farlige Talenter for den politiske Intrigue, og hans Tilhæng i Landet: er kun alt for tydeligt i den Skaansomhed eller Forsigtighed, hvormed baade Rigsraadet og Hoffet omgikkes ham. Men Ulfeldt, hvor meget Væsen man endog har gjort af hans Forstand og Klogskab som Statsmand, var svag og uden Snildhed, hvor det kom an paa at styre Lykkens Fartøi i Modgang; det eneste ret kraftige Element i hans Charakteer, var Stoltheden; men denne gik ofte, paa vigtige Punkter i hans Liv, over til en reent forblindende Hovmod, og slog undertiden i afgjørende Øieblik, til hans Uheld, om til en frygtagtig Feighed. Det sidste er ikke uforklarligt; thi der var i hans Lykke, hans Magt og Rigdom alt for mange urene og mistænkelige Elementer. Paa en saadan Frygtsomhed gav han ogsaa meer end eet Beviis i hiin bekiendte Katastrophe i Ulfeldts private og offentlige Liv: den skandaleuse, i Danmark uhørte Sag med et berygtet, løgnagtigt, for sin Stand og Stilling meget rænkefuldt Qvindfolk: Dina Vinhowers. — Hvad der i digtet Fortælling vilde kaldes høist usandsynligt, blev her til et historisk Factum: at et løsagtigt Fruentimmer af lav Stand, ved ligesaa falske, som utrolige og urimelige Angivelser [90]), i en Tid af flere Maaneder kunde sætte Kongen, Hoffet, Rigshofmesteren og hans Huus i en Skræk og Uro, der udbredte sig til Hovedstaden og en stor Deel af Landet, ja selv udenlands gjorde megen Opsigt [91]); og at dette Fruentimmer, hvad enten

[90]) Allerede Bayle (Dict. hist. art. Corf. Ulfeld) har, skiøndt uden Kundskab til de fuldstændigere Processacter, med sin sædvanlige Skarpsindighed seet klart nok i Sagen til at finde Beskyldningen mod Ulfeldt ligesaa taabelig og latterlig, som utrolig. »N'auroit-il pas fallu être plus que bête, pour parler d'une telle chose dans une chambre, où le Comte auroit su qu'une Courtisane l'entendoit?«

[91]) At dette bl. a. var Tilfældet i Stockholm, og hos Dronning Christine, seer man af et Brev fra Residenten Peder Juel, af 26. April 1651,

hun fra Begyndelsen har spundet sin forvirrede Væv af Rænker og Beskyldninger ud af sin egen Hierne, eller hun tildeels har faaet Stød og Tilskyndelser af det mod Ulfeldt fiendtlige Hofparti, var i Stand til, med hendes egen Ulykke og Død paa Retterstedet, at drage den mægtige Rigshofmester med i sin Undergang. Hvor slet og mistænkelig en Rolle endog den fameuse Oberst og Geheimeraad Georg Walther spillede i Dinas Proces, saa kan man dog, fra Begyndelsen af, ikke see nogen tydelig og tilstrækkelig Grund til at antage ham for den første Ophavsmand og Opfinder til Dinas Beskyldninger mod Ulfeldt.[92]) I det mindste vare disse i al deres Urimelighed tillige saa enfoldige, og i deres Smudsighed saa latterlige, at de snarere maae forekomme os at kunne være opspundne af en ligesaa gemeen og uvidende, som listig, fræk og rænkefuld Bedragerske.

Det er ikke min Hensigt, her atter at gientage det bekiendte og tidt fortalte om den berygtede Proces. Den er

---

[92]) I ethvert Tilfælde, hvad enten Walther har været Opfinderen af Dinas taabelige Beskyldninger, som allene Stemningen mod Ulfeldt kunde skaffe Indgang, eller selv ladet sig dem indbilde af hende: saa maatte begge Dele vidne mere om Enfoldighed, end Snedighed og Anlæg til Hof-Cabaler hos den nybagte Adelsmand og Geheimeraad. Dersom det i en Omstændighed som denne, hvor det overhovedet ikke gielder det egentlige Grundstof i vigtige historiske Facta, men kun en Gienstand for Curiositet, kan tilstedes at indbringe en Conjectur: da forekommer der i Processen en meget tvetydig Person, en mistænkt og før Processens Begyndelse afskediget Betient hos Ulfeldt, ved Navn Langemack, som Dina selv paa en Maade angav; som maaskee paa samme Tid, som Walther, har havt en Forbindelse med hende; og ved hvem hun kunde have faaet den Kundskab til Ulfeldts Huus, som hun røbede, inden hun der nogensinde havde sin Fod, i det mindste hos Herskabet. At denne Langemack i det mindste har været det Ulfeldtske Huus meget forhadt, og uden Tvivl i Dinas Sag har været en skiult Deeltager, der paa en eller anden Maade har giort sig dette til en Fortieneste: dertil har jeg i Leonore Christines private Correspondents (ikke blot 1652, men langt senere, 1663) fundet tydelige Spor.

mægtelig, ved at være ligesom Expositionen eller den første Act i den Ulfeldtske Families Tragoedie, en historisk Begivenhed af sand dramatisk Charakteer og tragisk Interesse. Men den har tillige endeel dunkelt og uopløst i Situationerne. Ved Siden af de i Baggrunden fremtrædende Deeltagere af høieste Rang, og ved Siden af det høifornemme Ægtepar, som her, skiøndt tilsyneladende seirende, af Mangel paa hiint, den rene Bevidstheds „tredobbelte Brystpandser“, blev det tragiske Dramas egentlige Offere: fremtræder tillige saamegen Lavhed og Gemeenhed hos nogle af de handlende Personer, at det er med en blandet og tildeels svækket Interesse, man træder nærmere til de ved henimod 200 Aars Ælde afblegede, og for en Deel svagt belyste Billeder, som Dinas Proces fremstiller. — Da jeg imidlertid nu har havt Leilighed til at giennemgaae de fuldstændige originale Procesacter, der siden 1651, da man lod et Udtog af dem komme for Lyset, have været utilgængelige, og desuden at blive bekiendt med adskillige andre oplysende Bidrag til denne Sags Omstændigheder, kan jeg ikke undlade at bemærke, hvad der for Historien er af Vigtighed: at de saa længe skiulte Actstykker til Processen hverken indeholde noget Nyt af Betydenhed, eller i det Hele føre til andre Resultater, end de hidtil bekiendte Data og Omstændigheder. Disse lade vel tilsyne, at man var fuld af Mistanke mod Rigshofmesteren, og gierne benyttede ethvert nok saa ringe Skin, som talte imod ham; men Ulfeldts høie Raab om Uretfærdighed og Rettens Fornegtelse har dog upaatvivlelig i alt Væsentligt ingen Grund havt; og hvad mere skulde han i ethvert Tilfælde kunne opnaae, end en fuldstændig Frikiendelse, Dinas Dødsdom og Henrettelse, og hans Modpart Oberst Walthers Landsforviisning, efter et af Kongen selv imod denne anlagt Søgsmaal? — Hvad han giorde Fordring paa under Processen, at man ved Forhør og Tortur skulde bringe en i Rænker, Forstillelse og alle Løgnens Konster dreven falsk

Angiverske, som dog nøyhorligen rettede sig ved Giensidigheder og modsigende Bekiendelser, til netop at bekiende hvad Ulfeldt vilde: var en Fordring, han ikke ved nogen Art kunde opfylde. Endog Torturen blev, efter hans Paastand, anvendt; men uden den Virkning, han vilde have. Det Udtog af Sagen, som til Regieringens Retfærdiggiørelse bekiendtgiordes (30. Jun. 1651) ikke længe efter Ulfeldts Undvigelse, er vist nok i den korte Beretning selv ikke til hans Fordeel; men denne har dog ikke i Indholdets simple Fortælling noget afgiort Præg af Partiskhed, eller Fortielser af det, der kunde være til Ulfeldts Fordeel. Af Procesacterne, Dommen og øvrige Bilag, er heller ikke noget udeladt, der væsentlig kan oplyse Sagens Hovedomstændigheder. — Det vil imidlertid heller ikke undgaae den opmærksomme Læser af Processens Historie, at der bag ved denne Væv af gemene og nedrige Intriger har bevæget sig en eller anden skiult, ledende Kraft, der har, om ikke fremkaldt, dog benyttet Leiligheden til at virke til det Ulfeldtske Ægtepars Ruin — om endog kun ved at compromittere og fornedre den aristokratisk-stolte, engang saa mægtige og myndige Rigshofmesters Adelsnavn og Rygte, i det man gav begge til Priis for en Skiøges alt for nærgaaende Beskyldninger. Man har været fuld af Mistanke, og gierne villet finde Ulfeldt skyldig; derfor har man givet de urimeligste Beskyldninger Magt; og derfor ogsaa søgt at lægge mere Vægt paa den løgnagtige Qvindes sidste Ord paa Retterstedet, end de vist nok kunde fortiene.

Det syntes og som Alt skulde forene sig, for at sætte Ulfeldts Sag under denne vidt berygtede Proces i et misligt eller tvivlsomt Lys. Det samme Fruentimmer, hvis skammelige Beskyldninger i saa høi Grad compromitterede ham selv og hans Ægtefælle, havde jo virkelig, efterat hun, ham uafvidende, havde bragt sin første Angivelse for Kongens Øre, paa en snedig Maade vidst at skaffe sig Adgang i Rigshof-

mesterens egen Huus; havde der oftere talt med Grevinde Ulfeldt, og havde opspundet en ny, ligesaa falsk og urimelig Løgn, om en Plan af hans Fiender, ved Nattetider at ville overfalde og myrde ham og hans Familie. Ulfeldt, der selv ofterig havde talt med Dina, havde derimod været lettroende, mistænkelig og frygtsom nok til, efter sin Kones Meddelelser, at troe paa Bedragerskens Digt; havde i den Anledning giort offentlige Skridt til at sørge for sin Sikkerhed; og havde giennem Grevinden givet Dina en skriftlig Forsikkring, at ville belønne hende for den omtalte Angivelse, naar det kom for Dagen at den var grundet. Denne Omstændighed benyttede den rænkefulde Qvinde under Processen til at foregive, at Ulfeldts producerede Forsikkring, som hun havde været snedig nok til at give Ulfeldts egen Skriftefader i Forvaring, ikke var den rigtige, men at han havde givet hende en anden, der lød paa, at han for hendes Livstid vilde underholde hende og det Barn, hun gik frugtsommelig med, og hvortil hun først havde udlagt Ulfeldt, siden Walther, som Fader. — Endelig maatte ogsaa Ulfeldts, dog længe forberedede Handlemaade, bidrage meget til, i Kongens og Folkets Øine, at sætte ham i et endnu mere mistænkeligt Lys, i det han, efter Processens for ham fuldkomment tilfredsstillende Udfald, snarere som en mistænkelig Statsforbryder, end som en paa sin Skyldfrihed stolende retskaffen Mand, hemmeligt om Natten rømmede af Landet; og det kort førend hans offentlige Retfærdiggiørelse ved Herredagsdommen over Walther blev fuldstændig. Kunde han vel handle værre imod sig selv, end ved frivillig at tildømme sig den samme Straf, som Landets øverste Ret tilkiendte hans skiulte Fiende og Angiver, Dinas Boler og maaskee hendes Medskyldige?

Den 14. Jul. 1651, tre Dage efter Dinas Henrettelse, begav Ulfeldt sig, med sin Frue og sine ældste Børn, om

Aftenen ud af Østerport, hvortil han havde ladet sig giøre en Nøgle, og gik uden Ophold ombord i en hollandsk Galiot, som han havde fragtet, og som ventede ham ved Kysten, en halv Miil fra Helsingør. Dette Skridt var uden Tvivl længe forberedet; og dog holdt saa hemmeligt, at endog faa eller ingen af hans Slægt eller Venner vidste noget deraf, før han var borte.[93]) I et heelt Aar havde han holdt en af sine Betiente i Holland, for at varetage hans Sager og Brevverling. Fra hans Huus i Kiøbenhavn havde han ladet bortskaffe sit meest værdifulde Løsøre og Bohave[94]), hvoraf en Deel var sendt til Holland; den Skat, han eiede i ædle Stene, i forarbeidet og myntet Guld og Sølv og andre Kostbarheder, har han formodentlig for en stor Deel medtaget paa Skibet; skiøndt der findes sildigere Spor til, at meget af saadanne Sager maa have været giemt hos enkelte Fortrolige. Kongen tilsendte han en Skrivelse paa Fransk[95]), hvori han, med den sædvanlige Selvroes og Berømmelse af de store Fortienester, han havde af Kongen og Riget, angiver den slette Behandling, som var vederfaret ham, de Efterstræbelser, han var udsat for, og de falske Beretninger af hans Avindsmænd,

---

[93]) I et Brev til Rigets Marsk Anders Bille (Stralsund, 27. Jan. 1652) benegter Ulfeldt at være hemmelig bortreist, af den Grund, at han 5 eller 6 Dage før hans Bortreise skriftlig, under Hr. Mogens Høegs og Hr. Christen Skeels Hænder, havde modtaget Forlov dertil af Kongen selv, med de Udtryk: „at dersom Rigens Hofmester nogensteds vil forreise, da haver det nu ingen Betænkende." Dette er dog intet uden en Sophisme: Hans Afreise skete saa uformodet og hemmeligt, som den vel kunde; og det er øiensynligt, at den kongelige Tilkiendegivelse kun har været en almindelig Ophævelse af Kongens tidligere Befaling: at Ulfeldt maatte blive tilstede i Kiøbenhavn, indtil Sagen med Dina var paakiendt.

[94]) Da Ulfeldts Værelser og Giemmer i hans Huus, som strax efter hans Undvigelse bleve forseglede, efter kongelig Befaling i A. 1653 aabnedes til Registrering, fandtes der kun simplere Effecter og Meubler; men intet af Værdi. Om den kostbare Eiendom, som var bortført af Ulfeldts Huus, meddeles nærmere Efterretning nedenfor.

[95]) Den er uden Sted og Datum.

hvortil Kongen laante Øre, som Aarsag til, at han havde seet sig nødsaget til for en Tid at forlade sit Fædreland. En lignende og udateret Skrivelse til Rigsraadet indløb nogen Tid efter hans Bortreise. Fra Amsterdam, hvor han i nogle Uger opholdt sig i Skjul, og i liden Anseelse [96]), og hvor han lod udsprede en trykt Beretning paa Hollandsk om Dinas Sag, tog han Veien over Lybeck til Sverrige, som det egentlige Maal for hans Reise. Han ankom til Stockholm i Begyndelsen af September, erholdt under 13. Sept. et Beskyttelsesbrev for sig og sit Huus af Dronning Christina, som den 23de modtog ham i en høitidelig Audients, hvortil han afhentedes ved to Kammerherrer i en kongelig Equipage, og havde en Samtale paa halvtredie Time med Dronningen i hendes Cabinet. [97]) Fra denne Dag af var den Stilling, Ulfeldt vilde indtage mod sit Fædreland afgiort; havde han allerede i flere Aar handlet og virket i Landet selv som en egenraadig, mægtig og farlig Magnat, saa traadte han nu, i det han overgav sig til en fremmed Regierings Interesse og Tieneste, frem for Verden som aabenbar Avindsmand mod sin Konge og Forræder mod sit Fædreland. Hvorledes han i denne Egenskab handlede, skal herefter i Korthed fremstilles; naar jeg først har berettet, hvilke Følger Ulfeldts Flugt havde for ham selv og hans Parti i Danmark.

Under den foregaaende Tid af halvandet Aar, hvori det ugunstige og spændte Forhold imellem Frederik III. og Rigshofmesteren havde varet, var der vel forefaldet adskilligt i Dan-

---

96) „Der Reichshofmeister ist bei seiner Anwesenheit alhie bei hiesigen Ambts- und privat Persohnen in schlechter respect gehalten. An welchem orthe er alhie latitiret, hat nicht penetriret werden können." Endeel af hans Effecter vare ankomne under Grev Valdemars Navn, m. m. (Af et Br. til K. Frederik III., dat. 23. Sept. 1651, fra Jac. Steinmann, der var sendt til Amsterdam, for at negociere et Laan paa 400,000 Rdlr.)

97) Mem. de *Chanut*; par P. L. de Vauciennes. Ed. de Col. 1677. II. 287.

mark, som ikke lovede Ulfeldt nogen glimrende Fremtid; dog var der fra Kongens Side endnu intet offentligt Skridt gjort, enten for at kræve ham til Regnskab for hans Embedsforhold [98]), eller for at fratage ham nogen af de Værdigheder og Benaadninger, han var i Besiddelse af. Hans Undvigelse derimod blev den, for hans Modstandere velkomne Anledning til at bevæge Frederik III. til efterhaanden at opgive Skaansomheden, og bruge al den Strenghed mod Ulfeldt, som denne selv havde fremkaldt. Dog lod Kongen dette saaledes skee, at ethvert Skin af ulovlig og despotisk Fremgangsmaade blev undgaaet. En kongelig Stevning udgik under 17de August til Ulfeldt, at møde ved den til næste Aar berammede Herredag, der at lide Tiltale og være Dom undergiven, for at have, Kongen uvidende, forladt Riget, uden at gjøre Rede eller Regnskab for noget af Alt, hvad der i saa mange Aar havde været ham betroet. Kongen lod ogsaa d. 11. Sept. forlange Rigsraadets Erklæring, hvorvidt Ulfeldt, ved sin Undvigelse maatte ansees for at have ved sin Opførsel forbrudt sine Embeder, sin Værdighed som Medlem af Raadet, og de ham tillagte Lehn. I Rigsraadet havde han kun faa Venner tilforn, og færre nu. Svaret faldt saaledes ud, at Kongen maatte være bemyndiget til at besætte Ulfeldts Poster med Andre, som vilde gjøre Hs. Majestæt og Riget bedre Tjeneste. Saaledes blev da Gersdorff, der ganske havde vundet Frederik den Tredies Yndest, Rigshofmester, og Henrik Rammel Befalingsmand paa Møen; begge bekiendte nok som Ulfeldts Modstandere. Mindre troede man vel dette om Cantsleren Chr. Th. Sehested,

[98]) En mærkværdig Omstændighed er det imidlertid, at netop Dagen før Ulfeldts Bortreise (d. 13. Jul.) indkom en egenhændig Skrivelse fra Frederik III. til R. Raadet, hvori Kongen fører Klage over Ulfeldts Embedsførelse og øvrige Adfærd. Har Ulfeldt maaskee ved nogen af sine Venner strax erfaret dette Skridt, og har det paaskyndet hans Undvigelse?

som forhen havde staaet i nær venskabelig Forbindelse og Brevvexling med ham, hvilken synes at være ophørt efter Ulfeldts sidste hollandske Gesandtskab. Sehested erholdt nu den forrige Rigshofmesters norske Lehn; og jeg skal nedenfor anføre et Vidnesbyrd om, at denne talte ham iblandt sine Fiender.

Ulfeldts Forleehninger bidrog vel ikke ubetydeligt til hans store, næsten fyrstelige Indkomster; men hans erhvervede private Formue var desuden saa overordentlig i Danmark, at den længe havde været Gienstand for almindelig Forundring og Manges Mistanke, uagtet han havde forstaaet paa en klog Maade at fordele og anlægge den saaledes, at ingen let kunde ahne dens virkelige Størrelse. Det var vel ikke ubekiendt, og blev i Betænkningen om Dinas Proces fortalt [99]), at Ulfeldt efterhaanden havde sendt store Pengesummer ud af Landet. Men selv dristede han sig til, paa en med Rigets og Landets Armod spottende, ja endog for Christian den Fierdes Ære krænkende Maade at benegte, hvad der siden blev juridisk beviisligt [100]); og afgav derved et af de stærkeste Vidnesbyrd om, hvorledes Løgn og Sandhed gialdt lige for hans Samvittighed, naar det kom an paa hans egen Sag og Fordeel. Det var først langt sildigere, da han som en ynkelig, af Sverrige og af Carl Gustav forsmaaet Forræder, i et Slags Aandsfraværelse sneg sig tilbage til Danmark, saaledes som han 1651 herfra var undvegen til Sverrige, at Ulfeldts egne Papirer røbede, og andre Beviisligheder lagde for Dagen, hvor umaadelig den Rigdom var, han i de 11 Aar, hvori han forestod Rigshofmester-Embedet havde samlet; skiøndt han skal have tiltraadt

99) „Han befindes af sin bedste Formue, som til Tønder Guld sig skal beløbe, og han paa faa Aars Tid, siden Cronen i var største Nød og Betryk, har samlet, en stor Deel til Holland, Danzig og andre fremmede Steder, at have sendt for sig i Veien.“ (Fol. B. 3.)

100) Jvf. „Høittrængende Æres-Forsvar.“ S. 49—52.

sin høie Post, ikke alene uden Formue, men endog forgieldet.[101]) Naar jeg kalder Ulfeldts Rigdom umaadelig, vil man ikke finde Udtrykket overdrevet, da den kan antages at have udgiort henved en Million Rigsdaler, paa en Tid, da Pengenes Værd kan regnes at have været 2 til 3 Gange saa høi, som den nærværende; da en Rentefod af 6 pCt. var almindelig, og da den hele danske aarlige Statsindtægt knap udgiørde en halv Million Rdlr. Naar vi da tillige erindre, at det for en Deel var i de trangeste og ulykkeligste af Christian IV.s Regieringsaar, da han idelig var i største Betryk for Penge, og paa enhver Maade indskrænkede sine Udgifter[102]), at hans Svigersøn og Yndling sørgede saa rigeligt for sig selv, medens Danmark, deels ved Pengemangel, deels ved et usselt Krigs- og Forsvars-Væsen, blev et Bytte for de Svenske: saa kunne vi vel spørge, om ikke allerede Ulfeldts ranede Skatte tilstrækkeligt stemplede ham som Forræder mod Fædrelandet?

Vil man spørge om Kilderne, hvoraf han havde været i Stand til, under en Konge, der selv var streng og nøiagtig Huusholder, at skaffe saa store Summer tilveie: da veed man vel, at dette hører til de Omstændigheder, som en Mand med Ulfeldts Klogskab og i hans høie Stilling ikke vil giøre det let at oplyse i Detail. Det er overhovedet øiensynligt, at Undersøgelsen af Ulfeldts mistænkelige Omgang med Statens Penge-

---

101) Det fortaltes i det mindste, som et Beviis paa den unge Leonore Christines store og ædelmodige Kiærlighed til hendes Fæstemand, at hun efter Brylluppet endelig vilde betale hans Gield, og at denne beløb sig til 30,000 Rdlr. Kilden er ikke meget authentisk; men om Summen ikke har været saa stor, kan Factum dog neppe reent benegtes. (Jof. Paus. Ulfeldts Levnet. I. S. 58.)

102) „Jeg haver ikke i al min Værge 7000 Daler, og veed ikke at faae flere dertil, om jeg skiøndt vilde sætte min Ære og Liv i Pant derfor": skriver Kongen til Chr. Thom. Sehested d. 27. Apr. 1645. s. ogsaa Kongens Brev til Rentemesteren om Indskrænkning af Taffelet. 26. Apr. 1645. (Bilag No. VI.)

væsen under Frederik III. aldrig synes at være kommen til alvorlig eller detailleret Udførelse; maaskee fordi man tidligt nok har faaet Overbeviisning om, at tilstrækkelige Beviser paa hans Underslæb ikke vare lette at tilveiebringe. I øvrigt kan her erindres om: at Ulfeldt havde meget med øresundske Toldsager og Toldkiendelser at giøre; at alle Leverancer til Flaaden, Armeen og Hoffet gik igiennem hans Hænder; at Oluf Daa, en af Rentemesterne under Christian IV., hørte til Ulfeldts ivrigste Venner; og endelig, at hvad der i Frederik III.des aabne Brev af 18. Aug. 1653, hvorved Ulfeldts Grund-Eiendomme belægges med Sequester, tydeligt og bestemt lægges ham til Last [103]), er meer end tilstrækkeligt til at forklare sig, hvorledes det har været bestilt med hans Redelighed og med hans forborgne Rigdomskilder. Kunde han endog sige, at han ikke smaaligen havde søgt disse, eller „at han ikke har skindet Nogen sin Armod og Fattigdom fra, og sanket den Velsignelse, Gud have givet ham med Andres Fordærvelse og Skade" [104]): saa havde han desmere ved at berige sig i det Store hiulpet til Statens

---

[103]) Det hedder her bl. a.: „Da befindes Renteriet saaledes at were imod ald Herkommen och loulig Brug forbigangen, att di ferreste contracter och affregninger der findes at were giort, och om somme war slet intet at finde. — — — Med Lewerandzer er saaledes omgaaet, att aff Tømmer allene, alt andet at forbigaae, paa sex Aars tiid, fra Ao. 1642 indtil Ao. 1648 opskriffues at were leweret nesten for Tretten tønder guld, vanseet iche et skiff der aff er bygt, iche heller nogen stor landbygning giort; mens wel beregnes til et skiff at reparere at være medgangen Tømmer for 36,000 Rdlr. och til et andet for 35,000 Rdlr. Paa Holmen, som Hr. Corf. Wlfeld efter sin Eed skulde haffue Indseende med, er saaledes forhollt, at Tømmer vndertiden iche før 16 eller 17 Maaneder effter det er lewerit, er bleffuen taxerit, och for Een mere end dobbelt saa høit taxerit som for en Anden; och at Adskilligt sex gang dyrer er betalt, end Andre det haffue erbødet at wille lewere. Dend paa Holmen war Material-schriffuer, haffde weret Hr. Corf. Wlfelds egen Tiener, och haffde ingen Kongelig Bestalling; att nu forbigaaes, huorledis med priisgoeds och Confiscationer er tilgaaet."

[104]) Høitræng. Æresforsvar. S. 50.

Fordærvelse og Skade, og hari viist sig som en trolig Tilhænger af den i Danmark herskende Adels Grundsætning: at Rigets Bedste maatte vige for Standens Fordeel. Ulfeldt var heri vist nok ikke anderledes eller slettere, end hans Samtidige, Cardinal Mazarin, og flere af hine og af sildigere Tiders Ministre og Stormænd, hvis Ærgierrighed og Herskelyst betragtede Guldet baade som Magtens sikkre Støtte og sidste Nødhielp. Heller ikke var hans Beregning heri ganske falsk; thi det vilde aldrig have kunnet lykkes ham, som en fattig Herremand og Rigsraad, i saa mange Aar at kunne trodse Kongen og sit Fædreland, og spille en uafhængig Magnats Rolle blandt dets Fiender.

Strax efterat Ulfeldts Undvigelse var bleven bekiendt, udgik vel en kongelig Befaling (26. Jul. 1651), at Ingen maatte indlade sig paa at kiøbe noget af Rigshofmesterens Gods eller Eiendomme, saalænge han ikke havde giort Rede for sin Embedsførelse; men ikke før et Aar efterat han havde vægret sig ved at møde efter Herredagsstevningen (af 17. Aug.), og udstedt flere, i høi Grad mod Kongen fornærmelige Skrifter, skred Frederik III. til, (i det anførte Brev af 18. Aug. 1653) at inddrage Ulfeldts Godser og Midler i Danmark. Dog skeete dette endnu paa den lemfældigere Maade, uden Godsernes Salg, ved at befale, at alle ham tilkommende Afgifter, Renter og andre Indtægter skulde indbetales til de kongelige Lehnsmænd i vedkommende Provindser. Det er ogsaa mærkeligt, at uagtet Frederik den Tredies stigende Vrede og Unaade imod Ulfeldt, vedblev man, i alle Regieringens Handlinger med Hensyn til det Ulfeldtske Gods, at vise den samme Lemfældighed lige til 1661.[105] Ulfeldt havde saa lidet agtet den kongelige

[105]) At opregne alle de forskiellige Forholdsregler og Befalinger angaaende Ulfeldts i Danmark sequestrerede Eiendom, bliver her for vidtløftigt. Jeg vil kun bemærke, at endnu 1661 var Ulfeldts Gaard og Boháve i Kiøbenhavn urørt, og intet af hans Jordegods solgt.

Stævning, at han i Stedet for at møde ved Herredagen, hvor hans Sag d. 1. Jul. 1653 endelig blev foretaget, skiøndt ikke afgjort [106]), lod fremlægge et Indlæg, hvori han ikke allene gientager sine allerede i et trykt Skrift vidtløftigere udførte Klage over den Vold og Uret, som i Danmark var paaført ham; men driver sin overmodige Stolthed og Tilsidesættelse af enhver Ærbødighed mod Kongen saa vidt, at han besvarer dennes Indkaldelse med at skyde sin Sag under den svenske Dronnings og Sverriges Rigsraads Dom, og det med saadant Vilkaar, at den eller de, som der vil tiltale ham, „sig og under samme Ret giver, der at lide og udstaae hvis Retten kan medføre, om de ham ubevisligen for noget tiltaler.“ [107]) Hvorledes det er gaaet med Ulfeldts Sag i A. 1652, og om den muligen ved dette Aars Herredag slet ikke er bleven foretaget, har jeg for Øieblikket endnu ikke fundet Oplysning om. Det ovenomtalte egenhændige Indlæg af Ulfeldt, til Svar paa Stævningen, er dateret Stockh. den 30. Jul. 1652; men er formodentlig det samme, som ved hans Skriver Kield Friis produceredes d. 1. Jul. 1653. — Da Ulfeldt deri ogsaa falskelig foregav, at ikke allene hans Kammer ved Raadstuen (ↄ: Rigsraadets Forsamlingssal) var opbrudt, men ogsaa alle hans deri værende

---

106) I et Br. fra P. Wibe til Residenten Peder Juel af 7. Jul. 1653 hedder det: „Den 1. Julii var Hr. Corf. Wlfelts sag for; effter „Steffningen var opleest, præsenterede hands tiener Kield Friis „itt indlegg, ligesaa vforschammet, injurieux och løgnactig, som hands „trychte pasquil: Kongen och Raadet ville intet denne Gang „dømme dervdi; ieg formener dog, att dett bliffuer vel iche derved, „mens att der med tid och stund bliffuer giort nogen større Errnst „(Alvor) end hertildags scheed er.“

107) C. Ulfeldts Svar paa den mod ham udgangne kongl. Stevning for Herredagen, som i August Maaned skal holdes, dat. Stockholm 30. Jul. 1652. Dette Ulfeldtske Indlæg opbragte Frederik III. i høi Grad. Man seer dette bl. a. af en lang, egenhændig, i sin Art meget vel udført Skrivelse og Instruction fra Kongen til „Ambassadeuren“ P. Juel, af 19. Jan. 1654.

Papirer udtagne [108]): lod Kongen (27. Jul. 1653) udgaae Befaling til hans tre Brødre, Lauritz Ulfeldt, Hr. Flemming Ulfeldt og Hr. Ebbe Ulfeldt (til Urup), at være tilstede med tre Andre Adelsmænd (af Familien Powisk) naar Papirerne, som fandtes under Forsegling i Rigshofmesterens Kammer, bleve aabnede og registrerede; ligesom ogsaa, at overtage Tilsynet med Ulfeldts sequestrerede Gods. [109]) Den Moderation, der saaledes endnu vistes i Henseende til Beslaget paa Ulfeldts Eiendomme, kan maaskee for en Deel tilskrives den Beskyttelse, han nød hos Dronning Christina og den svenske Regiering, med hvilken det endnu var det danske Hofs Ønske, saa længe som muligt at staae paa en fredelig Fod. Imidlertid fortiener denne skaansomme Fremfærd saameget mere at bemærkes, som Ulfeldt ved sin (fra Stralsund, den 14de April 1652 daterede) i Trykken udgivne Apologie [110]), rettet imod den fra

108) Dette var en aabenbar Usandhed, grundet paa falske Beretninger fra hans Correspondenter i Kiøbenhavn. Allerede d. 18. Aug. 1651 udgik Kgl. Befaling til Over-Rentemesteren Jørgen Rosenkrantz og Oversecretair Otto Kragh at registrere Ulfeldts Papirer i bemeldte Kammer. Disse fuldførte dog ikke Registreringen; men de to Brevskabe, hvori Papirerne fandtes, bleve forseglede med begges Segl.

109) „Efterdi det er for godt anseet, at Indkomsten af Hr. Corfitz Ulfeldts Gods, for sine Aarsager, som skal naadigst tilkiendegives, skulle in sequestro her i Riget forblive, indtil han sig indstiller at svare til sin Administration: da begere vi" o. s. v. Brødrene bade sig fritagne for denne Forretning; og som Følge deraf henstode ogsaa Ulfeldts Brevskabe uaabnede og forseglede indtil 6. Nov. 1659, da der udgik Befaling til Hr. Ove Giedde, Rigens Admiral, Hr. Oluf Parsbierg (Ulfeldts ivrige Uven) og Jørgen Seefeldt, Landsdommer i Siælland, at aabne Skabene og nøiagtigen specificere Brevene, hvilket Arbeide begyndtes d. 9de Novbr., da begge ovennævnte Segl fandtes hele og holdne. (Registreringsforretningen er dat. Raadstuen for Kiøbenhavns Slot, d. 30. Jan. 1660.)

110) „Høitrængende Æres-Forsvar imod den publiceerde usandferdig Kiøbenhaffns Beretning, anlangende Dinæ oc Walthers Sag — — Med hosfølgende Aarsager, som hafuer nød oc tvungen mig underskrefuen

den danske Regiering udgaaede Beretning om Dinas Proces, i høi Grad havde personligen angrebet og fornærmet Kong Frederik III., som ogsaa i den Anledning paa den diplomatiske Vei giorde flere alvorlige Forestillinger hos Dronning Christina imod den erklærede Gunst og Beskyttelse, hun skienkede en til den Grad mod sit Fædreland og dets regierende Konge fiendsk og oprørsk Statstiener. Derfor vilde dog Ulfeldt ikke ansees. Det Sprog, han fører i sit Forsvarsskrift, er ganske som det var en af den danske Konge og Regiering uafhængig Herre, der talte. Forsvaret, uden Hensyn til hvor det har sin Svaghed eller Styrke, er drevet til den Yderlighed, at kun en af Hovmod saa forblindet Mand, som Ulfeldt, kunde holde det for mueligt, at en regierende Konge, som desuden havde et stærkt og talrigt Parti paa sin Side, skulde finde sig i den Ydmygelse, at handle med en insolent og oprørsk Magnat, der endog tillod sig personlige Krænkelser imod Monarken, som med sin Ligemand. Men saavidt gik Ulfeldts Stolthed og Hævngierrighed, at der hos ham aldrig kunde blive Tale om at giøre et eneste Skridt til at forsone Frederik III. Hans Hensigt derimod var at oppebie, og giøre Alt Sit til at fremkalde saadanne politiske Forandringer, hvorved Kongen kunde tvinges til at ydmyge sig for den engang saa mægtige Rigshofmester, og han komme til, fuldstændigen at triumphere over sine Fiender i Danmark; om det endog skulde skee med hans Fædrelands største Fordærvelse. Denne ledende Tanke, som havde ført ham til Sverrige, og som han uafladelig i fem Aar beholdt for Øie, lykkedes det ham omsider virkelig at bringe til Udførelse; men Hævnen, hvis Lyn han vilde slynge mod Andre, medens han hialp til at sønderrive og udpine sit Fædreland, vendte sin Straale mod

(for en tid) at begifue mig off mit kiere Fædernelanb. Prentet Anno 1652." 135 S. 4to. Trykkestedet skal være Greiffswald. Ulfeldt lod tillige udgaae en latinsk Oversættelse (188 og 57 pag. 12mo) og en tydsk (i Qvart) begge uden Trykkested.

hans egen Idée; og kun meget kort og ufuldstændigt ved hin Seierens urene Lyst.

Man seer imidlertid, hvor sikker han var i sin Sag allerede da den trykte Apologie udkom; thi han kunde ikke engang afholde sig fra, endog ved smaalig Trudsel og Spot mod sine Fiender, meget for tidligt at yttre Hævnens forudfølte Glæde.[111]) Han byggede dengang især paa Christinas Gunst; men kiendte eller ahnede endnu ikke den Letsindighed, hvormed hendes Lune var i Stand til at bortgive Magtens Herlighed og Kronens Glands, for at kunne aflægge dens Byrde. — Naar vi uden fuldstændig Udvikling af alle enkelte historiske Optrin og Omstændigheder ved Ulfeldts Ophold i Sverrige, hans der indledede politiske Intriger, og hans Forhold til Dronning Christine og den svenske Regiering, hvorved vi maatte overskride denne Fremstillings Grændser, ville søge at sammenfatte det Vigtigste af disse Gienstande i et kort Overblik: da kan dette dele sig til tre Hovedmomenter: 1) Ulfeldts offentlige Fremtræden ved Hoffet i Stockholm, hans Forhold til Dronningen og til den svenske Regiering; 2) Maaden, hvorpaa Frederik III. og den danske Regiering optog og behandlede det svenske Hofs og

111) I et Brev af 20. Mai 1652 til Peder Wibe fra Erik Kragh beretter denne, at der med et Stralsundsk Skib var kommet en heel Mængde Exemplarer af Apologien til Kiøbenhavn, som man mener „Frøken Sophie" (Grevinde Pentz) lader uddele. Selv havde Ulfeldt sendt den til Cantsler Sehested, Stadtholder Gersdorff, Kongens Secretair Otto Kragh og Rentemesteren Peder Wibe, (som Ulfeldt paa Convoluten havde givet den ironiske Titel: à Mr. P. *Wibe*, Grand thresorier du Royaume, Seigneur de Strögodts, Conseiller extraordinaire du Roy.) Inden i Enhvers Convolut havde han egenhændig skrevet (men uden Underskrift) disse „Deuiser": Til Cantsleren: „On Vous mesurera, comme Vous avez mesuré; n'en doutez pas." Til Gersdorff: „Gratia ing(enii?) mors est; probatum est." Til Otto Kragh: „Hodie mihi, cras tibi; pondera hæc verba." Til Wibe: „Chaque pourceau a son St. Martin; tu n' echapperas pas, mais auras le tien."

Dronningens Adfærd, med Hensyn til den forrige Rigshofmester; og 3) den Maade, hvorpaa Ulfeldt, aabenbart eller hemmeligt, stræbte at virke og virkede som Fiende af det danske Rige og af dets Konge.

Hvad det første Punkt angaaer, da er det allerede ovenfor antydet, og tildeels fortalt, hvor tilfreds Ulfeldt kunde være med sin første Modtagelse hos Christina. Denne aandrige og lunefulde Dronning, som det Ualmindelige især behagede, fandt Smag i Ulfeldts Omgang, og behandlede ham ogsaa fremdeles, lige til hun nedlagde Kronen, ikke blot med en høi Grad af personlig Gunst for ham selv og hans Familie, men som en meget betydende Statsmand, af hvis skuffede Ærgierrighed og Herskelyst, af hvis personlige Uvillie og Had mod sit Fædrelands Regiering og dets Konge, Sverrige i paakommende Tilfælde kunde drage megen Nytte. At hun i det offentlige Liv, i politiske og diplomatiske Forhandlinger, undertiden holdt noget tilbage, og ikke vilde vedgaae at give Ulfeldt anden Beskyttelse, end den, som begge Staters Undersaatter, efter den Stettinske Fred, gienfidigen i de to Riger skulde være berettigede til at søge og nyde: havde deels sin Grund i Christinas egen Klogskab, deels i Sverriges, endnu i nogen Tid imellem Englands og Hollands Interesse svævende udvortes Politik, hvorved ogsaa Forholdet til Danmark blev usikkert; noget maaskee ogsaa i Dronningens i sig selv mindre fiendtlige Sindelag mod dette Rige. — Imidlertid hindrede dette hende ikke fra, jo mere det lykkedes Ulfeldt, (ikke uden betydelige Opoffringer) [112]) at sætte sig fast i Christinas

112) To store Pengelaan giorde han Dronningen; det ene paa 60,000 Rdlr. efter hendes Obligation af 24. Sept. 1652. Herom forekommer følgende Sted i en Rapport fra P. Juel til Cantsleren af 16. Oct. 1652, hvoraf man seer, han dengang endnu ikke vidste at Sagen var afgiort: „Med de Penge, som Dronningen vilde laane af Hr. C. WF.,

personlige Gunst, i mere lidenskabelige Øieblik at lægge den ingenlunde upartiske Forkiærlighed for Dagen, hvormed hun, uden nøiere Kiendskab til alle særlige Forhold, betragtede hendes fornemme Client som en skyldfri og forurettet Mand af Ære, der allene var bleven et Offer for en Hof-Intrigue og politisk Cabale; med eet Ord, betragtede Ulfeldt ganske som han selv søgte at fremstille sig i Sverrige. Dette Lands Regiering underkastede han sig ogsaa offentligt som en Undersaat; imedens han paa samme Tid giorde Fordring paa, endnu at være i fuld Rettighed til den hele politiske Stilling i Danmark, som han selv hemmeligen havde unddraget sig fra.

Det var imidlertid aabenlyst, at Ulfeldt ikke paa een Tid kunde være svensk Undersaat og Rigshofmester i Danmark; og hans tvetydige Stilling imellem begge Riger giorde ham ogsaa i Sverrige til en Gienstand for Manges Mistillid og Mistanke. — Hvad Christine angaaer, da er det bekiendt, at allerede Holberg skarpt angriber denne Dronning for hendes Handlemaade imod Danmark i at beskytte Ulfeldt, paa en Tid da hun jævnligen yttrede det venskabeligste Sindelag mod denne Stat, der siden Brömsebro-Freden, i det mindste udvortes, stod i et aldeles fredeligt Forhold til Sverrige; og man har

„haver jeg ikke Visshed at noget endnu derudi er sluttet; han vil „ikke gierne deran, uanseet at man blandt anden Forsikkring byder „ham det Amt Wollin i Pommern til Underpant.“ — Artigt vilde det være, om Christine netop havde brugt Ulfeldts Penge til at kiøbe de kostbare Foræringer, hun om Sommeren 1652 giorde Piementelli. Han fik bl. a. et Diamantskors til 30,000 Rdlr., som der sagdes, havde været bestemt for Ulfeldt. (P. Juel til Cantsleren, den 2. Jul. 1652.) — En anden endnu langt betydeligere Sum laante Ulf. Dronningen kort før hendes Resignation, efter hendes Obligation paa 200,000 Rdlr., dat. Stockholm, d. 12. Jun. 1654. For et af disse Laan, eller begge, fik han det Pommerske Amt Barth i Pant, hvor han siden opholdt sig en Tid lang; men hans Capitaler, hvorfor han endnu fik Obligationerne tilbage 1661, har han vist nok aldrig seet det mindste af.

siden den Tid været uenig om, hvorvidt hun deri har handlet efter Ærens og Folkerettens Love. Det forekommer mig endnu tvivlsomt, om man, under de bestaaende Forhold, kan lægge Christina mere til Last af hendes offentlige Handlinger og Yttringer i Henseende til Ulfeldt, end at hun ogsaa heri ved enkelte Tilfælde lod sig henrive til den samme lunefulde og lidenskabelige Fremgangsmaade, som hun undertiden selv i Regieringssager lagde for Dagen. Hertil kan man vel henføre hendes Adfærd i det bekiendte Optrin med den danske Gesandt Peder Juel, som uden Tvivl snarere var et overlagt Spil, end, hvad Nogle have villet giøre det til, en improviseret Scene; og hvoraf imidlertid Juel drog sig ud paa en ligesaa kiæk som ærefuld Maade; endskiøndt man uheldigviis fra dansk Side ikke havde været forsigtig nok i det Tilfælde, man vilde bruge til at bevise Ulfeldts Uredelighed.[113]) — Man kan i øvrigt vel med nogen Grund antage, at Christinas personlige Hengivenhed for Ulfeldt og hans Huus har været meer end blot egoistisk, eller udgaaet fra politiske Beregninger. I det mindste bevarede hun den længe efter at al personlig Forbindelse med Ulfeldt var ophørt, og hun var fiernet fra enhver Deeltagelse i Sverriges politiske Forhold til Danmark.

Betragte vi paa den anden Side den, i et langt foregaaende Tidsrum i Danmark uhørte, trodsende Stilling, som Ulfeldt, understøttet ved den svenske Regierings Beskyttelse og Gunst, kunde antage ligeoverfor sin Konge og sit Fædreland —

113) Jeg maa bemærke, at senere fundne Papirer dog bestyrke mig i den Mening (som maaskee i svenske Archivdocumenter vilde finde flere Bekræftelser), at Christina drev sin Begunstigelse af Ulfeldt til en for en regierende Dronning upassende Partiskhed og Fortrolighed. At hun saaledes endog meddeelte ham Frederik III. egenhændige og officielle Skrivelser til hende selv og til den danske Gesandt, naar denne kunde tilstille Dronningen sin Monarks Depecher, (Afskrifter med Ulfeldts og Leonoras egen Haand vidne derom) kan vist nok henregnes til en slig upassende Adfærd af et kronet Hoved.

fra hvilket han, imod dets Forfatning, var undveget som oprørsk Undersaat, ligesaavel i hans Forhold til Rigsraadet, hvis Medlem han var, som til Kongen — da kunne vi ei andet end indrømme, at Frederik III. billigen har følt sig krænket ved det Medhold, den svenske Dronning gav Ulfeldt i hans ligesaa enorme, som urimelige Prætensioner, hvilke i Realiteten ikke gik ud paa mindre, end at Kongen og Rigsraadet i Danmark, med en uhørt Ydmygelse, skulde tilstaae den Uret, Ulfeldt var skeet, og restituere ham, uden alt Regnskab for den forbigangne Tid, i hans fulde Embedsmyndighed. Det er allerede bemærket, at Ulfeldt selv ikke har været i Stand til at tænke sig Mueligheden heraf, uden ved Hielp af de mod Danmark fiendtligt sindede Magters Understøttelse, og ved selv at optræde som sit Fædrelands aabenbare Fiende. Dette forkyndte han paa en Maade ogsaa i sin Apologie eller Værkeforsvar; og derpaa gik ethvert Skridt ud, som hans hele paafølgende Handlemaade i Sverrige medførte. Frederik III., der uden Virkning meddeelte det svenske Hof sine Klager over de offentlige Fornærmelser, Ulfeldt i bemeldte Apologie havde tilladt sig mod sin Monark og mod Riget, lod ogsaa udgaae et aabent Brev til Undersaatterne i Danmark og Norge (18. Sept. 1652) hvorved Skriftet confiskeredes; ikke uden en fuldstændig Deduction af Aarsagerne dertil, hvori med Sandheds Vaaben, og i en værdig og besindig Alvorstone, Ulfeldts Forvedbeskyldninger giendrives. Dette forfeilede ikke sin Virkning i Danmark, hvor den almindelige Mening, der aldrig havde været Ulfeldt gunstig, ikke blev det mere ved hans Adfærd i Sverrige; og hvor hans Parti endog blandt Adelen, med hvert Aar i samme Forhold blev svagere, som Kongens Magt forstærkedes. Imidlertid blev Sagen imellem ham og Kongen, eller den danske Regiering, endnu i flere Aar henstaaende i et Slags uafgiort Stand; fordi man idelig var i den Stilling, at

man maatte tage Hensyn til den offentlig erklærede Beskyttelse, Ulfeldt havde fundet i Sverrige. Frederik III. holdt imidlertid i sine Underhandlinger med denne Magt urokkelig fast ved den Fordring, at Ulfeldt skulde beqvemme sig til en Gienkaldelse, inden han kunde vente at opnaae Restitution; men meer end eengang erklærede Dr. Christina, at derpaa var ikke at tænke.[114]) For hendes Resignation anvendte hun endog sin personlige Mægling og Underhandling hos den danske Resident (P. Juel), for at formaae Kong Frederik til at give Ulfeldt hans Eiendomme tilbage, imod at udstede en skriftlig Erklæring — dog uden at være nødt til at ydmyge sig — og imod at forpligte sig til at tage sin Bopæl i et andet Land udenfor Sverrige[115]); da det, efter Dronningens egen Yttring, vel ei kunde være onskeligt for Kongen af Danmark, at Ulfeldt fremdeles opholdt sig i Nabolandet (Febr.—Apr. 1654). Men her traadte deels Frederik den Tredies vedvarende Uvillie og bestemte Vægring ved at gaae ind paa nogen Forsoning, saalænge Ulfeldt ikke

114) I en Relation fra P. Juul (1. Jan. 1653) raader han til, at give Ulfeldt Haab om en »Accord«, som den, Hannibal Sehested nød. Han troer, at „Ulfeldts intention heri er, at han mener noget saadant „reent vilde blive afslaaet af Kongen; hvorved Ulfeldt da fik Prætext „til at renuntiere offentlig, som allerede hemmelig er skeet, al „Respect og Troskab; og engagere sig med Sverrige."

115) Memoires de Chanut. T. III. p. 292—95. 316. 17. 343—49. Grauert („Christina, Königin von Schweden, und ihr Hof." I. Bonn 1837. S. 489—92) giør sig al muelig Umage for at sætte Dronningens Handlemaade i Optrinnet med Ulfeldt og Juel i det bedste Lys; men det lykkes ham ligesaa lidt hermed, som med den Skygge, han vil kaste paa Chanuts troværdige og nøiagtige Fortælling efter Juuls Meddeelelser. At den ligefrem er givet efter P. Juels Beretninger, seer man af Overeensstemmelsen imellem Chanut og Fragmenterne af Indholdet af Juels Relation om Begivenheden. (*Fryxell.* Handlingar rörande Sverges Historia, ur Utrikes Arkiver. I. p. 100. 101.) Endnu mere fremlyser dette af en omstændelig Rapport af den hollandske Gesandt C. van Beuningen. (Upsal. 17. Apr. 1654.) Jeg har ogsaa fundet Juels egen Rapport; men den er næsten heelt igiennem i Chiffre.

tilstod og afbad sin Brøde, i Veien; deels indtraf Begivenheden med den ubevislige Beskyldning mod U., at have tilvendt sig en til Subsidier for Carl II. bestemt Sum paa 24,000 Rdlr., og det for Kongen og hans Gesandt ubehagelige og krænkende Optrin paa Stockholms Slot, som Christina fremkaldte. Saaledes forlod ogsaa denne Dronning nogle Maaneder sildigere Sverrige, uden at Ulfeldt, der i hende tabte en Beskytterinde, af hvem han haabede det Meste, var kommen sit Maal nærmere, og uden anden Forandring i hans Tilstand, end at hans Formue var formindsket med over halvtredie Tønde Guld. Dersom da Grevinde Ulfeldt, som der fortælles,[116]) har fældet mange Taarer over Christinas Resignation, da var det vist ikke uden Grund.

Fra svensk Side vedblev man, endog efter Dronningens Resignation, at trænge paa en Afgiørelse af Sagen til Ulfeldts Bedste; da det ei allene gialdt hans politiske Stilling i Danmark, men ogsaa hans der efterladte Midler. Det danske Hof, der i det Hele kom i et mere og mere misligt og usikkert Forhold til Sverrige, hvilket man paa begge Sider følte, søgte at undgaae videre Berøring af den Ulfeldtske Sag, som man Tid efter anden i Stockholm bragte paa Bane; ogsaa efter Carl Gustavs Thronbestigelse. Saaledes finder man endnu 1655, at Wibe fra Kiøbenhavn indhenter Betænkning hos den danske Resident Juel, om hvorledes man bedst skulde forholde sig, „dersom de Svenske urgere saa haardt paa et Grændsemøde i Hr. Corfitz Ulfeldts Sag." Den førstes egen Mening er, at man for at giøre Mødet frugtløst, kun behøver at fremsætte den Paastand: at Ulfeldt ved sin „Pasquil mod Kongen, Rigsraadet og hele Regieringen i Danmark", har tabt al Adkomst til at beskyttes ved det Stettinske Fordrag; og at han

---

[116]) I en tabt Rapport fra P. Juel, af 10. Jun. 1654. s. Indholdsfortegnelsen hos Fryxell. l. c. pag. 102.

herfor bør staae Kongen og Raadet i Danmark til Rette. Herpaa vilde svenske Deputerede aldrig indlade sig; og paa den Maade vandt man i det mindste Tid. [117])

Hvorledes man nu endog, under de to Rabo-Staters politiske Forhold, i Sverrige kunde finde Anledning og Paaskud til at beskytte Ulfeldt: saa var Maaden, hvorpaa han erhvervede denne Beskiermelse og søgte at benytte den til sit Fædrelands Skade og Fordærvelse, lige nædel, forbryderisk og strafværdig. Ulfeldt havde ikke trøstet sig til, i Danmark selv, (hvor det desuden havde staaet til ham, enten at slutte sig til den nye Konges Parti og Interesse, eller, med sin uhyre Formue, at trække sig tilbage fra Hoffet og Statslivet) at lade sin Handlemaade offentlig undersøge og paakiende. Det var netop en saadan Redegiørelse for hans Embedsførelse, som Frederik III. forlangte, som Ulfeldt i sine arrogante, af Selvroes altid overflydende Indlæg og Forsvarsskrifter foregav at være i Stand til og at have tilbudet; men som han dog aldrig vilde underkaste sig, og som han unddrog sig fra netop paa den Tid, da Kongen synes at have været alvorlig betænkt paa at fordre den af ham. I Stedet for at møde sine Modstandere blandt Hofpartiet i aaben Kamp, havde han som en feig Rømningsmand selv opgivet sin høie Post og Stilling; men derved endnu ikke afskaaret sig enhver Udvei til Forsoning med sin Konge, og til at vende i Fred tilbage til Fædrelandet. Dette skete først, da han udgav et Skrift, der havde et Slags Lighed med de Stridsskrifter, man i to fiendtlige Lande, naar Krigen er erklæret og udbrudt, uden Skaansel gienfidigen udsender; da han vedblev paa en for Kongen høist krænkende Maade at klage, beskylde, pukke og angribe Regieringen, i Stedet for med Beviser at forsvare sig; men endnu mere, da Ulfeldt ved en i flere Aar fortsat Række af forræderiske

[117]) Br. fra P. Wibe til P. Juel. 19. Marts 1655.

Bestræbelser for at skade Danmark, vante sig selv til at regnes blandt sit Fædrelands værste Fiender og Avindsmænd, som det aldrig mere frivilligt og roligt kunde optage i sit Skiød. Hvorledes han under Christinas Regiering ved Raad og Daad tiente hende, og hvorledes han ved enhver god Leilighed søgte at ophidse hende imod Danmark: viser der sig Spor nok af i Historien [118]), endskiøndt vi hidtil saagodt som aldeles mangle de samtidige, hemmeligere Kilder, Vedkommendes confidentielle Brevvexlinger, og desværre, ved et uheldigt Tilfælde, næsten alle den danske Residents Beretninger netop for disse Aar. — Imidlertid er i det mindste een saadan Kilde bevaret, i den engelske Ambassadeur Bulstrode Whitelocke's Dagbog over sit Ophold i Sverrige i en Deel af Aarene 1653 og 1654, som først omtrent hundrede Aar efter hans Død kom for Lyset. Denne, ved en høi Grad af Simplicitet og Sanddruhed udmærkede, for Historien og Tidsskildringen interessante og lærerige Bog, meddeler tilfældigviis ogsaa endeel Træk til Ulfeldts Charakteristik, bestyrker Andres Beretninger om den Gunst, Christina havde skienket ham; og lægger tillige for Dagen, hvorledes den Rolle, han spillede ved det svenske Hof, allene var bygget paa den Fordeel, man fra forskiellige Sider giorde Regning paa at kunne giøre sig af Ulfeldts mod Danmark svigfulde og forræderske Sindelag og Anslag, hvilke han altid var rede til at meddele, hvor han kun fandt en Fiende af hans Fædreland, der vilde benytte dem.

Whitelocke var som Cromwells og Republikens Ambassadeur sendt til Sverrige for at indlede et Forbund med denne

---

118) Det berettes ogsaa allerede i en anonym samtidig italiensk Beretning (Dello Stato particolare della Regia corte di Suecia), hvis Forfatter 1654 var i Stockholm: at Corfitz Ulfeldt især var den, der søgte at bevæge Christina til at angribe Danmark med Krig, og at hun omsider havde giort det, om ikke Oxenstierna havde været derimod. (*Archenholtz* Mem. de Christine. II. Append. p. 91. 92.)

Stat, og saaledes modarbeide Hollænderne, med hvis Somagt den engelske i den udbrudte Krig endnu ei kunde maale sig; og hvis Tractater med Danmark kunde blive farlige for Englands opblomstrende Søhandel, og sigte til at udelukke dets Skibe fra Østersøen. Ulfeldt var selv den, som havde bragt Danmark over paa den hollandske Side, og han havde selv underhandlet for Christian IV. og Frederik III. med de Stuartske Konger; men nu havde Bladet vendt sig. Nu opgav han sine høifornemme Venner, Generalstaterne, og søgte ved ethvert anvendeligt Middel at indsmigre sig hos Whitelocke. Denne havde neppe været et Par Dage tilstede efter sin Ankomst, før den adelstolte Rigshofmester giorde den republikanske Gesandt sin Opvartning. Det faldt den hovmodige Adelsmand ligesaa let, nu at hylde den revolutionaire Republik i England, og dens militaire Dictator [119]), som tilforn at giore Væsen af de høimægtige Herrer Deputerede i Holland. Et af de Midler, han især anvendte for at vinde Whitelocke, og virke giennem ham til at drage England over til Sverrige og stemme Protectoren til Angreb paa Danmark, var Sundtolden og Øresunds Frigivelse; en Sag, hvorom denne Forræder, som der uden Tvivl selv havde fundet en af sine Rigdomskilder, flere Gange meddeelte den engelske Ambassadeur hemmelige Underretninger. [120])

119) 31. Mart. 1654. „Whitelocke fik Besøg af Ulfeldt, som gav ham endeel betydende Underretninger om Danmark, der vare nyttige for England; og beviisnede stor Agtelse og Hengivenhed for Protectoren og Republiken.“ *B. Whitelocke's* Dagbok öfver dess Ambassade til Sverrige. Övers. från Engelsk. Ups. 1777. p. 495. (Jeg maa uheldigviis anføre denne, i øvrigt gode Oversættelse, da det Kongel. Bibl. savner dets Exemplar af Originalværket.)

120) For Ex. 13. Mai. 1654. „Ulfeldt besøgte Whitelocke, og talte især om Englands Interesse, og om Sundtoldens Betaling til Kongen af Danmark; hvori han af Ulfeldt fik nyttige Underretninger, som vilde været til stor Fordeel for Protectoren og Republiken, i Fald man rigtig havde benyttet dem. Denne Herre havde saa stor Agtelse og Venskab for Whitelocke, at han ikke skiulte noget som var ham

Desuden gav han Whitelocke, deels selv, deels maaskee ved sin Frænde og Svoger Ebbe Ulfeldt, der kort efter Rigshofmesterens Undvigelse, ligeledes havde begivet sig til Sverrige [121]), al den Underretning om Danmarks svage Tilstand og Forsvarsmidler, som Whitelocke attraaede; opmuntrede ham til at bringe Protectoren til at forekomme Hollænderne, og ved et hurtigt Overfald at bemægtige sig Siælland, der ingen Modstand kunde giøre; hvorved Skaane og de øvrige danske Lande paa hiin Side af Sundet naturligviis maatte tilfalde Sverrige. Man underrettede tillige Whitelocke om, hvilke Punkter i Norge der lettest kunde angribes og indtages af en engelsk Flaade; og raadede til, hellere end at angribe Kronborg, med en tilstrækkelig Styrke at giøre et Angreb paa Kiøbenhavn, som var slet befæstet og bevogtet og let vilde kunne indtages. Her vilde England faae en ypperlig Havn, og kunde med liden Bekostning anlægge en stærkere og bedre Fæstning. Naar Hovedstaden var falden, vilde det øvrige af Siælland snart følge efter; og England blive Herre ikke allene over Sundet, men over al Handel i Østersøen. Ja det hele øvrige Danmark, hvor man

bekiendt angaaende Sundet, Danmark og det svenske Hof.' Dagbok. p. 678. — 19. Mai. 1654. „Ulfeldt medbragte en Memoire, skreven paa Fransk, angaaende Sundet, hvori han viste ligesaa stor Hengivenhed for Protector og England, som Fiendskab (alvighet) mod sit eget Fædreland." pag. 711. (Denne Memoire, „om at skaffe sig fri Passage giennem Sundet", havde Ulfeldt først skrevet paa Spansk, og viist Whitelocke d. 3. Mai.; men lovede ham den oversat paa Fransk. p. 615.)

121) Der omtales hos Whitelocke en „dansk Adelsmand af høi Værdighed og stor Indsigt", som dog vilde have sit Navn fortiet, og derfor ikke nævnes af Whitelocke (pag. 508), og som tilligemed Corfitz meddeelte Ambassadeuren alle disse Efterretninger. Denne anonyme Forræder synes ei at kunne have været nogen Anden, end Ebbe Ulfeldt, der var en ret dygtig Militair, og nøie maatte kiende Danmarks slette Tilstand fra den Side. Om ellers Mistanken kunde falde paa Hannibal Sehested, og om han paa samme Tid, som Whitelocke, har opholdt sig i Stockholm, kan jeg for Øieblikket ikke nærmere undersøge.

var kied af Kongens voldsomme Styrelse [122]), vilde ikke tøve med at give sig under Protectoren.

Whitelocke, en ligesaa forstandig, som retskaffen Mand, tog vel ikke Alt, hvad de danske Landsforrædere betroede ham, for afgiort; men benyttede deraf, hvad han, i sin diplomatiske Stilling, maatte give Agt paa; imedens han dog selv fandt, at disse fremmede Herrer gik videre i deres Fortrolighed, end han havde ventet. „Tag ei ilde op — sagde han engang — hvor kan I, som indfødt Dansk, have en frelst Samvittighed, naar I aabenbare saa mange for Jert Land skadelige Omstændigheder?" — Dertil blev Svaret: at den som er landflygtig, har ingen Pligter mod sit Fædreland; snarere maa han finde sit Fædreland, der hvor han kan leve og aande, end hvor han er født; desuden meente han at giøre Danmark en Tieneste ved at bringe det under Protectorens Magt, hvortil han af alle Kræfter vilde bidrage, o. s. v. [123])

Det er let at slutte sig til, at Ulfeldt, ved saa aabenbart og umiskiendeligt at lægge for Dagen, at han kun tragtede efter at hævne sig, det koste hvad det vilde, og at det var ham ligegyldigt, hvor meget han skadede sit Fædreland, naar han kun selv tilfredsstillede sin Lidenskab, i Sverrige dog ei kunde vinde almindelig og ublandet Agtelse eller Tillid. Dronning Christina havde han imidlertid ganske indtaget, og viste sin Erkiendtlighed og Hengivenhed ikke blot ved at følge hende ned til de danske Grændser, da hun (i Jul. M. 1654) i Stedet for at benytte de for hende udrustede Krigsskibe, pludseligt og uventet forlod Landet, og tog Veien giennem Danmark

---

[122]) „Den nuværende Konge af Danmark — tilføiede Ulfeldt — styres af hans Dronning og nogle af hendes Folk, som hverken have Ære, Kundskab eller Erfarenhed i Statssager; men ere egensindige og hovmodige." Wh. Dagbok. p. 514.

[123]) Whitelockes Dagbok. p. 508-515. (5te April 1754.)

til Hamborg; men ogsaa ved at gjøre et endnu større Of[illegible] end det forrige, af sine fra Danmark ranede Midler. [illegible] kort før Dronningens Afreise (som Obligationens Datum viser) havde hun faaet 200,000 Rdlr. til Laans af Ulfeldt. Ikke [illegible] hermed; ogsaa hendes Efterfølger, skjøndt langt mindre gun[illegible] stemt for Ulfeldt, fandt det meget beleiligt at kunne plyndre ham, under Formen af Pengelaan, ligesom den danske Rigs-hofmester havde plyndret Andre. Man kan ikke andet end for-bauses over den yderlige Ligegyldighed, hvormed Ulfeldt paa den Maade udøste sine Midler; thi ikke blot var et Laan til Dr. Christina næsten det samme, som at miste sine Capitaler; men selv Carl Gustavs Gunst kjøbte han dyrt nok ved [illegible] Laan, der heller aldrig bleve erstattede. Denne Fyrste havde, efter Ulfeldts Ankomst til Christinas Hof, en Tid lang ikke yndet ham, og offentlig dadlet hans hele Opførsel; hvorfor Christina [illegible] ikke uden Bekymring for ham ved hendes Resignation.[184] Imidlertid indsaae Carl Gustav for vel, at ikke allene Ulfeldt selv maatte kunne være ham til Gavn, hvis en Krig udbrød med Danmark; men at endog blot hans Ophold i de svenske Sta-ter var et Middel til at holde det danske Hof i bestandig Ura. Kong Carl (som desuden allerede strax efter sin Regierings-tiltrædelse 1654 laante Penge af Ulfeldt, og følgende Aar en meer end dobbelt saa stor Sum) undlod heller ikke (som alle-rede ovenfor i et enkelt Tilfælde er omtalt) at fortsætte Dr. Chri-stinas ivelige diplomatiske Skridt og vedvarende Prætensioner til det danske Hof, at dette skulde indgaae en Forening om Ulfeldts Restitution, i det mindste i Besiddelsen af hans sequestrerede Eiendomme i Danmark. Slige Skridt fra en Magts Side,

---

[184]) „La Reine fut fort en peine de ce que deviendroit le Grand Maistre Ulfeld; elle sçavoit que le Prince de Suede ne l'aimoit point, qu'il avoit toujours blamé, & blamoit encore hautement toute sa conduite." Mem. de Chanut. III. p. 295.

var i lang Tid havde staaet paa en saadan Fod med Danmark, at man her vel vidste, hvor lidt man kunde stole paa Freden, naar den beleilige Tid til Krig var for Haanden, kunde i ethvert Tilfælde ikke have megen Virkning. Men Frederik III. kiendte desuden af Juels Beretninger meer end nok til den Rolle, Ulfeldt under Christina havde spillet i Stockholm; at han 1655 forlod denne Stad og med sin Familie begav sig til Pommern [125]), hvor han levede et Par Aar, var uden Tvivl egentlig fordi der nu intet Hof var i Stockholm, og for at være Carl Gustav og denne Konges Krigsskueplads nærmere. Den Underkastelse og Deprecation af Ulfeldt, hvilken Frederik III. som ufravigeligt Vilkaar fordrede under Dr. Christina, synes det vel som man længere hen ikke forlod sig paa, eller vilde nøies med. Man vidste ret godt i Danmark, at en saadan trodsig, hævngierrig, rænkefuld og forræderisk Fiende, var ikke at stole paa; og heller ikke var det let at finde den rette Maade at giøre ham uskadelig paa, under de farlige politiske Conjuncturer, hvori Danmark var sat. Disse tog endelig en saadan Vending, at man maatte giøre den farlige Erfaring, hvorledes en Forræder mod sit Fædreland, der i flere Aar havde arbeidet paa at bringe det i Afhængighed af Sverrige, nu virkelig kom sit Maal paa det allernærmeste; og det fordi Carl Gustav, skiøndt noget sildigere end Ulfeldt havde ønsket, gik ind paa dennes Planer til Danmarks Underkastelse — i det mindste til en saadan Svækkelse af dette Rige, der kunde sætte Sverrige i Besiddelse af Landene paa hiin Side af Sundet. — Det kunde imidlertid under disse

---

125) Dr. Christina havde her afstaaet ham Amtet Barth og andre Godser, i Hypothek for de Summer, han havde laant hende. Af et sildigere Brev fra denne Dronning til Ulfeldt seer man, at der fra den svenske Regierings Side er giort hende Vanskeligheder i Henseende til denne Afstaaelse.

Omstændigheder være Tvivl underkastet, om man handlede politisk rigtigt, i det man i Danmark bortviste en uventet Leilighed, der netop mod Slutningen af 1656 aabnede sig til at underhandle med Ulfeldt paa en anden Maade end hidtil. Her synes det som Dronning Sophia Amalia og det mod Ulfeldt og Leonora fiendske Hofparti have virket skadeligt paa Frederik III., og bevæget ham til en Handlemaade, der i det mindste var uklog, om ikke Kongen uværdig. [126])

Hvis man, efter det Foregaaende — uden Hensyn til personlige Forhold, der hverken i Moralen eller Statsretten kunne gielde — endnu kunde være tvivlraadig om, hvilken Charakter man vil tillægge Ulfeldts Sindelag imod sit Fædreland fra 1651 til 1657: da ligger den tydeligste Commentar til hans Handlinger, og den bedste Fortolkning over det, som kunde være skiult eller mindre klart i hans Opførsel under Christina, i hans Handlemaade fra det Øieblik af, at Carl Gustavs Planer mod Danmark vare decidérede. Da Kongen efter sin Thronbestigelse 1654, endnu vaklede imellem de to Krigsplaner, enten at angribe Polen eller Danmark, og Rigsraadets fleste Medlemmer stemte for det første: holdt Ulfeldt ved sin sædvanlige Mening, som han havde giort alt muligt for at bibringe Dr. Christina. Saaledes var nu ogsaa hans Raad til C. Gustav, først at angribe Danmark, som det letteste og sikkerste Foretagende. Det skeete dog ikke endnu; og medens Carl Gustav gik seirende frem i Polen, sad Ulfeldt stille paa Slottet Barth i Pommern, for at oppebie Krigens Udfald.

---

126) Jeg sigter her til Leonore Christines pludselige Reise til Danmark i November 1656, og Maaden hvorpaa hun i Korsør blev behandlet og bortviist. Da der hverken havde været mindste Fare, eller noget for Kongen fornedrende i at modtage Grevinde Ulfeldts Meddelelser, om ikke hende selv: er det alt for klart, at Hofpartiets skadelige Raad og Indflydelse har virket paa Kongen. Den interessante, næsten ubekiendte Begivenhed skal jeg i en følgende Tid fuldstændigen oplyse.

Men da den svenske Konge i Julius 1657 pludseligt brød op med sin Hovedmagt, og vendte sig mod Danmark for at tugte en Stat, som med daarlig Ubesindighed havde begyndt Krigen: da var det ikke Tid for ham, længere at blive uvirksom. Langt fra, at der hos Ulfeldt endnu skulde havde slaaet nogen Blodsdraabe for hans med Undergang truede Fædreland, havde han nu netop naaet sine Ønskers og de Planers Maal, hvorpaa han i flere Aar havde arbeidet. Stolthedes og Hævngierrigheds egoistiske Lidenskaber vare de eneste Drivefiedre, som beherskede hans Siæl. For dem havde han allerede opoffret en stor Deel af de Rigdomme, som han 1651 havde bragt i Sikkerhed udenfor Danmark; og han betænkte sig heller ikke nu paa det sidste Skridt til at fuldende sin Løbebane som Landsforræder. At styrte Frederik III. fra Thronen var en Udsigt, der kildrede disse hans Lidenskaber alt for meget til at han skulde finde noget Øieblik til at overveie, om en saadan Begivenhed, hvis den endog var muelig, vilde have hiulpet ham selv frem i det Fædreland, han til en saadan Grad havde mishandlet. Ligemeget, om Danmark, ydmyget og tilintetgiort, traadtes i Støvet af Fienden, naar han selv kun fik Hævn over en Konge, der havde saaret hans Stolthed, og Leonore Christine blev hævnet paa den Dronning, der ikke vilde erkiende og taale hende som sin Lige. — Jeg vil nu kun, i en kort Gientagelse af de vigtigste bekiendte Hovedtræk, lade Historien tale.

Saasnart Carl Gustav i Polen havde besluttet sig til med Hurtighed og Kraft at benytte den usle Tilstand, hvori han alt for vel vidste, at Danmark havde begyndt en Krig, som det hverken havde Penge, Tropper eller Generaler til at føre, og hvis Begyndelse var ligesaa slet og ufornuftigt anlagt, som Enden blev hastig, ulykkelig og ydmygende: lod den svenske

Konge Corfitz Ulfeldt, som han havde tillagt Titel af „hemmelig Raad" (eller Geheimeraad), komme til sig fra Slottet Barth i Pommern, hvor han endnu opholdt sig. Han traf allerede den svenske Armee paa Veien til Holsten, og fulgte siden i Hovedqvarteret Carl Gustav paa hans ilende Seierstog giennem Hertugdømmerne. Spørge vi nu, i hvilken personlig Stilling Ulfeldt fremtraadte, da han efter 6 Aars Forløb igien betraadte Danmarks Grund i den Konges Følge, der kom med det Forsæt, om ikke heelt at erobre dette Land, dog at bibringe det et Stød, hvoraf det ikke let skulde reise sig; og om Ulfeldt virkelig, ved at afsige sig sit Fædreland, og træde i den fiendtlige Magts Tieneste, havde erhvervet sig et Slags Ret til at handle som svensk Statsborger, eller som den svenske Konges Tiener: da erfare vi med et Slags Forundring af hans egne sildigere Ord, at han ikke vilde vide af at have staaet i et saadant Forhold; at han selv ikke har villet erkiende, nogensinde at have indgaaet Forpligtelser mod Carl Gustav, eller aflagt nogen Eed til denne Konge; at han altsaa 1657 kom til Danmark som en privat Landsfiende, der med fremmed Magt vilde tiltvinge sig af den Konge og Stat, han havde forraadt, hvad man efter alle gieldende Love og Retsgrundsætninger havde frataget en oprørsk Undersaat, der nu omsider aabenlyst, hvad han saa længe mere hemmeligt havde giort, førte Avindskiold mod sit Fædreland. Han vedgaaer dette selv et Par Aar sildigere [127]), da han med skuffede Forventninger, i en piinlig Stilling som svensk Fange, maatte forsvare sig mod Beskyld-

[127]) I et vidtløftigt egenhændigt Udkast til et Forsvarsskrift mod de ham 1659, under hans Arrest i Malmøe tillagte Beskyldninger. Dette meget interessante Document, der synes at være affattet for at indgives til Kongen og det svenske Rigsraad, vil i sin Tid fuldstændigt blive meddeelt. Det er et af de vigtigste Actstykker til at vise Ulfeldts hele Forhold til Kong Carl Gustav og den svenske Regiering, under denne Konge.

ninger for et nyt Forræderi, men imod den Konge, han troligen havde hiulpet til dybt at ydmyge Danmark: „Med mig — ere hans Ord — er aldrig nogen Capitulation om nogen Tie„neste oprettet; jeg haver ingen Bestalling, jeg haver ingen „charge, ikke heller nogen pension. Jeg haver ingen Eed „giort, som de berette, hvilket ikke skal befindes; thi det er al„drig skeet. — Udi den første Krig, som blev ført imod de „Danske, opvartede jeg Hs. Kong. Majestæt som en Volun„taire, og mig blev given hemmelig Raads Titel [128]); „hvilken var ikke en Titel for mig, som haver havt saa høie „charger, at jeg næst Kongen havde ført Commando udi „tvende Kongeriger, og det udi mange Aar; saa at slig en „Titel beqvemmer sig bedre til de tydske doctores, som tiener „til Hove, end for mig. Jeg taug dog stille, fordi jeg vilde „Ingen være udi Veien, eller desobligere; thi samme Titel „var mig mere til Spot end Ære. Og varede dette ikke „længer, end til den Krig var til Ende; og havde jeg mig „dog til intet, enten ved Eed eller Skrift oblige„ret; men hvis Tieneste, jeg forrettede hos Hans „Kong. Majestæt var voluntaire, og giort af et godt, „oprigtigt Gemytte. Og vil jeg forhaabe, at jeg haver „tient Hans Kong. Majestæt paa samme Tog og Expedition „saaledes, at Hans Kong. Maj. ikke med Billighed over mig „kan klage." — Deri maatte den svenske Konge vel i det mindste give Ulfeldt Ret, at han ikke havde forsømt noget,

128) Ikke blot Titel, men virkelig Bestilling, hvilket sees af den i Jul. 1657 i Stralsund af Carl Gustav udstedte kongelige Bestalling til Ulfeldt. „Wohingegen offtgedachter Hr. Graf von Ulfeldt sich uns zu „unsern Diensten anheischig gemachet; gestalt wir Ihn unter die „Zahl unserer vornehmsten Minister aufgenommen, und „demselben die charge unsers Geheimbden Rathes beygelegt „haben; dabey er denn schuldig und verpflichtet seyn soll" o. s. v.

hvori han af et oprigtigt Gemyt kunde befordre Danmarks Ulykke og Fornedrelse.

Den 12te August 1657 udstedte Ulfeldt fra Langenwedel i Holsten sit offentlige Manifest som Fædrelandsforræder; jeg mener den bekiendte Opfordring til Jyllands Landsdommere, og Adelens Land-Commissairer, om at falde fra Riget og Kongen og sværge den svenske Kong Carl Troskab, hvem Ulfeldt i dette officielle Document, i liden Overeensstemmelse med hans ovenanførte Erklæring, som han to Aar sildigere, i en heelt anden Situation, afgav, overalt benævner: „min allernaadigste Konge og Herre." Dette stærke Vidnesbyrd om Corfitz Ulfeldts Forræderi blev vel neppe engang det stærkeste, som han aflagde; men i øvrigt indeholder Documentet et fuldkomment Beviis paa, hvorledes Ulfeldt nu offentlig fremtraadte som Landsfiende og sin Konges Avindsmand, i det han opfordrede Adelen, Landets mægtigste, eller saa at sige eneste Stand, til Opstand og Frafald fra den bestaaende Regiering, og til at hylde den fremmede Konge, der selv havde vedkiendt sig, at han turde forvente inden fer Maaneder at faae hele Danmark i sin Magt. [129]) Saa vist det i øvrigt er, at Corfitz Ulfeldt ved dette Manifest giorde det første Skridt til at udføre, hvad han i Sverrige havde lovet, at bringe et stort Parti af den danske Adel til at falde fra Kong Frederik: saa skuffedes derimod aldeles enhver Tillid, som Carl Gustav i den Henseende kan have sat til sin forræderske Raadgiver. Hvor stor Skyld Adelen endog havde i Statens Svaghed og Landets Ulykke, saa var den dog ikke sjunken til den Grad af Feighed og Nedrighed, som han forudsatte. Ikke Een lod sig lokke af de Ulfeldtske Løfter, eller skræmme af hans Trudsel med den svenske Konges Hævn og Vrede. Ja, ikke

129) *Puffendorf* de reb. gestis Caroli Gustavi. Ed. 1729. p. 328. (Lib. IV. §. 68.)

eengang en Eneste af dem, som endnu heldede til hans Interesse, eller af dem, han ved Pengelaan havde søgt at knytte til sit Parti, følte nogen Drift til at nærme sig til ham. Hans almindelige Opfordring til den jydske Adel — et Skrift, hvis overmodige, pralende og truende Tone, blandet med uforskammede Angreb paa den danske Konge og Regiering, og med Sophismer, der i en saa ultra-aristokratisk og fordum selvraadig Magnats Mund ikke kunde have stor Overtalelseskraft — blev uden alle Følger, om man ikke snarest vil tillægge det den, at det forstærkede Hadet og Forbittrelsen mod dets Ophavsmand. Det gav ogsaa Anledning til en, som det synes meget snart efter dets Fremkomst nedskreven Protest og Giendrivelse (formodentlig af en lærd eller geistlig Mands Pen) [130], der ikke allene, i dens bittre og sarkastisk-spottende Udfald og Svar, viser, hvor vel bekiendt Ulfeldts Charakteer og Handlemaade 1657 var hos Middelstanden i Danmark; men ogsaa paa en mærkværdig Maade lægger for Dagen, at man fra meer end een Side meget vel indsaae, hvor brøstfældig den hele Statsmaskine var, og hvor meget den trængte til en Grundforandring.

Ligesaa forgieves blev en senere Indbydelse, som Ulfeldt den 1ste September fra Frederiksodde (Fredericia) udstedte til 4 af Rigsraadet og Adelen, om selv at sammentræde i et Møde med ham, eller formaae Frederik III. til at sende Andre,

---

130) Dette lader sig slutte af de jævnligt forekommende latinske Udtryk og Allusioner til romerske Forfattere, m. m. Uagtet Skriftet („En upartisk Commentarius og sandfærdige Meditationes over C. Ulfeldt's Skrivelse til Raadet i Jylland"), om hvis unævnte Forfatter man aldrig er kommen til Kundskab, lider under sin Tids sædvanlige Feil, overflødig Snaksomhed og ufrugtbar Vidtløftighed, kunde det vel fortiene, ved flere mærkelige og med megen Frihed og Dristighed affattede Yttringer og Bidrag til Tidsskildringen, at bekiendtgiøres. Adskillige mærkelige Steder har Nyerup ladet aftrykke. »Efterretninger om K. Frederik III.« Kbh. 1817. S. 300–303.

for at underhandle med Ulfeldt. Hverken i Ord eller Gierning modtog han herpaa noget Svar; og Carl Gustav trængte heller ikke til Forræderens Hielp. En bedre fandt han i sin egen Duelighed som Hærfører, i sin Armees Udholdenhed, og i Naturen, der i Januar 1658 slog den Iisbro over Belterne, hvorpaa Carl Gustav uden al Modstand kunde føre sin Hær fra Jyllands Kyster over til Siælland. At Corfitz Ulfeldt i øvrigt gierne, hvor der kun var Leilighed, blev sit Kald tro, viiste han bl. a. ved at være den, som ved List og Svig fik Commandanten i Nakskov til, uden at løsne et Skud, at overgive denne temmelig faste Stad; hvorved han bortryddede den eneste Hindring for Carl Gustavs Marsch over Smaaøerne. Hvad Følelse der boede i Ulfeldts Bryst imod sit Fædreland, saae man ogsaa tidligere, da han ikke allene, tilligemed Leonore, roligt kunde opholde sig i den svenske Leir for Fredericia, og være Vidne til at den eneste Formuur for Nørre-Jylland og Øerne blev tagen med Storm; men ogsaa umiddelbart efter Stormen kunde begive sig ind i den plyndrede By, hvor man veed, at han aflagde et vist nok ikke behageligt Besøg hos den ulykkelige, under Beleiringen haardt saarede Rigsmarsk Anders Bille paa hans Dødsleie.[131]) At Ulfeldt heller ikke ved denne Leilighed og under Krigen, som han selv hialp til at føre mod sit Fædreland, glemte sine Finantser, vil man af hans sædvanlige Grundsætninger i den Henseende kunne formode. Han sørgede i det mindste ikke allene for at skaffe sit eget og sin Svigermoders Godser fritagne for alle Krigsbyrder;

[131]) At man har tillagt Ulfeldt dette som et Træk af skadefro Hævngierrighed, er imidlertid ugrundet. Det har tværtimod (som man kan slutte af et Brev fra Ulfeldt til And. Bille, dat. Stralsund d. 27. Jan. 1652) været en Yttring af Erkiendtlighed, forbi Ulfeldt den Tid havde erfaret, at A. Bille dømte mildere om hans Undvigelse, end Andre i Raadet.

men lod sig af Carl Gustav anvise Rigsraad Christen Skeels, Rigshofmesteren Gersdorffs og Cantsler Sehesteds Godser i Jylland, tilligemed Godset Palsgaard, til sin Underholdning; Alt med lignende Fritagelse. [132]) Der kan neppe være Tvivl om, at Hensyn til personligt Fiendskab har bestemt Valget af disse Adelsmænds Godser til en saadan Bestemmelse.

Vi forbigaae de senere Begivenheder indtil Carl Gustavs Landgang paa Siælland ved Vordingborg d. 11. Febr. 1658. Faa Dage derefter havde han det danske Riges Skiebne i sin Haand; men, hvad neppe Nogen, der kiendte denne Konge, havde ventet sig, skeete dog. Carl Gustav vovede ikke i rette Oieblik det afgiørende Skridt, hvorved han kunde have benyttet Frederik den Tredies, Hoffets og Hovedstadens paniske Skræk, og ved at bemægtige sig det paa Angreb og Forsvar reent ubekavede Kiøbenhavn, efter al Sandsynlighed i det mindste havde vundet enten Siælland eller Norge til det, han aftvang Frederik III. Han glemte, over en forsigtigere Politik, at gribe Krigslykkens sidste Krands — eller han kiendte maaskee ikke ganske de utrolig slette Forsvarsanstalter i Siælland og i Hovedstaden. Heri handlede han imidlertid imod Ulfeldts Raad; eller fulgte det kun halvt. Ligesom denne havde styrket Carl

[132]) I en tydsk Skrivelse fra Lars Fleming (han var Krigs-Kammer-præsident ved den svenske Armee) dat. Frederiksodde d. 1. Nov. 1657, underrettes de svenske Krigs-Commissairer om denne kongelige Concession til Hs. Majestæts „Geheimbden Rathe, Ihro Hochgräfl. Excellentz dem Hrn. Grafen von Ulfeldt.“ Der nævnes Herregaarden Urup (Skanderborg Amt) som Ulfeldts eget Gods, hans Svigermoders Godser Boller og Rosenvold, Godset Stougaard, tilhørende Chr. Th. Sehested, og de to øvrige ovennævnte Herrers Godser i Jylland, foruden Palsgaard; hvilket Alt var bevilget Ulfeldt til hans „tractement“, frit for alle Contributioner, Indquarteringer, Bibrag til Magaziner, og andre Krigsbyrder.

Gustav i hans Beslutning, at gaae over Langelandsbeltet[133]), da de fleste svenske Generaler i Rigsraadet, som holdtes i Nyborg, vare derimod, saaledes var det ogsaa ham, der raadede til, at Kongen, da han engang havde sin Hær i Siælland, uden Ophold skulde rykke lige mod Kiøbenhavn, og med eet Slag afgiøre Hovedstadens og Rigets Fald; siden Alt var der i saadan Skræk og Forvirring, at der ikke var at tænke paa Modstand. (Puffendorf. p. 363.)

Men i det Kong Carl, som man allerede traf i Vordingborg, da man troede ham i Fyen, her laante Øret til de danske Forslag om en Fred, som man over Hals og Hoved skyndte sig med at tigge om: vilde han dog endnu tilføie Frederik III. og det danske Folk den dybeste Ydmygelse, Nogen havde kunnet udfinde. Kongen kiendte Ulfeldt saa vel, og stolede saa trygt paa hans hævngierrige Had til den danske Konge, at Carl Gustav valgte ham, fremfor nogen af sine egne, tilligemed den svenske Rigsraad og Admiral Steen Bielke, til Underhandlere paa svensk Side ved Fredsslutningen. Forgieves giorde flere af den svenske Konges egne Generaler og Rigsraader Forestillinger herimod; forgieves bad de danske Gesandter, Rigshofmesteren Gersdorff og Christen Skeel, om at forskaanes for Ulfeldt: „de Danske maatte endnu nedsvælge denne Ydmygelse", siger endog den aldeles svensksindede Puffendorf[134]), i det han tilføier en Bemærkning

---

133) *Puffendorf* de reb. gest. Caroli Gustavi. Lib. V. §. 7. p. 372. Regi præcipue adstipulabatur Cornificius Ulfeldius, qui Fridericum Regem subverti, a quo in exilium ejectus fuerat, mire ardebat. Grev Erik Dahlberg, som var med Kongen, beretter derimod, at den svenske Rigsadmiral og Ulfeldt endnu Natten forud fraraadede Toget over Langelandsbeltet; men K. Carl fulgte Dahlbergs Raad og sin egen Lyst. (*E. Dahlbergs* egenhänd. Dagbok. Sth. 1823. p. 147.)

134) „Dani initio Ulfeldium Commissarium deprecabantur, quod non minimam calamitatis suæ partem ducerent, ab isto potissimum tam

over Ulfeldts overmodige og haanende Spot, selv ved de alvorligste Leiligheder, som vel kan have været et Træk hos ham, der yttrede sig ved Siden af en forstilt Ydmyghed, og et Slags antaget eller affecteret Høflighed og Fromhed, som han i sine Breve paa Dansk havde giort sig til Vane. Carl Gustav maa imidlertid have havt sine gode Grunde til dette Valg; og han har blandt andet vel vidst, at neppe Nogen, saaledes som Ulfeldt, kunde benytte den grundigste Kundskab til det danske Riges Svaghed og Hielpeløshed, og hvad man derfor kunde byde Frederik III. Heller ikke skuffedes Kongens Tillid. Ulfeldt greb med begge Hænder den Leilighed, som Carl Gustavs Instructioner til Fredscommissairerne bød ham til at opskrue Fordringerne; da han forudsaae, at enten maatte Underhandlingen derved reent afbrydes, i hvilket Tilfælde han vidste, at Kong Carl rykkede lige mod Kiøbenhavn; eller at Danmark, om Vilkaarene antoges, til en saadan Grad maatte svækkes, at det ved det næste Angreb fra svensk Side lettere kunde falde. Allerede i September 1657 havde Carl Gustav (i sin offentlige Fuldmagt til Ulfeldt og Bielke, dat. Gottorp 9. Sept. 1657, og i en hemmelig Instruction, dat. 10. Sept.) som Hovedbetingelse fordret Skaane, Halland, Bleking, Trondhiems Stift, Island og Bahuslehn. I Vordingborg kunde de svenske Underhandlere (egentlig Ulfeldt, da Bielke i Beretningen om hvad her, og nogle Dage senere foregik, knap nævnes) gaae langt videre. Her fordredes, som Basis for Freden, foruden Landene paa den anden Side af Sundet: Bornholm, Øerne i Kattegat (Læssø, Anholt, Saltholm), meer end det halve Norge (Aggershuus, Bahuslehn og Trondhiems Stifter), Ditmarsken, Pinneberg, Delmenhorst, 12 Krigsskibe, de danske hvervede Regimenters

duras pacis leges sibi dictari. Sed cum Regi suam sententiam mutare non placeret, *hæc quoque indignitas devoranda fuit.*" l. cit. p. 374.

Overgivelse i svensk Krigstjeneste, det forstærkede Rytteries Indskrænkning til Adelens sædvanlige Rostjeneste, en Million Rigsdaler og den halve Øresundstold, med Erkiendelsen af Sverriges Ret til Øresund, lige med Danmark; endelig Ophævelsen af Danmarks for Sverrige skadelige Allianer med fremmede Magter (Holland).

Der indtraf, hvad Carl Gustav og Ulfeldt neppe havde ventet sig. Endog den af Cromwel affendte engelske Gesandt Meadow, der var tilstede ved Underhandlingen og ganske paa svensk Side, fandt dog Fordringen, til Kongens store Fortrydelse, alt for ubillig. Dette gav i det mindste de danske Commissairer saa meget Mod, at de begierede tre Dages Vaabenstilstand for at indhente nærmere Fuldmagt. Kong Carl vilde ikke tilstaae tre Timer, og neppe havde Gersdorff og Skeel forladt Hovedquarteret for at ile til Kiøbenhavn, førend Kongen gav Befaling til Opbrud, og ryffede uden Standsning frem indtil Kiøge. De danske Commissairer, efterat man en Dags Tid i stor Forvirring og Raadvildhed havde holdt Raad i Kiøbenhavn, maatte ile ham i Møde, ledsagede af Meadow. I Landsbyen Høie Tostrup, midt imellem Kiøbenhavn og Roeskilde, traf de Ulfeldt og Bielke, tilligemed den franske Fredsmægler Terlon. Her skal Ulfeldt, da han mærkede at baade Meadow og Terlon vare ham imod, have nedstemt Fordringen noget. Der var imidlertid ikke noget Øieblik at give bort, naar Freden skulde kiøbes; thi Carl Gustav var allerede brudt op fra Kiøge, og rykket frem til Landsbyen Thorslunde. I Høie Tostrup Præstegaard undertegnede nu Ulfeldt, med de øvrige Commissairer og de to Fredsmæglere d. 16. Februar 1658, Præliminairerne til den Roeskildske Tractat, der gav ham selv alle hans Godser tilbage, sikkert Ophold i Danmark, og hans Frue hendes Titel af Grevinde til Slesvig og Holsten — men skilte hans Fædreland ved en Trediedeel

af Danmark. Hermed kronede han syv Aars skiulte Rænker og aabenbare Virken for at styrte Frederik den Tredies Throne og bringe det danske Rige under fremmedt Herredømme; og saalænge Historien, „Tidernes Vidne og Sandhedens Fakkel", lever — saalænge Erindringen er tilbage om hine Begivenheder, der sønderrev den danske Folkestammes ældgamle Hiemlande i to Dele: saalænge vil ingen kunne udslette Corfitz Ulfeldts Forræder-Navn af det Minde, der varer længere, end Graastenen paa Torvet.

Det er ustridigt, at i Betragtningen af Corfitz Ulfeldts Levnet fremtræder et Punkt, hvor den straffende Nemesis tydeligt og dybt griber ind i hans Skiebne — man kunde sige, hvor han Livs Drama tager en afgiort tragisk Vending, i Fald hans Charakteer havde været høi og ædel nok til at constituere ham til en sand tragisk Skikkelse i Historien; og dette betydningsfulde Punkt, forberedet ved Dinas Optræden, er den Roeskildske Fred. Denne fuldendte og beseglede Statsforræderens Rolle; men fra det Øieblik see vi ogsaa, at han ei allene taber sin Betydning som en i Virkeligheden farlig Person for den danske Stat; men selv den ydre Glands, der saa længe havde omgivet hans Navn, og fulgt hans Person og hans Familie, aftog og formørkedes snart til den Grad, at den stolte og mægtige danske Adelsherre, der personligen indbefattedes i en Fredsslutnings Vilkaar ved Siden af den svenske Statsinteresse, lidt over et Aar derefter ikke længere var Gienstand for Had, Frygt og Misundelse, men snarere for Medynk, Beklagelse og Forundring. — Vi have her intet med Poesie eller Tragoedie at giøre, og det er Historien vi udelukkende maa holde os til; men det er kun i de korteste Omrids vi endnu ville tegne den uundværdige Slutning af

Ulfeldts politiske Bane. Dens Charakteer og Interesse er efter 1658 mere individuel og biographisk, end statshistorisk.

Det varede kun kort, før Ulfeldt maatte erfare, hvor falsk en Beregning han havde gjort, naar han troede at han skulde hæve sig til ny Magt, Anseelse og Værdighed, som Følge af den Fred, han havde været med at slutte iblandt sit Fædrelands Fiender — den fordærveligste og mest fornedrende Fred, som det danske Rige indtil den Tid havde kiøbt. Vel erholdt han ved denne Fred sine Godser, og endeel af sine paa urene Veie samlede Rigdomme, for saavidt som de fandtes i Danmark, tilbage. Endogsaa de siden hans Undvigelse, for den danske Krones Regning oppebaarne Indtægter af de Ulfeldtske Godser og indbetalte Renter, maatte Frederik III. erstatte ved at udstede en Obligation til Ulfeldt paa 64,000 Rdlr. Men hvad nyttede det i øvrigt en oprørsk Undersaat, at han ved Danmarks Fienders Hielp, og ved selv at hielpe til at bringe sit Fædrelands politiske Existents paa Randen af Undergang, kunde afpresse sin retmæssige Konge en ydmygende Opreisning? — Ulfeldt kunde dog aldrig i Danmark vinde sin forrige borgerlige Stilling, sine Embeder, sin Magt og Anseelse tilbage; og han maatte snart selv føle, at endog efterat Fredstractaten havde sat ham under Sverriges folkeretlige Beskyttelse som dansk Borger, var Danmark ikke det Land, hvor han med Hæder eller Behagelighed kunde leve. Han begav sig til Skaane, tog sit Opholdssted i Malmøe, og lod sig her i Landet bl. a. bruge til at tage Indbyggerne i Eed for den svenske Konge. Ulfeldts Fald var tillige som et Forbud paa det hele gamle Aristokraties nær forestaaende Fald. Heller ikke havde han, siden han forlod Danmark, endnu mindre siden han som Landsforræder vendte tilbage til dets Grændser, fundet mindste Sympathie eller Bifald hos nogen ærlig dansk Mand, af hvad Stand det end var; naar vi herfra kun giøre

en Undtagelse med endeel af hans Slægtninge, og enkelte Adelige, der hørte til hans saa fortrolige og erklærede Tilhængere. Ikke en eneste Stemme havde offentlig ladet sig høre til hans Fordeel, hverken før eller efter det svenske Indfald, som Samtiden ikke uden Grund kaldte „den Ulfeldtske Krig." Tværtimod tvivlede dengang endnu Ingen om (i det mindste Ingen blandt de uadelige Stænder), at en i Danmark siden Marsk Stigs Dage uhørt Handlemaade af en dansk Ridder og Adelsmand imod sit Fædreland, som den, Ulfeldt frivilligen havde hengivet sig til, stemplede ham som den værste Avindsmand og Forræder mod Konge, Land og Rige. Vi have ogsaa allerede ovenfor anført et authentisk Beviis paa, hvorledes kyndige og retsindige Patrioter i Danmark, der, uden at høre til Hofpartiet, indsaae hvor farlig og beklagelig Rigets og Landets Tilstand var, da Danmark 1657 andengang uforvarendes blev angrebet af Sverrige, dømte om Ulfeldt og om hans Deeltagelse i Fiendens Planer og Foretagender.

Ved den Roeskildske Fred var hans personlige Stilling vel bleven sikkret ved en folkeretlig Guarantie; men den blev atter i høi Grad betænkelig og usikker ved Carl Gustavs Fredsbrud. Det var desuden langt fra, at denne Konge, selv efter den første Fredsslutning med Danmark, viste nogen stærk Tilbøielighed til at sætte Priis paa Ulfeldt, eller til meer, end nødvendigt var, at begunstige og belønne ham. Hans Skiebne blev den, som pleier at følge Enhver, der saaledes som Ulfeldt træder en af Menneskets og Borgerens helligste Pligter under Fødder: man benyttede Forræderiet og ringeagtede Forræderen. Vel lod det til, at Carl Gustav, der ogsaa havde giort Ulfeldt, som længe havde været tydsk Rigsgreve, til svensk Greve af Sølvitsborg, og skienket ham Godser i Bleking til et Grevskab, strax efter den Roeskildske Fred ikke var utilbøielig til at give ham en til hans forrige Rang og Embeder

nogenlunde svarende Stilling i den svenske Stat. Men dog synes det som der allerede strax efter den roeskildske Fred yttrede sig nogen Lunkenhed hos Kongen i at fremme Ulfeldts Prætensioner i Danmark; og uden Tvivl har Kongen ogsaa fundet sine Raadgivere og Ministre ugunstigt stemte for den danske Magnat, der nu skulde blive svensk Adelsherre. Dette, i Forening med Carl Gustavs hastigt modnede Plan til et fornyet, endnu alvorligere Angreb paa Danmark — hvor den svenske Konge desuden vel har kunnet spore, at Ulfeldt ingen Indflydelse eller Popularitet besad — har bevirket, at han blev glemt og tilsidesat. Han havde (efter hans egen Beretning) allerede i Marts Maaned 1658 en Samtale i Malmøe med Kong Carl, som her gav ham glimrende Løfter [134]); men det blev ved disse, og Ulfeldt under den allerede i August paa ny udbrudte Krig overladt til sig selv. Han savnede nu sin varme Beskytterinde, Dronning Christine; og var reduceret til at maatte oppebie Udfaldet af Striden om Danmarks Krone, hvor det atter gjaldt hans Fædrelands politiske Tilværelse eller Undergang.

Imedens det danske Folk saaledes endnu engang udholdt den haardeste Kamp med en krigersk og overlegen Fiende, og

135) „Da Hs. Kong. Maj. ankom til Malmøe udi Martii Maaned 1658, „strax efter Freden var sluttet, stod Hs. Maj. en Dag udi sit Sovekammer for Skorstenen og varmede sig, og var samme Tid udi „Kammeret Grev Gabriel Oxenstierne, Hr. Steen Bielke, „Hr. Coyet; da talede Hs. Kong. Maj. til mig og sagde saaledes: „Hoffmester! (thi saa pleiede han at kalde mig) hvad vil I Eder nu „foretage, nu Krigen er til Ende. Hvor agter I Eder nu at nedersætte og boe?“ — Hvorpaa jeg svarede i al Underdanighed, at dersom Hans Kong. Maj. vilde accomodere mig med nogen honorable „charge efter min Stand, da skulde jeg vel resolvere mig til at sætte „mig under Sverriges Crone, og under Eders Kong. Maj. med mit „ganske Huus og famillie, og giøre Eders Kong. Maj. al god og „underdanig Tieneste. Hvorpaa Hs. Maj. replicerede, at han vilde „accomodere mig saa honorablement, at jeg skulde kunne nøies; ja „han sagde“ o. s. v. (Ulfeldts ovenanf. Forsvarsskrift. 1659.)

imedens Riget blev reddet ved Frederik den Tredies Standhaftighed, ved de kiøbenhavnske Borgeres Udholdenhed og Tapperhed, ved den hollandske Flaades og den krigsdygtige brandenburgske Churfyrstes Hielp (thi overladt til sig selv, havde Danmark dog omsider maattet bukke under), forefaldt en Begivenhed, der atter samlede et truende Uveir over Ulfeldts Hoved. En deel Borgere i Malmøe havde i December 1659 fattet det Anslag, at affaste det svenske Herredømme, og overgive Staden til dens forrige Herre. Et af de Uheld, der saa hyppigen have fulgt de danske Vaaben og Krigsplaner, giorde at dette Forehavende i egentlig Forstand strandede. [135]) Planen røbedes for de Svenske ved Forræderi, og et betydeligt Antal malmøeske Borgere bleve i den Anledning fængslede. Under den herved opstaaede Undersøgelse og Criminalproces, indtraf Stormen paa Kiøbenhavn den 11te Februar 1659, hvis for Carl Gustav uheldige Udfald berøvede ham Frugten af det hele Danmarks Erobring, og vristede den danske Krone, som han troede at være sikker paa, af hans Haand. En af de fængslede Malmøeboere, ved Navn Bartholomæus Mikkelsen, en i øvrigt ikke meget vel berygtet Mand, angav Ulfeldt som Deeltager i Sammensværgelsen, og som den, der bl. a. skulde have havt Kundskab om Planen til det stormende Angreb paa Kiøbenhavn, og have røbet den for Bartholomæus, for at denne kunde meddele den for Nogen i Kiøbenhavn. Den svenske Regiering lod efter denne, ved flere af de fængslede Borgere bekræftede Angivelse, Ulfeldt og hans Frue arrestere i deres Huus, og Kong Carl udnævnte en Commission af to svenske Rigsraader for at optage Forhør og Undersøgelser. (Mai. 1659.) Sagen gik i Langdrag; Ulfeldt greb til at hielpe sig ved en

---

[135]) De Skibe, som Natten imellem d. 26de og 27de December skulde have ført danske Soldater over til Malmøe, stødte paa Grund ved Saltholm, og maatte vende tilbage.

forstilt Sygdom, der reent skulde have berøvet ham Mælet; imedens Leonore Christine med beundringsværdigt Mod, Talent og Standhaftighed forsvarede hans Sag for Commissairerne. Selv synes han at have indskrænket sig til, (formodentlig inden den fingerede Stumhed) at indgive det ovenfor omhandlede Forsvarsskrift. Efter et heelt Aars Forløb faldt Dom i de fængslede Borgeres Sag, af hvilke ti bleve dømte til Døde, og deraf tre henrettede. Disse vedbleve vel til deres Yderste at bekræfte det tidligere Udsagn om Ulfeldt som medskyldig; men man fandt dog omsider i Sverrige Beviserne for svage, eller man vilde, efterat den kiøbenhavnske Fred var sluttet og ratificeret (27. Mai og 14. Jun. 1660), hellere lade denne Sag fare, og frikiendte Ulfeldt, da hans Sag kom for Rigsraadet. En nærmere historisk Fortælling efter de fundne Kilder om denne for Ulfeldt farlige Sag, hvori mange Omstændigheder af en meget mistænkelig Charakteer forekomme [136]), hører ligeledes til det, jeg maa forbeholde en følgende Tid.

Ulfeldts onde Skiebne var vaagnet, og ophørte ikke at forfølge ham. Kun nogle Dage havde han behøvet endnu at holde sig rolig i sit Huusfængsel i Malmøe; og da vilde Rigsraadets Frikiendelsesdom være forkyndt. I dette Sted blev han her andengang overmandet af Frygt og Feighed. Om Nogen af hans Uvenner, som det efter Puffendorf af Flere er berettet [137]), have bidraget til at ængste ham og forøge hans Skræk: er usikkert, og mangler alt andet Beviis. At Ulfeldt besluttede sig til, ved List at skuffe sin talrige Bevogtning,

136) Jeg anseer det for utvivlsomt, at Ulfeldt har villet ligesaa vel forraade Carl Gustavs Sag, som sit Fædreland; men det synes at være blevet ved de første, forberedende Skridt, og Udførelsen at være standset i Fødselen. Havde han virkelig meddeelt noget af Vigtighed for de Danske, da havde han vist ei forsømt at bruge en saadan Fortieneste til sin Fordeel i de følgende Underhandlinger.

137) Holberg (D. Hist. III. S. 558. 59.) anfører Puffendorf.

undslye af sit Fangenskab og med sin Frue at flygte paa et aabent Fartøi over til Kiøbenhavn: var en Handling, der atter viste, hvorledes Besindighed, Klogskab og enhver Egenskab til kraftig Aandsvirksomhed og Selvforsvar forlod ham, naar Feighedens lammende Virkning bemestrede sig hans Sind, og naar han ikke mere havde Leilighed til at hielpe sig ved List og Intrigue. Han glemte áldeles, at han kom til Danmark i en anden Tid, end da han i Marts 1658 efter den roeskildske Fred forlod Siælland og gik over til Skaane. Carl Gustav var død (23. Febr. 1660); den kiøbenhavnske Fred var sluttet, vel under ikke meget heldigere Betingelser, end den roeskildske, men dog under mindre ydmygende Forhold. Danmark havde forstærket sig ved Forbund, og Frederik III. havde fundet og benyttet heldige Tidsvilkaar til at forberede den vigtige Statsforandring, som snart skulde give ham en Magt og Myndighed, der satte ham i Stand til at tage stærkere og alvorligere Forholdsregler, uden mere at spørge sig for hos Rigsraadet. Ulfeldt og hans Slægt vare ikke navnligen indførte i den kiøbenhavnske Fred, saaledes som i den roeskildske; men hiin indeholdt dog (Art. 22) det Vilkaar, at enhver Svensk eller Dansk, som under Krigen havde ført Vaaben imod sit Fædreland, skulde erholde Amnestie, naar han inden 3 Maaneder vendte tilbage til sit Hiem. Denne Artikel syntes paa en Maade at kunne have fundet Anvendelse paa Ulfeldt; saameget mere, som han efter den roeskildske Fred intet aabenbar fiendtligt imod Danmark havde foretaget sig; og som det derimod snarere maatte antages, at han, efterat have forladt den svenske Tieneste og opgivet denne Magts Beskyttelse, nu i Eet og Alt vilde underkaste sig den danske Konge. Men den danske Regiering ændsede intet af dette; og Ingen vilde fæste nogen Tro til en saa tvetydig Overløber, som, ved at rømme fra Sverrige, selv berøvede sig den ham ved Tractaten sikkrede

Bestiermelse. En med megen Snuhed affattet, men med haandgribelige Usandheder opfyldt fransk Skrivelse til Frederik III., som han strax efter sin Ankomst indgav til Kongen [138]), hvori han forestillede Sagen som om han var bleven et Offer for sin, efter den roeskildske Fred antagne neutrale og private Stilling, og hvori han bad Kongen tilgive, at han kun nogle faa Dage udsatte personligen at indstille sig for ham, blev uændset. Saasnart Leonore Christine var ankommen, førtes Ulfeldt og hans Gemalinde begge til Bornholm [139]), hvor de paa Hammershuus indsattes i et strengt Fængsel, efterat man havde frataget dem hvad de af Penge, Gieldsbeviser og Kostbarheder førte med sig. At man kunde giøre dette uden nogen Reclamation fra svensk Side, og uden at Ulfeldt strax eller længere hen fremkom med nogen Protest, kan lidet undre os efter hans Adfærd i Malmøe og hans hemmelige Flugt, og viste tillige, at al Udsigt for ham til at vinde Beskyttelse hos denne Magt var forbi. I Danmark behandledes han, uden Hensyn til de afsluttede Tractater, som en privat Landsfiende, en i sin borgerlige Stilling tvetydig Mand, om hvem det kun var afgiort, at han i 10 Aar havde været Danmarks aabenbare Fiende, og af alle sine Kræfter havde skadet denne Stat, for hvilken han endnu altid var et farligt Individ, som man fandt det nødvendigt, i det mindste for en Tid, at giøre uskadelig. Hvorvidt denne, uden Tvivl politisk rigtige Forholdsregel, kunde kaldes folkeretligen forsvarlig: ville vi her ei undersøge. Ligesaa vel som Statsforræderiet ganske aflørd,

138) Den er dateret Kiøbenhavn d. 19. Jul. 1660. Efter den maa man slutte sig til, at Ulfeldt er flygtet allene fra Malmøe, og Grevinden først nogle Dage derefter er kommen over. (Bilag No. VII.)

139) Deres Ledsagere vare to Oberster Rantzau og Kruse, og d. 25. Jul. skete enten Afseilingen fra Kiøbenhavn, eller Ankomsten til Bornholm. Det første synes at være det, der angives (i en haandskr. Beretn.); skiøndt allerede Command. Fuchs' første Rapport til Kongen er af 30. Jul. 1660.

maa det uopaatvivlelig ogsaa siges i Historien, at man fra 1660 behandlede Ulfeldt og hans Familie, hvor grove og uforsonlige hans Forbrydelser mod sit Fædreland i øvrigt vare, med en stærkt fremtrædende, undertiden raa Strenghed, og tilsidst med en imod Grevinden barbarisk og brutal Haardhed, som ikke har noget Træk af kongelig Høimodighed. For en Deel laae dog en saadan Fremgangsmaade ganske i Tidsalderens Charakteer; ja den har i lignende Tilfælde vedligeholdt sig meget langt ned i Tiden, og nær nok til vore Dage. Det er kun ilde, om man ved den almindelige Medlidenhedsfølelse, der vaktes ved en saadan Fremgangsmaade, og særdeles ved den, der anvendtes imod en saa heroisk, charakteerstærk, og overhovedet dadelfri Dame, som Leonore Christine, vilde lade sig forlede til at troe: at Ulfeldts Brøde derfor var mindre, fordi han undertiden led en haard og uværdig Behandling.

Denne var vel egentlig indskrænket til hans Fængselstid paa Bornholm. Da man ved at henføre det Ulfeldtske Ægtepar til Hammershuus, for at bevare dem i et sikkert Statsfængsel, og fierne dem fra al Forbindelse med deres Slægt og Parti i Danmark, imedens den allerede modnede Statsforandring udførtes, dog paa en vis Maade lagde for Dagen, at man endnu ikke havde opgivet alt Hensyn til det Ulfeldtske Ægtepars høie Stand: kunde man have ventet sig, at en i det Udvortes anstændigere Behandling der var bleven dem til Deel. Paa den anden Side vil en Fremtiden forbeholdt nøiere og fuldstændigere Beretning om, hvad der foregik under deres Fængsel paa Bornholm, lægge for Dagen, at Commandanten, Generalmajor Fuchs, vist nok fremtræder som en sin Pligt og sin Konge tro, men haard, inhuman, i enkelte Træk endog lumpen og oprørende brutal Fangevogter; men at ogsaa hans høie Giæster ikke allene anvendte Alt for at bestikke og forføre ham til at handle imod sin Pligt, men da dette ikke lykkedes,

gjorde hvad de formaaede, for at gjøre ham denne Pligt besværlig og personlig at opirre ham.

Med Ulfeldts Fængsel paa Bornholm begynder den sidste tragiske Katastrophe i hans Liv; og fra den Tid bliver han egentlig blot en Gjenstand for Medynk. Vi maae derfor ligesaa vel vogte os for at lade denne Følelse have Indflydelse paa den historiske Anskuelse og Fremstilling af hans Skiebne, som vi maae blande den individuelle, romantiske eller biographiske Interesse med den politiske, og med høiere Statshensyn. Men det er ikke mindre vist, og svækker endog hiin Interesse for Corfitz Ulfeldts Personlighed, at man seer, hvorledes hans Fængsel paa Hammershuus virkelig var i Stand til aldeles at kue og ydmyge den stolte Mand, eller bringe ham til ganske at frafalde den Rolle, han havde spillet imod tre regierende Konger. Ulfeldt var langt fra at vise den stærke, mandige, ja sublime Charakteer, som Leonore siden, under hendes grumme Behandling i det langvarige Fængsel i Kiøbenhavn, lagde for Dagen. I Stedet for at en høi og stærk Charakteer ogsaa i Lænker vilde have trodset den Magt, som ikke strækker sig til Aanden og Villien, see vi Ulfeldt omsider at nedlade sig til at kiøbe Friheden ved den mest ydmygende Tilstaaelse af sin Brøde, sin Ulydighed og sine Forseelser imod Frederik III., og til at udstede en i de underdanigste Udtryk affattet edelig Underkastelses- og Lydigheds-Forsikkring; i Forening med Afstaaelsen af de fleste af sine Godser i Danmark, af hvilke han allerede 1658 havde mistet Hirschholm, som Carl Gustav tiltog sig at skienke bort, og som den danske Dronning ikke undsaae sig ved af ham at modtage. — Saaledes viste Ulfeldt sig nu, da enhver Udvei til at bruge List, Intrigue og Bestikkelse var afskaaren, fra en ligesaa feig og umandig Side, som han ellers havde været vant til, at yttre den mest overmodige Trods. Overhovedet er det øiensynligt, at hans Handlemaade efter

den roeskildske Fred er en Række af inconsequente, snart underfundige, skiulte og listige, snart feige og uforsigtige Skridt, der kunde friste os til at antage en partiel Svækkelse i hans Aandsevner, som upaatvivlelig ogsaa er indtraadt. Flere smaalige, intet betydende Midler, hvilke han udtænkte til at forsøge paa at sætte sig i Gunst hos Frederik III., tale bl. a. herfor. Imidlertid seer man dog, at naar en Drøm om atter at hæve sig ved nye Planer og Intriguer viste sig for hans urolige og æresyge Siæl, da vandt denne ligesom nye Kræfter tilbage.

Da man ved Frederik den Tredies Hof, efterat den nye Statsforfatning havde givet Kongen Enevoldsmagten, bestemte sig til at formilde Ulfeldts og hans Gemalindes Skiebne, skeete det ikke uden meget forsigtige og formelige Underhandlinger, hvortil Kongen benyttede den ogsaa i andre vigtige Anliggender til Bornholm affendte Overstatholder, Grev Christian af Rantzau til Breitenburg. Denne, som baade paa Hammershuus og efter Ulfeldts Løsladelse viste et humant og velvilligt Sindelag imod den faldne Magnat, behøvede længere Tid og gientagne Forhandlinger med enhver især af det Ulfeldtske Ægtepar (som efter deres forsøgte Flugt fra Slottet i Jun. 1661 indsattes i særskilte Arrester) inden han bragte det til den fuldkomne, ubetingede Underkastelse, som Kongen havde giort til det første Vilkaar for Løsladelsen. At dermed ogsaa var forenet Fordringen paa pecuniaire Opoffrelser, sees allerede af Ulfeldts ovenfor berørte Bønskrift om Benaadelse (dat. 27. Oct. 1661), hvori han tilbyder Afstaaelsen af sine Siællandske Godser; men forbeholder sig sine ved hans Fængsling ham fratagne Obligationer og Gieldsbreve, hvilke ogsaa nøiagtigen bleve ham tilbagegivne. Efterat Underhandlingerne med Grev Rantzau, som flere Gange berettede derom til Kongen, havde ført til de forlangte Resultater, endtes de ved Udstedelsen af den bekiendte Revers af 14de December 1661, som Ulfeldt tre

Gange egenhændigen har skrevet, og tilligemed Leonore Christine underskrevet.[140] Foruden den ubetingede Underkastelse og Troskabseed til Frederik III. som Arvekonge og hans Efterkommere, tilligemed Afkald paa Alt hvad den roeskildske Fred indeholdt til Fordeel for Ulfeldt, og paa enhver udenlandsk Magts Beskiermelse, samt Resignation paa Leonore Christines Vaaben og Titel, som Grevinde til Slesvig Holsten, item Kongedatter af Danmark: indeholder denne Revers Afstaaelse og Overdragelse til Kongen af alle Ulfeldts faste Eiendomme, Herregaarde og Strøgods i Sielland, hans Landgodser i Norge, og Strøgods i Aalborg Stift, Renunciation paa al Rettighed til Hirschholm og Munkeliv-Kloster, og endelig Annullation af den ved Frederik III. efter den Roeskildske Fred udstedte Obligation paa 64,000 Rdlr. med paaløbne Renter.[141] Denne skriftlige Troskabseed ansaaes dog ei for tilstrækkelig; men efter Corfitz Ulfeldts Ankomst til Kiøbenhavn (d. 21. Dec. 1661) aflagde han endnu knælende sin Hyldings- og Troskabseed til Kongen i tre dertil committerede Herrers Nærværelse.[142]

---

140) Dette vigtige og for Ulfeldt afgiørende Document findes, men ikke fuldkommen nøiagtigt, aftrykt i Ulfeldts Levnet af Paus. II. 211–14; og er her dateret Kiøbenhavn d. 28. Dec. 1661.

141) Endnu indeholder Reversen bl. a. følgende: „Huis Mobilier, Clenodier, Guld, myntet eller umyntet, Sølv og Penge, Hans Kong. May. „aff mig eller min Dame kunde haffue udi Henderne, dett begiere vi aldrig igien; mens vil dett hermed Hans Kong. May. aller„underdanigst och gierne haffue forundt och offererid. Dog at huis „Breffue och Segel, som Hans Kong. May. kunde haffue bekommid „och mig tilhører, mig maatte restitueris o. s. v. Jeg vil och Hans „Kong. May. med forderligste ett hel kostelig Cantor, som og„saa en temmelig parti Brasilien Tre allerunderdanigst offerere.“ Om den heri indeholdte Cession af Klenodier, Guld og Sølv, Ulfeldt tilhørende, som Kongen muligen kunde have i Hænde: vil jeg paa et andet Sted meddele nøiere Undersøgelse.

142) Den originale Eedsformular har denne Paategnelse med C. Gabels Haand: „Diesen Eydt hat er auff seinen Knien mitt aufgereckten

Efter en saa dybt ydmygende Benaadelse, og endnu forend Ulfeldt den 27. Decbr. forlod Kiøbenhavn for at begive sig til Ellensborg (Holckenhavn) i Fyen, der var tilfaldet Grevinden i Arv efter hendes Moder, og der var blevet ham anviist til Opholdssted, forsøgte han skriftlig at nærme sig K. Frederik III. ved Meddeling af en foregiven vigtig og hemmelig Opfindelse til Brug i Krigstider, som han var i Besiddelse af [143]); men uden at dette Skridt videre blev ændset. Det samme Middel prøvede han endnu een eller flere Gange derefter; ja, hvad der er paafaldende, endog efterat han i Brügge havde indladt sig paa de i høieste Grad ubetænksomme og fordærvelige mundtlige Yttringer om at afstedkomme en Revolution i Danmark til Fordeel for Churfyrsten af Brandenburg, hvorved hans Undergang fuldendtes. [144]) — Det ligger ganske udenfor mit nærværende Formaal, at berøre disse Ulfeldts sidste Intriguer, og den endelige Procedure imod ham og Leonore Christine. At den ikke alene var uædel og uværdig, men tyrannisk imod Christian den Fierdes Datter og Frederik den Tredies Halvsøster, har længe været erkiendt af hele Verden; ligesom at hendes Udlevering af den engelske Regiering er en af de forteste Pletter i Carl den Andens Historie, og en saa foragtelig Handling, at den næsten er uden Lige i den nyere Historie. Men derfor vil dog Ingen, der kan læse i Historien bag de trykte Blade i Partiskrifter og Lovtaler, kunne antage om Leonora, at hun skulde have været aldeles uden Indflydelse paa en Mand, hvis umættelige Ærgierrighed og Hovmod hun nærede

„Fingern geschworen, in gegenwarth deß Herrn Oberstatthaltern Hrn. „Christian Grafen zu Rantzow, Hrn. Feldtherrn Hanß Schacken, undt „Rent=Meister Christoff Gabel.“

143) I en fransk Skrivelse. Copenh. 26. Decbr. 1661.

144) Der findes en fransk Skrivelse fra Ulfeldt til Frederik III. med et Project, det stemplede Papir angaaende, dat. Brügge d. 15. Jun. 1663.

ved sin egen Stolthed, og som paa sin Side bar saa stor Kiærlighed for hende, at han neppe har havt noget Skiult for hende; imedens hun tillige blindt fulgte hans Villie, med en høihiertet Ægtefælles sieldne Troskab og heroiske Kiærlighed. Den uværdige, ikke blot al Sømmelighed, men al Menneskelighed og Retfærdighed krænkende Behandling, som man i 22 Aar udøvede imod Kongedatteren, har ogsaa været et af de stærkest virkende Midler til at give den offentlige Mening om hendes Ægtefælle en mildere, for ham gunstigere Stemning. Det var ligesom at den Glands, som saa langvarige, uforskyldte Lidelser kastede over Leonora Christinas Navn, maatte udslette noget af den Vanære og Foragt, der havde fæstet sig ved Ulfeldts; og da det blev aabenbart, hvorledes man uden Lov og Dom, uden nogen overbeviist Brøde, mishandlede en Dame af høi Stand, der kun havde opfyldt Hustruens Pligter mod sin Ægtemand: blev man saameget mere tilbøielig til at troe, at ogsaa den Dødsdom, der uden Forhør og uden Forsvar fældedes over Ulfeldt, var ligesaa uretfærdig og uforskyldt. Det vil være overflødigt at undersøge, om en ei engang forsøgt eller forberedet, men kun indledet eller tilbuden Majestætsforbrydelse kan agtes for ligesaa strafskyldig, som den virkelig udførte. Den Dom, der med en Hastighed, som ei engang oppebiede alle de Beviser og Vidnesbyrd, man siden kunde giøre gieldende, blev fældet over Ulfeldt, havde flere Motiver, end de, man beraabte sig paa. Det var ikke blot et Attentat mod Kongens personlige Magt og Værdighed, men et attenteret Statsforræderi, en Plan til at styrte det hele regierende Dynastie og at omstøde den i Danmark nylig grundlagde Regieringsform, som Dommen over Ulfeldt gik ud paa at straffe. Man har undertiden næret Tvivl om endog kun et saadant Anslag virkelig har existeret, og er bleven meddeelt vedkommende Personer, der angav det for Churfyrsten af Branden-

burg; og Ulfeldt selv forsøgte paa at frålægge sig Anklagen for en saadan Conspiration, som utænkelig eller urimelig, i en Apologie [145]), hvilken han forfattede under sin sidste ustadige Tilværelse, da han, givet til Priis for Enhver, der vilde fortiene de Penge, som den danske Konge havde sat paa hans Hoved, i Skiul maatte flye fra Sted til Sted, indtil han paa Flugten fra Basel fandt Døden i en Fiskerbaad paa Rhinen. Men det er for det første tydeligt nok, at da Ulfeldt i Foraaret 1662 forlod Fyen, efterat have opnaaet Kongens Tilladelse til at giøre en Sundhedsreise til Aachen [146]), men slet ikke kom der, og i dets Sted tog sin Bopæl i Brügges i Nederlandene, herfra giorde en Reise til Paris, og der søgte at komme i Forbindelse med det franske Hof: skeete alt dette vist nok ikke i den Hensigt at opfylde sine edelige Troskabsløfter til K. Frederik III., hvori ogsaa den Forpligtelse var indbefattet, ikke at søge udenlandsk Beskyttelse, eller Forbindelse med nogen fremmed Souverain. Dernæst svarer ogsaa Beskaffenheden af

145) Det er ikke ganske klart, om der ved denne Apologie kan menes den ved Affkrifter i sin Tid meget udbredte Skrivelse af C. Ulfeldt (dat. Brügge d. 8. Sept. 1663), hvoraf en dansk Oversættelse er trykt i Moldenhawers Beretning om Hann. Sehesteds franske Ambassade, (Skand. Litt. S. Skrifter, 1806. I. S. 198—205) tilligemed den Giendrivelse af samme i et fingeret Brev af en engelsk Adelsmand, som Sehested antages at have forfattet. Det synes imidlertid rimeligere, at Ulfeldt har havt en anden vidtløftigere Apologie i Arbeide, som han ved Dr. Sperling vilde besørge trykket (sammest. Side 172. 73.)

146) Efter Ulfeldts Ankomst til Ellensborg i Fyen (i Begynd. af Jan. 1662) correspondérede han jævnligen (fra 24. Jan. til 26. Nov. og 15. Dec. f. A. — de to sidste Breve fra Brügges) med Vice-Admiral Henrik Bielke, Statholder eller Befalingsmand (gouverneur) over Island, som imidlertid opholdt sig i Kiøbenhavn. Det var ham, der efter Ulfeldts gientagne, indstændige Ansøgninger, i Marts eller April 1662, udvirkede ham den kongelige Tilladelse til, for hans svækkede Helbreds Skyld at giøre en Badereise til Aachen. For sin Afreise sendte Ulfeldt ogsaa ved Bielke et Brev til Dronningen, som han beder ham først at lade Grev Rantzau læse.

de løse Anslag og i Luften byggede Planer til at styrte Frederik III. fra Thronen og bringe Riget under den Brandenburgske Churfyrste, som Ulfeldt mundtligen havde meddeelt to forskiellige Personer — den ene endog med en halv officiel Charakteer — uagtet deres hele Urimelighed og Usandsynlighed, ganske vel til den forvirrede, vaklende, sønderrevne Sindstilstand og Aandssvækkelse hos Ulfeldt, hvoraf hans Handlemaade i hans sidste Leveaar, i det mindste periodisk, bærer umiskiendelige Spor. Det er saaledes vist nok, at en Statsforræder, som Ulfeldt var 1663, hvis man havde havt hans Person i sin Magt, havde man kunnet giøre fuldkommen uskadelig ved at holde ham i et sikkert og lempeligt Livsfængsel. Man kunde da have undgaaet det halvt forfeilede tragiske Skuespil, som Dødsdommen, og Alt hvad der ledsagede den, medførte; man burde i ethvert Tilfælde have undgaaet, eller i det mindste efter Ulfeldts Død ladet ophøre, den ligesaa barbariske, som uretfærdige Fremgangsmaade imod hans heroiske Ægtefælle. Det er derfor ogsaa Historieskriverens Pligt at bevidne: at ligesom ethvert af de paaberaabte Beviser for Corfitz Ulfeldts tidligere Forbrydelser mod sit Fædreland ere uomstødelige, og ligesom ethvert af de for længe siden bekiendtgiorte Documenter og Beviisligheder for hans sidste forræderske Project (thi andet Navn fortiener neppe hans Anslag) ere bevarede i de authentiske Originaler: saaledes fattes, efter hvad mig hidtil er bekiendt, blandt det kongelige Archivs hele Masse af Ulfeldtske Papirer ethvert Beviis paa, at Leonore Christina (som heller aldrig nogen Dom overgik) var skyldig i den mindste Overtrædelse af indgaaede Forpligtelser, eller i nogen anden Brøde end den, altid, selv imod sine Ønsker og sin Overbeviisning, med en Hustrues Lydighed at have fulgt sin Mands Villie.

Bilag.

I.

Christian den Fierdes Klagepunkter over Corfitz Ulfeldt (1644).

[Efter den egenhændige Original.]

1. Der er bleffuen 500 Baadtzmend mig waffwydendis afftackit.
2. Rendtemeysteren haffuer ingen Penge upllit telle pa min hand, uden ad hoffmeisterens hand naar derhuos.
3. Dy y kramboden haffuer inted upldt lade min skredder følge Noget, vden at hoffmeisterens hand naar derhuos.
4. En andell aff dy Penge som indkommer annammis aff Andre, som aldrig tilforn skeed er, Huilckid aldtsammen Jngen Hoffmeister eller Stadtholder tylforn sig haffuer understanden at gørre.
5. At Nogle faa her y Byen haffuer all leffuerandtzen, derpa er Jndted att thuiffle. Om dy nu contribuerer mehre end dit andre, som Jngen fordell haffuer hafft aff leuerandtzen, ded staaer tiil at erfahre. J min Vngdom da stick dy leffuerandtzen, som uille giiffue best køb, Och motte dog biie epther Pengen, Jndtil man kunde komme dem affsted.
6. Att Jeg skulle haffue approberit at Laues Eskelssøn skulle bliiffue Radmand her y Byen, der thuiffler ieg pa, aff den arsag, att hand war aldrig uel stteffuen huoss mig siden han kam aff myn tijeneste. Och huos Borgeriit war hand huoss faa eller Jngen achtiit, Som deraff kan erfahris att hand drøg herfra byen henad Rosskiild at boe.

(Uden Datum.)

Chanselleren Hr. Christian Tommissen till hande.

II.

Ulfeldts Erklæring over de foregaaende Punkter.

[Efter hans egenhændige Original (uden Datum og Underskrift), som Gram har paategnet Aarstallet 1644. Den er, imod Ulfeldts Skik, skrevet heelt igiennem med latinske Bogstaver. Tallene ere her tilsatte.]

(1.) „Att der er bleffuen aftackid 500 baadzmend *uden Hans Kong. May. naadigste Beuilling*, dermed er saaledis beskaffen, att ved 50 lybske baadzmend, som umugeligt uille blifue udi tiennisten, uar och ey obligerid til uidre end til 3 maaneder, uar dog 5 maaneder udi tiennisten, oc mere en del deraf uar och udyctige for deris Sygdom skyld: huis vidre ere blefuen aftackid, er sked efter ad den seniste flode löb ud, oc hafuer alle verid syge oc udyctige, och kostede mögid maanetlig att underholde, och herren och rigid af dem ingen tienniste hafde, mens mögen stor bekosting som nu ey middele ere til dett att udgiffue, och til Flodens udreding maatte tagis af alle kiöbsteder ofuer 500 Mand til hielp, efterdi der kom hiem med Hans Kong. May. flode af Östersöen ved 1700 syge baadzmend som man ingen tienniste kunde hafue af.

(2.) Att der er ey fölgid penge paa Hans kong. May. naadigste ordre, som berettis, saa haabis ieg ey att nogen kand fremkomme som hafuer haft hans kong. May. ordre paa penge, att di dem io hafuer bekommen, och efterdi til min efflerretting altid begierer att see huis ordrer der kommer til renterid, paadett ieg kand uide huad indkommer och udgifuis, for rictighed skyld, forhaabis ieg underdanigst att dett ey udi nogen unaade optagis huis som skeer udi en god intention.

(3.) Att udi kramboden intid fölgis til hans kong. May. skreder uden ieg skulle uere der hos, det hafuer altid tilforne uerid hans kong. May. naadigste befaling, att ingen maatte nogid udi kramboden udtage uden ordre, saa och att enten statholderen eller rentemesteren dett först skulle betinge. Skal dett ey mere saaledis dermed forholdis, kand det noch endris, mens maatte en huer af dem udtage som di uille udi kramboden efter

deris egen villie, skulde dett löbe til en ansenlig summa om aarid.

(4.) Der annammis ingen penge af andre af di som indkommer, med mindre nogen hafuer haft der udi induisning, tilforn nogid att annamme udi betaling som ey kunde lenger forhaalis; och saa lenge hans kong. May. er udi gield, kand induisninger ey forbigaaes, huilkid altid tilforne hafuer uerid saaledis och ey kand uel afskaffis imedens herren er udi gield, och besynderlig udi disse besuerlige tider; mens regenskaberne skal det uduise att herren ey der af hafuer en skillings skade.

(5) Att nogle faa her udi byen hafuer leueranz, det er uist; thi der leueris nu ey mögid, och det mindste mugligt er; der til med findes der ingen som uil leuere dett som nödigt er, mens alt dett som nu mindst behöfuis.

(6.) Huad Lauridz Eskeldsen sig belanger, da efterdi Hans May. dett ey sig naadigst kan erindre, er dett langt fra att ieg uidere der udi nogid tæncker att erindre; thi imod sin herris mening nogid att disputere, er ey tilbörligt. Haabis allerunderdanigst, att hans Kongelige Mayestat min underdanigste erklering udi ald naade optager."

III.

Af en egenhændig Declaration af Christian IV. om hans Forhold til Wibeke Kruse.

[Uden Aarstal; men formodentlig fra A. 1635–40.]

„Den tiid fru Kyrsten y mange maade forløb sig ymod oss, som heer uylle falde for wiidtløftig att fortelle, och hun haffde jagit piigerne aff Slottit, huoryblandt Wiibeke uar den Ene: der uy nu om morgenen tiilig for Dag uylle gaa neder aff Slottit henad Prouiandtgaarden, da bleffue uy et fuyndfolck uaar, som uar kleed paa Adels: der uy traad nogiit bedre fordt, da bleff uy uaar at ded uar

fru Ellen Marsuyn. Der uy nu kom hender nogit nermer, da spurde uy hender ad, huad hun uylle saa tylig pa dy stede, daa suarede hun: Jeg uylle gerne tale med E. M. Der uy nu begerde at uyde huad hinders Erinde naar, da sagde hun, at hun gerne uylle beholde Wybecke Krusse huos sig om hun motte, huorpaa uy suarede: huad kommer ded oss ued huor hun bliffuer. Der hun nu haffde repiterit samme snack, indtil det lackede henymod Moldtid, och uy uel (kunde) mercke, at ded uar indtet fru Ellens mening at hun uylle abuardte Moldtid, daa sagde uy til hinder, som før sagdt naar: Huad kommer ded mig ued huor hun bliffuer, for Oss maa hun uerre huor hun wil. Der uy nu haffde sagdt dette som sagdt, da giick hun neder ad Byen, og tog Wiibecke med sig henad Fyn. Nogle ugger derepther, der uy med Armeien uille gaa fra Suynborg ud offuer tyl Oen, som finden paa dii tyder sandtiis, Och uy paa ueien besøgde fru Ellen och uar paa thuende aff hinders gaarde, huor Wybecke ogsaa sandtiis, Der uy nu aff modbør nogle dage bleff opholdt, da kom uy y Kundskab med Wiibecke som bekendt er. Mens att uy tylforn ymens hun uar y fru Kyrstens tyeniste skulle haffue hafft endten med hinder, eller nogen anden nogen legemlige Omgengelsse, ded er inted sted, Saa sandt hielppe os gud heer tymelig, och hiisset y all Euighed. — — —
Aff huilckit letteligen er at erfahre, huilken aff oss, endten uy eller fru Ellen haffuer giiffuen størst arsag til Worris och Wybecke Krußis Kundskab."

IV.

Skrivelse fra Christian IV. til Cantsleren om Ulfeldts hollandske Ambassade. 1647.

[Efter den egenhændige Original.]

At ded fortriider mig, at Hoffmeisteren y det sted, hand af mig selffuer bleff befahlit at ga til dronningen af franckerige, giick henad Holland, som aldrig kam y myne tancker, Dertil haffuer ieg stor arsag. J betrachting, at Eptherdi hand for den arsag allene bleff sendt

til frankerige, at hand skulle disponere dronningen sammesteds, at hun wylle assistere mig ymod dii Hollender, om dii wylle alformegit fauorisere Suenskens parti, Och han derimod søgdte Hollenderne, som af franckerige skulle disponeris til Roelighed, som aldrig hørdt Er, och Er offuerflødig arsag nok. Med ded wdkast af Instructionen haffuer ded siig saledis, At dentiid densamme kam mig til hande, och ieg bleff war, at den uar fuld med Machelatur Streger och antegnelse y bredden, som en aff drengene ded skulle haffue afskreffuen, da kaste ieg ded fra mig pa bordit och læste ded indted. Mens eptherat den Norske Reiisse kam heran, Och Jeg wylle, at hoffmeisterens Reiisse til franckerige skulle settis fordt, Och ieg formendte Indted at uerre y Instructionen uden ded, som Hoffmeisteren aff mig mundtlig befahlit war, Da skreff ieg derpa ded, som derpa findis, Nemlig at man dermed skulle Jile.

Ded, som Rendtemeisterne befahlit er, derued bliiffuer ded, Til Jeg wyl uere Meiister y myt huus, Ingen adspurdt y nogen made, Indtil hoffmeisteren beuisser, at nogen af hans formend haffuer hafft den Myndighed, hand siig Imaginerer. Vale.

Frederigsborg, den 28. Octo. Anno 1. 6. 4. 7.

Christian.

Chanseleren H. Christian friis til hande.

V.

Christian IV. Skrivelse til Rentemesterne om det kongelige Taffels Indskrænkning. 1645.

[Efter den egenhændige Original.]

Der skal gørris et offuerslag med køckenskriiffueren, huad hand bør at (have) om uggen aff rede penge tiil 12 retter mad pa myn taffel til middag, huoraff Wiibecke ochsa kan faa syn Notturfft.

Paa huilcke 12 retter mad skal gørris en viis designation, huoraff samme retter skall gørris, och huorfra dii skal komme.

Nar ieg faar allene mad om middagen, da skal halffpardten aff dii 12 retter gemmis tiil afften. Och nar dennom y kockenit ansigis at ieg om aftenen vyl holde taffel, dà skal den samme mad bruges, med kold och sperge mad, item posteiier och backels, med andiit sliigdt, som kan En dag eller thu waare. Och skal Epther saa ringe Udspiisning befahlis kockenskriiffueren at skaffe folcket aff, saa ner som En dreng och den, som Er y haffuen.

Pa Herremendens taffel skal liigesa gørris en vyshed pa alding, som skal indkøbis, item huad Mordten Myckelson dertil skal skaffe.

Wdi liige made skall ded holdis med hoffstuen, sa at man kan nerre vys pa, huad Mordten Miickelson skall skaffe.

Der skal Spiissis kød om køddagen och fiisk om fiiskdagen, sa at der inted kød spiissis om fyskdagen, vden wiildbradt, och naar der er ingen wiildbradt at bekomme, da skal der om morgenen sendis høns och kød op tiil Wiibecke, som der, och Jndted y kockenet, kan gørris ferdig.

Der skal ochsa gørris et nyst offuerslag, huilckit der kommer tiil miindst bekostning, Endten brødiit bagiis aff hoffbageren eller ded købiis y byen, Naar bagerens kost och løn med hans opuardters løn och kleder regnis.

Køben. slott, den 26 Apri. Anno 1. 6. 4. 5.

Rendtemeisterne till hande.

VI.

Skrivelse fra Christian IV. til Grevinde Eleonore Ulfeldt. 1645.

[Efter den egenhændige Original.]

Elsskelige kere Datter, Eptherson Jeg fornam y gaar dig at haffue købdt Jacob Myckelsons, fordom Borgermeister her y staden,

hans haffne, liggende indenfor Wester Porth, Och ieg dig lod forsta mig dermed at werre tylfriids, wdi huilcken mening ieg ochsa forbliiffuer, dog saledis at salenge du selffuer besøger samme haffue Och lader ned dyne Egne folck forrette ded derudi som fornøden gorris, da er ieg dermed tilfriids. Mens at gorre framlan deraff vnder ded skiin at den hører diig till, ded ma indted werre; Mens Borgemeister och Raad bør at betale samme haffue, Och den annende tyl Byssens befestnings fornødenhed, som den før werrit haffuer, Och ded aff eptherfølgende arsag: At Borgemeister och Raad haffuer laditt sig forlyste, at lade wordere samme haffue, och ded tylsted att (den) motte selgiis, huortil dy ingen macht haffuer. Tii der bør at gaa en agener aff Wester Wold neder til Wester Pordt, at man pa den kan bringe Styckerne op pa Wester Wold. Naar nu Planckeuerckit om samme haffue kommer langs pa siiden aff samme weii, da haffuer Borgemeister och Raad myndighed tiil at selge och affhende den Pladtz, som fyndis imellem samme ney och Planckeuerck, hen ymod dy husse och waninger som der er tuerdt offuer for. Befahlendis dig hermed den gode gud y himmelem. Aff Rossenborg den 7 Junij Anno 1645.

Christian.

Myn Elskelige kere Datter Eleonoram greffuynde tyl Slessuig holstein tiil hande.

VII.

Skrivelse til K. Frederik III. fra Corfitz Ulfeldt, efter hans Flugt fra Malmø og Ankomst til Kiøbenhavn.

Sire,

Ayant eu la disgrace, d'auoir esté fort mal traicté de la Courronne de Suede, & cela seul pour n'auoir uoulu prendre leur party & les seruir dans ceste derniere guerre contre Vostre

Maiesté, Et encores que l'amnistie generale de la paix ne faict exception de nulle personne, ils n'ont pas laissé de m'en exclure; ainsi ay ie trouué moyen de sauuer ma personne, pour euiter le rude traictement dont on me persecutoit si fort; ie suis uenu dans ceste uille, Et comme ie sçais qu'il est de mon debuoir & obligation, de me uenir presenter deuant V. M. pour luy rendre mes tres humbles & obeissans debuoirs, ie prie V. M. auec deue soubmission, qu'il luy plaise de m'en dispenser seulement pour quelque peu de temps; Car i'espere de pouuoir encores sauuer ma femme & mes enfans d'entre les mains de ceux qui se seruent plus de la force que de la raison; car pouuant encore estre ici en cachette quelque peu de temps, ie pourray trouuer moyen de sauuer ma famille, ueu qu'ils ne sçauent encores rien de mon despart; ie ne l'ay deu celer à V. M. afin d'impetrer de la grace de V. M. un peu de delay pour luy venir rendre en personne auec la deue submission mes tres humbles respects, m'en donnant la permission; & alors ie pourray auoir occasion de tesmoigner de bouche à V. M. combien ie suis passioné pour tout ce qui peut estre pour le bien & seruice de V. M. comme celuy qui desire de uiure & mourir auec beaucoup de sincerité

de Vostre Maiesté
Le plus humble & le plus obeissant
de ses seruiteurs
Cornifis Comte DVlfeldt.

Kopenhagen le 19. de Juliet 1660.

Corfitz Ulfeldts Midler og Rigdom;

tilligemed en Beskrivelse over Indretningen af hans Gaard i Kiøbenhavn.

Et Tillæg til foregaaende Bidrag,

af

C. Molbech.

Allerede i Ulfeldts Velmagt var man i og udenfor Danmark ikke uvidende om, at han i sin høie Embedsstilling, af Christian IV. benaadet med betydende, skiøndt ikke paafaldende store Forleninger, ved sit Ægteskab med Kongens Datter, og ved de store Pengesummer til Statsudgifter, der aarligen, i det mindste middelbart, flød igiennem hans Hænder eller stod under hans Overbestyrelse, havde været i Stand til, selv at samle en meget stor Formue. Dette var dog lykkedes ham, i en forholdsviis kort Tid, uden at giøre alt for stor Opsigt. Han havde efterhaanden tilkiøbt sig adskillige Herregaarde (Saltøe [1]), Bavelse og Sellinge) i Siælland, samt endeel Strøgods, baade her og i Jylland, hvor han ogsaa (1657) sees at have været Eier af Urup. [2]) Desuden eiede han endnu 1660 to

[1]) Dette betydelige Gods, i ældre Tid et kongeligt Slot og Lehn, kiøbte Ulfeldt 1647 af sin Svoger Grev Valdemar Christian. D. Atl. III. S. 41. Jvf. D. Mag. IV. 297, hvor dette hedder: »i Frederik III. Tid.«

[2]) See ovenfor S. 431. Anm. 182.

betydelige adelige Godser tilligemed en By, i Bøhmen, hvilken han, efter egen Angivelse, paa den Tid havde besiddet i 18 Aar; altsaa omtrent fra 1642. *) Betydelige Capitaler havde han, især i Aarene fra 1641 til 1651 udlaant paa Obligation til endeel Adelsmænd i Danmark; og endnu faa Dage før hans Undvigelse fra Kiøbenhavn i Jul. 1651 seer man, at han paa denne Maade har disponeret over 40,000 Rdlr., som han bragte i Sikkerhed ved Udlaan til Rigsraad Hr. Oluf Parsbierg — en af de faa Venner, Ulfeldt havde i Raadet. **)

Man vilde dog vel ikke have fundet Beløbet af disse Capitaler, tilligemed Værdien af hans Godser i Danmark, med Fradrag af hvad han kunde skylde bort til Andre, alt for paafaldende eller overordentligt. Men det var, allerede før hans Fald, ikke ubekiendt, at han desuden havde sørget for at sikkre en stor Deel af sine Midler, ved at betroe dem til udenlandske Vexelerere og Banker; og deels efter de ubestemte Rygter, som herom vare i Omløb, deels maaskee ogsaa efter sikkrere Kilder, blev det, iblandt meget andet, i Beretningen om Dina's Proces, paasagt ham: „at han nu (1651) befindes af sin bedste Formue, som til Tønder Guld sig skal beløbe, og som

*) „Item jeg posséderer udi det Kongerige Bohemen tvende herlige Baronier, samt en Stad dertil hørendes, som kaldes Gratlitz, og haver dem havt udi 18 Aar.“ Ulfelts ovenfor S. 426, Anm. 127, anførte Forsvarsskrift. I Carl Gustavs, i Stralsund Jul. 1657 udstedte Bestalling for Ulfeldt som Geheimeraad, nævnes han „Herr auf Gratlitz und Herschmannitz, Erbgesessen auf Salte, Bavelse, Torup (i Skaane) und Urup.“

**) I en Skr. til Hr. O. Parsbierg, til Jernet, under Processen med Dina (18. Apr. 1651) beklager Ulfeldt sig: „at desværre for ham, „der findes ingen i Raadet, blandt dem, som nu ere tilstede, og ere 9 „i Tallet, som ville tale et Ord for ham“; og beder Parsbierg at paaskynde sin Reise til Kiøbenhavn, for at han dog kan have een, der vil tale hans Sag i R. Raadet. Parsbierg var ogsaa blandt dem, der correspondérede med Ulfeldt i de første Aar af hans Ophold i Sverrige.

han paa faa Aars Tid, siden Cronen var i største Nød og Betryk, har samlet, at have forud sendt en stor Deel til Holland, Dantzig og andre Steder. Dette — i det mindste Summernes Storhed — benegter han vel i sit „Æres-Forsvar", skiøndt i Udtryk, der ere noget satte paa Skruer. Men om der ikke var fundet og sequestreret Obligationer til Ulfeldt fra Aarene 1646—50, udstedte af Handelshuset Albert Baltz. Berns og Leonhard Marcelis i Hamborg, til et Beløb af 26,500 Rdlr. Species: *) saa viste det sig siden alt for vel af de Obligationer paa meget høie Summer, som han efter sin Undvigelse (eller fra Aug. 1651 til Jul. 1655) havde udlaant til Dronning Christina, K. Carl Gustav, Grev Waldemar Christian, den østerrigske General Grev Piccolomini, m. Fl., at Ulfeldt maa have havt store Midler staaende i Udlandet paa den Tid han forlod sit Fædreland, for som en af dets bitterste Avindsmænd at see det igien 1657. Saaledes erfares, at kort efterat han var kommen til Holland, har han udlaant til sin Svoger Grev Waldemar Christian (efter Obligation dat. Arnheim, d. $\frac{1}{2}\frac{9}{8}$ August 1651) en Sum af 7500 Rdlr. Denne ville vi dog hellere nedenfor henføre blandt hans Tilgodehavende hos indenlandske Herrer, og her først opregne de Summer, som han, uagtet hans faste Eiendommes og Capitalers Sequester i Danmark, kunde udlaane i Sverrige, fra 1652 til 1655; hvorunder kan indbefattes, hvad der sammesteds hen var udlaant paa Obligationer til Christine Munk, efterdi ogsaa disse bleve fundne blandt Ulfeldts egne. Beimeldte Capitaler vare:

*) Frederik III. var kommen i Besiddelse af disse Obligationer, der formodentlig have været deponerede hos Nogen her i Landet, og lod den 15. Febr. 1657 (ved Befaling til Drosten i Pinneberg, Jasper v. Hertzen) lægge Beslag hos ovenmeldte Handelshuus i Hamborg paa denne Ulfeldtske Eiendom.

1) Efter Obligation til Ulfeldt af „Rigens Toimester" i Sverrige, dat. Stockholm den 31. Febr. 1652	10,000 Rdlr.
2) Obligation af Dronning Christina, Stockholm 24. Dec. 1652	60,000 —
3) Obligation af Samme, Stockholm den 12te Jun. 1654	200,000 —
4) Obligation af Carl Gustaf, dat. „Opsloeg" (Upsala?) den 30. Jul. 1654	30,000 —
5) Obligation af Kong Carl Gustaf, dat. Alten Stettin, 26. Jul. 1655 .	30,435 —
6) Kong Carl Gustaf til Kirstine Munk, ved en paa hans Vegne af „Hoffstedter" udstedt Obligation, dat. Voller, den 15. Jul. 1655	20,000 —
7) Kong Carl Gustaf, efter Obligation til Kirstine Munk, dat. Stockholm den 23. Jul. 1655	20,000 —
Summen af de svenske Obligationer	370,435 Rdlr.

Disse bleve i Originalerne forefundne hos Ulfeldt, da han 1660, efter sin Flugt fra Malmø blev arresteret i Kiøbenhavn, og lagte under Beslag da han afførtes til Hammershuus; eller, som det snarere synes af nogle Beretninger, den største Deel af dem opdagedes først paa det Sted, hvor de i Kiøbenhavn vare giemte, tilligemed de danske Gieldsbreve, som jeg strax kommer til at opregne, da Ulfeldt i Dec. 1661 kom tilbage fra Bornholm. Efterat han da var bleven benaadet, og havde faaet Tilladelse til at opholde sig paa Ellensborg i Fyen, befalede Frederik den Tredie Renteskriveren Peder Jensen Randers, at overlevere ham Skrinet med alle Obligationerne, efter en Fortegnelse over samme, der var optagen og under-

Breven af Grev Rantzau og Statholder Gabel. Efter denne Fortegnelse, som anfører Gieldsbrevene uden Orden efter Aar eller Udstedere (formodentlig saaledes som de ere fundne liggende i Skrinet) har jeg uddraget følgende i chronologisk Orden, (dog uden i Almindelighed at anføre Maanedsdagen eller Stedet) med Udeladelse af de allerede ovenfor opregnede svenske:

1636. Ebbe Ulfeldt: 500 Rdlr.

1639. Otto Sperling: 1000 Rdlr. En anden Obligation af Hans Lindenow, transporteret paa Dr. Otto Sperling: 1000 Rdlr. — I Alt: 2000 Rdlr.

1640. Ebbe Ulfeldt: 1000 Rdlr.

1641. Ebbe Ulfeldt: 5000 Rdlr.

1642. (Frederiksborg 26. Jan.) Enkedronning Maria Eleonora af Sverrige: 1000 Rdlr. Christian Bielke (overtaget af hans Fader): 2000 Rdlr. Ove Bielke (overtaget af Faderen): 2000 Rdlr. Axel Arnfeldt: 4000 Rdlr. — I Alt: 9000 Rdlr.

1643. Jens Bielke: 1500 Rdlr. Fru Marie Ulfeldt: 1300 Rdlr. — I Alt: 2800 Rdlr.

1644. Jens Bielke: 500 Rdlr. Hans Lindenow: 3368 Rdlr. Ebbe Ulfeldt: 700 Rdlr. — I Alt: 4568 Rdlr.

1645. Axel Urup: 3500 Rdlr. Landsdommer Jørgen Seefeldt: 500 Rdlr. Jørgen Kruse: 1200 Rdlr. Erik Quitzow: 500 Rdlr. Axel Arnfeldt: 1500 Rdlr. Fru Kirsten Munk (Boller 19. Jul.): 6000 Rdlr. — I Alt: 13,700 Rdlr.

1646. Landsdommer Jørgen Seefeldt: 1200 Rdlr. Ove Bielke: 10,000 Rdlr. Henrik Bielke: 4000 Rdlr. Ingeborg Ulfstandt 2000 Rdlr. Ebbe Ulfeldt: 720 Rdlr. — I Alt: 17,920 Rdlr.

1647. Ebbe Gyldenstierne: (Paris, d. 24. April) 146½ Rdlr. Hans Friis: (Paris, d. 10. og 22. Mai) 1000 Rdlr. Fru Kirsten Lützow: 590 Rdlr. — I Alt: 2436½ Rdlr.

1648. (Kiøbenhavn, d. 14. April) Christine Munk: 10,000 Rdlr.

1650. Christine Munk: (Boller, d. 16. Mai) 4000 Rdlr. Kiøbenhavns Stad: (Kbh. d. 11. Febr.) 2600 Rdlr. Frederik Parsberg: 450 Rdlr. Peder Retz: 1000 Rdlr. Tyge Sandberg: 1600 Rdlr. — I Alt: 9650 Rdlr.

1651. Oluf Daa: (efter to Obligationer, begge af 11. Febr.) 10,000 Rdlr. Frederik Parsbierg: (d. 11. Febr.) 1000 Rdlr. Oluf Parsbierg: (d. 5. Jul.) 40,000 Rdlr. Grev Waldemar Christian: (Arnheim 14 Aug.) 7500 Rdlr. — I Alt: 58,500 Rdlr.

1652. Hans Friis: (Stralsund, 16. Mart.) 2000 Rdlr. Piccolomini („Niedgierdt“ ult. Mai) 20,000 Rdlr. — I Alt: 22,000 Rdlr.
1655. Dr. Otto Sperling: (Hamb. 29. Aug.) 1260 Rdlr.
1656. Hans Lindenow: (med Transporter til Ellegaard Gyldenstierne og til Chr. Friis) 8137 Rdlr.
1657. Fru Kirstine Munk: (Boller 18. Sept.) 8000 Rdlr.
1658. Christen Skeel, Jørgensson: (Odense, 2. Mart.) 3000 Rdlr. Otto Krag: (Odense, 3. Mart.) 1000 Rdlr. Brostrup Giedde: (Malmø, 1. Mai) 1000 Rdlr. Jochum Bech: (Malmø, 14 Jul.) 300 Rdlr. — I Alt: 5300 Rdlr.

Desuden udaterede Gieldsbreve: Af Alexander Thregaard, paa 300 Rdlr. Et Skadesløsbrev af Ebbe Ulfeldt paa 1000 Rdlr. Fru Elsebeth Ulfeldt, efter 3 Beviser: 1000 Rdlr. Tilsammen 2300 Rdlr.

Hele Summen paa de sidstanførte Obligationer udgiør	180,571½ Rdlr.
Med Fradrag af Grev Waldemars og Piccolominis Obligationer, udgiorde saaledes Ulfeldts Tilgodehavende hos Debitorer i Danmark	153,071½ —
Summen af hans hele Formue i Obligationer	551,006½ —

De Adelsmænd, som Ulfeldt saaledes i forskiellige Perioder havde laant Penge, vare for det meste af hans Slægt og Svogerskab; men man finder blandt hans Debitorer ogsaa enkelte (f. Ex. Jørgen Seefeldt, Otto Kragh og Christen Skeel), med hvilke han efter hans Fald og Undvigelse 1651 har staaet i et meer eller mindre fiendtligt Forhold, hvilket her ikke er Sted til nærmere at oplyse. Vi gaae derimod over til at undersøge, hvori Ulfeldts Midler og Rigdomme, foruden Godser og udlaante Capitaler, have bestaaet; og da komme vi til det overraskende Resultat, at den Skat i Guld, Sølv, rede Penge og Klenodier, som det Ulfeldtske Ægtepar har opdynget og giemt paa, indtil de, efter Catastrophen som Dinas Proces medførte, forlode Riget, maa have udgiort en saa stor Sum

(omtrent lige med de udlaante Capitaler), at den knap vilde findes trolig, dersom den ikke ved Documenter af authentisk Beskaffenhed lod sig bevise. Der gives nemlig to forskiellige, ved Grevinde Ulfeldt selv opsatte Fortegnelser paa deres Eiendom af den ovenfor angivne Art, ligesom ogsaa paa deres Godser og andre Midler; af hvilke den tidligste (som jeg vil betegne med A) er dateret den 7de og 12te Jul. 1660, og saaledes skrevet kort før Ulfeldt og hans Frue flygtede fra Malmøe over til Kiøbenhavn; den anden, udførligere (som kan betegnes B) er udateret; men, som man seer, skrevet efter Ulfeldts Løsladelse af Fængselet paa Hammershuus. Den sidstnævnte, (hvoraf jeg kiender 3 ligelydende Afskrifter; den ældste uden Tvivl fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede) indeholder, i fire Afdelinger, en meget nøiagtig forfattet Optegnelse 1) over Smykker, Juveler, Perler og andre Klenodier; 2) over det „giorte“ eller forarbeidede, samt over det myntede Guld; 3) over „Rariteter,“ Konstsager, uindfattede Ædelstene, skaarne Stene, m. m.; 4) over kostbare Klæder, Sengeomhæng, m. m. Ved Guldet og Sølvet er ved enhver Gienstand Vægt og Værdi, og ved de øvrige Værdien nøiagtigen angivet. Tilsidst følger en Optælling af Summerne paa de forskiellige Afdelinger, tilligemed en Optegnelse og Vurdering paa endeel af Ulfeldts faste Eiendomme.

Af denne Optegnelse (som fortiener andenstedsfuldstændigen at meddeles) vil jeg her til Prøve anføre enkelte Gienstande af enhver Afdeling:

I. „En Contrafei-Bøsse, med et stort Stykke Saphir, skaaren en relief paa den ene Side; paa den anden Christi Daab udi en Torchos med Diamanter omkring“: 1600 Rdlr. — Kongens Sal. Contrafei med Diamanter: 500 Rdlr. — Prindsen af Danmarks Contrafei med Diamanter: 100 Rdlr. — „Et Par Øregehæng, hver med 4 Rosen, og en Hæng-Rose, meget vel giort à jour“: 1500 Rdlr. — En Guldbog, meget vel dreven: 400 Rdlr. — Et Seiervært med Diamanter: 200 Rdlr. —

„Et Baand af trinde Onicher (Onyxer), hvor Foaten med 4 Ansigter, for Curieuse inestimable:“ 1000 Rdlr. — To Armbaand, med smaa hærde Rubiner og Perler, 6 Gange om hver Haand: 800 Rdlr. — „Et Baand med otte Agats Hoveder, ganske trinde, med Guld garneret, og en stor Perle imellem hver, med en Balsombøsse neden udi, med 9 Haarne hee neder, besatte med Diamanter“: 1200 Rdlr. — 12,140 større og mindre Perler, vurderede til 1 Rdlr., 4 Mk., 2 Mk. og 12 Sk. Stykket, o. s. v. Summen paa Værdien af de Juveler, som fandtes i et „Skrin med forgyldt Beslag“, udgjør 28,988 Rdlr. 1 Mk. 12 Sk.; ligeledes angives Værdien paa det, som var „udi det beslagne Skrin, General Major Fuchs paa Bornholm tog fra mig“, hvilket her ogsaa er specificeret, til 22,285 Rdlr., hvoriblandt 1900 Ducater, og flere Guldmynter.

II. Forarbeidet Guld, „udi 8 underskedlige Pakker.“ Deriblandt f. Ex. „Et Guldbækken, dreven omkring Randen, Værdien efter Vægten 436 Lod, i Penge 3052 Rdlr.“ — En Guld-Pocal, 236½ Lod: 1654 Rdlr. — „En stor dyb Skaal, foruden Laag, med to Hanker, meget vel dreven og emailleret,“ 241 Lod: 1701 Rdlr. — „En stor Guldskaal med Laag, hvor mit Vaaben stod paa, giort i Bobbeler (?), og var paa 202 Lod“: 1414 Rdlr. — „Sex Guldfade, slette, med mit Vaaben paa, hvert vog 64 Lod, er 384 Lod“: 2688 Rdlr. — „Sex Tallerkener, som mit Vaaben og var gravet paa, hver 32 Lod, er 192 Lod“: 1344 Rdlr. — En stor Guldkande, stod paa 4 emaillerede Leoparder, 125 Lod: 875 Rdlr. — Tre Potte-Bægere, foruden Laag, hvert af dem 85 Lod, er 160 Lod: 1190 Rdlr. — „Et stort Guldskrin med Laag, og en emailleret Cupido paa Laaget, med Fru Moders Vaaben paa, 134 Lod“: 938 Rdlr. — „Et Pot-Bæger med fladt Laag, med Mormoders Sal. Vaaben paa“, 102 Lod: 714 Rdlr. — „6 smaa Bægere med Hannibal Sehesteds Vaaben paa, 60 Lod, er 420 Rdlr. — En Guldkande med Jacob Ulfeldts Sal. Navn og Vaaben, vel emailleret, 45 Lod: 315 Rdlr. — En Skaal med Hr. Hans Lindenows Vaaben: 35 Lod. — En Skaal med Hr. Axel Arnfeldts Navn og Vaaben: 20 Lod. — En stor Guldpotte med 3 Granat-Æbler paa Laaget, og mit Vaaben emailleret: 147 Lod. „Et Par Lysestager, meget vel dreven udi to Engle, som holdt mit Vaaben i den ene Haand; begge vog 250 Lod.“ Et stort Guldbillede, der kunde give Vand af en Kande i Haanden: 104 Lod. — „En stor Skaal derunder, som en Mussel-Skal:“ 236 Lod. — To Bægere med Pelicaner paa Laaget og Moders Sal. Navn og Vaaben paa hver: 115 Lod. — „En Guldkiæde giort Ring i Ring, som min Herre fik i Holland, da han der var Ambassadeur“: 383 Lod: 2601 Rdlr. — En Kiæde med trinde Led paa: 216 Lod: 1512 Rdlr. — En Kiæde udi dobbelte Led, 250 Lod: 1750 Rdlr. — „Nok en Guldkiæde, min Herre fik af de Hollændere i den sidste Ambassade:

265 Lod: 2005 Rdlr. — Tre Guldbælter, hvoraf eet paa 98 Lod; 4 Armbaand, 8 mindre Guldkiæder, o. s. v. — Endelig 4 Guldbarrer eller Stænger („Tene") tilsammen 586 Lod; m. m. — Guldets Vægt tilsammen angives til 193 Pund 1 Lod; og Værdien, naar hvert Lod kun regnes til 7 Rdlr., „da dog det meste var Ducat-Guld", til 43,239 Rdlr.

Desuden anføres særskilt, i et vel beslaaet Skriin: „Et Guld-Skriin, et Quarteer langt, ½ Quarteer bredt, med mit og min Herres Navn paa, emailleret": 150 Lod; deri 122 Guld-Medailler, som veiede 164 Lod. Et Sølv-Skriin, og to Punge med spanske Guldmynter og Portugaleuser, til en Værdi af 3274 Rdlr. — 6 Punge af Fløiel, „dugtendes Læder", og Silke, i et beslaaet Skriin, overtrukket med Ruslæder; deri Portugaleuser og Rosenobler til en Værdi af 7000 Rdlr. — I 5 Skrine og „et Træ-Foder" fandtes i forskiellige Punge og Æsker dobbelte og enkelte Ducater (deriblandt danske, slaaede i Aarene 1636, 1637, 1647 og 48), og i „et Flaskefoder af 12 Flasker, i Steden af hver Flaske 250 Ducater, i Alt: 3000 Ducater; desuden 250 danske Rosenobler, Kroningsmynter, franske Pistoler, m. m. Alt til en Værdi af 89,690 Rdlr. — Hele den angivne Værdi af det myntede Guld udgiør . . . . 51,918 Rdlr. Summen for Juveler, forarbeidet og myntet Guld, tilsammen 146,424. —

III. „Rariteter, i 19 underskiedlige Pakker": 242 Artikler, foruden uindfattede Ædelstene og nogle faa Manuskripter med Tegninger. Blandt disse var: „En trefflig skiøn Bog, skreven paa Pergament, med 16 Stykker og Miniature udi af de treffligste Mestere i Italien for 500 Aar siden"; vurderet for 2000 Rdlr. Blandt de øvrige Sager tillader Mængden ikke godt at anføre noget, der var tilstrækkeligt til at give en Forestilling om det Hele. Samlingen bestaaer for en stor Deel af ædle Stene, med udskaaret Arbeide, Bægere besatte med skaarne Stene, Chrystaller, med og uden Guldbeslag; Skaaler og Bægere af Granat, Jaspis, Onyx, Calcedon, Agat og andre Stene; Coraller og Arbeider af Corall, „skaarne Hoveder, med Guld garneret" (af Hyacinth, Granat, Opal, Amethyst og Agat) en stor Mængde løse Ædelstene, og Rav-Arbeider. Blandt disse Klenodier ere flere Stykker, høit vurderede og mærkelige ved deres Gienstand og Kostbarhed, hvoraf f. Ex. kan anføres: „Et stort Guldbæger, ganske besat med skaarne Agats Hoveder": 5000 Rdlr.; et Guldskriin med Demanter, Rubiner, Saphirer og andre Ædelstene tæt besat, og meget konstig arbeidet: 4000 Rdlr.; „en St. Jørgen, skaaren af et stort Stykke Coral, meget konstig": 700 Rdlr.; de 12 Apostler af Coral: 720 Rdlr.; Christian IV.'s Contrafei, meget vel skaaret i en stor Jaspis: 140 Rdlr. o. s. v.

I øvrigt synes Vurderingen af den sidstnævnte Classes Gienstande at være temmelig høi, og beløber sig i Alt til 59,092½ Rdlr.

IV. Omhæng, Tapeter og Klædningsstykker, „udi 8 Kister, indsyede i Damaskes Duge", om hvis Vurdering det samme maaskee kan siges. Deriblandt f. Ex. „et rødt Fløiels Omhæng om en stor Seng med Tække til Sengen af samme Tøi, og Himling om et Bord med Rygstykke": 4000 Rdlr. Et blaat Fløiels Omhæng til en stor Seng, m. m.: 1000 Rdlr. Et tyrkisk Tapet med Guld: 500 Rdlr. 6 Underskiørter af gyldent Tøi: 500 Rdlr. Tre Klædninger af sort Silketøi: 500 Rdlr. „Mine gamle Brudeklæder": 600 Rdlr. „Udi Rigsdalere i 2 Ottinger": 5600 Rdlr. m. m.

Den hele Vurderingssum paa Juveler, forarbeidet Guld, Rariteter, Penge, Sølv og Mobilier, beløber sig til 219,894 Rdlr. — Tilsidst er anført af Jordegods, „som blev taget", følgende: Salto Slot, taxeret for 86,000 Rdlr. Lellinge: 48,000 Rdlr. Havelse: 42,000 Rdlr. Strøgods i Siælland: 8000 Rdlr. Ternen og Sørum i Norge: 12,000 Rdlr. Strøgods i Jylland: 20,500 Rdlr. „En Kiøbstedgaard i Kiøbenhavn, som havde kostet os over 20,000 Rdlr." En Obligation, Hs. Kgl. Majestæt var os skyldig, paa 72,000 Rdlr. Jordegodset, med Obligationen, foruden Lehnsgodset, udgiør 308,500 Rdlr. Den hele Sum: 530,301 Rdlr. Af Lehnsgods anføres kun Hirschholm til en aarlig Indtægt af 3000 Rdlr. og Munkeliff i Norge, af aarlig Indkomst . . . 2000 Rdlr.

Lægges den ovenanførte Totalsum til Formuen i Obligationer (ovenf. S. 464) og til de hamborgske Obligationers Beløb 26,500 Rdlr. Species, da faae vi en Hoved-Sum af 1,107,900 Rdlr. (foruden de i Skrinet paa Bornholm fundne Obligationer), som den Ulfeldtske Formue i forskiellige samtidige Documenter angives engang at have beløbet sig til. Her kan altsaa gjøres et Afslag for overdrevne Vurderinger og Angivelser af over 100,000 Rdlr., uberegnet Værdien af de bøhmiske Godser m. m., naar vi med en rund Sum ville anslaae den Ulfeldtske Formue til en Million Rdlr.

Man seer tydeligt nok, at dette Actstykke (B.) er en efter Ulfeldts og hans Gemalindes Løsladelse af

Fængslet paa Hammershuus, enten under deres Ophold i Kiøbenhavn førend Afreisen til Fyen, eller under Opholdet paa Ellensborg, af Grevinden opsat Fortegnelse over deres kostbareste Eiendom, som de havde bortført af deres Hiem, inden de i Jul. 1651 forlod det. Vil man underkaste dette Document en nøiere kritisk Undersøgelse, da giver det vel Anledning til adskillige Bemærkninger og betænkelige Tvivl: om Fortegnelsen i hele sit Detail kan ansees for paalidelig; men derved svækkes dog ikke Visheden om, at en meget stor Skat af Kostbarheder og rede Penge har været sammendynget af Ulfeldt, tilligemed hans øvrige Rigdom. Angivelsen af de enkelte Gienstande efter Vægt, Beskaffenhed og Værdi er for nøiagtig, til at her ved det Hele kunde tænkes paa forsætlig Opdigtelse og Overdrivelse — om denne endog maaskee har fundet Sted i visse Gienstandes Quantitet og Vurdering. I hvilken Hensigt og paa hvad Maade Fortegnelsen B. i øvrigt er skreven, lader sig ikke bestemt sige, da Titel eller Overskrift, saavelsom Datum fattes; og Originalen hidtil ikke er kommen for Lyset. Saameget er klart, at den umueligen, om den skal holdes for paalidelig, kan være giort blot efter Hukommelsen, saaledes som Tilfældet er med en tredie særskilt Fortegnelse, der har til Overskrift: „Findes udi det Skriin som Gen. Major Ad. Fuchs den 1. Aug. 1660 til sig tog, efterfølgende Juveler.“ I denne sidste (som jeg vil kalde C.), opregnes, foruden Juveler, ogsåa endeel myntet Guld og Obligationer til Beløb 16,350 Rdlr.; og der hedder det bl. a.: „Jeg mindes ikke rettere, end Otte Kraghs der ogsaa findes paa 1000 Rdlr.“ Sammenligner man den med Fortegnelsen i B. påa det, der (som ovenfor er anført) angives at have været i „det beslagne Skriin“, som Gen. Maj. Fuchs tog fra Grevinden: da finder man adskillige Juveler og Klenodier, som gienkiendes i begge Fortegnelser; men meget ogsaa i den sidst omtalte (B.), der ikke findes

paa den særskilte Angivelse (C). Heller ikke stemme Summerne paa de Ducater og andre Guldmynter, som paa begge Steder angives at have været i Skrinet, overeens (s. ovenf. S. 466); og den Værdi-Angivelse, som findes i B. (22,285 Rdlr.) synes at være overdreven. Fortegnelsen C. er ikke Grevindde Ulfeldts egen Original, men dog en samtidig Gjenpart, som uden Tvivl har været benyttet under Tilbageleveringen af Skrinet, da der ved hver Gjenstand i Fortegnelsen er sat enten et + eller NB. — det sidste vist nok ved de Ting, som ikke bleve fundne i Skrinet, da det blev undersøgt eller tilbagegivet; og her kan bemærkes, at det sidste Tegn findes ved samtlige rede Penge i forskjellige Punge, til Beløb af 1528 Ducater og 184 Rdlr. At disse have manglet ved Afleveringen, kan beskrives og forklares, i Fald man kan fæste Lid til en kort, utrykt „Memorial angaaende Greve C. Ulfeldt og hans Grevinde, og deres Tilstands Beskaffenhed i Martis 1662", som existerer i flere Afskrifter.[6] Det er i øvrigt bekiendt, at Borttagelsen af dette Skriin ved Gen. Maj. Fuchs, og Angivelsen af dets Indhold og Værdi, var en af de meget alvorlige Stridspunkter imellem Grevinden og den brutale Commandant.

Endnu maa jeg tilføie noget om den ovenomtalte tidligere og daterede Optegnelse (A.), som har til Overskrift: „Fortegnelse paa mit Tøi." Den deler sig i 6 Afdelinger, og ved hver af disse er med Chifferskrift angivet, hos hvilke Personer de mangfoldige Skrine, Fodere, Æsker, Poser m. m., som her opregnes (i Alt 61 Nummere), have været hensatte i Forva-

6) Det hedder her, at Kongen „for 3 Dage siden" (Beretningen er dat. 29. Mart. 1662) lod Ulfeldt tilstille de Obligationer og Breve i et Skriin, som Gen. Maj. Fuchs havde taget fra ham; „men de 1500 Ducater, og en anseelig Deel Juveler, som skal have været i samme Skriin, ere her endeel til Gen. Maj. Fuchs, og endeel til Andre, blevne uddeelte."

ring.[7]) Hvad der i samme indeholdtes, findes ved endeel kun med et Par Ord angivet, ved Andre slet ikke. Kun over Sølvtøiet gives (i 29 Artikler) en detailleret Fortegnelse. Sammenlignes A. med Fortegnelsen B., da vil man kunne udfinde adskillige af de her forekommende Skrine og Giemmer, som ogsaa nævnes i Fortegnelsen A.; og saaledes maatte dette Document, naar det betragtes som paalideligt, overhovedet tiene til paa en vis Maade at oplyse og bestyrke det andet; uden at vi dog ved noget af dem kunne komme til Kundskab om, hvad Skiebne alle disse Kostbarheder have havt, eller hvad Vei de have taget. At Ulfeldt endnu 1660, efterat have levet 9 Aar med sin hele Familie, paa en høi Fod, i Udlandet, og efterat have sat henved 4 Tønder Guld til paa Udlaan i Sverrige, har besiddet den hele kostbare Skat, som Fortegnelsen B. registrerer, og som maa antages at have været giemt i de Skrine, Fodere, m. m. som A. opregner: grændser næsten til det utrolige. At denne Skat skulde være efterladt i Kiøbenhavn, og der have staaet urørt i 9 Aar, endog under Beleiringen: er utænkeligt. De tre Personer, der nævnes i A. (under 7de og 12te Jul. 1660) som de, der havde Skatten i Bevaring, maae derfor rimeligst antages at have boet i Malmøe eller andensteds i Skaane. Saaledes bliver der i denne og flere Henseender adskillige uopløste Gaader tilbage, ved hvis Undersøgelse jeg denne Gang ikke tør opholde mig.

Jeg kan derimod ikke undlade, som Bidrag til at charakterisere Corfitz Ulfeldts huuslige Indretning og Levemaade i Kiøbenhavn, at meddele følgende Uddrag af et originalt Act-

[7]) Ved den anden Afdeling staaer: Ded som er sat hos *Birrette*, d. 12. Jul. 1660; og ved Enden af Fortegnelsen: d. 7. Jul. 1660. (Chifferskriften er nemlig opløst i den Afskrift, jeg har. Ved Birrette menes et i Ulfeldts Historie vel bekiendt Fruentimmer, Birthe Reinholds Hansens, til hvem Grevinde Ulfeldt havde megen Fortrolighed. (Jvf. S. 386 Anm. 78.)

stykke, hvoraf vi ere i Stand til at danne os en temmelig nøiagtig Forestilling om Ulfeldts Gaard i Kiøbenhavn, hvilken han havde udvidet ved en heel ny Bygning ud til Slindergaden, saaledes at den, efter Udvidelsen, maa have strakt sig fra denne Gade indtil Løvstrædet, da den sædvanligen benævnes „Rigshofmesterens Gaard ved Løvstrædet." Det er imidlertid ikke usandsynligt, at denne Gade tilforn har strakt sig længere ud paa det nærværende Torvs Grund, og at Forandringer her ere foregaaede da begge Ulfeldts Gaarde 1663 bleve demolerede, og tilligemed Haven udlagte til den nærværende Plads.

Den 16de Aug. 1653 udgik kongelig Befaling til Sten Hoendorff og Niels Kruse, at begive sig til Hr. Corfitz Ulfeldts Gaard i Kiøbenhavn, og der „Kammerser, Kister og Skrine, som under Lukkelse findes, at aabne, og rigtig stykkeviis registrere hvis Løsøre, Breve og andet, som der findes." m. m. I det originale Document over denne Registreringsforretning (dateret 17. Aug. 1653) opregnes og beskrives følgende Værelser, Kamre og Huusrum i den Ulfeldtske Gaard:

1. „Fruerstuen, som er med forgyldt Læder ombraget." — Blandt det opregnede Bohave forekommer bl. a.: To Skabe (maaskee i Væggen), det ene „næst Pigernes Kammerdør." Et kort Positiv. Atten vævede Stole og 3 Læderstole. En Lotterbænk med Hovedbyne. Over det ene Bord en Damaskes Himling. Et malet Skierm-bræt, som kan foldes sammen. Paa Bordet: En gammel dansk Visebog. En gammel Bog de Secretis Anatomiæ. En tydsk Historiebog in folio. Paa et andet Bord: En gammel Visebog. I Carnappet: to smaa Borde. Tre smaa Tavler (Malerier). „En Kobber-Plade til at lege Munte paa."

2. „Hr. Corfitz Ulfeldts eget Kammer, ved Senge-Cammerset, som er draget med forgyldt Læder." Fire flamske Stole og en Læderstol. Paa Bordet: „et Brevskab, hvorudi findes ingen Breve." Under Bordet: 6 skrevne Regnskabsbøger. To Jernhakker, og en Jernskovl. I et Bogskab under Vinduet fandtes bl. a. „Et forseglet Papir med denne Opskrift som følger: Nøglen til det

Skriin, som Noglerne ligger udi til Kalbkisten udi Gunbet." — I det andet Bogskab fandtes bl. a. 7 "Missiver" fra K. Christian IV. og et Brev fra Frederik III. Doct. Bölche anlangende m. m.

3. Sengkammerset. Heri bl. a. En forgyldt Træseng. 12 Stole med broget Fløiel omkring dragne. 2 "flamske" Stole. En Stol med broget "Thrip" overdraget. En stor Stol, forgyldt med rødt Klæde. En "Himling" af hvid Taft. Et "Kurve-Skierm-bræt." Paa Bænken stod 4 aabne, jernbeslagne Skriin m. m.

4. "Det Kammers imellem Seng-Kammerset og Galleriet" (formodentlig Grevindens Cabinet eller Boudoir). Deri: Et stort sort Ibenholts Tresur. Et lidet lakeret og forgyldt Bord, hvorpaa en rød og en hvid Æske med adskillige Essentser i. Et Foder til et Crucifix, inden udi draget med hvidt, "forgyldt" Atlask. En Porcelains Skaal med Frugter af Vox i. "Et lidet sort Bord med en Munte paa." — "Udi en Otting findes et Marien-Billede af Messing med to smaa Messing-Lyseplader." o. s. v.

5. Galleriet. Her bl. a. To nye brune "Udtræk-Skiver" (maaskee Spiseborde, med Udtræk). 12 Stole. "En stor Allebaster-Statua." *)

6. Hr. Corfitz Ulfeldts Kammer ud til Skindergaden. 2 store Globi, og en liden. 8 Stole med broget, uldent Thrip. Et stort Bord ved Vinduet, hvorpaa et Allabaster Blækhorn; tre store Bøger med reent Papir; "en blaa Fane med Issebelle Kors"; m. m. To aabne Bogskabe; i det ene adskillige gamle Bøger og Breve "som intet duer." I Skorstenen: To store Billeder af Vox med et broget Flor over. "En Kiep med et Vindrør udi, overdraget med Læder." m. m.

7. Rustkammeret. Her fandtes intet af Betydenhed; bl. a. to lange Bøsser; to Par Pistoler; to "Standarter"; to smaa Tønder med noget Krud udi; m. m.

8. Det lange Loft over Galleriet, hvor der fandtes: Hestetøi til 6 Heste med forgyldt Beslag, og en sort Fløiels Sadel.

9. Kammerset over Pakhuset: Et Bord af sort og bruunt Ibenholt. Et "Cantor" af sort Ibenholt med tvende Morianer, og en sort Ibenholts Fod dertil. 4 vævede Stole med Fryndser om. 7 malede Tavler og 3 Contrafeier. En stor Hob Rammer med ingen Stykker udi. (Saadanne tomme Rammer fandtes i flere Værelser.)

*) Under 6. Jun. 1662 gav Frederik III. Tilladelse til at Ulfeldt maatte bortføre "et Alabaster-Billede, og andet Løsøre, af sin Gaard i Løvstrædet." Det synes heraf, at endnu 9 Aar efter Registreringen har Intet været borttaget af Gaarden som confiskeret Gods.

10. „Kammerset, som den Messing Skorsteen er udi." Deri: To brune Skiver med Udtræk. 6 flamske Stole med Frynd ser.

11. Ammestuen: En Kakkelovn af Jern. Et hvidt Fyrrebord. En stor „udgraven" Kiste, næst ved Døren, hvori en Mængde Stykker af alleslags Tøi, Børneklæder, m. m. Heriblandt: „Et lidet blaat Dammaskes Tække, hvorpaa med Guld er trykket Danmarks Vaaben." — En anden hvid udgraven Kiste; en sort, beslagen Kiste, foret med blaat Klæde; o. s. v.

12. Børne-Kammerset. En gammel lukket Seng. En Vugge. Et Contrafei over Skorsteenen. m. m.

13. Forstuen udenfor Ammestuen. „To Træ Vandsprøiter." m. m.

14. Forstuen udenfor Jomfruernes*) Kammers.

15. Jomfruernes Kammers. Et gammel sort Ibenholts Cantor. To smaa Træ-Skabe, som hænge paa Væggen. To grønne Bænke. En Jern Kakkelovn. m. m.

16. Jomfruernes Sengekammers. Et sort Speil. To grønne Bænke. m. m.

17. Pigernes Kammers. En Jern Kakkelovn. „Tre smaa Skabe, som berettes at være Pigernes."

18. Skolen. En Kakkelovn. 4 flamske Stole. To Læderstole. En Fiæle-Seng. „Et Brevskab, som skal være Kield Friises."**) En Kistebænk. Et Bogskab, med endeel Glaskrukker i. 9 smaa Tavler omkring paa Hylderne. m. m.

19, 20. Det første og andet Kammers indenfor Skolen.

21. Det Kammers oven over Kield Friises.

22. Et lidet Kammers indenfor dette. (Her fandtes bl. a. endeel Æsker „med adskilligt Confect og indsyltet Tøi udi, som dog er forbærvet."

23. Kammerset over Kielderen. (4 store udgravne Kister.)

24. Det store Kiøkken. (Intet Kiøkkentøi fandtes.)

25. Borgestuen, med et lidet Kammer derhos. (I Borgestuen en stor Jern Kakkelovn.)

26. Den blaa Stue. Et Skab med en Mængde Glas i. Et lidet sort Skab forgyldt. Et Bord, hvorpaa fandtes: En Ræveskinds Kiortel; en sort Kappe; en Læder Trøie; et Par Buxer; en Kasbuus; m. m. Adskillige Skabe i Muren, med Glas i. m. m.

---

*) Ved Jomfruerne menes uden Tvivl Ulfeldts Døttre.

**) Ulfeldts betiendte Skriver eller Secretair.

27. Et Kammers indenfor den blaa Stue. Deri: Et libet Steenbord. 2 Skabe, fulde af Glas. Et heelt Servitce af Glas. En stor hvid Kiste, med alleslags Kar af Serpentin. En Jern Garnvinde; et forgyldt Skriin, m. m.

28. Dyne-Kammerset. Af Fortegnelsen over det her Fundne, sees at ogsaa dette Kammers bedste Indhold maa have været borttaget. Blandt det Levnede forekommer: „To hvide Bulbauitz Bænkedyner." En bruun Taftes Madras. „Et stort tyrkisk Tække", giemt i en hvid Kiste. 3 sorte Fløiels Bogndyner med Guldsnore. „2 røde Klædehætter at hænge over Pappegøie-Bure." Under Fiælene, som Sengedynerne ligge paa, adskilligt forgyldt Jernsang. m. m.

29. Det lille Kammers ved Fadebuurstuen. En Jern Kakkelovn. „Ane Sal. Poulsens Seng." Pigernes Slagbænk. m. m.

30. „Fadebuursstuen, som (hvor) Qvinden holder Huus." Her: 7 Tinfade; 12 Tintallerkener; en Tin Postei-Pande, m. fl. Kiøkkenredskaber; hvoraf sees, at den omtalte Qvinde her formodentlig en Tid har holdt Huus for Gaardens Tienestefolk.

31. Det nye Fadebuur.

32. Drengenes (Tienernes) Kammer. (En gammel Simphonie. m. m.)

33. Det andet Drengenes Kammer. (En Jern Kakkelovn.)

34. Skræbderens Stue. (En Jern Kakkelovn.)

35. Klæde-Kammerset. („En Cypres-Kiste." En anden sort jernbeslagen Kiste.) Paa Loftet over dette Kammer: en bruun Ibenholts Seng, som er forgyldt. Adskilligt Træværk af Feltsenge. Desuden nævnes „Loftet over Drenge-Kammerset", „Det store Loft", og Pakhuset, hvor bl. a. forekommer endeel Kiøkkentøi af Jern og Serpentin.

I den gamle Gaard findes „tre gamle Karosser", og i den nye Gaard „2 Vindues-Karosser." Endelig bemærkes (36) om „Kield Friises Kammer", at man har agtet det ufornødent at registrere hvad her fandtes, da en rigtig Specification derover forhen af Slotsfogeden og Jens Christensen Renteskriver var optaget.

Foruden at de her meddeelte Uddrag indeholde adskillige Bidrag til at oplyse Tidens Skik og Brug i huuslige Indretninger og Bohave, faae vi ved denne Registrering en nøiagtig og beskuelig Kundskab om hele Husets Indretning og Tilstand; hvorved det især maa være os paafaldende, at den i sin Tid

rigeste og mægtigste Mand i Danmark havde en, tildeels af ham selv bygget og indrettet Gaard i Kiøbenhavn, der synes kun at have havt een Etage, og hvor der, uagtet Bygningernes vidtløftige Omfang og Størrelse *) ikke synes at have været et eneste Pragt- eller Selskabsværelse (hvis man ikke hertil vil regne det saakaldte „Gallerie"), og heller ikke megen Leilighed, der passer til Giæsteværelser, eller til Beboelse for tilvoxende Sønner. Rigshofmesterens i sin Tid saa meget omtalte Gaard forekommer os i det Hele at have havt en mere borgerlig, end adelig Indretning; men vi kunne være temmelig sikkre paa, at den heri omtrent var paa samme Fod, som andre adelige Huse i Kiøbenhavn. Det var Herregaardene, Adelen betragtede som deres rette Hiem, og hvor de ikke sielden anvendte Rigdom og Luxus i store, rummelige Bygninger. Med Hensyn til de ved Registreringen i Gaarden fundne Effecter, da viser deres Beskaffenhed tydeligt, at alle kostbare og værdifulde Sager (endog Kobbertøi, hvoraf intet forefandtes) have været bortførte inden Familiens Undvigelse d. 14. Jul. 1651; hvilket desuden bekræftes ved flere Data (bl. a. Efterretningen om Affendingen af Mobilier til Amsterdam; s. ovenf. S. 401) og ved Ulfeldts Klage over (Hvitræng. Æresforsvar, p. 135), at Regieringen havde i nogen Tid hindret en saadan Sending, og ladet Sagerne giennemsøge, inden de frigaves.

*) Denne sees ogsaa af Ulfeldts Skiøde til K. Frederik III. (26. Decbr. 1661) paa hans Gaard „liggende ud til og imellem Graabrødre-Løvestræde og Skindergaden." Her angives den største Længde „paa den sydøstre Side ud imod Løvestræde" til 117¼ Alen, og den største Brede paa „den Side Vest-Sydvest, af Sønder udi Nør indtil Skindergaden", til 92 Alen. Men Grunden var uregelmæssig skikket, og Maalet angives derfor af 7 Sider.

Pesten i Kiøbenhavn 1711.

En historisk Beretning

af

Dr. F. V. Mansa.

Anden Afdeling.

Kun en Samtidig, der havde giennemlevet den Kiøbenhavnske Pesttids Farer og Trængsler, og der med Aand og Hierte forstod at opfatte og giengive dem, vilde kunne levere et Arbeide, der fortiente at læses ved Siden af Thucydides's herlige Beskrivelse af den athenienfiske Pest, eller af andre lignende Mesterværker. For En derimod, der lever over 100 Aar senere, da endog Sagnene om de indtrufne Begivenheder kun existere i høist sparsomme og utydelige Træk i de Nulevendes Hukommelse, og som derfor kun kan søge sine Oplysninger i de faa efterladte historiske Optegnelser, — for ham staaer kun tilbage med muligste Troskab at samle disse, og efter Evne at sammenfatte dem til et Heelt. Med Undtagelse af Böttichers forhen omtalte Værk, hvori den Kiøbenhavnske Pest leilighedsviis omtales, men i en vis Retning *) dog temmeligt udførlig, bestaae de Oplysninger, der nu kunne skaffes tilveie om denne

*) Med Hensyn til dens medicinske Beskrivelse.

Begivenhed, fornemmelig kun i de Optegnelser, som de offentlige Autoriteter (Cancelliet og den da nedsatte Sundheds-Commission) have nedskrevet og bevaret i deres Protocoller. Og visinok give disse, der ere meget lidet kiendte og endnu mindre benyttede, høist interessante og læseværdige Bidrag til den Tids Historie. Vel vilde jeg, ved kun at optegne de mærkeligste og derfor meest gribende Kiendsgierninger, og ved at udsmykke dem med de Reflexioner, som en historisk-philosophisk Betragtning af dem kunde opfordre til, kunne have forfattet en Beskrivelse af den Kiøbenhavnske Pest, der vilde have havt en større og mere almindelig Interesse end nærværende, mere i det Enkelte gaaende. Dog da det har været mit Formaal, ikke saameget at skrive en enkelt Sygdoms Historie, som tillige, af Kilderne selv, at give et Bidrag til en svunden Tids Medicinal-Forfatnings Historie, har jeg troet at burde opgive den mere almindelige Interesse for den historiske Nøiagtighed. Hertil maatte jeg føle mig saa meget mere opfordret, som baade hiin ældre Forfatter (Bøttcher) og nogle nyere (Callisen og Franckenau), der have omtalt denne Begivenhed, meget strengt have lastet de da trufne Medicinal-Forholdsregler og været i høi Grad uretfærdige mod de Mænd, som paa hiin Tid stode i Spidsen for det Kiøbenhavnske Medicinalvæsen. Navnligen har især Franckenau heri syndet imod historisk Sandhed og Retfærdighed. Den upartiske Læser vil af min, af de bedste Kilder hentede Beretning, let komme til den Overbeviisning, at medens Meget vel burde og kunde have været anderledes og bedre, røbe mangfoldige andre Foranstaltninger baade Indsigt, Dygtighed og ufortrøden Omhyggelighed fra Autoriteternes Side. Men det gik i Kiøbenhavn, som det da og senere, ja endog i den allerseneste Tid (under Cholera's Rasen) er gaaet i enhver større By: Sygdomstilfælde hobede sig paa Sygdomstilfælde, Liig paa Liig, og Forretning paa

Forretning, i saa umaadelig og uberegnet Progression, at det var umuligt at tilveiebringe det nødvendige Antal af dygtige Arbeidere (Læger, Barberer, Sygeoppassere, Sygedragere, Liigbærere, Gravere o. s. v.) og de fornødne Hielpemidler, og saaledes at overholde den tilsigtede Orden og Nøiagtighed i Forretningernes Gang.

Jeg har i den foregaaende Afdeling omtalt de i Almindelighed trufne Foranstaltninger til at afværge Pestens Indtrængen i Danmark, ligesom de vigtigste Medicinal-Anordninger med Hensyn til Helsingør. Saa længe Pesten endnu ikke havde berørt Landets Grændser, troede man sig sikkret ved ene at rette Opmærksomheden mod dens Indsnigen fra Søsiden. Ligesom i de andre Søstæder, var ogsaa i Kiøbenhavn allerede i Aaret 1710 en Commission dannet, der skulde vaage over, at Pesten ikke sølcds fra trængte ind i Hovedstaden *). Ved denne Commissions Indflydelse udgik (d. 8. Sept. 1710) en Politi-Placat om Sundhedspassenes bedre Indretning og om Maaden, hvorpaa mistænkte Skibe, Folk og Varer skulde behandles. Men snart truede Faren ogsaa med at overføres fra Landsiden. I November 1710 fik de Committerede ved Politi- og Commerce-Collegiet Befaling at træde sammen med de ovennævnte Mænd „for at overlægge og træffe Anstalter imod den pestilentialske Sygdom, saasom denne mere og mere nærmer sig Grændsen, og Staden Lübeck for samme ikke skal være uden Mistanke.“ Et Rescript udstedtes (7. Nov. s. A.) til afgangne Hr. Christian Gyldenløves Gemalinde, Fru Dorthe Kragh, om at iagttage den yderste Forsigtighed med Postsækken og

*) Denne Commission bestod af Raadmand Christian Simonsen sen., Hofapotheker G. Becker, Jens Graa, Johan Georg Müller, Barbeer Andreas Badstüber, H. Riber, Michel Hansen Lindberg, Apotheker M. G. Scharffenberg, og som Secretair Peder Henrichsen.

Postvæsenet *) formedelst den i Sverrige og paa adskillige Steder grasserende Sygdom. Generalmajor Christian Rodsteen **) paalagdes det, at iagttage det Fornødne for at afværge Indsnigelse af Personer og Gods fra besmittede Steder. Justitsraad og Politimester Johan Bertram Ernst fik Befaling at paasee, at alle til Kiøbenhavn ankommende Reisende bleve angivne og meldte for Politiet (14. Nov. s. A.). Magistraten i Kiøbenhavn tilholdtes at vaage over Stadens Forsyning med Levnetsmidler og Brændsel for et halvt Aar, i Tilfælde af en mulig Afspærring, hvis Pesten uagtet de trufne Anstalter dog skulde indsnige sig (s. D.). Lignende Befalinger udgik til Magistraterne i de andre Kiøbstæder. Det medicinske Facultet udarbeidede et Skrift, der skulde oplyse Vedkommende om Sygdommens Forebyggelse og Behandling. Exemplarer af dette uddeeltes ikke alene i Hovedstaden, men sendtes til Stiftsbefalingsmændene og Amtmændene overalt i Danmark, for at de derefter kunde giøre de fornødne Foranstaltninger, og navnligen sørge for, at Apothekerne havde godt Forraad af de deri

*) Postvæsenet, der som bekiendt under Frederik den Tredie og Christian den Femte indtil 1685 havde været bestyret af Poul Klingenberg, blev derefter, imod en aarlig Afgift, overdraget til Grev Christian Gyldenløve som et Slags Lehn, hvilket dog efter hans Død gik over til hans Enke. Hun afstod imidlertid, uvist af hvilken Grund, „General-Postmesterskabet i Danmark" til Kongen, som ved Rescript af 6. Oct. 1711 bød, at Indkomsterne deraf i den svage Tid skulde tilfalde de meest Nødlidende i Kiøbenhavn (Canc. Regist. No. 58). Aarsagen til Afstaaelsen kan maaskee søges i de mange ved Pesten foraarsagede Hindringer for Postens regelmæssige Gang og de derved betydelig formindskede Indtægter (d. 22. August 1711 udkom saaledes et Kgl. Rescript, hvori befales, „at den agende Post imellem Kiøbenhavn og Vor Stad Hamborg indeholdes indtil videre, formedelst den grasserende Sygdom").

**) Den Samme, som under de Danskes Indfald i Skaane erhvervede sig et ikke misundelsesværdigt Navn ved at bortføre til Danmark Grev Sovet's Bibliothek, og ved i Slaget ved Helsingborg at commandere den danske Armees høire Fløi.

omtalte Lægemidler, og at Barbererne vare underrettede om alt Fornødent (6. Decbr. 1710). Samtidigen forlangte Kongen af Stiftsbefalingsmændene, at de inden en vis bestemt Tid skulde indberette til de Tilforordnede ved Politi- og Commerce-Collegiet, hvorledes de hidtil udgaaede Befalinger vare efterkomne, samt give Oplysning om Sundheds-Commissionerne i Byerne, om Strandvagterne giorde deres Pligt, om der behøvedes Bistand af det Militaire; det befaledes, at en Ritmester af og til skulde inqvirere Vogterne og Udliggerne, og at der i de Byer, hvor der er Sundheds-Commissioner, skulde udstedes Passer paa slet Papir, uden Betaling, for at lette Communicationen imellem Landets Reisende, som kom fra sunde Steder. (6. Decbr.) Kiøbenhavns Magistrat tillagdes Befaling at beskikke En af Bartskerlauget, som alternativ med Andre i Amtet, efter Stadsphysici Anordning, skulde have Indseende med de fattige Syge i Kiøbenhavn og paa Christianshavn. (19. Decbr.)

Imidlertid var den før omtalte smitsomme Sygdom, der i Begyndelsen af Aaret 1711 antog en pestagtig Natur, udbrudt i Helsingør. Da Faren saaledes var rykket Kiøbenhavn paa faa Mile nær, og viste sig under en saa truende Skikkelse, maatte naturligviis de meest alvorlige Betragtninger opstaae blandt Hovedstadens Indvaanere. Dog fornegtede den menneskelige Natur ikke sin Charakteer. Medens Nogle troede sig betryggede ved de Foranstaltninger, der allerede vare tagne, og trøstede sig ved de gunstige Efterretninger, som ad den officielle Vei vare indhentede om Tilstanden i Helsingør, at nemlig ingen Pest herskede i denne By, — saae derimod Andre i de Ødelæggelser, som Pesten skaanselløst havde udøvet i alle de større og mindre Byer, som den paa sin sikkre og hidtil uafvendelige Bane var kommen til, kun et Forspil til de Rædsler, der om føie Tid skulde træffe deres egen Arne. Lige fra

Begyndelsen af Aaret 1711 havde en ualmindelig stor Dødelighed viist sig blandt Stadens Indvaanere, og Dødstilfældene overgik i en mærkelig Grad Antallet af Fødslerne*), rimeligviis som en Følge af de ondartede Febre, der overførte til Kiøbenhavn i det foregaaende Aar ved de af Krigens Strabadser udmattede Soldater og Matroser, vedbleve at herske i Hovedstaden. Denne ikke uvigtige Omstændighed maatte nød-

*) For at tydeliggiøre dette store Misforhold imellem Antallet af Fødslerne og Dødstilfældene, tillader jeg mig her til Sammenligning at anføre Listerne over Fødte og Døde i de 6 første Maaneder af 1711 og af 1840, idet jeg tillige beder Læserne at erindre, at Indbyggernes Antal i Kiøbenhavn 1840 var omtrent dobbelt saa stort som 1711.

Aar 1711.	Fødte.	Døde.	Summa.	Aar 1840.	Fødte.	Døde.	Summa.
1 Uge til 10 Jan.	43	84		1 Uge til 11 Jan.	67	95	
2 — - 17 —	35	86		2 — - 18 —	59	77	
3 — - 24 —	24	61		3 — - 25 —	48	80	
4 — - 31 —	34	80	136–311	4 — - 1 Febr.	56	66	230–318
1 Uge til 7 Febr.	39	61		1 Uge til 8 Febr.	73	69	
2 — - 14 —	48	63		2 — - 15 —	67	58	
3 — - 21 —	44	63		3 — - 22 —	58	62	
4 — - 28 —	29	72	160–259	4 — - 29 —	69	64	267–253
1 Uge til 7 Mar.	33	68		1 Uge til 7 Mar.	81	70	
2 — - 14 —	31	68		2 — - 14 —	57	76	
3 — - 21 —	17	55		3 — - 21 —	76	63	
4 — - 28 —	29	46	110–237	4 — - 28 —	65	64	279–273
1 Uge til 4 Apr.	32	49		1 Uge til 4 Apr.	94	68	
2 — - 11 —	35	45		2 — - 11 —	57	75	
3 — - 18 —	39	52		3 — - 18 —	81	61	
4 — - 25 —	36	65		4 — - 25 —	98	40	
5 — - 2 Mai.	30	50	172–261	5 — - 2 Mai.	77	59	407–303
1 Uge til 9 Mai.	34	57		1 Uge til 9 Mai.	85	65	
2 — - 16 —	35	67		2 — - 16 —	85	53	
3 — - 23 —	41	55		3 — - 23 —	66	61	
4 — - 30 —	34	54	144–233	4 — - 30 —	83	55	319–234
1 Uge til 6 Jun.	27	50		1 Uge til 6 Jun.	84	51	
2 — - 13 —	40	54		2 — - 13 —	73	64	
3 — - 20 —	27	65		3 — - 20 —	72	47	
4 — - 28 —	36	92	130–261	4 — - 28 —	72	67	301–229

Ialt 852 Fødte. 1562 Døde. Ialt 1808 Fødte. 1610 Døde.

nendigviis vække endog de Letsindigste til Alvor, og da det ogsaa snart blev fuldkommen sikkert, at virkelig Pest grasserede i Helsingør, saae man nu, efter Gemytternes forskiellige Beskaffenhed, med stum eller lydelig Fortvivlelse de kommende Begivenheder i Møde.

Hele Vinteren og en stor Deel af Foraaret gik imidlertid hen i denne bange Forventning, uden at man søgte at styrke Indbyggernes moralske Mod ved nye og kraftige Foranstaltninger for at holde Pesten borte eller for at modtage den, naar den naaede Staden. Omsider tog man i Mai Maaned (d. 25de) den forhen omtalte Beslutning, aldeles at afspærre Helsingør, ikke alene fra Søsiden, men ogsaa fra Landsiden ved en omkring Staden dragen Cordon; men uagtet øieblikkelig Nedskyden var fastsat som Straf for at overtræde den afpælede Grændse, saa er dog Intet vissere, end at det lykkedes Flere fra det pestbefængte Helsingør at undgaae den bevogtende Cordons Opmærksomhed og at indsnige sig i Kiøbenhavn. Ifølge „Politi-Collegiets Anordning og det medicinske Facultets Godtbefindende" bleve Politibetiente og Barberer udskikkede for at efterforske disse Undvigtes Opholdssteder og derefter overføre enhver Mistænkt til Saltholm i den der opførte Quarantaine-Anstalt. Men Kiøbenhavns Indbyggere indsaae saa lidet Nytten af en Foranstaltning, som kun sigtede til deres eget Bedste, at ikke alene de mistænkte Huses Beboere, men ogsaa alle Naboerne paa enhver Maade søgte at forhindre disse Huusundersøgelser, ja endog aabenbart satte sig til Modværge og Overlast, saavel imod Politibetientene og Barbererne, som imod Vagten, der var givet dem med til Forsvar (Politi-Placat af 3. Jul.). Imidlertid blev et betydeligt Antal af slige mistænkte Personer grebne og overførte til Saltholm, saa at endog Biskop Chr. Worm fik Befaling at ordinere en Præst til dem, "for at betiene dem i deres Saligheds Sag." (22 Juni.)

Naar og paa hvilket Sted i Kiøbenhavn de første Tilfælde af virkelig Pest have yttret sig, og om disse maa tilskrives Smittens Overførelse fra Helsingør, eller, som Andre meente, fra Østersøen, da den herskede i Curland, Lithauen, Preussen, Pommern og Meklenborg, eller fra Sverrige *), maa jeg lade staae uoplyst, da alle de authentiske Beretninger intet bestemt herom anføre. Det hører forresten ikke til Sieldenhederne i smitsomme Sygdommes Historie, at det første Punkt, hvorfra Sygdommen paa et bestemt Sted sneg sig videre, er blevet uopdaget, hvortil een af de nærmeste Grunde er den, at beslægtede Sygdomsformer efterhaanden antage Epidemiens Charakteer. Flere Omstændigheder tyde imidlertid paa, at Epidemien, skiøndt mistænkelige Tilfælde havde yttret sig hist og her i Byens fattige Huse allerede i April og Mai, først er kommen til Udbrud i Løbet af Juni Maaned. Strengere Medicinal-Foranstaltninger, sigtende til Kiøbenhavns Betryggelse, bleve da udstedte. Dødstilfældene, som vel lige fra Vinterens Begyndelse uforholdsmæssig havde oversteget Fødslerne, men som dog indtil Midten af Junius lidt efter lidt noget vare formindskede, tiltoge i den sidste Uge af Junius og vorede fra Begyndelsen af Julius i en stærk Progression, imedens flere Mennesker døde pludselig under høist mistænkelige Symptomer; og de indkomne Beretninger fra Læger og Barberer til det oprettede Sundheds-Collegium omtalte Tilfælde, hvor Syge og Døde havde været beladte med Buboner (Kiertelbylder i Lyskene), et af Pestens meest pathognomiske Tegn.

*) Jacob Borrebye (i hans Raritæt-Kamre, S. 337) afgiver i denne Henseende ingen bestemt Mening. »Nogle holde for, siger han, at den skulde være kommen fra Sverrig og Skaane til Helsingør, Andre at den skulde have taget sin Begyndelse fra en Baadsmand, som blev ført fra et Skiberum, som laae i Sundet, ind i Byen, hvor han døde; Nogle vilde mene, at Sygdommen kom med et Skib, hvorudi var Hør fra Østersøen til Kiøbenhavn.«

Af den store Mortalitet, som Listerne over de Døde allerede fra Begyndelsen af Aaret 1711 udvise, uddrager H. Callisen *) den Slutning, at Pesten længe havde hersket i Hovedstaden, da man begyndte at føie offentlige Foranstaltninger imod den. Han synes **) saaledes at antage, at den allerede er begyndt i Januar Maaned eller endog tidligere. Men imod denne Mening maa jeg erklære mig, fordi det vilde stride imod al Erfaring, at en saa ødelæggende Pest, som den her omtalte, skulde vedblive at rase over 12 Maaneder (den sædvanlige Termin for en Pestepidemie udstrækker sig sielden paa et enkelt Sted over 6 Maaneder), — fordi den da langt tidligere maatte have naaet sit Culminationspunkt, end i Slutningen af August og Begyndelsen af September, saaledes som Tilfældet var i den Kiøbenhavnske Pest, — og fordi det er uantageligt, at tidligere indtrufne, bestemt udtalte Tilfælde af genuin Pest skulde have undgaaet Sundheds-Autoriteternes Opmærksomhed, og at ingen yderligere Foranstaltninger skulde være trufne i Kiøbenhavn førend henimod Midten af Junius ***).

---

*) Physisk-medicinske Betragtninger over Kiøbenhavn. 2 B. S. 29.

**) Jeg siger synes; thi med rene Ord giør han det ikke, ja anfører endog p. a. St. S. 33 en Mortalitets-Liste, ifølge hvilken de 19 Uger, hvori Pesten angives at have raset som Epidemie, regnes fra d. 27. Juni til d. 7. November.

***) I et Manuscript, tilhørende Karen Brahe's Bibliothek i Odense, gives en »Liste paa de, som ere døde i Kiøbenhaffn udi 16 Uger fra den 21. Juli til den 10. Oct. 1711.« Skiøndt denne Liste allerede slutter med en Uge, da Antallet af Dødstilfældene oversteg 600, begynder den derimod med en Uge, da det hele Antal af Døde i Byen kun beløb sig til 93. Pesten maa altsaa da have været i sin Begyndelse. — Den samtidige G. F. F. de Frankenau siger udtrykkelig i et Brev til Schelhammer (Virorum clarissimorum ad G. C. Schelhammerum Epistolæ selectiores. Wismariæ & Sundii 1727. p. 377), at Barbererne (Medicorum vulgus) allerede i April og Mai Maaned troede at bemærke, at et indsneget pestagtigt Smittestof (quid pestiferi veneni supreptitii) hist og her lod sig tilsyne i de ringere Classers

Men paa denne Tid see vi Frygten vakt for Muligheden af en tilstedeværende pestagtig Sygdom i Hovedstaden. Under 12. Jun. fik Stadsphysicus og Viceborgermester Johan Eichel Befaling til at være Præses i Sundheds-Commissionen, som det paalagdes at foranstalte Alt hvad der efter Tidens Tilstand fandtes nødvendigt; og deriblandt ogsaa, at antage et Par dygtige og kyndige Mænd til de Dødes Besigtelse. Samme Dag tilkiendegav Kongen Biskop Worm, at han bifaldt et af de Tilforordnede i Politi- og Commerce-Collegiet giort Forslag, at Præsterne i Kiøbenhavn, naar de kaldtes til nogen Syg, der senere døde, skulde tilholde Huusfolkene at tilkiendegive dette for Stadsphysicus Eichel. Den 19. Jun. beskikkedes denne, tilligemed Professor og Consistorial-Assessor Hans Mule, og Dr. med. Reinholdt Wagener til at danne et Sundheds-Collegium: „for at examinere de Forretninger og edelige Udsagn, som om hidsige Sygdomme maatte indkomme." Wagener fik Tilladelse til ugeviis at skifte med de andre practiserende Læger i Kiøbenhavn. Dette Collegium skulde møde en vis Time hver Søgnedag og overveie, hvad der af de tvende til de Syges og Afdødes Besigtelse anordnede Personer maatte indberettes, — ligeledes deliberere om Alt, Sundhedsvæsenet i Kiøbenhavn angaaende. Naar noget Tilfælde skulde møde, hvori den verdslige Øvrigheds Bistand kunde behøves, havde de kun at tilkiendegive dette for Politimesteren. — Da der fra Borgerskabet, som under Krigstiden

Boliger; men at Faa eller Ingen satte Lid til deres Beretning; indtil man endelig ved Sommer-Solhvervstider fik Troen i Hænderne, da Flere bleve angrebne af den skrækkelige Sygdom og Ligenes Antal nu tiltog Uge for Uge. — Efter Erik Torm (Antegnelser til Frederik den Tredies Historie) yttrede Pesten sig i Kiøbenhavn i April, og vedvarede til sidst i October. Frankenau (Haandbog om det offentlige Sundhedspolitie. Kbh. 1801. S. 19) antager, at den egentlige Pest begyndte først i Slutningen af Juni Maaned.

maatte giøre Vagterne i Kiøbenhavn, indløb Klager over denne Tienestes Besværlighed og Farlighed for Sundheden, erholdt Borgerne den Lindring, at de bleve forskaanede for Posterne ved Ministrenes Gaarde, og at der skete Undersøgelser med de Personer, som under Paaskud af at være Kongelige Betiente vilde befrie sig for Vagtholdet (19. Juni). Med stor Liberalitet bestemte Kongen, at Finantserne skulde udbetale de Tilforordnede i Politi- og Commerce-Collegiet saa mange Penge til Sundheds-Væsenet i Danmark, som Tid efter anden maatte udkræves. (22. Juni.)

Kong Frederik den Fierde forlod Kiøbenhavn den 11te eller 12te Juni og reiste til Jægersborg, hvorfra flere af de anførte Bestemmelser ere daterede; efter nogle Dages Ophold der vendte han atter tilbage, for den 27de at opslaae sin Residents paa Frederiksberg Slot. Men da Tilstanden med hver Dag blev betænkeligere i Kiøbenhavn, eller maaskee ogsaa fordi Krigens Ledning fordrede hans Nærværelse andensteds, gik han i Midten af Julius (hvis jeg ikke feiler, den 18de Jul.) til Colding. Enkedronningen og den regierende Dronning fulgte ham først den 28de Jul. tilligemed Kronprindsen; hine toge til Grevskabet Oldenborg, denne til sin kongelige Fader i Colding. Paa Reisen skal en Kokkedreng i deres Majestæters Følge være død af Pest i Fyen, uden at imidlertid derved Smitten blev videre udbredt. I Kiøbenhavn lod Kongen vel Geheimeraaderne, Grev Carl Ahlefeld, Otto Krabbe og Christian Sehested tilligemed Cancellibetiente tilbage, for at Regieringssagerne ikke skulde lide noget Afbræk, og for at de mod Pesten tagne Foranstaltninger kunde skee med den behørige Kraft; men da Faren imod Slutningen af August Maaned daglig blev mere truende, begave ogsaa disse, der efter Kongens Instrux af 17de Jul. under hans Fraværelse skulde danne et i Kiøbenhavn forblivende Conseil, sig bort og opsloge deres Bolig paa

Jægersborg, dog efter først at have indhentet Kongens Tilladelse *).

Dette af de Høiere givne Exempel fulgtes af en stor Mængde af Hovedstadens Indvaanere, fornemmelig af dens mere bemidlede eller fornemme Classer **); og et Sagn har endnu bevaret sig til den nærværende Tid, hvorledes ogsaa uformuende og fattige Mennesker flyngede sig til de Riges Vogne under deres Flugt fra Kiøbenhavn, og hvorledes disse ved Trudsler, forceret Kiørsel, ja endog Pidskeslag, søgte at forhindre et Compagniskab, som kunde blive dem farligt eller byrdefuldt. Flaaden gik i Søen, og alle de hvervede Regimenter til Holsten. De to siællandske nationale Regimenter bleve derimod tilbage i Kiøbenhavn.

De nøiagtige Huusundersøgelser, som Sundheds-Commissionen fandt fornødent at paabyde, med Hensyn til at efterspore mistænkelige Sygdoms- og Dødstilfælde, men fornemlig Paabudet angaaende de Dødes snarlige og anordningsmæssige Begravelse, vakte aabenbar Misfornøielse og Modstand blandt

*) Den 15. Aug. tilskrev Kongen Conseilet: „Naar I det til Eders Conservation fornødent eragter, maae I Eder paa Jægersborg eller i Nærheden opholde og der de Anstalter giøre, som Tiden og Leiligheden kunde udkræve."

**) Erik Torm siger (p. a. St.): „Alle Fornemme og Formuende reiste ud paa Landet og til andre Provindser." Iblandt disse var ogsaa den berygtede Grevinde Schindel, der tidligere havde staaet i høi Gunst til Hove, men faldt i Unaade formedelst sin løsagtige Omgang med Generalmajor Bülow. Hun flygtede til Vedelsborg i Fyen. (See Suhms nye Samlinger til Danmarks Historie. 1 B. 2 H. S. 143 og 2 B. 1 H. S. 15.) Den russiske Ambassadeurs Gemalinde, Prindsesse Dolgorucki, var bleven indrømmet det Kongelige Slot Anderskov til Opholdssted under Pesten; men da Sygdommen ogsaa naaede herhen i Begyndelsen af September, erholdt hun et kongeligt Pas, hvorefter hun frit kunde passere igiennem Kongens Lande. Hendes Suite var 29 Personer. (Canc. Registr. No. 58 under 12. Sept. 1711).

Kiøbenhavns Indbyggere, som endog dristede sig til at lægge Haand paa de fra Sundheds-Commissionen udsendte Betiente og den dem medgivne Vagt. For at raade Bod paa et saa strafværdigt og i sine Følger saa farligt Forhold, udkom den 8de Juli en Placat, der blev opslaaet paa Gadehiørnerne, og udraabt ved Trommeslag; den bestemte Livsstraf for enhver, der satte sig op imod de Anstalter, som giordes Sundhedsvæsenet i Kiøbenhavn til Bedste, og paabød tillige paa det Strengeste, at herefter alle Liig af Personer, som hastig bortdøde, skulde begraves uden nogen Ceremonie eller Liigbegængelse. Samme Dag bleve de Deputerede for de Kongelige Finantser bemyndigede til at accordere med Regimentsqvartermester Wodruff om paa eet Aar at leie hans Gaard og Huse, beliggende udenfor Kiøbenhavn paa hiin Side af den saakaldte Sortedam, hvilken Leilighed Politi- og Commerce-Collegiet fik Befaling at indrette for de Folk, som i Staden angrebes med mistænkelig Sygdom.

Men til Trods for den daglig tiltagende Mængde af Syge og Døde, og til Trods for saa mange baade hiemme og ude indhøstede bittre Erfaringer, skete dog det Samme i Kiøbenhavn, som nylig havde foraarsaget saa stor Forargelse og afstedkommet saa store Ulykker i Helsingør. Uagtet de mange utvetydige Tegn paa den herskende Sygdoms Natur, vilde flere af Kiøbenhavns Læger ikke erkiende dens Identitet med Pesten; og høist mærkeligt sees det af et Brev fra Sundheds-Commissionen til Kongen, at just den samme Dr. Bøttcher, der i sin ofte citerede Bog saa bittert dadler den til Helsingør nedsendte Læge, fordi han benegtede, at den der herskende Sygdom var Pest — den samme Bøttcher, der fordrede, at hans og andre Lægers Formening (der, vel at mærke, ikke havde været i Helsingør), skulde staae mere til Troende end den undersøgende Læge, og der paa et andet Sted i samme Bog paastaaer, at

det var ham, der først erkiendte Pestens Tilstedeværelse i Kiøbenhavn — at just han, som Commissionen skriver, offentlig erklærede og ikke undsaae sig ved skriftlig at indgive den Mening, at den i Kiøbenhavn begyndte Sygdom ikke var Pest. Callisen anmærker med Rette: at ingen lærd Dispnt har en mere direct Indflydelse paa Menneskeslægten, eller kan tænkes grusommere i sine Følger, end naar Lægerne under en ondartet Sygdoms Udbrud forfegte stridige Meninger om dens Natur, indtil Øvrigheden ikke længer med Kraft og Held formaaer at sætte Grændser for dens Ødelæggelser. Denne Uenighed blandt de kiøbenhavnske Læger var Skyld i at Oprettelsen af et Lazareth saa sildig begyndtes, og at den omstændelige og godt affattede Forordning om de fornødne Anstalter mod Pestsygdommen, hvortil Udkastet allerede var færdigt d. 7. Julius, først indsendtes d. 27. Jul., blev underskrevet af Conseilet d. 1. Aug. og publiceret d. 12. Aug. Man frygtede for, at disse Foranstaltninger og navnlig det Forslag, at der skulde affordres de Reisende Eed paa, at de i 6 Uger ikke havde været i noget inficeret Huus, vilde foranledige en fuldkommen Standsning af Tilførsel til Byen.

Imidlertid kom man snart til den Overbeviisning, at Sygdommen ikke ved de hidtil anvendte Midler lod sig standse, ja at ikke engang en høistnødtørftig Lindring og Hielp kunde ydes de elendige Syge, hvis Tal daglig tiltog. Kongen besluttede derfor under 7. Jul. at anordne en egen Sundheds-Commission*). Commissoriet gik ud paa, at de udnævnte

*) Denne bestod af Etatsraad Georg Grundt, Justitsraad og Politimester J. B. Ernst, Justitsraad og Stadshauptmand Johannes Christensen Meller (der under Kiøbenhavns Beleiring af den forenede engelske, hollandske og svenske Flaade 1700 havde udviist saa stor Virksomhed og Duelighed), Commerceraad og Assessor ved Politiet Thomas Hørning, Stadsphysicus Eichel, Raadmand Kai Klinge, samt 3 af de dygtigste blandt de 32 Mænd, som Magistraten udsaae. Nogle Dage senere (d. 10. Jul.) befalede Kongen, at

Mænd skulde anvende al mulig Omhyggelighed paa Sundhedsvæsenet i Kiøbenhavn, at de skulde modtage Anmeldelser om Syge og Døde, giøre Anstalt til de Syges Tilsyn og Pleie og til de Dødes Begravelse, og anvise den bestilte Præst, Medicus og Barberer, hvilke Syge de hver Dag skulde besøge. J. B. Ernst fik, som Politimester, Bemyndigelse til strax at iværksætte Commissionens Beslutninger.

Sundheds-Commissionen bestemte at samles hver Dag baade Formiddag og Eftermiddag, en Beslutning, som man af den daglig førte og endnu bevarede Forhandlings-Protocol seer at Commissionen er bleven tro, indtil den langt hen i næste Aar blev hævet. Den samlede sig paa Raadhuset i de 32 Mænds Sal, senere, efter d. 27. Aug., i det gamle Academies Huus *), og modtog og besvarede den store Mængde af daglig indkomne Beretninger fra Læger og Barberer, og fra Lazaretherne, ligesom Forespørgsler fra Autoriteter og Private. For at bringe de mangfoldige og besværlige Forretninger til at gaae i en saa stadig Gang, som de trængende Omstændigheder vilde tillade, antog Sundheds-Commissionen, foruden Præst, Læge og Barberer, en Skriver, der skulde holde Bog over hvad der daglig passerede, Commissionen vedkommende, en Over- og Under-Liigskriver, der med Gravere og Liigbærere skulde besørge de Afdødes Begravelse, en „Sygefader" eller Sygeinspecteur, hvis Forretning skulde være at gaae omkring i Staden i de Huse, hvor der var Syge, og forsyne de Fattige af disse med Penge eller Levnetsmidler, og senere, efterat Lazaretherne bleve aabnede, ved Hielp af Sygeførere besørge

Professor Mule og Dr. med. Wagner, og (d. 11. Jul.) at Biskop Christen Worm og Schoutbynacht Olaus Judichær skulde tiltræde denne Commission, de to sidste for saavidt deres andre Forretninger vilde tillade det.

*) Rescr. af 28. Aug. Sundheds-Commissionen indrømmes det Huus paa det nye Torv, hvor det ridderlige Academie hidtil har været.

deres Indlæggelse paa eet af disse, og endelig 6 Politibetiente, hvilke for en forøget Gage skulde gaae Commissionen tilhaande i dens Forretninger.

Til Præst og Siælesørger for de af den smitsomme Sygdom Angrebne var Jørgen Seerup allerede d. 3. Jul. ordineret. Den „bestilte Medicus“ sees af Sundheds-Commissionens Protocoller at have været en vis „Monsieur“ Kelp eller Kelf, om hvis tidligere Livsomstændigheder jeg ingen nærmere Oplysning kan give, men som døde under Løbet af Pesten i sine Kaldspligter. Efter Barbeeramtets Laugsartikler paalaae det de yngste Mestere at fungere som Pestlæger, og vi have allerede seet nogle beskæftigede med de Syges og Dødes Besigtelse. Men under Sygdommens stærke og meer og mere Overhaand tagende Udbredelse, fandtes det fornødent at sætte hele Lauget, Mestere med deres Svende, i Reqvisition. Dog lode de sig ikke hertil bevæge uden Modstand, saa at Kongen endog i et aabent Brev af 7. Jul. maatte paabyde Oldermanden og samtlige Mestere i Kiøbenhavns Barbeeramt, ligesom ogsaa alle deres Svende, hine under Straf af Amtets Forbrydelse, disse under 4 Rdlr. Mulct, at indfinde sig hos Stadsphysicus Eichel og forrette, hvad han angaaende de Syge befalede dem.

Samme Dag fattedes, ifølge Rescript til Politimesteren, følgende Beslutning: at tillukke Østerport, for bedre at controllere alle til Kiøbenhavn Ankommende; at tilnagle alle de Huse, hvori Folkene vare uddøde; at brænde de Bortdødes Klæder, og at sørge for et tilbørligt Forraad af Proviant og Bræder. Men een af de første og vigtigste Gienstande for Sundheds-Commissionens Forsorg var: med al mulig Kraft at paadrive Indrettelsen af den af Regimentsqvarteermester Wodruff til Pestlazareth leiede Gaard udenfor Byen, og da de herværende Huse ikke fandtes at afgive tilstrækkelig Plads i det

Tilfælde, som var at befrygte, at Sygdommen skulde udbrede sig stærkere, besluttedes tillige at opbygge Baraquer af Brædder og at opslaae Telte, hvortil bl. a. tre store „Teltseil" laantes fra Bremerholm.

Den til Hospitalet udseete Plads ved Sortedam var i en vis Henseende ikke uheldig valgt. Den laae Byen saa nær, at de Syge uden stort Besvær eller Ophold derhen kunde udføres; og dog var den ved Vandet og Voldene adskilt fra Staden, og fiern nok, for at man kunde opnaae den tilsigtede Separation. Den var desuden paa tvende Sider omgiven med Vand, Sortedam og Ladegaardsaaen, saa at det derved maatte blive lettere at tilveiebringe det nødvendige Opsyn, for at afholde Uvedkommende fra at besøge Lazarethet, og Reconvalescenterne fra at flygte derfra, hvortil de viste stor Tilbøielighed, for at undgaae at blive indlagte paa Quarantainehuset. Derimod var Lazarethets lave og sumpige Beliggenhed, ligesom dets indskrænkede Huusleilighed (som giorde de omtalte Baraquer og Telte nødvendige) ikke beregnet paa, at Pesten skulde udstrække sig til de kolde og fugtige Efteraarsmaaneder, ja ind i Vinterens Hierte. Imidlertid var Wodruffs Gaard upaatvivlelig den bedste Leilighed, man paa den Tid kunde erholde uden for Porten, og dog i Nærheden af Byen; da den eneste bedre, Ladegaarden, benyttedes til andet Brug, nemlig til Krigshospital.

Den under 7. Jul. nedsatte Sundheds-Commission giorde sin bedste Flid for at faae Lazarethet saa godt indrettet, som Omstændighederne vilde tillade det. Ikke ubetydelige Summer bleve fra Kammer-Collegiet anviste, saaledes den 13de Julius 3000 Rdlr. og d. 22. Julius 6000 Rdlr., hvoraf den største Deel anvendtes til dette Brug. Men da Lazarethet umulig saa hurtig kunde blive sat i Stand, som Sygdommens Overhaandtagen og utvivlsomme Smitsomhed udkrævede, besluttede

man, for saa vidt som muligt at forhindre Smittens Overførelse til de Friske, midlertidigen at indlogere disse, som fandtes i mistænkte Huse, i Exerceerhuset paa Christianshavn, for der at holde et Slags Quarantaine i 14 Dage, medens de Syge bleve afsparrede og pleiede i deres egne Boliger. Lazarethet paa Wodruffs Gaard skulde efter den oprindelige Bestemmelse indrettes for 300 Syge, men var, da det aabnedes, neppe tilstrækkelig forsynet for at modtage dette Antal *). Senere blev det betydeligt udvidet, indtil at kunne rumme 4 til 500 Syge. Af Sundheds-Commissionens Journal for 13. Jul. sees, at man havde Haab om at formaae den før omtalte Medicus Kelp til at overtage Lægeposten ved Sygehuset, hvilket dog ikke skeete; hvorimod han vedblev at staae i sit tidligere Tienesteforhold **) til Sundheds-Commissionen. Lige saa lidet formaaede man, hertil at overtale nogen anden Læge. Omsorgen for de Syge maatte saaledes overdrages til en Barbeer. Til „Overmester" ved Lazarethet blev antagen Barberen Johan Michel Kyhl fra Markbrandenburg med

*) Den 13. Jul. berettede Politimester Ernst i Commissionen, at han til Sygehuset udenfor Byen havde bestilt 300 Senge, 300 Lagere, 300 Skaaler og endeel andet Huusgeraad. Den 1. Aug. reqvireredes 100 Træskeer, 100 Leerskaaler, 100 Træbægere, 100 Par Lagener, 100 Straasække og 100 Dækkener, hvorimod berettes, at man af Sengesteder havde nok. Den 8. Aug. forlangtes til Lazarethet 26 Straasække.

**) Den sidste Julius udbetaltes „Monsieur" Kelp og Barbeer Kütke Küster 1 Maaneds Gage, hver med 30 Rdlr., „for deres Møie ved Inqvisition hos de Syge her i Staden efter Accord med Stadsphysicus Eichel," — samt efter Regning til Plasterdug 3 Rdlr. Det er vel hermed ikke tillige beviist, at disse tvende Mænd have tient de Syge med deres Raad, skiøndt den betalte Regning paa Plasterdug kunde synes at tyde hen derpaa; dog kan det her Bemærkede, i Forbindelse med hvad Side 91 og 92 er anført, tiene til at opvække Tvivl imod Bøttichers Udsagn (l. c. p. 77.): „At ingen Pestlæger (Medici pestilentiales) i Pesttiden bleve ansatte, hverken af Sundheds-Commissionen, eller Magistraten, eller af nogen anden Jurisdiction."

30 Rdlr. maanedlig Gage og 5 Rdlr. 2 Mk. i Kostpenge, og til „Secondmester“ Daniel Ulrich, født i Bergen, med 20 Rdlr. maanedlig i Løn og til Kost. Men da Mester Kyhl skulde begive sig i Kamp med Sygdommen, havde han tabt Modet, og vægrede sig ved at modtage sin Post ved Lazarethet, saa at Commissionen ved Trudsler om Arrestation maatte twinge ham til at opfylde de indgaaede Betingelser. Til som Siælesørger at lade sig indespærre i Lazarethet formaaede man den tidligere omtalte Jørgen Seerup, som derfor skulde nyde 16 Rdlr. maanedlig Gage, Kalk og Disk som og Viin og Brød for een Maaned forud, og frie Medicamenter. De øvrige Officianter og Betiente, Skriver (Controlleur), Spisemester, Portner, Vaagekoner, Vaskekoner, Gravere o. s. v. opdrev man med større eller mindre Vanskelighed.

Efterat Sundheds-Commissionen i sin Forsamling d. 16. Jul. havde overveiet det Spørgsmaal, om Lazarethet endnu burde udvides, førend det toges i Brug, besluttede man „i Guds Navn“ at aabne det samme Dags Aften, fordi man ved denne Forholdsregel haabede at kunne „rense og reengiøre“ Staden, d. v. s. befrie den for alle de af den smitsomme Sygdom Angrebne — et Haab, der var forgieves, og som paa Grund af den store Mængde Syge, der allerede forefandtes og daglig kom til, aldeles glippede. Til Guds Forsyn betroede man ogsaa paa en vis Maade de i Lazarethet indbragte Syges Skiebne; thi ved dets Aabning havde man endnu ikke bragt det paa det Rene med den antagne Pestchirurg. Kyhl indfandt sig først d. 21de, og hans Medhielper d. 22de Julius. De mange, allerede i de første Dage udførte Syge have saaledes været uden Lægehielp, med mindre man tør antage, at en i Sundheds-Commissionens Tieneste værende Barbeer, ved Navn Rütke Küster, midlertidig har ydet sin Bistand, hvilket dog er meget twivlsomt, da han havde nok at bestille med

at visitere de Syge og Døde i Staden*). Kyhl udvirkede ved sin Protest, at det senere blev bestemt, at een af Amtsmesterne i Staden med tvende Svende efter Lodtrækning skulde skifte hver Maaned som Peschirurg ved Lazarethet, en saare uheldig om end nok saa retfærdig Bestemmelse, der, hvis den var taget til Følge, hvilket dog ikke blev Tilfældet, rimeligviis maatte have været af meget skadelig Indflydelse paa de Syges Behandling. Lazarethets Bestemmelse fornemmelig for Syge af de allerringeste Classer, lige saa meget som Omstændighedernes Magt, Tidens Knaphed og de uhyre Summer, der alligevel medgik til at fremme de mangfoldige Gjenstande for Sundheds-Commissionens Omsorg, medførte, at Lazarethet udstyredes saa tarveligt som muligt. Sengene vare kun forsynede med Straa, i det Høieste med Straasække, dog med Lagener og uldne Tepper; de forskiellige Utensilia vare af den simpleste Beskaffenhed og neppe tilstede i behørigt Forraad. Egne Hospitalsklæder manglede, saa at de Syge laae i det som oftest usle og ureenlige Linned, de havde medbragt, ofte uden saadant, ligesom de Syge, der atter gienvandt deres Helbred, naar de forlode Sengen, maatte iføres de Gangklæder, hvori de vare optagne i Lazarethet. Teltene og Baraquerne bleve først Tid efter anden belagte med Brædegulv **); ja da Sygdommen havde naaet sit Høieste, maatte flere af de Syge, af Mangel paa Plads, campere under aaben Himmel paa Straa.

Alle Officianter ved Lazarethet, som havde nærmest med de Syge at giøre, erholdt paa Commissionens Regning en Vordugskiortel ***), et Beskyttelsesmiddel mod Smitte, der

*) Tidligere (d. 13. Jul.) havde han erklæret sig villig til strax at forføie sig til Sygehuset, naar det giordes fornødent.

**) Den 3. Aug. udsendtes 6 Tylter, den 5. Aug. atter 14 Tylter Bræder, for dermed at lægge Gulv i Teltene ved Lazarethet.

***) En saadan kostede omtrent 4½ Rdlr.

ansaaes af den Vigtighed, at Underbarberen endog vægrede sig ved at betiene de Syge, forend han havde erholdt en saadan. Endnu d. 25. Jul. havde han ingen faaet, og altsaa i 3 Dage ikke opfyldt sin Tieneste i det allerede af Syge overfyldte Hospital. Spisemesteren havde den Ordre, ikke at modtage Nogen tilbords, uden ifort en saadan Kiole. Da disse Overkioler snart kom i almindelig Brug, ogsaa blandt de øvrige af Commissionens Betiente, blandt Læger og Barberer udenfor Lazarethet og de af Stadens Indvaanere, der kom i Berørelse med Syge og havde Evne til at anskaffe sig dem, blev Forbruget af Vorbug saa stort, at det ikke mere kunde bekommes, og Commissionens Betiente fik Underretning om, at de i Fremtiden maatte behielpe sig med Trill, et Slags grovt, stivt, med Pap giennemtrukket, som oftest sortfarvet Lærred, der ansaaes for uskikket til at opfange og bevare Smittestoffet.

Allerede i de første Dage, efterat Lazarethet var aabnet, var Mængden af de Syge, som vare udførte eller endnu trængte til at udføres, ligesom ogsaa Mængden af Døde, der skulde begraves, saa stor, at Sundheds-Commissionen, der ved Udlovelse af betydelig Løn (10 Rdlr. maanedlig) forgieves havde henvendt sig til flere Individer, bønligen maatte begiære Bistand af General-Krigscommissariatet, for at erholde Soldater, der vilde paatage sig at være Syge- og Liigbærere, Opvartere ved Lazarethet, Gravere, Portnere o. s. v. „Vor Nødtrang„, skriver Commissionen, „er saa stor, at Vi enten maae forlade det Os betroede Hverv eller maae hielpes" (20. Jul.). Men dette Collegium afslog reent ud denne Begiæring. Frygt for Smitte og den tilsyneladende visse Død for Enhver, der udsatte sig for den, (i Gierningen bleve næsten Alle, der under Epidemiens første Rasen angrebes, dens sikkre Bytte) afholdt imidlertid den største Deel af dem, som hverken Trang eller andre paahvilende Forpligtelser giorde afhængige, ja selv dem,

hvis Kaldspligt det var at vove sig i Faren, saa at Commissionen endelig saae sig i den Nødvendighed at maatte recrutere sine Folk blandt Fanger og andet Udskud af Menneskeheden. Næsten den samme Vanskelighed mødte Commissionen ved Anskaffelsen af qvindelige Betiente. Til hver 12te Syg var reglementeret en Opvartningskone, og et Antal Liigqvinder blev allerede den 25. Jul. antaget ved Lazarethet, for at lægge Ligene i Kister og begrave dem paa Lazarethets Kirkegaard.*) En stor Mængde brugtes som Tvætterskker og til andet qvindeligt Arbeide. Da Nøden var forhaanden, maatte man ligeledes tye til Arresterne, for at tilveiebringe det behørige Antal af disse Betiente.**) Men ogsaa denne Kilde begyndte at flyde sparsommere, saa at Commissionen den 21. Aug. anordnede, at de, som i Fremtiden bleve friske paa Lazarethet, enten skulde betale for Vognen, som udførte dem, deres Pleie og Cuur, i det ringeste 3 Rdlr. ugentlig, eller giøre Tieneste ved Lazarethet i 4 Uger, en Bestemmelse, der toges lige saa meget af Trang, som rimeligviis af den philanthropiske Anskuelse, at de Personer, som eengang havde giennemgaaet Sygdommen, senere vanskeligen bleve angrebne af den. Alle disse saavel mandlige som qvindelige Betiente maatte aflægge Eed

*) Den 25te antoges 4, og den 28. Jul. atter 4 Liigqvinder. De fik hver en Klædning af Trill, fri Kost og 8 Sk. for hvert Liig de nedsatte i Jorden; desuden et Fixum af 8 Mk. ugentlig.

**) Blandt Andre udsendtes saaledes „en Qvindesperson, som for Tyveri har været anholdt i Raadhuusvagten, men som pardoneres, da hun har lovet at ville tiene for Vaagekone eller Vaskerpige paa Lazarethet. Gage faaer hun ikke, førend man seer, hvorledes hun tager afsted.“ — Den 29. Jul. toges 12, den 3. Aug. 10 Personer fra Børnehuset for at bruges som Vaagekoner ved Lazarethet. (Børnehuset var af Christian den Fierde oprindelig indrettet til at modtage fattige og umyndige Børn, for der at opfødes og holdes til Arbeide, men senere forandret derhen, at det ogsaa optog Delinqventer, især Qvindfolk, for at tvinge dem til Virksomhed og nyttig Beskiæftigelse.)

paa, at de troligen vilde opfylde deres Pligter i Lazarethets Tieneste; men Mangfoldige grebe den første den bedste Leilighed til Flugt, hvorved Hielpeløsheden og Forvirringen i høi Grad forøgedes.

Man lærte ogsaa snart at være mere sparsommelig med Menneskekræfter, og efterat de Syge, til stor Hindring for Forretningernes hurtige Gang, i nogen Tid vare blevne baarne til Sygehuset, ligesom de Døde til deres Grave, besluttede man sig til at lade dem kiøre ud, hvorved Arbeidet gik lettere fra Haanden *). De største Sygevogne kunde rumme fra 12—24 Mennesker. For at udføre Ligene betiente man sig først af Trillebøre, senere af Rustvogne, en Begravelsesmaade, hvorimod Tidens Fordom opløftede høie og forbittrede Skrig.

Det var befalet Liigskriveren ved Lazarethet at paasee, at ethvert Liig laae en tilbørlig Tid i et afsides Værelse, forend det blev lagt i Kiste, og først begravedes, naar man var sikker paa dets dødelige Afgang. Men efterhaanden som Mortaliteten i en uhyre Grad tiltog, faldt denne menneskekiærlige Regel bort som altfor omstændelig og uoverkommelig, og Begravelserne udgik umiddelbar fra Sygestuerne ved de forhen omtalte Liigqvinder. Lazarethet havde paa en af de tilstødende Marker sin egen Kirkegaard, omgiven med en 3 Alen dyb og lige saa bred Grøft, for at holde Uvedkommende borte. Saalænge man endnu ikke kiendte Sygdommens hele ødelæggende Kraft, begrov man de Døde i isolerede Grave; men det varede ikke længe, førend man indsaae Nødvendigheden af en mere generel,

*) Under den 21. Jul. hedder det i Sundheds-Commissionens Protocol: „De Syges Udførsel blev efterseet, og fandtes meget slet at være bestilt", — under den 28. Jul.: „at Sygefader H. Flor intet havde forrettet med de Syges Udførsel den forbigangne Dag og Nat", hvorfor blev ham paalagt Arrest for at bringe ham til Bedring i hans Forretninger. Efter den Tid, da Vogne kom i Brug, var Forandringen til det Bedre øiensynlig.

Tid og Kræfter besparende Begravelsesmaade, og nu bleve lange og tilstrækkelig dybe Grøfter gravede, hvori de Døde, den ene ved Siden af, og oven paa den anden, bleve overgivne til den moderlige Jord. I Begyndelsen af Pestens Rasen erholdt ligeledes hver i Lazarethet Afdød en Liigkiste, de Fattige af uhøvlede, Officianterne og de, som kunde betale, af høvlede Brædder; men senere, da ogsaa Mangel paa denne Artikel opstod, og Snedkerne, ja selv de til Hielp tagne Tømmermænd, ikke kunde forarbeide Kister i samme Forhold, som Mængden af de Døde udkrævede det, tog man allerede d. 4. Aug. den Beslutning: at de Døde fra Lazarethet (med Undtagelse af Officianterne) skulde begraves uden Kiste. Denne Bestemmelse foraarsagede den største Forskrækkelse og Forbittrelse blandt de Syge, som ved Indsigelser, Bønner og Forhandelser søgte at afværge en Skiebne, der forekom dem skrækkeligere end Døden. Sundheds-Commissionen svarede paa de gientagne Anmodninger om Forandring heri, at Sagen ikke lod sig ændre, om man end vilde betale det Firedobbelte af den sædvanlige Priis for en Kiste, at de Døde i Byen vare underkastede den samme Lod o. s. v. Dog maatte Commissionen senere give efter for Folkets indgroede Fordom, og, endnu førend Pesten havde tabt synderlig i Intensitet, giøre Udveie til Kister endog for de Fattigste *).

I de første Uger, efterat Lazarethet var etableret, var Sygdommens Heftighed og den derved foraarsagede Dødelighed saa stor, at næsten alle de der udbragte Syge uden Undtagelse

*) Den 18. Sept. skrev Sundheds-Commissionen til Skriver Stub ved Wodruffs Lazareth: „Liigkister kunne vi ikke i denne bedrøvelige Tid faae forfærdigede; men Brædder dertil skal udsendes, hvoraf I selv faaer at lade nogle giøre, saadan som de kan blive." — Admiralitetet havde under 24. Aug. faaet Ordre til at udlevere Sundheds-Commissionen saa mange af de „til Priis hidbragte Brædder," som behøvedes.

efter faa Dages Forløb ved Døden atter giorde Plads for nye Syge, hvis Lod ikke blev bedre. Først henimod Midten af August lykkedes det Barberernes Omsorg, at helbrede nogle af de Syge; vel især fordi Sygdommen nu antog en mere helbredelig Charakter. Efter den Tid tiltog Reconvalescenternes Antal efterhaanden, saa at man f. Ex. d. 25. Aug. kunde udsende til det paa Christianshavn oprettede Quarantainehuus 50 Helbredede, den 8. Sept. 70, den 6. Oct. 60 o. s. v. Hvor smitsom og dræbende denne Pest især i Begyndelsen var, endog for Lazarethets Betiente, vil kunne skiønnes af dette ene Factum. Med stor Møie havde Sundheds-Commissionen d. 29. Jul. til Brug for Lazarethet tilveiebragt 36 Liigbærere, Sygebærere og Kudske. Af disse vare d. 3. Aug., altsaa efter fire Dages Forløb, ikkun 6 tilbage; alle de øvrige vare enten døde eller syge. Ogsaa de ved Sygehuset ansatte Barberer undgik ikke den samme leds Skiebne. Overbarberen Kyhl*) blev syg d. 8. Aug. og døde faa Dage efter. En lignende Lod traf omtrent paa samme Tid Underbarberen. Flere Barbeersvende, som fungerede under disse paa Lazarethet, bortrykkedes ligeledes, og det faldt Commissionen yderst vanskeligt at erstatte deres Afgang, „fordi en stor Deel er med Flaaden, andre med Armeen, og „allerede mange ved Døden i denne svage Tid ere afgaaede.“ Sundheds-Commissionen sees saaledes, flere Dage efter hinanden, at have besvaret de indstændige Bønner fra Lazarethet om Lægehielp med Løftet: „der kommer Barberer ud til Eder“, uden at det gik i Opfyldelse, førend efter en længere Tid. Præsten Seerup blev et Offer for Pesten d. 11. Aug.; og den i hans

*) Det sees af Sundheds-Commissionens Protocol, at Kyhls Kone har været med ham paa Lazarethet. Under den 12. Aug. hedder det: „Doctorstuen skal ryddeliggiøres og salig Doctorens (d. e. Barbeermesterens) Kone paa et andet Sted i Lazarethet henlægges.“

Sted d. 11. Aug. antagne Sieleſørger, Peder Hammer, kastedes allerede efter 10 Dages Ophold i Lazarethet paa Sygeleiet *), som han ikke forlod førend midt i November, da han atter overtog sin Bestilling.

I Kyhl's Sted fik Sygehuset, efterat en vis „Monsieur Lazonde **), der senere blev ansat ved det til Pesthuus indrettede Krigshospital paa Ladegaarden, havde fungeret en meget kort Tid, i Barbeermesteren Frederik Koch, som havde været ved Quarantaine-Anstalten paa Saltholm ***), en duelig og paapassende Læge, hvis Dygtighed Sundheds-Commissionen sees gientagne Gange at have ydet fortiente Lovtaler, men som dog senere, formedelst usømmelig Opførsel, blev afskediget. Til Undermester ansattes Philip Belschow, som senere succederede Koch ved dennes Afgang fra Lazarethet. Til Hielpepræst for den syge Hammer udnævntes d. 23. Sept. en theologisk Candidat Hans Berthelsen. For at yde Præsten, Barbererne og Skriveren ved Lazarethet en Belønning og Opmuntring i deres yderst møisommelige og farefulde Stilling, tilstod Commissionen dem en Pægel Viin daglig †).

Det er begribeligt, at hvor en saa stor Masse af Mennesker af Folkets Bærme, de fleste imod deres Villie, sammen-

*) Den 1. Octbr. var hans Helbredstilstand saa mislig, at der i Sundheds-Commissionens Forhandlingsprotocol findes tilført: „Liigkister til Barbeersvenden og til Præsten, ifald han døer, ere bestilte."

**) Tillægsordet ved hans Navn viser, at han har været en Mand af nogen mere Anseelse, end hans Standsbrødre i Almindelighed, og neppe har søgt sit Erhverv ved Barbeerkniven.

***) „Den 11. Marts 1711 afleverede Fr. Koch fra Saltholm de overblevne Medicamenter."

†) Ligeledes udsendtes den 10. Aug. til Lazarethet 1 Theekrukke, 6 Theekopper og Skaaler og ¼ Pund Thee for Officianterne. Af Sundheds-Commissionens Protocol sees, at 1 Pund Thee paa den Tid har kostet 6 Rdlr.

stuvedes under en Mængde Omstændigheders Sammenstød, der ikke kunde andet end fremkalde mangeartede og heftige Lidenskaber, og det uden et samvittighedsfuldt Opsyns Bevogtning og Tilretteviisning, — at i en saadan Anstalt Uorden og Toilesløshed maatte tage Overhaand. De Vaagekoner og Oppassere, som Sundheds-Commissionen med stor Møie og uden synderlig Udvalg havde faaet samlede, vare mere skikkede til at forøge den herskende Toilesløshed, end til at opretholde Orden og Anstand. Idelig indløb derfor til Sundheds-Commissionen Klager over at Utugt, Klammeri, Slagsmaal, ugudelig Tale og gudsbespottende Banden tog Overhaand i Lazarethet og maatte nedkalde Forsynets svære Straffedomme. Ikke alene Vaagekonerne bestial de Syge og Døde, men de Syge bestial hinanden indbyrdes. Barbeersvendene paasagdes, at de udpressede Penge af de Syge for Medicamenter *). Ogsaa Portneren beskyldtes for at svige sin Pligt, idet han tillod de Syge fra Lazarethet at gaae til Staden og hvorhen det lystede dem, ligesom Uvedkommende at besøge Lazarethet, og var vidende om, at Ligene bleve bestiaalne og de ranede Klæder indbragte til Staden, hvorved Smitten om muligt endnu mere maatte udbredes. For at raade Bod paa disse i Svang gaaende Uordener, ansatte Sundheds-Commissionen d. 4. Aug. en Profos eller Tugtemester ved Lazarethet, som skulde straffe alle dem, der forsaae sig. Men han havde megen Vanskelighed med at hævde sin Myndighed, og haardere Straffemidler end de sædvanlige ansaaes fornødne. I Løbet af August Maaned bleve saavel Halsjern som Gabestokke 2 Gange udsendte til de Skyldiges

*) „Dersom det er sandt," skriver Sundheds-Commissionen, „at Barbererne tage for Medicamenter Penge af de Syge, da maae de ikke „alene vente sig Straf af Commissionen, men endog at Guds Hævn „vil hænge dem paa Halsen for slig uchristelig Gierning."

Afstraffelse. For at afværge slemme Menneskers Adgang til Lazarethet, ligesom Reconvalescenternes Flugt, besluttede Commissionen d. 17. Aug. at omgive Wodruffs Plads med spanske Ryttere, der skulde sættes ned i Gravene, og senere (d. 25. Aug.) at lade alle Adgange bevogte med en med Kaarder og skarpladte Flinter udrustet Vagt. Ved disse Midler, ved en strengere Control med alle Lazarethets Betiente, og endelig ved et paalideligere Opsyns-Personale, som det efterhaanden lykkedes at tilveiebringe, indførtes en bedre Tingenes Orden paa Lazarethet, saa at man tør antage, at det mere og mere har opfyldt sin Hensigt, skiøndt der ogsaa efter den Tid opstod vægtige, mere eller mindre grundede Klager imod dette, ligesom imod det tildigere oprettede Ladegaards-Lazareth.

Den 3. August, paa en Tid, da Sygdommen var i en bestandig Tiltvært, var Lazarethet og de der opførte Telte og Baraquer aldeles overfyldte med Syge; saa at Sundheds-Commissionen indsaae den bydende Nødvendighed af at faae indrettet endnu et Sygehuus, og begiærede sig derfor Krigshospitalet paa den ligeledes udenfor Kiøbenhavn i Nærheden af Wodruffs Lazareth beliggende Ladegaard udleveret, i det den foreslog, at de derværende 140 syge Soldater enten kunde separeres i en egen Fløi, eller henflyttes til Falconergaarden. „Hver Time", skriver Sundheds-Commissionen, „formerer Ulykken „sig, og maa endnu mere forøges, naar de Syge ikke kunne „adskilles fra de Sunde af Mangel paa Sygehuse; Besmittelsen „og Dødstilfældene vil tage til over al Maade, tilligemed Vanskeligheden eller Umuligheden af at faae de Døde begravne, „helst efterdi det er lettere at bestille 12 à 16 Døde paa Lazarethet eller Krigshospitalet til Jorden, end at begrave een „Død fra Staden, og dog foraarsages der ved denne Ene mere „Stank og Besmittelse." Endnu samme Dag (3. August) fik Overjægeren Georg Oliver Befaling til, med sine Falke at

begive sig til Jægersborg, og at indrømme Falkoneergaarden til de Syges Indlogering fra Krigshospitalet; og den 5. August blev det paalagt Politimester Ernst og Oberst Andreas Francke at sørge for, at Ladegaarden blev rømmet; men ved mangehaande Forhindringer fra Krigscollegiets Side, der senere nærmere skulle omtales, blev dette Sygehuus ikke etableret som Pesthospital før den 27. August. Som Følge af denne Mangel paa Plads i det allerede indrettede Hospital, og af Udsættelsen med Hensyn til Ladegaardens Udlevering, blev det foranstaltet (d. 4. Aug.), at der, indtil flere Telte bleve færdige, ikke maatte indføres andre Syge i Lazarethet end de, som fandtes liggende paa Gaderne i en hielpeløs Tilstand. Den 8. August var man bleven færdig med 2 nye Telte, af hvilke det ene kunde rumme 43, det andet 44 Syge; men uagtet denne Udvidelse af Lazarethet, var Pladsen saa knap, at Commissionen fandt sig beføiet til at udstede den Befaling: „at der af de smaae Qvindfolk skulde lægges to sammen i een Seng." Den 13. August reqvireredes endnu flere Telte fra Tøihuset, og den 19. s. M. udtrykkelig 6 Telte „snarest skee kan; thi det er os ellers umuligt at komme igiennem med den os saa bedrøvelige, saa meget møisommelige allernaadigst anbefalede Commission" *). Tilsidst maatte man af Mangel paa Telte lade de Syge ligge under aaben Himmel, og den 2. Sept., rigtig nok efterat Ladegaardens Hospital var blevet indrettet til Pesthuus, fatte den Beslutning, indtil videre ingen flere Syge at modtage.

*) Hvor megen Modstand Sundheds-Commissionen mødte hos General-Krigscommissariatet, sees af et til Kongen samme Dag stilet Brev, hvori Commissionen begiærer af Kongen, at han vil give dette Collegium Ordre til at assistere med 30 Læs Halm, „som de gode Herrer vægre sig ved at være Commissionen behielpelige med."

Vi ville nu forlade Lazarethet med al den Elendighed, det indesluttede, for at kaste et Blik paa Byen selv, hvis Tilstand fra flere Sider giver Stof til endnu sørgeligere Betragtninger. Det er anført, at de kiøbenhavnske Læger i Begyndelsen miskiendte Sygdommens sande Natur, og at Pesten saaledes allerede i nogen Tid havde hersket i Staden, førend man paa en kraftig Maade søgte at modarbeide dens videre Fremtrængen. Paa Grund heraf havde Sygdommen uforstyrret faaet Leilighed til at udbrede sig, og var i Gierningen tilstede paa de forskielligste Punkter af Byen, baade i Kiøbenhavn, paa Christianshavn og i Nyboder, da man besluttede at gribe til et Middel, hvoraf man allerede i tidligere Epidemier havde betient sig, men som, for at kunne benyttes med noget Haab om et lykkeligt Udfald, burde have været grebet mod de allerførste Pesttilfælde, der yttrede sig. Ethvert Huus nemlig, hvor noget Tilfælde af Pest viste sig, blev betegnet med et hvidt Kors og aldeles afspærret, saa at al Communication med det i samfulde fire Uger blev forbudet, undtagen for den beskikkede Læge eller Barbeer og Præsten. Egne Vaagekoner (hvilke det paalagdes Morgen, Middag og Aften at synge og læse for de Syge) bleve indesluttede i Husene, og de nødvendige Næringsmidler tilbragtes de Indespærrede med temmelig Forsigtighed, idet de sattes udenfor Huusdøren, men maatte ikke modtages, førend Bringeren havde begivet sig bort. De afspærrede Huse skulde strengt bevogtes af Vægterne, hvis Antal i denne Anledning forøgedes *); ligesom det ogsaa giordes Naboerne til Pligt at paasee, at ingen af de indespærrede Folk kom ud eller afleverede noget af deres Bohave, førend Quarantainetiden var udløben. De Friske i saadanne Huse bleve enten, hvor Huus-

*) Den 7. Jul. blev Vægternes Antal, der angives at være 66, forøget med 20.

leiligheden tillod det, afsondrede i egne Værelser, men maatte da afgive en edelig Revers, at de ikke vilde besøge de Syge, hvis isolerede Værelser desuden vare forseglede med offentligt Segl, forend Quarantainetiden var udløben; eller de fik Tilladelse til at flytte ud af Huset, og maatte da udholde en 14 Dages Quarantaine i det dertil indrettede Exerceerhuus paa Christianshavn, der havde sin egen Inspecteur, Læge, Spisemester o. s. v. De Fattige fik i disse 14 Dage Underhold paa offentlig Regning.

Man vil vanskelig kunne giøre sig et Begreb om den Fortvivlelse og den Elendighed, som dette ulyksalige, for silde anvendte Afspærringssystem medførte og maatte medføre. Fødemidlernes og andre Nødvendigheds-Artiklers daglig tiltagende Dyrhed, Mangel paa et tilstrækkeligt Antal Hænder til at overbringe disse, Savnet af et behørigt Antal Læger, Barberernes Uvidenhed og Raahed i Sæder, og de uudeblivelige Følger af at Enhver skyede Berørelse med de Syge, maatte forøge Jammeren i disse afspærrede Huse i en grændseløs Grad. Mangfoldige Syge døde bort under disse Omstændigheder, uden at nogen hielpende Haand ydede dem den allernødtørftigste Pleie. Forgieves udstrakte mangen Syg sin Læbe efter en Drik koldt Vand, forgieves anstrengede han sit Øre for at høre en venlig Tiltale, eller for at modtage Religionens sidste Trøst. Frygten for disse Indespærringer var derfor saa stor, at den forledede Mangfoldige af Kiøbenhavns Indvaanere til de meest afskyelige og den menneskelige Følelse meest oprørende Handlinger. Det hørte ikke til Sieldenhederne, at Søsteren forlod sin Broder, Manden sin Kone, Moderen sit Barn; og endnu hyppigere skeete det, at Huusfædrene stødte deres syge Tienestefolk ud paa Gaden, hvor de saa meget mere laae udsatte for enhver Mangel, som det paa det Alvorligste var forbudet Enhver, undtagen de af Sundheds-Commissionen dertil udnævnte Folk, at nærme

sig dem. Da nu disse Sygebærere baade i Antal vare faa, og de vare overordentlig besværgede, og da Lazarethet seent kom istand og ikke var rummeligt nok, var det hyppigen Tilfældet, at de udkastede Syge laae hele Dage uden Ly og uden Hielp, ja vel endog døde paa Gaden *), uden at det Ringeste var giort for deres Frelse eller til deres Lindring. Allerede d. 13. Jul. saae Sundheds-Commissionen sig i den Nødvendighed, paa det strengeste at forbyde denne Umenneskelighed, skiøndt forgieves; thi disse Rædselsscener vedbleve at gientage sig; ja ikke engang Lazarethets Aabning i Slutningen af Julius formaaede at standse dem, vel fornemmelig fordi det snart overfyldtes. Ogsaa efter den Tid maatte Sygebærerne ikke sielden optage flere af Husene udstødte, hielpeløse Syge, hvilke derfor, efter en senere Bestemmelse, fortrinsviis erholdt Plads i Hospitalet. I den store Pestanordning af 1. August hedder det endnu: „Og „maa ingen under høi Exemplar og vilkaarlig Straf understaae „sig deres Syge af Huset at udsætte, eller paa Gaden udkaste; „saa forbydes og Enhver til deres egen Sikkerhed ei at komme „de udkastede Syge nær." Sundheds-Commissionen troede at raade Bod paa disse Misbrug ved at opfordre Kiøbenhavns Indvaanere til at efterligne, hvad der andensteds havde viist sig at være af umiskiendelig Nytte, nemlig at flere Huusfædre, efter Overeenskomst, i Tide vare betænkte paa at leie ledige Huse, for deri at anbringe deres Tienestefolk, naar de bleve angrebne af den grasserende Sygdom. Hvis Eierne af slige ledige Huse ikke godvilligen vilde indrømme dem til saadant offentligt Brug, havde Politimesteren Ret til at lade dem aabne

*) Saaledes forlangtes der den 7. Aug. Liigkiste til en Person, der fandtes død i en Forstue; den 8. Aug. til en anden, der laae død i en Baad ved Nybro lige over for Sæbesyderiet; den 12. Aug. til to Præster, der ligeledes fandtes døde, den ene i en Gade, den anden paa Slotspladsen o. s. v.

med Magt. Kun faa private Familier vides dog at have benyttet dette Vink; derimod fik Cancelliraad Albert Dysseldorph, Præsident i Borgretten, ifølge Dronningens Begiæring, den 25. Jul. Befaling til at leie og indrette et beqvemt Huus for „Freuleins" og andre Fruentimmer ved Hoffet, som anfaldtes af den smitsomme Sygdom og ikke havde andet Logis end Slottet, — ligesom ogsaa et andet Huus for Hof- og Liberi-Betientene. En Cancelliraad Tausen havde ladet endeel Syge indføre i det ham tilhørende Huus i Toldbodgaden; men da han sammesteds havde andre Leiere, kunde dette Huus ikke henføres til den omtalte Kategorie, hvorfor ogsaa de Syge, paa en af Leiernes Reqvisition og med Sundheds-Commissionens Indvilligelse, bleve udbragte til Lazarethet, og den til de Syge afbenyttede Lellighed (Kielderen) forseglet, indtil Sygdommen ophørte.

Især i Begyndelsen af Epidemien skeete det ikke sielden, at Lægerne og Barbererne traf paa Sygdomstilfælde, der vare mistænkelige, men som de dog ikke vovede bestemt at erklære for Pesttilfælde. For at saadanne Syge kunde iagttages, uden Frygt for Smittens Udbredelse til Andre, bleve de henbragte i et af Sundheds-Commissionen dertil leiet Huus ved Nørrevold, hvor de maatte forblive, indtil Vished var opnaaet. Efterhaanden som ethvert Sygdomstilfælde senere antog Charakteer af Pest, faldt denne Forsigtighed bort af sig selv.

Paa Grund af den bestandig tiltagende Dødelighed og den hos de Efterlevende saa almindelig tilstedeværende Pengetrang, der maatte forøges ved alle Fornødenheds-Artiklers Fordyring, etableredes en formelig Handel med de Afdødes Gang- og Sengeklæder. Da en Handel med saa giftfængende Varer var yderst farlig med Hensyn til Smittens Udbredelse, udgik der den 21. Jul. en Forordning, hvorved alt Salg af Gang- og Sengeklæder enten paa Torve eller ved Auctioner, saalænge

Sygdommen varer, paa det Strengeste forbydes. Samme Forordning advarer tillige mod al Falbyden af Varer ved omløbende Personer, enten paa Gaderne eller i Husene, og bestemmer, for saa vidt som muligt, at raade Bod paa Levnetsmidlernes Fordyring: at ingen Skipper, som med fede og saltede Varer eller anden Slags Fetallie ankommer til Kiøbenhavn, maa i de første 8 Dage sælge noget deraf til Høkere eller Prangere, men falholde dem til enhver Anden, som noget deraf til Huusholdningen behøver.

Uagtet saa mange hidtil trufne Foranstaltninger, tiltog Sygdommen i føie Tid i en saadan Grad, at Sundheds-Commissionen snart kom til Erkiendelse af, at den ene ikke var istand til at overſee og udføre de mangfoldige Forretninger, som Sundhedsvæsenets Fremme i en saa betænkelig Tid førte med sig, og at langt flere Kræfter end de, den hidtil havde sat i Virksomhed, vare nødvendige. I den Overbeviisning, at det ikke blot var Øvrighedens, men ogsaa enhver anden god Borgers Pligt af yderste Evne at bidrage til det almindelige Bedste, overdrog Kongen til visse i ethvert af Byens 12 Qvarterer og ligeledes i Nyboder udvalgte Commissairer at sørge for alle de udstedte Medicinal-Foranstaltningers punctuelle Udførelse, hvorpaa det hidtil saa meget havde manglet. Disse Commissairer bestode i Byens 12 Qvarterer af 1 af Raadet, 2 af de 32 Mænd samt 4 andre Borgere og Rodemestrene, som skulde gaae dem tilhaande; i Nyboder af Mænd, som Admiralitetet udnævnte dertil. De skulde daglig undersøge Qvarterernes Tilstand og giøre Indberetning derom til Sundheds-Commissionen, forskaffe de Syge baade aandelig og legemlig Hielp i rette Tid, afvende Faren fra de Sunde, og bære Omsorg for de Dødes Begravelse. Hvorledes de have deelt Arbeidet imellem sig, og hvorvidt de have svaret til Kongens Tillid, derom haves ingen bestemte Vidnesbyrd; men dog tør

man med Vished paastaae, at denne Fordeling af Arbeidet imellem Mænd, der havde fornøden Localkundskab til de dem tildeelte Qvarterer, maa have havt en ikke ringe og gavnlig Indflydelse paa de Syges bedre Tilsyn og Pleie, som i det Hele paa Medicinal-Foranstaltningernes bedre Efterlevelse; især da der imellem de udnævnte Commissairer fandtes saa mange velsindede og for deres Medborgeres Elendighed varmtfølende Mænd, af hvilke ogsaa nogle vare Medlemmer af selve Sundheds-Commissionen *).

Alle Byens Læger og Barberer, hvis Kald og Pligt man med Rette ansaae det for at være, at udsætte deres eget Liv for deres betrængte Medborgere, blev det ikke alene paalagt, som tidligere omtalt, skriftlig at anmelde ethvert mistænkeligt Sygdomstilfælde, som mødte i deres Praxis, saa at Fordølgelse deraf truedes med Dødsstraf; men ogsaa paa Opfordring, enten godvilligen eller efter Lodtrækning, at betiene de Syge baade i Lazarethet og i de separerede Huse i Staden. Den Tids Læger havde imidlertid andre Begreber om deres Pligter i denne Henseende; de ansaae Overtagelsen af de Pestsyges Behandling kun som en moralsk, ikke som en juridisk Pligt for sig, og, med Undtagelse af den forhen omtalte Kelp, finder man Ingen, der som Pestlæge traadte i Commissionens Tieneste. At Flere have fulgt Ærens Stemme og givet sig i Kamp med Sygdommen, idet de godvillig have ydet Pestsyge deres Hielp, derpaa har jeg tidligere anført Exempler, og Nogle døde ogsaa under deres ærefulde Bestræbelser, medens Andre ikke undsaae sig ved at undflye Faren ved at forlade Kiøbenhavn.

*) Navnene paa disse Mænd findes, hvad Qvartererne i Kiøbenhavn og Christianshavn angaaer, optegnede i Forordningen af 12. Aug. 1711 (see Qvartudgaven af Forordningerne S. 69 flg.), og med Hensyn til Nyboder i Gardes „Efterretninger om den danske og norske Sømagt" (2 Bd. S. 236).

Barbererne maatte derfor, ligesom i tidligere Pestepedimier, ene paatage sig den pligtmæssige Omsorg for de Pestsyge, skiøndt ogsaa de ikke uden mange Indsigelser vilde beqvemme sig dertil *). Staden blev inddeelt i 6 Qvarterer, og ethvert af disse overdraget til en Amtsmester med sine Svende. Faa tilbøde godvilligen deres Tieneste, men de Fleste maatte ved Lodtrækning udtages **). Det blev paalagt disse Pestchirurger at holde sig affondrede, betiene alle af den grasserende Sygdom Angrebne i deres Districter, især de Fattige, indtil de i Lazaretherne kunde blive udførte, anmelde deres Tilstand for Sundheds-Commissionens Skriver, omgaaes deres Patienter med Lemfældighed og Omhyggelighed, undervise de Syges Vaagekoner om Pleien, Diæten og Medicamenternes Brug, besøge de Syge i det mindste een Gang om Dagen, i Begyndelsen selv, senere ogsaa ved deres Svende, og ikke at kræve Betaling hos de Fattige, hvorimod det var tilladt dem at modtage en frivillig Gave hos de Rige. Med Hensyn til Sygdommens Behandling blev det dem paalagt at følge det medicinske Facultets og Stadsphysici Raad og Ordre. For deres Tieneste erholdt de i maanedlig Løn 40 Rdlr., heri rimeligviis indbefattet Lønnen til deres Svende. Da det stod til at befrygte, at mange af disse Mænd inden kort Tid vilde falde som Offere for Sygdommens Voldsomhed, hvilket ogsaa i Gierningen blev Tilfældet, bød Kongen paa det Strengeste, at de øvrige Amtsmestere, under disse Omstændigheder, uvægerligen og under deres Professions Fortabelse skulde efter deres Orden i Amtet træde i de Afdødes Sted, uden nogen Dags Udsæt-

*) I Sundheds-Commissionens Forhandlingsprotocol af 31. Jul. hedder det: „Til Barbererne blev endnu engang eftertrykkelig skrevet, at de skulde paatage sig Stadsqvarterernes Betiening, eller og maatte de vente deres Amtsrettigheder at have forliist“.

**) Ogsaa disse findes navngivne i Forordningen af 12. Aug. p. a. St.

selse. Lauget in pleno maatte forpligte sig til, hvis Sygdommen skulde tiltage, fra Udlandet at forsyne sig med et tilbørligt Antal Svende. Denne Forsynlighed var saa meget mere nødvendig, som de fleste af de sig i Kiøbenhavn og i hele Danmark ophøldende Barbeersvende vare fulgte med Armeen eller Flaaden *), da Krigen med Sverrige, uagtet al den Elendighed, Pesten medførte, vedblev at have sin Fremgang. Da ydermere i de første Uger efter Pestens Udbrud ikke faa af de i Kiøbenhavn tilbageblevne Chirurger bortrykkedes af Sygdommen, formaaede Sundheds-Commissionen Kongen til at udstede Rescripter til alle Stiftsbefalingsmænd og Magistrater i Danmark, Øvrighederne i Hertugdømmene og Grevskaberne, saa og til de kongelige Residenter i Lübeck og Hamborg om snarest muligt at skaffe Barbeersvende til de Syges Betiening. De fik Løfte om en maanedlig Løn af 15 à 20 til 28 Rdlr. efter deres Dygtighed. Endog Badere og deres Svende, ligesom alle Apothekersvende uden Condition **), befaledes under høieste Straf

*) Alene paa den Afdeling af den danske Flaade, der i Midten af Julius 1711 laae udrustet paa Kiøbenhavns Rhed, og var 66 større og mindre Skibe stærk, med en Besætning af 17,896 Mand og armeret med 2694 Kanoner, var, ifølge en mig ihændekommen Skibsjournal, ført ombord paa General-Admiralskibet „Elephanten", anbragt over 120 Chirurger, baade Barbeermestere og Barbeersvende. I Betalingsreglementet for 1710 anføres 3 Overchirurger paa Admiralskibene, 6 paa Schoutbynachtskibene, 40 andre Overchirurger, 40 Skibschirurger og 52 Underchirurger; ialt 141. (See Garde's Efterretninger om den danske og norske Sømagt. 2 Bd. 2 H. S. 160). Den danske Armee, hvoraf 27,000 Mand ved Aarets Begyndelse stode slagfærdige i Holsteen, har udkrævet et ikke ringere Antal Chirurger.

**) Paa Ladegaardens Lazareth giorde saaledes en Apothekersvend Tieneste, indtil Sygdommen i Slutningen af September ogsaa bortrykkede ham. Den Deel af de Syges Behandling, der udkrævede den største Tid og saaledes de fleste Hænder, var den udvortes. Den Mængde Bylder (Buboner og Carfunkler), hvormed de Syge vare beladte, giorde det efter den Tids Lægemethode nødvendigt, at der daglig maatte stryges og

paa Liv og Gods" paa Sundheds-Commissionens Opfordring at gjøre Tieneste, hvor det behøvedes.

Apothekerne i Kiøbenhavn blev det paa ny indskærpet at være forsynede med gode og friske Varer, som de skulde sælge for hidtil gangbar Priis, saa at de ikke maatte benytte de nærværende ulykkelige Omstændigheder, for at berige sig. Saavel Apothekerne, som de Barberer, der ikke vare i Commissionens Tieneste som Pestchirurger, skulde træffe saadanne Anstalter, at ikke Pestsyge kunde „løbe lige ind til dem" og paadrage dem Smitte.

Alle, som kunde overbevises om i Kiøbenhavn at have ladet sig bruge som Jordemødre, skulde melde sig for Stadsphysicus, „for at de af Magistraten som rette Jordemødre kunde vorde bestilte." Nogle af disse bleve udvalgte til ene at betiene Fødende i mistænkte Huse, og maatte derfor boe i afsondrede Boliger.

Ogsaa for de Pestsyges aandelige Frelse blev der draget Omsorg. I Stadens forskiellige Sogne udvalgtes der Hielpepræster, som skulde holde sig afsondrede paa visse Værelser, og aarle og sildig betiene de mistænkte Syge og følge de Døde til Jorden. De maatte i disse Forretninger kun bære „en liden Krave og deres inderste Klæder", og nøde i maanedlig Løn

anbringes et stort Antal Plastere. Forbruget af Plaster og Linned var derfor saa stort, især paa Lazaretherne, at Sundheds-Commissionen gientagne Gange sees at have opfordret Chirurgerne til Sparsommelighed. Store Stykker Lærred udsendtes hyppigt, men vare snart opbrugte. I et Brev fra Sundheds-Commissionen til Spisemesteren paa Wodruffs Lazareth af 17. Sept. hedder det: „Barbererne ville I fra Borgemester (Stadsphysicus) Eichel berette, at han forundrer sig over den Mængde Plaster de bruge." Men til at stryge og applicere disse Plastere behøvedes just ikke heller særdeles kyndige Personer. Barbererne paa det sidstnævnte Lazareth havde derfor i Midten af August af Sundheds-Commissionen forlangt Hielp af en Tiener, som blev dem tilstaaet.

16 Rdlr. Den 27. Jul. udnævntes 8 Hielpepræster: til Petri Kirke, til begge Sognene paa Christianshavn, til Frue Kirke, til Helliggeistes, til Holmens, til Trinitatis og til Nicolai Menigheds Syge.

Naar Nogen blev angreben af mistænkelige Sygdomstilfælde, paalagdes det Værten eller en Anden i Huset derom at giøre Anmeldelse til den nærmeste Qvarteer-Commissair, enten ved andre udenfor Huset boende Folk, som han dog kun giennem Vinduet eller paa anden forsigtig Maade herom maatte underrette, eller selv ved udenfor Commissairens Huus at angive den Syges Tilstand. Paa Veien derhen forbødes det ham strengt, at indlade sig i Samtale med Nogen. Rapporter fra mistænkelige Huse skulde skee i aabne Sedler, der maatte modtages med Tænger og ikke læses, førend de vare røgede. Enhver opfordredes til paa det Nøiagtigste at bevogte deres Syge, at de ikke i Raseri skulde undløbe og smitte Andre.

Efterat Wodruffs Gaard og senere Ladegaarden vare indrettede til Pesthospitaler, skulde alle mistænkte Huse, som det hedder, ryddeliggiøres ved at alle Syge, som ikke havde Evne til at lade sig separere under de anførte Betingelser, bleve udførte til eet af dem. Men da disse snart kom i større Vanrygte og frygtedes mere end de affpærrede Huse, især da Forsigtighedsreglerne i disse efter føie Tids Forløb ikke overholdtes eller kunde overholdes med den Strenghed, som Forordningen bød, skeete det, at i Almindelighed kun fattige Personer, Tienestefolk og Laugssvende o. desl. lode sig indlægge paa Lazarethterne, medens alle nogenlunde selvstændige og bemidlede Folk bleve hiemme i deres Boliger. Ved Sygdommens tiltagende Udbredelse var Pladsen i de etablerede Hospitaler heller ikke saa stor, at Indlæggelsen i eet af disse kunde fastsættes som almindelig Regel for enhver af Pest angreben Syg. Hertil kom, at Sundheds-Commissionen, for saa vidt som muligt at

formindske de uhyre Udgifter, som de forskiellige Medicinal-Foranstaltninger alligevel paabyrdede den, havde bestemt, at alle de Syge, som bragtes paa Lazaretherne, selv skulde betale Bekostningen, om de paa nogen Maade formaaede det, og Leiligheden tillod at give Regning derpaa; at navnlig alle Huusfædre og Huusmødre skulde betale for deres Tienestefolk, der udførtes, ligesom ethvert Laug af dets Lade for de fattige Svende, saa vidt Kassen kunde strække til. Hvorledes Commissionen, ved at paabyde de Reconvalescenter, som ikke betalte for sig, til en Tidlang at giøre Tieneste paa Sygehusene, tiltvang sig en Betaling, som den maaskee ellers ikke havde erholdt, er allerede tidligere berettet. De Syge, som helbrededes i de besængte Huse, skulde derefter holde „Lager" i fire Uger paa et Værelse, hvor ingen havde været syg eller var død, og deres Klæder skulde først tilbørlig haandteres, forend de maatte udgaae; vare de saa fattige, at de ikke kunde underholde sig selv, henskikkedes de til Quarantainehuset paa Christianshavn.

Det blev paalagt Stadens Indvaanere at undgaae alle store Forsamlinger, især Bryllupper, Laugsforsamlinger, Viin- og Krohuse, Spisequarterer. Alle Badstuer bleve lukkede. Ogsaa Kirketienesten afkortedes, idet man tillod Præsterne, kun een Gang ugentlig at oplæse den Bøn i Kirkerne, som de ellers ifølge Paabud af 16. Nov. 1709 daglig skulde forrette for at bevare Riget fra Pesten, „saasom det falder vidtløftigt i disse svage Tider." Al Skolegang blev opgivet. De Fattiges Directeurer blev det paalagt at drage vedbørlig Omhu for, at Staadere og Stakler ikke indfandt sig for Huse og Dørre, som de pleiede.

Den største Forsigtighed skulde iagttages med Huusdyrene i besængte Huse, at ikke Smitten ved dem skulde forplantes videre; de skulde enten holdes behørig bundne og indelukkede, eller ihielslaaes. Enhver opfordredes til at overholde den

høieste Grad af Reenfærdighed saavel i Husene som udenfor samme, paa Gader og Torve; især paalagdes dette Slagterne, Felberederne, Garverne, Pergamentmagerne, Lysestøberne, Fiskebløderne, kort ethvert Laug, hvis Haandtering medførte Stank. Rendestenene skulde daglig efterskylles med Vand, Aadseler strax bortføres, og Møddingerne i det mindste hver ottende Dag renses. Særligen befaledes Jøderne, „som pleie at holde „deres Huse meget urene, strax at udrense dem, saafremt de „ikke fra deres Huse af Landet vil uddrives." Ingen maatte under høieste Straf udkaste Sengeklæder, Hø, Halm, Pialter og deslige paa Gaden, eller sælge Lapper til Papiirmøllernes Udraabere. Kirkerne skulde reengiøres og udrøges, Maatterne i Kirkerne enten bortlægges, eller udføres og brændes; ligeledes skulde alle offentlige Collegier og Huse, navnlig Arrest- og Vagthuse behørig vaskes, udluftes og røges. Directeurerne for Vandvæsenet skulde have Indseende med at der ikke vaskedes i de ferske Vande, hvoraf Indbyggerne betiente sig til oeconomisk Brug. De Huse, hvori Sygdommen havde været, skulde strax, enten Nogen deri holdt Quarantaine eller ei, røges for lukkede Vinduer og Skodder, derpaa giennemvindes og endelig Værelserne udspækkes og overkalkes; dog maatte de af Øvrigheden forseglede Værelser ikke røres førend efter nærmere Ordre. Ingen Meubler, Klædningsstykker og deslige tillodes det at udføre fra befængte til sunde Huse, uden at de vare røgede, vindede og toede efter deres forskiellige Beskaffenhed; alle gamle Pialter, „Uldent, Linnet og Løier", tilligemed alt gammelt Sengehalm og Maatter, som fandtes i befængte Huse, skulde af visse dertil ordinerede Folk bortskaffes i lukte Vogne og opbrændes.

For at bortføre og begrave de daglig i stor Mængde i og udenfor Husene nedfaldende Liig anordnedes visse Liigbærere, som kun maatte bruges til de af den grasserende Sygdom Bortrykkede. De

skulde holde sig afsondrede fra al Omgængelse med sunde Mennesker paa visse dertil bestemte Steder. Med Hensyn til den store Leilighed og Fristelse, de havde til at tilvende sig de Afdødes Eiendele, især hvor faa eller ingen Efterlevende vare tilbage, blev det dem paa det Strengeste forbudt at bemægtige sig Nogetsomhelst i de Huse, hvorhen de skikkedes, ja ikke engang at modtage det, som godvillig bødes dem. Til det Samme maatte Sygedragerne, under Eeds Aflæggelse, forpligte sig. For saa vidt som muligt at erholde paalidelige Mennesker til Liigbærere, blev det Enhver, under høi Straf, ja endog under Æres og Livs Fortabelse, forbudt at forekaste Nogen denne eller anden lignende Bestilling; ikke alene Liigbærerne og Sygeførerne, men ogsaa Kudske og andre Personer, som ved Sundhedsvæsenet havde nogen Forretning, der medførte Livsfare, fik Kongens Ord for, at de, saafremt de opførte sig redeligt i de dem betroede „Embeder", og de i Fremtiden skulde blive trængende, „med skikkelige Almisser skulde blive aflagte." Det Samme lovedes deres Enker, hvis de døde i Sundheds-Commissionens Tieneste. De Vogne, som brugtes til at begrave de for Pesten faldne Offere, eller til at udføre de Pestangrebne til Lazarethet, maatte under streng Straf ikke benyttes til andet Brug. De af den smitsomme Sygdom Bortrykkede skulde i de Klæder, hvori de vare døde, og bestrøede med ulædsket Kalk, lægges i Kiste, og i al Stilhed inden 24 Timer efter Dødsfaldet, helst om Morgenen tidlig eller om Aftenen sildig, begraves tre Alen dybt i Jorden, „hvor det kunde skee." Ligesom i Lazarethet vare ogsaa i Byen visse *Liigqvinder* beskikkede, der skulde lægge Ligene i Kister paa anordningsmæssig Maade *). Allerede i Midten af Julius

*) Den 25. Jul. antoges til dette Brug ni *stærke Qvinder*, der senere forøgedes til *tolv*. Den 29. Jul. befaledes at lade forfærdige sex dobbelte Senge til Liigqvinderne, „der ere indqvarterede

havde Sundheds-Commissionen begiæret sig Jord udviist til nye Kirkegaarde udenfor Øster- og Vesterport, og da man i denne Henseende havde Exempler fra tidligere Epidemier for sig, bleve saadanne Assistance-Kirkegaarde strax indviede og tagne i Brug. Dog tiente disse kun til Begravelsessteder for de Fattige og Uformuende, der bortrykkedes af Pesten, hvorimod enhver saadan, der enten havde Familiebegravelse i Stadens Kirker eller paa de tilstødende Kirkegaarde, eller efterlod Midler til Jordens Betaling, uden videre Indvending her blev stedet til Hvile. Ingen af de mange paa den Tid udgivne Pestanordninger forbyder Ligenes Begravelse i selve Staden eller dens Kirker, kun bestemmer Forordningen af 12. August nogle yderligere Forsigtighedsregler derved, saasom: Brugen af en større Mængde ulædsket Kalk, Kisternes Tildækning med hvidt Sand, og en omhyggelig Tilstopning af Begravelsesstedets Lufthuller, især af dem, som vendte ind til Kirken. — Denne vistnok høist dadelværdige Eftergivenhed mod religiøse Fordomme maa dog bedømmes efter den Tids Maalestok. Skiøndt alle Ceremonier, som det hedder i Anordningen, skulde ophæves, saa længe Sygdommen grasserede, var det dog de Paarørende tilladt at følge. Kun blev det disse, ligesom ogsaa Liigbærerne og Bedemændene, paalagt ingen Liigkapper at bære. Bedemændene maatte ikke gaae ind i mistænkte Huse, og kun indbyde Nogen til at følge, ved udenfor Vedkommendes Dørre eller Porte at angive deres Ærinde. For at lette de fattige Dødes Begravelse, uddeeltes uhøvlede Kister (hvoraf Stykket betaltes Snedkerne med 7 Mark), eller ogsaa Bræder og Søm til deres Forfærdigelse, frit paa Sundheds-Commissionens Bekostning, under nøie Tilsyn af Qvarteer-Commissairerne, at

under Studenterne ved Volden." Den 30. Jul. blev der i Sundheds-Commissionens Møde "talt om Indrettelsen af Vogne til Liigqvindernes Behov."

andre Patienter ikke langtes til andet Brug. Skeete det, at nok en eller anden Inficeredes Kisterne ikke vare ferdige inden de til Ligenes Bortbringelse bestemmede 24 Timer, skulde Ligene, indsvøbte i et Lagen eller andet Klædningsstykke, bortføres i aabne Vogne og begraves uden Kiste. Qvarteerlederne skulde hver Aften Kl. 5 for Sundheds-Commissionen angive, om noget Liig i disse Dage stod ubegravet.

Allerede tidlig under Pesten berøvedes mangfoldige Familier deres Forsørgere, hvorved de umyndige, ofte spæde og aldeles hjelpeløse Børn overlodes til deres Skiebne, uden at Venner eller Frænder enten kunde eller vilde tage sig af dem. Ofte var det bemidlede Folk, hvis Efterladenskaber maatte bestyres for de Umyndige; andre oftere fattige og ubemidlede, hvis Børns Pleie og Opdragelse maatte overtages af det Offentlige. Byfogden i Kiøbenhavn, Frederik Eisenberg, indgik derfor allerede i Begyndelsen af Julius med en Forestilling til Regieringen om, hvorledes der skulde forholdes med Dødsboernes Behandling, Skifter og andre deslige Tilfælde efter Døde i en saa vanskelig Tid. For at overveie dette vigtige Spørgsmaal nedsattes en Commission, bestaaende af flere Medlemmer af Krigsretten, Hofretten, Over-Admiralitetsretten, Underretsdommeren og Raadstueretten. Hovedresultatet af denne Commissions Forhandlinger gik ud paa at sikkre sig de Dødes Efterladenskaber ved Husenes og Værelsernes Forsegling, indtil bedre Tider indtraf, da de paa lovlig Maade kunde skiftes mellem Arvingerne *), og at anbringe alle fattige Børn, der vare blevne fader- og moderløse, og der manglede

*) I et Rescript af 25. Nov. 1711 opsattes al Registrering, Arveskifte [illegible] Deling i Dødsboer til Nytaarsdag, „paa det at Husene, hvori [illegible]en Sygdom har været, kunde renses" (Canc. Registr. No. 58). [illegible]nge har man rimeligviis snart udtaget af Boerne, og hovedbestyret til Fordeel for Arvingerne.

deeltagende Venner og Frænder, i et, af en vis Jacob Lindemann d. 31. Jul. til Vaisenhuus leiet Gaard *) paa Christianshavn (det saakaldte Lambert Vaniers Huus), efterat de først havde giennemgaaet den anordnede Quarantaine **).

Endskiøndt Sundheds-Commissionen, som ovenfor berettet, havde Tilladelse til at reqvirere saa mange Penge af Finantserne, som Tid efter anden udfordredes til Sundhedsvæsenets Fremme, vare dog de Summer, som hertil medgik, saa store, ligesom i de fleste Tilfælde saa specielt angaaende Kiøbenhavns Commune, navnlig dens Fattigvæsen, at man troede det passende at henflye til den offentlige Velgiørenhed. Saalænge Hovedstaden endnu selv var fri for Sygdommen, vare ikke ubetydelige Pengebidrag paa denne Maade indsamlede for Helsingør ***); nu da Pestens Ødelæggelser herskede inden for Stadens Volde selv, bleve lignende Forholdsregler for dens Vedkommende trufne. Den 29. Jun. blev det tilladt at sætte Bækkener for Kirkedørene, og ved Rescript af 13. Jul. tilholdtes Sognepræsterne i Kiøbenhavn og Christianshavn „ved bevægelige Taler fra Prædikestolen at opmuntre Menighederne til Almisse til de Fattiges Vederqvægelse i Hovedstaden." Efter Biskop Worms Forslag bleve ogsaa Collectbøger indrettede, der skulde ombringes til Stadens velhavende Borgere; en Forholdsregel, der sanctioneredes d. 18. August †).

*) Den halvaarige Leie af denne Gaard var 50 Rdlr.

**) Blandt disse Børn vare mange saa spæde, at de Committerede i Qvartererne maatte skaffe Ammer til dem.

***) Biskop Worm berettede i Sundheds-Commissionens Møde d. 20. Jul., at ved Bækkeners Udsættelse for Kirkedørene til Helsingørs Fattiges Underholdning var indsamlet en „considerabel Sum Penge."

†) Ikke ubetydelige Bidrag indkom paa denne Maade. Saaledes skiænkede en Borger i Kiøbenhavn d. 4. Aug. 1000 Rdlr. til de fattige Syge; d. 19. Aug. testamenterede en anden Borger, Christen Andersen, henved 650 Rdlr. „til den itzige grasserende Sygdoms

Ingen vil kunne negte, især hvis man seer hen til Tiden, at den største Deel af de af Sundheds-Commissionen trufne Medicinal-Foranstaltninger vare fornuftigt udtænkte og hensigtsmæssige. Men Nøden og Omstændighedernes Magt var saa stor, at de kun i ringe Grad kunde efterleves. Ved Placater, Forordninger og ved Taler, holdte fra Prædikestolene, opmuntredes Folket til Gudsfrygt, Hengivenhed i Forsynets Villie, til Lydighed mod Øvrighedens velmeente Foranstaltninger, og til Kiærlighed mod sine Medmennesker. For end mere at stemme Kiøbenhavns Indvaanere til Eftertanke og Religiøsitet, og rimeligviis ikke mindre for at anraabe Forsynet om Formildelse i den, efter Tidens Forestillinger, himmelsendte Straf formedelst Menneskeslægtens Ugudelighed *), bleve almindelige Bededage i alle Stadens Kirker gientagne Gange anordnede. Efter Paabud allerede i Aaret 1673, skulde tre Bede- og Fastedage holdes over hele Danmark paa tre Fredage efter hinanden i August. Forunden disse bleve, paa Grund „af de vanskelige og svage Tider", extraordinaire Bededage paabudne til d. 21. Aug. og til d. 9. Sept. 1711. Dog tiltalte disse fromme Foranstaltninger kun lidet de af heftige Lidenskaber bevægede Gemytter; og Hensigten af dem opnaaedes kun i ringe Grad. Og hvad udrette vel ogsaa i Almindelighed ydre Tvangsmidler og Foranstaltninger, naar den indre Drift, og Overbeviisningen om de-

Cassa" o. s. v. Ogsaa udenfor Kiøbenhavn samledes Bidrag. Biskop Bram indsendte saaledes i Begyndelsen af Nov. 200 Rdlr., der ved Collect vare tilveiebragte i Aarhuus Stift; Biskop Frantz Thestrup ligeledes 200 Rdlr. fra Aalborg Stift o. s. v.

*) En usædvanlig Forbrydelse, som, medens Pesten grasserede heftigst i Kiøbenhavn, blev bekiendt, nemlig Blodskam, bedreven af „Hof- og og Arzeni-Smed paa Frederiksborg Slot, Jørgen Ollendorph," med sin kiødelige Datter, bidrog ikke lidet til at bestyrke den almene Mand i Troen om denne Sygdommens Aarsag. (s. den Kongel. Arrestordre mod Forbryderen af 28. Aug. 1711 i Siællandske Tegnelser No. 58.)

res Hensigtsmæssighed og Nødvendighed, manglede? Quid prosunt leges, sine moribus vanæ? — er allerede en gammel Sentents. — Uagtet alle de udgangne Bestemmelser fra Sundheds-Commissionen for at forhindre Samqvemmet imellem Friske og Syge, og for paa anden Maade at afværge Smittens Udbredelse, viste dog mange af Kiøbenhavns Indvaanere i denne Henseende den meest ubegribelige Sorgløshed. Folk, især af de lavere Classer, toge ikke i ringeste Maade i Betænkning at betiene sig af Gang- og Sengeklæder, der tilhørte Personer, som enten vare syge eller døde af den grasserende Sygdom. Tienestekarle og Piger vare, som det hedder i Sundheds-Commissionens Angivelse derom til Bispoppen (der anmodedes om, at lade Præsterne advare herimod fra Prædikestolene), „saa ublue, at de løbe om til de Syge og bragte derved deres Herskabers Huse i Ulykke"; og naar Liigvognen, der „desværre," som Commissionen selv tilstaaer, „formedelst Mængden af Liig maatte fare om Dagen," viste sig, „vare gemene Folk saa uregierlige, at de troppeviis fulgte den og kom den nær." Ikke bedre gik det i de mange andre Forhold, hvor Berørelse med smittende eller mistænkte Personer eller Varer skulde undgaaes. Saaledes blev det d. 24. Aug. indberettet for Sundheds-Commissionen, at i et Huus, ligeoverfor Regentsen, Skienkestuen daglig sad fuld af Giæster, uagtet baade Konen og Pigen vare bortrykkede af Pesten, og uagtet alle Folkene i Nabohuset, med Undtagelse af en Tienestepige, vare uddøde. — I October Maaned tilstillede Sundheds-Commissionen Stadens Commandant, General-Lieutenant Cormaillon, en alvorlig Klage over, at Folk, Sengeklæder o. s. v. baade ind- og udpasserede af Kiøbenhavn, uden at man forlangte Beviis for, at de ikke kom fra inficerede Steder. Aalborg By klagede paa den anden Side til Sundheds-Commissionen, at Hamp og Hør vare førte til denne By fra Kiøben-

havn, medens Pesten der var stærkest. Nogen Dadel kan Sundheds-Commissionen ei heller fritages for, idet den ikke udviste den nødvendige og ubøielige Strenghed i at overholde sine egne Bestemmelser, saaledes som den burde, og under Omstændigheder, hvor det dog lod sig giøre. Ikke saa sielden skeete det, at Commissionen tillod dens Betiente paa Lazarethet eller Quarantaine-Anstalten at begive sig til Byen, skiøndt rigtignok under visse Cauteler *). At der derimod ogsaa gaves dem, især blandt de mere dannede Classer, som have vidst at sætte tilbørlig Priis paa de anordnede Forsigtighedsregler, derom kan ingen Tvivl være **). Ja Sagnet fortæller, at enkelte Familier, efterat de først havde forsynet deres Huse med alle Nødvendigheds-Artikler, ganske afsluttede sig fra al Berørelse med Andre, for at undgaae Smitten, uden at dog Hensigten derved altid opnaaedes.

Da en saa stor Mængde af Kiøbenhavns bemidlede Indvaanere vare flygtede bort fra den betrængte Stad ved Pestens Overhaandtagen, og da den Tids Læger, saa frygtsomme de end viste sig for at modtage nogensomhelst Bestilling, der

*) Saaledes fik Spisemesteren paa Wodruffs Lazareth Tilladelse til at gaae til Byen „for een Gangs Skyld, for at skaffe sig Piger og andre Fornødenheder; men skal forinden ryge sine Klæder og sin Perruque." Lignende, og endnu farligere Undtagelser fra Regelen giordes ikke sielden med Lazarethets Chirurger.

**) Et oplysende Sted forekommer i K. L. Rahbek's Erindringer af sit Liv (I. S. 54): „At høre ham (den retskafne Claus Olrog, Renteskriver, født 1701) med Ungdoms Livlighed fortælle om Pesten 1711, hvorledes hàn og hans Brødre — hvoraf den ene var den i sin Tid høitagtede Præst J. Olrog til Trinitatis Kirke — gik med Æg med Qviksølv i paa Brystet, som Præservativ, og vare afrettede til, naar Nogen ringede paa Porten hos deres Fader, der var Brygger, for at bestille Øl, at trække Porten op, og springe derpaa i en Bryggervogn, for derfra med Sikkerhed at modtage Besked o. s. v. var en Nydelse, som efter meer end et halvt Aarhundrede intet hos mig har tabt af sin Friskhed."

maatte føre dem hen paa Steder, hvor Smittens Intensitet var størst, i Lazarethet og de Fattiges Boliger, navnligen i de egentlige Fattighuse, dog ikke unddroge de Tilbageblivende, som kunde betale for sig, deres Hielp: saa tør man vel antage, at disse nogenlunde tilstrækkelig og, efter Tidens Leilighed, nogenlunde godt ere blevne betiente med Lægehielp. Ved at omtale de Læger, som paa hiin Tid levede og virkede i Kiøbenhavn, ere allerede i det Foregaaende de iblandt dem nævnte, som ikke skyede at see Pesten under Øinene, og disse vare: en vis Kelp, der var den eneste blandt Kiøbenhavns Læger, som traadte i Tienesteforhold til Sundheds-Commissionen ved at paatage sig at visitere de Syge; Dr. Johan Lahme*), der bortrykkedes mod Slutningen af Epidemien; Dr. Philip Hacquart, der, betagen af Skræk, ved Sygdommens første Udbrud var rømt fra Staden, men kort efter, paa Kongens Opfordring, vendte tilbage; Dr. Johan Gottlieb Bøtticher, der har skrevet over Pesten 1711; Dr. Marcus Herfort og en vis Macoller eller Macculloch**). At just disse og neppe flere Læger***) have beskæftiget sig med

*) Qvi ad exitum fere morbi indefessa perduravit solertia & constantia. (Virorum clarissim. ad Schelhammerum Epistolæ. p. 379.)

**) Hertil maa endnu føies to medicinske Candidater, som Franckenau i hans Brev til Schelhammer (p. a. St.) ikke navngiver, men siger at være døde af Pesten under deres Bestræbelser for at hielpe de Syge.

***) Decanus, Prof. Mule og Stadsphysicus Eichel kunde, som Medlemmer af Sundheds-Commissionen, naturligviis ikke besøge nogen Pestsyg; og de fortiene derfor ikke den Dadel, som R. Franckenau (i sin Haandbog om det offentlige Sundhedspolitie, S. 25) synes at kaste paa dem. Derimod kunde denne Forfatter, uden at begaae mindste Uretfærdighed, have ladet denne Dadel gaae ud over sin Bedstefader, Professor Medicinæ ved Kiøbenhavns Universitet, Georg Friderich Francus de Franckenau, der af ingen anden Grund end feig Frygt forlod Kiøbenhavn paa en Tid, da denne Stad meest trængte til hans Nærværelse, og der, som Bøtticher i sit oftere omtalte Skrift S. 84, ikke uden bitter Ironie, siger, fiern fra

Pestsygens Behandling i Kiøbenhavn, fremgaaer af et i Sundheds-Commissionens Forhandlings-Protocol under 21. October afskrevet Brev til de fem Sidstnævnte, hvori Commissionen af dem udbeder sig Underretning om den grasserende Sygdoms Af- eller Tiltagen *). Som en Kiendsgierning, der ikke uvæsentligen bidrager til at oplyse hine Tiders Forhold og den Modstand, Sundheds-Commissionen næsten overalt mødte, fortiener at bemærkes, at denne allerede tidligere under Pesten, d. 13. Aug., opfordrede den anførte Dr. Herfort til at yde Lægehielp til de Præster, som betiente de Syge i deres Salighedss Sag; men at denne Læge, uagtet Commissionen lovede „at ville fornøie ham for hans Umage og at ville referere de store Tienester, han derved viiste Staden, for Kongen," dog høist sandsynligen viiste Opfordringen fra sig, hvilket i høi Grad maatte nedslaae Modet hos de stakkels Præster, som offrede deres Liv for deres betrængte Medborgere, og maatte krænke Commissionen. Jeg siger høist sandsynlig; thi ingensteds i Commissionens Bøger har jeg fundet Penge anviiste til Dr. Herfort, hvilket rimeligviis vilde have været Tilfældet, naar han havde modtaget det giorte Tilbud. Hvor tvivlsom Sundheds-Commissionen ogsaa har været med Hensyn til hvad den turde haabe af hans Beredvillighed, sees af følgende Slutning i deres Brev til ham: „Naar Hr. Doctoren synes, at en Chirurgus skal betiene samme Præster, ville Vi og En anviise."

Hovedvanskeligheden for Commissionen bestod saaledes i at skaffe Lægehielp til den store Mængde af Pesten angrebne

---

Faren udkastede tomme Phantasiebilleder om Pestsmitten (absens & ruri degens observationes de contagio pestilentiali formavit cerebrosas). Han opholdt sig under Pesten paa Falster (see hans Brev til Schelhammer). Ogsaa R. Wagener kunde af den ovenfor anførte Grund ikke behandle Pestsyge.

*) Samme Dag erholdt Stadsphysicus Eichel ogsaa et Brev om at beordre Qvarteer-Barbererne til at give en lignende Indberetning.

Uformuende og Fattige, i hvis usle og snevre Boliger intet Guld og Sølv lokkede; men fra hvilke Smittens til sin høieste Potens stegne Intensitet maatte afskrække endog de meest Behiertede. Fra Sygdommens Udbrud indtil den 12te August, altsaa i et Tidsrum af henved to Maaneder, havde, saavidt jeg af de giennemgaaede Actstykker formaaer at oplyse, kun de tvende yngste Barbeermestere i Lauget med et Par Svende, saaledes som Skik og Brug havde været i tidligere Pest-Epidemier og som Laugsartiklerne bøde, betient alle de af Pesten angrebne, i private Huse separerede Syge over hele Staden. Vel blev Oldermanden for Barbeerlauget allerede den 18. Juli tilskreven, at han skulde drage Omsorg for, at der ved Lodtrækning udvalgtes fire Mestere, „som kunde dele Staden imellem sig, og som for deres Familiers Conservations Skyld burde boe i aparte Huse"; men at det, paa Grund af Barbeerernes Modstand og opskruede Fordringer, som de med saa meget større Skin af Ret kunde giøre, som den befalede Forholdsregel var usædvanlig, er blevet ved det Gamle, skiønnes af en ny Ordre til Oldermanden af 3die August, hvori han befales at skaffe to Barberer med behørige Svende for alle Qvartererne; rimeligviis vare de hidtil fungerende døde. Men ihvorvel Ansættelsen af 6 Barbeermestere med deres Svende, som ovenfor anført, endelig kom istand ved Regieringens bestemte Paabud (ved Forordning af 12. Aug.), og ihvorvel dette Antal af henved 18 Pestchirurger *) maatte synes tilstrækkeligt, saa vare der dog to væsentlige Grunde, som maatte forringe Frugterne af denne Foranstaltning, nemlig paa den ene Side flere af de ansatte Pestchirurgers samvittighedsløse Forhold og Ulyst til Forretninger, som vare paatvungne dem, og paa den

*) Enhver Pestchirurg („Mesterchirurg") havde i Regelen to Svende til Medhielpere.

skulde holde sig afsondrede fra al Omgængelse med sunde Mennesker paa visse dertil bestemte Steder. Med Hensyn til den store Lellighed og Fristelse, de havde til at tilvende sig de Afdødes Eiendele, især hvor faa eller ingen Efterlevende vare tilbage, blev det dem paa det Strengeste forbudt at bemægtige sig Nogetsomhelst i de Huse, hvorhen de skikkedes, ja ikke engang at modtage det, som godvillig bødes dem. Til det Samme maatte Sygedragerne, under Eeds Aflæggelse, forpligte sig. For saa vidt som muligt at erholde paalidelige Mennesker til Liigbærere, blev det Enhver, under høi Straf, ja endog under Æres og Livs Fortabelse, forbudt at forekaste Nogen denne eller anden lignende Bestilling; ikke alene Liigbærerne og Sygeførerne, men ogsaa Kudske og andre Personer, som ved Sundhedsvæsenet havde nogen Forretning, der medførte Livsfare, fik Kongens Ord for, at de, saafremt de opførte sig redeligt i de dem betroede „Embeder", og de i Fremtiden skulde blive trængende, „med skikkelige Almisser skulde blive aflagte." Det Samme lovedes deres Enker, hvis de døde i Sundheds-Commissionens Tieneste. De Vogne, som brugtes til at begrave de for Pesten faldne Offere, eller til at udføre de Pestangrebne til Lazarethet, maatte under streng Straf ikke benyttes til andet Brug. De af den smitsomme Sygdom Bortrykkede skulde i de Klæder, hvori de vare døde, og bestrøede med ulædsket Kalk, lægges i Kiste, og i al Stilhed inden 24 Timer efter Dødsfaldet, helst om Morgenen tidlig eller om Aftenen sildig, begraves tre Alen dybt i Jorden, „hvor det kunde skee." Ligesom i Lazarethet vare ogsaa i Byen visse Liigqvinder beskikkede, der skulde lægge Ligene i Kister paa anordningsmæssig Maade *). Allerede i Midten af Julius

*) Den 25. Jul. antoges til dette Brug ni stærke Qvinder, der senere forøgedes til tolv. Den 29. Jul. befaledes at lade forfærdige sex dobbelte Senge til Liigqvinderne, „der ere indqvarterede

havde Sundheds-Commissionen begiæret sig Jord udviist til nye Kirkegaarde udenfor Øster- og Vesterport, og da man i denne Henseende havde Exempler fra tidligere Epidemier for sig, bleve saadanne Assistance-Kirkegaarde strax indviede og tagne i Brug. Dog tiente disse kun til Begravelsessteder for de Fattige og Uformuende, der bortrykkedes af Pesten, hvorimod enhver saadan, der enten havde Familiebegravelse i Stadens Kirker eller paa de tilstødende Kirkegaarde, eller efterlod Midler til Jordens Betaling, uden videre Indvending her blev stedet til Hvile. Ingen af de mange paa den Tid udgivne Pestanordninger forbyder Ligenes Begravelse i selve Staden eller dens Kirker, kun bestemmer Forordningen af 12. August nogle yderligere Forsigtighedsregler derved, saasom: Brugen af en større Mængde ulædsket Kalk, Kisternes Tildækning med hvidt Sand, og en omhyggelig Tilstopning af Begravelsesstedets Lufthuller, især af dem, som vendte ind til Kirken. — Denne visnok høist dadelværdige Eftergivenhed mod religiøse Fordomme maa dog bedømmes efter den Tids Maalestok. Skiøndt alle Ceremonier, som det hedder i Anordningen, skulde ophæves, saa længe Sygdommen grasserede, var det dog de Paarørende tilladt at følge. Kun blev det disse, ligesom ogsaa Liigbærerne og Bedemændene, paalagt ingen Liigkapper at bære. Bedemændene maatte ikke gaae ind i mistænkte Huse, og kun indbyde Nogen til at følge, ved udenfor Vedkommendes Dørre eller Porte at angive deres Ærinde. For at lette de fattige Dødes Begravelse, uddeeltes uhøvlede Kister (hvoraf Stykket betaltes Snedkerne med 7 Mark), eller ogsaa Bræder og Søm til deres Forfærdigelse, frit paa Sundheds-Commissionens Bekostning, under nøie Tilsyn af Qvarteer-Commissairerne, at

under Studenterne ved Volden." Den 30. Jul. blev der i Sundheds-Commissionens Møde "talt om Indrettelsen af Vogne til Liigqvindernes Behov."

disse Requisiter ikke brugtes til andet Brug. Skete det, at ved en eller anden Forsinkelse Kisterne ikke vare færdige inden de til Ligenes Bortbringelse berammede 24 Timer, skulde Ligene, indsvøbte i et Lagen eller andet Klædningsstykke, bortføres i lukkede Vogne og begraves uden Kiste. Qvarteerbudene skulde hver Aften Kl. 5 for Sundheds-Commissionen angive, om noget Liig i flere Dage stod ubegravet.

Allerede tidlig under Pesten berøvedes mangfoldige Familier deres Forsørgere, hvorved de umyndige, ofte spæde og aldeles hielpeløse Børn overlodes til deres Skiebne, uden at Venner eller Frænder enten kunde eller vilde tage sig af dem. Ofte var det bemidlede Folk, hvis Efterladenskaber maatte bestyres for de Efterladte; endnu oftere fattige og ubemidlede, hvis Børns Pleie og Opdragelse maatte overtages af det Offentlige. Byfogden i Kiøbenhavn, Frederik Eisenberg, indgik derfor allerede i Begyndelsen af Julius med en Forespørgsel til Regieringen om, hvorledes der skulde forholdes med Dødsboernes Behandling, Skifter og andre deslige Tilfælde efter Afdøde i en saa vanskelig Tid. For at overveie dette vigtige Spørgsmaal nedsattes en Commission, bestaaende af tvende Medlemmer af Krigsretten, Hofretten, Over-Admiralitetsretten, Universitetsretten og Raadstueretten. Hovedresultatet af denne Commissions Forhandlinger gik ud paa at sikkre sig de Dødes Efterladenskaber ved Husenes og Værelsernes Forsegling, indtil bedre Tider indtraf, da de paa lovlig Maade kunde skiftes mellem Arvingerne *), og at anbringe alle fattige Børn, der vare blevne fader- og moderløse, og der manglede

*) I et Rescript af 25. Nov. 1711 opsættes al Registrering, Arveskifte og Deling i Dødsboer til Nytaarsdag, „paa det at Husene, hvori smitsom Sygdom har været, kunde renses“ (Canc. Registr. No. 58). Rede Penge har man rimeligviis strax udtaget af Boerne, og benyttet eller bestyret til Fordeel for Arvingerne.

deeltagende Venner og Frænder, i et, af en vis Jacob Lindemann d. 31. Jul. til Vaisenhuus leiet Gaard *) paa Christianshavn (det saakaldte Lambert Vaniers Huus), efterat de først havde giennemgaaet den anordnede Quarantaine **).

Endskiøndt Sundheds-Commissionen, som ovenfor berettet, havde Tilladelse til at reqvirere saa mange Penge af Finantserne, som Tid efter anden udfordredes til Sundhedsvæsenets Fremme, vare dog de Summer, som hertil medgik, saa store, ligesom i de fleste Tilfælde saa specielt angaaende Kiøbenhavns Commune, navnlig dens Fattigvæsen, at man troede det passende at henflye til den offentlige Velgiørenhed. Saalænge Hovedstaden endnu selv var fri for Sygdommen, vare ikke ubetydelige Pengebidrag paa denne Maade indsamlede for Helsingør ***); nu da Pestens Ødelæggelser herskede inden for Stadens Volde selv, bleve lignende Forholdsregler for dens Vedkommende trufne. Den 29. Jun. blev det tilladt at sætte Bækkener for Kirkedørene, og ved Rescript af 13. Jul. tilholdtes Sognepræsterne i Kiøbenhavn og Christianshavn „ved bevægelige Taler fra Prædikestolen at opmuntre Menighederne til Almisse til de Fattiges Vederqvægelse i Hovedstaden." Efter Biskop Worms Forslag bleve ogsaa Collectbøger indrettede, der skulde ombringes til Stadens velhavende Borgere; en Forholdsregel, der sanctioneredes d. 18. August †).

*) Den halvaarige Leie af denne Gaard var 50 Rdlr.

**) Blandt disse Børn vare mange saa spæde, at de Committerede i Qvartererne maatte skaffe Ammer til dem.

***) Biskop Worm berettede i Sundheds-Commissionens Møde d. 20. Jul., at ved Bækkeners Udsættelse for Kirkedørene til Helsingørs Fattiges Underholdning var indsamlet en „considerabel Sum Penge."

†) Ikke ubetydelige Bidrag indkom paa denne Maade. Saaledes skiænkede en Borger i Kiøbenhavn d. 4. Aug. 1000 Rdlr. til de fattige Syge; d. 19. Aug. testamenterede en anden Borger, Christen Andersen, henved 650 Rdlr. „til den itzige grasserende Sygdoms

Ingen vil kunne negte, især hvis man seer hen til Tiden, at den største Deel af de af Sundheds-Commissionen trufne Medicinal-Foranstaltninger vare fornuftigt udtænkte og hensigtsmæssige. Men Noden og Omstændighedernes Magt var saa stor, at de kun i ringe Grad kunde efterleves. Ved Placater, Forordninger og ved Taler, holdte fra Prædikestolene, opmuntredes Folket til Gudsfrygt, Hengivenhed i Forsynets Villie, til Lydighed mod Øvrighedens velmeente Foranstaltninger, og til Kiærlighed mod sine Medmennesker. For end mere at stemme Kiøbenhavns Indvaanere til Eftertanke og Religiøsitet, og rimeligviis ikke mindre for at anraabe Forsynet om Formildelse i den, efter Tidens Forestillinger, himmelsendte Straf formedelst Menneskeslægtens Ugudelighed *), bleve almindelige Bededage i alle Stadens Kirker gientagne Gange anordnede. Efter Paabud allerede i Aaret 1673, skulde tre Bede- og Fastedage holdes over hele Danmark paa tre Fredage efter hinanden i August. Foruden disse bleve, paa Grund „af de vanskelige og svage Tider", extraordinaire Bededage paabudne til d. 21. Aug. og til d. 9. Sept. 1711. Dog tiltalte disse fromme Foranstaltninger kun lidet de af heftige Lidenskaber bevægede Gemytter; og Hensigten af dem opnaaedes kun i ringe Grad. Og hvad udrette vel ogsaa i Almindelighed ydre Tvangsmidler og Foranstaltninger, naar den indre Drift, og Overbeviisningen om de-

Cassa" o. s. v. Ogsaa udenfor Kiøbenhavn samledes Bidrag. Bisköp Bram indsendte saaledes i Begyndelsen af Nov. 200 Rdlr., der ved Collect vare tilveiebragte i Aarhuus Stift; Bisköp Frantz Thestrup ligeledes 200 Rdlr. fra Aalborg Stift o. s. v.

*) En usædvanlig Forbrydelse, som, medens Pesten grasserede heftigst i Kiøbenhavn, blev bekiendt, nemlig Blodskam, bedreven af „Hof- og og Arzeni-Smed paa Frederiksborg Slot, Jørgen Ollendorph," med sin kiødelige Datter, bidrog ikke lidet til at bestyrke den almene Mand i Troen om denne Sygdommens Aarsag. (s. den Kongel. Arrest-ordre mod Forbryderen af 28. Aug. 1711 i Siællandske Tegnelser No. 58.)

res Hensigtsmæssighed og Nødvendighed, mangler? Quid prosunt leges, sine moribus vanæ? — er allerede en gammel Sentents. — Uagtet alle de udgangne Bestemmelser fra Sundheds-Commissionen for at forhindre Samqvemmet imellem Friske og Syge, og for paa anden Maade at afværge Smittens Udbredelse, viste dog mange af Kiøbenhavns Indvaanere i denne Henseende den meest ubegribelige Sorgløshed. Folk, især af de lavere Classer, toge ikke i ringeste Maade i Betænkning at betiene sig af Gang- og Sengeklæder, der tilhørte Personer, som enten vare syge eller døde af den grasserende Sygdom. Tienestekarle og Piger vare, som det hedder i Sundheds-Commissionens Angivelse derom til Bisskoppen (der anmodedes om, at lade Præsterne advare herimod fra Prædikestolene), „saa ublue, at de løbe om til de Syge og bragte derved deres Herskabers Huse i Ulykke"; og naar Liigvognene, der „desværre," som Commissionen selv tilstaaer, „formedelst Mængden af Liig maatte fare om Dagen," viste sig, „vare gemene Folk saa uregierlige, at de troppeviis fulgte den og kom den nær." Ikke bedre gik det i de mange andre Forhold, hvor Berørelse med smittende eller mistænkte Personer eller Varer skulde undgaaes. Saaledes blev det d. 24. Aug. indberettet for Sundheds-Commissionen, at i et Huus, ligeoverfor Regentsen, Skienkestuen daglig sad fuld af Giæster, uagtet baade Konen og Pigen vare bortrykkede af Pesten, og uagtet alle Folkene i Nabohuset, med Undtagelse af en Tienestepige, vare uddøde. — I October Maaned tilstillede Sundheds-Commissionen Stadens Commandant, General-Lieutenant Cormaillon, en alvorlig Klage over, at Folk, Sengeklæder o. s. v. baade ind- og udpasserede af Kiøbenhavn, uden at man forlangte Beviis for, at de ikke kom fra inficerede Steder. Aalborg By klagede paa den anden Side til Sundheds-Commissionen, at Hamp og Hør vare førte til denne By fra Kiøben-

havn, medens Pesten der var stærkest. Nogen Dadel kan Sundheds-Commissionen ei heller fritages for, idet den ikke udviiste den nødvendige og ubøielige Strenghed i at overholde sine egne Bestemmelser, saaledes som den burde, og under Omstændigheder, hvor det dog lod sig giøre. Ikke saa sielden skeete det, at Commissionen tillod dens Betiente paa Lazarethet eller Quarantaine-Anstalten at begive sig til Byen, skiøndt rigtignok under visse Cauteler *). At der derimod ogsaa gaves dem, især blandt de mere dannede Classer, som have vidst at sætte tilbørlig Priis paa de anordnede Forsigtighedsregler, derom kan ingen Tvivl være **). Ja Sagnet fortæller, at enkelte Familier, efterat de først havde forsynet deres Huse med alle Nødvendigheds-Artikler, ganske afsluttede sig fra al Berørelse med Andre, for at undgaae Smitten, uden at dog Hensigten derved altid opnaaedes.

Da en saa stor Mængde af Kiøbenhavns bemidlede Indvaanere vare flygtede bort fra den betrængte Stad ved Pestens Overhaandtagen, og da den Tids Læger, saa frygtsomme de end viiste sig for at modtage nogensomhelst Bestilling, der

---

*) Saaledes fik Spisemesteren paa Wodruffs Lazareth-Tilladelse til at gaae til Byen „for een Gangs Skyld, for at skaffe sig Piger og andre Fornødenheder; men skal forinden røge sine Klæder og sin Peruque." Lignende, og endnu farligere Undtagelser fra Regelen giordes ikke sielden med Lazarethets Chirurger.

**) Et oplysende Sted forekommer i K. L. Rahbek's Erindringer af sit Liv (I. S. 54): „At høre ham (den retskafne Claus Olrog, Renteskriver, født 1701) med Ungdoms Livlighed fortælle om Pesten 1711, hvorledes han og hans Brødre — hvoraf den ene var den i sin Tid høitagtede Præst J. Olrog til Trinitatis Kirke — gik med Æg med Qviksølv i paa Brystet, som Præservativ, og vare afrettede til, naar Nogen ringede paa Porten hos deres Fader, der var Brygger, for at bestille Øl, at trække Porten op, og springe derpaa i en Bryggervogn, for derfra med Sikkerhed at modtage Bested o. s. v. var en Nydelse, som efter meer end et halvt Aarhundrede intet hos mig har tabt af sin Friskhed."

maatte føre dem hen paa Steder, hvor Smittens Intensitet var størst, i Lazarethet og de Fattiges Boliger, navnligen i de egentlige Fattighuse, dog ikke unddroge de Tilbageblivende, som kunde betale for sig, deres Hielp: saa tør man vel antage, at disse nogenlunde tilstrækkelig og, efter Tidens Lellighed, nogenlunde godt ere blevne betiente med Lægehielp. Ved at omtale de Læger, som paa hiin Tid levede og virkede i Kiøbenhavn, ere allerede i det Foregaaende de iblandt dem nævnte, som ikke skyede at see Pesten under Øinene, og disse vare: en vis Kelp, der var den eneste blandt Kiøbenhavns Læger, som traadte i Tienesteforhold til Sundheds-Commissionen ved at paatage sig at visitere de Syge; Dr. Johan Lahme *), der bortrykkedes mod Slutningen af Epidemien; Dr. Philip Hacquart, der, betagen af Skræk, ved Sygdommens første Udbrud var rømt fra Staden, men kort efter, paa Kongens Opfordring, vendte tilbage; Dr. Johan Gottlieb Bøtticher, der har skrevet over Pesten 1711; Dr. Marcus Herfort og en vis Macoller eller Macculloch **). At just disse og neppe flere Læger ***) have beskiæftiget sig med

---

*) Qvi ad exitum fere morbi indefessa perduravit solertia & constantia. (Virorum clarissim. ad Schelhammerum Epistolæ. p. 379.)

**) Hertil maa endnu føies to medicinske Candidater, som Franckenau i hans Brev til Schelhammer (p. a. St.) ikke navngiver, men siger at være døde af Pesten under deres Bestræbelser for at hielpe de Syge.

***) Decanus, Prof. Mule og Stadsphysicus Eichel kunde, som Medlemmer af Sundheds-Commissionen, naturligviis ikke besøge nogen Pestsyg; og de fortiene derfor ikke den Dadel, som R. Franckenau (i sin Haandbog om det offentlige Sundhedspolitie, S. 25) synes at kaste paa dem. Derimod kunde denne Forfatter, uden at begaae mindste Uretfærdighed, have ladet denne Dadel gaae ud over sin Bedstefader, Professor Medicinæ ved Kiøbenhavns Universitet, Georg Friderich Franckenau de Franckenau, der af ingen anden Grund end feig Frygt forlod Kiøbenhavn paa en Tid, da denne Stad meest trængte til hans Nærværelse, og der, som Bøtticher i sit oftere omtalte Skrift S. 84, ikke uden bitter Ironie, siger, fiern fra

Pestsygens Behandling i Kiøbenhavn, fremgaaer af et i Sundheds-Commissionens Forhandlings-Protocol under 21. October afskrevet Brev til de fem Sidstnævnte, hvori Commissionen af dem udbeder sig Underretning om den grasserende Sygdoms Af- eller Tiltagen *). Som en Kiendsgierning, der ikke uvæsentligen bidrager til at oplyse hine Tiders Forhold og den Modstand, Sundheds-Commissionen næsten overalt mødte, fortiener at bemærkes, at denne allerede tidligere under Pesten, d. 12. Aug., opfordrede den anførte Dr. Herfort til at yde Lægehielp til de Præster, som betiente de Syge i deres Salighedssag; men at denne Læge, uagtet Commissionen lovede „at ville fornøie ham for hans Umage og at ville referere de store Tienester, han derved viste Staden, for Kongen,“ dog høist sandsynligen viste Opfordringen fra sig, hvilket i høi Grad maatte nedslaae Modet hos de stakkels Præster, som offrede deres Liv for deres betrængte Medborgere, og maatte krænke Commissionen. Jeg siger høist sandsynlig; thi ingensteds i Commissionens Bøger har jeg fundet Penge anviste til Dr. Herfort, hvilket rimeligviis vilde have været Tilfældet, naar han havde modtaget det giorte Tilbud. Hvor tvivlsom Sundheds-Commissionen ogsaa har været med Hensyn til hvad den turde haabe af hans Beredvillighed, sees af følgende Slutning i deres Brev til ham: „Naar Hr. Doctoren synes, at en Chirurgus skal betiene samme Præster, ville Vi og En anvise.“

Hovedvanskeligheden for Commissionen bestod saaledes i at skaffe Lægehielp til den store Mængde af Pesten angrebne

---

Faren udkastede tomme Phantasiebilleder om Pestsmitten (absens & ruri degens observationes de contagio pestilentiali formavit cerebrosas). Han opholdt sig under Pesten paa Falster (see hans Brev til Schelhammer). Ogsaa R. Wagener kunde af den ovenfor anførte Grund ikke behandle Pestsyge.

*) Samme Dag erholdt Stadsphysicus Eichel ogsaa et Brev om at beordre Qvarteer-Barbererne til at give en lignende Indberetning.

Uformuende og Fattige, i hvis usle og snevre Boliger intet Guld og Sølv lokkede; men fra hvilke Smittens til sin høieste Potens stegne Intensitet maatte afskrække endog de meest Beherztede. Fra Sygdommens Udbrud indtil den 12te August, altsaa i et Tidsrum af henved to Maaneder, havde, saavidt jeg af de giennemgaaede Actstykker formaaer at oplyse, kun de tvende yngste Barbeermestere i Lauget med et Par Svende, saaledes som Skik og Brug havde været i tidligere Pest-Epidemier og som Laugsartiklerne bøde, betient alle de af Pesten angrebne, i private Huse separerede Syge over hele Staden. Vel blev Oldermanden for Barbeerlauget allerede den 18. Jul. tilskreven, at han skulde drage Omsorg for, at der ved Lodtrækning udvalgtes fire Mestere, som kunde dele Staden imellem sig, og som for deres Familiers Conservations Skyld burde boe i aparte Huse"; men at det, paa Grund af Barbeerernes Modstand og opskruede Fordringer, som de med saa meget større Skin af Ret kunde giøre, som den befalede Forholdsregel var usædvanlig, er blevet ved det Gamle, skiønnes af en ny Ordre til Oldermanden af 3die August, hvori han befales at skaffe to Barberer med behørige Svende for alle Qvartererne; rimeligviis vare de hidtil fungerende døde. Men ihvorvel Ansættelsen af 6 Barbeermestere med deres Svende, som ovenfor anført, endelig kom istand ved Regieringens bestemte Paabud (ved Forordning af 12. Aug.), og ihvorvel dette Antal af henved 18 Pestchirurger *) maatte synes tilstrækkeligt, saa vare der dog to væsentlige Grunde, som maatte forringe Frugterne af denne Foranstaltning, nemlig paa den ene Side flere af de ansatte Pestchirurgers samvittighedsløse Forhold og Ulyst til Forretninger, som vare paatvungne dem, og paa den

*) Enhver Pestchirurg („Mesterchirurg") havde i Regelen to Svende til Medhielpere.

anden Side Sygdommens Voldsomhed, for hvilken ogsaa Pestbarbererne inden føie Tid maatte segne, uden at det stod i Sundheds-Commissionens Magt snart at erstatte deres Tab. Det er en historisk Kiendsgierning, at flere af de Pestchirurger, der skulde betiene de Fattige, i høieste Maade forsømte denne deres Pligt, hvilket den samvittighedsløse Mand saa meget lettere kunde giøre, som Sygdommens hurtig dræbende Magt snart lukkede Munden paa enhver Anklager, idet i Gierningen mange Huse, fornemmelig af dem, som beboedes af Fattige, uddøde indtil det sidste levende Væsen. Saaledes læser man i Sundheds-Commissionens Forhandlings-Protocol en alvorlig Irettesættelse til Mester Anders Balzersen, der var ansat som Pestchirurg i Strand-, Snarens- og Vester-Qvarteer, „fordi han ikke vil komme til de Syge og betiene dem i deres Svaghed." En lignende Irettesættelse blev givet til Barberen i Østerqvarteer, Rütke Küster, hvorved han under Trudsel af Tiltale og Straf mindes om sin Pligt. Inden faa Uger, ja inden faa Dage, vare alle de d. 12. August som Pestlæger ansatte, allerede tidligere omtalte 6 Barbeermestere bortrevne af Sygdommen, og rimeligviis vare kun ganske enkelte af de dem undergivne Svende endnu i Live. De faa andre Barbeermestere, som kunde erstatte deres Tab, fulgte snart efter, og af de 21 Medlemmer, som Kiøbenhavns Barbeerlaug da talte *), var der saaledes nu neppe nogen tilbage, til hvem

*) Kiøbenhavns Barbeerlaug bestod oprindelig af 6 Mestere, ifølge et af Kong Hans d. 2. Febr. 1506 givet og af Kong Christian den Anden Søndagen efter Paaske 1515 stadfæstet Privilegium. I Aaret 1541 forøgedes deres Antal med 3. Under Frederik den Anden, ved Laugsartiklernes Fornyelse d. 21. Aug. 1577, tilkom endnu een Mester. Efterat Staden var udvidet ved Christianshavns Opbyggelse, blev Antallet, under Frederik den Tredie, d. 18. Febr. 1668 atter forøget med to. Men den største Tilvært havde det under Christian den Femte, da ved Privilegiets Fornyelse d. 29. April 1684 ikke mindre

Sundheds-Commissionen i sin og Indvaanernes Nød kunde vende sig. De fleste vare bortrykkede af Pesten; andre paa anden Maade beskiæftigede i Kongens eller Commissionens Tieneste *).

I denne yderlige Forlegenhed maatte Commissionen kaste Blikket andensteds hen for at søge Tabet af de afdøde Pestchirurger erstattet. De til de danske Provindser og Steder udstedte Opraab om Tilveiebringelsen af Barbeermestere eller Svende vare dog frugtesløse; og Indberetningerne fra de forskiellige Stiftsbefalingsmænd og Magistrater vise, i hvor høi Grad Danmark paa den Tid var blottet for Barberer, og i hvilke udygtige Hænder den danske Chirurgie da var beroende — saa usle, at Sundheds-Commissionen endog i den yderste Nød ikke vovede at tage dem i Brug. Oldermanden for det Kiøbenhavnske Barbeeramt, v. Aspern, var gientagne Gange anmodet om fra Tydskland **) at skaffe Svende, især saadanne, som havde været i Byer, hvor Pesten allerede havde grasseret, og paa hvis Kundskab om Sygdommens Behandling man bedre kunde stole, hvilke Anmodninger nu paa det Indstændigste fornyedes.

end 9 Mestere tiltraadte Lauget, saa at dets Medlemmers Antal nu var voxet til 21, hvis Privilegium senere confirmeredes af Frederik den Fierde d. 6. Mai 1702.

*) Blandt disse 21 Laugsmestere vare flere, som Kongens eller det Kongelige Huses Hofbarberere, fritagne for den Tieneste, som Sundheds-Commissionen nu attraaede. Det Samme gialdt om Chirurgen paa Søqvæsthuset (Kay Metzgen) og paa Krigshospitalet (v. Aspern), der begge vare Medlemmer af Lauget. Commissionens Forlegenhed for Lægehielp for de Syge var saa stor, at den først med det Gode, senere ved Klager til Kongen, vilde tvinge Kay Metzgen, som Amtsbarbeer i Byen, at overlade sig en Svend (22. Aug. 1711). Nogle af Amtsmesterne vare upaatvivlelig med Armeen eller Flaaden.

**) I Sundheds-Commissionens Møde d. 25. Jul. paatog Stadsphysicus Eichel sig at forskrive tvende Medicos, for at betiene de Pestsyge i Staden; men det lykkedes ham ikke at formaae Nogen til at paatage sig dette Hverv.

Saadanne Barbeersvende, der vilde begive sig til Kiøbenhavn lovedes rigelig Lønning, promte Betaling og Reisepenge. Deels ved v. Asperns, men fornemmelig ved den danske Resident i Hamborg, Statsraad Hagedorns Bestræbelser lykkedes det, dog først henimod Midten af September, at erholde 16 Chirurger, af hvilke de fleste vare fra Hamborg. Deres bestemte Fordring paa flere Maaneders Gage *) forud maatte i den store Trang, hvori man var, bevilges; skiøndt Sundheds-Commissionens Kasse, der alene til disse 16 og 4 andre, som vare underveis, maatte udrede 1500 Rdlr., var udtømt og geraadet i Gield, saa at Commissionen endog i et Brev til Kongen, der var med Armeen i Pommern, og selv havde interesseret sig for at skaffe sin ulykkelige Hovedstad Lægehielp herfra, maatte indstille, at flere fra Bremen og Glückstadt ventede Barbeersvende for det første ikke bleve modtagne. Ved de fra Hamborg ankomne Chirurger og ved de faa ældre, som havde modstaaet Sygdommen, saae imidlertid Commissionen sig istand til at forsyne Byens sex Districter med det nødtørftige Antal Mestere og Svende. For at de, der trængte til deres Hielp, desbedre kunde finde de Boliger, som bleve dem anviiste og tildeels vare forskiellige fra de afdøde Pestchirurgers, blev det dem paalagt uden for deres Døre at udhænge et Stykke rødt Dug. (See Sundheds-Commissionens Placat af 16. Sept.) Efterhaanden som Sygdommen aftog i Intensitet og Modet voxede hos de fremmede Barbeersvende, indfandt sig saa mange, at de bleve Sundheds-Commissionen til Byrde **). Ogsaa var der langtfra en saadan dødelig Afgang imellem de sidste i Byens Qvarterer ansatte Pestchirurger,

*) De erholdt fra 15—25 Rdlr. om Maaneden, ligesom de enten ansattes som Mestere eller kun som Svende.

**) I October ankom 6, og i Begyndelsen af November 9, hvilke sidste vare antagne „af Hs. Majestæts Agent i Danzig, Hr. Brachmann."

som imellem de tidligere, hvortil Grunden ligger nær. Dog undgik flere af dem ikke at smittes, og nogle (8 i Tallet) bortreves endog, hvorfor ogsaa Sundheds-Commissionen, i Ængstelse for atter at komme i Forlegenhed for Pestbarberer, tilskrev Stadsphysicus Eichel d. 23. Sept. om han var forsynet med flere Barberer „saasom, Gud bedre desværre, de „ny ankomne og i Qvartererne fordeelte Barberer begynde at „aftage, nogle ved Sygdom, andre ved Død." Eichel svarede, at han endnu var vel forsynet, og naar de 6 ankom, hvorom Residenten havde skrevet, var han overflødig forsynet.

Vel var det Kundskabs- og det Humanitets-Trin, hvorpaa den Tids Chirurger, som tidligere udviklet, stode, saare ringe; men Almueclasserne i Kiøbenhavn vare ogsaa i Almindelighed raae og uvidende, og deres Fordringer saaledes ikke store; man vilde derfor sikkert neppe træffe den rette Grund, hvis man ene eller fornemmelig af Mistilliden til Barbereernes Kundskaber og Dannelse vilde udlede det bestemte Factum, som viste sig, at endeel af Stadens Indvaanere, vel fornemmelig kun af de lavere Classer, reent ud afsloge at benytte deres Hielp. Aarsagen til denne, som det synes, uforklarlige Kiendsgierning maa snarere søges deri, at den Kiøbenhavnske Almue, som daglig blandt deres Venner og Bekiendte havde Exempler for Øie eller Øre, hvorledes den ubønhørlige Død krævede sit Offer, hvad enten Lægebehandling var ydet eller ikke, stødte Pestchirurgernes Hielp fra sig, fordi disse ved smertefulde Behandlingsmaader af Sygdommen, navnligen ved Indskæren og Udbrænden af Bubonerne og Carbunklerne, i det mindste øieblikkig forøgede deres Lidelser; de overgave sig saaledes, saa sløve og ligegyldige de bleve ved de daglig sig forøgende Elendigheder, heller til Naturens Hielp ene, eller til Qvaksalvere, hvilke til de Plager, Sygdommen i og for sig førte med sig, dog ikke føiede nye. Dette bestyrkes derved,

at Mange ogsaa vægrede sig ved at betiene sig af de egentlige Lægers Hielp *). Denne Afviisning af eller Ligegyldighed for Lægehielp er derfor en Begivenhed, der har viist sig i tidligere og gientaget sig i senere Epidemier, især naar Mortaliteten var stor og udbredt.

Ikke mere end Peſtchirurgerne skaanede Sygdommens Morderengel de Geistlige, som vare givne Byens Sognepræster **) til Hielp, for at betiene de af Pesten angrebne Syge, og Tidens fromme Sind tillod ikke, at disse Poster stode ubesatte, saa besværligt det end faldt Sundheds-Commissionen, eller rettere dens Medlem, Biskop Christen Worm, at erstatte de Afdødes Tab; især da de forskiellige Quarantaine-Anstalter, de Militaire, som camperede udenfor Staden, Lazaretherne, de ikke faa Steder omkring i Siælland, hvorhen Sygdommen sneeg sig, endelig den til Orlogs eller i Felten værende Flaade og Armee, krævede Ansættelsen af et ikke ubetydeligt Antal Præster, og den langt større Deel af theologiske Candidater vare flygtede fra Staden. Kongen bød derfor Biskop Worm (ved Rescript af 29. Aug.) at ordinere endog Studenter ***) til Præster, for at betiene de Kald, hvor

*) See Brev fra Sundheds-Commissionen til Biskop Worm af 12te Nov. 1711 (i Commissionens Copiebog), hvori denne opfordres til at anbefale Præsterne i Staden til ugentlig at indgive Rapport om de Syge, de have i deres Menigheder, og hvad Sygdom det er; „især fordi der er mange Folk, som hverken ville bruge Doctor eller Barbeer i deres Svaghed."

**) En af Byens Sognepræster, Magister Knud Tommerup til den Herre Zebaoth's og Frederikshavns Menighed, havde feig forladt sine Sognefolk og var flygtet fra Byen, da Pesten tog Overhaand. Kongen befalede, ved Rescript af 7. Aug. 1711, at han skulde suspenderes og beordres tiltalt af Generalfiscalen.

***) Dog hedder det i en nogle Dage senere (5. Sept.) af Kongen udstedt Befaling til det theologiske Facultet i Kiøbenhavn, „at det, paa Grund af de mange Præster, der i Staden ere døde, skal examinere alle de

smitsomme Sygdomme kunde være." Af de d. 27. Jul. udnævnte 8 Hielpepræster overlevede kun 3, og af Lazarethpræsterne kun P. Hammer og Hans Bertelsen Meyer, Sygdommen.

Da Pesten i de varme Dage af August mere og mere udbredte sig og naaede sit Culminationspunkt, saa at nu ingen Gader eller Stræder, neppe noget Huus var forskaanet for Smitten; da det paa Wodruffs Gaard etablerede Pesthospital var overfyldt og ikke kunde modtage flere Syge; og da de i Byens forskiellige Qvarterer anbragte Pestchirurger vare døde og den største Deel af de Syge uden Hielp: saa maatte Nødvendigheden af at faae oprettet endnu et Lazareth Dag for Dag, ja Time for Time, blive mere paatrængende *). Sundheds-Commissionen var allerede forlængst kommet til Erkiendelse af, at nogle faa Pestchirurger i et nogenlunde vel indrettet og godt beliggende Hospital kunde udrette langt mere til de Syges Frelse og Lindring, end mange, om nok saa hensigtsmæssig fordeelte Barberer i den vidtløftige Stad. Jeg har allerede omtalt de indledende Skridt, som Sundheds-Commissionen i den Henseende havde giort, og skal nu her optage den slupne Traad.

Personer, som Biskoppen til Examen theologicum fremstiller, ved de nu tilstedeværende Professores Theologiæ, enten ved tvende efter Forordningen af 1. Aug. 1701, eller ved een alene, om det i denne vanskelige Tid ei anderledes kan lade sig giøre."

*) I et Brev til Kongen, dat. 3. Aug., skriver Sundheds-Commissionen: „Ulykken er allerede saa stor, at den overvælder os hver Time, ja hvert Minut; og Eders Majestæt kan slutte, hvordan Tilstanden er i Staden, at vi blot ved eet Qvarteers Undersøgelse have fundet henved 50 for Os uangivne Syge, saa at de Syges Antal i alle Qvartererne og Nyboder snart maa beløbe sig til 1000, og med 5 à 6 friske Personer (Liigbærere) kan vi lidet udrette; og naar nu Eders Majestæt, som vi visselig haaber, bevilger Os Krigshospitalet til et Lazareth, saa er meget ugiort, inden vi med Oeconomien og Soldaternes Separation kan komme istand."

Det var egentlig ifølge et Forslag af den tidligere omtalte Dr. R. Wagner, at Sundheds-Commissionen havde kastet sit Øie paa Ladegaardens Hospital eller Krigshospitalet, der baade laae isoleret, ikke synderlig mere fiernet fra Byen end Wodruffs Lazareth, og havde grundmurede Bygninger med tilstrækkelig Leilighed for et betydeligt Antal Syge. Som ovenfor fortalt var det ifølge en Conseils-Befaling allerede d. 3die Aug. kommet saa vidt, at man havde giort forberedende Anstalter for at romme det efter Commissionens Forlangende; da Commandanten i Kiøbenhavn, Generallieutenant Cormaillon, og Oberst Francke, med hvis Ønske denne Concession ikke stemmede, indgik directe til Kongen med Forestillinger om, at de syge Soldater ikke kunde undvære Krigshospitalet. De undsaae sig ikke ved at anføre en saa tom Grund som den, at det stod til at befrygte, hvis Soldaterne overførtes til Falconergaarden, som var foreslaaet, at da det ferske Vand, som gaaer forbi denne Gaard og ned i Søen, af hvilken Kiøbenhavn forsynes med Vand, skulde blive inficeret ved deres Tvæt. Ifølge disse Indvendinger besluttede Kongen, der dog ikke ganske vilde compromittere sit Conseil, at Halvdelen af Hospitalet interimistisk maatte overlades Sundheds-Commissionen, indtil den paa Wodruffs Plads af Bræder fik opbygget tilstrækkelige Værelser og Leilighed for Inficerede fra Kiøbenhavn, indtil 2000 Syge; hvilken Foranstaltning Kongen bød Commissionen at paadrive med yderste Anstrengelse. For imidlertid at forhindre, at Smitten overførtes til de Militaire, som bleve tilbage i den anden Halvpart af Hospitalet, skulde Commissionen forpligte sig til at lade giøre en Separation med et høit Plankeværk. Denne Kongens Bestemmelse er dat. d. 10. August. Men da heller ikke dette Arrangement var Directeurerne for Krigshospitalet tilpas, fordi de, og vistnok med god Grund, nærede Frygt for, at de i Hospitalet liggende Soldater

kunde smittes af de indbragte Syge fra Byen, uagtet det opførte Plankeværk, udvirkede General-Commissariatet en Befaling fra Hs. Majestæt, dateret Rostock den 22. Aug., at Ladegaarden ei til Pesthuus maatte indrettes, „da Sundheds-Commissionen vel en anden Leilighed dertil kunde finde." Men ved kraftige og indlysende Modforestillinger drev Commissionen det endelig derhen, at hele Ladegaarden blev den indrømmet, imod Afgivelsen af et andet Locale for de syge Soldater. Ved alle disse ulykkelige Forhalinger, som vistnok ikke lidet bidroge til at give Pesten større Udbredelse og forøge Mængden af dens Offere i Staden, kom Ladegaardens Hospital som Pestlazareth ikke istand førend den 28. August. Imidlertid havde Pesten allerede indsneget sig i Krigshospitalet, ligesom ogsaa blandt de Soldater, som laae i Leir udenfor Staden, saa at Sundheds-Commissionen, tildeels som en Følge af de indgaaede Concessioner fra Landmilitair-Statens Side, ved en Conseils-Beslutning af 22. Aug. fik Befaling til at drage Omsorg for, at alle de Soldater, som i Kiøbenhavn, Citadellet Frederikshavn eller i Leiren udenfor Voldene bleve angrebne af den grasserende Sygdom, bleve henførte til Vodruffs eller senere til Ladegaardens Lazareth og der pleiede lige med Andre. Af Finantserne erholdt Sundheds-Commissionen 4000 Rdlr., for overeensstemmende med sit Øiemed at indrette dette Hospital paa bedste Maade; ligesom ogsaa Krigshospitalet overlod Commissionen til Laans en heel Deel Inventariesager*), dog neppe, hvad der meest behøvedes, Sengesteder, i det mindste ikke Sengeklæder. Klog ved de ulykkelige Erfaringer, som allerede vare indhøstede, var Commissionen her saa forsynlig, at den, førend Hospitalet

*) Disse angives saaledes i Sundheds-Commissionens Protocol under 26. August: 150 Tinfkaaler, 150 Tinbægere, 20 Natpotter, 8 Stikbækkener, 10 Kobber-Natpotter med Natkrüs.

aabnedes, sørgede for, at store Gruber bleve gravede for de endnu ikke Døde, og begiærede i denne Hensigt 200 Mand af Commandanten til at udføre dette Arbeide, hvilket noksom viser, hvor stor Dødelighed man befrygtede. Under Commando af 2 Capitainer, 2 Lieutenanter og 4 Underofficerer arbeidede disse 200 Mand i 6 Dage og gravede en Kule paa 330 Cubikfavne. Til at overtage de Syges Behandling formaaede Sundheds-Commissionen den før omtalte Mr. Lazonde; og at han med Hensyn til Dygtighed og Kundskaber har kunnet giøre større Fordringer end de fleste andre samtidige Chirurger, viser den maanedlige Løn af 40 Rdlr., som man tilstod ham. Til hans Medhielper antoges Barbeersvenden Martin Johannes Wentzel med 20 Rdlr. Begge maatte aflægge Eed til Commissionen, og havde een eller to inferieure Barberer under sig. Da Lazonde upaatvivlelig kun midlertidigen havde paataget sig Lægetilsynet paa dette Lazareth, ligesom tidligere ved Wodruffs, og Mængden af de fra Udlandet ankommende Chirurger giorde det muligt for Sundheds-Commissionen at lade ham afløse, traf Valget paa en Hamborger Barbeer, ved Navn Emanuel Siger. Denne var, som man af flere Steder i de paa den Tid førte Journaler seer, en gammel og erfaren Chirurg, som derfor ogsaa Medici strax erklærede for dygtig til første Mester*), og under sin hele Virksomhed i Lazarethet giorde sig værdig til den ham viste Tiltro. Siger selv modstod Smitten**), men to af de under ham ansatte Barbeersvende bortrykkedes af Sygdommen (den ene den 12. Oct., den anden den 5. Sept.). Præst havde dette Lazareth endnu ikke modtaget den 4. Sept., og da Sieleſørgeren paa Wodruffs Hospital formedelst Sygdom

*) Herover blev den anden Mester fortrydelig, og erklærede sig villig til at tiene under ham.

**) Han mistede derimod begge sine Børn, saa at han rimeligviis med Familie er flyttet ud paa Ladegaarden.

var utilenskydgtig, saa havde Sundheds-Commissionen i et Brev til Biskoppen, dateret samme Dag, Grund til at klage over, at de henved 900 Syge, som begge Lazaretherne paa den Tid indesluttede, „manglede Hielp paa Siælens Vegne, hvilket foraarsagede megen Suk og Fortrydelse." Biskoppen anmodedes derfor paa det Indstændigste at raade Bod herpaa, „for at man kunde undgaae en og anden farlig Suite og Ansvar."

I Thomas Frost fik endelig Ladegaardens Lazareth nogle Dage efter en meget nidkiær og uforfærdet Præst, der ikke alene besørgede sin egen af Sygdom nedtrykte Hiord, paasaae og rettede, saavidt det stod til ham, Feil og Mangler i Hospitalet, men ogsaa ydede den syge Præst paa Wodruffs Lazareth og de andre Syge der sin Hielp. „Et halvt Anker franskt Viin skal derfor og", skriver Sundheds-Commissionen den 18. Sept. til den ærværdige Mand, „blive bestilt og forderligst udsendt til Eder, til en liden Recompence for Eders havte Uleilighed." (1) Men hvor mangelfuldt der i andre Henseender var sørget for ham, sees af et andet Brev, hvoraf det oplyses, at han endnu den 23. Sept. manglede Sengeklæder. Uagtet al den Godhed, Commissionens Medlemmer nødvendig maatte føle for ham, saae de sig dog ikke istand til at afhielpe hans Savn, da de ikke kunde tilveiebringe andre end gamle Sengeklæder, som man maatte befrygte at være inficerede. „Vil I ellers være fornøiet med en Madras, som paa Børsen kan erholdes, da skal samme blive indkiøbt. Bord, Stole og Sengested er idag til Eder udsendt." Præsten lod sig nøie med den belovede Madras og et Sengedækken. Ogsaa med Patienternes Leiesteder var det daarlig bevendt. Paa Gigers Klage herover svarede Commissionen: „Vaagekonerne faae at lægge Halmen saaledes i Sengen, at de Syge kunne ligge høiere med Hovedet; imidlertid vil vi see til at udsende Hovedpuder." Desværre maa berettes, at ogsaa Præsten Frost,

hvem Commissionen vedblev at rose formedelst hans samvittighedsfulde Udøvelse af sit Kald, faldt som et Offer for Pesten i Begyndelsen af October. Efter hans dødelige Afgang blev Tienesten besørget af Hans Meyer, der var adjungeret den syge P. Hammer paa Wodruffs Lazareth. Han synes at have indført en strengere Gudstieneste paa begge Hospitaler. Alle Officianterne tilligemed Reconvalescenterne maatte daglig indfinde sig til Bøn hver Morgen Kl. 8 og hver Aften Kl. 3, saa og om Søndagen Kl. 8 til Prædiken i en dertil ryddeliggiort Sal.

Uagtet Værelsernes Mængde og Størrelse i dette Hospital laae dog Patienterne, efter den Tids Skik og Brug, tæt sammenstuvede, hvilket kan skiønnes deraf, at enkelte Stuer havde indtil 7 Opvartere *).

Men i ingen af de mangfoldige, byrdefulde Forretninger, der vare overdragne Sundheds-Commissionen at ordne og bringe i Udførelse, var Nøden større end i den, at faae Ligene af de mange i Byens forskiellige Huse bortdøde Pestsyge stedte til Jorden. De Syges og Døendes Suk og Klager trængte neppe udenfor Værelserne, hvori de laae, og i al Fald døvedes de Omgivendes Øre og Sind snart for deres Klageraab og Smertesskrig; men Stanken af de mangfoldige ubegravede, i de hede Sommerdage hurtig i Forraadnelse overgaaende Liig, der giennemtrængte Værelser og Huse og opfyldte Stræder og Gader, var uudholdelig, forøgede Pestsmittens Udbredelse, og krævede en hurtig og energisk Afhielpning.

*) I et Brev til Hospitalsskriveren af 12. Octbr. spørger Sundheds-Commissionen: „Af hvad Aarsag er der kun 4 Opvartere til hver af Mandfolkestuerne, men 7 til Qvindestuerne, skiøndt dog hine ere mere besatte med Syge end disse?" Svaret findes ikke; men har vel været dette, at de mange smaa, tildeels spæde Børn, som de syge Mødre bragte med sig i Lazarethet, krævede en forholdsviis større Opvartning.

I Kiøbenhavn bestod allerede fra ældre Tider et eget Liigbærerlaug, der var begunstiget ved særskilte Privilegier, og som det derfor paalaae, at besørge alle Døde stedte til Jorden. Saalænge Pesten endnu var i sin Begyndelse, saalænge dens Offere kun vare faa, og ingen særegne Medicinal-Anordninger paabød Lauget indskrænkende Forpligtelser, gik denne Forretning sin sædvanlige Gang, uagtet den dermed forbundne Fare for Smitte. Men da Pesten henimod Midten af Julius udbredte sig stærkt, da Dødstilfælde dyngede sig paa Dødstilfælde, og strenge, men aldeles nødvendige Medicinal-Anordninger fordrede, at de blandt de ordinaire Liigbærere, som havde baaret Pestens Slagtoffere til Jorden, skulde holde sig affondrede og ikke maatte betiene andre, paa sædvanlig Maade døde Liig, vægrede dette Laug sig ved at opfylde de samme paahvilende Pligter. Sundheds-Commissionen saae sig derfor (den 13. Jul.) i den Nødvendighed, i skarpe Ord at minde Lauget om dets Skyldighed; men idet den tillige erkiendte de mislige Forhold, hvorunder det befandt sig, tilsagde den de 12 Liigdragere, som den attraaede, og som Lauget enten kunde stille af sit eget Samfund, eller leie dertil, 2½ Rdlr. ugentlig og desuden 1 Rdlr. for hvert formuende Liig. Men Lauget afslog reent ud at indlade sig paa disse Betingelser; hvorfor ogsaa Commissionen forlangte at see deres Privilegier, og da de intet indeholdt, som kunde undskylde deres Vægring, bleve de dem fratagne. — Paa Biskop Worms Forslag blev der nu strax (den 15. Jul.) indledet Forhandlinger med Studenterne ved Kiøbenhavns Universitet, om og hvorvidt de vilde paatage sig de Forretninger, som Liigbærerlauget havde vægret sig ved at opfylde. Allerede Dagen efter kunde Biskoppen underrette Commissionen om, at Studenterne havde erklæret sig villige dertil, men at de ønskede imellem sig selv at giøre Valget af de 12 Liigbærere, som Commissionen havde forlangt, og at de nærmere skriftlig skulde op-

give deres Betingelser. Skiøndt disse strax efter indløb, bleve de først i Commissionens Møde den 26. Julii tagne under nøiere Overveielse, rimeligviis fordi man endnu haabede paa andre Maader og under billigere Conditioner at komme ud af den Forlegenhed, hvori man var.

Studenterne fordrede ordentligt Logie for de Tolv, saa at to havde to Værelser, en Vaagekone, 12 Rdlr. maanedlig, sorte Danziger Lærreds Kiortler *), Burer og Strømper paa Commissionens Bekostning, fri Vask, Lys og Ildebrand, Præservativer mod Pesten, fri Cuur paa et skikkeligt Sted i Byen, naar nogen af dem blev syg, og en honet Begravelse i Byen paa een af Kirkegaardene, hvis de skulde døe. Begravelsen ønskede de maatte skee ved dem selv indbyrdes, dog at Andre bleve ordinerede til at klæde og lægge dem i Kisten, til hvilken Ende de strax ved deres Indtrædelse i det for dem bestemte Logie betingede sig 4 skikkelige Liigkister paa rede Haand. Fremdeles paastode de kun at ville betiene Liig fra 1 Rdlr. indtil fornemme Kiøbmænds inclusive, som i Liigvognen bortføres, og negtede at kaste Jord paa Ligene. Hvis Begravelserne skulde skee om Natten vilde de være fri om Dagen, og vice versa. Endelig forlangte de Privilegium paa i Fremtiden at maatte begrave fornemme Liig. Forend disse Betingelsers Opfyldelse blev tilsikkret dem, vilde de ikke begynde deres Forretninger. Sundheds-Commissionen, som havde haabet, at Studenterne ubetinget vilde indtræde i Liigbærerlaugets Rettigheder og Forpligtelser, fandt deres Fordringer ubillige, men den største Nød stod for Døren **), da 56 Liig stode ubegravede i Staden, og Commissionen maatte give

*) Da de ingen Kapper maatte bruge, vilde de i disses Sted bære deres Kaarder.

**) Paa Grund af de saaledes stedfundne Forhalinger havde Sundheds-Commissionen seet sig nødsaget til at overskride sine egne Love, idet den tillod Laugene at udføre nogle Liig ved dem selv indbyrdes, uden derfor at isoleres.

efter, ved i Hovedsagen at indrømme deres Fordringer. Hvad der især kostede Commissionen stor Overvindelse og mange Betænkeligheder var at tilstede Studenterne det Privilegium, der dog vel fornemmelig kun som en Trudsel var frataget Ligbærerlauget, at de til evig Tid maatte nedsætte alle Liig af de fornemme Classer, naar det af dem begiæredes. Den 28. Jul. blev imellem Commissionen og Studenterne en formelig Contract oprettet, hvis 18de Post tilsiger disse det forlangte Privilegium.

Contracten var indgaaet, men derfor ikke Betingelserne opfyldte. Studenterne fandt de dem anviiste Logementer i en meget slet Forfatning, uden Senge, Sengeklæder, Meubler, Opvartning og deslige, hvorfor de paany giorde Vanskeligheder og satte Commissionen Kniven paa Struben. Bisspoppen, til hvem Commissionen henvendte sig for at mægle Forliig, men som vistnok erkiendte, at Studenternes Misfornøielse var grundet, svarede, at han derved intet kunde giøre. 4 Læs Halm, som Commissionen ikke uden Vanskelighed opdrev hos General-Commissariatet, udsendtes Studenterne til at ligge paa, ligesom der ogsaa den 5te August blev skrevet til dem, at de skulde erholde en Kone til at vaske for sig, 4 Pund Enebær-Mos (Roob juniperi) „efter Recept af Decanus Mule, men hvorpaa de maatte menagere" (rimeligviis er dette brugt som et Præservativ-Middel), 1 Favn Brænde og 1 Lpd. Lys, en Stol til hver Student og et Bord til hvert Kammer. Endelig lovede Bisspoppen at ville complettere deres Antal; thi 5 af Studenterne vare, hvad enten det nu skeete af Misfornøielse og Mistillid til Commissionen, eller af Frygt for Pesten, som de nu maatte see under Øinene, undvigte fra det dem anviiste Logie *). Først senere (den 7. Aug.) bleve de

*) De bleve senere grebne og indsatte i Quarantainehuset, hvor de daglig fik 12 Sk. til Underhold. I de Undvigtes Sted antoges 5 Andre.

behøvede 12 Klædninger udsendte, ligesom de ogsaa erholdt en egen Liigvogn *), hvilken de dog kun med Uvillie benyttede, da de, ubegribeligt nok, foretrak at bære Ligene. At imidlertid ogsaa andre Studenter, udenfor det faste Samfund, befattede sig med Liigbæren, tvertimod Anordningerne, sees af en Skrivelse fra Sundheds-Commissionen til Kongen, dat. 2. Sept., hvori det fremsættes som aldeles nødvendigt: at Kongen vilde anbefale Rector magnificus, at ingen Studenter, uden de, som ere eller begive sig i Commissionens Tieneste, maatte, under de dem tillagte Beneficiers og den Kongelige Naades Forliis, bære nogenslags Liig her i Staden, „da vi formene, at mange Studenters Liv derved kunde reddes, og een og anden geistlig Bestilling i denne svage Tid kunde blive suppleret." — Jeg har allerede i det Foregaaende giort opmærksom paa, at ved Pestens overhaandtagende Udbredelse den største Deel af Kiøbenhavns formuende Indvaanere var flygtet bort; iblandt de faa Tilbageblivende havde Pesten snart udpillet sine Offre. Det farlige og møisommelige Arbeide, som Studenterne havde paataget sig, formindskedes derfor snart, og allerede i Midten af September, da dog Dødeligheden stod paa sit Culminationspunkt, see vi deres Forretninger i den Grad aftagne, at Commissionen benyttede dem til de mistænkte og pestbesmittede Huses og Værelsers Forsegling, ja i Commissionens Møde, den 21. Sept., da Tilstanden i Byen ikke var stort bedre, foredrog Biskoppen endog en Befaling fra Kongen, ifølge hvilken han forlangte, at Studenterne, da de havde saa faa Liig at besørge, skulde antages „til at lære Fyrværkeri (vil vel sige at giøre Patroner eller deslige) og deri giøre Tieneste."

Allerede af det, jeg ovenfor korteligt har berørt, vil det være indlysende, at Sundheds-Commissionens Forlegenhed, med

*) Efter de opgivne Regninger kostede denne Liigvogn 152 Rdlr.

Hensyn til Ligenes Udførelse, kun i en meget ringe Grad blev afhjulpen ved det med Studenterne trufne Arrangement, hvoraf Commissionen dog upaatvivlelig havde ventet sig saa meget. Thi aldeles i Modstrid med hvad Callisen (anf. St. S. 33) antager, afveeg Maaden, hvorpaa den Kiøbenhavnske Pest viiste sig, ikke fra dens sædvanlige Gang; den trængte just fornemmelig ind i de Fattiges og i de uformuende Borgerclassers snevre Boliger, og fældede her sine fleste Offre *). Allerede tidlig efter Sygdommens Udbrud rasede den med Voldsomhed i Fattighusene i Brøndstræde, de saakaldte Siælebøder, hvis fleste Beboere bukkede under for dens Magt. Det samme var Tilfældet med Wartov, hvor næsten alle de der boende Fat-

*) Callisen har paa dette Sted anført en Liste, der angiver hvor mange Mænd, Qvinder, Drenge, Piger og Fattige, der døde i de 19 Uger fra 27de Junii til 7de Novbr. Af den Omstændighed, at Listen i de første 6 Uger ikke angiver en eneste Fattig som død, slutter han, at Pesten, uagtet al sin Heftighed, ikke har angrebet de Fattige, ligesom han af Totalantallet af de døde Fattige i de andre 13 Uger, 1205 i Alt, som Listen anfører, uddrager det Alternativ, at enten Tallet af de Fattige den Gang har været forholdsviis meget ringere end nu, eller og at de Fattige maae have været mindre udsatte for Smitten end de Formuende. Herved maa jeg bemærke, at det er absolut urigtigt, at Pesten ingen Fattige, om man endog derved kun forstod Betlere eller Fattigvæsenets Forsørgelse undergivne Personer, skulde have bortrevet i de anførte 6 Uger; hvorimod det efter min Overbeviisning er aldeles indlysende, at de i disse 6 Uger døde Fattige ere opførte under Listens 4 andre Rubrikker, da man under den Forvirring, som Pestens første Udbrud foranledigede i alle Forhold, enten ikke har tænkt paa eller og har forsømt i Optællingen at adskille imellem Rige og Fattige (yderligere Beviis paa Uorden i denne Henseende vil jeg senere faae Leilighed til at anføre). Hvad endelig det tilsyneladende mindre Antal af Fattige i Kiøbenhavn paa den Tid angaaer, maa jeg giøre opmærksom paa, at en stor Mængde Lediggængere vare hvervede og fulgte med Armeen og Flaaden, og at saa mange Betlere, som man havde Plads til, vare blevne anbragte i de offentlige Fattighuse. — Ved de i den nyeste Tid nøiagtigt udførte statistiske Undersøgelser er det bragt til fuldkommen Evidents, at Fattige fremfor Rige angribes af enhver dræbende Epidemie.

tige inficeredes, og 51 (omtrent Halvdelen) døde fra 1. Jul. til 9. Nov. I Vornehuset beskrives Tilstanden den 25. Aug. saaledes, at der ikke var 6 friske Mennesker tilbage, som kunde begrave den store Mængde af dette Arbeidshuses talrige, af Pestens Morderiee nedmeiede Besolkning. I et af flere fattige Familier beboet Huus paa Hiørnet af Skidenstræde var den 13de Aug. 26 Mennesker døde, saa at det nu næsten var uden Beboere. I et af de mange Klagebreve, som Sundheds-Commissionen udstedte for at vække Autoriteterne til Hielpsomhed, hedder det, „at de Syges og Dødes Tal især voxede blandt de afdankede Soldater med deres mange Qvinder og Børn" (13. Jul.); i et andet (dat. 18. Jul.) fremhæves især den store og udbredte Dødelighed iblandt de forskiellige Laugs fattige Mestere, iblandt Svende og Drenge, som vistnok ikke kunne henføres blandt Stadens velhavende Indvaanere, ligesaa lidet som Tienestefolkene, der i hobetal angrebes og bortrykkedes af Sygdommen. Allerede den 17. Jul. tilraadede Sundheds-Commissionen, at Skolegangen i de Fattiges Skoler maatte ophøre. Det vilde ikke falde mig vanskeligt af Sundheds-Commissionens paa den Tid førte Protocoller at uddrage flere Beviser paa, at Velstand og alle Betingelser for et beqvemt og sorgfrit Liv frembød en stor, om end langt fra ikke uoverstigelig Dæmning for Sygdommens Fremtrængen; hvorimod Fattigdom og alle de Afsavn og Bekymringer, som følge med Trang og Mangel, befordrede dens Udbredelse og Dødelighed, naar ikke den Omstændighed, som jeg allerede har fremført, at Studenterne, der havde betinget sig kun at ville begrave Ligene af velhavende Personer, næsten intet havde at bestille paa en Tid, da Pesten rasede med fuld Kraft og fældede et uhyre Antal Mennesker, maatte ansees for tilstrækkelig overtydende. Fuldkommen i Samklang hermed staaer den Kiendsgierning, at der smittedes og døde en langt større Mængde Barberer, hvilke i Hovedsagen

kun havde med Stadens fattige og uformuende Befolkning at giøre, end Læger, der kun ydede rige og velhavende Folk deres Hielp; ligeledes bortrykkedes, endog forholdsviis, langt færre Studenter, end simple Liigbærere. Det maa altsaa ansees for noksom beviist, at Sundheds-Commissionen, endog efterat Studenterne vare traadte i dens Tieneste, ikke stod paa et meget bedre Punkt i Henseende til Liigbæringen, end tidligere.

For i det rette Lys at fremstille de Vanskeligheder, som frembøde sig ved Ligenes Bortskaffelse, maa jeg tilbagekalde i Erindringen, hvad allerede tidligere er berørt, at en lang Tids Uskik havde ført med sig, at alle Liig, baade de Riges og de Fattiges, vare blevne begravede indenfor Stadens Volde, undtagen i de enkelte Tilfælde, hvor meget udbredte og dræbende Epidemier fordrede en Afvigelse fra den almindelige Regel; de fleste Liig bleve derfor, da Afstanden fra Liighuset til Kirkegaarden næsten i ethvert Tilfælde var kort, baarne til deres Hvilesteder, og Kiøbenhavn var saaledes i høi Grad blottet for Liigvogne. Da den nærværende Pests overordentlige Dødelighed nødvendigen paabød, at Begravelserne i Regelen skulde skee udenfor Stadens Porte, maatte den lange Vei og Mangelen paa Liigvogne i en meget høi Grad vanskeliggiøre Ligenes Bortskaffelse. Nye Liigvognes Forfærdigelse medtog en lang Tid, og med almindelige Vogne vilde en saa fordomsfuld Slægt, som den dalevende, ikke stille sig tilfreds. Det kan ikke paatvivles, at Tanken om en mere summarisk Begravelsesmaade har paatrængt sig Sundheds-Commissionens Medlemmer, men deels disses egen Sky for det Usædvanlige og Oprørende i at kaste flere Liig oven paa hinanden i Rustvogne, deels, og vel især, Frygt for tumultuariske Optrin blandt Almuen, naar Sligt sattes i Værk, forhalede denne saa fornuftige og nødvendige Foranstaltnings Anvendelse.

Saaledes var da Sundheds-Commissionen, da den i Be-

gyndelsen af Julii Maaned tiltraadte sin Function, med Hensyn til Udbringelsen af det langt overveiende Antal af Liig udenfor de Rigeres Classer, ene indskrænket til de faa Liigbærere, som frivilligen havde meldt sig. Allerede den 13de Jul. (Commissionen var udnævnt den 7de s. M.) vare, som det hedder i et til General-Commissariatet stilet Brev, alle de hidtil brugte Liigdragere døde, og der gaves Ingen, som vilde træde i de Afdødes Sted. Dagen efter greb man til det yderlige Middel at twinge 4 Personer, som imod de udgangne Forbud havde baaret et Liig fra Studiistræde, til at indtræde i Commissionens Tieneste som Liigbærere, dog imod at erholde den sædvanlige Betaling. Ligeledes pressede man nogle Lediggængere til denne Forretning. Ved Løfter om anseelige Lønninger, der under Trommeslag udraabtes paa Kiøbenhavns Gader, indbød Commissionen Alle, som følte Drift dertil; men Faa meldte sig, og disse Faa vare snart Dødens Bytte. Lignende Indbydelser, med Løfte om 10 Rdlr. maanedlig Løn og frie Reisepenge, udgik til alle Kiøbstæderne i Siælland og senere i de andre Provindser, men Resultatet var kun lidet gunstigere. Man havde ønsket i det mindste 100 Personer, og maatte ubehageligt skuffes, da neppe 10 meldte sig. Og neppe vare disse komne indenfor Kiøbenhavns Volde, før de, betagne af Skræk, vendte iilfærdigen den ulykkelige Stad Ryggen. Herover klager Commissionen bitterlig i et Brev, dateret 27. Jul. Dens Bestræbelser for, giennem Directeurerne for Krigshospitalet at erholde qvæstede eller afskedigede Soldater, som nøde Naadsenspenge, bare ingen bedre Frugter. Forgieves henvendte Commissionen sig til General-Commissariatet, til Holmens Eqvipagemester, Schoutbynacht Judichær, til Tøihuus-Chefen, Brigadeer Mule, til Generallieutenant Cormaillon, til Byens Magistrat og til Slotspræsidenten. Derimod havde de indstændige og trængende Opfordringer til Laugene, der udgik den 18. Jul.,

meget bedre Virkning, idet flere Laug stillede endeel Personer som Liigbærere til Commissionens Raadighed. Nogle Laug afsloge derimod reent den til dem rettede Opfordring; blandt disse Bagerne og Hyrekudskene. Mod disse sidste gik Commissionen noget dictatorisk tilværks, idet den betydede dem, at hvis de ikke med det Gode, inden 24 Timer, leverede 4 Kudske, som kunde bruges til Liigvognene, maatte de vente, at man borttog dem fra Vognene paa Gaden, hvor de fandtes.

Imidlertid var den Hielp, man erholdt fra Laugene, langtfra tilstrækkelig, saa meget mindre, som de fremstilte Personer snart deelte deres Forgængeres Skiebne. I de første Dage af August, da den daglige Mortalitet beløb sig til henved 300, og var i bestandig Tiltagende, havde Commissionen ikke 5 eller 6 friske Mennesker at disponere over, og dog skulde med disse baade Syge udføres til Lazarethet og Døde til Gravene. Da man paa den Tid ikke kiendte nogen hensigtsmæssig Foranstaltning, hvorved Ligene uden directe Berørelse kunde lægges i Kisterne, og man dog var i den Nødvendighed at giøre alt for at skaane Liigbærernes Sundhed og Liv, havde man i Staden, ligesom ved Lazarethet, leiet Qvinder, der ikke alene skulde lægge Ligene i Kisterne og strøe Kalk paa dem, men ogsaa hielpe dem af Liigvognen og tildække dem med Jord.

Under disse fortvivlede Omstændigheder maatte Commissionen sætte Himmel og Jord i Bevægelse, for at redde den dem betroede Stad fra yderligere Ødelæggelser. Den indgik derfor med en Forestilling til Conseilet, hvori den med Sandhedens hele overbevisende Styrke søgte at overtyde det om Nødvendigheden af at erholde Matroser og Soldater, eller i alt Fald Holmens Fanger, til Liigbærere. Dette Skridt var ikke uden Virkning. Ved en Conseils-Beslutning af 3. Aug. bleve Admiralitetet og Generalitetet underrettede om, at Baadsfolk, Soldater og Tøihuusfolk af Sundheds-Commissionen maatte

antages til Liigbærere, imod at nyde maanedlig 10 Rdlr. Ligeledes fik Indichær Befaling til at udvælge endeel af Fangerne paa Bremerholm til at kaste Grave udenfor Staden. Da Borgerskabet i Kiøbenhavn leiede Folk til at giøre Vagt for sig, blev dette forbudet, fordi derved Liigbærernes Antal formindskedes, hvorimod man lovede at skaane Borgerskabet saa vidt som muligt i Vagtholdet. Nogen Tvang blev ikke paalagt hverken Soldaterne eller Matroserne, men den betydelige udbudte Løn, og for de ikke Faa, som havde giort sig skyldige i Forbrydelser, Haabet om Fritagelse for Straf, lokkede en ikke ringe Mængde af disse til at begive sig i Commissionens Tieneste, saa at Ligenes Udførelse efter den Tid gik bedre fra Haanden. Politimesteren havde paataget sig det Hverv, at skaffe Boliger tilveie for denne blandede Skare; men ad den for denne aabnede Port styrtede tillige Ugudelighed, Ryggesløshed, Dovenskab, Opsætsighed og mangfoldige andre Laster ind i de nye Boliger; og da nu tillige den herskende Sygdom snart indsneg sig i deres Rækker, truede paa eengang moralsk og physisk Kraftskade at opløse den hele med saa mange Anstrengelser, Besværligheder og Bekostninger sammenbragte Liigbærerhær. For saa vidt som muligt at forebygge denne Ødelæggelse, blev Hielpepræsten ved Frue Kirke anmodet om at betiene de Syge iblandt dem i deres Saligheds Sag, og opfordre de Friske til Flid og Skikkelighed (10. Aug.); ligesom ogsaa Barbeer Badstüber blev befalet at yde dem Lægetilsyn. Hvor stort Antallet af de ved denne Tid opdrevne og efterhaanden ved nyt Engagement completterede Liigbærere har været, kan jeg ikke oplyse, men antager, at det har været langt over 100.

Dog, disse lysere Udsigter for Ligenes regelmæssige og betimelige Udførelse af den pestopfyldte Stad skulde snart igien formørkes. General-Lieutenant Cormaillon, der visnok ikke kan

roses for Tienstvillighed mod Commissionen, men maaskee bør undskyldes, fordi han ansaae det for sin høieste Pligt fremfor alt at bevare Soldaterne for den Kongelige Tieneste, havde udvirket en egenhændig Befaling fra Frederik den Fierde, dat. Rostock den 22. Aug., ifølge hvilken ingen Soldater herefter maatte tages til Liigdragere. Denne Ordre, der tillige, som ovenfor berettes, contramanderede Ladegaardens Benyttelse til Pesthuus, modtog Commissionen den 28de Aug. Den virkede som et Tordenslag, men istedetfor at hensynke i uvirksom Modløshed, tilskrev Commissionens Medlemmer Dagen efter Kongen en frimodig Modforestilling, der, skiøndt den indeholder flere allerede oplyste Facta, vist vil læses med Interesse. Efterat have berørt Modtagelsen af de tvende Kongelige Ordre skriver Commissionen *): „Vi forestille Eders Majestæt Følgende: Saasnart vi tiltraadte Sundheds-Commissionen, have vi paa alle Maader, helst da de Dødes Tal mærkelig tiltog, søgt at faae de nødvendige Folk til Liigdragere, Sygeførere og Kudske. Vi indbøde ved Trommeslag dem, der godvillig vilde give sig dertil, og bragte det med stor Besværlighed derhen, at Laugene maatte forskaffe visse Personer, som de, foruden at give den ordinaire Gage af 10 Rdlr. om Maaneden, maatte med flere Penge ligesom hverve. Stiftamtmand Krabbe skaffede os siden giennem Øvrighederne i Siælland nogle Liigbærere. Enkelte Lediggængere have vi forceret til at paatage sig denne Forretning, dog kun faa, da de fleste havde forladt Kiøbenhavn og vare fulgte med Flaaden eller Armeen. Qvæstede og afskedigede Soldater have vi søgt at engagere til Vægtere, Portnere og Kudske, men forgieves. Videre have vi, ved at Borgerskabet fik færre Vagter at giøre, kunnet forskaffe os nogle

*) Brevet gives her endeel forkortet, og i en noget forandret Stiil.

af dem, de ellers leiede til at giøre Vagt for sig. Stiftamtmændene fra de andre Provindser have ogsaa hidsendt Nogle. Men med alt dette vare vi den 8. August i en saa miserabel Tilstand, at der af 36 friske Liigbærere, Sygeførere og Kudske, som vi fire Dage tilforn havde, ikke fandtes 6 friske tilbage, thi de Øvrige vare enten døde eller syge; og i Staden laae nogle hundrede Liig ubegravne, og daglig bortdøde en god Deel af Soldaterne selv, og Bedrøvelsen var saa stor, at dersom ikke Eders Majestæts Geheime-Conseil havde samtykket i, at Fangerne til at kaste Grave og nedsætte Liig udenfor Staden vare løsgivne, og at Soldaterne, som godvillig vilde give sig til Liigdragere og deslige Bestillinger mod 10 Rdlr. maanedlig, maatte med nye Trommeslag inviteres og antages, var Staden inden faa Dage kommen i en saa miserabel Tilstand, at man maatte desperere om de Dødes Begravelse, hvilket kunde, ligesom i den Preussiske Pest, drage en total Ødelæggelse med sig". — — — „Derpaa maatte vi samme 8. August forestille Eders Conseil, at det paa Wodrufs Plads indrettede Lazareth med Syge var opfyldt, og i Staden var en stor Sorg, at Folk ei deres Syge kunde faae afførte. Ofte ere ved een Syg, som er bleven tilbage i et Huus, flere Familier dræbte, som ellers kunde være blevne reddede, om den Syge betids og for Dødsfaldet var bleven udført. Paa Slotspladsen, Torvene og Gaderne kaste sig, foruden pludselig omfaldende Syge, mangfoldige Syge, som vi af Staden dog maatte lade udføre, og under aaben Himmel eller under Teltene ved Wodrufs Gaard heller maatte lade crepere, end dee i Staden og formere Infectionen. I alle fattige Huse i og udenfor Staden har Contagionen udbredt sig; Eders Majestæts Søqvæsthuus var, ligesom Ladegaarden selv, inficeret, og vi have maattet afføre alle de af Contagionen nedfaldne Sel-

dater *). Vi modtoge ligeledes idelig af Commandanten og General-Commissariatet Budskaber om at afføre de syge Soldater, og maatte Uskyldige lide en og anden slet Begegnelse, naar vi ei havde Rum tilovers, skiøndt vi, saasnart En nogenlunde var restitueret paa Lazarethet, førte ham til Quarantainehuset for at give andre Syge Plads **).

Commissionen beretter nu videre, hvorledes det Geheime Conseil har ladet sig bevæge til at beordre Ladegaardens Indrømmelse til et nyt Pest-Lazareth, m. m.; men at Andre have „arreteret Conseilets høipriselige Resolution", saa at man ikke før den 25de August har kunnet faae de paa engang indsamlede 108 syge Mennesker indførte paa Lazarethet; ligesom dernæst fra Leiren paa een Dag henbragtes 20 inficerede Soldater. Herpaa vedbliver Beretningen saaledes: „Hvad endnu videre er at considerere: Tallet af de Soldater, som forlode Ladegaarden og indbragtes i fornævnte leiede Gaard (det i Nyhavn strax ved Søqvæsthuset beliggende gamle Assistentshuus), var ikkun 100, og af disse var der kun 28, som bleve førte paa Vogne, men Resten var saa vel, at de kunde gaae. Heraf haabe vi, at Eders Majestæt fatter de Tanker, at vi have været nødtvungne til at giøre Forslag om, baade at tage Liigdragere blandt Soldaterne og at faae Ladegaarden indrømmet til Lazareth; og at vi ikke have forseet os, som de, der have giort os Vanskeligheder ved Ladegaardens

*) Ved Conseils-Ordre af 17. Aug. befaledes Sundheds-Commissionen „at giøre den Anstalt, at de af Garnisonen i Kiøbenhavn eller Citadellet, som i denne svage Tid ved Døden afgaae, blive strax begravede."

**) Fra denne maaskee for tidlige Bortsendelse af Patienterne kom man senere tilbage, da Pladserne i Lazarethterne ikke vare saa overfyldte. Under 7. Oct. skrev Sundheds-Commissionen til Overmestrene paa begge Lazarether, at de, med Hensyn til de Syges Udgang, skulde give et skriftlig Beviis fra sig, „at de Udgaaende vare fuldkommen friske baade for Byldeer, Blodgang og Durkløb."

Indrømmelse, hvilket Ophold vistnok har bragt nogle Tusinde flere Døde og Syge med sig. At vi ligesaavel kunde have benyttet det gamle Assistentshuus til Lazareth, som Nogle have insinueret, da er dette høist urigtigt; thi et Lazareth for Pestinficerede bør være udenfor Staden i fri Mark, hvor de mangfoldige Døde strax kunne begraves." — — — — —

„Gud skal være vort Vidne, at vi opoffre vort Sind, vore Sandser og Kræfter af yderste Evne for at giøre Eders Majestæt og Fædrelandet Tieneste i denne saa bedrøvelige, som farlige og møisommelige Forretning, og ikke engang spare at exponere vort Liv aarle og silde." — — — „Der forbigaaer neppe nogen Dag, at jo nogle af de Betiente, saasom Præster, Barberer, Spisemestere, Inspecteurer, Liig- og Lazarethskrivere, Studenter og gemene Liigdragere, Sygeførere, Gravere, Vaagekoner, Bud og deslige, som vi trænge til, hvis vore Anstalter skal proseqvere, ved Døden afgaae, og saaledes maae vi daglig med stor Bekymring begynde paany. Med alt dette maae vi med Bedrøvelse erfare, at vore Forretninger ikke med sandfærdige Motiver og Omstændigheder blive Eders Majestæt forestillede."

I det Kongen negtede Commissionen, i Fremtiden at erholde flere Soldater til Liigbærere, henviiste han, og vistnok med fuld Ret, til Anskaffelsen af en større Mængde Liigvogne. Ja Kongen befalede endog (24. Aug.), at al Liigbæren, naar disse Vognes Anskaffelse ved Magistratens Omsorg var opnaaet, skulde ophøre. I denne Anledning tilskrev Sundheds-Commissionen den 3. Sept. Magistraten og erklærede det som sin Mening og Raad: at der — paa Grund af den lange Tid, det vilde udfordre, om hver Kirke eller hvert Laug skulde indrette sig ordentlige Liigvogne — til Liigs Udførelse kun skulde benyttes simple, men tætte og bedækkede Vogne (f. Ex. ordinaire Arbeidsvogne med Bøiler og sort Lærred over), hvilke enhver

Kirke let kunde forskaffe sig. Af denne Foranstaltning haabede Sundheds-Commissionen god Fremgang, især naar Taxten blev sat saa lavt som muligt.*) Dog blev dette ikke Tilfældet. I et Brev, dat. 10. Sept., melder Sundheds-Commissionen Kongen, at dens Bestræbelser for at efterkomme hans Anord-

*) Med Hensyn til Begravelses-Omkostningerne for de Formuende skeete i det Hele kun ubetydelige Nedsættelser. Dog forlangte de 32 Mænd at Stadens Indvaanere, saalænge Sygdommen grasserede, maatte fritages for Udgifter til Rector scholæ i Kiøbenhavn for Liig (12. Septbr.). Ifølge denne Begiæring opnaaedes den Moderation, at der paa Liig, som begravedes paa Kirkegaardene og Urtehaverne i Byen, afsloges en Trediedeel, og paa dem, som udbragtes til den nye Kirkegaard, Halvdelen; hvorimod Uformuende, som begiærede det, skulde have frie Sedler for Nedsættelsen af Liig paa den nye Kirkegaard (23. Septbr.). Først den 9. Jul. 1712 fik Frue Skole atter den hele Afgift af Begravelserne. Jeg vil meddele et Exempel paa Begravelses-Omkostningerne fra hiin Tid. En vis Hermann Schlytter, Svensk af Fødsel, var, efterat Kongen i Aaret 1709 havde bemægtiget sig Skaane, af denne bleven beskikket til Borgemester i Helsingborg. I hans Huus logerede Kongen med Suite, saa ofte han giæstede denne By. Da Armeen maatte trække sig tilbage til Siælland, forlod Schlytter Huus og Gaard og flyttede til Kiøbenhavn med Hustru og Børn, i Tillid til Kongens Løfte, at han skulde blive ansat i dansk Tieneste. Siden opholdt han sig kummerligt, og fik af og til Raadstuens Penge. Angreben af Pesten i sit Logie i Hummergaden „hos Viintapperen", døde han den 5. Septbr. og efterlod aldeles intet hvorfor han kunde begraves. I den Anledning skrev Raadmand Kuur til Sundheds-Commissionen, at han gierne vilde have ham skikkelig i Jorden, endog alene af den Grund, at de Svenske maatte spørge det; og haaber han, at Kongen senere nok vil betale Begravelsen. Han mener, at den Afdøde burde have en Fyrrekiste, betrukken med sort Bai, burde bæres af Studenter, have den bedste Liigvogn og Begraveles i Holmens Kirke. Omkostningerne beregner han saaledes: Jorden i „Chorets Urtegaard" ved Holmens Kirke: 6 Rdlr. 4 Mk.; Skolen: 5 Rdlr. 1 Mk.; Overgraveren: 1 Rdlr.; Klokkeren: 1 Rdlr.; Undergraveren: 1 Mk. 8 Sk.; for Liigbøren: 2 Mk.; Magister Søren Sevel: 2 Rdlr.; Liigkisten: 8 Rdlr. 4 Mk.; sort Bai: 3 Rdlr. 8 Sk.; Remsnideren for Kisten at betrække: 2 Rdlr. 2 Mk.; Johan Behn (?) for hans Uleilighed: 2 Rdlr. — Ialt: 32 Rdlr. 3 Mk.

ning om Liigbærens Afskaffelse kun havde slet Fremgang. Studenterne vilde ikke indfinde sig ved Liigvognene, uagtet den maanedlige Gage, de nød; Folkene i Nyboder, hvorfra det største Antal Liig forholdsviis maatte udføres, vare, i Schoutbynacht Judichærs Fraværelse, egenraadige og vilde ikke vide noget af al Liigbærens Afskaffelse at sige; ja Magistraten selv viste sig aldeles utilbøielig til at understøtte den befalede Forandring med Liigs Udførelse; idet den endog havde givet den Erklæring, at Forfærdigelsen af Liigvogne og Anskaffelsen af Heste, Kudske og Leiligheder til disse vilde medtage en saa lang Tid, at den hele Befaling vilde blive unyttig (!), at formuende Folk ei vilde lade sætte mere end eet Liig i Vognen o. s. v. Magistraten havde ydermere bebreidet Sundheds-Commissionen, at de Liigvogne, som man allerede havde ladet forfærdige, for en Deel havde været Aarsag til Sygdommens stærke Tiltagen, hvilket — siger Commissionen i sit Brev — er en aabenbar Usandhed; thi nogle tusinde fattige Liig, som hverken Laugene eller Andre toge sig af, vilde være blevne ubegravne, hvis ikke deslige Vogne af os hastigt vare blevne anskaffede. (Man skal vanskelig finde nogen Logik i hele Magistratens Erklæring.) Ogsaa Laugene satte sig op mod denne Anordning. Resultatet af disse Betragtninger blev, at Sundheds-Commissionen, da de kostbare Liigvognes Anskaffelse vilde kræve lang Tid, især paa Grund af at mange Haandværkere vare døde, og at de, som arbeidede i Træ, vare beskiæftigede med at giøre Liigkister, fandt sig nødsaget til at indstille til Kongen: at Liigbæringen i disse besværlige Tider ikke ganske maatte afskaffes. — Man seer forresten tydeligt af dette Brev, at Sundheds-Commissionen for Kongen ikke har vovet at fremkomme, eller i det mindste ikke er fremkommet med Forslaget om Brugen af sædvanlige

Vogne *) istedetfor af Liigvogne, ligesom ogsaa at Magistraten aldeles ikke har taget Hensyn til dette meget fornuftige Raad. Senere den 1. Oct. fornyedes Befalingen om Liigbærens Afskaffelse, saa at for Fremtiden alle Liig skulde udkiøres, hvormed den vagthavende Officier i Østerport, igiennem hvilken alle Liig maatte udpassere, skulde have Opsyn. Imidlertid udbares dog endnu den 1. Oct. 39, den 2. Oct. 23 og den 3. Oct. 16 Liig, medens der de samme Dage ikkun udkiørtes respective 10, 8 og 10. Men efter den Tid synes virkelig Liigbæringen ganske at være afskaffet.

Vare saaledes store og næsten uovervindelige Hindringer forbundne med Ligenes Udførelse af Husene og Staden, saa var dette i en ikke meget ringere Grad ogsaa Tilfældet med Kastningen af Grave og Ligenes Nedsættelse i disse. Indtil henimod Midten af Julius vare for største Delen de mangefoldige Offere, som allerede da vare faldne for Pesten, begravede i Stadens Kirker eller paa dens Kirkegaarde **). Disse vare derved saa opfyldte, at de frembøde den sparsomste Plads. De ved Kirkerne ansatte Gravere, hvis Fordeel det var at modtage saa mange Liig som muligt, fandt imidlertid snart paa Udveie; da det formedelst de allerede jordede Liig ikke lod sig giøre at grave fremløbende Grøfter eller store Kuler, giorde de vel de enkelte Grave de paabudne 3 Alen dybe, eller dybere,

*) At Sundheds-Commissionen har benyttet saadanne til fattige Liigs Udførelse, er ingen Tvivl underkastet. Flere Rustvogne fra Tøihuset bleve til dette Brug Tid efter anden udleverede.

**) Dog vare alle Fattiglemmers Liig blevne udførte til Pesthuus-Kirkegaarden udenfor Stadens Vesterport; men da paa samme Tid omtrent, ved Aabningen af Wodruffs Lazareth, den Bestemmelse var tagen, at Vesterport ene skulde aabnes for Syge, Østerport for Liig, Nørre- og Amagerport derimod for Reisende og Friske, bleve alle fattige Liig fra Staden udførte til den imidlertid etablerede nye Kirkegaard udenfor Østerport.

som befalet var, men satte da 3, 4 ja 6 Liig ovenpaa hinanden, saa at det sidste Liig neppe var bedækket med et Qvarteer eller en halv Alen Jord *); ja det skeete endog ofte, at de opgravede allerede tidligere tilkastede Grave, for at benytte dem til endnu flere Liig. Da de, efter en saa uforsvarlig og skammelig Fremgangsmaade begravede Liig snart forpestede Luften paa Byens Kirkegaarde, blev det Dag for Dag et mere og mere livsfarligt Arbeide at kaste nye Grave, saa at de Folk, som hermed beskiæftigedes, og hvis Anskaffelse var de ved enhver Kirke ansatte Graveres Sag, snart døde bort i Hobetal. Den 15. Jul. begiærede og erholdt Sundheds-Commissionen Jord anviist til nye Kirkegaarde udenfor Staden; men det var dog saa langt fra, at herved Begravelserne indenfor Byen bleve standsede, at tvertimod ogsaa her de fleste Kirkegaarde bleve udvidede; saaledes navnlig Frue Kirkegaard ved Tilkiøb af „Finrens Haveplads“ **); Holmens ved Indrømmelse af St. Annæ Kirkegaard ***); Trinitatis ved Kiøbet af en til Aabenraa stødende Plads †), ligeledes St. Nicolai og rimeligviis ogsaa Helliggeistes ††). At Stanken i og omkring

*) Dette var blandt andet Tilfældet paa Trinitatis Kirkegaard, hvorfor Klokkeren ved Kirken, den bekiendte Regnemester Søren Mathiesen, der skulde have Opsigt med at Begravelserne skeete anordningsmæssigt, alvorlig blev tiltalt.

**) Forslaget hertil udgik fra den bekiendte Etatsraad og Høiesterets-Assessor Povel Winding, der under Pesten opholdt sig i Farum. Sundheds-Commissionen svarede, at den med Glæde modtog Propositionen (10. Aug.). Denne, „Frue Kirkes nye Kirkegaard i Linden“ kaldet, laae i Fiolstrædet.

***) Hertil havde Kirkeværgen P. Barberg raadet.

†) I Acta Consistorii findes under 17. Jun. 1712 omtalt en Kirkegaard i Aabenraa, „som blev kiøbt i Pestens Tid til Trinitatis Kirke af Sr. Henrik Vogth uden Østerport, Brandviisiteur i Hs. Majestæts Tieneste, for 2760 Rdlr. Kroner.“

††) Med Fornøielse, skriver Sundheds-Commissionen til Magistraten (8. Sept.), havde den erfaret, at St. Nicolai Kirkegaard med en ny

Kirkerne maa have været umaadelig, skiønnes af de mangfoldige Klager, som derover indløb til Sundheds-Commissionen, uden at denne formaaede at anvende det eneste radicale Middel derimod, som vilde have ført til Maalet. Istedetfor ganske at bandlyse enhver Begravelse udenfor Byen, lod den sig nøie med at indstille til Qvarteer-Commissairerne, „om det ikke var tilraadeligt, for at afværge den megen Stank, hvorover der i Nærheden af Kirkerne saa meget klages, og for at forbedre Luften, at der til visse Tider om Dagen Jerngryder med Tiære bleve hensatte, derudi et gloende Jern eller Kugle nedkastet, eller og et Blus af Svovl, Salpeter og Tiære antændt o. s. v." (3. Sept.). Dog udgik med Hensyn til de omtalte og flere andre Uordner paa Stadens Kirkegaarde under 1. Sept. en Forordning, som indskærper de tidligere givne Bestemmelser om Gravenes Dybde, fastsætter betydelige Mulcter for Klokkeren og Graveren til Sundheds-Commissionens Kasse i Tilfælde af Overtrædelse heraf, forbyder paa det Strengeste at optage Liig for at grave Gravene dybere, ligesom ogsaa at lade Gravene staae aabne eller halvaabne i Forventning om flere Liig, befaler Urte- og Kirkegaardenes Tillukning og de ikke dybt nok nedsatte eller tilstrækkelig skiulte Liigs forsvarlige Tildækning med i det mindste 2 Alen sammenbanket Jord inden den 1. Oct. Men ogsaa herved opnaaedes ikke Meget, i det mindste ikke for Øieblikket. De allerede stedfundne Forsømmelser bleve ikke rettede, de slet bedækkede Liig vedbleve at være det *).

Plads var forsynet; det Samme ønskede den nu for Helliggeistes, eller at der med flere Dødes Begravelse baade i Kirken og Urtehaven maatte ophøres, „helst fordi de Omboende meget skulle klage over Stank", m. m.

*) Den 8. Sept. fandtes det nødvendigt at lade den Anordning udgaae, „at ingen Grav i Kirkerne i Kiøbenhavn maa være aaben, fra Kl. 5 om Morgenen til Bonnen er holdt om Eftermiddagen, i denne svage Tid, eftersom adskillige Grave, som i Kirken kastes til at sætte Liig

Først den 15. Oct. bleve de Mænd udnævnte, som efter Forordningen af 1. Sept. skulde efterforske alle Urte- og Kirkegaardes Tilstand. Men ved mangehaande Undskyldninger fra Kirkeværgernes Side bleve de befalede Besigtigelser udsatte fra Tid til anden og først foretagne i December, paa hvilken Tid endelig man ansaae den paabudne Paafyldning af Jord saa vidt fremrykket, at man turde underkaste Arbeidet en Synsforretning; men de fleste Kirkegaarde fandtes slet eller utilstrækkeligt besørgede. Besigtelsen af Helliggeistes Kirkegaard, hedder det, faldt meget slet ud; der fandtes 16 Steder, hvor tilstrækkelig Jord ikke var paaført *); Nicolai Kirkegaard fandtes saa uforsvarlig, at man ei kunde besigtige den for Stank; Prof. Bircherod giorde Undskyldning for Trinitatis Kirkegaard, og lovede strax at afhielpe hvad der feilede, o. s. v.

Paa den nye Kirkegaard, som Sundheds-Commissionen den 15. Jul. havde erhvervet sig, og som var beliggende udenfor Østerport til Hoire ved Castellet, lod Commissionen strax paabegynde Gravningen af lange, 3 Alen dybe Grøfter til Ligenes Nedsættelse, hvortil General-Lieutenant Cormaillon uden Vægring gav Folk, da der ved dette Arbeide endnu ingen Fare kunde være at befrygte. Arbeidet gik i de første Dage rask fra Haanden, saa at man kunde begynde Ligenes Udførelse, efter at en stor Mængde havde ligget en Dag over ubegravede. Men nu trak Cormaillon sine Folk tilbage af Frygt for Smitten; og da de i to Dage gravede Grøfter snart vare

i, skal paa nogen Tid blive staaende aabne og en slem Lugt foraarsage." Endnu den 22. Sept. udfærdigedes et Rescript for giennem Kirkeværgerne at tilholde Eierne af murede Begravelser at fylde de aabnede Gravsteder med Sand, "saasom Vi have maattet fornemme, at af Gravene udi Kirkerne i Kiøbenhavn og Christianshavn, samt af deres Capeller, skal opstige en ulidelig Stank."

*) "Klokker P. Juulbye ved Helliggeistes Kirke undskylder sig," hedder det den 22. Dec., "at Gravenes slette Tilstand ikke er hans Skyld."

opfyldte af de nedstyrtede Liig, opstod de samme Vanskeligheder ved Tilveiebringelsen af Gravere, som allerede tidligere med Hensyn til Liigbærere ere udviklede. Endelig (den 3. Aug.) gav Geheime-Conseillet, ikke uden mange Betænkeligheder, paa Sundheds-Commissionens indstændige Forlangende, Tilladelse til at nogle af Fangerne paa Bremerholm maatte kaste Grave paa den nye Kirkegaard. Men efter faa Dage vare der af de 17 løsgivne Fanger ikkun to tilbage, fire vare døde og elleve syge *). Endnu var der i Fængslet 10 tilbage, som Sundheds-Commissionen ogsaa udbad sig; men paa Grund af de grove Forbrydelser, hvori disse Fanger havde giort sig skyldige, ikke erholdt. Der var nu ingen anden Udvei end paany at forlange Militiens Hielp. Den 13. Aug. ansøgte Commissionen gjennem Conseilet Kongen om at erholde 200 Soldater, „for paa de for Befængelsen sikkre Steder at grave lange Grøfter, 6 Fod i Dybde og Brede, til nogle tusinde Liig. Dette Andragende blev af Conseillet bevilliget den 15. Aug., „saasom disse svage Tider det uomgængeligen udkræver;“ dog under den Betingelse, at intet Liig maatte nedsænkes, medens de arbeidede; men Cormaillon adlød ikke og lod ingen Soldater møde, førend Befalingen var bleven fornyet den 21. Aug., og han af Conseillet var giort ansvarlig for de Ulykker, som deraf kunde resultere **). Formodentlig ere Soldaterne nu vedblevne at udføre denne vistnok med daglig forøget Fare forbundne Be-

*) Den 15. Aug. blev Betaling uddeelt til Fangerne for at have gravet 182 Favne Grøfter.

**) De to i Kiøbenhavn da tilstedeværende Medlemmer af Conseilet, Ahlefeldt og Sehestedt, bebreidede Generalen i skarpe Ord hans Adfærd, og protesterede offentlig imod Ansvar, hvis nogen Ulykke af denne Forsømmelse skulde affstedkommes. (Siællandske Tegnelser Nr. 58 under 20. Aug.).

stilling, deri maaskee understøttede af nogle enkelte af Bremerholms Fanger *).

Da Pesten i Slutningen af August mere og mere nærmede sig sit Culminationspunkt, og de Dødes Antal daglig beløb sig til henved 300, begyndte man ikke alene at lide Mangel paa Gravere, men det engang til Kirkegaard indtagne Stykke Jord afgav nu ikke længer tilstrækkelig Plads, saa at Ligenes Nedsættelse i Jorden og deres behørige Tildækning i høi Grab forsømtes. Den 27. Aug. modtog Sundheds-Commissionen et Kongeligt Rescript, der befaler den: herefter alvorligen at sørge for, at de Liig, der udføres til Kirkegaarden i Nærheden af Castellet, hurtig komme i Jorden, og at det, efter den tidligere Forordning af 1. Aug., skeer i dybe Grave, og med tilbørlig Bedækkelse af Jord; efterdi Vice-Commandanten i Castellet Oberstlieutenant Klenow havde forestillet, hvor stor Fare Garnisonen sammesteds svævede i af den slemme Stank, som skal komme fra den der udenfor sig befindende Kirkegaard, formedelst at ei alene ofte imod 100 og flere Liig 3 à 4 Dage der skal staae ubegravne, men endog at de Liig, som begraves, ei komme dybere i Jorden, end at Laaget paa Kisterne knap med Jord bliver bedækket." Nogle Dage senere, den 31. Aug., tilmeldte Sundheds-Commissionen Magistraten, at skiøndt den havde faaet en stor Deel Grave opkastede paa den nye Kirkegaard udenfor Østerport, saa frygtede den dog for, at den om 8 à 14 Dage skulde paany mangle Grave til de mangfoldige Døde, og begiærede derfor af Magistraten mere Plads udviist imellem Holmens Capel (hvor den nuværende Skibskirkegaard er)

*) I det før anførte Rescript af 22. Aug., der for Fremtiden forbyder Soldaternes Benyttelse til Liigbærere, tales intet om, at det er mod Kongens Villie, at de bruges til Gravning af Grøfter paa Kirkegaarden udenfor Porten.

og Sortesø. Den begierede Jord blev Commissionen overdragen; men forinden dette skete, og forinden Pladsen blev rømmet, planeret og indviet, aftog imidlertid Dødeligheden, saa at den neppe er bleven brugt til Kirkegaard *).

I Nærheden af denne Commissionens store Begravelsesplads udenfor Østerport vare endnu tvende andre Kirkegaarde, nemlig Soldaternes og Matrosernes, omtrent beliggende paa samme Sted som nu. Ogsaa disse overfyldtes snart af Liig. Allerede den 10. Aug. førtes lydelig Klage over at mange ubegravede Liig paa Soldaternes og Matrosernes Kirkegaard udbredte en utaalelig Stank. Commandantens Forslag, at vælge et nyt Sted til Kirkegaard udenfor Blegdammen, afviste Commissionen som sig uvedkommende, og raadede til at løsne nogle Kanonskud over Kirkegaardene for at dissipere den onde Lugt. Men herved opnaaedes, som begribeligt, intet. Især tiltog de allerede stedfundne Uordener i en høi Grad paa Skibskirkegaarden, hvorhen alle Ligene fra Nyboder, som fremfor andre Qvarterer af Staden leed af Pestens Ødelæggelser, førtes. I et Brev til Kirkeværgerne for Holmens Kirke, af 2. Sept., beklager Sundheds-Commissionen sig over den Gienstridighed hos Baadsfolkene, at de endelig der ville begrave deres Døde, enten Grave ere kastede for dem eller ikke; at Mange saaledes henkaste Ligene paa Kirkegaarden ujordede, eller med Penge bestikke Fangerne til at grave for sig. Commissionen opfordrer Kirkeværgerne til alvorligen at antage sig denne Sag, og at lade Ligene fra Nyboder herefter jordes i

*) Det hedder under 15. Oct. i Commissionens Forhandlings-Protocol, at paa Liigskriver Rasmus Lunds Forlangende, at Ligene nu maatte begraves paa den nye Kirkegaard, fordi der ikke er tør Jord i den gamle, blev svaret benegtende, „efterdi der nu ikke er saa mange Liig, og om der er noget Vand kan ikke skade; Gravene ere dybe, de kan kaste lidt Jord under, og ellers er Vand ligesaa vel Guds Element som Jord.“

de nye opkastede Grøfter udenfor Castellet; men at lade Stibs-kirkegaarden omgive med spanske Ryttere og bevogte ved en Vagt. Man seer, at disse Forholdsregler, i det mindste for en Deel, ere tagne; og at der saaledes blev sat en Ryttervagt ved Skibskirkegaarden.

Man vil omtrent kunne giøre sig et Begreb om det uhyre Menneskketab, som Pesten foranledigede, naar man erfarer, at alene paa den Commissionens nærmeste Varetægt overdragne Kirkegaard i Nærheden af Castellet henved 40 Gruber i Pesttiden bleve benyttede, der alle vare fra 2 til 300 Alen lange, og maae antages at have havt deres behørige Dybde og Brede, da det ganske laae i Commissionens Interesse kun at modtage dem i denne Stand. Disse Gruber vare indtil Randen aldeles opfyldte med flere ovenpaa hinanden staaende Lag af Liig, saa at de sidste Kister næsten overalt berørte Jordens Overflade. Skiøndt de fleste Liig vare forsynede med Kister, bleve dog ogsaa mange, især i August og September Maaned, da Dødeligheden naaede sit Høieste, kastede i Gruberne uden saadanne *).

Det kostede lang Tid og meget Arbeide, inden ikke alene denne, men ogsaa de øvrige overfyldte Begravelsespladse udenfor Staden kunde bringes i en saadan Orden, at de forraadnende Liigs Uddunstninger forhindredes. Skiøndt de forskiellige Autoriteter vistnok strax, efterat Klagerne over disse Uordner hørtes, have begyndt paa Kirkegaardenes Istandsættelse og saa vidt muligt fremskyndet Arbeidet i November, da Pesten stærkt begyndte at aftage, og endnu mere i de paafølgende Maaneder: blev man dog ikke færdig dermed førend langt hen i Januar

*) Bøttcher fortæller (paa anf. St.), hvorledes to adelige Damer bleve smittede alene ved at see de Dødes Hoveder, der hængte og dinglede bag ud af Vognene, hvilket Sidste ikke vel kunde have været Tilfældet, med mindre de uden Kister vare lagte i Vognene.

Maaned næste Aar. Den 15. Dec. og paafølgende Dage arbeidedes endnu daglig med 20 Vogne paa Kulerne Nr. 34 og 35. Ved den almindelige Besigtelse, som foretoges i Begyndelsen af Januar, fandtes baade Skibskirkegaarden, den nye Kirkegaard udenfor Østerport, en lignende udenfor Amagerport, ligesom den ved Pesthuset „temmelig slet bedækkede“, saa at Arbeidet tildeels maatte omgiøres *).

Som Efteraaret mere og mere nærmede sig og medførte Slud og Regn, bleve Veiene til Lazaretherne og Kirkegaardene ved den idelige Kiørsel næsten ufremkommelige og afgave saaledes en forøget Hindring for de Syges og Dødes betimelige Bortførelse fra Staden. Allerede i Begyndelsen af September (den 11te) saae Sundheds-Commissionen sig i den Nødvendighed at maatte anmode Kongen om at erholde „3000 Stykker af de ved Ringsted og Omegn beliggende og færdiggiorte Fasciner, for at forbedre Veiene paa endeel Steder udenfor Kiøbenhavn til Lazaretherne og Kirkegaardene, hvilke ved de Dødes Begravelse, de Syges Udførsel og Lazaretherne Forsynelse ved det indtrufne vaade Veir vare fast inpracticable.“ **)

Ingen Slags Ceremonier maatte ifølge de af Sundheds-Commissionen tagne og af Regieringen sanctionerede Bestemmelser finde Sted ved Begravelserne af de Pestdøde; men skiøndt disse Forholdsregler maatte være af indlysende Nødvendighed og Nytte for de Paagieldende selv, mødte dog Sundheds-Commissionen, i dens Bestræbelse for at sætte dem i Kraft, den meest ubegribelige Modstand. Ikke alene vedbleve de mere

*) Endnu den 4de eller 5te Januar meldte Graveren ved Garnisons Kirke for General Cormaillon, at i een af Commissionens Gruber, som var nærmest Castellet, laae 200 Liig ubedækkede. Der fandtes dog i Gierningen kun 70.

**) Den 30. Oct. udbad Commissionen sig paany Fasciner til Veienes Forbedring.

Formuende at betiene sig af de sædvanlige, ved Liigbegiængelser brugelige Sager, som Liigklæder, Sørgekapper, Flor, Sørge-Hestedækkener o. s. v. (Placat af 9. Febr. 1712); men de indbøde, ligesom tidligere, flere Par til at følge Ligene, og sieldent skeete det, at en af Pesten bortrykket Riigmand blev begravet uden et betydeligt Følge. Da Smitten ved saa mange Menneskers Samling i de inficerede Huse, paa Kirkegaardene og ikke mindre ved Kiørselen i „Carosser, der ikkun vare at ansee som lidet bedre end inficerede", maatte føres fra Huus til Huus, udgik under 16de Septbr. et nyt Forbud mod Brugen af Carosser for de Sørgende, Følgende og Liigbærerne, uden i Tilfælde af, at Commissionen gav speciel Tilladelse dertil, ligeledes imod alt Følgeskab til Fods, med Undtagelse af Fader, Ægtefælle, Søskende og Børn, hvilke dog ikke maatte overskride 3 Par. Bedemændene og Eierne af Carosser blev det paa det Strengeste paalagt, ikke at handle mod denne Anordning. Men hvor lidet den frugtede, vil skiønnes af de alvorlige og indgribende Forholdsregler, man efter den Tid maatte tage for at tvinge de Gienstridige til Lydighed. Den 22. Sept. fik en Vagtmester ved den til Sundheds-Commissionens Tieneste anordnede Vagt Befaling til, uden Videre at arrestere Bedemændene og sønderskære Hestetøiet for de Kudske, som med Carosser uden Tilladelse og imod Forbud kiøre med Sørgepar og Liigbærere efter de af Pest bortrykkede Liig.

Oprindelig var det bestemt, at Ligene kun maatte udføres om Natten; men da dette i høi Grad fatiguerede Præsterne og Liigbærerne, blev det, ligeledes ved Placat af 16. Sept., tilladt, at Ligene maatte begraves hele Dagen, dog ikke senere end til Kl. 7 i September og til Kl. 6 i October Maaned.

Uagtet de tidligere udgangne Paabud om Kiøbenhavns betimelige og tilstrækkelige Proviantering, for at forebygge

Mangel i Tilfælde af Pestens Udbrud og Stadens Afspærring, begyndte allerede i August Trangen til Levnetsmidlers og Brændes Tilførsel at blive følelig, og at stige Dag for Dag. Den 25. August fik de Tilforordnede i Politi- og Commerce-Collegiet tilligemed Magistraten og Sundheds-Commissionen Befaling*) til at forfatte et Project til Kiøbenhavns Forsyning fra Provindserne uden at udbringe Smitten. De skulde tillige overlægge om det ikke var raadeligt, „at gemene Folk og Borgerskabet i Kiøbenhavn og Christianshavn, i hvis Huse nogen smitsom Sygdom havde været, blev anviist et Sted imellem Kiøbenhavn og Gyldenlund (det nuværende Charlottenlund), for der at campere under Telte eller Hytter, dog saaledes at Communicationen med Andre ved en opstillet Vagt kunde betages, men Subsistance fra Landet i en vis Distance kunde tilføies dem." Saavidt jeg veed blev dette sidste Forslag ikke bragt i Udførelse; derimod bleve endeel af Kiøbenhavns Fattige anbragte i det udenfor Staden beliggende Pesthuus, ligesom ogsaa endeel Soldater, de tvende siællandske nationale Regimenter, camperede paa Nørrefælled, (Erik Torm l. c.) dog vel meest i den Hensigt at indespærre Staden. En Forordning udkom d. 12. Sept. „om Torve at holde udenfor Kiøbenhavns Nørreport", og om Tilførsel af Korn, Fedevarer, Brændeved m.-m. For at ingen Landmand fra Siælland skulde „undsee sig for" (frygte for), at bringe deres Varer til Kiøbenhavn, skulde der paa to Steder udenfor Nørreport oprettes Torve, hvor de Sælgende kunde afhænde deres Varer uden at komme i personlig Berørelse med de Kiøbende. Paa det ene Sted, Prinds Carls Enghauge kaldet, falholdtes alleslags Korn- og Fedevarer; paa det andet Sted, som var strax bag Accise-Boden, henførtes til Salg Kreaturer, smaae

*) See Cancelli-Registr. No. 58.

og større, Kul, Brændeved, Hø, Halm, Tømmer o. desl. Paa de samme Torve kunde de ankommende Bønder under behørig Forsigtighed tilkiøbe sig flere ikke giftfængende Varer, som Salt, Humle, Jern, Tiære, Leer, saltet og tør Fisk o. s. v.; derimod maatte Hør og Hamp, ligesom alleslags uldne og linnede Varer, ikke under høieste Straf der falholdes. De, der til Søes vilde tilføre Staden Proviant, skulde med deres Skibe lægge an ved en udenfor Bommen dertil indrettet Bro, hvor de, efterat Tolden var clareret, kunde udsælge deres Varer i det Store eller Smaae til hvem, de vilde, dog i de første 8 Dage ikke til Høkere (ifølge Forordningen af 21. Julii s. A.). Enhver Skipper skulde imidlertid overlevere de tilforordnede Politibetiente en Fortegnelse paa sin Ladning og paa den nøieste Priis, hvortil han vilde sælge Varerne. En Kundgiørelse herom skulde da af Politibetienten opslaaes paa Broen, hvor han laae, ligeledes paa Raadstuen, Børsen, ved Høibro, Holmens Bro og Christianshavns Bro til Alles Efterretning. Og for at Skipperne ikke skulde frygte („drage nogen Undseelse") for at handle med Stadens Indbyggere, var Broen, hvor Skibene laae, afdeelt ved et Stakitværk, saa at de ikke behøvede at komme Kiøberne nærmere end de ønskede. Ved Stakitværket var en Tromle med et Kar fuldt af Vand anbragt, hvori de betingede Pénge for Varernes Salg kunde lægges og saaledes uden Frygt modtages af den Sælgende. Varernes Bragning, Maaling og Veining skeete af Byens dertil beskikkede Betiente i Baade eller Pramme, der under behørig Forsigtighed lagdes an og fastgiordes til de Skibe, hvori de sælgende Varer fandtes, og saaledes at Skipperne kunde være Øienvidner dertil og paasee deres Tarv. Klagemaal imellem Skipperne paa den ene og Told- og Politibetiente, Maalere, Veiere, Bragere og Favnesættere paa den anden Side, skulde angives for den Commission, som til den Ende var

nedsat, bestaaende af een af de Tilforordnede i Kammer-Collegio, een af Politi- og Commerce-Collegiet, een af Magistraten og een af de 32 Mænd, som daglig skulde være tilstede ved Broen og strax kiende og dømme i de opstaaende Tvistigheder. Enhver Skipper, som i alle Maader holdt sig denne Anordning efterrettelig, lovedes ved Hiemreisen et Sundhedspas, saa at han var fri for al Quarantaine og for at lide noget Ophold fra sit Huus, Handel eller Næring, hvorhen han begav sig i Kongens Riger og Lande.

Ved et Kgl. Rescript af 19. Sept., altsaa faa Dage efter Forordningens Publication, fornyedes dog, ganske i Strid med det her givne Løfte, de tidligere Bestemmelser i Forordningen af 16. Aug. 1709, „saa at alle Skibe fra Kiøbenhavn eller anden Kiøbstad i Siælland, med deres Skiberumme og indehavende Ladninger, samt Skibsfolk og Passagerer, skulde, ligesom deres Reise faldt, forføie sig til de forskiellige i Forordningen angivne Steder, for der at holde Quarantaine*)." Denne Forandring i Forordningen er rimeligviis bevirket ved en nøiere Overveielse af de Farer, som de øvrige Stæder og Provindser vilde underkastes ved en saadan Relaxation af de tidligere Bestemmelser, ene til Fordeel for Kiøbenhavn. Følgen heraf var, at faa eller ingen Skippere vilde begive sig til Kiøbenhavn, mindre af Frygt for Smitte, end af Frygt for Quarantaine og de deraf flydende Uleiligheder.

Imidlertid blev Forordningens Hensigt, Stadens Proviantering, for største Delen opfyldt, i det Bønderne fra Siælland, lokkede ved Fordelen, ikke skyede at tilføre Kiøbenhavn de fornødne Levnetsmidler; og da tillige de Kongelige Magaziner, der uagtet Danmarks vedvarende Krigsstand vare bedre for-

*) Cancelli-Registr. No. 58.

snarere, end man skulde have ventet*), aabnedes for de syge og trængende Familier, da Nøden var størst**), blev Hungersnød heldigen afvendt. Hvad der i de fleste andre af Europas større Stæder som Tid efter anden hiemsøgtes af den her beskrevne Pestepidemie, i en saa frygtelig Grad maatte forøge de Rædsler, som fulgte i dens Spor, nemlig en total Standsning i Levnetsmidlernes første og uundværligste Tilberedning formedelst den uhyre, mellem Møllere, Bagere, Slagtere og andre deslige Professionister udbredte Sygelighed og Dødelighed, saa at disse Forretninger aldeles eller for største Delen standsede, synes ikke i nogen saa betydelig Grad at have fundet Sted i Kiøbenhavn; i det mindste findes ingen Klager herover i vedkommende, af mig benyttede Actstykker.

Derimod blev Trangen til en anden saare vigtig Nødvendigheds-Artikel, Brændsel nemlig, Dag for Dag, som Efteraaret og Vinteren nærmede sig, mere og mere følelig for Kiøbenhavns Indvaanere. Af de ovenfor anførte Grunde

---

*) Grunden hertil laae i den forøvrigt mindre glædelige Omstændighed, at Pengemangelen i Danmark i Aaret 1711 var steget til en meget høi Grad, saa at Kongen havde maattet modtage mange af de resterende Skatter leverede i Korn og Fødevarer. Netop formedelst denne Mangel paa rede Penge og den daglig stigende Trang til dem, baade paa Grund af Krigen og den truende Pest, havde Kongen d. 20. Jun. 1711 maattet afslutte et Laan paa 800,000 Rdlr. i Brunsvig (Riegels's Fierde Frederiks Hist. efter Høyer 2 D. S. 223. 224).

**) Den 18. Sept. f. Ex. udleveredes 1000 Tønder Rug og den 22. Oct. atter 1000 Tønder fra de Kongelige Magaziner. Betydelige Qvantiteter Halm til Hospitalernes og Fattighusenes Senge, ligesom ogsaa Hø og Halm til de mange Heste, som SundhedsCommissionen til Sundhedsvæsenets Fremme maatte holde, udleveredes efterhaanden af General-Commissariatet. Den Kalk, hvormed Ligene ifølge Anordningerne skulde bedækkes, erholdtes i Mængde hos den Kongelige Bygnings-Inspecteur Ernst Brandenborg; ligesom Overførsteren, Johan Berent Claudi, forsynede Hospitalerne og Stiftelserne med Enebærriis til Røgning; fra Tøihuset erholdtes Svovl frit udleveret, der i samme Hensigt benyttedes.

vovede ingen Skipper at føre Brænde eller Tørv til Byen; og paa Axelen, endog fra de nærmeste Siællandske Skove, kunde Staden, tildeels paa Grund af de slette, i det fugtige Efteraar næsten ufremkommelige Veie, ikke tilstrækkelig forsynes. Tørv, hvis Transport maaskee havde frembudet færre Vanskeligheder, brugtes paa de Tider i en langt ringere Udstrækning end nu. I Slutningen af Aaret (26. Decbr.), da Trangen var stegen til det Høieste, indgik Stadens Politimester med et Forslag for at afhielpe dette saa haardt følte Savn; hvilket ogsaa Sundheds-Commissionen, i dens Erklæring derover, bifaldt, da Pesten som Epidemie nu var ophørt. Ifølge heraf overdrog man Kiøbenhavns Færgemænd og Skippere at afhielpe Nødens Trang, idet de erholdt Tilladelse til uden at holde Quarantaine at passere og repassere, naar de havde Raadstue-Attest paa, at der i 6 Uger ikke havde været smitsom Sygdom i deres Huse, og naar de forpligtede sig til, at de paa de Steder i Siælland, hvor de kom, ikke lossede noget Tøi af befængt Huus."

Jeg har allerede omtalt Sundheds-Commissionens menneskekiærlige Bestræbelser for at undsætte de mange til deres sørgelige Skiebne overladte Børn, der ved Pesten vare berøvede deres Fædre og Mødre, eller Frænder. Ogsaa her mødte Commissionen mangehaande og uventede Hindringer. Den til Optagelse af slige Hielpeløse først af en vis Lindemann leiede Gaard (see S. 521) maatte Commissionen sætte sig i Besiddelse af med Magt (13. Aug.); og da Modstanden, jeg veed ikke paa hvilke Grunde, vedblev, maatte den efter flere forgieves Underhandlinger og efter et ikke ringe Ophold bequemme sig til at leie en anden, ogsaa paa Christianshavn beliggende Gaard, af en vis Lambert Vanier. Efterat have indrettet denne til et Interims-Vaisenhuus og forsynet den med de fornødne Senge og Inventariistykker, fordrede den

en (d. 1. Sept.) og vistnok med Billighed, at Directeurerne for de Fattiges Væsen skulde overtage Omsorgen for de der indbragte fader- og moderløse Børn, naar de først efter Commissionens Foranstaltning og paa dens Bekostning havde giennemgaaet den anordnede Quarantaine. Dog den hermed forbundne Uleilighed og Udgift vilde Fattigvæsenets Committerede ikke godvillig overtage sig, hvorfor Commissionen nødtes til desangaaende at henvende sig directe til Kongen *). Sagen stod imidlertid længe uafgiort, indtil det endelig ved Bisp Worms Mellemkomst blev vedtaget: at de Committerede i Fattigvæsenet paatoge sig Vaisenhuset, naar Sundheds-Commissionen for det første giorde Udlæget. For at fremme denne yderst magtpaaliggende Sag, tilbød Bispoppen at forskyde Pengene dertil, imod igien at giøre sig betalt af Siællands Collecter, naar de indkom. Først i Slutningen af November overtog Fattigvæsenet ganske Omsorgen for disse Børn, saa at den leiede Gaard atter kunde opsiges.

Ogsaa den betydelige Mængde Betlere i Staden, som under den nærværende Trængselstid ydermere maatte forøges, faldt Sundheds-Commissionen til overordentlig Byrde, ikke saa meget med Hensyn til deres Forsørgelse, der nærmest angik Fattigvæsenet, som med Hensyn til den store Anledning, de gave til Smittens Udbredelse; da det vanskeligt kunde hindres, at de, tvertimod Forordningerne, gik fra Huus til Huus for at tigge, eller i samme Øiemed skareviis samlede sig paa Gaderne eller ved Kirkerne. Disse Uordner truede med saa alvorlige Følger, at Sundheds-Commissionen besluttede at indbyde de „Committerede for de Fattige“ til en Samling, for at man i Fælleskab kunde overveie de Midler, hvorved der kunde

*) I en Indstilling til Kongen af 18. Sept. 1711, hvori Sundheds-Commissionen beklager, „at saa mange Forældre døe bort fra spæde Børn, som mangle Venner, der vil tage sig af dem“ o. s. v.

raadets Bod herpaa. Man kom da til det Resultat at opbringe, saa vidt som muligt, alle de omstreifende Betlere og skaffe dem Forsørgelse i de offentlige Fattighuse, hvilke for en stor Deel stode tomme formedelst det Manddrab, Pesten allerede i dem havde anrettet. Her kunde de sættes under tilbørlig Opsigt. Endeel Betlere bleve strax henbragte til det udenfor Vesterport beliggende „Pesthuus", hvis ene Fløi var blevet overladt til dette Brug. Men mangfoldige, og det de meest gjenstridige vare endnu tilbage. Som en beqvem Leilighed til at optage disse, frembød sig Fattighusene i Brøndstrædet, de saakaldte „Siæleboder". Allerede tidlig i Epidemien, lige fra Begyndelsen af Julius, havde Pesten grasseret med en saadan Voldsomhed blandt de her indlogerede Lemmer, at de næsten Alle vare uddøde. Det var nu ikke mindre Frygt for den Tvang *) og tarvelige Levemaade, de her Forsørgede maatte underkaste sig, end Skræk for den store her ligesom hjemmehørende Dødelighed, der forledte de Fattige til aabenbar Modværge mod Foranstaltninger, som truede deres personlige Frihed og deres Liv med saa megen Fare. Men Sundheds-Commissionen ansaae det for sin Pligt, med Kraft at sætte sin Plan igjennem. Derfor fik den i Commissionens Tieneste staaende Vagtmester Jens Mechlenborg Befaling til at sætte sig i Spidsen for en Skare bevæbnede Folk, deels af Commissionens ordinære Vagt, deels af dertil specielt udcommanderede Ryttere, for i Fællesskab med Politibetiente, „at inqvirere alle de paa Gaderne og ved Kirkerne sig befindende Fattige og Syge, og dem til Siæleboderne, som dertil er indrømmet, at henføre." Den 18. Sept. om Morgenen Kl. 6 begyndte dette Korstog, og det lykkedes, dog ikke uden

*) Ifølge Sundheds-Commissionens Forlangende vare disse Fattighuse allerede d. 16. Jul. fuldkommen blevne afspærrede formedelst den i samme overhaandtagende Sygdom.

alvorlig Modstand, at opbringe en stor Mængde Fattige. Af Qvarteer-Barbererne bleve de derpaa undersøgte; de Syge henførtes til Lazarethterne, de Friske indespærredes i Siælebo-derne eller anbragtes andenstedes.

Men Kiøbenhavn skulde blive Vidne til langt alvorligere og den moralske Følelse i en langt høiere Grad oprørende Uordener end de nysnævnte. Det er dybt begrundet i Menneskets Characteer, naar store og usædvanlige Farer true ham, at da hans gode eller slette Egenskaber stærkere fremtræde, alt eftersom det Gode eller Onde har Overvægten. Mange mindeværdige Træk af ædel Opoffrelse og sand Religiøsitet vilde derfor sikkert være at fremstille *), hvis nogen samtidig Forfatter havde bevaret dem. Men ikke allene de efterladte skriftlige og trykte Documenter, men ogsaa Sagnet tier herom. Med desto skarpere Træk fremhæves derimod de talløse Indbrud og Roverier, som udøvedes i de ved Flugt eller Død for deres Beboere blottede Huse. Som oftest ventede Misdæderne vel, indtil Huset stod tomt for levende Beboere og kun var beskyttet ved Øvrighedens Segl og Lukke; men hvor mangen Syg har dog ikke seet sig sine kiæreste og kostbareste Eiendele berøvet, længe forinden Sygdommens Høidepunkt eller Døden havde giort ham ufølsom for jordiske Ting. Allerede i September giorde Sundheds-Commissionen Anmeldelse til Kongen om de Røverier paa Gods og Midler, som duøvedes i de inficerede Huse, hvor Indvaanerne vare uddøde. Da den befrygtede at disse Misgierninger vilde tiltage i de tilstundende mørke Nætter, anmodede den Kongen om at lade giøre alle

*) Det er ikke uinteressant at bemærke, hvorledes en langt større Mængde Legater, deels til Fattige, deels til Kirkerne i Kiøbenhavn, er bortskienket i Aaret 1711 end i noget foregaaende eller efterfølgende Aar, hvad enten dette nu skeete af reen Menneskekiærlighed eller af egoistiske Grunde. (See bl. a. Jonges Khavns Beskrivelse S. 45—47.)

mulige Anstalter til saadanne ugudelige Menneskers Paagribelse og hurtige Afstraffelse." I Kongens Svar herpaa (dateret d. 19. Sept.) hedder det: „at han med Sorg havde erfaret, at ikke allene Røverier forøvedes, men at endog Huse bleve nedbrudte, og at det stod til at befrygte, at der paa slige misdæderske Gierninger vilde følge Myrderi." Han befalede derfor alle Retterne i Kiøbenhavn (nemlig Over-Admiralitets-Retten, Under-Admiralitets-Retten, Arsenal-Retten, Hof-Retten, Borg-Retten, Universitets-Retten, Kiøbenhavns Raadstue-Ret og Kiøbenhavns Bytings-Ret) strax at indstevne og om muligt inden 24 Timer at dømme saadanne Misgierningsmænd. Men uanseet denne Foranstaltning og uanseet flere Livsstraffe, der til Skræk og Advarsel erseqveredes, vedbleve disse Forbrydelser at udøves med større og større Frækhed. Øvrigheden manglede paalidelige Mænd, som de kunde betroe Husenes Bevogtning, og da disse ikke kunde opdrives i det menneskeltomme Kiøbenhavn, besluttede man sig til at opfordre Øvrighederne i Amterne og de andre Kiøbstæder i Siælland at skaffe 60 dygtige Mænd tilveie, som vilde paatage sig at være Nattevægtere i Kiøbenhavn. (3. Oct.) Indtil denne Plan kunde realiseres, skulde Commandanten staae Politiet bi ved Hielp af Soldater. 36 Ryttere, 3 i hvert af Stadens 12 Districter, beordredes til at patrouillere i Gaderne fra Kl. 9 om Aftenen til Kl. 6 om Morgenen. Skiøndt Forbrydelserne formindskedes noget i Hyppighed ved et Middel, som det synes underligt, at man ikke tidligere anvendte, ophørte de dog ikke ganske *).

*) Blandt de Personer, som paa ulovlige Veie erhvervede sig betydelig Formue, nævner Sagnet Studenten Hans Himmerich, der endeel Aar senere, 1726, blev Politimester og Vice-Borgemester i Kiøbenhavn. Himlens Straf udeblev dog ikke. Da han senere, under Christian den Siettes Regiering, blev greben in flagranti paa een af

Den samme Mangel paa tilbørligt Tilsyn foranledigede, at mangehaande andre Uordener daglig skeete, hvoriblandt bør anføres, at de Sedler og Tegn, hvormed de inficerede Huse mærkedes, idelig bleve nedrevne. — Endnu maa blandt de trufne Foranstaltninger mod Sygdommens Udbredelse bemærkes, at Provstemødet i Siællands Stift, som var berammet at holdes i Roeskilde d. 14. Oct., ifølge Kgl. Rescr. af 19. Sept., udsattes til December, eller, hvis Sygdommen da ikke endnu var ophørt, til October 1712; „at den Oration, som pleier at giøres paa Academiet i Anledning af Kongens Fødselsdag, maatte denne Gang indeholdes" (ifølge Kgl. Beslutning, dat. Hovedqvarteret for Stralsund d. 29. Sept. 1711); at Markederne i Siællands Kiøbstæder ophævedes for det indeværende Aar (Rescr. 3. Oct. 1711); at alt Vagthold af Borgerskabet i Kiøbenhavn blev ophævet (3. Oct.), „fordi det er andraget, at iblandt de ulykkelige Tilfælde, som den i Kiøbenhavn grasserende Sygdom styrkes ved, skal Borgerskabets Vagthold ikke være det ringeste"; endelig, at Spiisning paa Communitetet, ifølge Biskop Worms og Prof. H. Steenbucks Forslag, maatte ophæves, saalænge den svage Tid varede, og at de faa tilstedeværende Communitets-Lemmer maatte nyde saa meget ugentlig, som Oeconomen var tillagt for at bespise dem.

Kiøbenhavns Kirkegaarde, maaskee paa den samme, hvor de af ham bestiaalne Døde hvilede, blev han afskediget og forviist Landet. Jonge (i hans Kiøbenhavns Beskrivelse S. 119) anfører om ham: „udgik Aar 1731 d. 22. Febr. som civiliter mortuus." Han døde som Oberst i russisk Tieneste. Hans Portrait hænger i Stadens Raadhuus blandt de øvrige Politimesteres.

Om Drabet paa Rigshofmesteren Poul Laxmand i Aaret 1502 og den over ham fældede Dom.

Af

J. L. Kolderup-Rosenvinge.

Næsten alle vore Historieskrivere have været enige i at ansee Drabet paa Rigshofmesteren Poul Laxmand for et Justitsmord og den Dom af Rigsraadet, hvorved efter hans Død alt hans Gods tilkiendtes Kronen, for uretfærdig. Det kan heller ikke negtes, at de tre ældste Beretninger, vi have tilbage om denne Begivenhed, ikke blot ere affattede saaledes, at de vidne om, at det ikke meget længe efter Kong Hanses Død har været et almindelig udbredt Rygte, at Kongen har været Medvider i Poul Laxmands Drab, men at de endog indeholde Omstændigheder, som meget maatte tiene til at bestyrke denne Mistanke. Imidlertid burde det vel allerede have vakt nogen Opmærksomhed, at Holberg*), der ikke havde Actstykker for sig i denne Sag, men allene de ovenfor paapegede Beretninger af den Skibyske Krønike, Rosæfontanus (Svaning) og Hvitfeld, finder Sagen saa tvivlsom, at han udbryder: "Jeg suspenderer gierne mit Judicium og veed ikke, hvad jeg skal dømme om denne Gierning; thi paa den ene Side vises af Omstændigheder, at han (Laxmand) var et uskyldigt Offer;

*) Danmarks Historie. I. 826.

paa den anden Side er det derimod uhørt, at en Konge af den Dyd og særdeles Ærlighed, som Kong Hans, skulde kunne saadant opdigte (nemlig det Laxmand tillagte Forræderi), og hvis saa er, saa kan man sige, at intet i Verden er sig selv mere ulligt end et Menneske." Da senere Suhm, i sine Samlinger til den danske Historie 1 Bd. 3 Hæfte S. 32–35, lod Rigsraadets Dom over Poul Laxmand trykke, saaledes som den findes i det saakaldte Sanctuarium Birgerianum, eller Fundatsen paa Gudstienesten i Lunds Kraftkirke, forfattet af Erkebiskop Birger, selv en af Laxmands Dommere, yttrede han i Fortalen: „at efter denne mærkelige Dom bør man dømme, at han ei uskyldigen er bleven dræbt, hvorvel Maaden var ikke retmæssig, det og lader underligt og mistænkeligt, at alt hans Gods fradømmes hans Arvinger og tilkiendes Kongen." Baden (Danmarks Hist. II. 400) har ikke lagt mindste Vægt paa Suhms Yttring, og synes ikke engang at have kiendt Actstykket, naar han siger: „Denne hiemmegiorte Dom synes og saa lidet at have tilfredsstillet selve Kong Hans, at han paa den erhvervede den Keiserlige Rigs-Kammerrets Confirmation, men hverken den ene eller den anden Dom kan alligevel i mindste Maade retfærdiggiøre Kongen." Endelig har Jahn i sin Danmarks Historie under Unionskongerne (S. 402—403) omtalt flere vigtige Actstykker i denne Sag, men har forsømt at benytte de Resultater, hvortil de udentvivl føre, og han har antaget det for beviist, at Kongen ikke misbilligede Handlingen „fordi ingen Undersøgelse blev anstillet og Morderne toges offentlig i Beskyttelse," ligesom han og har anseet det for uvist, om Beskyldningerne mod Laxmand kunde bevises. De nyeste Historikere, der, saavidt mig bekiendt, have berørt dette Æmne, ere Hr. Dr. Paludan Müller *) og

*) I hans Skrift om den fyenske Bisp Jens Andersen Beldenak.

Hr. Allen *), hvoraf den første erklærer Rigsraadets Dom for uretfærdig, og den sidste stempler Kong Hanses Fremfærd mod Poul Larmand som en tyrannisk Handling. Hvad Under altsaa, at ogsaa de nyeste svenske Historieskrivere **) anføre Larmands Mord som Beviis paa, at Kong Hans stundom var voldsom og grum, uagtet ellers samtidige svenske Vidnesbyrd give ham det Lov, at han var en from og redelig Mand.

Under disse Omstændigheder har jeg troet det passende at meddele Tidsskriftets Læsere et Par Actstykker, hvoraf det ene hidtil ikke har været trykt, og det andet — den ovenfor omtalte Dom — ikke er blevet tilbørligen undersøgt; for derved om muligt at bidrage til, at en Begivenhed, der, saaledes som den sædvanlig fremstilles, pletter en hæderlig dansk Konges Eftermæle, maatte blive underkastet en nøiere Prøvelse. Førend jeg meddeler disse Actstykker og de Bemærkninger, som de foranledige, skal jeg forudskikke de ældste historiske Vidnesbyrd, hvis Jevnførelse med Acterne vil give et nyt Beviis paa, hvor varsom man maa være i at fæste Lid til vore ældre Historieskriveres Beretninger.

Jeg vil begynde med Svanings Beretning ***), fordi den aabenbar har været Hvitfeldts Hovedkilde; den lyder oversat saaledes †):

S. 6. Not. — Jvf. ogsaa Schlegels Beviis, at Kong Hans ingenlunde kan ansees for Aristokratiets Befordrer, i Skand. Lit. Selsk. Skrift. 18de Bd. S. 301.

*) Haandbog i Fædrenelandets Historie. S. 271.

**) f. Ex. *Gejer* svenska Follkets Historia. I. 277-278.

***) Chronicon sive historia Joannis regis Daniæ. Fol. B. 2.

†) Jeg har ladet trykke med udmærket Stiil hvad der af denne Beretning er udeladt eller forandret hos Hvitfeldt, ligesom jeg siden, ved at meddele dennes Fortælling, har udmærket hvad der ikke findes hos Svaning.

»Den 22de Junii (1502) blev Poul Laxmand, Kongens Hofmester, en mægtig og i Danmark meget anseet Mand, dræbt af Ebbe Strangesen og Biørn Andersen, da han fra Kongens Slot i Kiøbenhavn vilde gaae ned i Byen over Høibro. Ebbe angreb ham først med en Dolk, saarede ham i Brystet og stødte ham ned, og for at han ikke skulde komme derfra med Livet kastede han ham over Broen ned i en Baad med det Haansord: da du bærer Laxens Navn, bør du være i Vandet og ikke paa Jorden Da han saaledes var styrtet ned, opgav han strax sin Aand. Da ingen forfulgte Morderne, gik de ud af Byen og begave sig i Sikkerhed. Der opstod da en ikke ringe Mistanke mod Kongen og man ansaae ham i Almindelighed for Medvider i Mordet, da han var tilstede i Byen og dog ikke lod Morderne paagribe. Denne Mistanke bidrog han ikke lidet til at forøge, da han anlagde et offentligt Søgsmaal mod den Dræbtes Arvinger, hvilken Sag blev paakiendt saaledes, at det Gods, som skulde have tilfaldet dem efter hans Død, tildømtes Kronen. Og endskiøndt Danmarks Konge ikke erkiendte nogen høiere Øvrighed over sig, voldgav Kongen dog Sagen til det tydske Riges Kurfyrster, for at man ikke skulde bebreide ham, at han havde været Dommer i sin egen Sag, da han ansaaes som skyldig i Drabet, og han fik siden Dommen stadfæstet af den keiserlige Kammerret, ligesom han ogsaa udfærdigede et Brev, hvorved han overførte al Skyld for Drabet fra Ebbe og hans Arvinger paa sig selv og hans Efterfølgere paa den danske Throne. Dog fortæller man, at Kongen siden skal have angret denne Dom, saa at han paa sit Dødsleie mere end eengang raabte: Laxmand, Laxmand!«

Hos Hvitfeldt (Fol. Udg. p. 1011) lyder Fortællingen saaledes:

»Den 22de Junii, paa de hellige 10,000 Ridderes Dag 1502, som Rigens Hofmester Hr. Povel Laxmand af Valden skulde gaae af Kiøbenhavns Slot, skeede der et ynkeligt Mord paa ham af tvende Herremænd, Ebbe Strangesen og Biørn Andersen, hvilke sadde og tøvede efter ham i Høibrostræde, og som han kom gangendis paa Høibro, gaae de ham imod, hvor Ebbe Strangesen stak først til ham

med en Daggert udi Brystet, og den anden fulgte efter med et Værge; siden kastede de ham udaf Høibro udi Stranden, sigendes: Du hedder Laxmand, løb nu i Vandet som din Art er; af dette Fald gav han det lille Aand op, som endda var i ham. Kong Hans blev høiligen fortænkt for dette Manddrab; thi Manddraberne en Tidlang blev i Byen, og Ingen eftersat dem. Kong Hans lod nogen Tid derefter anklage fornævnte Hr. Povel for Dom og Ret og lod alt hans Gods rørendes og urørendes dømmes under Kronen af den Aarsag, som Dommen formelder, at Kong Hans tog det paa sin Siæls Salighed for dennem, at han havde havt hemmelig Stempling med Rigens Fiender imod sig og blev ikke anderledis beviist. Kong Hans lod strax annamme alt hans og Hustrues Gods, som var Sandolt udi Fyen, hvilket Hustruen langt efter fik igien, efterdi hendes Gods kunde ikke være forbrudt; der blev randsaget udi hans og hendis Verie efter hemmelige Breve med alt Flid, men fandtis Intet. Kong Hans, enddog han ikke var pligtig at svare nogen til sine Gierninger uden Gud Allermægtigste, saa lod han dog siden denne Sag indkomme i Kammerretten, hvor fornævnte Dom blev stadfæstet. Der siges, at Kong Hans paa hans Yderste skal have fortrydt den Gierning, og nogle Gange raabt: o Laxmand, Laxmand! Hr. Laxmands Liig findes begravet i Klosteret i Helsingør. Fornævnte Hr. Laxmand var en riig Mand, der samlede og kiøbte meget Gods; derover blev han forhadt af Høi og Lav, som gierne skeer, og havde ikke de gode Mænd, som Gierningen giorde, vidst Kongens Ugunst imod ham, havde de dem ikke den Gierning understaaet. Han eiede fem Sædegaarde &c.*)

Ved at sammenligne disse to Beretninger med hinanden, fortiene især følgende Punkter vor Opmærksomhed:

1) at Hvitfeldt, skiøndt han synes at følge Svaning, dog er udførligere og har havt andre Kilder; især paaberaaber

*) Her følger en Opregning af Poul Laxmands Eiendomme.

han sig Dommen over Poul Laxmand, men det skal siden vises, at hvad han deraf anfører er aldeles urigtigt;

2) at Hvitfeldt siger, at Manddraberne forbleve en Tidlang i Byen, medens Svaning fortæller, at de gik ud af Byen og begave sig i Sikkerhed.

3) at Hvitfeldt fortæller, at der blev randsaget efter Breve i Laxmands og hans Enkes Huus, men at intet fandtes, hvorom Svanings Beretning aldeles ikke indeholder Noget; ligesaalidt som Svaning veed noget om den Beskyldning, der giordes mod Poul Laxmand, hvorimod han ganske imod Actstykkernes Indhold beretter, at Sag blev anlagt mod Laxmands Arvinger.

4) at Kongen, efter Svanings Beretning, skal have udfærdiget et Brev, hvorved han tog Skylden for Drabet paa sig; herom veed Hvitfeld intet, hvorimod han lader sig mærke med, at Morderne ikke vilde have begaaet Gierningen, dersom de ikke havde vidst, at Kongen var Laxmand ugunstig;

5) endelig at Svaning kun løselig taler om en Mistanke om Kongens Deelagtighed i Drabet, hvorimod Hvitfeldt i det Hele bruger langt stærkere Udtryk.

Den tredie og ældste Beretning findes i den saakaldte Skibyske Krønike*), og lyder paa Dansk saaledes:

„Samme Aar (1502) i Junii Maaned paa de 10,000 Martyrers Dag blev Hr. Poul Laxmand, Ridder og Kong Hanses Marsk (magister equitum)**), svigeligen dræbt af Ebbe Strangesen og Biørn Andersen, som efterat have fuldbyrdet en saa grusom Gierning ansaae deres Daad for at være saa hæderlig, at de indbyrdes stred om, hvo der skulde ansees som Gierningsmanden, og indtil denne Dag (thi dette er skrevet Aar 1524 efter Christi Fødsel) er denne store Udaad

*) Script. R. D. II. 562-563. **) Det er formodentlig den Omstændighed, at Poul Laxmand 1502 sendtes med Hæren til Sverrige, som giver Krønikens Forfatter Anledning til at tillægge ham denne Titel.

endnu ikke straffet, undtagen forsaavidt begge Gierningsmændene ere tidligen bortdøde; de sagdes nemlig at være tilskyndede (subornati) af Kongen og af Bispen i Roskilde Hr. Johan Jacobsen, hos hvilke Poul Laxmand havde giort sig forhadt ved den Frihed, han tillod sig i sine Yttringer, en Frihed, der altid har været Fyrster forhadt og mistænkelig. Om denne Marsk, som, da han levede, blev anseet for en udmærket Mand blandt Rigets Store og aldrig var mistænkt for Forræderi, sagdes alt muligt (nihil non) efter hans Død, saa at der, efterat han var død og begravet med stor Hæder, blev med Vold og Trudsel aftvunget Rigsraadet en Dom, hvorved han dømtes som Majestætsforbryder allene efter Kongens Vidnesbyrd, som lod sig forlede af Had (ad solius principis odio labefectati testimonium) og uden Beviis aflagde en falsk Eed paa, at han havde giort, jeg veed ikke hvilke? forræderske Anslag til Kongens Skade; hvorpaa (ad quam vocem) alt hans Børns Gods blev tildømt Kongens Kasse og saaledes bortgivet og solgt, at der indtil den Dag i Dag intet er kommet tilbage til Arvingerne, undtagen een Gaard Asserbo med Tilliggende, efter Kong Christians, den berygtede Tyrans Flugt (in fuga). Dette er den eneste Roes, der tilkommer Kong Frederiks Regiering*) (Hanc unicam laudem meruit suo principatu R. Fred.) Hr. Poul Laxmand blev dræbt paa den Bro i Kiøbenhavn, som kaldes Høibro, da han gik fra Kongens Slot og vilde gaae til sit eget Huus, som efter hans Død blev skienket til Hr. Jens Andersen, Biskop i Odense, af hvis List og Rænker Kong Hans betiente sig for at faae den uretfærdige Dom, som han ellers aldrig vilde have faaet; thi saalænge Kong Hans levede, skeete alt i Riget efter hans Villie. Men for dette Tyrannie og anden Trædskhed, hvori han var en Mester og som han brugte til Manges Undertrykkelse, leed han retfærdig Straf under Kong Christians Regiering."

Denne Beretning giver endnu bestemtere Kongen Skylden for Laxmands Drab, end de to forrige, især ved at angribe Dommens Retfærdighed, og at fremstille den deels som foranlediget ved en falsk Eed af Kongen, deels aftvunget ved Vold

*) Jvfr. Vidnesbyrdet om Kong Frederik, l. c. p. 580 og 581, hvor han kaldes rex sacrilegus.

og Trudsler, deels endelig afstiftet Raadet ved Biskop Andersens Rænker, der skildres som almægtig i Rigsraadet, og som Kongen skal have belønnet ved at skienke ham Poul Laxmands Gaard i Kiøbenhavn. Ogsaa veed Beretningens Forfatter, at det var Laxmands frie Ytringer, der havde fremkaldt Kongens Unaade, og han lægger Vægt paa den Omstændighed, at han var bleven hæderlig begravet og at han aldrig havde været mistænkt, førend efter sin Død; om Beskyldningernes Beskaffenhed vil han intet vide; at Kongen skulde have tilskyndet Morderne, omtaler han iøvrigt kun som et Rygte. Han angiver saaledes en heel Deel flere factiske Omstændigheder end de to forrige Beretninger; men man savner hos ham baade Beretningen hos Hvitfeldt om den foretagne Ransagning, og Svanings Fortælling om det af Kongen udstedte Brev, hvorved han tog Skylden paa sig og sine Efterkommere; heller ikke taler han om Sagens Indankning for Kammerretten, eller om det Rygte, at Kongen paa sin Dødsseng havde nævnet Poul Laxmands Navn.

Uagtet disse Beretninger indeholde ikke faa Afvigelser fra hinanden, maa det dog erkiendes, at de ikke staae i nogen bestemt Modsigelse indbyrdes, men man vilde feile meget, hvis man derfor tillagde dem Troværdighed. Dersom vi ville samle alle de Indicier, som samtlige Beretninger indeholde mod Kongen som Medvider i Mordet og som den, der skal have bevirket en uretfærdig Dom af Rigsraadet, kunne de henføres til følgende:

1) at Morderne ikke bleve straffede;

2) at Kongen fik sig tilkiendt Poul Laxmands betydelige Eiendomme;

3) at Laxmand var i Ugunst hos Kongen;

4) at man intet ondt vidste om ham saa længe han levede, og at han endog blev hæderlig begravet;

5) at Kongen i et udstedt Document har taget Skylden paa sig;

6) at han siges at have anstiftet Mordet;

7) at han paa sit Yderste skal have angret den afsagte Dom og raabt paa Poul Laxmands Navn.

8) at han ved Vold, Trudsler, falsk Eed og Biskop Andersens Rænker skal have formaaet Rigsraadet til at afsige en uretfærdig Dom.

Herved har jeg følgende Bemærkninger at gjøre. Det indsees let, at alle de fra 1 til 4 anførte Indicier maa tabe al Betydning, dersom Dommens Retfærdighed lader sig godtgjøre. Var Laxmand virkelig en Landsforræder, er det efter hine Tiders Maade, let at begribe, at man ikke kaldte Morderne til Ansvar; det maatte desuden efter den da brugelige Fremgangsmaade i criminelle Sager nærmest have paaligget den Dræbtes Frænder, og Svaning beretter, at Morderne havde forladt Byen og vare komne i Sikkerhed. At Landsforræderen mistede alt sit Gods, fulgte ligefrem af Lovene, og det er forunderligt, at Suhm kan forundre sig over, at alt hans Gods fraklendes hans Arvinger. At Laxmand tidligere var i Ugunst hos Kongen, er saa langt fra Sandhed, at han ligefra Aaret 1486 var bleven ophøiet til de første Æresposter og endnu i Foraaret 1502 sendtes han med Hæren til Stokholm, men det var netop under hans Ophold i Sverrige at hans Adfærd antog et saa mistænkeligt Udseende, at han i sin sidste Rapport til Kongen, faa Dage før hans Ankomst til Kiøbenhavn og før hans Død, fandt sig foranlediget til at skrive: „Ville Andre lægge mig noget til Last, da have de ingen Kundskab om Tingene.“ *) Under disse Omstændigheder er

*) Jahn l. c. 403, jvfr. Bilaget No. 58, S. 580, som indeholder Kongens Brev, dateret Dominica passionis 1502, hvorved Laxmand med Flere sendes til Sverrige for at komme Dronningen til Undsætning.

det da ikke underligt, at man ikke tidligere havde hørt om forræderske Foretagender af ham (4) og saalænge Sagen endnu ikke var oplyst, havde Kongen ingen Grund til at negte ham den Begravelse, som efter hans høie Embedsstilling tilkom ham *). Hvad det Document angaaer, hvorved Kong Hans skal have taget Skylden for Drabet paa sig allene, da er dets Tilværelse mere end tvivlsom; det er kun Svaning som omtaler det, men hverken Hvitfeldt eller Forfatteren af den Sikbyske Krønike; at den sidste, der levede nærmest ved den Tid, hvori Begivenheden forefaldt, skulde have fortiet det, dersom det virkelig havde været til, er neppe troligt; thi hvorledes skulde han i Aaret 1524 kunne have forundret sig over, at Morderne endnu ikke vare straffede, naar Kong Hans ved et formeligt Document havde fritaget dem for alt Ansvar? Maaskee kunde man antage, at Kong Hans har udstedt et Leidebrev for Morderne, efterat Laxmands Forræderi var bleven opdaget, og at Svaning ved Misforstaaelse derved er bleven foranlediget til sin underlige Beretning; thi at der virkelig skulde have existeret et Document af et saadant Indhold, som Svaning fortæller, hvorved Kongen ikke blot fritog „Ebbe og hans Arvinger fra al Skyld for Drabet", men ogsaa „overførte den paa sig selv og sine Efterfølgere paa den danske Throne", er dog vist altfor usandsynligt, til at man paa Svanings Autoritet allene kunde antage det. Denne Forf. fortiener her saa meget mindre at komme i Betragtning, som han ikke engang kiender den Dom, hvorved Laxmand dømtes som Landsforræder. Det er iøvrigt klart, at dersom et saadant Document virkelig havde været udstedt, vilde derved Kong Hanses Medskyldighed i Drabet ligefrem været erkiendt, og

*) At hans Liig blev høitidelig ført til Helsingør, ledsaget af Kongens egen Kammervogn, sees af hans Datters Klageskrift til Kong Frederik den Første; (s. Jahn anf. St. og nedenfor S. 608.)

han kunde aldeles ikke være at frikiende for den Brøde i Formen at have ladet Executionen gaae foran Dommen, selv om dennes Retfærdighed paa det nøiagtigste lod sig godtgiøre. Hvad der under No. 6 og 7 anføres, ere blotte Rygter, der som saadanne ikke kunne tillægges nogen Beviiskraft; de ere rimeligviis først blevne udbredte en rum Tid efter Kong Hanses Død, og kunne let forklares af de gientagne, men frugtesløse Bestræbelser, som Poul Laxmands Efterladte giorde sig for at faae hans Gods tilbage. Det under No. 8 Anførte angaaer Kong Hanses Fremgangsmaade ved Sagens Behandling for Rigsraadet, og jeg skal derfor her meddele Dommen, for til denne at knytte de Bemærkninger, hvoraf jeg troer det vil fremgaae, at de fremsatte Beskyldninger maa afviises som aldeles ubeføiede. Foreløbig fortiener det at bemærkes, at Erkebiskop Birger, ved at meddele Dommen i sit Sanctuarium (skrevet 1518) bekræfter Dommens Retfærdighed ved at yttre sig saaledes:

„Och om nogen vil thale paa thenne Dom, tha schulle the talæ for en høygre Dommeræ æn Konningen och Riighesens Raad ær i Danmarck, og uden Thuiffuel the vele forsware theris Dom, som ey annedh thilbør."

Dommen selv, efter en Original-Vidisse af 11te November 1502 paa Pergament med et hængende Segl, i Geheime-Archivet, lyder saaledes:

Wii *Hanss* met Gudz Nadhe Danmarkes, Suerriges, Norges, Wendes oc Gothes Koning, Hertug udi Sleszwiig, Holsten, Stormarn oc Ditmarsken, Greffue uti Oldenborg och Delmenhorst, giöre vitherligt, ath fore oss wor skickit oss elskelige *Niels Kordssen*, wor Scriffuer, met eth Pergementz Bref, uskrabeth, ustunget och well færdiigt [1]) uti Skriift och Indceigle,

[1]) vel færdiigt, i god Stand.

ludendes Ord fran Ord som her effter staar screffuit: Wii *Hanss* met Gudz Nadhe Danmarkes, Sueriges, Norges, Wendes oc Gottes Koning, Hertug uti Sleszwich, Holsteen, Stormarn oc Ditmarsken, Greffue uti Oldenborg oc Delmenhorst, *Byrge* aff samme Nadhe Ærchebiscop uti Lund, Sueriges Furste oc Pawens Legatus, *Johann Jepsen*, *Niels Stygge*, *Niels Clawssen*, *Jens Andersen* och aff samme Nadhe Biscopper uti Roskilde, Burglom, Aarss och Othens, *Sten Bilde*, *Niels Ericssen*, *Henrick Knudsen*, *Niels Höegh*, *Marqwort Rönnow*, *Pritbiörn Podbusk*, *Jörgen Parsberger*, Riddere, *Jörgen Marswin*, *Peder Brockenhusen*, *Oluff Mortenssen*, *Niels Hack*, *Jörgen Rudh*, *Henrick Aagessen* oc *Hanss Bilde*, Væpnere, Danmarkes Riiges Raad, giöre alle witherligt: at Aar efflher Gudz Burdt tusinde feem hundrede paa thet andet *santi Wilhadi*, *episcopi et confessoris* Dag [2]) nest efflher at Her *Pouell Laxman*, som wor Hoeffmester war, dödh oc affgangen war, tha ware wii forsamplede paa Raadhuset uti Köpenhaffn ath tractere oc forhandle i Rette the Gierninger, som fornefnte Her *Pouell Laxman* haffuer giort emodt oss *Konning Hanss* oc thesligeste emodt oss hanss Naades Raad och menige Danmarkes Indbyggere, oc athspurde wii först for[ne] Her *Pouell Laxmantz* næste Frænder, som ware oss elskelige Her *Oluff Stigssen*, Ridder, *Herman Flemingh* och *Abram Ericssen*, som for[ne] Her *Pouell Laxmantz* Dotter tha fæst haffde, tha swarede the, ath the ey wille fordeytinge [3]) Her *Pouell Laxmantz* Gerninger uti nogen Maathe, men kunne the sware noget goet fore hanss Börnn, tha wille the thet giöre. Siiden toghe wii Saghen fore oss i Rette ath forhandle, och forfore wii först, ath han haffde stemplet oss *Koning Hanss* uppaa fore alt Sueriges Riiges Raad, at the ey skulle wære oss höriige og ludiige efftersom them burde ath wære theris rette Herre oc Koning. Thertill forfore wii och, at han haffde sænlt oc skicket oss *Koning Hanss* under Öghenn [4]) oc till thet ar-

---

2) Den 8de November. Poul Laxmand blev myrdet d. 22. Jun. 1502.

3) Fordeytinge, forsvare, beskytte, det tydske „vertheidigen"; jvfr. Saml. af gl. danske Love. V. 610.

4) Under Øghenn, under Øine, d. e. imod, til Skade for, jvfr. Saml. af gl. danske Love. IV. 515, og Ny Danske Magazin. V. 307.

geste siit Budh hemmeligen ind uti Stockholm till wore Fyender och utroe Undersotte. Thesligeste forfore wii och, ath forne Her *Pouell Laxman* haffde stemplet oc saght iblant wore gode och troo Men her uti Danmarck, ath wii skulde wæret Danmarkes Riige en skadelig Herre och Koning met andre flere uhörliige Gerninger, som ingen troo Man bör at giöre sin rette Herre och Koning och siith eghet fæderne Riige, fore hwilke Sagher wii *Koning Hanss* begiæredhe Laag oc Ret, paa thet ath ingen effther thenne Dagh skulle swa dierffuis till at giöre emodt sin Herre och Koning, som forne Her *Pouell Laxman* giort haffde. Tha sagde wii forne *Byrge*, Ærkebiscop i Lund etc. oc sammeledes alle wore kiære forne Metbrödre Danmarkes Riiges Raadt, ath wor kiæreste nadighe Herre Hogeborenn Furste *Koning Hanss* &c. haffuer wæret oss oc alt Danmarkes Riige en troo och huld Herre och Koning, oc at thet er uhörliigt, ath wii skulle tilstæde och liidhe, ath swodanne Gerninger, som Her *Pouell Laxman* giort haffuer emodt hans Nadhe, skulle bliffve upynthe [5]) swa ath hanss Nadhe skulle ther engen Wandell [6]) fange fore oc therfore haffue wii alle endregteligen fuldburdet oc sagt aff fore Rette, ath fore swodan stor forderffuelig Skade, som forne Her *Pouell Laxman* haffuer giort och tilwent wor kiæreste nadige Herre oc alle Danmarkes Indbyggere, som förre er rört, bör hanss Nadhe ath nydhe oc beholde till Opretning alt Her *Pouell Laxmantz* Goetz, Jordh och Lössöre, ehwad thet hælst ær eller næffnis kann, swo langt som thet kann recke, till ewiig Eyedom, en dogh thet er ey nær Fullest fore swodanne Gerninger, Skade oc Forderff, som forne Her *Pouell Laxman* giort haffuer och forscreffuit stander. Giffuet Aar, Dagh och Stædh, som forscreffuit staaer, under alles wore Secreter och Indcegle.

Datum Haffnia die beati Martini episcopi et confessoris, anno domini millesimo quingentesimo secundo, nostro sub sigillo ad causas, teste Georgio Marswin, Justiciario nostro.

---

5) Upynthe, upinte, d. e. ustraffede.

6) Wandel maa efter Sammenhængen betyde Erstatning.

Af denne Dom er det for det første klart, at Kong Hans ikke har aflagt nogen Eed, og altsaa heller ikke nogen falsk Eed for Rigsraadet; at Poul Laxmand er dømt, ikke blot for personlige Fornærmelser mod Kong Hans, men for Landsforræderi, som efter Rigsraadets Erklæring fortiente endnu høiere Straf, end den, at hans Gods tildømtes Kronen; og at alle Rigsraadets 19 Medlemmer (5 Bisper, 7 Riddere og 7 Væbnere) vare enige i Dommen. Naar nu Forfatteren af den Skibyske Krønike paastaaer, at denne Dom skulde være Rigsraadet aftvunget ved Vold og Trudsler, maa det dog vel være iøinefaldende, at det er ligesaa utænkeligt, at samtlige Medlemmer af Rigsraadet skulde have ladet sig tvinge og true til en aabenbar Uretfærdighed, som at de skulle være blevne førte bag Lyset af den listige Bisp Andersen Beldenak, som ifølge Slutningen af Beretningen i den Skibyske Krønike skal have været Hovedhiulet i den hele Statscabale. Det maa herved ikke oversees, at to af Rigsraadets Medlemmer, Marquard Rønnov og Jørgen Marsviin, vare Bispens personlige Fiender *). Men hvad der er en afgiørende Grund for Dommens Retfærdighed, er den Omstændighed, at Rigsraadet først henvender sig til Laxmands nærmeste Frænder, og deriblandt hans egen Svigersøn Abraham Eriksen, og disse erklære da, at de ikke i nogen Maade ville forsvare hans Gierninger, men „kunne de svare noget godt for hans Børn, da vilde de det giøre" **).

Dersom man i øvrigt vilde giøre den Indvending, at der dog i den hele Dom ikke findes bestemte Beviser paaberaabte, maa jeg erindre, at dette er det almindelige Tilfælde i hiin

*) See Jens Andersen Beldenaks Levnetsbeskrivelse af F. Paludan-Müller. S. 15.

**) Paa denne Omstændighed har allerede Jahn giort opmærksom, anf. St. S. 403.

Tids Domme, men at Beviser ikke desto mindre ere blevne førte, ligger i de Udtryk: wi forfore ɔ: vi befandt. Disse Beviser kunne have været indeholdte i Laxmands Breve, som ved hans Sendebud skulde bringes til Sverrig; det lader sig vel tænke, at dette Sendebud først er kommet tilbage og blevet anholdt efter Laxmands Død og Begravelse, og saaledes kan man da begribe, at Kongen endnu da Begravelsen gik for sig har været uvidende om hans Anslag. Det maa endnu erindres, at efter hine Tiders Beviistheorie behøvede Sigtelsen ikke at bekræftes ved noget Vidnebeviis, men at det ordentligviis var den Sigtede, som ved Eed, stadfæstet af Medeedsmænd, maatte fralægge sig Beskyldningen. I nærværende Tilfælde, hvor den Sigtede var død, maatte hans Frænder, dersom de vilde beholde hans Gods, træde i hans Sted, og derfor opfordrer Rigsraadet dem til at forsvare Laxmands Gierninger. Deraf lader det sig ogsaa forklare, hvorledes Svaning kan omtale Sagen, som anlagt imod Poul Laxmands Arvinger.

Jeg skal nu gaae over til at meddele det andet, ikke tilforn trykte Actstykke i Sagen, en Dom, der i Begyndelsen af Aaret 1503 er bleven affagt paa Ringsted Landsting, hvorved Poul Laxmands Brøde ydermere bekræftes. Denne Dom findes i Geheimearchivet paa Pergament, og lyder saaledes:

Jegh *Jenss Clæmentsen* aff Liunge, som Dommer war i then Sagh paa Sielandzffare [1]), gör witherlicht met thette myt obne Breff, at Aar effter Gudz Byrdh MD 3^{cio} then Odensdagh nest effter quasimo^{ti} Söndagh [2]), som Sögnetingh war paa for^{ne} Tingh, at som myn kæristæ nadige Herræ Hogborne Förstæ *Konningh Hanss* aff Danmarck war personlig her paa Tinget then Odens-

---

[1]) Her mangler Ordet Landsting.

[2]) Søndagen quasi modo geniti d. e. første Søndag efter Paaske.

dagh, som *sancti Olavi regis* Dagh uppaa faldh [3]) nu nest forleden, oc lodh tha kundgöræ oc kendhe, hworletz Her *Powel Laxman* met Breff oc Budh haffde opreysd Swæriges Riges Indbyggere emod hans Nade oc alt Danmarkes Riige met Awgskioldh [4]) oc skyllede hannom for etth fulth Forælsæ [5]) oc haffde therforæ annameth hanss Gotz paa Rettæ oc tha liudeligh tilbödh, at willæ Her *Poul Laxmantz* Arffuinge eller noger paa theris Wegne stande hans Nade til Rettæ forræ then storæ Skadæ oc Forderff, som hanss Nade oc Danmarkes Riige haffde fanget aff swodan Opreyszningh [6]), tha willæ Hans Nade wære samme Gotz ubewarith [7]) oc tha Sagen bleff her bestandende swaa lengæ, at Danmarkes Raad haffde utoffuerwegt [8]), om forgangne Her *Powel Laxmantz* Gotz foræ swaadane Sager oc Skyllinge [9]) kunde være forbruth eller oc æy, tha for gode Men oc menige Almuge, som i Dagh Tinget söcth haffde, war skicket welborne Man *Nielss Henricksen*, Landzdommere i Sieland, met myn kæristhe nadige Herræs fullæ Mackt i then Sagh sammæ Kære oc Delæ at fulfölge, oc ther tha effter Hanss Nades Befalingh deldhe oc sammeletz skyllede fornefnte Her *Powel Laxman*, at han met Breff oc Bud haffde opreyssd Swæriges Indbyggere at hæryæ indh uppaa myn kæriste nadige Herræ *Konningh Hanss* &c. oc Danmarkes Riige met Awgskiold, aff hwelken Opreyssning Hanss Nade oc Danmarkes Riige haffde fanget stoor uoffuerwægende [10]) Skade oc Forderff oc skyllede hannom fore etth fult Forælse oc tha oc hwær fiortende Dagh intil then Odensdagh nest effther *sancti Gregorii* Dagh [11]) nu nest for-

---

3) Den 29. Jul. 1502.
4) Awgskiold, fiendtligt Skiold, fiendtlig Magt, jvfr. Saml. af gl. danske Love. II. 355.
5) Forælsæ, Forrædelse, Forræderie. (jvfr. Saml. af gl. danske Love. V. 610.
6) Opreißning, Oprør.
7) Wære ubewarith, ikke befatte sig med.
8) Utoffuerwegt, overveiet.
9) Skyllinge, Beskyldninger.
10) Ubodelig?
11) Den 12. Marts.

leden tilbödh oc fiorten Dage hwer Tiidh forelagde til alle Herretztingh utoffuer alt Sieland, om ther noger waare for[ne]. Her *Powel Laxmantz* Arffwinge, Frænder, eller nogræ andræ, som haffde her noget emod at sighe, at thæ skulle möde her paa Tinget at sware oc affwerge swaadanne Sager oc Skyllinger, som foræ ære rördhe, oc stande myn kærestæ nodigæ Herræ til Rette foræ swaadanne Sager oc Skyllinger, tha mattæ thee nyde oc beholdhe Her *Powel Laxmantz* Gotz, bodhe lösæ Öræ oc fasthe, oc war thet tha for[ne] *Niels Henricksen* loglige forfuld samfelde Tingh i thessæ Sager til forneffnte Landztingh at han thet swaa hwer fiortende Dagh tilbudt oc forfuld haffde, som foreskreffuit stander, oc lodh for[ne] *Niels Henricksen* Sagen æn tha opstaa oc tilböd met alle Tingswidner offuer alth Sieland oc lagde sex Uger foræ till allæ Herritztingh, om ther noger waare anthen indeulandz eller udenlandz oc inden Riiget, som sware eller Retth wille göre paa for[ne] Her *Powell Laxmantz* Wegne, at thee skullæ möde Sögnetingh effter Paaske, som idagh er almynth Tingh oc gode Men oc menige Almuge mesth plæyghe at söghe, oc i Dagh tha sameletz delde oc skyllede *Niels Henricksen* for[ne] Her *Powell Laxman* fore Awgskioldh oc Forælse, at han met Breff og Budh haffde giorth Opreyssuingh emod sin rettæ Herræ oc Kouningh, oc tha openbare ludelige atsporde en Tiid, annen Tiid oc tredie Tiidh blandh gode Men oc menige Almuge oc serdeles *Herlugh Schaffwæ* oc *Oluff Daa*, som oc tha tilstæde waare, om thee eller ther oc nogræ andræ waare, som haffde her noget emod at sighe paa for[ne] Her *Powel Laxmantz* Wegne, som swaræ eller Retth wille göræ, oc bödh them at være Dommere i tesse for[ne] Sager, oc her æy i Dagh eller i noghræ tesse for[ne] Tingh siden then Dele beginth worth noger haffuer möth, som sware eller Retth wille göre i for[ne] Sager paa for[ne] Her *Laxmans* Wegne i noger Mode, tha paa for[ne] myn kærestæ nodige Herræ Höyborne Förstæ, *Konningh Hanses* aff Danmark &c. Wegne beddes for[ne] *Niels Henricksen* Reth. Tha effter saadan Delæ oc logligh Forfölling, som fornefnt stander, meltes [12]) Freden aff for[ne] Her *Powel Laxman*

[12]) Maltes Freden aff P. Laxman d. e. dømtes P. Laxmand fredløs.

for Awgskioldh oc Forælsæ emod sin rette Herræ oc Konningh. Til Widnessbyrdh at swaa udi Sandhet er ganget oc faret, som forskreffuit stander, thet widner jegh met myt Indzeglæ næden fore thette myt obne Breff, giffuet Aar oc Dagh, som forskreffuit stander.

Resultatet af dette vigtige Actstykke er følgende: den 29. Jul. 1502, altsaa omtrent en Maaned efter Poul Laxmands Død, mødte Kong Hans personlig paa Siællands Landsting, og fremførte den Beskyldning mod Poul Laxmand, at han med Brev og Bud havde ophidset de Svenske mod Kongen og Riget, og derved giort sig skyldig i Landsforræderi; han erklærede derhos, at han ikke vilde befatte sig med Laxmands Gods, som han havde taget til sig, naar enten Laxmands Arvinger eller Andre vilde paatage sig hans Forsvar. Sagen blev imidlertid udsat, indtil Rigets Raad havde affagt sin Dom. Efterat dette var skeet den 8de November, lod Kongen ved Landsdommeren Niels Henriksen paa alle Herredsting i Siælland med gientagen Forelæggelse opfordre Laxmands Frænder og enhver Anden i Riget, som maatte have noget at indvende mod den affagte Dom, til at indfinde sig paa det første almindelige Landsting efter Paaske i Aaret 1503, for der at give Møde og tale Poul Laxmands Sag. Paa dette Ting fremsætter Niels Henriksen paa ny Beskyldningerne, og opfordrer tre Gange de Tilstedeværende, og navnlig Herluf Skave og Oluf Daa, til at fremkomme med hvad de maatte have at sige til Poul Laxmands Forsvar, og tilbyder dem selv at være Dommere i Sagen. Da Ingen derpaa vil indlade sig, dømmer Tinget Poul Laxmand fredløs for Avindskiold og Forræderi mod sin rette Herre og Konge.

Ifølge de Oplysninger, som de anførte Actstykker indeholde, forekommer det mig at være klart, at der ikke kan være nogen Tvivl om, at Laxmand virkelig har indladt sig i stats-

forræderske Foretagender under hans Ophold i Sverrige, dersom man ikke vil antage den dobbelte Urimelighed, at ikke blot det hele Rigsraad ved Bestikkelser, Trudsler eller falske Beviser har ladet sig bevæge til at afsige en uretfærdig Dom, men at ogsaa Laxmands hele Slægt og de vist ikke Faa i hele Landet, som havde staaet i Forbindelse med Rigets mægtigste Mand, skulde have været saa betagne af Frygt eller slagne med Blindhed, at ikke en eneste efter gientagne Opfordringer og lang Frist turde hæve sin Røst til Forsvar for den saa skiændig Forurettede. Men har Dommen over Laxmand saaledes, som jeg antager, været velgrundet, er der heller ikke nogen Sandsynlighed for, at Kong Hans skulde have været Medvider i Mordet. Thi naar vi gaae ud fra den Forudsætning, at Dommen var retfærdig, maa Kongen have havt Beviserne om Laxmands Brøde ihænde, og hvorfor skulde han da have taget sin Tilflugt til et saa afskyeligt Middel, som et Mord, da Straffen efter foregaaende Undersøgelse ikke kunde udeblive, og han ved at anticipere Dommens Execution nødvendigviis maatte udsætte sig for Had og Mistanke, altsaa intet kunde vinde, men derimod maatte tabe, hvad han hidtil besad, sit Folks Kiærlighed? — Betænker man fremdeles, at Kongen selv af sine Fiender skildres som from og retfærdig, hvorledes kan man da forklare sig, at en Konge af denne Charakteer skulde have kunnet giøre sig skyldig i den Udaad, at lade den Mand snigmyrde, som indtil den sidste Tid havde staaet i særdeles Yndest hos ham? Til at antage dette er man saa meget mindre beføiet, som der frembyder sig en meget naturlig Forklaring af Grunden til Mordet paa Laxmand, den nemlig, at han er myrdet af sine personlige Fiender. Dette er i det mindste høist antageligt om den ene af dem, Ebbe Strangesen. Han var nemlig i Svogerskab med Oluf Oxe, som i lang Tid havde Stridigheder med Poul Laxmand og

omsider blev fradømt Gaarden Asserbo og tillige alt sit rørlige Gods, fordi han under Sagen med Laxmand havde overfaldet Herredsfogden. Paa en Afskrift af Dommen i denne Sag, som bevares i Geheimearchivet, har den bekiendte Peder Diurskiøt giort følgende Anmærkning: „Hr. Laxmand havde ingen Lykke siden denne Trætte af Uret endist, men blev selv 9 Aar herefter ynkeligen ihielslagen, og lidte selv det som han Andre havde foraarsaget; thi han paa Løibro af Ebbe Strangesen og Biørn Andersen blev ihielslagen 1502. Thi Ebbe havde og lidt megen Uret i en Trætte han var udi og var af Hr. Oluf Oxes Svogerskab, og gik ingen Straf for Hr. Laxmands Død" ꝛc. *). At iøvrigt Morderne kunne have troet, saaledes som Hvitfeldt antyder, at de foretoge en Gierning, hvorved de kunde anbefale sig hos Kongen, er vel muligt, da Rygtet om Laxmands Færd maaskee allerede kan være kommet dem for Øre; men deraf kan man naturligviis ikke slutte til Kongens Bifald, mindre til hans Deeltagelse.

Jeg skulde iøvrigt være meget tilbøielig til at troe, at man først mod Slutningen af Kong Hanses Regiering har begyndt at mumle om, at Laxmand var dømt uretfærdigt og at Kongen havde været Medvider i Drabet. Man var i hine Tider ikke saa beredvillig til at stemple den høieste Domstols Kiendelser som uretfærdige, at man kan antage, at det, efterat det var hver Mand i Landet bekiendt, at der var skeet en almindelig Opfordring til at bevise Laxmands Uskyldighed, uden at nogen havde dristet sig til at forsøge derpaa, saa ganske snart kunde lykkes hans Slægt at udbrede den Tro, at han var uskyldig. Først efterat hans Svigersøn, den svenske Abraham Eriksen, havde bevirket en Erklæring af det svenske Rigsraad i Aaret 1512 — omtrent et halvt Aar før Kongens

*) See Peder Oxes Levnetsbeskrivelse af Ryge. S. 20.

Død — hvori dettes Medlemmer bevidne, at de oftere havde hørt af Steen Sture *), at Larmand ikke havde tilskyndet ham til at opsætte sig mod Kong Hans, er det begribeligt, at Rygtet efterhaanden kunde vinde nogen Tiltro; at det er blevet mere almindelig udbredt og troet under Frederik den Førstes Regiering, turde være let at forklare, naar man erindrer sig det Forhold, der altid havde fundet Sted imellem denne Konge og hans Broder; det er ogsaa til denne Konge, at Abraham Erikſens Enke **) henvender sig med sin Klage, og det lykkes hende virkelig at faae noget af Faderens Gods tilbage, hvilket man under den nye Regiering, som i flere Henseender stod i Opposition til Kong Hanses, maaskee har anseet som et Beviis paa denne Regierings Retfærdighed, da man hidtil bestandig havde afviist alle Reclamationer fra Larmands Arvinger; og saaledes betragtes øiensynlig denne Handling af Forfatteren til den Skibyske Kronike, som deri seer det eneste Lyspunkt i Frederik den Førstes Regiering.

Det behøver forresten neppe at erindres, at hiin Erklæring af det svenske Rigsraad, udstedt 10 Aar efterat Begivenheden forefaldt, ikke har meget at betyde, naar der spørges om Poul Larmand virkelig har sammenrottet sig med de Svenske mod Kong Hans og sit Fædreneland; thi i et saadant Foretagende kunde han meget vel have indladt sig, uden just at have forhandlet Sagen umiddelbart med Steen Sture; og det er allene dette som Erklæringen, der desuden kiendelig er sat paa Skruer, gaaer ud paa at negte. Dette Actstykke ***), som bevares i Geheimearchivet, er et lille Qvartblad paa Pergament med et hængende Segl, og lyder saaledes:

*) Steen Sture havde allerede været død i 9 Aar.

**) Abraham Erikſen (Gyldenstierne) mistede Livet i det Stokholmske Blodbad 1520.

***) Jahn omtaler det S. 404.

Wii *Matthias* med Gudz Naade Biscop i Strengnes, *Otto* med samme Nade Biscop i Westeraaes göre alle witterlighl, ath nu wii her i Stochholms Stad ware, kom for oss och wore kære Medbrödhre, Sveriges Rickes Raad, erliigh oc welbyrdug Man *Abraam Erichson* oc sig besporde met förnefnte wore kære Medbrödhre Sveriges Rickes Raad, om nogen aff thennom wore hört haffdhe aff Hr. *Steen Stures* Ordh then Tid thet herudi Riighet spordes, att Hr. *Pauffuil Laxman* war slagen och honom tillwendt wor, ath hand schulle haffue warit i Raad, Daadh oc Stemplingh, ath för^de^ Hr. *Sten Sture* emoth högborne Försthe *Konning Hans* sig opsatte; Tha ephterthi ath wii i Sanningh opthe hördhe aff for^ne^ Hr. Steen ath han ursachadhe för^de^ Hr. Poffuel Laxman och bad sig swaa Gud till Hielp, att for^de^ Hr. Poffuel Laxman aldric med Rad eller Daad honom for^ne^ Hr. Sten Sture til Hielp eller Tröst war, ey heller satte offtenempde Hr. Sten Sture nogen Troo eller Liith till for^ne^ Hr. Poffuel Laxmand till för^ne^ Ærende och Upsatelse emot Högborne Förste Konningh Hans &c. Till tesse yttermere Wiisse oc högre Foruaringh ath thet swaa i Sanningh skeet och giort ær, som for^nit^ staar, witne for^ne^ Mattis och Otto thet, holle met waar helge Eedh och ther oppaa laathe hengiæ waare Indcigell nedenföre thette Breff.

Giffuit och screffuit paa Graabrödre Holm Fredagen nest för Sct. Marie Magdalene Dagh *) Anno Dmni MDXII.

Endnu i Julii Maaned 1513 har de i Kiøbenhavn forsamlede Medlemmer af det svenske Rigsraad paa Abraham Erikssens fornyede Opfordring udstedt en ny Erklæring til Fordeel for Poul Laxmand, formodentlig fordi den første ikke kunde ansees fyldestgiørende. Uagtet den nu er noget udførligere end denne, kan den dog ved nøiere Betragtning ikke giøre noget Udslag i Sagen. Rigsraaderne meddele først Poul Laxmand det Vidnesbyrd, at de aldrig havde kunnet mærke andet, end at han havde været Kong Hanses tro Mand i Ord og Gierning; dernæst erklære de, at de ofte havde hørt, at Steen

*) D. e. den 22de Julii.

Sture og hans Tilhængere „hverken satte Tro eller Love til ham i saadanne Sager og Forhandlinger" d. e. angaaende Opsættelse mod Kongen. Forsaavidt indeholder dette Document ikke mere end det forrige, og om Forholdet til Steen Sture indeholder det endog mindre, da Erklæringen af 1512 udtrykkelig siger, at de havde hørt af Steen Sture, at han ansaae Laxmand for uskyldig, og at han havde giort sin Eed paa, at han aldrig havde havt Understøttelse af Laxmand enten i Raad eller Daad, ligesom han heller ikke satte nogen Liid til ham.

Det Nye, som Documentet indeholder, er en edelig Erklæring af Erik Trolle, paa Opfordring af Abraham Erikssen, at han ingensinde havde sagt til Kong Hans eller tilskrevet ham, at Poul Laxmand vilde hielpe til at fordrive Kong Hans af Danmark. Man seer af hvad han tilføier sin Erklæring, at Abraham Erikssen ogsaa har havt Erkebispen i Upsala Jacob *) mistænkt for en saadan Ytring til Kong Hans, hvorom Trolle erklærer intet at have hørt.

Hvad nu den Beviiskraft angaaer, som kan tilkomme dette Document, der findes aftrykt nedenunder efter en Afskrift i Geheime-Archivet, da maa jeg gientage hvad jeg har sagt om det ældre, hvilket ogsaa herpaa finder fuldkommen Anvendelse, at man meget gierne kan antage disse Erklæringer, som iøvrigt ere udstedte meget længe efter den omhandlede Begivenhed, for at være sandfærdige, uden at det derved er afgiort, at Poul Laxmand var uskyldig i landsforræderske Foretagender, da disse ikke behøvede at være indledte umiddelbart med Steen Sture, eller at være komne til det hele Rigsraads Kundskab.

Dernæst troer jeg, at det fortiener særdeles Opmærksomhed, at meget faa af de Rigsraader, som have udstedt Erklæringen, synes at have havt Sæde i Rigsraadet i Aaret 1502;

*) Jacob Ulfson (Ørnefot) som resignerede 1514, s. *Uggla* Svea-Rikes Råds-Längd, 3 Afdel. S. 64.

i det mindste finder jeg kun een af dem anført som Rigsraad i et Diplom af 1501 *), og tre af dem forekomme først i Diplomer fra 1505, 1506 og 1510 **). Hvor let kunne de da ikke have været uvidende om Forhandlinger af det Slags, som lægges Poul Laxmand til Last, og som ifølge deres Natur maatte drives med den største Hemmelighed og vistnok kun med ganske faa, eller maaskee endog kun med et enkelt af Rigsraadets Medlemmer. Det lod sig ogsaa tænke, at Laxmands i Dommen omtalte Sendebud er blevet anholdt førend det ankom til sit Bestemmelsessted, og at altsaa de medbragte Breve, som indeholdt Laxmands Anslag mod Kongen og Riget, aldrig ere komne det svenske Rigsraad for Øine. Endelig kan jeg ikke tilbageholde den Bemærkning, at Rigernes politiske Stilling i Begyndelsen af Aaret 1513, da det svenske Rigsraad, i det mindste en stor Deel deraf, ønskede en Udsoning med Danmark, eller dog maatte ansee en Fornyelse af Foreningen for saa godt som afgiort ***), var af den Beskaffenhed, at det ikke kunde erklære Poul Laxmand skyldig uden tillige at fælde sig selv.

Den omtalte Erklæring af det svenske Rigsraad fra 1513 lyder saaledes, aftrykt efter en meget god Afskrift efter Originalen i det Kongl. Geheime Archiv:

Wij *Matthias* med Gudz Naade Biscop i Strengenes, *Otte* med samme Naade Biscop i Westeraas, *Eric Trolle*, *Ture Iönssön*, *Peder Turesson*, *Christiern Bentssön*, *Holmger Karlssön*, Riddere, *Iohan Arnæsson*, *Benct Abiörnsson*, Wepnere, Swerriges

*) Paa Mødet i Vadstena den 25. Jun. 1501 nævnes som tilstedeværende Rigsraader foruden Mathias, Biskop i Strengnæs, Svante Nielsen, Niels Classon, Knud Eskildsen (Banner), Bengt Ryning, Johan Månson (Nat og Dag) og Heming Gad, s. Dalins Geschichte v. Schweden II. 653.

**) Dette gielder om Christen Bengtsen (Oxenstierne), Hollinger Carlson og Bengt Ambiornsen, s. Uggla anf. St. S. 71 og 72.

***) See Jahn a. St. S. 466—468.

Rikis Raad och Men, göre wetterlegit, at then Tiid wij wore skicde aff menige Sverigis Raad neder till Kööpnehaffn for nogen Rikesens merkelig Ærende Skull, taa wore wij ther forsamblade i helge Gest Mandagen nest effter visitationis Marie med menige Danmarks ok Norigis Raad, Och kom for Oss erlig och welbyrdiig Man *Abraham Ericsson* oc sporde oss vm wij nogen Tiid affwiiste eller i Sanningen hade forfwnnet thet her *Pawel Laxeman* hade wærit i Raad, Daad eller Gerningæ med Breff, Budt eller Stempling at Her Sten Stwre och hans Medföliare skulle wpsätte sigh emot högborne Förste Koning *Hans*, hwes Siell Gud naade. Taa bedie wij oss saa Gud til hielpa thet wij alreg kunne formerkiæ annat æn Hr. Pawel Laxemand war for^ne^ högborne Förste en god troo Man med Ordh och Gerningæ. Ok förnumme wij offte, at förnempde Her Sten och hans Medföliare sätte huaske (huarke?) Troo eller Lofwan till hanum i saadana Ærende, Saaker ock Forhandling. Item atsporde och for^ne^ Abraham mig Her Erik Trwlle, wm then werdigiste Fader Her *Iacob* Erchebisp i Upsala eller Iach hadde sagt för högborne Förste Konning H. ther (thet?) Hr. Laxeman wille hielpa tiill at driffwa hanum aff Danmarc, Och Her *Sten* med sine Medföliare skulle driffwa hanum aff Sverige, taa beder iac mic saa Gud tiil hielpa, thet Iag aldrig förnam eller hörde sagt saadane Ord for for^ne^ högborne Förste, icke eller jac them sagde, Och ey nogen Tiid hade skriffuit hanum tiil, Och alrig wiiste wij aff saadanne Stempling eller Haldningh (Handlingh?), Och ey eller kunne förnemma aff Her Pawell Laxeman (annat) æn han war sin rætte Herre och Koning troo oc hwll Man. At saa i Sanningen är, late wij alla weterlega hengia wor Indsigle och Signet nedan för thetta Breff, som giffuit ær i Köpenhaffn Anno Dni Millesimo quingentesimo tredecimo, Sabbato post octavam Petri & Pauli Apostolorum.

Endnu et Bidrag til Poul Laxmands og hans Børns Historie,

meddeelt

af

C. Molbech.

Omtrent 150 Aar førend Rigshofmesteren Corfitz Ulfeldt opnaaede en sørgelig Navnkundighed som Avindsmand og Forræder mod sit Fædreland og sin Konge, fandt en anden Rigshofmester af gammel Adel, meget rig, anseet og mægtig i Landet som Ulfeldt, en pludselig og uventet Død for en Drabsmands Haand. Poul Laxmands Mord ved høi lys Dag paa Høibro i Kiøbenhavn var en Begivenhed, der 1502 maatte vække saa meget større Opsigt, som hans Drabsmænd undgik baade Søgsmaal og Bod, og som han efter sin Død blev af Kongen anklaget for, og ved Landstings- og Herredagsdomme kiendt skyldig i Høiforræderi; hvoraf Følgen var, at alt hans efterladte Gods, og hans Børns Arvedeel, ja selv deres Mødrene-Arv, blev inddraget under Kronen. Det Lignende, man i enkelte Punkter vil kunne finde imellem Laxmands og Ulfeldts Forhold og Skiebne, strækker sig ikke til den almindelige Mening, der hos Samtiden og den nærmeste Eftertid dannede sig om Begges Strafskyldighed. Den sidstes forræderske Hensigter og Handlinger laae alt for klart for

Dagen, til at Samtiden skulde være i Tvivl om, hvorledes den skulde dømme dem. Derimod vaktes en saadan Tvivl om det Laxmand tillagte Forræderi uden Tvivl temmelig snart efter hans Død; ja en krænkende Mistanke, skiøndt uden bevislig Grund, om Kongens Deelagtighed i Mordet, reistes endog blandt Folket, udentvivl af den Myrdedes Slægtninger og Venner; og denne Skygge i en, selv af hans fiendtlige Modstandere agtet og med Hæder omtalt Konges Minde, har vedligeholdt sig til vor Tid, ved at forplantes af sildigere Historieskrivere, der ikke have havt andre Kilder, end Svanings, Hvitfeldts og den skibyeske Krønikes Fortællinger, hvilke tydeligt nok for en Deel ere grundede paa Folkesagnet. Ikke desmindre maa det vække nogen Opmærksomhed, at en for Kong Hans ellers saa gunstig stemt Historieskriver som Svaning, der fremstiller et saa ædelt Billede af denne Konges Charakteer, og bl. a. giver ham det skiønne Vidnesbyrd: „at Ingen Fyrste har overgaaet ham i Ydmodighed, Retfærdighed og Mildhed," dog uforbeholdent beretter den mod Kongen vakte Mistanke, og dens Forøgelse ved den paafølgende Confiscation af Laxmands Gods, uden selv at yttre nogen Mening til Fordeel for Kongen.

Overskue vi nu med et roligt og kritisk Blik den hele Fremstilling af Forholdene, saaledes som de anførte Kilder meddele samme, og betragte vi de nylig meddeelte retshistoriske Oplysninger af to vigtige og authentiske Documenter i Sagen, den originale Herredags- og Landstingsdom: da synes det at maatte blive klart nok, at Kongen i sin Action mod den dræbte Rigshofmester, der havde Confiscationen af hans Midler til Følge, er gaaet en fuldkommen lovlig Vei; at ingen Retsform, der kunde komme den Tiltaltes Sag til Fordeel, er forsømt; og at vi, efter de foreliggende Domme og deres Beskaffenhed, neppe kunne ansee de ældre Beretninger om at

Kong Hans lod Dommen bekræfte ved den keiserlige Kammerret,[1]) og at han i et eget Document lod al Skyld og Ansvar for Laxmands Mord overføre paa sig, for meer end Misforstaaelser og uhjemlede Sagn. Disse Omstændigheder have i det mindste saamegen indvortes Usandsynlighed, at de, i Mangel af bevisende Actstykker, ganske mangle Troværdighed. Saaledes maa vel ogsaa Tanken om, at Kong Hans, i hvis hele Charakteer og Regiering Ærlighed og Retskaffenhed ere synligen fremtrædende Træk, skulde have havt middelbar eller umiddelbar Deel i Poul Laxmands Drab ved et Par af denne Adelsmands personlige Fiender, forsvinde; naar man ikke allene erfarer, at Kongen forud stod i et saa lidet fiendtligt Forhold til Laxmand, at han endnu i Foraaret 1502 laante en betydelig Pengesum af ham;[2]) men at han endog personligen viste den Dræbte ved hans Liigfærd saa stor en Hæder og Opmærksomhed, i det han selv bivaanede Siælemesser og Vigilier over den Døde i flere af Kiøbenhavns Kirker, og lod sin egen „Kammervogn" følge med Liget til Helsingør,[3]) at kun den høieste Grad af Falskhed og Hykleri kunde forklare denne Adfærd, hvis Kongen den Gang endog kun havde havt nogen Mistanke til Laxmand, som sin og Rigets Avindsmand. At Poul Laxmands Drab ved en personlig Fiende, kunde være fremkaldt eller fremskyndet ved en uforsigtig Ytring af Kongen, uden al Medvidenhed af denne, og at han da, efterat

[1]) Jeg vil ikke tale om det besynderlige Tillæg hos Svaning: at Kongen skulde have voldgivet Sagen til det tydske Riges Churfyrster.

[2]) 1502, Tirsdagen næstefter Søndagen Invocavit, udsteder Kong Hans et Gieldsbeviis til sin Hofmester Povel Laxmand, for 1100 Mark, hvorfor han pantsætter ham Gydingeholm og Vatneholm, i Windslev Sogn Gydinge Herred (Giønge Herred, i Skaane) for Laxmands og hans Søns Levetid.

[3]) Else Laxmands Datters Klageskrift, nedenfor S. 608.

Drabet var skeet, kan have villet forsone en ufrivillig Skyld, ved at give den Afdøde et religiøst Vidnesbyrd om at han ikke var død i Kongens Unaade: er kun en Hypothese meer, der maa staae ved sit Værd.

Det synes mig i ethvert Tilfælde klart, at Beskyldningen for en saadan Brøde hos Poul Larmand maa være reist nogen Tid efter hans Død, og at dette er skeet ved et Parti af hans Fiender, af hvilke han, som det lader, ved sin egen Adfærd har skaffet sig endeel paa Halsen; og som vel i en saadan Beskyldning, naar den var beviislig, kunde finde Leilighed, saavel til at befrie Morderne for Tiltale og Straf, som til at tage en ny Hævn over Poul Larmand i hans uskyldige Efterladte. Begge Dele opnaaede ogsaa den Dræbtes Uvenner, hvad enten Bispoppen i Odense Jens Andersen Beldenak, den roeskildske Bisp Johan Jacobsen, (der begge nævnes i den Skibyeske Krønike) eller nogen anden mægtig Mand, har været deres Leder. Ville vi nu endog lade Spørgsmaalet om, hvor fyldestgiørende de producerede Beviser for Larmands Majestætsforbrydelse have været, ligge uden for vor Betragtning; og ville vi oversee hvad der, for vore Dages Retsforhold og Retfærdighedsfølelse, maa blive en noget stødende Omstændighed: at man dømte en død Mand, der ikke selv kunde forsvare sig, (hans Efterladte, i det mindste, fandt dette i hiin Tid at være en ulovlig og uretfærdig Fremgangsmaade) saa vil man dog ikke let kunne frigiøre sig for den Tanke: at Larmands rige Gods efter hans Død har været en ikke ubetydeligt medvirkende Grund til den imod ham anlagte Sag. Ligeledes vil man, hvor lovlig endog Dommene maatte befindes at være, ei kunne negte, at deres Execution, med Hensyn til Larmands Børn, som man berøvede selv deres Mødrene-Arv, gik til en Yderlighed og Ubarmhiertighed, ja vel endog Uretfærdighed, der selv i hine haardere Tider maatte

vakte ikke allene de Paagjeldendes høie Klageraab, men ogsaa Andres Misbilligelse. I øvrigt see vi, at i Samtiden, eller en ikke meget fjernere Eftertid, (under Frederik I.) har der af Nogen blandt den Tids Lovkyndige (jeg formoder en eller anden Prælat) været æsket en Erklæring angaaende Lovligheden af Dommen over Poul Laxmand, og hans Midlers Confiscation, hvilket udførligt meddeelte Responsum ganske er i Fordeel af Kongen. Dette interessante og oplysende Retsdocument (som jeg har fundet blandt det Kongel. Bibliotheks Manuscripter) vil jeg her meddele, da det væsentligt hører til de øvrige historiske Actstykker i Sagen[4]).

En vnderwisning och en forklaring paa then Dom, som rigsens raadt haffuer dömpt om Herr *Laxmands* godtz, och emod the, som then Dom mene at rygge[5]).

Item Först haffue menighe rigsens raad dömpt then Dom emellom konning Hans, theres Herre och konning, och Her Laxmands arffuinge, och the som bwrde at sware till Her Laxmands Gods, som logligen wore ropt och kallith till samme rettegang, endogh the wilde icke komme.

Item Effther then dom haffue mange indbyggere, bade aff rigsens raad och ther wden, köfft af for^{ne} Konning Hans mögit aff samme Her Laxmands godtz.

Item haffuer for^{ne} konning Hans beplichtit seg och sine efflerkommere, konninger i danmark, at hiemle samme godtz for et friit kiöb, thij the penninge som godtzit er solt före haffuer for^{ne} konning Hanss brugt i then samme hans oc danmarks rigsens feide, Som Her Laxmandt wor till hielpere till at före konning Hanss oc Danmarks riige saadan en feide paa, Som then dom riigens raad haffwer dömpt paa samme gotz vdermere indholler oc wtwiisser.

---

4) Af dette Document forefindes et gammelt og samtidigt, men noget beskadiget Exemplar paa Papir; samt en vel bevaret, maaskee lidet yngre Afskrift, der som oftest lige indtil Skrivemaaden stemmer overeens med førstnævnte.

Item kandt thenne dom aldrigh rygges enthen till Herritz-ting eller lantztingh, oc ey heller aff Danmarks riiges raad, thij all then dom som rygges skal, skal rygges aff then dommere som jppære (yppere) er end then som dommen dömpthe, Oc her er icke jppere domere wti danmark end danmarks riiges raad, kan oc inghen Dommere kalle sin eghen dom ighien oc göre ther nogher met skade, Oc alle thi theth godz köfft haffue, haffue iij aars roligen hefft, Oc ther fore er wor kiereste naadige Herre konning Frederick frii for at hiemle epter loghen, oc the som köffthe beholle thet epter loghen.

Item Herre Laxmand sad i fred oc felligh meth sine börn then thiid hand döde, Oc righens raadz dom lyder paa skadegiald, oc skadegiald ganger till arffwinge som andhen witterlighe gield.

Item ær inghen nermere till at göre barn arffuelöss end fader, oc ær inghen nermere till ath betalle then ödes gield end barn oc thii ther arffue welle.

Item bekende oc righenss raad i theres dom, at alt Her Laxmandz godz racthe icke neer till at oprætte then skade meth ighen, Som hand hadde kommet konningh Hanss wtinden meth the hans gerningher, som obenbare ær wt tröcte i dommen.

Item nar en dommer hand dömmer en wreth dom oc noghen aff partherne fanghe skade aff then, tha bör dommeren at rette then skade op ighien epter gudz logh oc all werdz logh.

Item dömmer nu righenss raad then dom tilbage ighien, tha giöre the wor kiæreste nadige herre en merkelighe skade, som bör at sware til Konningh Hanssès breffue epter som hanss nades eed oc löffthe er ther paa giorth, Oc tha bör righens raad, som saa dömde, at oprette hanss nade then skade ighien for alt thæt godz som sold er, oc thisligert for thet godz som ickæ sold ær, Som wor nadigeste herre ma end nu sellie hwem hanss nade will.

Item righenss raad döör icke; men nar en döör af them, tha kommer ther en andhen strax ighien, Oc naadit bliffuer altiid.

Item hwad righens raad dömmer oc gör i radzwiss, skal

altiid bliiffue oc henge hoss righens raad, wore the end alle döde som tha i radit wore.

Item Koning Hanss wor aldrig nogher woldzmand, ther skall aldrigh beuisses emod hannom nogher woldzgerningher her i danmark, Hand wilde altid at hans fogidher skulde dele hans rettighed vt meth loghen, Oc hwat hanss persone oc riget rörde paa, hengde hand altiid ind paa righens raad oc lod them ther fore raade, oc fulde dogh theres raad.

Item hwo ther well wiide Her Laxmandz börns yderste bestand i then sagh, hand skall slaa segh fraa all rettegangh oc ickæ lade segh merkæ ath hand well före syn herre oc konge (sic) nogher skade paa emod loghen oc ther, som hannom bör at wide syn herre oc konnings beste, Men hand skall til hielpe oc arbede at righenss raad, saa well the som köpt haffue, oc icke köfft, oc saa well her Laxmandz börns slecth, som ickæ slecth, at the handle swa meth wor nadegste herre, at hans nade will tilstede *at then Dom forclares swa at hwn skal ickæ krenckæ Her Laxmandx röcte oc mander maal*, som hwn oc ickæ gör, Men lyder alsom eniste paa Her Laxmands gotz, Oc at the saa framdeles handle, at Her Laxmandz börn fange eth redeligt styckæ aff thet godz.

Item ther hadde well burt at gange en anden dom paa Her Laxmand fore swadane gerninger, Oc konning Hans wilde aldrig stande epter nogher godh mandz ære eller mandermaal.

Item For twenne sagher kand ther gange dom paa en död-mandz gods oc röcthe oc mandermaal, Försthe sag nar hand haffuer forseet seg emod syn Herre oc konning oc federne righe, Och nar ther findes Kettherii epter hanum emod then helige cristen troo, saa dömmes vti thesse two sagher, huad-heller en mand er lewendes eller dödt, offuer all Christendommen.

Det vil ikke være mindre historisk interessant, i et hidtil utrykt Klageskrift fra Poul Laxmands Datter, at see en af hans Nærmeste tale hans Sag med Blodets stærke Röst, og at finde adskillige mindre bekiendte Omstændigheder fremhævede; men det vil tillige, som jeg troer, have Interesse, i det hernæst aftrykte Brev at finde et Sprog og Foredrag, som man neppe

venter sig det hos en Adelsfrue, der levede og skrev dette Brev for henved 320 Aar siden[5]).

O du almægtigste Gud, som haver skabt Himmel og Jord, og Alt som er i dennem: det klager jeg for dig, og siden for Høibaarne Fyrste og Konning, den store Vold og Uret, som mig fattige Qvinde og mine Sødskende er overgaaet.

Anno domini tusinde femhundrede Aar og to, da blev min Fader, Hr. Povel Laxmand slagen ihiel i Kiøbenhavn paa Høi-Bro af en Riddermands Mand, som hed Ebbe Strangesen, uden al ærlig Forvaring, som en ærlig Riddermænds Mand burde at giøre en Anden; og ligger endnu paa . . .[6]) Baar og er hverken gangen Løn eller Bøn for, hvilket jeg klager for den almægtigste Gud, og saa for Eders Naades kongelige Majestæt. Item den Tid min Fader blev død og aftagen, da var han høibaarne Fyrstes Konning Hanses Hofmester. Da var vi tre faderløse og moderløse Børn, som først Peder Laxmand, Berithe Laxmands Datter, og Jeg Else Laxmands Datter. Saa tog vor rette Værge, Hr. Oluf Stigsen, som var min Faders Morsøster Søn,[7]) alt vort Gods, fædrene og mødrene, i sit Forvaring, og os med, og havde det fra Sanct Hansdag og indtil St. Mortens Dag; og lader (jeg) mig saa tykke, at fornævnte Gods hører mig og mine Søskende til med Guds Retviished; og Ingen skal bevise det, at vi haver forbrudt os i nogen Maade, hvilket jeg klager for den allmægtigste Gud og saa for vor naadige Herre og Konning.

Den Tid min Fader var saa død og afgangen i Kiøbenhavn,

---

5) For at giøre det interessante Brev mere let læseligt, lader jeg det saameget hellere, skiøndt aldeles ordret, aftrykke med nyere Orthographie, da det egenlig ikke saameget har Charakteer af et Diplom, som af et privat Brev; og desuden er fuldt af orthographiske Feil.

6) Her findes et Ord, der maa læses merre, men giver ingen Mening og uden al Tvivl er feil skrevet. Maaskee sigtes til den ei ualmindelige Skik i ældre Tider, at den Dræbtes Frænder lode Liget staae over Jorden, saalænge der ei var bødet for Drabet (jvf. Grimms t. Rechtsalterth. p. 627.)

7) Oluf Stigsen Krogenos, til Bollerup i Skaane, der var Søster til Margrethe Brahe, Poul Laxmands Moder.

da var han en ærlig Mand, og høibaarne Fyrste Konning Hans fulgte hannem til hver en Kirke og Kloster der var, til Messe og Vigilies, som da var Sæd, og offrede for hannem til. Hans egen Kammervogn fulgte hannem til Helsingør, som han blev begraven. Havde høibaarne Fyrste Konning Hans vidst nogen uærlig Sag mod hannem, da var han hans Herre og Konning og maatte givet ham en Forræders Løn, og ikke giort ham slig Ære efter hans Død. Item sanct Mortens Dag i det samme Aar, da lagde de min fattige døde Fader en værre Sag til, saa at han skulde være i Forbud (Forbund) med de Svenske, som da var Danmarks Fiender; hvilket jeg vil giøre beviisligt med gode Breve og Segl, at ikke saa vare. Men hans Gods og Penge kaste hans Liv bort. Saa och var min Moder død — Aar[8]) før end min Fader blev slagen, og (han) havde en anden Hustru i Senge, og hun beholdt sit Gods,[9]) hvilket (jeg) beklager for den retvise Gud, som skal sidde Dom paa den yderste Dommedag, sie[10]) den uretvise Dom som er overgangen min Fader efter hans Død, der han kunde ikke svare for sig, hvilket jeg og klager for Eder min allernaadigste Herre.

---

8) Vil man ikke tænke sig, at Inger Munk var død 1501, og Poul Laxmand allerede gift igien 1502: maa det antages, at her er glemt et Tal (eller maaskee „mange") foran Ordet Aar.

9) Poul Laxmand var tre Gange gift: 1) med Maria Jens Datter Brock (Klevenf). (?) 2) med Inger Munk (Fru Else Laxmands Moder). 3) Med Kristine Banner, en Datter af Erik Andersen til Asdal og Karen Giøe. Man har et Brev af den gamle Hr. Erik Ottesen (Rosenkrantz) der havde været Poul Laxmands Formand som Rigshofmester, hvori han anbefaler denne Poul Laxmands efterlevende Hustru til K. Hanses Beskyttelse, da hun „frygter at Hr. Laxmands Frænder og Børne-Værge skulde ville være hende for nær i Skiftet efter ham;" hvorfor Hr. Erik Rosenkrantz bede Kongen „at være hende behielpelig til Retviis-hed, at hun maatte erholde den Deel for dem, som hun havde Ret til." Han tilføier: „Er ther nogen skyld aa ferde med her Laxman, som thet sees och röcktet goer, Tha hobbes meg io til Gud at hwn er ther wskyldig wti." Mariager feria secunda ante nativ. Mariæ (ɔ: 5. Sept. 1502). Af Else Laxmands Brev seer man, at Hr. Erik Ottesens Brev ikke har været forgieves. Han døde i Mariager 7. Jan. 1504.

10) Et uforstaaeligt Ord, som ei anderledes kan læses.

Den Tid min Fader døde, var jeg 16 Aar gammel, da havde en god Mand (ɔ: Adelsmand) af Sverrige som hed Abraham Eriksson fæstet mig,[11]) og var (han) Konning Hanses Hovedsmand, og havde han Kalmar af Konning Hans og holdt det for al svensk Magt, og antvordede Konning Hans det i gode Maader igien; som jeg haver gode Breve og Segl og Beviisning, at han tiente hannem som en ærlig Mand; og lagde Konning Hans hannem for, at han skulde overgive mig, for Kong Hans havde selv været hans Bud til min Fader men (mens) jeg var riig; da vilde han ikke forsmaa mig i min Fattigdom. Siden havde min Broder og jeg ikke mere, end hand klædte baade hannem og mig i, af alt vi havde i Danmark, saa længe vi levede, som Gud glæde hans Siæl i den evige Salighed (for).

Item den Tid Konning Hans var død, da foer min Husbonde tidt og ofte til Kong Christen, Konning Hanses Søn, og kiærede den store Uret, som mig var overgaaen, og meente at der skulde blive nogen Husvalelse eller Naade, som der ikke blev. Saa var hand end nødt, og solgte den fattige Deel, som han havde her i Danmark, thi at det var føie, og foer siden op til Sverrige, til sit Arvegods og Slægt og Venner, som han havde der. Item den Tid min kiære Husbonde var død og afgangen, da skal Gud vide min store Sorg; thi jeg sad der fremmed og elendig med mine fer Børn, og jeg aldrig havde saa meget af Fædrene eller Mødrene, at jeg kunde sætte en Fod paa, og min arme Broder gik Stakkarls Gang til de ham vilde klæde og føde for Guds Skyld; og alle de Herredage, der jeg spurgte at de skulde staae, Da foer jeg fra Stockholm og her ned, og firede og begavede hver Mand, der skulde hielpe mig til Rette, og fortærede mine Børns Fædrene, efter mit Eget.

Item der man skrev Mdxxii, da kom høibaarne Fyrste Konning

---

11) Han var en Gyldenstierne, og eiede endnu 1511 Demstrup i Jylland, (Randers Amt) hvilket Gods han havde solgt inden 1518, da Peder Lykke eiede det. Abraham Eriksen var nemlig en Søn af Erik Eriksen, der var den danske Rigsraad Erik Nielsen Gyldenstiernes Søn af Thim. Erik Eriksen blev gift med Christine, en Datter af Marsken Carl Knudsen (Bonde), siden Konge i Sverrige. Ved den Leilighed forlod Erik Gyldenstierne Danmark, og blev svensk Rigsraad. Fra ham og hans Sønner nedstammede de svenske Gyldenstierner. Det er urigtigt, naar Jahn kalder ham en Leionhufvud.

Frederik, da foer jeg til Hans Naade i Odense til en Herredag og klagede min store Sorg og Uret, som mig var overgangen; da gav Hans Naade mig milde og gunstige Svar, som Gud give hans Siæl det evige Rige i Himmerige. Da udlagde Hans Kongel. Majestæt mig et Stykke Gods og min fattige Broder, for vort mødrene Gods, hvilket vi da nødtes til at nøies med, efterdi vor Armod og Elendighed var saa stor, at vi ikke længere kunde staae nogen Trætte imod.

Udskrift:

Fru Ellse Laxmans Dothers supliychas.

Originalen til det her meddeelte Klageskrift er i sin Tid af Gramm meddeelt Klevenfeldt til Afskrift; og forefindes endnu i det Kgl. Archiv, tilligemed Afskriften. Da Documentet synes at være afbrudt, og ingen Underskrift har, kunde det paa Grund heraf antages for en gammel og samtidig Afskrift, som Skriftens Charakteer hjemler. Men skiøndt Brevet selv fordeelagtigt udmærker sig ved Still og Foredrag, har Orthographien dog ganske Præget af en den Tids Fruentimmer-Haand; og tyder paa, at det kunde være Fru Elses egen Haandskrift. Man seer, at Kong Frederik I. omtales deri paa en saadan Maade, at Brevet maa være affattet efter hans Død, og formodentlig indgivet til Christian III. Indholdet synes nemlig at tyde paa, at Fru Else Laxmands Datter ikke har været tilfreds med den hende og Broderen af Kong Frederik I. tildeelte Skadesløsholdelse; men har søgt at opnaae noget mere Gods, ved at henvende sig til Kong Christian III. hvilket dog, saavidt vides, har været uden Følger. Heller ikke kunde de Laxmandske Arvinger have videre lovligt Krav efterat Fru Else tilligemed hendes Broder, Peder Laxmand, da deres Faders Arvegaard Asserbo i Siælland, tilligemed noget Strøgods i Bogherred og Skovby Herred i Fyen, 1526 var blevet dem af Kong Frederik I. til-

dømt [12]) i Skadesløsholdelse for deres Mødrene Arv, 1527 havde udstedt et lovformeligt Afkald paa alt andet Gods, der havde tilhørt deres Forældre, Poul Laxmand og Fru Inger Munk. Dette Document kan det være passende her at meddele, saaledes som det findes i „Registr. over alle Lande" No. 1. fol. 324:

Wii efterschreffne *Pedher Laxmand* till wolby och *Elsse Laxmands dotter*, Abram Erichsens effterleuerske, giöre alle witterligt och kiendes met thette wort obne breff, att effter thij Högborne Fyrste oc mectyge herre, her Frederich medt gudtz nade Danmarckes wendes och gottis Koning &c. wor allernaadigste Herre, haffuer nu naadeligen vndt och vdlagth oss *Asserboo* gordth och thet godtz Som there til liger, Och tiisligeste nogeth *gotz vdy Bogherret oc Skowbyherret* y fyen, Som her Iohan Biörn ridder oc Iomfru Anne Niels dotther aff Kronen y forlenyng haffuer, Saa at wii och wore arffwynghe skulle nydhe bruge och beholde samme gordth och godtz till ewygh tiidt for wort möderne gotz. Tha haffue wij met wore slegtinghe och wenners Raadt och samtyck loffwed och tilsagth, och nu met thette wort obne breff loffue och tilsighe forscreffne Könnyglig May[tt] at hans naades hogmectyghedt och hans naades arffuinge och efflerkomere koninger y Danmark skulle haffue nyde bruge och beholle till ewigh tiidt aldt thet andett godtz, rörendes och urörendes huor thet fyndes herr y Danmarck, Som for[te] wor kære Fadher Her Laxmandt eller wor Modher Fru Ingerd Mwnks dotther tilhörde, Och kiendes wii oss och wore arffwynge enghen lod deel eller rettighedt at haffue y samme gotz, huor thet fyndes, effther thenne dag y noger maade. Till ydermeere witnesbyrdt och bedre foruaringe, at wij thet saa mæt

12) En Herredagsdom, affagt af Kong Frederik I. Aar 1526 St. Barbaræ Aften i Odense paa Bispegaarden, tilkiender Fru Else Laxmands Datter og Peder Laxmand hendes Broder, at have og beholde alt deres Mødrene Gods hvor det findes i Danmark (Klevenfeld. Op. geneal.). Denne Herredagsdom gav siden Anledning til en Proces imellem Fru Thale Ulfstand og Fru Ide Norby om en Gaard i Fyen. (Rigens Dombog. 1572, 12 Jun.).

wore slegths och wenners radt willy och samtycke haffue samtyckt och bewyllget, haffue wii ladit henge wore och deres Insegle nedhen for thette wort obne breff, Som ere werdige Fadher her *Iuer Munck* biskop til Ribbe, herr *Aghe Iepsen* Electus til Lund, Her *Axel Brade* till Krogholm, Her *Mauritz Ipsen*, höffuitzmandt paa biuholm, Riddere, och *Magens Munck*, Landzdommer i Norrejwlland. Giffuit vdhi Otthensöö torsdagen nest effter wor Frue Dag assumptionis Aar M d x x vii.

At i øvrigt Meningen om Povel Laxmands Skyldfrihed har vedligeholdt sig hos hans Efterkommere, der uddøde i tredie Led under Frederik II., see vi bl. a. af et Brev, uden Sted og Aarstal, til Kong Frederik II. fra Fru Thale Ulfstand, Enke efter Povel Laxmand til Bosiø Kloster, en Sønnesøn af den uheldige Rigshofmester. Af dette Brev erfares, at denne Konge havde sendt Fru Thales Broder Hack Ulfstand, til hende, for at anmode hende om at udlevere „nogle Breve“, hun havde i sin Værge, „som gielder paa min Sal. Husbondes Farfader, hvor uskyldig han er kommen af Dage, og siden er hans efterladte ufødte Børn (ↄ: Efterkommere) frataget alt det de havde ved samme Dom.“ Af Brevets Indhold, som er skrevet i en noget forvirret og usammenhængende Stiil, kan man vel ikke klart see, hvilken Dom, her menes; men det synes, som man ikke vel kan tænke sig nogen anden, end den Herredagsdom, hvorved Povel Laxmands Gods tildømtes Kronen; skiøndt man ikke indseer, hvorledes den Dom skulde være kommen i Fru Thale Ulfstands Værge, eller hvorledes Kongen kunde behøve at søge den hos hende. De andre Breve, „som gielder paa samme Sag,“ som hun nævner at have udleveret til hendes Broder tilligemed Dommen, og som hun beder Kongen „at ville værdes for Guds Skyld at see igiennem, at E. K. May. kan forfinde den Uskyldiges Leilighed“: kunne maaskee have været de to af Etatsraad Rosenvinge meddeelte svenske Vidnesbyrd, hvis Originaler endnu findes i

Archivet. Saaledes har formodentlig Fru Thale Ulfstand aldrig faaet de udleverede Brevskaber tilbage fra Frederik II., uagtet hendes Broder derom havde meddeelt hende en skriftlig Forsikkring paa Kongens Vegne; og uagtet hun i den her omhandlede Skrivelse indstændigen bønfalder Kongen om at lade hende faae Brevene tilbage, for at hun ikke af sin Familie skal høre ilde for at have givet dem fra sig, og for at hun ikke endogsaa „i Længden (ɔ: i Fremtiden) skulde komme i Trætte derom med hendes egen Børn."

Formodning om at to Personer med Navnet Hans Bogbinder have været samtidige med Christian den Anden.

Ved

E. C. Werlauff.

Christian den Andens lange og skiebnerige Liv deeler sig for os i fire Tidsrum, i hvilke vi lære at kiende ham: som udvalgt Konge og Medregent; som regierende Konge; som afsat og omflakkende Leder af en Hob deels trofaste Venner, deels med hans Efterfølgeres Styrelse misfornøiede Eventyrere; endelig, som opofret en sørgelig og uvirksom Tilværelse, først i et snevert Fængsel, siden i et begrændset Opholdssted. I hvert af disse Tidsrum møder os, med en meer eller mindre betydningsfuld Indgriben i Christians Skiebne, Navnet Hans Bogbinder. Skiøndt nu meer end to Menneskealdere omfatte begge disse Tidsrum, have dog de fleste ældre og nyere Skribenter, uden nøiere Undersøgelse, antaget for afgiort, at Talen til enhver Tid var om en og samme Person [1]). Fors. hvem

[1]) Behrmans Christ. II. Historie. II. S. 9. Samme i Christ. II. Fængselshistorie, S. 14, og i Skand. Litt. Selsk. Skrifter, 1815. S. 264. Molbechs nordiske Tidsskrift. I. S. 441. *Altmeyer*, hist. des relations commerciales & diplomatiques des pays-bas avec le Nord de l'Europe pend. le XVI. siecle (Bruxelles 1840).

det derimod længe har forekommet sandsynligt, at to, med Christian den Anden samtidige Individer af hiint Navn, paa forskiellige Tider maae have staaet i nærmere Forhold til ham, vil her stræbe at bringe denne Formodning til nærmere Vished.

Allerede i Christian den Andens Barndoms eller tidlige Ungdoms Historie optræder en Hans Bogbinder som en mærkelig Personlighed. A. Hvitfeldt beretter nemlig, at Prindsen af sin kongelige Fader blev „overanvordet" en Kannik i Kiøbenhavn ved Navn Hr. Jørgen Hyndtze, fød paa Hindsholm (i Fyen) „udi Disciplin og Lærdom", og tilføier ved denne Leilighed: „Hans Kost og Vaaning var betinget hos en „Dannemand, hede Hans Bogebinder, hvis Hustru hed „Birgitte, fornemme og agte Folk, boendes udi Kiøbenhavn, „udi Hoibrostræde, did gik samme Cannik hver Dag at læse „med hannem ..... Paa det Sidste blev for godt anseet, „han skulde have baade Kost, Lærdom og Disciplin under eet, „hos samme Skolemester (maaskee for Vert og Vertinde var „kiede af hannem) hvilket (hvilke?) for hans Gavns Skyld „saaledes angave for hans Herre Fader, beqvemmeligst at „kunne skikke sig, eller fordi hans Herre Fader Selv saadant „agtede hans Nødtørft at fordre." [2])

Naar Hvitfeldt siger at denne Mand heed Bogbinder, synes derved antydet, at han ikke var det; noget,

---

p. 46. At der maa have existeret to Personer af dette Navn, formodedes af J. Møller, Theologiske Bibliothek, X. S. 331, og af J. C. Berg i Samlinger til det norske Folks og Sprogs Historie, II. S. 235; men uden videre Beviis.

[2]) Hvitfelds Krønike. II. S. 1093; *Svaningii* Hist. Christ. II. p. 13. Henimod Midten af det forrige Aarhundrede existerede endnu i Hoibrostræde et gammelt, med gothisk Bildhuggerarbeide ziret Huus, som „efter Historiens Lydelse" skal have været det Huus, i hvilket Christian som Prinds havde gaaet i Skole; Thura, Hafnia hodierna. p. 189. Men hvad Th. kalder „Historiens Lydelse", skulde vel rettere hede „Sagnet".

som endnu tydeligere fremgaaer af den ældre Forfatters, Svanings Fortælling [3]). Det havde paa den Tid længe været Brug, saavel i Tydskland som i de nordiske Lande, at Enhver, der ei hørte til den laveste Almue, foruden sit Døbenavn, antog et Tilnavn af sit Embede, Haandværk eller Stilling; naar nu Sønnen, Sønnesønnen og øvrige Descendenter tillige adopterede samme Tilnavn, blev dette efterhaanden et Slægtnavn (agnomen in cognomen transiit), og derved dannedes igjen mange udbredte Slægtnavne af Benævnelserne paa forskjellige Haandteringer, f. Ex. Schmidt, Müller, Becker, Schneider og fl. [4]) Da nu i denne Mands Navn, Ordet „kaldes" undertiden forudskikkes Navnet Bogbinder, endog naar han taler i første Person, er der mere Grund til at antage ham for en Søn af en Bogbinder, end for en Bogbinder selv; uagtet det vel lader sig formode, at fleer end een agtbar og dygtig Haandværker i hine Dage har været, ligesom denne Mand, Medlem af Kiøbenhavns Magistrat. [5])

---

[3]) l. c. *Johannes*, cui *ligatura librorum cognomentum* dederat; Prindsens Lærer kaldes paa samme Sted Georgius *cognomento Hinsze*; og om Bogbinders Hustru bemærkes, at hun var ejusdem *cognomenti*. Hos P. A. Munch (Norges, Sverriges og Danmarks Historie. S. 151) kaldes han altsaa urigtigen „en kiøbenhavnsk Bogbinder".

[4]) Wiarda über deutsche Vornamen und Geschlechtsnamen, S. 116. 124.

[5]) Blandt Stadens Borgemestere og Raadmænd i Begyndelsen af det 16de Aarh. forekommer saaledes en Guldsmed, en Brolægger, en Bundtmager og fl. lignende, ei at tale om den navnkundige Ambrosius Bogbinder; hvilke formodentligen Alle have været Professionister, da de nævnes uden videre Tillæg; jvfr. Pontoppidans Origines hafnienses, S. 175. 178. Derimod vare samtidige med H. Bogbinder, en Borgemester Esbern Jepsen „kaldes" Skrivere, og en Raadmand Peter Henrichsen „kaldes" Bundtmager, uden Tvivl ogsaa Tilnavnet; l. c. S. 178. 432. Ogsaa kan bemærkes, at samtidig med H. Bogbinder i A. 1510—11, levede en „Wilhelm Bogbinder", hos hvem Dronn. Christina lod Bøger indbinde, (Molbechs Nord. Tidsskr. I. S. 570); denne har formodentligen været en virkelig Bogbinder.

Denne Mands Fædreland, borgerlige Stilling og enkelte Sider af hans personlige Forhold lære vi nogenlunde at kiende af andre Kilder, og finder deri tillige Bestyrkelse for de nævnte Historikeres Yttringer om hans hæderlige Charakteer og velfortiente Agtelse, saavel hos sin Konge, som hos sine Medborgere. Omstændighederne tillade os nemlig ikke at omtvivle, at Christian II. Pleiefader var den samme Hans Bogbinder, eller Johannes Metzenheim „kaldet" Bogebinder, efter Navnet at dømme, en Tydsker af Fødsel [6]), der i Aarene 1500—2 forekommer som Raadmand, 1503—11 som Borgermester i Kiøbenhavn, og 1504—11 som Kirkeværge og Forstander for St. Nicolai Menighed [7]). Hans Hustrue Birgitte omtales med megen Berømmelse af Svaning [8]); hendes Herkomst kiendes ikke, men da hendes Forældre havde stiftet og funderet et Alter i Nicolai Kirke „med Tillæggelse af Gaarde, Huus, Jord og Grund" [9]) er man berettiget til at ansee dem for velhavende Borgerfolk. Ogsaa Hans Bogbinders Formuesomstændigheder maae have været gode; i det ringeste finde vi, at han besad faste Eiendomme ogsaa uden for Kiøbenhavn [10]); og kun en velhavende Mand vilde

---

6) Maaskee født i Herskabet Meisenheim i Landgrevskabet Hessen-Homburg. I hans Segl findes et Bomærke; af Omskriften kan kun læses ....ohani....Mesenh....

7) Behrmann Christ. II. 2. S. 4—7; jvfr. Pontopp. Orig. hafn. S. 175. 178; Nye danske Magazin, I. S. 185 (hvor Messen Hern er en Trykfeil). 1512 maa han ei længer have været Borgermester, da han i et Doc. af d. A. blot kaldes „Borger i Kiøbenhavn".

8) Hun charakteriseres, som longe alias civitatis mulieres omnes, virtute, fide atqve industria excellens; p. 13. Derfor anbefalede Kongen sin Søn især til hendes Omhu, cujus fidem alias maxime perspectam habuit; p. 14.

9) Behrmann, S. 6. Pontoppidan Orig. S. 158.

10) I et Doc. dat. Mand. efter St. Lucii Dag (5te Marts) 1515 omtales „Hans Bogebinders Bodh" paa Dragør. 1496 synes han at have eiet flere Gaarde og Grunde her i Byen; Pontopp. Orig. Hafn.

vel dengang saa mange borgerlige Bestillinger være blevne betroede. Efter hvad vi saaledes kiende til denne Familie, kan det ikke undre os at finde den, gjennem en lang Række af Aar, i et Forhold til Kongen og Dronningen, som vidner om disses Tillid og Fortrolighed, og som mueligen allerførst har foranlediget, at Kongesønnen blev betroet dens Varetægt og Opdragelse [11]).

Naar Prindsen først er kommen i Hans Bogbinders Huus, vides ikke med Vished; men det maa have været i hans tidlige Barndom [12]), uden Tvivl, strax efterat han første Gang var hyldet som Thronfølger i Danmark, altsaa omtrent i hans syvende Aar [13]). Længe forblev han dog ikke her; da Bogbinders Hustrue, saasnart hun opdagede Prindsens vilde og ustyrlige Charakteer, for at blive fri for alt Ansvar og Uleilighed, skal have formaaet Faderen selv til at giøre den omtalte Forandring [14]); men, saa kort Christians Ophold i dette Huus end var, blev Forholdet til denne Familie dog ikke uden

---

p. 485. Mærkelig er Skrivemaaden i Documenter og hos Hvitfeldt: Bogebinder for Bogbinder; uden Tvivl af den gammel Gen. Plur. *bóka*, der i Islandsken forekommer i flere Composita; s. Haldorsens Lexicon.

[11]) Et saadant Forhold synes at have fundet Sted omtrent i 20 Aar eller i Aarene 1487—1506, da disse Ægtefolk findes at have udført adskillige Commissioner for Kongen og Dronningen, ligesom ogsaa Kongen selv tog Bad i deres Huus m. m. Molbechs Udtog af Kong Hanses og Dronning Christines Regnskabsbøger i Nordisk Tidsskrift, I. S. 441. 450. 569.

[12]) Ifølge Svaning p. 13 skeete det, da han var bleven saa stor, at han, for sin Alders Skyld, kunde seile til Kiøbenhavn; jvfr. Behrmann. I. S. 64.

[13]) Hans første Hylding af D. N. R. skal være foregaaet i Lund den 22de Sept. 1487 (Hvitfeld S. 991); hvilken Hylding den roeskildske Bisp N. Skave, for sit Vedkommende, gientog i Kiøbenhavn 1489 (S. 1005). Det er formodentligen en Trykfeil, naar Hvitfeld S. 1094 nævner 1488, „da han var 7 Aar gammel", som Hyldingsaaret.

[14]) Svaning S. 14.

Indskydelse paa hans Fremtids Skiebne; ligesom det heller ikke er usandsynligt, at det Indtryk som borgerlig Velstand og et patriarkalsk Liv dengang mueligen haver frembragt hos Barnet, i en modnere Alder ogsaa kan have bidraget til at vække den virksomme Interesse for Borgerstanden, som udgiorde een af denne Konges Hovedfortienester.

Af det Foregaaende kan sluttes, at Hans Bogbinder har levet endnu i Aaret 1515; men da hans Hustrues „Birgitte Bogbinders Huus" i Nærheden af Nicolai Kirke omtales ved A. 1520 [15]), maa han i dette Qvinqvennium formodes at være død. Den Hans Bogbinder, der 1523 fulgte med Christian II. ud af Riget, tiente ham som Secretair [16]), og i en lang Række af Aar viste sig som en trofast Deeltager i Christians og hans Slægts Anliggender, har, uden Tvivl, været en Søn eller Brodersøn af Kongens fordums Pleiefader. At denne Hans Bogbinder maa have været ung da han forlod sit Fædreland, kan formeentligen sluttes af et Brev til ham (Joanni Bibliopego Dano) fra Erasmus af Rotterdam (Basel, den 7de October 1527), skrevet i en venskabelig og spøgende Tone, hvoraf tillige erfares, at han dengang for ikke længe siden havde været i Basel og nyeligen var bleven gift [17]).

---

15) Suhms Samlinger til D. Hist. II. 1 H. S. 194.

16) Hvitfeld S. 1249. I den, tildeels vidtløftigere Fortegnelse paa dem, der i længere eller kortere Tid havde deelt Skiebne med Christian II. i hans Landsflygtighed, som Gram har bevaret (Heinzes Overs. af Vid. S. Hist. Afh. VI. S. 330), savnes Hans Bogbinder. Begge Fortegnelser kunne for øvrigt suppleres, og Grams Oplysninger berigtiges og forøges af det, der hidtil er bleven bekiendt af Christian den Andens, fra Bayern her til Norden sendte diplomatiske Efterladenskab; langt mere tør vel med Tiden ventes.

17) *Erasmi Rot.* Opera ed. Lugd. Bat. Tom. III. p. 1. Ep. 898, col. 1018: „Vides Homerum esse vatem minime vanum. Si fluctus & *matrimonium* sunt sibi prospera, est quod vehementer gaudeam." Efter Adskilligt om en anden uvedkommende Person, skriver han:

Den korte Hentydning til sidstnævnte Omstændighed oplyses leilighedsviis af vor i sin Tid beromte Theolog N. Hemmingsen, som, fodt 1513, muciligen kan have kiendt den yngre Bogbinder personlig, og i eet af sine Skrifter har bevaret den Anecdote, at Bogbinders Velynder Erasmus engang, for Spog, bad ham opslaae Homers Iliade og nævne ham det Vers han traf paa; hvorefter Erasmus spaaede, at han vilde komme til at ægte en rig men ond Kone, fra hvem han igien vilde blive nodt til at skille sig; hvilket ogsaa indtraf [18]). At han maa have havt lærd Dannelse, synes at fremgaae saavel af den store Rotterdammers Yndest for ham og af deres latinske Brevverling, som tillige af den Mester-(Magister-) Titel, der undertiden er bleven ham tillagt [19]). Saaledes skriver

»a Christierno δῶρον δωρεὰν exspectavi, imo nihil exspectabam. — — — Nite huc propere abripuisses etc.« Er. kiendte Kongen allerede fra dennes tidligere Ophold i Brügge 1521 paa hans Reise til Keiseren, blev modtaget af ham med megen Udmærkelse, og har i et Brev efterladt sig en mærkelig Yttring om Christians Reformationsplaner (Gram i Heinzes Overs. III. S. 232). I hans *Colloqvia* (Puerpera, *Opp.* I. Col. 766) kaldes den landflygtige Konge pius evangelii fautor. At derfor Forholdet mellem Kongen og Erasmus er aldeles urigtigt fremstilt i dennes Levnet af Burigny, er ogsaa indseet af Henke i Anm. til den tydske Oversættelse, I. S. 275.

[18]) Den hele Fortælling, som forekommer i et sieldent og lidet kiendt Skrift (*Nic. Hemmingii* admonitio de superstitionibus magicis vitandis, Hafn. 1575, fol. d. 3.), kan vel fortiene her at meddeles fuldstændig: „Erasmus Roterodamus, cui multum familiaris fuit *Johannes Bibliopegus* natione *Danus*, qui exulabat cum *Christierno* II. olim *Rege Daniæ*, semel ioco jussit, ut *Bibliopegus* cultro aperiret librum Iliados Homeris, et indicaret quotum versum lateris dextri eligeret. *Bibliopegus* Erasmo optemperat: librum cultro aperit; nominat quotum versum eligat. Quo facto Er. ioco prædixit *Bibliopegum* prædivitem uxorem ducturum, sed malam, quam tandem propter improbitatem esset deserturus. Huic prædictioni eventus tristissimus respondit." I det ovenanforte Brev af Erasmus alluderes ogsaa til en Spaadom af Homers Iliade.

[19]) Han var da ikke den eneste danske Lærde, hvis Tilnavn horte til samme Klasse; den forste Bibliothekar ved det Kongl. Bibliothek, der kiendes,

nemlig den forhenværende malmøeske Borgermester, Christian den Andens troe hengivne Hans Mikkelsen, til Kongen, i et Brev, dat. Lier (i nuværende Antwerpen) den 28de October 1527: „Keriste nadige Herre, jeg beder ödmögeligen „och fuldkommeligen rader Eders Nade at E. N. intet Bud„stab viil sende til Noger vti Danmarck, paa thet at Eders „Nadis Venner ey skulle komme om Halssen. Jeg fröckter stor„ligen at Mester Hans Bogebinder haffuer obenbarit for „Jørgen Mönther ald then Dell som E. N. haffuer handlet „met hannom, oc hand sident sodant for Her Tyge (Krabbe) „formeldit haffuer. Mester Hans haffuer aldrig budet Hen„ric van Lyt eller mig it Ordt till om then Del E. N. gaff „hannem i Befall, entock Henric van Lyt viste vell at han „bleff afferdiget i E. N. Befall, och haffuer toch sydhen scriffuet „Henric III Breff til, men icke en Bogstaff om E. N. eller „til meg vti noger Vnderuisting, och i thet haffuer ieg hannum „storligen mystenckt til all then Oprøre som nw er skeet i „Malmø." [20]) Af dette Brev, skrevet faa Uger efter hiint af Erasmus, seer man, at Bogbinder dengang nyligen maa have røgtet et eller andet Ærinde hos Christians Partie i Danmark, hvorved han dog mistænktes for ikke at have iagttaget den fornødne Forsigtighed og Conduite. At Deeltagerne i Kongens Landflygtighed ei altid levede i den bedste Forstaaelse, eller handlede med fuldkommen Enighed og Overeensstemmelse, lader sig desuden af flere Kiendsgierninger slutte.

I de følgende fem Aar tie de bekiendte Kilder aldeles om denne Hans Bogbinder. Han forekommer først igien

---

i Midten af det 16de Aarhundrede, heed Hans Guldsmed; i Slutningen af samme Aarhundrede var her en Professor Hans Rasmussen Skomager.

[20]) *Christiern IIs Arkiv I.* **Handlingar rör. Sev. Norby, utg. af N. I. Ekdahl, 3die Afd. S. 1191.**

paa det norske Tog, der afgiorde Christians Skiebne. Her modtog han den 25. Jun. 1532 (altsaa i de samme Dage da Capitulationen sluttedes), for Kongen, af Erkebisp Olaf 3188 Lod Sølv, deels udbredte af de nordenfieldske Kirker, deels af den nordenfieldske Landehielp og Skat [21]). Siden overbragte han til Kong Frederik I. et Brev fra dennes ulykkelige Brodersøn, dat. Marstrand 21. Jul. [22]) Formodentlig maa han, efter Christians Fængsling, ligesom Flere af dennes Medfølgere, have faaet Befaling at forlade Riget og drage til Tydskland [23]). Nu forsvinder han aldeles af Historien i fulde ti Aar, og optræder ikke paa nye, før i Aaret 1543, da han, tilligemed nogle svenske Emigranter, viste sig som en virksom og ivrig Underhandler mellem Pfalsgrev Friderich og Insurgenthøvdingen Niels Dacke i Sverrige [24]). Tilsidst, da Insurrectionen, ved Dackes Fald eller Forsvinden, havde tabt sin Leder, og de omtalte Forbundne forgieves havde søgt paa en sikker Maade at befordre nogle vigtige Brevskaber, især fra Keiseren og Pfalsgreven, over til Sverrige, hvorved man haabede at sætte nyt Liv i det næsten oploste Parti, besluttede tilsidst Hans Bogbinder selv at paatage sig det farlige Hverv, at overbringe disse Breve. Om Udfaldet af dette Foretagende beretter Hovedkilden, Hvitfeldts Krønike følgende: „Med disse Brevskaber afferdigede Sendebudene (Keiserens og „Pfalsgrevens) og Hertug Albert (af Meklenborg) Hans

---

21) „Breve til Oplysning af Norges Historie i Aaret 1532", i Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie. II. S. 235.

22) Behrmanns Christ. II. Fængsels og Befrielseshistorie S. 14.

23) Sammest. S. 19.

24) Hvitfeldt II. S. 1524 (hvor han urigtigen omtales som svensk Emigrant; jvfr. O. Celsius Gustaf I. Hist. II. S. 222) 1531; Krags Christian III. I. S. 260; Behrmann om Pfalsgrev Friderichs og andre tydske Fyrsters Forsøg paa at understøtte N. Dacke, 1543; Skandin. Litt. S. Skrifter, 1815. S. 264, 268. 272.

„Bogbinder, at drage til Sverrige, men der han kom hid, „da var Dacke ihielskudt, og en Part af de andre Hoveder for „dennem aflivet, og Almuen var forløben — — og veed ikke „heller rettere, end at fornævnte Hans Bogbinder blev „paagreben med samme Brev og siden aflivet" [25]. Forholdt dette sig virkelig saaledes, vilde man see sig nødt til at antage endnu en tredie Hans Bogbinder; men da Hvitfeldt, efter hans egen Yttring, ei har været aldeles vis i sin Sag, med Hensyn til den Omtaltes Henrettelse, og da andre Efterretninger deels forbigaae denne Omstændighed, deels afvige i Enkeltheder [26]), tør man vel formode, at han maa være undkommet og syv Aar senere have faaet Amnestie. Der haves nemlig et Kongebrev, dat. Kiøbenhavn, Mandag næst efter St. Dionysii Dag (13. October) 1550, hvorved Christian III. under og giver „denne Brevviser Os Elskelige Mester Hans „Bogbinder fri og sikker Leide at give sig hid ind i vort „Rige Danmark til Os, at forhandle sin Sag og siden tilbage „igien fra Os i sit fri Behold, dog saa at han imidlertid skal

---

25) Hvitfeldt S. 1532.

26) E. Jøransen Tegel Gustaf I. Historia II. S. 186—87, fortæller, at Hertug Albert af Meklenborg og de svenske Emigranter sendte med en Skude to Brevdragere ind i Sverrig med Breve til N. Dacke, hvilken Skude blev optagen af K. Gustavs Udliggere ved den sydlige Kant af Øeland og de to Brevdragere med Brevene opsendte til Kongen; H. Bogbinder nævnes her aldeles ikke. Celsius II. S. 264 lader derimod Keiseren og Pfalsgreven sende to Bedragere (Brevdragere?) paa forskiellige Veie til Sverrig; den som skulde tage Veien giennem Norge blev opsnappet af danske Krydsere; (den Anden) Johan Bogbinder blev optagen af de Svenske under Øeland. Gram (Heinzes Abhandl. VI. S. 334) antager, at H. B. skulde være greben og henrettet i Sverrig; Hvitfeldt S. 1532, som citeres, nævner vel ikke udtrykkeligen hvor det skulde være skeet; men dette synes dog at være Meningen. Naar derfor Behrmann anf. St. S. 276 skriver, at han blev opbragt af K. Christians Krigsskibe, ført til Kiøbenhavn, og „ifølge Hvitfeldt" der halshuggen, da giver denne Forfatter, i det ringeste, ingen Hiemmel herfor.

„holde sig leideligen [27]) og ikke skal handle noget hemmeligen „eller aabenbare, som kan være Os eller vore Riger og Lande „besværligt eller skadeligt udi noger Maade. Thi forbyde Vi „alle ihvo det helst ere eller kunde være, særdeles Vore Fogeder, „Embedsmænd og alle andre, for" Mester Hans Bogbinder „her imod samme Vor fri feylig sikker og christelig Leide, efter„som forskrevet staaer, at lade hindre eller giøre Forfang i nogen „Maade, under Vor Hyldest og Naade" [28]). Uden Tvivl maa han saaledes have forhandlet sin Sag, at han derefter har erholdt fuldkommen Benaadning; saafremt nemlig denne Hans Bogbinder, der under sit Ophold i Udlandet, mueligen kan have havt Anledning til at lægge sig efter Bogtrykkerkunsten, har været identisk med den danske Mand af samme Navn, der kort efter blev kaldet til Rusland, for der at lede de første typographiske Forsøg.

Hvitfeldts, ei ganske paalidelige, Beretning herom, ved A. 1550, lyder saaledes: „Grotførsten af Moskau havde skrevet „herind med de, som seilede paa Narven, og var begierendes, „hannem maatte adskillige Haandværksfolk tilsendes, vilde og „have et Trykkeri der ind udi Landet, hvorom En, ved Navn „Hans Bogebinder udi Kiøbenhavn havde giort hannem „Anviisning. Men her var ikke mange, som havde Lyst til at „drage til det barbariske Folk. Hans Bogebinder angav „(opgav?) og sit Forsæt med fornævnte Trykkeri." [29]) At Hans Bogbinder virkeligen i dette Ærinde maa være dragen til Rusland, som Hvitfeldt og Krag synes at omtvivle, skiøndt

---

27) Formodentlig efter „Leidebrevet"; Ordet findes ikke i Vidensk. Selsk. Ordbog.

28) Tegnelser for alle Lande; jfr. Pontoppidan Annales ecclesiastici III. S. 309.

29) Hvitfeldt II. S. 1546; Krags Christian III. I. S. 344: Dennes Fortælling falder, som sædvanlig, noget i det Brede, men er i det væsentlige den samme som Hvitfeldts.

ikke 1550, men 1552, beviser det Brev, hvormed Christian III. sendte ham til Czaren, i hvilket han ikke kaldes Hans Bogbinder, men, mærkeligt nok, med den første Hans Bogbinders Fødestedsnavn, Hans Missenheim (dilectus famulus ac subditus noster *Johannes Missenheim*), og hvori meldes, at han overbragte Biblen med to andre Bøger (maaskee derblandt den danske Bibeloversættelse af 1550), hvilke Bøger, naar de vare oversatte paa Russisk, han kunde besørge aftrykte i flere tusinde Exemplarer (idem noster famulus eosdem libros, vestrate lingua versos, ad multa exemplarium millia excudi curet). Dernæst bad Kongen, at han maatte stædes til Audiens, og naar man var bleven enig om Honoraret (ubi de pretio inter vos convenerit), snarest muligen faae Tilladelse at vende tilbage med et gunstigt Svar [30]). Det synes næsten at have været Kongens Mening, at Bogbinder skulde udføre Trykningsarbeidet her hjemme; men at han imidlertid, da Saadant ei let var tænkeligt, i længere Tid maa være forbleven i Rusland, fremgaaer af det, den russiske Historie beretter om Bogtrykkeriets første Skiebne i dette Rige, og om hvad der i denne Henseende skyldes vor Landsmands Virksomhed, hvilket igien, for en Deel, kan oplyses og berigtiges af vore egne Kilder.

Allerede 1551 paa et Synodalmøde i Moskau havde Ruslands første Reformator, Iwan Wasiljewitsch II. ført Klage over Bogafskrivningens stedse tiltagende Slethed, og 1553 besluttede han derfor at anlægge et Bogtrykkeri i Moskau, (efterat han, som ovenanført, 1552 havde indkaldt vor Bogbinder). Imidlertid havde dette Anlæg kun en maadelig Fremgang, tildeels fordi saavel Arbeiderne, som Materialierne, for største Deel maatte skaffes fra Udlandet. Først efter fulde 10

30) J. Møllers theologiske Bibliothek X. S. 329.

Marts Forløb eller i A. 1564 udkom fra dette Bogtrykkeri den første trykte Bog. Dens Titel, som tillige giver Oplysning om Deeltagerne i dette Arbeide, lyder oversat, i det Væsentlige, saaledes:

"Apostelen, d. e. Apostlernes Gierninger og Sen„delser (Epistler?) oversat efter den græske Oversættelse „af de 70 med guddommelig Viisdom begavede Fortol„kere, trykt efter Befaling af Czaren Iwan Wasil„iewitsch den Skrækkelige og med Velsignelse af den „moskauske Metropolit Makaria, under Opsigt af Bog„trykkermesteren Dansken Hans, af Iwan Fedoroff „(Diacon ved St. Nicolai-Kirken i Kreml) og Peter „Timofejew (Mstislawez) i Moskwa; (begyndt) „A. 7070 (1563) d. 19de April, (endt) 1564 d. 1ste „Marts."

Denne Bog, som er trykt i lille Folio, paa Hollandsk Papiir, med temmelig rene Typer og farvede Initialer, hører naturligviis blandt de største literariske Sieldenheder [31]).

---

31) Det fuldstændigste herom forekommer i Fortalen til Sopikoffs russiske Bibliographie (I—V. Petersborg 1813—21), hvoraf en Oversættelse velvilligen er mig meddeelt af Volontairen ved det store Kongl. Bibliothek, Stud. Philipsen. Noget herom findes ogsaa i Ph. Strahls Gelehrtes Rusland (Leipzig 1828) S. 144—46, hvor der siges at Bogen tryktes „unter der Oberleitung des Dänen Hans, aus Copenhagen gebürtig." Naar le Comte de *Caveau*, Description de Moscau I. (Moscou 1835) p. 182, omtaler „la direction de *Hans Bogbinder*, que le roi de Dannemarc Christian III. avoit envoyé au Zsar", skulde man næsten troe, at Forf. maa have kiendt noget til Hvitfeldts Beretning eller til det anførte Brev af Christian III., da hint danske Tilnavn neppe forekommer i nogen russisk Kilde. Det er mærkeligt, at Karamsin (Gesch. Ruslands, VIII. S. 89) nævner de to russiske Bogtrykkere uden at omtale deres danske Læremester; ogsaa udtrykker han sig, som om der i Rusland vare giorte tidligere, men slet lykkede Forsøg paa at trykke Bøger.

Det hele Foretagende standsede igien for en Tidlang, da Roskolnikerne (Schismatikerne) og Bogafskriverne fik Bogtrykkerne erklærede for Kiettere og Troldmænd, og nødte dem til at forlade Moskau. Fedoroff og Timofejew droge til Polen, hvor de i Aarene 1573—80 trykkede Bøger i Lemberg, Wilna, Ostrog og fl. St. Da Bogbinder ikke nævnes ved denne Leilighed, har han neppe fulgt med sine Disciple; formodentlig har han søgt tilbage til Fædrelandet. Dog sildigere forekommer hans Navn hverken i Rusland eller i Danmark; det her meddelte er Alt, hvad bekiendte og tilgiængelige Kilder have efterladt Os om denne, ved sin Troskab mod en ulykkelig Konge, ved et bevæget Liv og endelig ved sin Medvirkning til den i Culturens Historie vigtigste Opfindelses første Tilegnelse af et stort og mægtigt Rige, mærkelige Mand.

Blandede historiske Noticer og literaire Efterretninger.

1.

Noget om Christiern Pedersen.

Om denne vor ældste egentlige Forfatter og Literator have vi, ligesom om saamange af vore ældre og nyere navnkundige Mænd, kun yderst magre og ufuldstændige personlige og biographiske Efterretninger. Hans Fødested og Fødselstid kiendes ei engang med Vished; og man har længe ogsaa været usikker om hans Dødsaar og sidste Opholdssted og Stilling; skiøndt Nogle berettede, at han var død omtrent 1554 som luthersk Landsbypræst i Kirke-Helsinge i Siælland; af hvilket sidste Navn der gives meer end een Kirkeby i Siælland; (jvf. Olivarii Vita P. Eliæ. p. 93.) Andre derimod (f. Ex. Hvitfeldt II. 1548) havde den rigtigere Beretning, at han var død hos sin Slægt i *Helsinge* 1554. (jvf. D. Mag. I. S. 45.) Ved Benyttelsen af de gamle Tingbøger fra det 16de Aarhundrede, der bevares i *Helsingørs* Raadstue-Archiv, har Hr. Justitsraad P. B. *Jacobsen* været i Stand til at bringe historisk Vished i de sidstnævnte Omstændigheder, og efter hans Uddrag af disse samtidige Kilder kan Følgende meddeles. — Christiern Pedersen har tilbragt sin sidste Levetid (maaskee 10 Aar) i Helsinge, Holbo Herred, hos Præsten *Peder Andersen*, der var af hans Slægt. At hans Kaar paa den Tid have været temmelig ringe, synes tydeligt nok; dog sees, at han ikke har været ganske uden Eiendom. I Aaret 1551, og de to nærmest følgende Aar, mødte »*Mester Christiern Pedersen, Cannik i Lund*«, flere Gange paa Helsingørs Byting, i Anledning af et Huus i denne Stad, der tilhørte en vis Hans Hofmand sammesteds, men hvori Christiern Pedersen havde Pant, og fordrede Eiendomsskiøde paa Huset, da han ikke kunde faae Gielden betalt. Endnu i Begyndelsen af 1553 mødte han selv flere Gange paa Tinget; men længere hen i samme Aar paa hans Vegne hans *Svoger* (ɔ: Svigersøn) *Bastian Hülsebrock*, Borger i Malmøe, hvor Christiern Pedersen har boet under og efter Grevens Feide, og 1532—34 ladet Bøger *trykke i sit* eget Bogtrykkeri, som han fra *Antwerpen* havde ført med sig. [See mine »Bidrag *til* en Historie og Sprogskildring af de danske Bibel-

oversættelser i det XVI. Aarhundrede«, p. 44.] Den 12te Marts 1554 omtales Mester Christiern som »salig«; og hans af Magn. Matthiæ angivne Dødsdag, den 16. Jan. 1654, kan saaledes vel antages som rigtig. Imidlertid vedvarede bemeldte Sag, og flere andre, der vedkom Christiern Pedersens Midler, endnu i nogle Aar derefter ved Bytinget i Helsinger. Saaledes havde Borgmesteren Sander Leyel, (som det synes paa en »Povel Mynsters« Vegne) paa Grund af to, i sin Tid af Chr. Pedersen udstedte Breve (formodentlig Gieldsbreve) ladet giøre »Besætning« (ɔ: Arrest, Forbud) imod bemeldte Bastian i Malme. En Lauritz Hofmand, der var Chr. Pedersen 163 Daler skyldig, negtede at betale Bastian denne Gield, paa Grund af et Krav, han giorde paa nogle Bøndergaarde i »Syding« Herred (Siødinge, Giønge Herred, i Skaane), i Følge en Haandskrift, som Chr. Pedersen skulde have givet ham. Præsten i Helsinge, »Hr. Peder Andersen« (der etsteds nævnes som hans »Frænde«, og længere hen omtales som Provst) fremkom for Retten med en Fordring i hans Bo paa 100 Daler, for Mester Christierns »Underhold med Mad, Øl og Seng i 10 Aar«, og støttede sig derhos paa en Haandskrift, som, med Chr. Pedersens Minde, da denne »formedelst sin Skrøbelighed ikke kunde skrive selv paa den Tid«, skulde være affattet og nedskrevet af en anden Person. Biskoppen, P. Palladius, tog sig endeel af Hr. Peder Andersen i denne Sag, og mødte selv eengang tilligemed ham paa Helsingørs Byting. — Endelig, hvad der slaaer ind i Literaturhistorien, lod Herluf Trolle, Embedsmand paa Krogen, tiltale Bastian Hülsebrock, fordi denne havde, hos Præsten Peder Andersen, ladet afhente sin Svigerfader Mester Christierns Bøger, som H. Trolle i Kongens Navn havde lagt Beslag paa, »Riget til Bedste.« Bastian vidste i den Henseende ikke at undskylde sig; og hvor slet en Medfart Bøgerne havde lidt, sees af Hr. Peder Andersens Forklaring: at Bastians Dreng, (Tienestekarl) som hentede Bøgerne i Helsinge og førte dem til Kiøbenhavn, »samme Tid skar af **Danmarks Kronike** først foran udi 6 eller 7 Sexterner (Læg Papir), item midt udi 5 eller 6, og bag udi Bogen 7 eller 8 Sexterner«; (det har saaledes været et anseeligt Bind.) — Denne sidste Sag, saavelsom den med Sander Leyel, omtales ikke senere i Tingbøgerne; men de andre vedvarede endnu i lang Tid, og saaledes, at i det mindste den med Lauritz Hofmand vendte sig til Bastians Fordeel. At Chr. Pedersen havde oversat Spangenbergs tydske Postill, sees af et Privilegium paa 5 Aar, som Christian III. 1555 gav Svigersønnen »Bastian Hilzebroch« i Malmøe, der vilde lade denne oversatte Postill trykke. (Cancellie-Registr. VI. 497.)

2.

En Codex af Saxo i Sverrige i det 17de Aarhundrede.

Bibliothekaren, Prof. J. H. Schrøder, har i et Møde af det Kongel. svenske „Vitterhets, Histor. och Antiquitets Academie", i Januar 1840, oplyst den hidtil neppe bekiendte Omstændighed, at endnu saa sildigt, som i Midten af det 17de Aarhundrede, har et Haandskrift af Saxo Grammaticus ei allene været i Behold i Sverrige; men endog bevaret i en offentlig Samling. I den herom meddeelte Underretning giør Prof. Schrøder bl. a. opmærksom paa, at den yderlige Sieldenhed af Codices af Saxo allerede i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, som er oplyst af Chr. Pedersen i Fortalen til hans Udgave af 1514, bestyrkes derved, at man i intet af de Lundske Erkebiskoppers og Kannikers Testamenter, lige fra Erkebisp Absalons af Aar 1201 (ikke „1207") indtil E. B. Birgers af 1519, hvor dog af og til Haandskrifter forekomme, finder nogen Saxo. Til et af de svenske Klosterbibliotheker mener han, at den Codex maa have reddet sig, som den ivrige Antiquar, Sognepræsten til Fresta og Hammarby i Upsala Stift, Martin Aschaneus, eiede, og som ved hans Død i Aaret 1641, „paa Kongelig Befaling indforbredes til Rigets Archiv." I bemeldte Aar er af Rigsantiquaren Jon Håkanson Frese en Fortegnelse forfattet over de Bøger, som han, efter Formynder-Regieringens Befaling, „havde annammet af sal. Hr. Mart. Aschanei, fordum Antiquarii, efterladte Enke, til at forvares i Rigsens Archivo." Her forekommer, iblandt andre Haandskrifter „med gammel Still paa Pergament", tilligemed Sko Klosters Hymnale, Chronica Bedæ, Chronica Cornelii de bellis Troianorum, o. s. v. ogsaa „*Chronica Saxonis*, veteri Stylo romano." Det ubehageligste ved denne Efterretning er, at der vel, iblandt det forrige Antiquitets-Collegii Haandskrifter paa det Kongl. Bibliothek i Stockholm, endnu forefindes nogle af Aschanei Haandskrifter; men en Codex af Saxo søger man blandt dem forgieves.

Rosenvinges Danske Domboger.

„De gamle **Herredagsdomme** og **Landstingsdomme** ere vigtige Kilder for den danske Retshistorie, og indeholde ikke mindre vigtige Oplysninger til Landets og Folkets Historie i Almindelighed og Personalhistorie

i Særdeleshed. Ikkedestomindre er denne rige Kilde hidtil lidet benyttet, fordi det kun er et meget ringe Antal af disse Domme, der er blevet trykt." Med disse Yttringer, som Enhver, der er bekiendt med den danske Historie og dens Literatur, vil stadfæste, begynder Forordet til en i Slutningen af 1841 trykt „Pröve af et Udvalg af gamle danske Herredags- og Landstings-Domme", (12 Sider i Quart) hvorved Hr. Etatsraad og Prof. J. L. Kolderup-Rosenvinge bebuder et Foretagende af høi Interesse for Danmarks udvortes Stats- og Retshistorie i Slutningen af det 15de, men særdeles i det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede: Udgivelsen af de vigtigste, hidtil utrykte danske Herredags- og Landstings-domme, fra bemeldte Tidsrum. Som bekiendt har man (fornemmelig blandt det store Kongelige Bibliotheks Haandskrifter) endeel saakaldte **Dombøger**, for det meste fra det 16de, eller Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, der indeholde et Udvalg af vigtigere Herredagsdomme, som man i den Tid til privat Brug har ladet samle og afskrive, og det saaledes, at for en stor Deel de samme Domme forekomme gientagne i de forskiellige Haandskrifter, dog ikke uden nogen Afvigelse i disses Indhold, og i Antallet af de optagne Domme. Desuden bevares endnu i Høieste-Rets Archiv endeel af de saakaldte „Rigens Dombøger", der indeholde samlede og authentiske Afskrifter af udstedte Herredagsdomme; men uden Tvivl dog ogsaa kun et Udvalg af den store Mængde af saadanne Domme, der aarligen afsagdes. Disse vigtige Dombøger naae i Tiden op til 1540. Foruden dem, har Udgiveren siden den ovenfor anførte „Prøve" udkom, erholdt til Brug de gamle Dombøger fra Viborg Landsting (fra 1608 af), der endnu haves i Behold ved Jyllands Lands-Overret; og han vil uden Tvivl, ligesom disse, ogsaa benytte Siællandsfars Landstings ældre Dombøger, hvis saadanne ere bevarede. En ikke mindre rig og fortrinlig vigtig Kilde er den Samling af originale **Dom-Breve**, udstedte ved Herredagene, som giemmes i det Kongl. Geh. Archiv, og hvis Benyttelse ligeledes er en Udvidelse og Berigelse af Etatsraad Rosenvinges Forehavende, som Prøvens Forord ikke omtaler. Denne meddeler i øvrigt 3 Domme, 1490, 1558 og 1584, angaaende Retsmaterierne om Dommes Execution, Landsforræderi og Eiendoms Afhændelse, saaledes aftrykte efter forskiellige Kilder, og oplyste ved Anmærkninger m. m., som Værkets Indretning og ydre Form er paatænkt at skulle blive. Hermed vil dog skee den væsentlige Forandring, at i Stedet for at de i Samlingen optagne Domme, i Følge Forerindringen, skulde „ordnes under visse Afdelinger med Hensyn til de i dem behandlede Retsmaterier, saasom Arv, Drab, Sandemænd, Ægteskab," o. s. v., men i enhver saadan Afdeling i chronologisk Orden: agter Udgiveren nu i Værket selv at indføre Dommene i uafbrudt chronologisk Følge. Uden Tvivl er ogsaa denne Fremgangsmaade den rigtigste; da den ikke allene letter Bogens Brug i

historiske Henseen; men derved ogsaa i mange Tilfælde undgaaes den Mislighed, at een og samme Dom kan angaae flere Retsgienstande, og indeholde Retssætninger, der vilde komme til at høre under meer end een Rubrik. Et retsvidenskabeligt Register over Dommene, ordnede under visse Hoved-Rubriker, ligesom et mere specielt alphabetisk Register over deres Indhold, vil med mere Nytte træde i Stedet for Dommenes Aftrykning under visse Classer og efter Materierne. Det maa høiligen interessere enhver Elsker af fædrelandsk Historieforskning og dansk Retsstudium, at Trykningen af dette vigtige Værk alt er begyndt, og vil fortsættes under Arbeidets fremskridende Udførelse.

4.

Et efterladt historisk Arbeide af F. H. Jahn.

Iblandt de Udarbeidelser, Samlinger og Optegnelser af historisk Indhold, som den 1828 i en Alder af ikke fuldt 40 Aar, ved Følgerne af overdrevne Anstrengelser i literaire Arbeider bortrykkede Capitain F. H. Jahn efterlod sig, er et Manuskript af betydeligt Omfang, under Titel af: „Danmarks politisk-militaire Historie, fra Sigurd Snogøie til Valdemar Atterdags Tid.“ Det har været lagt til Grund for de offentlige Foredrag, Forfatteren, efter høisalig Kong Frederik den Siettes Befaling, holdt for Garnisonens Officerer over den danske Krigshistorie; men Formen er i det Hele mere som et til Trykken bestemt Manuskript, end som et Udkast til Forelæsninger. Den Afdødes Søn, Lieutenant Jahn, der allerede ved et militairhistorisk Arbeide har lagt for Dagen, at han søger at træde i sin fortiente Faders Spor, agter, efter Raadførelse med et Par af dennes sagkyndige Venner, at udgive dette Haandskrift, i det Hele næste uforandret, men med Tilføielser af enkelte Anmærkninger, hvortil nyere historiske Undersøgelser kunne give Anledning. Dette Jahnske efterladte Arbeide, der vil kunne danne et Slags Forberedelse til Forfatterens Politisk-militaire Historie af Unionstiden indtil Kong Hanses Død, vil udkomme i samme Format som denne, i Hefter paa 4—6 Ark, og er beregnet at ville udgiøre henved 60 Ark.

5.

En geographisk Rettelse.

(Indsendt af Hr. Pastor J. F. Fenger i Liunge).

„I historisk Tidsskrift III. 1 H. S. 154 Note 2 siges efter en af Hr. Begtrup meddeelt Oplysning, at kun een Landsby af Navnet Næsby findes i Siælland. Dette er urigtigt; thi Undertegnede kiender 3 siællandske Landsbyer af dette Navn, nemlig, foruden det **Næsby** som ligger i Tybierg Herred (ved Aaen), et **Næsby** ved Skoven i Sorbrup Sogn, Slagelse Herred, og et **Næsby** ved Stranden i Stillinge Sogn. De findes alle tre paa de siællandske Amtskort."

J. F. Fenger.

6.

Opdagede Fragmenter af et hedensk-tydsk Digt.

Den ved sine Arbeider i den historiske Forskning, særdeles for den Pertz'iske Udgave af den tydske Histories Kilde-Skrifter, længe bekiendte Historiker Dr. G. Waitz, Medlem af vort Selskab, (nu Professor ved Universitetet i Kiel) har forøget sine tidligere heldige Opdagelser af skiulte Brudstykker og Codices fra Middelalderen, med et nyt, ikke mindre interessant Fund. I den rige Manuskriptsamling, tilhørende Domcapitlets Bibliothek i Merseburg, har Hr. Prof. Waitz i et latinsk Haandskrift, (No. 58, 92 Pergamentblade i Quart) midt iblandt Stykker af Kirkefædre, skrevne af forskiellige Hænder og til meget forskiellig Tid, opdaget et Fragment af to forskiellige gammeltydske Digte, tilsammen tolv Linier. Deres Mærkværdighed, foruden en høi Alder, er fornemmelig de afgiort hedenske mythologiske Navne, som deri forekomme; nemlig, foruden 5 mere eller mindre dunkle eller ubekiendte: *Wodan* og *Baldere* („*Balderes Volo*" ɔ: Balders Fole.) Desuden synes at forekomme Freia (Fruà) og *Fulla* eller *Fylla* (Follà), der i den nordiske Mythologie beskrives som Gudinden Frigg's fortrolige Terne (Æskemø); ligesom ogsaa det tydske mythiske Væsen *Sunna* (Sol), som J. Grimm først i sin tydske Mythologie har fremhævet. Indholdet af det ene Fragment er ikke uinteressant. Odin og Balder fore til Skoven (vuoron zi holza); da blev Foden paa Balders Fole forvredet (birenkit); ved Tryllesang af Fruà og Volla, Sinthgund og Sunna, og af Wodan selv, „som bedst han kunde" („so he wola conda") blev Foden helbredet, eller sat i Led, „Been til Been, Blod til Blod, Lem til Lemmer, som om de vare limede":

Ben zi Bena, Bluot zi Bluoda,
Lid zi Geliden, so se gelimade sin.

Den største Mærkværdighed herved er maaskee den, at en meget lignende Trolleformular eller Tryllevers, hvor Jesu Navn er indsat for Balders, endnu i det 18de Aarh. kiendtes i Norge. (Grimm anførte den allerede af H. Hammonds nordiske Missionshistorie, Kbh. 1787 S. 119, i Anh. til sin Mythol. S. CXLVIII). Han troer, at dette end mere maa bestyrke den Mening, at man ogsaa i den christelige Tid længe hemmeligt har brugt hedenske Formularer til Besværgelser; da man ellers ikke let kan forklare sig, at en Munk eller Geistlig vilde have optegnet de hedenske Linier.

Nylig har J. Grimm i en Afhandl. (oplæst i det Berlinske Videnskabs-Academie, 3. Febr. 1842) beskrevet og oplyst den mærkelige Opdagelse, med al den Glæde af og over samme, som man vil kunne forudsætte hos den store Oldtidsforsker og Oldtidstolker, hvis Begeistring og Varme staaer ved Siden af hans Lærdom. (Über zwei entdeckte Gedichte aus der Zeit des deutschen Heidenthums. Berlin 1842. 26 S. 4. med Facsim.) I Ordforklaringen frembyder et mythisk Navn „Phol" de største Vanskeligheder. Skriften tillægger han „med Sikkerhed" Begyndelsen af det 10de Aarhundrede; de to Fragmenters Sprog-Alder synes noget forskiellig; „kan det ældste — mener han — ikke gierne have været til, et Par Aarhundrede tidligere end Afskriften?" Sprogformen antager han, snarest at henvise til Thüringen.

7.

Holbergs eneste Monument i Kiøbenhavn.

Efter Baron Holbergs Død varede det 26 Aar, inden man i Sorøe Kirke satte ham det eneste offentlige Mindesmærke, som, foruden Mindestenen paa Jægerspriis, hidtil er reist over den udødelige Forfatter: En Sarkophag af norsk Marmor, med to Basreliefs af Wiedewelts Haand, og med en temmelig knap Indskrift, der i Stedet for Fødsels- og Dødsaar, kun har det mindre væsentlige Aar, da dette Gravminde blev færdigt. Dette Monument, i en simpel og reen Stiil, uden al Glands og Prunk, er, skiøndt uden egentlig artistisk Betydenhed, Holberg ikke uværdigt. Det var at ønske, at den nærmeste Efterslægt ogsaa i andre Henseender havde viist mere national Pietet imod en Forfatter, hvis Fortienester af den danske Literatur saa at sige ere uvurbeerlige; og at man saaledes ikke ogsaa imod ham havde giort sig skyldig i den ligegyldige Forsømmelse, der har ladet vore berømte Mænds personlige Erindring enten reent uddøe, eller hensvinde til et fattigt, ufyldestgiørende Omrids. Desværre har hiin Forsømmelse ogsaa fundet Sted med Holberg, til hvis Biographie samtidige Materialier, Optegnelser, Breve og andre Papirer eller trykte Notitser, saa godt som aldeles mangle. Det er ikke ligegyldigt, men heldigt og glædeligt, at hvor

Mennesker have været lunkne og forsømmelige, har Naturen i et Aarhundrede ladet voxe og trives det eneste Monument over Holberg, som Kiøbenhavn eier inden for sine Volde: To af de frodigste og skiønneste Træer, som den Ødelæggelsens Aand, der i det 19de Aarhundrede forfølger ethvert plantet og naturligt voxende Træ i og omkring Hovedstaden, lykkeligviis har skaanet. Dette er de to herlige, store vilde Kastanietræer, som endnu voxe ved Indgangen til den Gaard paa Hiørnet af lille Kannike-Strade og store Fiolstræde, der nu er Vor Frue Kirkes Provstegaard, og fordum, som Professorgaard, var **Holbergs Residents**, hvor han paa 14de Aar havde boet i den Tid af Aaret, som han ikke tilbragte paa Tersløse Gaard og sine øvrige Godser, og hvor han døde den 27de Januar 1754. Da Universitetet omsider tog den Beslutning, som det havde været ønskeligt, at man havde kunnet undgaae (det med sin overflødige Rigdom forlegne Sorøe Academie burde have kiøbt Grunden, og ladet Holbergs Gaard paa ny opføre til academisk Brug): at sælge og udstykke Gaardens vidtløftige Areal, stod endog disse to herlige og monumentale Træer i Fare for at dele Skiebne med det berømte Shakspearske Morbær-Træ. Det gialdt om at miste fire Alen af den Grund, der var bestemt til at opføre en ny Capellan-Bolig, eller om ogsaa at sælge hiint libet Stykke af Arealet, da Capellanen, som der siges, hellere vil undvære at beboe en egen Gaard paa den classiske Grund. Endelig seirede den ædlere Følelse over en alt for uværdig Oeconomie; man afstod de fire Alens Jord; **Holbergs Træer** vare frelste, og brede nu deres stolte, løvrige Kroners grønne Hvælving ud over Porten, hvor fordum Holbergs Indgang var, over Gaden, hvor han saa ofte har vandret, og over den høie, anseelige Muur, der endnu freder et Stykke af hans Gaardsplads. Maaskee vil det Forslag: at en simpel Mindetavle, indsat i Muren, maatte bevare Erindringen om det Sted, hvor Holberg døde, og om disse Træers historiske Betydning, ikke findes ubetimeligt.

Ved at søge Underretning hos Sagkyndige, har jeg tilveiebragt saamegen Visshed om disse to udmærket frodige og anseelige Kastanietræers Alder (det ene af dem holder i Omfang 8 Fod 2 Tommer, det andet 6 Fod 9 Tommer, Maalet for begge i en Høide paa Stammen af 5 Fod fra Roden) at de maa antages at have en Alder af i det mindste 100 til 120 Aar. Det synes dog antageligt, at de først ere plantede efter Branden 1728, og da vel ogsaa først efterat denne og de øvrige saakaldte gamle Professor-Residentser vare færdigbyggede, nemlig 1735. (f. J. Badens Efterretning om Professor-Residentserne i hans Univers. Journal. 5te Aarg.) I saa Fald vilde de kun være 100 Aar gamle, eller noget derover. Maaskee ere de heller ikke ældre, end det Aar, da Holberg tog denne sin sidste Professor-Bolig i Besiddelse, og da plantede ved ham selv.

(1740.) Om denne Gaard har Hr. Cand. R. Rasmussen givet mig følgende Underretninger, som det ved denne Leilighed kan være passende her at meddele:

„Denne Professor-Residents var første Gang bleven opteret af den „gamle theologiske Professor, Hans Steenbuch. Denne levede ugift, og „kunde da saameget bedre lade den ved sine Stiftelser bekiendte Læge, Ju„stitsraad, siden Etatsraad J. Bing, der ogsaa var ugift, boe i Gaarden „hos sig; ogsaa synes Steenbuchs Søsterson, Vilhelm Worm (Digteren, „† 1737) at have havt Bolig hos Steenbuch. Efter Steenbuchs Død, „den 21de Junius 1740, opterede Holberg, der allerede ved Residentsernes „Opbyggelse første Gang havde opteret, hans Residents. Ved Auction „efter Steenbuch midt i September solgtes endeel Inventarium og „nogle „Træer og Hauge-Gevæxter," hvilket Alt Holberg maaskee ikke har „villet beholde; thi ellers medtog og betalte han det øvrige Inventarium „ved Residentsen ved Sammes Tiltrædelse (Hofmans Fundatser, I. 246—47), „hvilken uden Tvivl har fundet Sted til Mikkelsdag samme Aar 1740, da „nemlig Auctionen efter Formanden holdtes saa betids, og netop kort før „dette Tidspunkt, og da Steenbuch ikke efterlod nogen nær Slægt, (som „Enke eller Børn) der kunde ville beholde Gaarden Raadsensaaret igien„nem. Hos Holberg boede til Leie Prof. J. P. Anchersen (1746 — „s. Anecdoten i Suhms samlede Skr., XIV. 243—244 — 1747 og uden „Tvivl endnu 1749) og efter ham Prof. Munthe (som det synes, fra „Vinteren 1749—1750; 1751 og uden Tvivl endnu 1753, altsaa for„modentlig til Holbergs Død.) Efter Holberg opteredes hans Residents „af Mathematikeren Justitsraad Ramus, endskiøndt denne havde sat sin „forrige Residents „udi en meget god Stand." Efter Ramus († „1769) fulgte Wadskiær, der, som man seer af hans vidtløftige Skriveri angaaende denne Option, især havde den ledige Residentses Have i Sigte, da han var en stor Haveelsker, men ved sin egen Residents ikke „havde anden Have end en liden, af ham selv anlagt. Efter Wadskiær „(† 1779) beboede (Procantsler) Janson og efter ham (fra 1789) C. F. „Hornemann denne Residents."

Endnu kan her tilføies: at der existerer en anden Samling af monumentale Træer, som bør anbefales til den omhyggeligste Bevaring. I Haven ved Tersløse Gaard, hvis yderst simple Bindingsværks Bygning i det Udvortes omtrent skal være uforandret siden Holbergs Levetid, vore (om jeg ikke feiler) 5 Lindetræer, omkring en ved Konst anlagt Jordforhøining, med Udsigt til Marken. Paa Høien findes et Bord af en tyk, ottekantet, oven til glat sleben Steenplade, hvilende paa en temmelig svær Træ-Pille. Disse Træer skal, efter Sagnet, Holberg have ladet plante; og deres Alder, efter Barken og Størrelsen at dømme, vidner ikke derimod. Endnu fører ogsaa dette Sted i Byen Navn af „Baron Holbergs Lysthuus".

C. Molbech.

Den

danske historiske Forenings

ordentlige Medlemmer,

indtraadte fra den 1ste Junius 1841 til 18de Mai 1842.

Kiøbenhavn.

Ahrensen, A. B., Dr. med., Districtslæge.

Andersen, N. F. H., Kammerraad og Bogholder i Statsgields-directionen.

Blom, C. H. F., Cand. juris.

Boethe, N. J. J., Cand. theol.

Clementin, P., Oberstlieutenant.

Dahlerup, H. L., Cancelliesecretair og Contoirchef under Magistraten.

Degn, Cand. pharmaciæ.

Dons, C. H., Cand. philos., Sproglærer.

Eckardt, Chr., Cand. philos.

Feilberg, C. A., Fabriqueur.

Gjødvad, J. F., Cand. juris.

Hagerup, Cand. theol.

Kall, J. C., Kammerraad.

Koch, F., Student.
Lengnich, J. C. L., Capitain i Kongens Livkorps.
Løser, C. C., Bogtrykker.
Melchior, H. C., Institutbestyrer.
Mösting, J. S., Overkammerherre, Geheime-Conferentsraad, Ordens-Canceler, Ridder af Elefanten, m. m.
Sager, A. A., Krigsraad og Læge.
Thorsen, P. G., Cand. th., Underbibliothekar ved Universitetsbibliotheket.
Thrige, S., Studiosus philolog.
Tüchsen, C. M., Copiist i General-Toldkammeret.

Siællands Stift.

Arbo, Justitsraad og Byfoged i Hillerød.
Nyegaard, C. S., Cand. theol. paa Benzonsdeie.
Tüchsen, C., Told-Assistent i Gilleleie.
Wilsted, Godseier, til Farumgaard.

Fyens Stift.

Crone, A., Adjunct ved Odense Cathedralskole.
Dencker, Secretair, Tranekær paa Langeland.
Iversen, Klokker i Middelfart.
Svitzer, Stiftsprovst i Odense.
Tommerup, A. R., Procurator i Odense.

Lollands og Falsters Stift.

Hansen, R., Adjunct ved Nykiøbing Cathedralskole.

Aalborg Stift.

Slamberg, Studiosus theol. paa Scheelsminde ved Aalborg.

Aarhuus Stift.

Colbing, H. C., Provst og Sognepræst til Ørsted.

Graae, G. F. A., Sognepræst til Marie=Malene og Koed.

Holm, Boghandler i Horsens.

Holstein=Rathlou, Kammerherre, til Rathlousdal.

Laurent, H. A., Sognepræst til Giesfing og Norager.

Secher, N., Capellan til Hiortshøi og Egaa.

Ribe Stift.

Damgaard, A. K., Sognepræst til Vorberg, Hierm Herred.

Hansen, ordineret Catechet i Fredericia.

Petersen, F. C., Provst og Sognepræst til Staby og Modum.

Tang, P., Sognepræst til Rind og Herning.

Slesvig og Holsten.

Jaspersen, Justitsraad og Justitiarius, paa Norskov.

Jensen, H. N. A., Dr. philos., Sognepræst i Gelting.

Jensen, Th. Høier, Sognepræst til Bau.

Waitz, G., Dr. og Professor i Historien ved Kiels Universitet.

Medlemmer udenfor Danmark og Hertugdømmerne.

Aal, Jac., Jernværkseier i Norge, Ridder af Dannebr.

Brømel, Adjunct ved Cathedralskolen i Bergen.

Christie, Stiftamtmand, i Bergen.

Christie, Toldcasserer, i Bergen.

Forshæll, Apotheker, i Lund.

Holmboe, Rector ved Cathedralskolen i Bergen.

Järta, H., Landshøvding, i Stockholm.

Konow, A., Kongel. Preussisk Consul, i Bergen.
Lange, Cand., Boghandler i Frederiksværn.
Mohl, A. W., Boghandler, i Bergen.
Sagen, L., Overlærer ved Cathedralskolen i Bergen.

Selskabets Bestyrelse.

H. M. Velschow, Professor, Formand.
C. Molbech, Justitsraad og Professor m. m., Secretair.
J. E. Larsen, Professor.
N. M. Petersen, Professor, Archivregistrator.
F. Schiern, Cand. Juris.

A. Langball, Kongl. Fuldmægtig, Selskabets Casserer.

Selskabets Repræsentanter og Correspondenter i Provindserne.

P. Adler, Adjunkt, i Ribe.
Andersen, Adjunkt ved Slagelse lærde Skole.
Bendtsen, Cand. Philolog. og Rector ved det lærde Institut i Fredericia.
N. L. C. Benzon, Provst og Sognepræst, i Ringsted.
J. W. Bruun, Cand. philos., Boghandler, i Aarhuus.
P. Dorph, Adjunkt, i Vordingborg.
P. E. Fischer, Slotspræst og Sognepræst, i Helsingør.
H. C. Hviid, Stiftsrevisor, i Maribo.
C. Paludan-Müller, Dr. philos. og Adjunkt, i Odense.
C. Olsen, Procurator, i Randers.
J. F. Reiss, Adjunkt, i Viborg.
E. P. Rosendahl, Rector, i Nykiøbing paa Falster.